स्तनयुगमश्रुस्नातं समीपतरवर्ति हृदयशोकाग्नेः ।
चरति विमुक्ताहारं व्रतमिव भवतो रिपुस्त्रीणाम् ॥ २६ ॥

भट्टबाणस्य ।

शत्रूणामयशो यशश्च भवतः श्यामं च शुक्लं च यत्
व्याप्य द्यां च दिशश्च देव रभसादासागरं गच्छतः ।
दृष्ट्वा तत्सहसा कलिन्दतनयामन्दाकिनीसङ्गम-
भ्रान्त्या स्नान्ति मुधैव मुग्धमुनयो मृद्दर्भगर्भैः करैः ॥ २७ ॥

रिस्सुकस्य ।

भ्रान्त्वा दिग्वलयं क्षितीश्वर दिवं त्वत्कीर्तिहंसी गता
साऽपि ब्रह्ममरालसंगतिवशात्तत्रैव गर्भिण्यभूत् ।
पश्य व्योमतरङ्गिणीपरिसरे कुन्दावदात तया
मुक्तं भाति विशालमण्डकमिदं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥ २८ ॥

श्रीहनूमत ।

मुक्तावीजात्प्रसूता रणभुवि निहतारातिमत्तेभकुम्भ-
स्रस्ताद्दिङ्नागदन्तैर्निहितशतशिफा स्थूलभोगीन्द्रकन्दा ।
विस्फूर्ज्जत्तारतारागणकुसुमचया वर्धिता दानतोयै-
र्देव त्वत्कीर्तिवल्ली नवकफलमिदं चन्द्रबिम्बं बिभर्ति ॥ २९ ॥

वीर क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुप-
स्त्वत्कीर्तेस्तुलनां कलङ्कमलिनो धत्तां कथं चन्द्रमाः ।
स्यादेवं त्वदरातिसौधशिखरप्रोद्भूतदूर्वाङ्कुर-
ग्रासव्यग्रमतिः पतेद्यदि परं तस्याङ्कशायी मृगः ॥ ३० ॥

यः कालः केरलानां निजकुलधवलो धर्मशास्त्रेषु रक्तः
पीतः स्त्रीनेत्रनालैरपि जगति चतुर्वर्णविश्रामभूमिः ।
चञ्चच्चण्डीशहासप्रमुदितकुमुदश्रेणिशीतांशुगौरैः
स्वैः स्वामिन् कीर्तिपुञ्जैः कथमसि कृतवानेकवर्णं जगत्त्वम् ॥ ३१ ॥

१ विं, क पाठभेद

तिलः

एतासु केतकि लतासु विकासिनीषु
सौभाग्यमद्भुततरं भवती बिभर्ति ।
यत्कण्टकैर्व्यथितमात्मवपुर्न जानं-
स्त्वामेव सेवितुमुपक्रमते द्विरेफः ॥ ४१ ॥

राजनीतानन्दनहरिदेवस्य ।

तरुः

अत्यन्तानि भूरुहः फलभृतो नम्रानुपेक्ष्यादरा-
दुगादुन्नतमाश्रयन्त्यमलिनः पान्थस्य मुग्धात्मनः ।
यन्मूर्धं समुपागतस्य स तृषाक्लायः फले का कथा
शीर्णेनापि हि नोपयोगमगमत्पर्णेन तान्द्रुमः ॥ ४२ ॥

सम्पातेः ।

अश्वत्थः

वर्धितैः सेवितैः किं तैरश्वत्थप्रमुखैर्महीरुहैः ।
दर्शितो नरकान्नन्तस्पृष्टो विघ्नानि हन्ति यः ॥ ४३ ॥

मालवनाथस्य ।

न्यग्रोधः

फलभरविनतममुमतशाखानतरागेनगरुनिमार्थेन ।
जननी शिशिः शरीरं न्यग्रोधेनाम्बु सञ्छाया ॥ ४४ ॥

वासरेस्य ।

नारिकेलः

तथेनमत्स्यपोलिनिशावसमये नारिकेल मेदागते
नश्लाघ्य शिशिरं मदेहकमलैसंयोः पुरा पंक्तिः ।
नायातोऽपि न पान्थः फलैस्तर मनसः कोऽस्य विना नीशिने
स्मृत्वा तानि पुनेव गेहिनि मदस्त्रुपूर्ण द्रुमः ॥ ४५ ॥

श्रम्पत्तेः ।

शाल्मलि.

कायः कण्टकदूषितो न च घनच्छाया कुतः पल्लवाः
पुष्पाणि च्युतसौरभाणि न दलद्रोणी मनोहारिणी ।
किं ब्रूमः फलपाकमस्य यदुपन्यासेऽपि लज्जामहे
तद्ब्रोः केन गुणेन शाल्मलितरो जातोऽसि सीमद्रुमः ॥ ४६ ॥

निर्गन्धं कुसुमं फलं क्षुधि वृथा पत्रं न कार्यक्षमं
बाह्यैः कण्टककर्परैः परिवृतं निस्सारमेतद्वपुः ।
वृद्धिर्गृध्रपरिग्रहाय किमहो वक्तव्यमस्मात्परं
भ्रातश्शाल्मलिवृक्ष नास्ति भवतः किंचिन्महत्त्वोचितम् ॥ ४७ ॥

कयोरप्येतौ ।

वब्बुल

स्वयमफलवान् छेदं भेदं क्षितौ च विकर्षणं
कुहरपतनं वब्बुलोऽयं विपद्य वृतीभवन् ।
खल इव फलान्यन्यस्यापि प्रभूततराण्यहो
न दिशति सतां भोक्तुं युक्त्यान्वितः पटुकण्टकैः ॥ ४८

निम्ब. ।

निम्ब ।किं बहुनोक्तेन फलानि विफलानि ते ।
यानि संजातपाकानि काका निश्शेषयन्त्यमी ॥ ४९ ॥

यश्च निम्बं परशुना यश्चैनं मधुसर्पिषा ।
यश्चैनं गन्धमाल्याभ्यां सर्वस्य कटुरेव सः ॥ ५० ॥

केषामप्येते ।

खदिर

चन्दने विषधरान् सहामहे वस्तु सुन्दरमगुप्तिमत्कुतः ।
रक्षितुं वद किमात्मसौष्ठवं कण्टकाः खदिर संचितास्त्वया ॥ ५१ ॥

भल्लटस्य ।

१ जात ग २ स्थि क ख व

पदं तदिह नास्ति यत्र खदिरैः करीरावृतं
न तेऽपि खदिरा न ये कुटिलकण्टकैराकुलाः ।
न ते कुटिलकण्टकाः किमपि ये न मर्मच्छिद-
स्तदुज्झत मुधा श्रमं व्रज सखे त्वमन्यत्पदम् ॥ ५२ ॥

वाटे.

छायासन्ततिसन्निरुद्धनभसो भूयांस एवासते
विपन्ने तरवः फलैरविकलैरानन्दिताः प्राणिनाम् ।
किन्तु छिन्नदलैरलंकृततनोः शाखैः स्तनस्तुङ्गतो
दत्ता येन निजं शिरस्युडुविना स्रो नाम न श्रीणितः ॥ ५३ ॥

नर्मदस्य ।

येन स्वो जनिता स्वयं प्रतिदिनं स्नेहेन संवर्धिता
येनास्मात्तृणपीडनादपि पुरा मोक्तुं न शक्तस्तु यः ।
ज्ञात्वा सोऽप्यधुना फलस्य समयं छेत्तुं शिरो वाञ्छति
क्रन्दन्तीव तुषारबाष्पविगलद्बिन्दूत्करैः शालयः ॥ ५४ ॥

स्तने.

अप्राप्य रागिमफलं यस्य गुणैः शोभितानि रिक्तानि ।
मुक्ताफलानि तरुणीकुचकलशे नूनं रिङ्गन्ति ॥ ५५ ॥

निक्षेपोऽपि न यस्य दूरमनृतः कष्टं गुणारोपणं
ग्रामस्त्रीनिलयकुन्तलम्बितरसश्चन्द्रानिलाप्यथा ।
मातङ्गोऽस्तिनिबन्धवारितमतिः शावानध्य हारीतकैः
स्त्रीभिर्न पयः परमालिवेषा किं किं न यान्तीदृशम् ॥ ५६ ॥

लेनश्रौ ।

[illegible]

मूर्खः पोतापि निजवचनरचितेना मते ।
पारम्पनाय नु प्रेम्णः केनापि लिङ्गिनर वीरह ॥ ५७ ॥

धत्तूरः

महेशस्त्वां धत्ते शिरसि रसराजस्य जयिनी
　विशुद्धिस्त्वत्सङ्गात्कनकमयमेतत्त्रिभुवनम् ।
तनोति त्वत्सेवा ननु कनकवृक्ष त्वदपरः
　परस्तत्को नु स्याद्यदि न सुलभीभवमभज. ॥ ५८ ॥

प्रह्लादनस्य ।

उन्मत्त कण्टकिफलप्रतियोगिबुध्या
　वैरं वृथैव कुरुपे पनसेन सार्धम् ।
सन्तो हसन्ति न भजन्ति भजन्ति चेत्त्वा
　भ्रान्ता भवन्ति सहसा न पुनर्भजन्ति ॥ ५९ ॥

तृणम्

जातस्य सिन्धुतटमनु तस्य तृणस्यापि जन्म रमणीयम् ।
यत्सलिलमज्जदाकुलजनहस्तालम्बनं भवति ॥ ६० ॥

वल्लभदेवस्य ।

स्तम्ब॰

उत्तुङ्गैस्तरुभिः किमेभिरफलैराकाशसंस्पर्शिभि-
　र्धन्योऽसौ नितरामुलूपविटपो नद्यास्तटे तिष्ठति ।
एवं यः कृतबुद्धिरुत्थितजलव्यालोलवीचीवशा-
　न्मज्जन्तं जनमुद्धरामि यदि वा तेनैव मज्जाम्यहम् ॥ ६१ ॥

राणकस्य ।

इति वृक्षविशेषवर्णनम् ।

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां वृक्षपद्धतिः ।

---

१ जननी क. ख. ग घ च जयिनी शार्ङ्गधरपद्धतौ. २. अयं श्लोकः क पुस्तके अधिकपाठतया दृश्यते। ३ ग. पुस्तके ।

दावानलपद्धतिः (३८)

हे दावानल शैलाग्रवासिनः साधुशाखिनः ।
मुधा व्यर्थं त्वया दग्धाः मित्रेण प्रभञ्जनेः ॥ १ ॥

समभितापिनिमत्रं द्विजमार्गाणां विभिन्नजातीनाम् ।
दहतः कर्पटयोने [र्ज्ञो] न माहात्म्यमेतस्य ॥ २ ॥

यस्या महत्त्वभाजो भवन्ति गुणिनोऽपि ना धनुर्दण्डाः ।
दहनस्तां वहति को वनावलिं [illegible] ॥ ३ ॥

अभ्युन्नतेऽपि जलदे जगदेकसाधारणव्रणप्रहारिणि हा पतंगे ।
उल्लासयन् [illegible] नवां न यान्ति हे दावपावक स तावक एव दोषः ॥ ४ ॥

विश्वस्ता मृगपक्षिणो विधुरता नीताः स्वनीडच्युता
धूमैरन्तरिताः स्वभासमटैनिराशा मही तापिता ।
भस्मीकृत्य सपुष्पपल्लवफलानेतान् महापादपा-
नुद्वेगेन दवानलेन विपिनं स्थलीकृतेयं कृतम् ॥ ५ ॥

[illegible] ।

दिक्चक्र तृणभस्मना मलिनितं मृगान्यपि [illegible]
निर्दग्धानि न [illegible] [illegible] ।
हा कष्ट [illegible] पुनरपः [illegible] कृतान्तप्रियो
[illegible] वनाग्निना [illegible] ॥ ६ ॥

उत्प्रेक्षितस्य ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
कि नवम [illegible] ॥ ७ ॥

[illegible] ।

[illegible]

दिग्दाहैकरते वनान्तकर ते ज्वाला न मे रोचते
दग्धुं स्वाश्रयमुन्नतस्य भवतो नेच्छन्ति शुद्धिं जनाः ।
मूलान्यस्य महीभृतो वैलयितुं दुर्वेधसा निर्मिते
को वा न त्वयि शङ्कते स्म जगतः खेदावहे दाव हे ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां दावानलपद्धतिः ॥

मरुपद्धतिः (३५)

इतः काकानीकं प्रतिभयमितः कौशिकरुता-
दितो गृध्रव्यूहः कुलमिदमितः कङ्कवयसाम् ।
श्मशानावस्थेऽस्मिन्नखिलगुणवन्ध्ये हतमरा-
वपि द्वित्राः केचिन्न खलु कलयाच' मकुभयः ॥ १ ॥

गतमतिजवाद्भ्रान्तं सर्वं समुत्त्वनिता च भू-
श्चिरतरमहो निःश्वासास्रैः सदैन्यमवस्थितम् ।
किमिव न कृतं पान्थेनेत्थं तथाऽपि शठो मरु-
प्रकृतिविरसः कष्टं यातो मनागपि नार्द्रताम् ॥ २ ॥

कयोरप्येतौ ।

किमसि विमनाः किञ्चोन्मादी क्षणादपि लक्ष्यसे
पुनरपि पुनः प्रेक्षापूर्वा न काचन ते क्रिया' ।
स्वयमजलदा जानानोऽपि प्रविश्य मरुस्थलीं
शिशिरमधुरं वारि प्राप्तुं यदध्वग वाञ्छसि ॥ ३ ॥

नरसिंहस्य ।

दिनमवसितं विश्रान्ताः स्मस्त्वया मरुकूप रे
परमुपकृतं शेषं वक्तुं ह्रिया न वयं क्षमाः ।
भवतु सुकृतैरध्वन्यानामशोषजलो भवा-
नियमपि घनच्छाया भूयात्तवोपतटं शमी ॥ ४ ॥

कस्यापि ।

१ दल ग २ दुर्मे क, ख ग च ३ त्कपि क ख ग च ४ विश्वासान्त क ख च, ५ नी क

परार्थे यः पीडामनुभवति भङ्गेऽपि मधुरो
यदीयस्सर्वेषामिह खलु विकारोऽप्यभिमतः।
न संप्राप्तो वृद्धिं यदि स भृशमक्षेत्रपतितः
किमिक्षोर्दोषोऽसौ न पुनरगुणाया मरुभुवः॥ ५॥

इन्दुराजस्य।

भो भोः किं किमकाण्ड एव पतितस्त्वं पान्थ कान्या गति-
स्तत्तादृक्तृषितस्य ते खलमतिस्सोऽयं जलं गूहते।
अस्थानोपनतामकालसुलभां तृष्णां प्रति क्रुध्य भोः
त्रैलोक्यप्रथितप्रभावमहिमा पन्थाः पुनर्मारवः॥ ६॥

अभिनवगुप्तस्य।

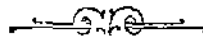
आम्राः किं फलभारनम्रशिरसो रम्याः किमूष्मच्छिदः
सच्छायाः कदलीद्रुमाः सुरभयः किं पुष्पिताश्चम्पकाः।
एतास्ता निरवग्रहोग्रकरभोल्लीढावशेषद्रुमाः
मध्ये भ्राम्यसि मूढ निर्भरति किं मिथ्यैव मर्तुं मरौ॥ ७॥

प्रजापतेस्य।

इति श्रीमज्जल्हणभगवत्तविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां मरुपद्धतिः।

संकीर्णवस्तुवर्णनपद्धतिः (३६)

त्वश्चेत्संचरसे वृषेण लघुना का नाम दिग्दन्तिनां
व्यालैः कङ्कणकुण्डलानि कुरुषे हानिर्न हेम्नः पुनः ।
मूर्धा चेद्वहसे जडांशुमयशः किं नाम लोकत्रयी-
दीपस्याम्बुजबान्धवस्य जगतामीशोऽसि किं ब्रूमहे ॥ १ ॥

उमापतिधरस्य ।

विष्णो त्वया द्विजपतिं विमलद्विपक्षं
हित्वा महान् द्विरसने निहितस्त्वभारः ।
प्रायो विमोहितधियो न विदन्ति लक्ष्म्या
निस्संशयं किमिति कार्यमकार्यमेतत् ॥ २ ॥

चतुर्मुखमहादेवस्य ।

उदस्योच्चैः पुच्छं शिरसि निहितं जीर्णजटिले
यदृच्छाव्यापन्नद्विपपिशितलेशाः कवलिताः ।
गुहागर्भे शून्ये सुचिरमुषितं जंबुक सखे
तदेतत्किं कुर्मो यदसि न गतः सिंहसमताम् ॥ ३ ॥

भट्टेन्दुराजस्य ।

कान्तारं परितो ज्वलत्यतिबले दावानले दैवतो
गोमायोर्गहनां गुहां परिपतन् दर्पोद्धुरः केसरी ।
यन्नापादयति स्म तं न कृपया तेनैष तस्मिन्वने
सिंहानामभयप्रदोऽहमधुनेत्युत्पुच्छमुद्धावति ॥ ४ ॥

अभिनवगुप्तस्य ।

तत्पश्चाननकानने विलसित त[[3]द्वी]र्णदन्तिद्रव-
न्मेदःकर्दमकुर्दनं कृतमलं तत्पानलीलासरः ।
आयुःशेषतया त्वया कलुषितं तत्कोल मन्ये क्षणं
तस्मिन् क्वापि गते तदीयशयने स्वापः पुनर्नोचितः ॥ ५ ॥

---

१ रे क ख च २ व्यतिकरे क ख च ३ द्री क ख च

निष्क्रान्तामरविन्दिनीं स्वकुहिनोद्देशां कठोरस्थलीं
जम्भालाविलमम्बु स्तुमितरा सूते वराहीं सुतान् ।
दंष्ट्रायां चतुरर्णवोर्मिपटलैराप्लावितायामियं
यस्या एव विभोः स्थिता वसुमती सा पुत्रिणी पोत्रिणी ॥ ६ ॥

जम्भारिरेव जानाति रम्भासंभोगविभ्रमम् ।
घटचेटीविदः किन्तु जानात्यमरकामिनीम् ॥ ७ ॥

केषामप्येते ।

दामोदरमुदराहितभुवनं यो वहति लीलया गरुडः ।
कस्य तरोरुपरिष्टात् विहगोऽसौ श्रान्तिमपनयतु ॥ ८ ॥

माल्हीमालस्य ।

रतिरसरभिनन्दनचन्दनतरुदलनदुर्लभशतानि ।
संसहते हरिरनिशं केनापि गुणेन गुरुतरिणः ॥ ९ ॥

अहिरहिरिति संभ्रमपदमितरजनः किमपि कातरो भवतु ।
विहगपतेराहारः स तु सरसमृणालदलरुचिरः ॥ १० ॥

यद्यपि विलसति वासुकिरधिरूढः शिरसि नाम गिरिशस्य ।
श्लाघ्यतरो भुजगानां न सोऽपि खलु भरसहः शेषः ॥ ११ ॥

त्रिभुवनस्य ।

रोहणाचल शैलेषु कस्तुल्यः स्थैर्यवत्तर ।
यस्य पाषाणखण्डानि मण्डनं मेदिनीभुजाम् ॥ १२ ॥

प्रद्युम्नस्य ।

रत्नानां न विभावरी जलनिधिः किन्तु स्थिरा मेदिनी
किन्तु व्योम महत्तरं गुरुतरेणा किं नाम नैवोन्नतम् ।
हहो रोहण किन्तु पावनतमूर्निश्च कुटुम्बानि-
श्रान्तिक्लान्तिनिषेवितैर्गोपतिनिष्क त्रिलोकपालो भवान् ॥ १३ ॥

कस्येति ।

ये सन्तोषसुखप्रबुद्धमनसस्तेषामभिन्नो मुदः
केचिद्ये धनलोभसकुलधियस्तेषा तु दूरे नृणाम् ।
इत्थं कस्य कृते कृतस्स विधिना तादृक्पद सम्पदां
स्वात्मन्येव समाप्तहेमपहिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ १४ ॥

विद्यापतेः ।

एकस्यायमुदेति मूर्धनि गिरेरन्यस्य चैव क्रमा-
दस्तं याति कलानिधिस्तदुभयोरन्तः प्रशस्तोऽचलः ।
को नामोदयिनं करोति न शिरोमाणिक्यमस्त पुन-
र्यातं यः कुरुते भवानिव स दुष्प्रापोऽप्युच्चैश्शिराः ॥ १५ ॥

कस्यापि ।

श्लाघ्यं महत्त्वमेकस्य नभसो भुवनत्रये ।
परस्य वृद्धये यन्नैव गणयत्यात्मनः क्षयम् ॥ १६ ॥
महत्त्वं धिग्धिगेतस्य गगनस्यात्मवृद्धये ।
उद्वीक्षमाणमेवास्ते यत्परस्य परिक्षयम् ॥ १७ ॥

यः पीयूषसहोदरैः स्नपयति ज्योत्स्नाजलैस्सर्वतो
यश्च त्वामधिकाधिकं ज्वलयति प्रोद्दामतापैः करैः ।
भ्रातर्व्योम तयोरपि स्थितिमिह व्यातन्वतो विक्रिया-
निर्मुक्तस्य महत्त्वमेतदसम दूरेऽधिरूढं तव ॥ १८ ॥

श्रीभोजदेवस्यैतौ ।

अब्जं त्वब्जमथाब्जभूस्तत इद ब्रह्माण्डमण्डात्पुन-
र्विश्व स्थावरजंगमं तदितरत्त्वन्मूलमित्थं पयः ।
धिक् त्वा चोर इव प्रयासि निभृत निर्गत्य जालान्तरै-
र्बद्ध्यन्ते विवशास्त्वदेकशरणास्त्वामाश्रिता जन्तवः ॥ १९ ॥

शैत्यं नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता
किं ब्रूमः शुचिता व्रजन्त्यशुचयस्सङ्गेन यस्यापरे ।
किंवाऽतः परमस्ति ते स्तुतिपदं त्वं जीवनं प्राणिनां
त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पुनः कस्त्वा निरोद्धुं क्षमः ॥ २० ॥

---

१ तदिति रे ग घ २ जीवित क ख च जीवनमिति शार्ङ्गधरपद्धतौ

को हि तुलामधिरोहति शुचिना दुग्धेन सहजमधुरेण ।
तप्तं विकृतं मथितं केवलमुद्गिरति यत्स्नेहम् ॥ २१ ॥

केशवर्णस्य ।

मद्वृत्तस्य च वंशजस्य च गुणश्लिष्टस्य च क्षुण्णक
स्नेहं मन्यसमस्त एष किमपि द्वेषोऽत्र जागर्ति ते ।
स्वीकृत्य भ्रमिमभ्युपेत्य निबिडं तद्बन्धनं सन्तता-
मङ्गीकृत्य च तृप्तिमत्र यदमुं मोक्तुं तवैषाग्रहः ॥ २२ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

स्वच्छा वेश्मस्वथा कृष्णो नित्यं च वहनक्षमः ।
श्रवणानामलङ्कारः कपोलस्य तु कुण्डलम् ॥ २३ ॥

श्रीमुरारेः ।

यत्पूर्वं पवनाग्निशम्यसलिलैश्चीर्णं तपो दुष्करं
तस्यैतत्फलमीदृशं परिणतं यज्ज्ञातरूपं वपुः ।
मुग्धापाण्डुकपोलचुम्बनसुख मन्मथ रत्नोत्तमैः
प्राप्तुं कुण्डल वाञ्छसे किमपरं यन्मूढ दोलायसे ॥ २४ ॥

कस्यापि ।

लक्ष्मीकौस्तुभचन्द्रमःप्रभृतिभिर्जातैः किमेभिर्वृथा
देवानेव विनोदयन्ति यदमी जन्माश्रय मज्जतः ।
नागाय तद्विपदेव येन वहुलज्वालाग्निरौर्वोदर-
ग्रासिग्रासितनाशनाशनक्रमभृतस्समुद्रः कृतः ॥ २५ ॥

लक्ष्मीधरस्य ।

गुरुत्वं यदिदं य एष गरिमा स्वान्तर्गतेव यत्
आजन्मैवतिरोहितस्सगानिरतं मर्यं रसेन्द्र त्वयि ।
मूर्च्छामप्यनुभूय यो हृतभुजि न्यस्यापि न स्वं वपुः
स्वीकृत्यापि मूर्तिं करोप्यानरनं वन्दनीयतामत्यपि ॥ २६ ॥

यदि दिग्भ्रमसि निमग्न गहरा कण्टकस्त्वदं तुला समधिरोह भवानिगुह्यम् ।
अन्तरप्यधापि दवतः स्वर्णन साम्यं दर्पणमित्यपमर्थति न ते मरादः ॥२७॥

ते सन्ति हन्त बहवो भुवि ये परेषा
रन्ध्राण्यवाप्य विदधत्यपकारमुग्राम् ।
छिद्रेण यः परमुपेत्य पुनर्निजेन
पीडां करोषि हतशृङ्गक न त्वमेकः ॥ २८ ॥

स्नेहाद्यस्त्वमिहावसज्य निबिडं कर्पभ्यमृग्देहिना—
मन्तःशून्य न कश्चिदेव भवतस्त्वार्थोऽमुना मेन्स्यति ।
सम्यक्पूर्णमवेत्य हन्त निपुण लोकः पुरा नयन–
स्त्वामुद्वालयति प्रसह्य विगतातङ्कः क्षणात्तुम्बक ॥ २९ ॥

अमी तिलास्तैलिक नूनमेता स्नेहावस्था भवनोपनीताः ।
द्वेषोऽभविष्यद्यदमीषु नून तदा न जाने किमिवाकरिष्यः ॥ ३० ॥

यत्सद्गुणोऽपि सरलोऽपि तटस्थितोऽपि
वंशोन्नतोऽपि विदधासि नृशंसकर्म ।
वक्रात्मनो बडिशदण्ड तदेतदस्य
जानामि संगतिफलं तव कण्टकस्य ॥ ३१ ॥

सद्वंशस्य प्रविततगुणश्लाघिनः संनतस्य
त्वं चापस्य त्यजसि यदहो सङ्गमङ्गीकृतोऽपि ।
तेन भ्रातर्विशिख नियतं भीतिकृतः परेषा
मर्मच्छेदि प्रकृतिकठिनं युक्तमेतत्फलं ते ॥ ३२ ॥

अस्पृश्यसंगतिमिह प्रविधाय सोढा
दण्डाहतीः पटह वन्यमपि प्रपद्य ।
दोषं प्रकाशयसि यत्प्रतिरथ्यमेव
लोकस्य तद्विमुखता प्रकटीकरोषि ॥ ३३ ॥

गम्भीरस्य महाशयस्य सहजस्वच्छस्य सेव्यस्य ते
सर्वं साध्विह कूप किन्तु तदपि स्तोकं किमप्युच्यते ।
पात्रं दूरमधः करोषि गुणवद्यः सोऽपि [तृष्णाश्रम–]
प्रौढिप्रोन्मथने भवानतिपटुर्यत्तेन लज्जामहे ॥ ३४ ॥

१ व ग घ २ सग क ख च ३ तोऽसि क ख च ४ तदगालम क ख च

भीमस्तोमप्रततुरदनक्रूरपानात्कृति-
 सोऽश्रान्तोपहितविभवस्याग ते किं ब्रवीमि।
येन त्वत्तस्त्वमभिलषतो याचितं शुद्ध रूप-
 गाम्यन्मूर्तिर्भवति सहसा कस्य नाधोमुखत्वम् ॥ ३५ ॥

सान्द्रज्योतिःप्रसरदलितध्वान्तचक्रोऽपि यद्वत्
 तस्मादोके भवसि न खलु स्पर्शयोग्यः प्रदीप।
प्राप्तोऽपि त्वं नियतमचिरं येभ्य एतान्महाभ
 तेषामेव प्रशमविधिना यत्नतोऽपि स्वतेजः ॥ ३६ ॥

श्रीभोजदेवस्यैते।

न यत्र गुणवत्पात्रमेकमप्यस्ति सन्निधौ।
तत्रस्थे पान्थ कः स्वल्पालोकनग्रहणे ग्रहः ॥ ३७ ॥
स्थपात्रगतं स्नेह प्रदीप श्रीविवर्धनम्।
प्रयान्त्यन्ति विनाशेन भस्मभूय भवद्गुणाः ॥ ३८ ॥

एतौ गजपितामहमहा[illegible]स्य।

दृष्टपटु कपाटं जर्जरः पञ्जरोऽयं
 विशति न गृहेऽस्मिन् क्रूरमार्जारपात्रा।
शुक मुहुरिति निद्राः स्थीयतां किं वचोभि-
 स्तव वचनविनोदे नादरः पामराणाम् ॥ ३९ ॥

कृष्णमिश्रस्य।

मधुपिनृयाने विहगस्त्व एव प्रतिकृत्वं
 विकलः शालीनः क्वणति कटु यात्कटुतरम्।
मन्ये नास्तीह दृष्ट्व हृदि यावंत्रमकल्प

 न यौवन त्वन्नीतरति गुणभाजां गुणगणः ॥ ४० ॥
किं गीतार्थैर्मधुरपानिविभिर्मुखैर
 किं तूलिनैः कल्पवीरमागमाश्रि।
नानानुकुरस्पृतामकराल्पैर्य-
 भेदानव नरनविप्यापर्गोऽस्म ॥ ४१ ॥

वक्रां नैष तनुविवर्तनगतिं जानाति साचिस्मित-
स्निग्धैर्दृग्वलनैरमुष्य न मनाक्चेतः परावर्तते ।
पाणौ त्वं मुनिदारकस्य पतिना कल्याणि तन्नीयतां
वेदीमार्जनबर्हिरर्पणवपट्कर्तव्यपाकैर्वयः ॥ ४२ ॥

ऐणं चर्म पलाशवेश्म पुरतो दृष्ट्वैव कृष्णाजिन
भिक्षार्थी क्षुधितस्तपोवनधिया किं धार्मिक भ्राम्यसि ।
एना भिल्लपुरीमवेहि सुरभीशृङ्गेण यत्र स्थितैः
पीयन्ते वनवह्निदग्धमहिषीमामोपदंशं सुराः ॥ ४३ ॥

वंशः प्राशुरयं घुणव्रणयुतो जीर्णा वरत्रा इमाः
कीलाः कुण्ठतया विशन्ति न महीमाहन्यमाना अपि ।
आरोहव्यवसायसाहसमिदं शैलूष सन्त्यज्यतां
दूरे श्रीर्निकटे कृतान्तमहिषग्रैवेयघण्टारवः ॥ ४४ ॥

दुर्गा नदी शिथिलबन्धविडम्बिनी नौ-
रभ्युन्नता जलमुचो विषमस्समीरः ।
आरूढवान्निजकुटुम्बयुतोऽध्वनीन-
स्तत्कर्णधार कुरु यत्सदृशं कुलस्य ॥ ४५ ॥

शुक्लो वा मलिनोऽस्तु वा मृगमदः किं तावता तादृशः
कोऽप्यस्यानवधिश्चमत्कृतिनिधिः सौरभ्यमेको गुणः ।
येनायं स्मरविभ्रमैकवसतिः फाले कपोलस्थले
दोर्मूले कुचमण्डले च लभते सङ्गं कुरङ्गीदृशः ॥ ४६ ॥

केषामप्येते

जन्मस्थानं न खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो
दूरे पुंसां वपुषि रचना पङ्कशङ्कां करोति ।
यद्यप्येवं सकलसुरभिद्रव्यगर्वापहारी
को जानीते परिमलगुणः कोऽपि कस्तूरिकायाः ॥ ४७ ॥

विद्यापतेः ।

१ वस्तु ख ग च

अन्यन्न भुजायष्टिभ्रान्त्या भ्रातर्जडस्य ते ।
दंशाय दर्दुरोऽयं दंशमुद्रां न मुञ्चति ॥ ४८ ॥

तस्यैव ।

किं नाम दर्दुर दुरध्यवसाय सायं
कायं निपीड्य निनदं कुरुषे रुषेव ।
एतानि कोकिलविलसितानि सितच्छदाना-
माकर्ण्य कर्णमधुराणि न लज्जितोऽसि ॥ ४९ ॥

मधुरस्य ।

उच्चैर्दर्पादिह पवनभुक् भूषणीभूय तिष्ठन्
कालव्याल प्रथयसि फणां भीषणां तावदेव ।
दूरे दूरादविनयभयाद्यावदेव गरुत्मान्
कोपाटोपं कथमपि तिरोभावयन् मौनमास्ते ॥ ५० ॥

पृथ्वीधरस्य ।

पापव्याल परोपकारकरणे नामापि ते दूरतः
शक्तिर्नैव परापकारजनने निष्पाणिपादस्य ते ।
इत्थं ब्रह्मविधिरिव नालुनि जगद्व्यापत्कर कण्टकं
नाधास्यन् भ्रमरमेतदपि ते जन्माऽभविष्यद्वृथा ॥ ५१ ॥

भ यापितोऽसि केनेतो मशक भुवनामिह ।
यस्यैव कर्णे लगसि पीडां तस्य करोषि यत् ॥ ५२ ॥

श्रीभीनदासस्य ।

शिशिरानुगतस्वल्पः नगदम्तीनाशुमालिनः ।
अग्रगम्याश्रय तव नपन्यस्मिंशिरागुनः ॥ ५३ ॥
गामन फल्पमनुगातदनां मकनोपनीनमुपलभ्य ।
गुञ्ज ना यनुपासि हंसासि नैतनु हास्यनरम् ॥ ५४ ॥

वररो ।

एष गनिर्मितरी मशोनोऽप्येष हन्त नैवर्मी ।
एष रमाम्भोजार्मी भार्गी भार्गवकोऽप्येषः ॥ ५५ ॥

पिब पयः प्रसर क्षितिपान्तिके कलय काञ्चन काञ्चनशृङ्खलाम् ।
इदमवद्यतमं तु यदीहसे भपक संप्रति केसरिणस्तुलाम् ॥ ५६ ॥

श्रीभीमसिंहपण्डितस्यैतौ ।

शतपदी सति पादशते क्षमा यदि न गोष्पदमप्यतिवर्तितुम् ।
किमियता द्विपदोऽस्य हनूमतो जलनिधेः क्रमणे विवदामहे ॥ ५७ ॥

भल्लटस्य ।

सततमुलूखलमुसलव्रीह्याघातादिकी श्रुतिस्सुलभा ।
कान्ताकरतलताडितवीणारणितं तु दुरवापि ॥ ५८ ॥

वेदव्यासस्य ।

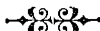
अचिन्त्याः पन्थानः प्रकृतिमहतामन्धकरिपो-
यदक्ष्णोऽभूत्तेजस्तदकृत कथामप्यमदनाम् ।
मुनेर्नेत्रादत्रेर्यदजनि घनज्योतिरहह
प्रतेने तेनेदं मदनमयमेतत्त्रिभुवनम् ॥ ५९ ॥

कस्यापि ।

भ्रातः काञ्चनलेपगोपितवहिस्ताम्राकृते सर्वतो
मा भैषीः कलश स्थितो भव चिरं देवालयस्योपरि ।
ताम्रत्वं गतमेव काञ्चनमयी कीर्तिः स्थिरा तेऽधुना
नान्तस्सारविचारणप्रणयिनो लोका वहिर्बुद्धयः ॥ ६० ॥

आदित्यभट्टस्य ।

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सकीर्णवस्तुवर्णनपद्धतिः ।

१ रो ग घ च

शृङ्गारपद्धतयः

दयितगमनपद्धतिः (३७)

अनङ्गेनाबलासङ्गाज्जिता येन जगत्त्रयी ।
स चित्रचरितः कामः सर्वकामप्रदोऽस्तु वः ॥ १ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

दृशा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः ।
विरूपाक्षस्य जयिनीस्ताः स्तुमो वामलोचनाः ॥ २ ॥

राजशेखरस्य ।

तत्र कोऽप्युक्ति —

गन्तुं निश्चयमुद्गते हृदयेश्वरस्य मेघप्रकाशिनि नितान्तरसद्धरम्या ।
निद्रां जलधरशिशिरैर्नयनान्तरालैः क्रान्ता तदंसशिखरे पतितं जहार ॥ ३ ॥
शक्तोऽपि नासितुमहं विरहाभितप्ते तल्पायसीव वपुषि क्षणमप्यमुष्याः ।
इत्थं मनो निपतनाक्षमबन्धुरगात्र्याः प्रातिष्ठत प्रवसता सह वल्लभेन ॥ ४ ॥

सुचिमहरसादेवौ ।

न्यस्ता नांशुकपल्लवे भुजलता न द्वारदेशेऽर्पिता
नो वा पादयुगे तथा निपतितं तिष्ठेति नोक्तं वचः ।
काले केवलमम्बुदादिमलिने गन्तुं प्रवृत्तः शठ-
स्तन्व्या बाष्पजलौघकल्पितनदीपूरेण रुद्धः प्रियः ॥ ५ ॥
दृष्टः कातरनेत्रया चिरतरं बध्वाञ्जलिं याचितः
पश्चादंशुकपल्लवेन विधृतो निर्व्याजमालिङ्गितः ।
इत्याक्षिप्य यदा समस्तमघृणो गन्तुं प्रवृत्तः शठः
पूर्वं प्राणपरिग्रहो दयितया मुक्तस्ततो वल्लभः ॥ ६ ॥

अमरदेवौ ।

प्रहरविरतौ मध्ये वाह्नस्ततोऽपि परेण वा
किमुत सकले याते वाह्नि प्रिय त्वमिहैष्यसि ।
इति दिनशतप्राप्यं देशं प्रियस्य यियासतो
हरति गमनं बालालापैः सबाष्पगलज्जलैः ॥ ७ ॥

श्रीअमरुकस्यैव

१ [illegible]

कान्ते कथंचित्कथितप्रयाणे क्षणं विनम्रा विरहार्दिताङ्गी।
ततस्तमालोक्य कदाऽऽगतोऽसीत्यालिङ्ग्य मुग्धा मुदमाससाद ॥ ८ ॥

नायिकां प्रति नायकोक्ति —

दुःखानि मे निरवशेषमपघ्नतीं त्वां दुःखे निधाय किमहं कलयामि गन्तुम्।
पातोऽम्भसामयमदृष्टचरस्तवाक्ष्णोः पाताय मे नियतमद्य भवेदनूनाम् ॥ ९ ॥

कुर्वाणस्सुकृतानि रक्ष्यमखिलं रक्षन्निगृह्णन् द्विष-
स्तन्वानश्च यशस्सुखेन विषयान् भुङ्क्ते पुमानुत्तमः।
अन्यो जङ्गमकाष्ठमत्र नियतं तत्सर्वमुत्साहतो
लभ्यं तत्कतिचिद्दिनानि विरहस्सह्यो भवत्या मम ॥ १० ॥

सूक्तिसहस्राद्वैतौ।

स्मर्तव्या वयमिन्दुसुन्दरमुखि प्रस्तावतोऽपि त्वया
स्यादेवं यदि नाथ दास्यति विधिर्जातिस्मरत्वं मम।
एकस्मिन्नपि जन्मनि प्रियतमे जातिस्मरत्वं कुतः
प्राणाः पान्थ सह त्वयैव चलिताः क्वाद्यापि जन्मैकता ॥ ११ ॥

कस्यापि।

नायकं प्रति नायिकोक्ति —

लोलैर्लोचनवारिभिस्सशपथैः पादप्रणामैः परै-
रन्यास्ता विनिवारयन्ति कृपणाः प्राणेश्वरं प्रस्थितम्।
पुण्याहं व्रज मङ्गलं सुदिवसः प्रातः प्रयातस्य ते
यत्स्नेहोचितमीहितं प्रिय मया तन्निर्गतः श्रोष्यसि ॥ १२ ॥

अमरुकस्य।

नायिकासखीः प्रति नायकोक्तिः—

एतत्सर्वं शृणुत वचनं संग्रहादत्र सख्यः
प्राणानां नः फलमविकलं नूनमेषा सखी वः।
विश्लेषेऽस्मिन् प्रचलति भृशं दीपिकेव प्रवाते
सत्यामस्यां वयमतमसस्सर्वथा रक्षतैनाम् ॥ १३ ॥

सूक्तिसहस्रात्।

नायकं प्रति सखीवाक्यम्—

अस्यास्त्राणमहो वियोगदुरितादस्मासु कृत्वा कृती
स्वैरं गच्छसि तत्तु किं विमृशसि त्रासावहं हन्त नः।
वाचालेषु दिनेषु कोकिलरुतैरुत्पञ्चमप्रक्रमैः
सज्योत्स्नासु च यामिनीष्वशरणाः किं नाम कुर्मो वयम् ॥ १४ ॥

किं भद्र पथि गच्छतस्तव वयं ब्रूमः किमस्याः स्वयं
प्राणानामिह गच्छतामिति हि नः सन्देहमुग्धा धियः ।
किन्तु स्वस्तिकवत्प्रवासमिह च प्रत्यागतं नः शुभै-
स्त्वां पश्येम गताः पुनः कथय किं प्राणाः परावर्तिनः ॥ १५ ॥

सूक्तिमहरात् ।

यद्बिम्बोष्ठरुचिः क्व विद्रुममणिः स्वप्नेऽपि तां कल्पयन्
हासश्रीसदृशैस्तपोभिरपि किं मुक्ताफलैर्भूयते ।
तत्कान्तिः शतशोऽपि वह्निपतनैर्हेम्नः कुतस्त्येतस्याति
त्यक्त्वा रत्नमयीं प्रयासि दयितां कस्मै धनायाध्वग ॥ १६ ॥

सूक्तिमहरात् ।

त्वं जीवितं त्वमसि मे हृदयं द्वितीयं
त्वं कौमुदी नयनयोरमृतं त्वमङ्गे ।
इत्यादिभिः प्रियशतैरनुरुध्य तन्वीं
तामेव शान्तमथवा किमतः परेण ॥ १७ ॥

भवभूते ।

सखीं प्रति नायिकोक्तिः —

न यावद्विस्रम्भं निरपरिचयाद्याति हृदय
मुखं हस्तोष्माणं न च निरवशेषं विसृजति ।
अमी वेणीभङ्गाः शिथिलयति न यान्त्येव समतां
तथाऽप्यर्धरात्रं मयि निरनुकम्पः प्रवसति ॥ १८ ॥

पस्तुनी ।

सखीं प्रति नायिकोक्तिः —

प्रस्थानं वलयैः कृतं प्रियसखैरस्रैरजस्रं गतं
धृत्या न क्षणमासितं व्यवसितं चित्तेन गन्तुं पुनः ।
यातुं निश्चितचेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता
गन्तव्ये सति जीवित प्रियसुहृत्सार्थः किमुत्सृज्यते ॥ १९ ॥

इति श्रीमन्महाराज[illegible] सूक्तिमुक्तावल्यां प्रियगमनपद्धतिः ।

---

१ [illegible]

विरहिण्यवस्थापद्धतिः (३८)

निक्षिप्य काऽपि शयने विवशं शरीरं
संविश्य तत्र झटिति स्वयमेव यत्नात् ।
उत्थाय सौधमधिरुह्य गवाक्षरन्ध्रैः
पत्युर्विलोक्य पदवीं भजति प्रमोदम्[1] ॥ १ ॥

श्रुत्वा बहिः क्वचन कंचन काऽपि शब्दं
मत्वा निवर्तनमहो दयितस्य मुग्धा ।
तल्पादुदीय च नियम्य च पार्श्वशब्दान्
धत्ते ततः श्रुतिमनल्पकुतूहलाक्षी ॥ २ ॥

सूक्तिसहस्रादेतौ ।

सा तोरणान्तिकमुपेत्य दिशो विलोक्य
निःश्वस्य दीर्घमुपधाय करं कपोले ।
मत्वाऽथ तं पुरत एव ससंभ्रमाऽभूत्
ज्ञात्वा मृषा च लिखितेव न किं किमासीत् ॥ ३॥

पृथ्वीधरस्य ।

तस्याः स्तनान्तरे न्यस्तं चन्दनं तापशोषितम् ।
मनोभवाग्निदग्धस्य बभौ भस्मेव चेतसः ॥ ४ ॥

कस्यापि ।

खण्डिता मा भवन्त्वेताः कदाऽपीत्यनुकम्पया ।
नदीर्निनीषतीवाब्धिं साऽश्रुपूरैर्निरन्तरैः ॥ ५ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य ।

तापापनोददक्षाणि मृणालानि नतभ्रुवः ।
नाभूवन् दीर्घसूत्रेभ्यो वाञ्छितं प्राप्यते कुतः ॥ ६ ॥

भट्टवृद्धेः ।

---

1 रोदं क ख च

दह्यमानेऽपि हृदये मृगाक्ष्या मन्मथाग्निना ।
स्नेहस्तथैव यत्तस्यां तदाश्चर्यमिवाभवत् ॥ ७ ॥

शम्भूदे ।

लिखति न गणयति रेखा निर्भरबाष्पाम्बुधौतगण्डतला ।
अवधिदिवसावसानं माभूदिति शङ्किता बाला ॥ ८ ॥

मौरिकस्य ।

दुःखानि सन्दिशन्त्यास्तस्याः कण्ठं मुहुर्मुहुर्बाष्पः ।
स्वल्पावशेषजीवितनिर्गमभियेव निरुणद्धि ॥ ९ ॥

भट्टकनकस्य ।

नलिनीदलमाहितं सखीभिः परितापोपशमाय यद्यदङ्गे ।
अकृतप्रतिकारलज्जयेव परितो म्लानिमुपैति तत्तदस्याः ॥ १० ॥

कस्यापि ।

मदकलकलकण्ठकण्ठनादव्यतिकरभैरवदिङ्मुखानि तन्वी ।
कथमिव गमयेद्विदग्धमल्लीपरिमलकञ्चुकितानि वासराणि ॥ ११ ॥

उत्पलराजस्य ।

परिच्युतस्तत्कुचकुम्भमध्यात् किं शोषमायासि मृणालहार ।
न सूक्ष्मतन्तोरपि तावकस्य तत्रावकाशो भवतः किमु स्यात् ॥ १२ ॥

श्रीहर्षस्य ।

विरहतापोपशमार्थमङ्गे न्यस्तं यदिन्दीवरदाम तस्याः ।
मुक्तेगुणा पञ्चशरेण भाति व्यापारितं धौतमिवासिपत्रम् ॥ १३ ॥

देवगुप्तस्य ।

परिमृदितमृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः
कथमपि परिवारप्रार्थनाभिः क्रियासु ।
कलयति न हिमांशोर्निष्कलङ्कस्य लक्ष्मी-
मभिनवकविदन्तच्छेदगौरः कपोलः ॥ १४ ॥

भवभूतेः ।

१ स. प.

मदनदहनशुष्यत्कान्तकान्तारुचान्त-
नवमलयजपङ्के गाढबद्धाखिलाङ्गिः ।
उपरि विवृतपक्षो लक्ष्यतेऽलिर्निमग्न-
श्शर इव कुसुमेषोरेष पुङ्खावशेषः ॥ १५ ॥

कस्यापि ।

अस्त्रं विमुच्य सकलं प्रथमप्रयोगे
भूयोऽपि हन्तुमबलां विहितोद्यमस्य ।
पुष्पायुधस्य वपुरेव तदीयमेकं
लक्षश्च हन्त शरधिश्च तदा बभूव ॥ १६ ॥

स्थितमुरसि विशालं पद्मिनीपत्रमेतत्
कथयति न तथान्तर्मन्मथोत्थामवस्थाम् ।
अतिशयपरितापम्लापिताभ्या यथाऽस्याः
स्तनयुगपरिणाहं मण्डलाभ्यां ब्रवीति ॥ १७ ॥

परिम्लानं पीनस्तनजघनसङ्गादुभयत-
स्तनोर्मध्यस्यान्तः परिमिलनमप्राप्य हरितम् ।
इदं व्यस्तन्यासं श्लथभुजलताक्षेपवलनैः
कृशाङ्ग्याः सन्तापं वदति बिसिनीपत्रशयनम् ॥ १८ ॥

श्रीहर्षस्यैतौ ।

यदेतन्नेत्राम्भः पतदपि समासाद्य तरुणी-
कपोले व्यासङ्गं कुचकलशमस्याः कलयति ।
पुनः श्रोणीबिम्बं समुचितविलासं तदुचितं
स्वभावस्वच्छानां विपदपि सुखं दन्तुरयति ॥ १९ ॥

कस्यापि ।

तन्वङ्ग्या गुरुसन्निधौ नयनयोर्यद्वारि संस्तंभितं
तेनान्तर्गलितेन मन्मथशिखी सिक्तो वियोगोद्भवः ।
मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणस्यैषा मुखेनोद्गता
श्वासायाससमागतालिसरणिव्याजेन धूमावली ॥ २० ॥

अमरुकस्य ।

एतस्या विरहज्वरः करतलस्पर्शैः परीक्ष्यो न यः
   स्निग्धेनापि सखीजनेन भयतः प्रस्थाप्यते पाथसाम् ।
निःशङ्कीकृतचन्दनौषधिविधौ तस्मिंस्तदङ्कारिणो
   छात्कारस्फोटमयी स्फुटन्ति मणयो विदूरेऽपि हारस्रजः ॥ २१ ॥

राजशेखरस्य ।

अङ्के या मृगनाभिपङ्करचना विन्यस्य भर्त्रे परं
   यस्यास्सान्द्रपुरःस्थले निपतितं भारायते चन्दनम् ।
अङ्गान्यप्यनिलालसा वहति या क्लेशेन तस्यामपि
   न्यस्तश्रीकुचभारोऽपरः कथमहो निस्त्रिंशता वेधसः ॥ २२ ॥

श्रीभानुदेवस्य ।

मुग्धा स्वप्नसमागमे प्रियतमं तत्पाणिसंस्पर्शनं
   रोमाञ्चाङ्कितया शरीरलतया संभाव्य रोषात्किल ।
मा मा वल्लभ संस्पृशेति सहसा शून्यं वदन्ती मुहुः
   सख्या नो हसिता सचिन्तमसकृत्संबोधिता प्रत्युत ॥ २३ ॥

रुद्रस्य ।

अस्मिन्नर्पितमद्य न येन इद मत्कामदेवोत्सवे
   रत्नं पुष्पि निरस्तया तदधुना शिञ्जन्नूपुरं दीयताम् ।
इत्युक्ते सखीजनेन कथमप्यव्यक्तवाचा ततः
   पर्यस्तेऽञ्जलि कलितश्च कान्तो धौतश्च धाराश्रुभिः ॥ २४ ॥

दम्पती ।

विश्रान्तो दिवसः प्रशान्तिनगरीनानाध्वनिः कोकिलैः
   सम्यक्स्पन्दति निभृताऽपि नलिनं प्राणेषु मे मन्मथम् ।
इत्यन्ते दिवसस्य हन्त विगतश्यामाभिराभाषिणी
   ज्योत्स्नाकिरणैरिव नयति नो धीरं मदीयो हृदः ॥ २५ ॥

दुर्धिमहरस्य ।

शीघ्रं भूमिगृहे गृहाण वसनि प्राणैः किमु क्रीडसि
प्राप्ता पश्यसि नैव दैवहतिके ज्योत्स्ना गवाक्षोदरे ।
इत्थं मन्मथतीव्रसंज्वरजुषा गेहेषु वामभ्रुवा-
मुद्गच्छन्ति कुरङ्गलाञ्छनभयाद्दीनाम्सखीना गिरः ॥ २६ ॥

विल्हणस्य ।

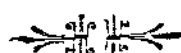
भ्रातः पान्थ पथि त्वया नु पथिकः कश्चित्समासादितो
बाले नैकशतानि कीदृश इति प्रत्याप्यता वल्लभः ।
यं दृष्ट्वा प्रमदाजनस्य भवतः स्फारे मुदा लोचने
स ज्ञेयो दयितो ममेति पथिकायावेद्य मोहं गता ॥ २७ ॥

कस्यापि ।

अभ्यर्थ्य सम्प्रणति मन्दिरमभ्युपेता
देवी स्वयं भगवती पृथगेव तामाम् ।
आसन्नवल्लभसमागमसूचनानि
संजीवनानि वचनान्यपि वाचितानि ॥ ॥ २८ ॥

सूक्तिमहत्त्वात् ।

॥ इति श्रीमद्रारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां विरहिण्यवस्थावर्णनपद्धतिः ॥

१ दितके घ

सखीप्रश्नपद्धतिः (३९.)

यत्संभाषणमात्रमेव कुरुषे वक्त्रेन्दुमधोनतं
धत्से यद्दुकूलमन्तर कुचतटे निष्क्रान्तिभीत्येव यत् ।
किं वा मन्मथने जनोऽयमिति यत्सर्वत्र शङ्काकुला
तज्ज्ञातं हृदि कोऽपि तिष्ठति सुतरां सोऽस्य गूढस्य ते ॥ १॥

वि[illegible]।

यत्तान्तीव्रलयापपाण्डु वदनं यन्नेत्रयोर्दुर्दिनं
गण्डः पाणितिपेषणाञ्च वदय सत्कान्तरस्यात्तुरिः ।
गौरि कुर्वन्तु वर्तनं यदि न ते तन्कोऽपि चित्ते सुता
किं त्विरला सहपांसुखेलनसखीष्वेकेऽपि वञ्चिताः ॥ २ ॥

आहारे विरतिः समग्रविषयग्रामे निवृत्तिः परा
नासाग्रे नयनं यदेतदपरं यच्चैकनिष्ठं मनः ।
मौनं चेदमिदं च शून्यमखिलं यद्विश्वमाभाति ते
तद्ब्रूहि सखि योगिनी किमसि भोः किं वा वियोगिन्यसि ॥ ३ ॥

गणदेवस्य।

अलसवलितैः प्रेमार्द्रार्द्रैर्मुहुर्मुकुलीकृतैः
क्षणमभिमुखैर्लज्जालोलैर्निमेषपराङ्मुखैः ।
हृदयनिहितं भावाकूतं वमद्भिरिवेक्षणैः
कथय सुकृती कोऽयं मुग्धे त्वयाऽद्य विलोक्यते ॥ ४

अमरुकस्य।

उज्जृम्भाननमुल्लसत्कुचतटं लोलभ्रमद्भ्रूलतं
स्वेदाम्भःस्नपिताङ्गयष्टि विलसत्येतत्सखीमाश्रया ।
धन्यः कोऽपि युवा स यस्य वदने व्यापारितास्त्वांनते
मुग्धे दुग्धमहाब्धिफेनपटलप्रख्याः कटाक्षच्छटाः ॥ ५ ॥

धनिकस्य।

[illegible]

[अं]भ्यस्तेऽपि नितम्बभारफलके खेदालसेयं गतिः
किंचित्संवलितार्धपक्ष्मविरलालोका दृशोऽन्तर्गताः।
तन्मन्ये निभृतं त्वयाद्य हृदये कश्चिद्धृतो वल्लभो
निश्वासाः कथमन्यथा द्विगुणतामेते तवैवं गताः॥ ६॥

कस्यापि।

भागिनि मदनः श्रीमानेष त्वया यदि लिख्यते
[ ]कमपि सुमुखि व्यग्रासीति व्रजामि निजालयम्।
यदपि मकरोऽधस्तात् पौष्पं करे च शरासनं
तदपि परितो दृष्टिर्देया जनः सखि नागरः॥ ७॥

बाले प्रियेण विरहात्तव कर्शितायाः
हस्तच्युतं वलयमेतदलब्धदेशम्।
हस्ते पुनः स्थितिमगादिदमङ्गुलीयं
स्थानच्युतिर्महत एव भवत्यनर्थः॥ ८॥

मुग्धे कं हृदये निधाय सुचिरं रोमाञ्चिताङ्गी मुहु-
र्जृम्भामन्थरतारकां सललितापाङ्गां दधाना दृशम्।
सुप्तेवालिखितेव शून्यहृदया लेखावशेषीभव-
स्यात्मद्रोहिणि किं ह्रिया कथय मे गू[ढो] निहन्ति स्मरः॥ ९॥

कस्यापि।

को धन्यस्सखि सुस्थितेन मनसा को वेधसा निर्मितः
कः प्रेयान्मदनस्य कस्य फलितः प्राचीनपुण्यद्रुमः।
एतद्यस्य कृते दिवानिशमविश्रान्तस्खलद्धारिभि-
र्मानाल्लोचनगडुगैः स्नपयसे वक्षोजलिङ्गद्वयम्॥ १०॥

पक्ष्माग्रग्रथिताश्रुबिन्दुनिकरैर्मुक्ताफलस्पर्धिभिः
कुर्वन्त्या हरहासहारि हृदये हारावलीभूषणम्।
बाले बालमृणालनालवलयालङ्कारकान्ते करे
विन्यस्याननमायताक्षि सुकृती कोऽयं त्वया स्मर्यते॥ ११॥

१ लभ्यस्ते क ख, ग २ लमपि च ३ टी क ख, च ४, पि क ख च,

हरणस्य श्लोका उणादिसूत्रवृत्तावुज्वलदत्तेन बहव समुदाहृता. । विमर्शेऽस्मिन् विशेषतो जिज्ञासमानै कवीन्द्रवचनसमुच्चयप्रस्तावनाया सुभाषितावलीप्रस्तावनाया च दृष्टिर्देया ।

कुमुदचन्द्र'—अयमार्हतमतानुयायी दिगम्बर. प्रथितो वादाहवेषु विजितानेकश्वेताम्बराचार्या गुर्जरेश्वरस्य सिद्धराजस्य जयसिंहापरनाम्नो मातामहगुरु सिद्धराजसभाया श्वेताम्बरसमयानुयायिन. सुप्रथितस्य हेमचन्द्राचार्यस्य कुमुदचन्द्रस्य च मिथो विजिगीषया वाद समभूत्। तदा श्रीपालकविराजो हेमचन्द्राचार्यपक्षमनुप्रविश्य कुमुदचन्द्रेण सह वादमकरोत्। परास्तश्च हेमचन्द्राचार्येण कुमुदचन्द्र इतीद वृत्त यशश्चन्द्रकृते मुद्रितकुमुदचन्द्रनाटके प्रभावकचरिते च निगद्यते । सिद्धराजस्य हेमचन्द्राचार्यस्य श्रीपालकविराजस्य च समय. क्रैस्तद्वादशशतकपूर्वार्धम्। स एवास्य कुमुदचन्द्रस्य समयः ।

कुलशेखर—अयमाश्चर्यमञ्जर्या' कर्तु काश्मीरात् कुलशेखरवर्मणोऽन्य' केरलदेशाधीश' । एतद्विरचिताया मुकुन्दमालाया अन्ते श्लोकोऽयम्—

यस्य प्रियौ श्रुतिधरौ कविलोक [रविलोक] वीरौ
मित्रे द्विजन्मवरपद्मशरा [पारशवा] वभूताम् ।
तेनाम्बुजाक्षचरणाम्बुजषट्पदेन
राज्ञा कृता कृतिरियं कुलशेखरेण । ' इति ।

अनेन श्लोकेनाय मुकुन्दमालाया कर्ता कुलशेखर पार्थिवश्चेति विज्ञायते । आसीत् पुरा क्रैस्तेऽष्टमे शतके वैष्णवाग्रेसर परमभक्तो विरक्तश्च राज्यलक्ष्म्या, यमद्यापि वैष्णवाः प्रतिदिनमनुस्मरन्ति पूजयन्ति चार्चारूपेण प्रतिष्ठापित तत्र तत्र देवालयेषु । सोऽयमित्येके । नवमशतकसमुद्भव सोऽयमिति च केचित । नवमशतकसमुद्भवस्ततोऽन्य केरलाधीश कुलशेखरोऽस्या मुकुन्दमालाया कर्ता इति च परे । ' यस्य प्रियौ ' इत्यस्मिन् श्लोके प्रथमपादे रविलोकवीरौ इति, द्वितीयपादे ' द्विजन्मवर पारशवौ ' इति च केरलीय. पाठभेद. । रविर्नाम कश्चित् द्विजवर', (रवे' पुत्र वासुदेव.) लोकवीर इति कश्चित् पारशवः (वारियर इति कश्चन जातिविशेष. केरलेषु प्रथित) तत्समुद्भव तावेतौ यस्य मित्रे इति तदर्थ ।

युधिष्ठिरविजयस्य त्रिपुरदहनस्य च कर्ता सोऽयं रविभूरिति च वदन्ति । *

कृष्णमिश्र—कविरय प्रबोधचन्द्रोदयाख्यस्य नाटकस्य कर्ता । औपनिषदेऽप्यद्वैतविज्ञाने काव्यरसास्वादव्यामुग्धानामपि रुचि सपादयन् औपनिषदमद्वितीयात्मावबोध तदुपकरण विवेकादिक च दृश्यप्रबन्धमुखेन प्रकाशितवान् । स एष कवि गोपालकीर्तिवर्मभ्यामात्मानमारादभिज्ञापयति । तथाच तत्र प्रस्तावनायाम्—

' अस्ति प्रत्यर्थिपृथ्वीपतिबलविपुलारण्यमूर्च्छत्प्रताप-
ज्योतिर्ज्वालावलीशत्रिभुवनविवरो विश्वविश्रान्तकीर्ति ।

*Vaishnau Bhapta Kal Vichar (first volume) By Mr Mu Raghavaingar Ramnathpuram Madras University Tamil section Head pandit.

गोपालो भूमिपालान् प्रसभमसिलतामात्रमित्रेण जित्वा
साम्राज्ये कीर्तिवर्मा नरपतितिलको येन भूयोऽभ्यषेचि ।

'येन ××× कर्णसे ना सागर निर्मथ्य मधुमथनेनेव क्षीरसमुद्र मासादिता समरविजयलक्ष्मी ।

' विवेकेनेव निर्जित्य कर्ण मोहमिवोर्जितम् ।
श्रीकीर्तिवर्मनृपतेर्बोधस्येवोदय कृत ॥'

'आदिष्टोऽस्मि × × × श्रीमता गोपालेन यथा खल्वस्य सुहृदोराज्ञ कीर्तिवर्मदेवस्य दिग्विजयव्यापारान्तरितपरब्रह्मानन्दरसेरस्मामि × × × अतिवाहिता दिवसा । इदानीं तु कृतकृत्या वयम् । × × × × तदद्य शान्तिरसप्रयोगमभिनयेनात्मानं विनोदयितुमिच्छाम । ततो यत्पूर्वमस्मद्गुरुभिस्तत्रभवद्भि श्रीकृष्णमिश्रै प्रबोधचन्द्रोदयनाम नाटक निर्माय भवत समर्पितमासीत् तदद्य राज्ञ श्रीकीर्तिवर्मण पुरस्तादभिनेतव्य भवता । इति ।

अनेन विज्ञायते—गोपालकीर्तिवर्मणोर्मैत्री कीर्तिवर्मणोराज्यलक्ष्मीप्रतिष्ठाया गोपालपराक्रमप्रकर्षस्य कारणता गोपालस्य कृष्णमिश्रशिष्यताच । गम्यते चैषा समकालता गोपालसमकालताच कृष्णमिश्रस्य । इद चरितमवलम्ब्य कृष्णमिश्रस्य समय एकादश कैस्तं शतक गण्यते । अपरेच द्वादश शतक मन्यन्ते । सदुक्ति कर्णामृतप्रस्तावनाया सुभाषितावलीप्रस्तावनायाच दृष्टिर्देया ।

केटस —केशट इति स्थाने केटस इत्ययमत्र निर्देश । अस्यामेव सूक्तिमुक्तावल्या समुदाहृतोऽय ' विस्तारो यदि नेदृश ' इति श्लोक सदुक्तिकर्णामृते केशट इति नाम्ना समुपलक्ष्यते । तस्यास्य कवेरन्येऽपि श्लोका सदुक्तिकर्णामृते समुदाह्रियन्ते ।

' अब्जत्वब्जमथाब्जभूस्तत इतो ब्रह्माण्डमण्डादभूत् '
' शैत्य नाम गुणास्तवैव सहज. स्वाभाविकी स्वच्छता '

इतीद श्लोकद्वय केशटनाम्ना सदुक्तिकर्णामृते समुपलक्ष्यमाणमस्या सूक्तिमुक्तावल्या अविज्ञातकर्तृनामक कस्यचिदिति निर्दिश्यते । कविरयमभिनन्दात्प्राचीन इति विज्ञायते । यदेनमभिनन्द समुपवर्णयति—

उन्नीतोभवभूतिना प्रतिपद बाणे गते य पुरा
यश्चीर्ण कमलायुधेन सतत येनागमत् केशट । ' इति (सदु ४–२६–५)

वसुकल्पश्चैनमभिवर्णयति—

'बाण प्राणिति केशटः स्फुटमसौ जागर्ति योगेश्वर
प्रत्युज्जीवति राजशेखरगिरा सौरभ्यमुन्मीलति । इति (सदु ३–२६–५)

कर्पूरमञ्जर्यांकोटिस इति (अ. १) निर्दिश्यमान कविरयमेव भवितुर्महति । लेशतोऽक्षरवैपरित्येन । केसट केटस कोटिस इति त्रिविधोप्येकस्मिन् समाम्यते निर्देश ।
तदय नवमशतकतो नार्वाचीन इत्योतावदवगम्यते ।

---

1 Subhashitavali, Introduction (Peterson)
Saduktikarnāmirta Introduction By Hardutta Sharma, M A.,Ph D

क्षेमेन्द्र—स एष काश्मीरः कविसार्वभौमः । पिताऽस्य प्रकाशेन्द्रः । आह च भारतमञ्जर्याः समाप्तौ—

'काश्मीरकोगुणाधारः प्रकाशेन्द्राभिधोऽभवत् ।
नानार्थिसार्थसङ्कल्पपूरणे कल्पपादपः ॥
सपूर्णदानसन्तुष्टा प्राहुस्तं ब्राह्मणाः सदा ।
इन्द्रएवास्ति किं लोके प्रकाशस्ते गुणोऽधिकः ॥'
क्षेमेन्द्रनामा तनयस्तस्य विद्वत्सपर्यया ।
प्रयातः कविगोष्ठीषु नामग्रहणयोग्यताम् ' ॥ इति ।

सोऽयं कविपुङ्गवः अभिनवगुप्ताचार्यात् प्राप्तसाहित्यविद्यः भागवताचार्यश्रीसोमपादात्प्राप्तभागवतदीक्ष इति च गम्यते । यदयं तत्रैवेदमाह—

'आचार्यशेखरमणेर्विद्याविवृतिकारिणः ।
श्रुत्वाऽभिनवगुप्ताख्यात्साहित्यं बोधवारिधेः ॥
श्रीमद्भागवताचार्यसोमपादाब्जरेणुभिः ।
धन्यतां य परां प्राप्तो नारायणपरायणः ॥ ' इति ।

व्यासदास इत्यपरं चास्य नाम । आह चौचित्यचर्चायाअन्ते—

'तस्यात्मजः सर्वमनीषिशिष्यः श्रीव्यासदासापरपुण्यनामा ।
क्षेमेन्द्र इत्यक्षयकाव्यकीर्तिश्चक्रे नवौचित्यविचारचर्चाम् ' ॥ इति ।

मित्रं चास्य श्रीरत्नसिंह इति विज्ञायते । आह च तत्रैव—

'श्रीरत्नसिंहे सुहृदि प्रयाते शार्वं पुरं श्रीविजयेशराशिः ।
तदात्मजस्योदयसिंहनाम्नः कृते कृतस्तेन गिरा विचारः ॥' इति ।

अयं महाकविः काश्मीरान् प्रशासत्यनन्तमहाराजे तत्तनये च कलशभूभृति आसीत् । आह च तत्रैव स्वयम्—

'यस्यासिः परिवारकृत्त्रिभुवनप्रख्याततीलश्रुतेः
सर्वस्यावनतेन येन नितरां प्राप्ता विशेषोन्नतिः ।
आशाः शीतलतां नयान्त्यविरतं यस्य प्रतापानला—
स्तस्य श्रीमदनन्तराजनृपतेः काले किलायं कृतः ॥ (औचित्यचर्चा)
'एकाधिकेऽब्दे विहितः चत्वारिंशे स कार्तिके ।
राज्ये कलशभूभर्तुः काश्मीरेष्वच्युतस्तवः ' ॥

इति च दशावतारचरितान्ते । अयं च कलशः अनन्तस्यपुत्रः हर्षदेवस्य पिता । तस्यास्य कवेः समय एकादश कैस्तशतकम् ।

कृतयश्चास्य सहृदयहृदयाह्लादकाः काव्यरसामृतैकपरायणानामादरणीयतमाः भारतमञ्जरी रामायणमञ्जरी दशावतारचरितं कविकण्ठाभरणसुवृत्ततिलकौचित्यविचारचर्चाः कलाविलासदर्पदलनप्रभृतयः बह्व्यो वर्तन्ते ।

गणपति —कवेरस्य देशकालनिर्णये, नैकमपि लिङ्गमुपलभामहे । राजशेखरस्तु महामोदाख्यस्य निबन्धस्य कर्तारमेनमवगमयति । तथाचास्य श्लोकः—

'अथो गणपति वन्दे महामोदविधायिनम् ।
विद्याधरगणैर्यस्य पूज्यते कण्ठगर्जितम् ॥ इति (सूक्तिमु प ४५)

'वन्दे' इति निर्देश कवेरस्य कमपि पूज्यभावमवगमयति । विद्याधरगणैरितिश्लेषगर्भो निर्देश कवेरस्य गान्धर्वविद्यायामपि वैदुष्य व्यनयति ।

गोपादित्य —अय काश्मीरमहाराज, यमेन बिह्लणो विक्रमाङ्कचरिते निजान्वयमहत्तराणा पूर्वपुरुषाणा काश्मीरेषु प्रतिष्ठापक वर्णयति—

'कर्तुं कीर्तिप्रणयिकुशला कौशिक गोत्रमुच्चै
तत्र ब्रह्मप्रवणमनसो ब्राह्मणाः केचिदासन् ।
यान् काश्मीरक्षितितिलकता मध्यदेशावतसान्
गोपादित्यक्षितिपतिरसौ पावनानानिनाय ॥' इति (स १८)

तदय दशमशतकतो नार्वाचीन । राजतरङ्गिण्या च दृष्टिर्विधेया (१ ३४४)

गोभट —अस्या सूक्तिमुक्तावल्या समुदाहृतेभ्य श्लोकेभ्योऽप्यपरे द्वित्रा श्लोका कवेरस्य श्रीधरदासविरचिते सदुक्तिकर्णामृते समुपलभ्यन्ते । तदय श्रीधरदासान्नार्वाचीन इत्येतावत्तु विज्ञायते । सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनाया गोभटस्य पद्यानि सूक्तिमुक्तावल्या समुद्धृत्य प्रतीकग्रहणेन कानिचित् ज्ञाप्यन्ते, तेषु 'उपकारमसप्राप्य' इत्येष श्लोक अस्माभिरस्या सूक्तिमुक्तावल्याः प्रकाशनाय समाहृतेषु पुस्तकेषु नैवोपलब्ध ।

गोयिधोयिककविराजौ—द्विवचनान्तोऽय निर्देश कवी द्वावुपस्थापयति । श्रीमद्भिर्भण्डरकरमहाशयैस्तु 'गोयिधोयिकविराजे' त्येव निर्दिश्यते । सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनाया श्रीमान् हरदत्तशर्मा (पि एच् डी) पवनदूतकर्तार धोयीक वङ्गदेशाधिपश्रीलक्ष्मणसेनसमकालिक प्रस्तुवन् 'गोयिघोयिकविराजे' त्येवनाम निर्देशमनुवदन् 'निजनयनप्रतिबिम्बै' रितिश्लोक सूक्तिमुक्तावलीस्थमनुवदति । पवनदूत प्रस्तावनाया विशेषो द्रष्टव्य* इति च वदति । धोयीकविरेव धोयीक इतिच निर्दिश्यते—

'गोवर्धनश्च शरणो जयदेव उमापति ।
कविराजश्च रत्नानि समितौ लक्ष्मणस्य च ॥'

इत्यस्मिन् श्लोके 'कविराज' इतिनिर्दिश्यमान सोऽय धोयीकविरेवेति व्यक्तमेतत् गीतगोविन्दे—

'वाच. पल्लवयत्युमापतिधर सन्दर्भशुद्धि गिरा
जानीते जयदेव एव शरण· श्लाघ्यो दुरूहद्रुते ।
शृङ्गारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्धन.
स्पर्धीकोऽपि न, विश्रुत श्रुतधरो धोयी कविक्ष्मापति ॥'

* The पवनदूत has been re-edited in the Sanskrit Sahitya Parisat Series, by Mr Chintaharan Chakravarti See Introduction.

अत्र धोयी कविक्ष्मापति.' इत्यय निर्देश कविराजसज्ञक धोयीक प्रत्यभिज्ञापयति। अयमेव गोयिधोयीति निर्देशेनापि क्वचित् ज्ञाप्यते। समयश्च लक्ष्मणसेनस्येतिव्यक्तम (1100 शक 1178 A D)

गोवर्धनाचार्यः—कविरय वङ्गदेशाधिपस्य लक्ष्मणसेनस्य समये आसीत्। विज्ञायते चैतदनेन श्लोकेन—

'गोवर्धनश्च शरणो जयदेव उमापति
कविराजश्च रत्नानि समितौ लक्ष्मणस्य च'॥ इति।

कविरय स्वकृतावार्यासप्तशत्या लक्ष्मणसेनमुपवर्णयति—

'सकलकला कल्पयितु प्रभु प्रबन्धस्य कुमुदबन्धोश्च।
सेनकुलतिलकभूपतिरेको राकाप्रदोषश्च॥ इति।

सेनकुलतिलको लक्ष्मणसेन। पिताचास्य कवेर्नीलाम्बर'। कविरय तात ग्रन्थादौ प्रणमन नामच निर्दिशति—

'य गणयन्ति गुरोरनु यस्यास्ते धर्मकर्म सङ्कुचितम्।
कविमहमुशनसमिव त तात नीलाम्बर वन्दे।' इति।

लक्ष्मणसेनस्य समय (1178 A D)

चन्द्रकः—कविरय नाट्यप्रबन्धस्य कर्ता काश्मीरमहाराजस्य तुजीनस्य समये आसीत्। आह च कल्हणो राजतरङ्गिण्या द्वितीये तरङ्गे—

नाट्य सर्वजनप्रेक्ष्य यश्चक्रे स महाकवि.।
द्वैपायनमुनेरशस्तत्काले चन्द्रकोऽभवत्॥' इति।

अस्यैव चन्द्रकविरित्यपि क्वचिन्निर्देश। तुञ्जीनस्य राज्यसमय कैस्तचतुर्थशतक मन्यते (श्री) कनिङ्घ्याम्। अपरे तु द्वितीय शतकम्। अस्य कवेः कृते. केचन श्लोका क्षेमेन्द्रेण औचित्यचर्चायामुदाहियन्ते।

चन्द्रगोमी—सुभाषितावल्या वल्लभदेवविरचिताया चन्द्रगोपीति कस्यचित् कवेर्नाम निर्दिश्यते। अयमेव चन्द्रगोमीति अस्या सूक्तिमुक्तावल्या निर्दिश्यते उतान्यएवेति न विज्ञायते। एकाक्षरमात्रे भेदात् स एवाय स्यादिति सुभाषितावलीप्रस्तावनाकारस्याशयः। व्याकरणस्य कर्ता चन्द्र. कि स्यादेष इति च तेषामभ्यूहः।

चन्द्रसूरि—विक्रमद्वादश शताब्द्या चन्द्रसूरिनामानो बहव आसन्। तत्रैक सूक्ष्मार्थविचारापरनामकस्य सार्धशतकस्य चुर्णिकारो मुनिचन्द्रसूरि', अपरश्च यशोदेवसूरे पिण्डविशुद्धिप्रकरण वृत्तिकृतो गुरु श्रीचन्द्रसूरि., न्यायप्रवेशव्याख्याकारश्चापरश्चन्द्रसूरि, सर्वे एतेपि आर्हतनयनिष्णाता प्रख्याता'। तेष्वाधमन्यतमो वा अपरो वा न विज्ञायते।

चित्तप'—(छित्तप.) अय महाकविर्भोजमहाराजस्य सभायामासीत्। यदय स्तौति तम्—

'स्वामिन्नम्बुजनाथ धूर्जटिशिरश्चूडामणे चन्द्रम
पादौ वा प्रणतोऽस्मि साधु वदत क्षत्रप्रसूती युवाम।

राजा यत्रुपसेविताग्रिरखिलक्ष्मापालचूडाशतै-
रासीदस्तिभविष्यति क्षितितले श्रीभोजदेवोपम ॥' सदु ३ १.१
'वाल्मीके कतमोऽसि कस्त्वमथवा व्यासस्य येनैषभो
श्लाघ्य स्यात्तव भोजभूपतिभुजस्तम्भस्तुतावुद्यम. ।
पङ्गु पर्वतमारुरुक्षसि विधुस्पर्शं करेणेहसे
दोर्भ्यां सागरमुत्तितीर्षसि यदि ब्रूम किमत्रोत्तरम् ॥ सदु ३ ८ १
'पर्यङ्को राजलक्ष्म्या हरितमणिमय पौरुषाब्धेस्तरगो
×××× समिति विजयते मालवाखण्डलस्य ॥' सदु ३ ३०.१ इति ।

भोजस्य समयस्तु क्रैस्तदशमशतकस्यान्तिम एकादशशतकस्यादिमो भाग । अस्य कवे श्लोका अपरेऽपि सदुक्तिकर्णामृते समुदाह्रियन्ते ।

जयगुप्त—अस्य कवे श्लोकमपर च समुदाहरन् सुभाषितावल्या कर्ता वल्लभदेवोऽप्येन प्रत्यभिज्ञापयति । नेतोऽन्यत् विज्ञायते ।

जयदेवः—प्रसन्नराघवाख्यस्य नाटकस्य कर्ता जयदेवोऽय कविः वङ्गदेशाधीशस्य लक्ष्मण सेनस्य सभायामासीदित्येतत् सुव्यक्तम्—

'गोवर्धनश्च शरणो जयदेव उमापति ।
कविराजश्च रत्नानि समितौ लक्ष्मणस्य च ॥' इति ।

स्तौति च जयदेवो लक्ष्मणसेनम्—

'लक्ष्मीकेलिभुजङ्ग जङ्गम हरे सङ्कल्पाकल्पद्रुम
श्रेय साधक ××× वङ्गप्रिय । गौडेन्द्र ××
प्रत्यर्थिक्षितिपाल ×× दृष्टोऽसि तुष्टा वयम् ।' सदु ३-११-५ इति ।(1178 A D

जयमाधव—अस्य कृते कतिचन श्लोका सुभाषितावल्या समुदाह्रियन्ते । परिशील्य-मना कस्यचिन्महाकाव्यस्य कर्तारमेनमवगमयन्ति । यत्कुसुमोच्चय-सूर्यास्तमय-पानकेलि प्रभृतीनि वर्ण्यन्ते । इद हि महाकाव्यलक्षणम् । तत्रकुसुमोच्चयवर्णनम्—

'उच्चित्य प्रथममवस्थित मृगाक्षी
पुष्पौघ श्रितविटप ग्रहीतुकामा ।
आरोढु चरणमदादशोकयष्टे
रामूल तनुरपि तेन पुष्पिताऽसौ ॥
अत्रास्मिन्सुरत (तनु) लतागृहेऽस्तिरम्य
मालत्या कुसुममनुच्चित परेण ।
इत्युक्त्वा मृदुकरपल्लवे गृहीत्वा
मुग्धाक्षीं रहसि निनाय कोऽपि धूर्त ॥ ×(सुभा १८६५-१८६६)

द्वयो श्लोकयोरपि वृत्तैक्य च । अथ सूर्यास्तमयवर्णनम्—

'अशुमानपि विपाकपिशङ्ग
रूपमाप परितो दिवसान्ते ।
क परोऽत्र न विकारमुपेयात्
.... परिवेल्लित मूर्तिः ।
प्रोज्झ्य मित्रमपवर्जितदोष
नाशयप्रकटन मम युक्तम् ।
नूनमेनमवमृश्य तदानीं
मीलित हृदयमम्बुरुहेण ।
मित्रमुज्झितवताऽऽलि निराश
स्वाशयाद्विदितवैभवहीनम् ।
ईदृशेन महता नभसाऽन्तः
शून्यता प्रकटिताऽतिशयेन ॥ (सुभा. १८९४–१८९६)

इहापि वृत्तैक्यम् । अथ पानकेलि'—

मूर्तिमन्तमिव रागरसौघ
ते परस्परसमर्पितवक्त्राः ।
आननासवमिषेण तदानी–
माक्षिपन्त हृदयेषु युवान. ।
अर्धपीतमधुरा मणिपारी
शोभता कथमितीव तरुण्या ।
चुम्बितैरधिकपाटलभासा
पूरिताधरमयूखभरेण ॥' (सुभा २०१६–२०१७)

तदेव वृत्तमनुवर्तते । वर्षावर्णनम्—

अथमनसिजदिग्जयाभिशसी
जलधरदुन्दुभिराततान शब्दम् ।
तदनु तदनुजीविभि कदम्बै
क्वचित्मुन्मदषट्पदच्छलेन ॥

अथेत्यय निर्देश पूर्ववृत्तान्वय ज्ञापयति ।

अय च कवेस्तस्य काव्यमारभमाणस्य श्लोक'—

'कि तेन किल काव्येन मृग्यमानस्य यस्य ता ।
उद्धेरिव नायान्ति रसामृतपरम्परा ॥' इति (सुभा १३२)

प्राय: कविभि' काव्यारम्भे (प्रथमसर्गे) अनुष्टुप्वृत्तमाद्रियते । तैरेतैर्लिङ्गै कस्यचिन्महाकाव्यस्य कर्तारमेन सभावयाम ।

तस्यास्य द्वौश्लोकौ श्रीधरदासेन सदुक्तिकर्णामृते समुदाहियेते । तदय श्रीधरदासात्प्राचीन इत्येतत्तु व्यक्तम् ।

जयवर्धन—काश्मीरोऽय । कविरयमेव भागवतजयवर्धन इति च कीर्त्यते । अस्य कवेरेक श्लोक सदुक्तिकर्णामृतेऽपि समुपलभ्यते । तदय श्रीधरदासान्नार्वाचीनः । नान्यद्विज्ञायते ।

जयसिंहदेव—अय गूर्जराधीश । अयमेव सिद्धराज इति सिद्धचक्रवर्तीत्यपि ख्यात. । अस्य सभाया श्रीपालनामा कविरासीत् । अस्य राज्यसमय (विक्रमसव) ११५०–१२००

जलमानुषीरुद्र—अस्या सूक्तिमुक्तावल्यामेतन्नाम्ना समुपलक्ष्यमाणः 'एतस्माज्जलधे' रित्यय श्लोक क्षेमेन्द्रेण औचित्यचर्याया मालवरुद्रस्येति निर्दिश्यते–'अपादानौचित्य यथा मालवरुद्रस्य–एतस्माज्जलधेरिति' । तथा तेनैव तत्रैव 'अभिनववधूरोपस्वादु' इत्ययं श्लोक यथावा मालवरुद्रस्येति कर्तृनामनिर्देशपूर्वकमुदाह्रियते । अयच श्लोक काव्यमीमासाया राजशेखरेणापि समुदाह्रियते । तदय राजशेखरात्प्राचीन इति व्यक्तम् । अस्यैव मालवरुद्रस्य जलमानुषीरुद्र इति साङ्केतिक नामेति प्रतिभाति । निमित्तमेतत्–यदय 'एतस्माज्जलधे'रित्यस्य श्लोकस्य चतुर्थे पादे 'प्राप्यैका जलमानुषीं त्रिभुवने श्रीमानभूदच्युत' इति लक्ष्मीं जलमानुषीत्वेनोत्प्रेक्षते तदिद वैचित्र्यमभिप्रेत्य जलमानुषीरुद्रइति साङ्केतिकनाम प्रवृत्तमिति ।

जितनाग—जीवनागादनन्योऽयम्, सुभाषितावल्या जीवनागस्य नाम्ना समुपलक्ष्यमाणेष्वन्यतम 'विकचकुमुदे' रित्ययश्लोक अस्या सूक्तिमुक्तावल्या 'कुमुदशबले' इति भिन्नपाठ जितनागनाम्ना समुपलक्ष्यते । यस्त्वस्या जीवनागस्येति समुलक्ष्यते 'सख्यस्तानि' इत्यय श्लोक., स चामरुकस्य । नास्य कालदेशादि प्रत्यभिज्ञायते ।

झलझलवासुदेव—वासुदेव इत्येवास्य नाम, अस्याय 'प्रहरविरताविति' श्लोक 'सबाष्पझलझलैरितिपरिसमाप्यते। झलझलैरित्यस्मिन् प्रयोगे दृष्टि निदधता केनचित् तदेवेद पद नाम्नोऽस्योपपदीकृतम् । वासुदेवस्यास्य बहव श्लोका सुभाषितावल्या सदुक्तिकर्णामृते च समुपलभ्यन्ते । तदय श्रीधरदासान् नार्वाचीन ।

डिवोक—अयमेव तत्रतत्र बिम्भोक हिम्बोक इत्यपि निर्दिश्यते। अस्यकवे श्लोका सदुक्तिकर्णामृते कवीन्द्रवचनसमुच्चये च समुपलभ्यन्ते ।

'जाने विक्रमवर्धन त्वयि धनं विश्राणयत्यर्थिना
भावी शोण इवोपलैरुपचितो रत्नैरगाधोऽम्बुधि ।
उत्पश्यामि च रोहणैर्मणिभरैराघ्मायमानोदर
पाकोत्पीडितदाडिमीफलदशा कैश्चिद्दिनैर्यास्यति ॥'

श्लोकोऽय सदुक्तिकर्णामृते (३–१८–३) डिम्बोकस्य नाम्ना समुपलक्ष्यते । अनेन विज्ञायते कविरय विक्रमवर्धनस्य राज्ञः सभायामासीदिति । विमृशत विक्रमवर्धनस्य समयदेशौ ।

त्रिलोचनः—कविरय पार्थविजयस्य कर्ता । अनुवर्णयति चैन राजशेखर —

'कर्तुं त्रिलोचनादन्यो न पार्थविजय क्षम ।
तदर्थं शक्यते द्रष्टु लोचनद्वयिभिः कथम् ॥' इति (सूक्ति. प ४५)

त्रिविक्रम—अयकविर्नलचम्पूप्रबन्धस्य कर्ता । कवेरस्य श्लोकमनुवदति नमिसाधु काव्यालङ्कारटीकायाम् । टीकाकारश्चाय क्रैस्तैकादशशतकोत्तरार्धे आसीत् । ज्ञापयतिचाय स्वसमयम्—

'पञ्चविंशतिसंयुक्तैरेकादशसमाशतैः । विक्रमात् समतिक्रान्तैः प्रावृषीदं विनिर्मितम् ' इति। टीकासमाप्तौ ।

दण्डी—काव्यादर्शस्य दशकुमारचरितादेश्च कर्ता सुप्रथित. । अस्य महाकवेः प्रबन्धान् श्लाघते राजशेखर.—

'त्रयोऽग्नयस्त्रयो देवास्त्रयो वेदास्त्रयो गुणाः ।
त्रयो दण्डिप्रबन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुता ॥ इति (सूक्ति. प ४५)

समय चास्य शालीवाहनस्य पञ्चमशताब्दीं केचन मन्यन्ते । क्रैस्तसप्तमशतकप्रथमपादं परे ।

दामोदर गुप्तः—महाकविरयं कुट्टिनीमतस्य कर्ता काश्मीरमहाराजस्य जयापीडस्य मन्त्रिप्रवर आसीत् । तथाच राजतरङ्गिण्याम्—

'सदामोदरगुप्ताख्यं कुट्टनीमतकारिणम् ।
कविं कविं कलिरिव धुर्यं धीसचिवं व्यधात् । इति ।

जयापीडमहाराजस्य राज्यसमयस्तु क्रैस्ताष्टमशतकस्योत्तरार्धम् । (७५५-७८६ A D)
अयं च महीपति. स्वयमपि समधिगतविद्य पण्डितप्रवर आसीत् । तथाच तत्रैव—

'क्षीराभिधात् शब्दविद्योपाध्यायात् संभृतश्रुत. ।
बुधैः सह ययौ वृद्धिं स जयापीडपण्डितः ॥ ' इति

अपरे च बहव कवय पण्डिताश्चास्य महाराजस्य सभायामासन् । तथा च तत्रैव—

'अवस्थावेदकास्तत्र गृहीता पृथिवीभुजा ।
आर्द्रान्त करणे श्लोका. स्मर्यन्तेऽद्यापि सूरिभिः ॥ '
'विद्वान् दीनारलक्षेण प्रत्यहं कृतवेतन ।
भट्टोऽभूदुद्भटस्तस्य भूमीभर्तु. सभापति ॥ '
'मनोरथ शङ्खदत्तश्चटकः सन्धिमास्तथा ।
बभूवु. कवयस्तस्य वामनाद्याश्च मन्त्रिणः ॥ ' इति ॥

दीपकः—अस्य कवे केचन श्लोका· क्षेमेन्द्रकृतावौचित्यचर्चायां समुपलभ्यन्ते ।

दुर्लभराज—अयं सामुद्रिकतिलकस्य कर्ता प्राग्वाटाख्यवंशसंभव. चाहिलस्य नप्ता श्रीपालराजस्य पौत्र नृसिंहस्य पुत्र । कविरयं सामुद्रिकतिलकस्य समाप्तौ स्वयमेवमाह—

'अत्रास्ति कोऽपि वंश प्राग्वाटाख्यस्त्रिलोकविख्यातः ।
आसीत् तत्र विचित्र श्रीमच्चाहिलसंज्ञया जातः ॥
नृपसपदि वृद्धायामाळवनयीश्वरभवद्य ।
व्ययकरणपदामात्यो नृपते. श्रीभीमदेवस्य ॥
समजनि तदङ्गजन्मा प्रथित श्रीपालराज इतिनाम्ना ।
प्रतिपक्षद्विजसिंह [नरसिंहाख्य] सुतस्तस्य ॥
श्रीमान् दुर्लभराज. तदपत्यं बुद्धिधाम सुकविरयम् ।
यश्रीकुमारपालो महत्तम क्षितिपति. कृतवान् ॥ '
'तेनोपज्ञातमिदं पुरुषस्त्रीलक्षणं तदनु××कविना । ' इति ।

विज्ञायते चानेन कुमारपाल समकालिकोऽयममिति। कुमारपालस्य समयस्तु क्रैस्त द्वादशशतकम्

देवगुप्त—हरिगुप्तशिष्योय देवगुप्त । अयच महाकविस्त्रिपुरुषस्य कर्तेति च उद्योतन सूरिविरचितकुवलयमालातोऽवगम्यते । उद्योतनसूरिश्च वैक्रमे नवमे शतके आसीत् ।

देवबोधि—अय महाकवि सत्यव्रतरुनमाङ्गदाग्यस्य नाटकस्य कर्ता । नाटकेऽस्मिन् प्रस्तावनाया 'परमहसपरिव्राजकाचार्य ' देवबोधियमिन इति आत्मानं वर्णयति । इदच पद्य प्रत्यभिज्ञापयत्येनम्—

'यद्योग परविग्रहे निज इव स्वेच्छाप्रवेशावधि
र्यध्द्यान व्यपनिद्रचिन्मयरसज्योति प्रवन्धावधि ।
यद्वाग्बन्धघनोदयो रसनदीकल्लोललीलावधि
तस्यास्मिन् यतिदेवबोधियमिन कोवा गुणस्यावधिः ॥' इति । सूक्ति ४७

आख्यायिका चेय श्रूयते 'एकदा देवबोधिनामा कश्चित्भागवतमतानुयायी कविवर अणहिल्लपुर गत , तदा एन द्रष्टु राजा श्रीपालेन सह ययौ । तयोश्च तदा सवाद समभूत्' इति । अतोऽय सिद्धराजसमकालिक इति विज्ञातते ।

धनञ्जय—दशरूपकस्य प्रणेता धनञ्जयो मुञ्जस्य सभायामासीदेक । अपरश्च द्वि सन्धानाख्यस्यकाव्यस्य कर्ता । य राजशेखर श्रीपते

द्विःसन्धाने निपुणता सताचक्रे धनञ्जय
यया जात फल तस्य सताचक्रे धनजय । इति । सू ४६

अन्यश्च विषापहरणादिस्तोत्रप्रणेता । तेषु कोऽयमिति न निर्धारयितु शक्यते ।

धनपाल—कविरय काश्यपगोत्र सर्वदेवस्य पुत्र । तिलकमञ्जर्या कर्ता । उपोद्घातप्रकरणे पद्यानीमानि वर्तन्ते—

'आकीर्णाङ्घ्रितल सरोजकलशच्छत्रादिभिर्लाञ्छनै
स्तस्याजायत मासलायतभुज श्रीभोज इत्यात्मज ।
प्रीत्या योग्य इति प्रतापवसति ख्यातेन मुञ्जाख्यया
य स्वे वाक्पतिराजभूमिपतिना राज्येऽभिषिक्त स्वयम् ॥'
'आसीत् द्विजन्माऽखिलमध्यदेशे
प्रकाशशङ्काश्मनिवेशजन्मा ।
अलब्ध देवर्षिरिति प्रसिद्धि
यो दानवर्षित्वविभूषितोऽपि ॥
शास्त्रेष्वधीती कुशल कलासु
वन्धे च बोधे च गिरा प्रकृष्ट ।
तस्यात्मजन्मा समभूत् महात्मा
देव स्वयभूरिव सर्वदेव ॥

तज्जन्मा जनकाघ्रिपङ्कजरज सेवाप्तविद्यालव
विप्र श्रीधनपाल इत्यविशदामेतामबन्धात् कथा-
मक्षुण्णोऽपि विविक्तसूक्तिरचने य सर्वविद्याब्धिना
श्रीमुञ्जेन सरस्वतीति सदसि क्षोणीभृता व्याहृत । इति '

एतैरस्यान्वय समयश्च स्पष्ट विज्ञायते (क्रैस्तैकादशशतकस्यादिमोभाग.)

धनिकः—दशरूपकावलोककारोऽयम्, कर्ता च काव्यनिर्णयस्य, यदयमवलोके ' यथाऽवोचाम काव्यनिर्णये ' इत्यनुवदति । ' इति श्रीविष्णुसूनोर्धनिकस्य कृतौ दशरूपकावलोके ' इत्युल्लेखात् विष्णो सूनुरयमिति च गम्यते । उदाहरति चायमवलोके नवसाहसाङ्कचरितात पद्यमेकम् ' यथा पद्मगुप्तस्य ' इति । तदयं पद्मगुप्तात्परिमलापरनाम्नोऽर्वाचीनः । तत् सभाव्यते चास्य स्थितिर्दशमशतकस्योत्तरार्धे । अय विष्णो सूनुः शाली वाहनस्य नवमशताब्द्यामासीदिति श्रीमान् दुर्गाप्रसाद. साहित्यदर्पणप्रस्तावनाया प्राह ।

धर्मकीर्ति —सौगतसमय धुरन्धरेष्वयमन्यतमो भिक्षु । न्यायबिन्दुप्रमाणवार्तिकादिप्रबन्धकार. । दिङ्नागादर्वाचीन, शान्तरक्षिताचत्वसग्रहकारात् प्राचीन. वासवदत्ताकारात्सुबन्धोरपि । समयोऽस्य क्रैस्त षष्ठ शतकम् ।

धर्मदास —विदग्धमुखमण्डनस्य कर्ता ।

धर्मदेवः—अस्यापरौद्वौश्लोकौ सुभाषितावल्या समुपलभ्येते ।

धर्माशोकः—कविमिम श्रीधरदास सदुक्तिकर्णामृते 'अनुद्वृष्ट शब्दै ' रित्यनेन श्लोकेनैकेन समुपलक्षयति ।

धैर्यमित्र—' दिव्यचक्षुरहम ' इत्ययमेवैकः श्लोकः सुभाषितावल्यामपि कवेरस्य नाम्ना समुपलक्ष्यते ।

नन्दन —येन श्लोकेनायमिहोपलक्ष्यते सतु श्लोको विद्धसालभञ्जिकाया वर्तते इति नन्दनस्यास्य विचारो नास्माक प्रकृत. ।

नरदेववर्मा—कोऽयम् ?, अस्य कवेर्नाम्ना अस्या सूक्तिमुक्तावल्या 'आदाय मास' मित्येक एव श्लोक समुदाह्रियते । श्लोकश्चाय सदुक्तिकर्णामृते छित्तपस्यनाम्ना समुदाह्रियते । सुभाषितावलीशार्ङ्गधरपद्धत्यो कस्यचिदिति ।

नरसिंहः—कवेरस्य श्लोका कवीन्द्रवचनसमुच्चयसदुक्तिकर्णामृतसुभाषितावल्योष्वपि समुपलभ्यन्ते । तत्र सुभाषितावल्यां समुदाहृत –'स्मररसनदीपूरेणोढा पुनर्गुरुसेतुभि ' रित्येष कवेरस्य श्लोको ध्वन्यालोके , अलङ्कारान्तरसङ्कीर्णा यथा–स्मरनव (रस) नदीपूरेणोढा इत्यादि श्लोक ' इति प्रतीकग्रहणेनानूद्यते । तत् सभाव्यते कविरयमानन्दवर्धनात्प्राचीन इति ।

नाचिराज—अय कवि कर्पूरकवे प्रसङ्गे प्रागेवास्माभि सामान्यतो ज्ञापित । सोऽय डाहलाधीशस्य कर्णस्य सभायामासीत् । स्तुतश्चाय कर्णाऽनेन—

'कुक्षे• कोटरएव कैटभरिपुर्धत्ते त्रिलोकीमिमा-
मन्तर्भूरिभर बिभर्ति तमपि प्रीतो भुजङ्गाधिप ।
श्रीकण्ठस्य स कण्ठसूत्रमभवद्देव त्वया त ह्रुदा
बिभ्राणेन परेषु विक्रमकथा श्रीकर्ण निर्णाशिता ॥ इति ।

कर्पूरकविना चाय नाचिराज सस्तुतः—

'कन्ये कासि न वेत्सि मामपि कवे कर्पूर कि भारती
. .. श्रीनाचिराजि' कवि. ॥ इति ।
सोय भोजराजकर्णराजयो काले आसीत्

निद्रादरिद्र—कोऽय कविरिति न विज्ञायते । नामाप्येतत् साङ्केतिकम् । सङ्केतेच निमित्त-मिदमेव । यदय 'भ्रातस्तावदह शठेन विधिना निद्रादरिद्रीकृत' इति निद्रादरिद्रतामाह । जानेकोपपराङ्मुखो.... निद्रादरिद्रीकृत इत्येष श्लोक काव्मप्रकशिकाया मम्मटभट्टेन समुदाहृत । तदय मम्मटभट्टान्नार्वाचीन । मम्मटभट्टस्य समयः शालीवाहनस्यैकादश शताब्द्या पूर्वो भाग ।

निशानारायणः—एतन्नाम्ना समुपलक्षिता श्लोका वेणीसहारे समुपलभ्यन्ते । तदय कविर्वेणी सहारस्य कर्ता भट्टनारायण । वेणीसहारतो बहव श्लोका ध्वन्यालोके आनन्दवर्धनाचार्यण समुदाह्रियन्ते । तदय क्रैस्त नवमशतकमध्यभागत प्राक्तन इति सभाव्यते ।

परशुरामः—अस्या सूक्तिमुक्तिवल्यामेक एव श्लोकोऽस्यनाम्ना समुपलक्ष्यते । सच श्लोको बिल्हणस्येति पाठभेद् । सदुक्तिकर्णामृते एतन्नाम्ना कश्चन श्लोक समुदाह्रियते । नेतोन्यदस्य प्रत्यभिज्ञापक किमपि ।

परिमल.—नवसाहसाङ्क चरिताख्यस्य महाकाव्यस्य कर्ता पद्मगुप्तो नाम महाकवि । अस्यैव परिमल इत्यपर नाम । नवसाहसाङ्कचरिते सर्गसमाप्तौ इति परिमलापरनाम्न पद्मगुप्तस्य कृताविर्त्युल्लेख प्रतिसर्ग दृश्यते । पद्मगुप्त इति नैज नाम काव्यान्ते ग्रन्थप्रशस्तो स्वयमेवाह—

'एतद्विनिद्रकुमुदद्युति पद्मगुप्त श्रीसिन्धुराजनृपतेश्चरित बबन्ध' इति ।

अस्मादेव महाकाव्यात्

'नमोऽस्तु साहित्यरसायतस्मै
निषिक्तमन्त पृषताऽपि यस्य ।
सुवर्णता वक्त्रमुपैति साधो
र्दुर्वर्णता याति च दुर्जनस्य ॥ १ १४

इतीद पद्य समुद्धृत्य पद्मगुप्तनाम्ना समुदाह्रियते सुभाषितावल्याम् । तथा दशरूपावलोकेऽपि—

चित्रवर्तिन्यपि नृपे तत्त्वावेशेन चेतसि ।
व्रीडार्धवलित चक्रे मुखेन्दुमवशेव सा ॥ इति स ६ श्लो ४२

'परिमलकालिदासस्य कृतौ' इति तत्रैव महाकाव्ये क्वचित् क्वचित् सर्गसमाप्तौ पाठभेद् समुपलभ्यते । पाठभेदश्चाय नात्यन्तमादरणीयः । प्राशस्त्यमात्रज्ञापनाय केनाचित् कृतोऽय कालि

वाच इत्युक्तेः । अस्यां सूक्तिमुक्तावल्यां परिमलनाम्ना समुपलक्ष्यमाणः 'अपि शीतमरुत्' इत्ययं श्लोकः काव्यप्रकाशे समुदाहियते । सोऽयं श्लोकः अन्ये च क्षेमेन्द्रेण औचित्यविचारे समुदाहृताः परिमलनाम्नोपलक्षिताः श्लोकाः नवसाहसाङ्कचरिते न सन्ति, परन्तु मालवाधीशस्तुतिपरा एवेति नवसाहसाङ्कापरनाम्नः सिन्धुराजस्य योऽग्रजः श्रीवाक्पतिराजः, तस्मिन् प्रणयातिरेकमस्य कवेः सूचयन्ति । अस्मिन्नेव नवसाहसाङ्कचरिते पद्यानीमानि तस्मिन्नस्य कवेर्भक्तिं सूचयन्ति ।

'सरस्वतीकल्पलतैककन्दं
वन्दामहे वाक्पतिराजदेवम् ।
यस्य प्रसादाद्वयमप्यनन्य-
कवीन्द्रचीर्णे पथि सञ्चरामः ॥' १. ७

दिवं यियासुर्मम वाचि मुद्रामदत्त यां वाक्पतिराजदेवः ।
तस्यानुजन्मा कविबान्धवस्य भिनत्ति तां सम्प्रति सिन्धुराजः ॥ १. ८'

'श्रीमद्वाक्पति राजोऽभूत् अग्रजोऽस्याग्रणीः सताम् ।
सगरापत्यदत्ताब्धिपरिखायाः पतिर्भुवः ॥
अतीते विक्रमादित्ये गतेऽस्तं सातवाहने ।
कविमित्रे विशश्राम यस्मिन् देवी सरस्वती ॥' ११. ९२-९३

न्यस्तानि यानि मयि सूक्तिसुधाप्रसूनि दैवेन तेन कतिचित् कविबान्धवेन ।
चन्द्रातपस्नपितमौक्तिकसोदराणां तेषामिदं विरचितं नवसाहसाङ्क ॥

(काव्यान्ते ग्रन्थप्रशस्तौ)

इदमप्याह तत्रैव—

'लक्ष्मीललामवसतेर्महीमहेन्द्र विद्याविलासमणिदर्पण सिन्धुराज ।
एतन्मया घटितमुज्ज्वलकान्ति काव्यमाणिक्यकुण्डलमिह श्रवणे विधेहि इति

एतेनायं कविः श्रीवाक्पतिराज सिन्धुराजसमकालीन इति विनिश्चीयते (क्रिस्तशकदशमशतकस्योत्तरार्धम्) (A D. 960-1010)

पाणिनिः — कस्यचित्कवेः कस्मिंश्चिद्वृत्ते साफल्यं वदन् क्षेमेन्द्र आह सुवृत्ततिलके—

'स्पृहणीयत्वचरितं पाणिनेरुपजातिभिः ।
चमत्कारैकसाराभिरुद्यानस्येव जातिभिः ॥' इति ।

किमयं महाकविर्व्याकरणशास्त्रप्रणेतुः पाणिनेरनन्यः उतान्य इति नवीनैर्विनिर्णयः । नातिस्पष्टं स्फुरति. प्रतीयमानमनन्यत्वं यावत् बाध्यते बाधकलिङ्गेन, तावत् अन्यत्वं कथमिव वक्तुं सुशकम् । राजशेखरस्तु कण्ठरवेणानन्यत्वं उद्घोषयति—

'स्वस्ति पाणिनये तस्मै यस्य रुद्रप्रसादतः ।
आदौ व्याकरणं काव्यमनु जाम्बवतीजयम् ॥' इति । सदु ८०

इह च कस्यचित् कवीननुवर्णयतः पद्यम्—

सुवर्णालङ्कृतिं कश्चित् कुरुते न स्मरे
ध्रुवि श्रीश्रीपुत्रे हरति हरिचन्द्रोऽपि हृदयम् । इति ।

जाववतीजयस्य कर्ता पाणिनिरित्यनेन गम्यते। सच व्याकरणस्य कर्तेति। काव्यालङ्कार-व्याख्याया नमिसाधुर्महाकवीनामप्यपशब्दपात निदर्शयन् पाणिने श्लोकद्वयमुदाहरति–पाणिनेर्महाकाव्ये पातालविजये–'सन्ध्यावधू गृह्यकरेण' गतेऽर्धरात्रे ××× अपश्यती वत्समिवेन्दुबिम्ब'मिति। अनेन च पातालविजयस्य कर्ता पाणिनिरिति विज्ञायते। यद्येष व्याकरणप्रवर्तकादनन्य स्वय कथ शब्दान् व्याकुर्वन् अपशब्द प्रयुञ्जीत। यद्येवमनन्यत्वे बाधक लिङ्गमुत्पश्याम, कथ राजशेखरवचनस्य भ्रान्तिमूलकत्व सहेमहि। किञ्च–जाम्बवतीजयात्पातालविजयोनन्य उतान्य' विचारयन्तु विमर्शका। पाणिने श्लोका. कवीन्द्रवचनसमुच्चय सदुक्तिकर्णामृत सुभाषितावलि' ध्वन्यालोकादिषु समुदाहृता नाम।

पुनरुक्तपद —'पश्चादन्यत् पुरश्चान्यत् पुनरुक्तभयादिव' इत्येष कवेरस्य श्लोक। अत्र-पुनरुक्तभयादित्यस्मिन् प्रयोगे दृष्टि समर्पयता केन चित् कृत साङ्केतिक नामेतत्- कोऽयम् का चास्य कृतिरिति न विज्ञायते।

पुष्टिङ्कर —अस्या सूक्तिमुक्तावल्या योऽस्यकवे 'इदानींतीव्राभि' रित्येष श्लोक' समुदाहृत' स कवीन्द्रवचनसमुच्चये समुद्धृत'।

प्रकाशवर्ष —अय कवि शिशुपालवधव्याख्याकारात्वल्लभदेवान्नार्वाचीन। सद्यनन्य-गुर्व्यास्तवेति श्लोक (माघ १ स ३५ श्लो) व्याचक्षाण' प्राह–'शाश्वतिकाभावादिति उपाध्याय प्रकाशवर्ष' इति। उपाध्यायशब्दश्रवणादेन प्रकाशवर्ष वल्लभदेवस्योपाध्याय केचन मन्यन्ते। अस्मदुपाध्याय इत्यस्मत्पदघटितश्चेदुपाध्यायशब्दस्तथैव सभाव्येत। केवलोऽयमुपाध्यायशब्द' उपाध्यायपदसमलङ्कृतता तस्यावेदयतीत्यपि सभावन सुशकम्।

'श्रुत्वा प्रकाशवर्षात्तु व्याख्यात तावदीदृशम्।
विशेषतस्तु नैवास्ति बोधोऽत्रानुभावाहृदे॥'

इतीदं टिप्पणे कापि परिदृश्यमानमवलम्ब्य प्रकाशवर्ष वल्लभदेवसमकालमपरे मन्यन्ते। अन्यदेतत्। प्रकाशवर्षस्तस्मान्नार्वाचीन इतितु सिद्धम्। मल्लिनाथ —अनन्यगुर्वीरिति श्लोके सुरासुरानित्यत्र बहुवचनस्य साङ्गत्य सपादयन्–'सुरासुरविरोधस्य कार्योपाधिकत्वेनाशाश्वतिकत्वात् × × × × न द्वंद्वेकवद्भाव इत्याहु' इति प्रकाशवर्षाभिमत पक्षमेवानुवदति। अनेन प्रकाशवर्षेण विरचिता शिशुपालवधव्याख्या काप्यस्तीत्यपि गम्यते। वल्लभदेवोऽय मल्लिनाथात् प्राचीन'। मल्लिनाथो हि द्वितीयसर्गे 'अन्यदा' (स १ श्लो ४) इति श्लोकव्याख्याने 'वल्लभोक्त प्रत्युक्तमिति वदति। काव्यालकारकर्तृरुद्रटादर्वाचीनोऽय वल्लभ। यदयं तत्र तत्र रुद्रटमनुस्मरति। न केवलमनुस्मरति। व्याख्यातार च रुद्रटकाव्यालङ्कारस्यात्मानमवगमयति तत्रैव 'अस्माभि. रुद्रटालङ्कारे विवेचितमिति।' (म ४ श्लो २१) आनन्दवर्धनाचार्यविरचित-देवीशतकव्याख्याकर्तु कैयटस्य पितामहो यो वल्लभदेव स एवायमिति प्रत्यभिजानता तस्यैव कैयटस्य वचनेन समयोऽप्यस्य व्यक्त विनिर्श्चीयते–प्राय क्रैस्तदशमशतकस्याद्य' पाद इति इदच देवीशतक व्याख्यानावसाने कैयटस्य वचनम्।

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

बाण—स्तौति कविपुर्गवेमेन राजशेखर —

वाणेन हृदि लग्नेन यन्मन्दोऽपि पदक्रम ।
प्राय कविकुरङ्गाणा चापल तत्र कारणम् ॥ इति ।

स्तौति च गोवर्धनाचार्य —

जाता शिखण्डिनी प्राक् यथा शिखण्डी तथाऽवगन्छामि ।
प्रागल्भ्यमधिकमाप्तु वाणी वाणो बभूवेति ॥' इति ।

धर्मदासोऽपि विदग्धमुखमण्डने—

'रुचिरस्वरवर्णपदा रसभाववती जगन्मनो हरति ।
तत्कि तरुणी नहि नहि वाणी वाणस्य मधुरशीलस्य ॥ इति ।

'वाण सृष्टिमपूर्ववस्तुविषयामेकोऽत्र निर्व्यूढवानि'ति च भवानन्द.। जन्मभूमिरस्याग्रहार **प्रीतिकूटाख्य**, पितरौ चास्य राजदेवीचित्रभानू। **पुलिन्दो** नाम कश्चित् कविरस्य मित्रमासीत्। आह च **धनपाल**—

केवलोऽपि स्फुरन् वाण करोति विमदान् कवीन्।
किं पुन क्लृप्तसन्धान पुलिन्दकृतसन्निधि ॥' इति

आसीदयं श्रीहर्षस्य सभायाम्। प्रथित. स मयूरकविरपि । अपरश्च **चण्डालदिवाकर**। आह राजशेखर.—

'अहो प्रभावो वाग्देव्या यच्चण्डालदिवाकर।
श्रीहर्षस्याभवत् सभ्य समो वाणमयूरयो ॥' इति।

अनेन विरचिता प्रबन्धा प्रथिता नाम। श्रीहर्षचरित कादम्बरी चण्डीशतकं मकुटताडितक चेति। राजशेखरश्चेदमाह—

'सहर्षचरिताशश्वत् क्लृप्तकादम्बरीस्यदा।
वाणस्य वाण्यनार्येव स्वच्छन्दा चरति क्षितौ ॥' इति

पार्वतीपरिणयमप्यस्यैव कृति केचन मन्यन्ते । समयश्चास्य श्रीहर्षस्य य समय स एव (*क्रैस्त सप्तमं शतकम्*)

बिज्जाक—अयमेव बिज्जाकभट्ट बीजक इत्यप्युच्यते। अस्य नाम्ना सूक्तिमुक्तावल्या समुदाहृतेष्वेक 'अमी मरुच्चुम्बित चारुकेसर' इत्येष श्लोक अपरे च श्लोका सुभाषितावलौ समुदाह्रियन्ते। सदुक्तिकर्णामृते चाप्यस्य श्लोक ।

विज्जाका—कोऽपि कविवर्णयतीमाम्—

'नीलोत्पलदलश्यामा विज्जाका तामजानता ।
वृथैव दण्डिनाऽप्युक्त सर्वशुक्ला सरस्वती ।' इति । (सूक्ति ४७)

विज्जाका विज्जा विद्या वियाका इत्यप्यस्या नामनिर्देशो दृश्यते। विज्जाकाया नाम्ना सूक्तिमुक्तावल्या समुदाह्रियमाण 'दृष्टि हे प्रतिवेशिनि' इति श्लोक कवीन्द्रवचनसमुच्चये सदुक्तिकर्णा-

मृते च विद्याया इति निर्दिश्यते । सुभाषितावल्या चास्या श्लोका बहव समुद्धाह्रियन्ते। 'धन्याऽसि या कथयसि' इत्येष विज्जाकाया श्लोक (सूक्ति २९९) काव्यप्रकाशे चतुर्थ उल्लासे समुद्धाह्रियते । तदियं शालीवाहनैकादशशतकस्थात् मम्मटात् प्राचीना ।

बिल्हण.—काश्मीर कवीन्द्रोऽयमात्मनो जनपद जन्मस्थानमाप्रपितामहादन्वयक्रममा- बाल्यादेव काश्मीरेष्वेव समधिगत पाण्डित्य नानादेशसञ्चरण तत्र तत्र राजसदसिकविवरसमधिष्ठिते विजय निजकवितारसास्वादसन्तृप्तानेकक्षितिपालप्रसादलब्ध गजान्तमैश्वर्यं कर्णाटेन्द्रात् चौलुक्य कुलतिलकात् सप्राप्त विद्यापतिपदमन्यच्चात्मन कीर्त्यावह चरित विक्रमाङ्कचरिते निजकृतौ (अष्टादशेसर्गे) विशेषेण वर्णयति । कविरयं चालुक्यकुलतिलक विक्रमाङ्कदेव प्रीणयन् तदीयचरित काव्यरूपेण निबध्नन् काव्यान्ते नैज काश्मीरदेश, तद्देशाधिपति च कलशं सात्मज सजनक समनुस्मरन्नुपवर्णयति विशेषेण । यस्यैव समये काश्मीरात् कर्णाटमभिप्रतस्थे स्वयम् । आत्मीयभावेनैवात्र मूलम् । प्रदर्शयतिचाय श्लोक. । आत्मीयेषु स्नेहविशेषम्—

'लब्धा लक्ष्मीर्दिशिदिशि कृता. सपद साधु भोग्या
प्राप्तायोग्यै सह कलहत कुत्र नोच्चैर्जयश्री ।
गोष्ठीबन्ध सपदि सुजनै सारनिष्कर्षदक्ष-
प्रज्ञालब्धस्तुतिभिरचिरादस्तु काश्मीरकैर्म ॥ इति ॥ स १८ १०२

लब्धप्रतिष्ठस्यास्यान्ते निर्वेदश्चैश्वर्येषु—

'आरुक्षाम नृपप्रसादकणिकामद्राक्ष्म लक्ष्मीलवान्
किञ्चिद्वाङ्मयमध्यगीष्महि गुणै: काश्चित् पराजेष्महि ।
इत्यज्ञानमयीमकार्ष्म कियतीं नानर्थकन्था मन
स्वाधीनीकृतशुद्धबोधमधुना वाञ्छत्यमर्त्यापगाम् ॥' इति ॥

समयश्चास्य एकादश शतकस्योत्तरार्धम् । कविरय मुक्तिकलशस्य नप्ता, राजकलशस्य पौत्रो, ज्येष्ठकलशस्य पुत्र. । कर्णसुन्दरीप्रभृतय. कृतयोऽप्यपरा. कवेरस्य वर्तन्ते । विशेषो विक्रमाङ्कदेवचरितप्रस्तावनाया द्रष्टव्य । (Introduction of George Buhler)

भट्टजयन्त —न्यायमञ्जर्या. प्रणेता वृत्तिकार इति प्रथित. । सोऽय मुक्तापीडसचिवस्य शक्तिस्वामिनोनप्ता कल्याणस्वामिन पौत्रश्चन्द्रस्य पुत्र पिता कादम्बरीकथासारकर्तुरभिनन्दस्य अनेनानन्दवर्धनोपज्ञोध्वनिमार्गो न्यायमञ्जर्या निरस्यते—

'एतेन शब्दसामर्थ्यमहिम्ना तन्निरस्यते ।
यमन्य पण्डितमन्य प्रपेदे कश्चन ध्वनिम् ॥'
'मानान्तरपरिच्छेद्यवस्तुरूपोपदेशिनाम् ।
शब्दानामेव सामर्थ्य तत्र तत्र तथा तथा ॥
अथवा नेदृशी चर्चा कविभि: सहशोभते ।
विद्वांसोऽपि विमुह्यन्ति वाक्यार्थगहनेऽध्वनि ॥
तदलमनया गोष्ठ्या विद्वज्जनोचितया चिर
परमगहनस्तर्कज्ञानामभूमिरय नय ।

प्रकृतमधुना तस्मात् ब्रूमो न भात्यनुमानत
तनुमपि न तेष्वार्थापत्तेर्विशेष इति स्थितम् ॥' इति । प. ५८

तस्यास्य जयन्तभट्टस्य समय प्राय क्रैस्त नवम शतकम् । आनन्दवर्धनस्य प्रायः समकाल स्यात् । यद्यपि जयन्तभट्टस्य नाम्ना समुपलक्ष्यमाणो यः श्लोक स भर्तृहरिशतके समुपलभ्यते । अथापि तच्छतकभर्तृहरेरेव कृतिरिति न विश्वासस्य पदम् । यदन्यदीया अपि कृतयस्तत्र दृश्यन्ते तदयमस्या सूक्तिमुक्तावल्या समुदाहृत श्लोकोजयन्तस्य भवेन्नाम ।

भट्ट गोविन्दराज —कविमिन श्लाघते देवेश्वर —

' इन्दुप्रभारसविद् विहग विहाय
कीराननें स्फुरसि भारति का रतिस्ते ।
आय यदि श्रयसि जल्पतु कौमुदीना
गोविन्दराजवचसा च विशेषमेष ॥' इति (शार्ङ्ग धर)

अपरे चास्य श्लोका सुभषितावल्या समुदाहृताः ।

भट्टनायक—अय हृदयदर्पणस्य कर्ता ध्वनिनिरसने प्रवृत्त । आचार्याभिनवगुप्त स्वकृतौ ध्वन्यालोके तत्र तत्रास्य पक्षमनूद्य निरस्यति । तद्यथा—'तेन यद्भट्टनायकेन द्विवचन दूषित तत् गजनिमीलिकयैव ' इति । अनेनायमभिनवगुप्तात्प्राक्तन इत्यवगम्यते । दूषित यद्विवचन तत्—व्यङ्क काव्यविशेष स ध्वनिरिति सूरिभि कथित. ' (ध्वन्या उ १ का १३) इतिकारिकास्थ व्यङ्क इत्येतद्विवचनम् । तदयमानन्दवर्धनान्न प्राक्तन. ।

' द्विजस्तयोर्नायकाख्यो गौरीशसुरसद्मनो ।
चातुर्विद्य कृतस्तेन वाग्देवीकुलमन्दिरम् ॥ इति

राजतरङ्गिणीवचन प्रमाणयन् सुभाषितावलीप्रस्तावनाकार अवन्तिवर्मण पुत्रस्य शङ्करवर्मण. समयमस्य भट्टनायकस्य सभावयति । आनन्दवर्धनस्त्ववन्तिवर्मण सभायामासीदिति सुव्यवस्थितम् । मीमासकश्चायमित्यपि गम्यते- यदस्य मत निरस्यन्नभिनवगुप्त सोपहासमिदमाह— 'भट्टनायकेन तु यदुक्त × × × तत् श्लोकार्थमपरामृश्य × × × नच निःश्वासान्ध इवादर्श स इव चन्द्रमा इति कल्पना युक्ता । जैमिनीयसूत्रे ह्येव योजना, ' न काव्येऽपीत्यलम् ' इति । (ध्वन्या प ६३) उपहसतीव ह्येनम् ' जैमिनीयसूत्रेष्वेव ईदृशी ते योजना शोभेत, न काव्येऽपीति ।

भट्टमयूरशङ्कर —शङ्कर इति लेखकप्रमादकृत पाठ । शङ्कुक इत्येव पाठो युक्त श्रीभण्डारकर महाशयैर्दृष्ट पाठस्तु मयूरपुत्रशङ्कुक इति । शङ्कुको मयूरपुत्र इतिविशेषणमेतद्विचार्यम् । अस्या सूक्तिमुक्तावल्या मयूरशङ्करनाम्ना समुपलक्ष्यमाण श्लोक सुभाषितावल्या शङ्कुकस्य नाम्ना समुदाह्रियते । शङ्कुक प्रथित कश्चिदलङ्कारनिबन्धस्य कर्ता प्राक्तन इति विज्ञायते । मम्मटभट्टः काव्यप्रकाशे रस निरूपयन् ' इति भट्टलोल्लटप्रभृतय , इति श्रीशङ्कुक , इति श्रीभट्टनायक , इति श्रीमदाचार्याभिनवगुप्तपादा । इति मतभेदान् निरूपयति । अनेन निर्देशक्रमेण भट्टनायकात्प्राक्तनत्वं गम्यते । भुवनाभ्युदयाख्यस्य प्रणेताऽयमिति च राजतरङ्गिणीतो विज्ञायते—

'अथ मम्मोत्पलयोरुदभूत् दारुणो रण'
रुद्धप्रवाहा यत्रासीत् वितस्ता सुभटैर्हतैः ॥
कविर्बुधमन सिन्धुशशाङ्कः शङ्कुकाभिध ।
यमुद्दिश्याकरोत् काव्य भुवनाभ्युदयाभिधम् ॥' इति (राज)

समयश्चास्य कैस्त नवम शतकम् । परमत्र मयूरपुत्रनिर्देशः क मयूरमवलम्बते इति तु विचार्यम् । सूर्यशतककर्ता मयूरस्तु बाणसमकालः ।

भट्टवाचस्पति —कविरयमन्यो वाचस्पतिमिश्रेभ्य, ये न्यासवार्तिकतात्पर्यटीकाप्रभृतयो बहवो दार्शनिका निबन्धा विरचिता । अस्य श्लोका बहव सदुक्तिकर्णामृते समुदाहृता. । अस्या समुदाहृत 'जनस्थाने भ्रान्त' इति श्लोक सदुक्तिकर्णामृते शूलपाणेरित्युपलक्ष्यते । अयमेव श्लोक क्षेमेन्द्रेण कविकण्ठाभरणे 'रामायणपरिचयो यथा–भट्टवाचस्पते' इति समुदाहृत । यश्चायमपर. कवेरस्यश्लोक 'मृगशिशुदृशस्तस्या' इति, सदुक्तिकर्णामृते समुदाहृत, सदशरूपके द्वितीयप्रकाशे समुदाहृतो वर्तते । तदय कविर्धनिकात्प्राचीन इति सभाव्यते ।

भट्टश्यामल—कवेरस्य कृते. केचन श्लोका सुवृत्ततिलके औचित्यचर्चायाच क्षेमेन्द्रेण समुदाह्रियन्ते । अय कवि प्रणेता पादताडिताख्यस्य भाणस्य । राजशेखरेण काव्यमीमासायामेष श्यामदेव इति निर्दिश्यते ।

भट्ट सोमेश्वर—न्यायसुधाया. कर्ता भट्टसोमेश्वरो मीमासक एक अपरः काव्यप्रकाशिकाव्याख्यायाः कर्ता भट्टसोमेश्वर., अपरस्तु सोमेश्वर सुरथोत्सवस्य कीर्तिकौमुद्याश्च कर्ता अपरस्तु सोमेश्वरदेवो मानसोल्लासकर्ता । एष्वन्यतमोवाऽन्यो वेतिविचार्यम् ।

भट्टस्वामी—अयमेव भट्टिरिति प्रथितो महाकविर्वैयाकरणशिरोमणि । यस्य कृतिर्भट्टिकाव्यमिति प्रथते । अय श्रीस्वामिन. सूनुर्ब्राह्मण सौराष्ट्रेषु श्रीधरसेननरेन्द्रे राज्य प्रशासति वलभी पुरे समभूत् । काव्यस्यान्ते स्वयमिदमाह—

'काव्यमिद विहित मया वलभ्या
श्रीधरसेननरेन्द्रपालितायाम् ।
कीर्तिरतो भवतात् नृपस्य तस्य
प्रेमकर. क्षितिपो यत प्रजानाम्' ॥ इति ॥

व्याख्याता आरम्भे प्राह—श्रीस्वामिसूनुर्भट्टिनामा कवि रामकथाश्रयमहाकाव्य चकार' इति । अस्या सूक्तिमुक्तावल्या समुदाहृतः 'पीतोष्ठरागाणी'ति श्लोक (भट्टिकाव्ये एकादशसर्ग) (२१) समुपलभ्यते । सुभाषितावल्याम परे चास्य श्लोका समुपलभ्यन्ते । श्रीधरसेनशिलालेखत नेस्तपष्ठशतकस्योत्तरार्धमस्य समय स्यादिति सभाव्यते । (काव्यमालागुच्छे ८० प्राचीनलेखमालायां (३) द्वौ लेखौ (१६४–१६५) वर्तते)

भट्टेन्दुराज—अभिनवगुप्तस्यायमुपाध्याय । कैस्त दशमशतके काश्मीरेष्वासीत् । ध्वन्यालोके मङ्गलमाचरन् अभिनवगुप्तो भट्टेन्दुराजचरणाब्जनुस्मरति–'भट्टेन्दुराजचरणाब्जकृताधिवास' ति । उदाहरति चास्य श्लोकास्तत्र तत्र लोचने । 'यथा अस्मदुपाध्यायभट्टेन्दुराजस्य–' प्राणा येन समर्पिता' इत्येवमादिभि । क्षेमेन्द्रेणास्य श्लोका औचित्यचर्चादौ समुदाहृता ।

भट्टेन्दुराजस्य—'य कालागुरु' (सूक्ति २६५) (ध्वन्यालोकलोचने प ११६)

भट्टोत्कट —कोऽसावुत्कट ?, उद्भट इति तु भवेत् प्रसिद्धश्चायमलङ्कारनिबन्धकार ।

भट्टोपमन्यु'—'सान्ध्यरागरुचिरारुणमारात्' इति श्लोक एक एवाय सूक्तिमुक्तावल्या सुभाषितावल्या च कवेरस्येति समुदाह्रियते । नेतोऽस्याधिक किमपि ज्ञापकमुपलभ्यते ।

भदन्तविशाखदेव —मुद्राराक्षसकर्तुर्विशाखदेवादन्योऽयमिति सभाव्यते । पूज्यवाचकस्य भदन्तशब्दस्यभूरिप्रयोग आर्हतसमयनिष्ठेष्वेव । मुद्राराक्षसकर्ता तु नतत्समयानुयायी । कोऽयमिति विचार्यम् ।

भदन्तहरिभट्ट —बहवोऽस्य कवे श्लोका सुभाषितावल्या समुदाहृता । अस्या तु सूक्तिमुक्तावल्या सूक्तिरस्यैकैव । सूक्तिश्चास्य प्राचा महाकवीना शैलीमनुसरति ।

भदन्तारोग्य —यदेव श्लोकद्वयमस्या सूक्तिमुक्तावल्यामस्य कवे कृतिरिति समुदाहृत तदेव सुभाषितावल्यामप्येतस्यैवेति समुदाहृतम् । कविमेन न विशेषत प्रत्यभिजानीम ।

भर्चु —भर्श्वु भर्सु इत्यपि नाम्नि भेद' पठ्यते । कविरय बाणस्य गुरु । स्तौति च कादम्बर्या बाण एनम् ।

'न मामि भर्त्सोश्चरणाम्बुजद्वय
सशेखरैर्मौखरिभि कृतार्चनम् ।
समस्त सामन्तकिरीट वेदिका
विटङ्कपीठोल्लुठितारुणाङ्गुलि ॥' इति । (कादम्बरी)

राजशेखरश्चैन श्लाघते—

'अवन्ति काव्यमानर्च भर्चोर्मौखरिशेखर
शिष्यो बाणश्च सङ्क्रातकान्तवैयवचा कवि ।' (सूक्ति ४४)

कवेरस्य काव्य किमप्यस्तीत्यनेन श्लोकेन विज्ञायते काव्यस्य नाम न व्यक्तम् । कवि काव्य च निरूपयन् राजशेखर काव्यनामन कि ब्रूयात् ? । अपि स्यादवन्तिकाव्यमित्येक पदम् ?। सुव्यक्त समयोऽप्यस्य । अस्य श्लोका बहव सुभाषितावलौ समुदाहृता ।

भर्तृहरि' —अय वाक्यपदीयस्य प्रणेता प्रणेताच शतकत्रयस्य । यद्यपि भर्तृहरे कृतिरिति ख्यायमाने शतकत्रये सङ्कलितानाम परेषा श्लोका' । अथापि प्राधान्यात् भर्तृहरिकृतिरेव सा । केचन मन्यन्ते-आचार्याभिनवगुप्तो 'यथाह भगवान् भर्तृहरि'रित्यादिना य वाक्यपदीयकार निर्दिशति तस्मादन्य एव शतककर्ता इति । अस्य समय कैस्त सप्तम शतकम् ।

भर्तृमेण्ठ – श्लाघते धनपाल कविमेनम्—

'वक्रोक्त्या भर्तृमेण्ठस्य वहन्त्या सृणिरूपताम् ।
आविद्धा इव धुन्वन्ति मूर्धान कविकुञ्जरा ।' (सूक्ति ४४)

राजशेखरो बालरामायणे सबहुमानमेन निर्दिशति—

'बभूव वल्मीकभुव पुरा कवि-
स्तत' प्रपेदे भुवि भर्तृमेण्ठताम् । इति ।

क्षेमेन्द्रश्चेदमुदाहरति सुवृत्ततिलके—आरम्भे यथा भर्तृमेण्ठस्य—

'आसीद्दैत्यो हयग्रीव सुहृद्वेश्मसु यस्य ता ।
प्रथयन्ति बल बाह्वो. सितच्छत्रस्मिता श्रिय ॥' इति

अय कविर्हयग्रीववधस्य काव्यस्य कर्ता, यस्य सर्गारम्भे श्लोकोऽयम् । शाकुन्तलव्याख्याने राघवभट्टश्चानुवदति—

'उदाहृतच हयग्रीववधस्थम्—

'य प्रेक्ष्य चिररूढापि निवासप्रीतिरुज्झिता ।
मदेनैरावण मुखे मानेन हृदये हरे. ॥' इति ॥

अय च काश्मीर । मातृगुप्तस्य समये आसीत् । तस्य च समय क्रैस्त चतुर्थशतकस्य प्रथमोभाग । अस्यापरे श्लोका. सदुक्ति, कर्णामृते सुभाषितावल्या च समुदाहृता ।

भल्लट —अस्य श्लोकान् बहून समुदाहरति क्षेमेन्द्र' । अभिनवगुप्तश्च लोचने श्लोकानस्यो दाहरति, तदयमभिनवगुप्ताचार्यत. प्राक्तन प्रायोऽस्य समयो नवमशतकान्नार्वाचीन. ।

भवभूति.—सुप्रथित एप महाकविः । महावीरचरितादिषु नाटकेषु कविरयमात्मान 'श्रीकण्ठ-पदलाञ्छन पदवाक्यप्रमाणज्ञो भवभूतिर्नाम' 'अस्ति खलु तत्रभवान् काश्यप. श्रीकण्ठपदला ञ्छन' 'भट्टश्रीकण्ठपदलाञ्छनोभवभूतिर्नाम' इति सूत्रधारवचनै स्रापयति । तत्र श्रीकण्ठ इति पितृकृत नाम । 'साम्बा पुनातु भवभूतिपवित्रमूर्ति' 'गिरिजाया स्तनौ वन्दे भवभूति सितान-नौ' इति भवभूतिपदघटितार्द्वर्णनादस्य साङ्केतिक 'भवभूति' रितिनाम प्रवृत्तमिति केचित् । अपरे तु भवभूतिरित्येवास्य नाम । वश्यवाक्त्वलक्षणा सारस्वतश्रीः कण्ठे यस्य सोऽय श्रीकण्ठ इति गुणकृतमभिधानमस्येति मन्यन्ते । अनुरूप चैतत् श्रीकण्ठपदलाञ्छन इति प्रयोगस्य ।

'कविर्वाक्पतिराज श्रीभवभूत्यादिसेवित' ।
जितो ययौ यशोवर्मा तद्गुणस्तुतिवन्दिताम् ॥'

इत्यनेन राजतरङ्गिणीवचनेन यशोवर्मणः समकाल इति विज्ञायते । यशोवर्मण समयश्च क्रैस्तसप्तमशतकस्यान्तिमोऽष्टमशतकस्यादिमश्च । (693-730 A D) अस्यैवोम्बेक इत्यपि नामान्तरम् । शिष्यश्चाय कुमारिलभट्टस्य । प्राचीने हस्तलिखिते मालतीमाधवे—' इति श्रीकुमारिलस्वा-मिप्रसादप्राप्तवाग्वैभवश्रीमदुम्बेकाचार्यविरचिते मालतीमाधवे षष्ठोऽङ्क' इति वाक्य हि समुपल भ्यते । आह च चित्सुखाचार्यस्तत्त्वप्रदीपिकायां (निर्णयसागरमुद्रिताया २६५ पत्रे) भवभूतिर्हि उम्बेक इति । अनेन कुमारिलश्लोकवार्तिकस्य व्याख्या व्यरचीत्यपि विज्ञायते । 'येनाम केचिदिह न प्रथयन्त्यवज्ञा' मित्येषश्लोको मालतीमाधवस्य श्लोकवार्तिकव्याख्यायमपि हि समुपलभ्यते । मण्डन मिश्रविरचितभावनाविवेकस्य व्याख्याकाप्युम्बेकेन विरचितास्ति । प्रसिद्धाश्चास्य दृश्यप्रबन्धा ।

भागवतजयवर्धन —अय जयवर्धनादनन्य । अस्य कवेरपरेऽपि श्लोका सुभाषितावल्यां सदुक्तिकर्णामृते च समुपलभ्यन्ते ।

भारवि—किरातार्जुनीयस्य कर्ता कविकुलावतसभूतोऽयम् । श्लाघतेचैन राजशेखर.

'कृत्स्नप्रबोधकृद्वाणी भारवेरिव भारवे ।' सू ४४

समयश्चास्य क्रैस्त षष्ठ शतकम् । सभाव्यते चेतत् द्वितीयपुलकेशिनोलेखेन (शक ५५६ A D 634)

' येनायोजिनवेश्म स्थिरमर्थविधौ विवेकिना जिनवेश्म ।
सविजयता रविकीर्ति कविताश्रितकालिदास भारविकीर्ति ॥ ' इति ॥

अनेन लेखेन रविकीर्ति कविताया भारविकालिदासयो समानकीर्ति सप्तमे शतके आसीदिति गम्यते । तथा च तदानीं भारविकालिदासयो कीर्त्या विततया भाव्यम् । शतकव्यवधान तु कीतिप्रसरणे समपश्यते । तदय भारवि षष्ठे शतके इति सभाव्यते ।

भास.—श्लाघते कविमेन राजशेखर—

भासनाटकचक्रेऽपि छेकै क्षिप्ते परीक्षितुम् ।
स्वप्नवासवदत्तस्य दाहकोऽभून्न पावक ॥ (सूक्ति ४२)

तथा बाणश्च श्लाघते हर्षचरिते—

सूत्रधारकृतारम्भैर्नाटकैर्बहुभूमिकै ।
सपताकैर्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥ (सूक्ति ४३)

कालिदासोऽपि सबहुमान निर्दिशति मालविकाग्निमित्रे—

पारिपार्श्वक —मातावत् । प्रथितयशसा भास–सौमिल्लक कविपुत्रादीना प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियाया कथ बहुमान । इति ॥ सोऽय कालिदासादपि प्राक्तन । केचन क्रैस्तसमयत प्राक्तन मन्यन्ते । अनेन दृश्यप्रबन्धा बहवो विरचिता इति बाणराजशेखर-वचनतो व्यक्त विज्ञायते । भामहवामनाभिनवगुप्तप्रभृतयो बहव कवेरस्य कृते समुदाहरन्ति श्लोकास्तत्र तत्र स्वनिबन्धे । तत्र स्वप्नवासवदत्ताख्य नाटक सुप्रथितम् । ध्वन्यालोकलोचने आचार्या-भिनवगुप्त समुदाहरति–' यथा स्वप्नवासवदत्ताख्ये नाटके–'विकासितपक्ष्मकपाट ' इति । नाट्यदर्पण-कारो रामचन्द्रश्चाह (नाट्यदर्पणे) ' यथा भासकृते स्वप्नवासवदत्ते' इति । भोजोऽपि शृङ्गारप्रकाशे स्वप्नवासवदत्त प्रत्यभिज्ञापयाति । शारदातनयो भावप्रकाशे– ' स्वप्नवासवदत्ताख्यमुदाहरणमत्र तु ' इत्यादिना स्वप्नवासवदत्तस्य प्रथमाङ्कादिविषयानुदाहरति । सर्वानन्द अमरटीकासर्वस्वे शृङ्गारभेदान् निरूपयन् 'तृतीय स्वप्नवासवदत्ते तस्यैव वासवदत्तापरिणयः कामशृगार ।' इति वदति । तदेव भास-कृतेषु अभिषेक–प्रतिमा–ऊरुभङ्ग–पाञ्चरात्र–मध्यमव्यायोग–कर्णभार–दूतवाक्य–बालचरित–चारुदत्त –अविमारक–स्वप्नवासवदत्तादिषु नाटकेषु स्वप्नवासवदत्ते भूयानादर प्राचा विज्ञायते । इदानीं तिरुवनन्तपुरराज्यप्रकाशित सस्कृतप्राचीनग्रन्थमालाया (Trivandrum sanskrit series) प्रकाशिते भासनाटकचक्रे भासस्यैव वा अन्यस्य वा कृतिरितिविप्रति केषाञ्चिद्वर्तते । सूक्तिमुक्ता-वलीप्रस्तावनाप्रसङ्गेन कविमिममवगमयन्तो वय न तत्र विवादे अवतराम ।

भास्कर —अस्यैव ज्योतिषिकभट्टभास्कर इति भदन्तभास्कर इति च नामान्तर सुभाषिता-वली प्रस्तावनाया सूच्यते । अन्यश्च भास्करदेवः सदुक्तिकर्णामृते यो निर्दिश्यते । भास्करस्य श्लोका अत्र सुभाषितावल्या समुदाह्रियन्ते । कोऽयम् ? ।

भीमपडित—अस्य नाम्नाऽस्या सूक्तिमुक्तावल्या समुदाहृतोऽश्लोको सुभाषितावल्या भीम स्येति । समुदाह्रियेते । कोऽय भीम ? । सुभाषितावलीप्रस्तावनाया पीटरसन् महाशयो मन्यते रावणार्जुनीयस्य कर्त्तारम् । नाम्निच भीमभट्टः भूमभट्ट इति प्रयोगभेदान् प्रदर्शयन् भूमभट्ट इत्येव स्थापयति । तद्दर्शयति प्रमाणतया वाक्यमिदम्—'काव्येऽत्र भूमोदिते' इति । काश्मीरश्चायमिति ।

भीमट.—राजशेखरो वर्णयत्येनम्—

'कालञ्जरपतिश्चक्रे भीमटः पञ्चनाटकीम्
तेषु प्रबन्धराजत्व प्राप स्वप्नदशाननम् ॥' इति (सूक्ति ४६)

भूतिमाधव—जयमाधवात् पूर्वं विचारितादनन्य एवायम् । योऽयमस्या सूक्तिमुक्तावल्या मस्य नाम्नोपलक्षित. श्लोक स सुभाषितावल्या सदुक्तिकर्णामृते च जयमाधवस्येत्युदाह्रियते ।

भेरिभाकार—कवेरस्य भेरीभाङ्कार इति साङ्केतिकमभिधानमिति प्रतिभाति । देशकाला वस्य न ज्ञायेते । सूक्तिमुक्तावल्या समुदाहृतान् कवेरस्य श्लोकान् पश्यता न प्रतिभाति कविरय कस्य चिद्राज्ञ सभायामात्मनो वय पूर्वं समतिवाह्य चरमे वयसि निर्विण्णो वाराणस्या निवसन् ईश्वरपरा यणोऽभवत् । इति । इमे चास्य श्लोका. ।

'सतानामयुगान्तसङ्गतिरिहस्यादर्णवाना न कि' (२४०) इ य च राज्ञ. स्तुतिः ।

'कतिपयपुरस्वामी कायव्ययैरपि दुर्मह
मितवितरिता मोहेनाहो मयाऽनुसृत पुरा ।
त्रिभुवनपतिर्बुद्ध्याऽऽराध्योऽधुना स्वपद प्रद' ।
पुनरधिगतस्तत्प्राचीनो दुनोति दिनव्ययः ॥' (४६०)

अथ राजसेवा निर्वेदमवगमयति श्लोकः ।

'ये तृष्णालहरीपरीतमनसस्ते मानवा निर्भर
देशेऽन्यत्र वसन्तु हन्त सहसाऽवज्ञाय वाराणसीम् ।
अस्माभि पुनरत्र शङ्करपुरीमध्ये स्थिर स्थीयते
स्थातव्य त्रिदिवापगाजलमिलत्कण्टूप सन्तोषिभि । (३८०)
श्लोकोऽय कवेर्वाराणसीनिनिवासे दृढाध्यवसाय सूचयति ।

अन्याश्चास्य श्लोकानत्रोदाहृतान् परामृशता न प्रतिभाति वारणस्यामवस्थितेन महादेव स्तुतिरेका व्यरचीति ।

भोगवर्मा—(काश्मीरक भोगवर्मा) कोऽयम ? । सूक्तिमुक्तावल्यां सुभाषितावल्या सदुक्ति-कर्णामृते च श्लोकनैकेनैवायमुपलभ्यते ।

भोजदेव—।।।।।। सोय सरस्वतीकण्ठाभरणशृङ्गारप्रकाशयो कर्ता काव्यमीमांसाका-रात् पश्चात्तन भावप्रकाशकारात् शारदातनयात्प्राक्तन. कस्तेकादशशतके आसीत् । अस्यां सूक्तिमुक्तावल्यां कवीन्द्रवचनसमुच्चयादौ च सूक्तिसमन्निबन्धे भोजदेवनाम्ना समुपलक्ष्यमाणा. श्लोका सरस्वतीकण्ठाभरणशृङ्गारप्रकाशयोर्नोपलभ्यन्ते तदस्य ग्रन्थान्तरेषु अन्वेषणीया. । विशेषश्चास्य कवीन्द्रवचनसमुच्चयप्रस्तावनाया द्रष्टव्य ।

मङ्खण.—अय काश्मीरो महाकवि, प्रवरारय पुरमस्य जन्मस्थानम्। पिता विश्ववर्तास्य अग्रजावस्य श्रृङ्गारालङ्कारनामानौ। अलङ्कारस्य लङ्कक इति नामान्तरम्। सुस्सलदेवनन्दनेनश्रीजयसिंहमहाराजेन प्रजापरिपालनकर्मणि नियुक्तोऽय मङ्खकस्तस्यराज्ञ समये क्रैस्तद्वादशशतकस्य पूर्वार्धे आसीत्। अस्य समये लङ्ककस्य सभाया बहव पण्डिता अभवन्, नन्दन. रम्यदेव रुय्यक लोष्ठदेव श्रीगर्भ मण्डन श्रीकण्ठ गर्ग देवधर नाग त्रैलोक्य दामोदर जिन्दुक जल्हण श्रीगोविन्द कल्याण भुट्ट श्रीवत्स श्यानन्द पद्मराज श्रीगुप्त लक्ष्मीदेव जनकराज प्रकटगुप्त आनन्दः (शम्भुमहाकवे. सुत) सुहल गोविन्दचन्द्र नागराज अपरादित्य इत्यादय। तदिदमखिल कवेरस्य मङ्खणस्य कृतौश्रीकण्ठचरिते व्यक्त समुपलभ्यते।

महामनुष्य (काश्मीरक महामनुष्य) बहव श्लोका कवेरस्य समुद्धाह्रियन्ते सुभाषितावल्याम्। सदुक्तिकर्णामृते च। नास्य देशकालादिपरिचायक किमपि।

माघ—शिशुपालवधस्य कर्ता सोऽय महाकवि। श्लाघते चैन राजशेखर —

> 'माघेनेव च माघेन कम्प कस्य न जायते।
> माघेन विघ्नितोत्साहा न सहन्ते पदक्रमे (मम)।
> स्मरन्तो भारवेरेव कवय कपयो यथा' इति। सू. ४४

अस्य कवे पिता दत्तक सर्वाश्रय इति च पितुरस्य नामान्तरम्, पितामहश्चास्य सुप्रभः। सोऽय सुप्रभ. श्रीवर्मलाख्यस्य राज सर्वाधिकारी समभूत्। तस्य राज्ञ समय क्रैस्तसप्तमशतकस्य पूर्वार्धे। (625 A D) सुप्रभदेवस्य चायमेव समय। एतत्पौत्रस्य माघस्य तत प्राय. पश्चाशद्वर्षैर्व्यवहित समय स्यात्। क्रैस्तसप्तमशतकस्यान्त्यो भाग इति तु निर्विवादम्। अस्य कवेः श्लोका बहवः सुभाषितावल्यादिसूक्तिनिबन्धेषु समुद्धाह्रियन्ते। आनन्दवर्धनाचार्यैर्ध्वन्यालोकेऽस्य श्लोक समुद्धाह्रियते॥

मञ्जुघोषः—अस्य कवेर्नाम्नाऽस्या सूक्तिमुक्तावल्या समुपलक्ष्यते श्लोक एक एव। सच सोमप्रभाचार्यविरचिताया सूक्तिमुक्तावल्या वर्तते प्रकाशित चैतत अस्माभि कविनामानुक्रमिण्याम्। तत् नेह निबन्धे कवेरस्य कृति, सोमप्रभाचार्यस्यैव वा मञ्जुघोष इति नामान्तर तदिति मन्तव्यम्।

मदन—अयममरुशतकव्याख्याकारस्यार्जुनवर्मदेवस्य गुरु। अर्जुनवर्मदेव. स्वकृताव-मरुशतकव्याख्यायामिदमाह–' यदुक्तमस्मदुपाध्यायेन बालसरस्वत्यपरनाम्ना मदनेन' इति। उदाहरति च तस्य श्लोकांस्तत्र तत्र। तांश्च श्लोकानस्या सूक्तिमुक्तावल्या मदनकर्तृकतया निर्दिष्टेषु पश्यन्तो वय तमेनमेव मदन सम्भावयाम। अलङ्कारनिबन्धस्य कस्यचित् कर्ताऽयमित्यपि विज्ञायते। समयश्चास्य क्रैस्तत्रयोदश शतकस्याद्यो विभाग इति सभाव्यते।

मायुराज.—राजशेखर श्लाघते कविमेनम्—

> मायुराजसमो जज्ञे नान्य. कलचुरिः कविः।
> उदन्वतः समुत्तस्थुः कति वा तुहिनांशवः॥ इति (सूक्ति ४६)

अनेन राजशेखरवचनेन कविमेन कलचुरिकुलालङ्कारभूत चेदिदेशसभव मन्यते महामहोपाध्यायो दुर्गाप्रसाद.। सभावयति चैन रामायणकथानुसारिणो नाटकस्य कर्तारम्। (कर्पूरमञ्जरीप्रस्तावनायाम्) राजशेखरात् प्राचीन इति तु व्यक्तम्। तत् नवमशतकतो नार्वाचीनः।

मारुला—इय मारुला कदा कुत्रासीदिति न विज्ञायते । श्रीकविमालायामियं प्रथ्यते धनदेवेन—

' शीला-विज्जा-मारुला-मोरिकाद्या
काव्य कर्तुं सन्ति विज्ञा स्त्रियोऽपि ।
विद्यां वेत्तु वादिनो निर्विजेतु
विश्वं वक्तुं य. प्रवीण. स वन्य ॥ इति । (शार्ङ्गधर)

माहिल—अस्या सूक्तिमुक्तावल्या माहिलस्येत्यनूदित' ' कचग्रहमनुग्रहम् ' इत्यय श्लोक' सुवृत्ततिलके क्षेमेन्द्रेण साहिलस्येत्यनूद्यते । स्यादय साहिल । क्षेमेन्द्रात्प्राक्तनोऽयमित्येतावदेव विज्ञायते ।

मुक्ताकाण.—कविरय काश्मीरेष्ववन्तिवर्मणोराज्यसमये आसीत् विज्ञायते चैतद्राजतरङ्गिणीवचनेन—

' मुक्ताकाणः शिवस्वामी कविरानन्दवर्धनः ।
प्रथां रत्नाकरश्चागात् साम्राज्येऽवन्तिवर्मण. ॥ ' इति

समयोऽस्य क्रैस्त नवमशतकम् (855-884 A. D) अस्य श्लोका बहवः क्षेमेन्द्रेण सुवृत्ततिलकादावुदाहृताः ।

मुञ्ज—वाक्पतिराज इत्यस्यैव नामान्तरम् । धाराधीश्वरस्य श्रीभोजराजस्य यः पिता सिन्धुराजस्तस्यायमग्रजः श्री सीयकमहाराजस्यपुत्र. अनेककविवरसमलङ्कृतसम. स्वय च सुललिततवाग्वैभवनिधिः कविलोकप्रिय. । समयश्चास्य क्रैस्तदशमशतकस्योत्तरार्धम्

मुरारिः—अनर्घराघवस्य कर्ता । पितरावस्य तन्तुमतीवर्धमानकौ । रत्नाकरो हरविजये मुरारिमधिकृत्येदमाह—

' अङ्कोत्थनाटक इवोत्तमनायकस्य
नाश कविर्व्यधित यस्य मुरारिरित्थम् । ' इति (हरविजय ६७)

तेनाय रत्नाकरात्प्राचीन । इति गम्यते । रत्नाकरस्य समयः क्रैस्त नवम शतकम् ।

मोरिका—सुभाषितावल्यामपरे चास्या श्लोका. समुदाहृताः । धनद कविरेनां निर्दिशति—

' शिलाविज्जामारुलामोरिकाद्या ' इति ।

यशोवर्मा—अय कान्यकुब्जाधीश्वरः कर्ता रामाभ्युदयनाटकस्य । गीयते चायं राजतरंगिण्याम् ।

' कविवाक्पतिराजश्रीभवभूत्यादिसेवित. ।
जितो ययौ यशोवर्मा तद्गुणस्तुतिवन्दिताम् ॥ ' इति ।

आनन्दवर्धनेन ध्वन्यालोके रामाभ्युदयनाटकात् कवेरस्य श्लोकोऽयमुदाह्रियते—

' आक्रन्दा स्तनितैर्विलोचनजलान्यश्रान्तधाराम्बुभिः ' इति ।

' कृतककुपिते ' रित्यादिश्लोकश्च । तथा लोचनेच-' रामाभ्युदये यशोवर्मणा-स्थितमिति यथा शम्याम् । ' इति । क्षेमेन्द्रेण च सुवृत्ततिलकादावस्य श्लोकाः समुदाह्रियन्ते । भोजेनाप्युदाह्रियन्ते शृगारप्रकाशे । अस्य च यशोवर्मण' समयः क्रैस्ताष्टमशतकस्य प्रथम. पाद ।

योगेश्वरः—कविमेन भवानन्द श्लाघते

' बाण सृष्टिमपूर्ववस्तुविषयामेकोऽत्र निर्व्यूढवान्
निष्णात कविकुञ्जरेन्द्रचरिते मार्गे गिरा वा गुरु ।
वेधा विन्ध्यपुलिन्द पामर वधू भूगोल झझा निल
प्रायेऽर्थे वचनानि पल्लवयितु जानाति योगेश्वर ॥ ' इति ।

तथा वसुकल्पश्च—

बाण प्राणिति केशट स्फुटमसौ जागर्ति योगेश्वर
प्रत्युज्जीवति राजशेखरगिरा सौरभ्यमुन्मीलति । ' इति । (सद्व ५-२६ १-३)

कवीन्द्रवचनसमुच्चये सदुक्तिकर्णामृते चास्य श्लोका. समुदाह्रियन्ते । विशेष कवीन्द्रवचनसमुच्चयप्रस्तावनाया सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनाया च बोध्य ।

रत्नाकर—अस्य राजानकरत्नाकर इति रत्नाकरवागीश्वर इति रत्नाकरविद्याधिपतिरिति च प्रथित नाम । कविरय हरविजयस्य वक्रोक्तिपञ्चाशिकायाश्च कर्ता, अवन्तिवर्मणः समये आसीत् । तथाच राजतरङ्गिण्याम्—

मुक्ताकाणः शिवस्वामी कविरानन्दवर्धन ।
कवी रत्नाकरश्चागात् साम्राज्येऽवन्तिवर्मण' ।

श्लाघते चैन राजशेखर.—

मास्म सन्तु हि चत्वार. प्रायो रत्नाकरा इमे ।
इतीव स कृतो धात्रा कवी रत्नाकरोऽपरः ॥ इति । (सू. मु ४६)

समयोऽस्य क्रैस्त नवम शतकम् (855 A D)

विशेष. सुभाषितावलीप्रस्तवनाया द्रष्टव्य. ।

रविगुप्त.—कविरय चन्द्रप्रभाविजयकाव्यस्य कर्ता । आह च यशोधरो वात्स्यायनप्रणीतकामसूत्रव्याख्याया जयमगलायाम्—' तथा आचार्यरविगुप्तेन चन्द्रप्रभाविजयकाव्ये प्रकरण पृथक्कृतम् । यथोक्तम्—

गहनप्रसन्नसर्वा कतिपयसूत्रामिमामनन्तमुखीम् ।
अनधीत्याक्षरमुद्रा वादसमुद्रे परिप्लवते ' । इति

अन्योऽप्यनेन लोकसव्यवहारनामक निबन्धोऽस्ति विरचित । सोऽय यशोधरात् प्राक्तन

राजशेखरः—कविरय विद्धसालभञ्जिका बालभारत बालरामायण प्रभृतिनाटकाना कर्ता, कर्ताच प्राकृतभाषात्मकस्य कर्पूरमञ्जर्याख्यस्य सट्टकस्य, प्रणेताच काव्यमीमासाया प्रथित. कविकुले । जन्म चास्य यायावरकुले । आह च स्वयम्—

' यायावरीय सक्षिप्य मुनीना मतविस्तरम् ।
व्याकरोत् काव्यमीमासा कविभ्यो राजशेखर' ॥ ' इति । (काव्यमी प. २)

गुरुश्चाय महेन्द्रपालस्य । तथा च कर्पूरमञ्जर्याम्—

भाव कहिज्जइ एद् कोभणई रअणिवल्लहसिहण्डो ।
रहुउलचूडामणिणो महेन्द्रपालस्स को अ गुरू ॥ इति

स्तुतश्चायमपराजितेन मृगाङ्कलेखाकारेण—(कर्पूरमञ्जर्याम्)

वालकई कइराओणिम्भयराअस्स तह उव ज्झाओ । इति—

अस्य कवेर्जाया अवन्तिसुन्दरी । आह च कविः कर्पूरमञ्जर्याम्—

चाउहाणकुलमौलिमालिया राअसेहरकइन्दगेहिणी ।
भत्तुणो किदिमवन्तिसुन्दरी सापउज्ज इदुमेदमिच्छदि ॥

कवेरस्य पिता दर्दुक, माता शीलवती अकालजलदः प्रपितामह । पूर्वपुरुषा सुरानन्दतरल प्रभृतय तथाच वालरामायण नाटके प्रस्तावनायाम्—

' समूर्तो यत्रासीद्गुणगण इवाकालजलद
सुरानन्द सोऽपि श्रवणपुटपेयेन वचसा ॥
न चान्ये गण्यन्ते तरलकविराजप्रभृतयो
महाभागस्तस्मिन्नयमजनि यायावरकुले ॥

तदामुष्यायणस्य महाराष्ट्रचूडामणेरकालजलदस्य चतुर्थो दौर्दुकिः शीलवतीसूनुः उपाध्यायश्रीराजशेखर ।' इति ।

' सौजन्याङ्कुरकन्द × × × राजशेखरकवे दृष्टोऽसि यामो वयम्' इति (सदु ३११२) वदति चाभिनन्दः—

अस्य कवेः कृतिभ्यः केचन श्लोका. सरस्वतीकण्ठाभरण ध्वन्यालोकलोचन काव्यप्रकाश साहित्यदर्पणादिषु समुदाह्रियन्ते । अस्य समयः कैस्तनवमशकस्यान्तिमः आद्यश्च दशमशतकस्य । विशेष कर्पूरमञ्जरीप्रस्तावनातः काव्यमीमासा प्रस्तावनातश्चावगन्तव्यः ।

राम.—कोऽय कवि. ? । ' अमुष्मिन् लावण्यामृतसरसि ' इत्येक एव श्लोकोऽस्यां सूक्तिमुक्तवल्या अस्य नाम्ना समुपलक्ष्यते । अयमेव सुभाषितावल्यामप्यस्यैव नाम्ना समुपलक्ष्यते । काव्यप्रकाशे चायमनूद्यते । तदय कोऽपि कवि काव्यप्रकाशकारात्प्राचीन इत्येतावद्गम्यते । ' एका गङ्गा प्रयागे ' इत्येष एक श्लोकः कवेरस्यैव समुदाह्रियते सदुक्तिकर्णामृते ।

रामिलसोमिलौ—द्वाविमौ शूद्रककथाकारौ । आह च राजशेखरः—

' तौ शूद्रककथाकारौ रम्यौ रामिलसोमिलौ ।
काव्य ययोर्द्वयोरासीदर्धनारीश्वरोपमम् ॥' इति (सूक्ति ४३)

कालिदासस्तयोरन्यतर सोमिल निर्दिशति मालविकाग्निमित्रे प्रस्तावनायाम् । ' परपुरुषादिव सवितुः' इत्यय रामिलश्लोक सुभाषितावल्यामुदाह्रियते । तावेतौ कालिदासात्प्राचीनावित्येतावत् व्यक्तमवगम्यते ।

रिस्सुक—क्षेमेन्द्रः ' विपरीतं यथारिस्सो. ' इति नामनिर्देशपूर्वक श्लोकमेकमुदाहरति—

घ्रातु वाञ्छसि कि मुधैव धवल क्षीरोदफेनच्छटाच्छायाहारिणि वारिणि प्रसरितो डिण्डीरविस्तारिणि ।
आस्ते ते कलिकालकल्मषमषीप्रक्षालनैकक्षमा
कीर्तिः सनिहितैवसप्तभुवनस्वच्छन्दमन्दाकिनी ।' इति ।

सोऽयमेव रिस्सुक । अय च श्लोकेनानेन कस्यचिद्राज्ञ. सभायामासीदिति विज्ञायते ।

रुदतीब्राह्मण.—

‘ विश्रान्तो दिवसस्तटीमयमटत्यस्ताचलस्याशुमान्
सप्रत्यङ्कुरितान्धकारपट लैलम्बालका द्यौरभूत् ।
एह्यन्तर्विश वेश्मन शशिमुखि द्वारस्थलीतोरण-
स्तम्बालम्बितबाहुवल्लि रुदती कि त्व पथ पश्यसि ॥ (सूक्ति १४०)

इत्ययमेकएव श्लोकोऽस्य नाम्ना समुदाह्रियते । रुदती कि त्व पथ. पश्यसीति श्लोकसमाप्तौ दृष्टि विदधता केनचित्कवेरस्य कृत साङ्किक नामैतत् । नेतो विज्ञायते किमप्यधिकम् ।

रुद्र —सूक्तिमुक्तावल्या रुद्रस्य नाम्ना निर्दिश्यमाना बहव श्लोका शृङ्गारतिलकात् काव्यालङ्कारादपि समुदाह्रियन्ते । सदुक्तिकर्णामृते शृङ्गारतिलकस्य श्लोका बहवो रुद्रटस्य नाम्ना समुदाह्रियन्ते । तत् विज्ञायते काव्यालङ्कारस्य कर्ता शृगारतिलकस्य च कर्ता एक एवेति । रुद्रस्यैव रुद्रट इति च नामेति । अत्र केचन मन्यन्ते—काव्यालङ्कारस्य कर्ता ‘ रुद्रट ’ इति स्वनाम काव्यालङ्कारे (अ,५) अष्टमि श्लोकै सपादिते महाचक्रे श्लोकनिबद्ध ज्ञापयति । सचाय श्लोक —

शतानन्दापराख्येन भट्टवामकसूनुना ।
साधित रुद्रटेनेद सामाजा धीमता हितम् ॥ इति ।

व्याख्याता नमिसाधुरपि—

पूर्वमहामतिविरचितवृत्त्यनुसारेण किमपि रचयामि ।
सक्षिप्ततर रुद्रट काव्यालङ्कार टिप्पणकम् ॥
एव रुद्रटकाव्यालङ्कृतिटिप्पणकविरचनापुण्यम् ।

आद्यावन्ते च रुद्रट इत्येव नाम निर्दिशति । काव्यप्रकाशे साहित्यदर्पणे च रुद्रटमतमनूद्यते । रुद्रट इत्येव च तत्रापि नाम्नो निर्देश । भोज. सरस्वतीकण्ठाभरणे काव्यालङ्कारस्थ ‘ कि गौरिमा प्रति रुषा ’ इति श्लोक समुदाहरति । तदय दशमशतकतो नार्वाचीनः । व्याख्याता नमिसाधु कैस्तैकादशशतकोत्तरार्ध आसीदिति तस्यै व व्याख्यान्ते वर्तमानेन

‘ पञ्चविंशतिसयुक्तैरेकादशसमाशते.
विक्रमात् समतिक्रान्ते प्रावृषीद समर्थितम् ।

इत्यनेन वचनेन विज्ञायते । स एव वदति व्याख्यारम्भे पूर्वमहामति विरचितवृत्त्यनुसारेण किमपि रचयामीति । ततश्च विज्ञायते काव्यालङ्कारवृत्तिकारान्नमिसाधो प्राक्तनात् काव्यालङ्कारकारो रुद्रट प्राक्तन इति । तत् प्रायो रुद्रटो नवमशतकान्नार्वाचीन । शृङ्गारतिलकस्य कर्ता तु रुद्रो रुद्रटादन्य एव, नाम्न्येव भेदात् । अय हि रुद्र । तथा च शृङ्गारतिलकान्ते—

त्रिपुरवधादेव गतामुल्लासमुमा समस्तदेवनताम् ।
शृङ्गारतिलकविधिना पुनरपि रुद्र. प्रसाधयति । इति ।

अनेन श्लोकेनाय रुद्र त्रिपुरवधाख्यस्य कस्याचित् काव्यस्यापि कर्तेति विज्ञायते । यदि काव्यालङ्कारस्य कर्ता अयमेव स्यात् किमिति त्रिपुरवधस्येव तस्य सूचन नाकरिष्यत् । यदि

काव्यालङ्कार. पश्चात्तन , तस्मिन् श्रृङ्गारतिलक त्रिपुरवध वा किमिति न सूचितवान् । प्रथते च काव्यालङ्कारो रुद्रटकृतिरिति । रुद्रकृतिरित्येव तु प्रथते शृगारतिलकम् । सदुक्तिकर्णामृतादि सूक्तिसंग्रहग्रन्थेतु क्रियमाणो नामनिर्देशस्तु प्रस्खलनभूयिष्ठतया नातीव प्रामाण्यमर्हति । नामनिर्देशो हि पश्चात्तनैरप्युल्लिखित स्यात् । निबन्धकारास्तु काव्यालङ्कारकार रुद्रटनाम्नैव निर्दिशन्ति। तथाच काव्यप्रकाशे–' तथाह्युक्तं रुद्रटेन ' (४२५ प उ. ९) इति । साहित्यदर्पणेच–' रुद्रटस्तु ' ( ) इति । रुद्रश्चाय पञ्चतन्त्रसग्रहकारात् विष्णुशर्मण प्राचीन । श्रृगारतिलकस्थ: ' सार्धं मनोरथशतैरित्ययश्लोक पञ्चतन्त्रे चतुर्थे तन्त्रे अनूद्यते । विष्णुशर्मा तु क्रैस्ताष्टमशतकमध्यभागतो न प्राचीन । यत् जयापीडसमकालिकदामोदरविरचितकुट्टिनीमतस्थ पर्यङ्क स्वास्तरण इत्येष श्लोक. पञ्चतन्त्रे प्रथमे तन्त्रे अनूद्यते । जयापीडश्च काश्मीरेषु अष्टमशतकोत्तरार्ध आसीत् । इति ।

लक्ष्मण'—सेनकुलतिलको वङ्गदेशाधीशो लक्ष्मण किमन्यो वा ?

लक्ष्मीधरः—कोसलेषु कोऽप्यस्य कवेर्ग्राम । कुल चास्य भट्टावटङ्कम् । भट्टनरवाहनस्य पुत्रो भट्टाजित. । तस्याय प्रपौत्र , वैकुण्ठस्य पौत्र , श्रीस्तम्भस्य पुत्र कर्ता चक्रपाणिविजयाख्यस्य काव्यस्य । भोजसमकालिकश्चायम् । तथाच स्वय चक्रपाणिविजये (स १) वदति—

' ग्रामोऽस्ति शाण्डिल्यकुलोद्गताना गौडेषु भट्टाङ्कितकोसलेषु ।
गङ्गेव नैवोज्झति यत्प्रसूतिरेकान्तत केशवपादसेवाम् ॥
तत्राननश्रेणिशुचौ विरिञ्चिर्बभूव भट्टो नरवाहनाख्य' ।
श्रुते समस्कन्धतयाऽऽश्रितानि अत्यन्तराणीव वचासि यस्य ॥
देवो विवस्वानिव कश्यपस्य तस्याजितो नाम बभूव सूनु ।
त्रयीमयस्य ज्वलतस्तपोभिर्यद्दृयाधर्ममादत्त समस्तलोक. ॥
आकण्ठतृप्त प्रशमामृते. स वैकुण्ठनामानमकुण्ठविद्यम् ।
असूत सूनु स बभूव यस्य विद्यातपोधामसु तत्सनामा (?)
नत्वोपनीतामपि पार्थिवेन्द्रैर्गुणानिय न क्षमते शठेति ।
द्वारिश्रिय स्तम्भयतो बभूव श्रीस्तम्भ इत्येवहि यस्य नाम ॥
लक्ष्मीधरो नाम तदात्मसूनुरनुप्रविष्ट सुजनस्य कक्षाम् ।
ओजोविहीनाऽपि विनाऽपि कान्ति कृता हरे कीर्तिसमाधिनेति ।
चन्द्रोदयध्यानपरायणेव कुमुद्वती यस्य न नीरसागी ।
श्रीभोजदेवेन्दुविराजितायो तस्या सभापश्चदशीनिशायाम् ।
विनाऽपि मुद्रामतिवाहमे व (?) दूरीकृत दुर्जनतस्करेण ।
आकर्णयेतां काव्यमिद तदीय जित यदप्यादिकविप्रबन्धे । इति
इतश्चास्य समय क्रैस्तैकादशशतकम् ॥

लीलाशुक—कृष्णकर्णामृतस्य कर्ता कर्ता च बालगोपालस्तुते नाम्ना बिल्वमङ्गल' क्रैस्ते एकादशशतके आसीत् । विशेष A B कीथमहाशयेन विरचिते संस्कृतग्रन्थचरिते द्रष्टव्यः ।

लोष्टसर्वज्ञ —मङ्खक स्वकृते श्रीकण्ठचरितस्यान्ते स्वसमकाल य लोष्टदेव रम्यदेवसूनु ाश्मीर वर्णयति—

‘ वाग्देवतालिनीलीलाघुतपक्षतिचातुरीम् ।
वद्नाम्बुरुहे यस्य भाषा षडतिशेरते ॥
खलाना यत्प्रबन्धेषु दृढव्युत्पत्तिवर्त्मसु ।
प्रोद्यच्चोद्यमया दूरेकुण्ठिता इव पत्रिण ॥ ’ इति ।

ा एवाय सर्वज्ञपदविशेषितो लोष्टकमहाकविः । श्रीमान् दुर्गाप्रसाद पण्डितप्रवर प्राह—‘ जल्हण-ाकलितसूक्तिमुक्तावलौ च

प्रकृत्यैवातिवक्रेण गुणदैर्घ्य वितन्वता ।
मया शरासनेनेव बाणो दूर निरस्यते ॥

इत्यय श्लोको लोष्टदेवनाम्ना समुद्धृतो वर्तते ’ इति । अस्मदुपलब्धेषु पुस्तकेषु लोष्टदेवस्येति स्थाने लोष्टसर्वज्ञ इति । तत् लोष्टदेवात् लोष्टसर्वज्ञोऽनन्य एव । समयश्चास्य स एव मङ्खकस्य ।

वत्सराज —कविरय रूपकषट्कस्य कर्ता । समयश्चास्य 1163-1203 A D रूपक-षट्कप्रस्तावनाया विशेषो द्रष्टव्य (G O S No 8)

वररुचि —असौ शब्दशास्त्रप्रवर्तकेषु त्रिषु मुनिषु पाणिनिप्रभृतिष्वन्यतम प्रथितो वार्तिक-कार —वार्तिक च सूत्रमनुप्रवृत्त शाब्द शास्त्रम् । अनेन काव्यमप्येक व्यरचीति ख्यायते नाम । आह राजशेखर—

‘ यथार्थता कथ नाम न स्याद्वररुचेरिह ।
व्यधत्तकण्ठाभरण य सदारोहणप्रिय । इति (सू ४३)

तथा—महाभाष्ये ‘ वाररुच काव्य ’ मितिच पतञ्जलेर्निर्देशः । सुभाषितावलीप्रस्तावनाया विशेषो द्रष्टव्य । प्राय पाणिने समकालो वा पश्चात्तनो वा महाभाष्यकारात् पतञ्जले प्राक्तन । क्रस्तत पूर्व शतकत्रयतो नार्वाचीनः ।

वराहमिहिर —प्रथितोऽय निबन्धकारो ज्योति शास्त्रविदामग्रेसरो बृहज्जातकस्य बृहत्सहिता-याश्च कर्ता । अस्य समय कैस्त षष्ठ शतकम् (587 A D) अस्यैवाचार्यस्य बृहत्सहितास्थ ‘ आर्तस्य यानमशन च बुभुक्षितस्य ’ इत्येष श्लोक एक अस्मदुपलब्धेषु सूक्तिमुक्तावल्या पुस्तकेषु नैकस्मिन्नप्युपलभ्यमान श्रीमद्भिर्भण्डरकरमहाशयै कचन सूक्तिमुक्तावलीपुस्तके परिदृष्ट प्रकाश्यते । (Collected Works of Sir R G Bhandarkar Vol II Page 401)

वर्धमान.—कोऽयम् ? यो वर्धमानसूरिरार्हत उपदेशपदटीकाकार पञ्चाविकपञ्चाशद्युक्ते सवत्सरसहस्रे आसीत । उत मुरारे पिता वर्धमान ?

वल्लभदेव —यो व्याख्याता देवीशतकस्यानन्दवर्धनविरचितस्य, तस्य कैयटस्य पितामहोऽय , प्रायोऽय स्यात् । स ह्याह—देवीशतकव्याख्यानान्ते—‘ वल्लभदेवायनि-तश्चन्द्रादित्यादवाप्य जन्मेमाम् । कैयटनामाऽरचयत् व्याख्या देवीशतकस्यान्ते । वसुमुनि-

गगनोदविसमकाले याते कलेस्तथालोके। द्वापञ्चशे वर्षे रचितेय भीमगुप्तनृपे।' इति जनेन विज्ञायते कैयटसमय. कैस्त दशमे शतकमिति। (977 A D) अस्य पितामहेनानेन वल्लभदेवेन (900 A D) समये भाव्यम्। सूक्तिमुक्तावल्या सङ्ग्रहकारो वल्लभदेवस्त्वितोऽर्वाचीन' वस्तु वल्लभदेवो माघादिव्याख्याकारः प्रायोऽयस्यात्। स एवायमिति न किममव्यवधारक लिङ्गमुपलभ्यते। प्राक् प्रकाशवर्पविचारावसरे माघव्याख्यान्तिमश्लोकमशुद्धिसवलितमवलम्ब्य कथमपि सर्वोप्य कालसभावनामात्रेण प्राय कैयटस्य पितामहो माघव्याख्याता भवितुमर्हतीत्येतावत् सभावितमस्माभि अत्र विशेषः सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनायामवलोकनीय.।

वल्लालसेन—अय वङ्गदेशाधीश पिता लक्ष्मणसेनस्य अद्भुतसागरस्य निबन्धस्य रच यिता, असमाप्त एव निबन्धे पुत्रे लक्ष्मणसेने विन्यस्तराज्यमरोदिव ययौ। सच लक्ष्मणसेन तन्मनोरथ पूरयामास तथा च श्लोका—

"शाके नवखेन्द्वब्दे आरेभेऽद्भुतसागरम।
गौडेन्द्रकुञ्जरालानस्तम्भबाहुर्महीपति।
ग्रन्थेऽस्मिन्नसमाप्त एव तनय साम्राज्यरक्षामहा-
दीक्षापर्वणि दीक्षणान्निजकृते निष्पत्तिमभ्यर्थ्य स
नानादानचिताम्बुसचलनत सूर्यात्मजासगम
गगाया विरचय्य निर्जरपुर भार्यानुयातो गत।
श्रीमल्लक्ष्मणसेनभूपतिरतिश्लाघ्यो यदुद्योगतो
निष्पन्नोऽद्भुतसागर कृतिरसौ वल्लालभूमीभुज॥ इति।

समयश्चास्य कैस्तमेकादशशतकम्। विशेष सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनायमवलोकनीय॥

वसुनाग—एतन्नाम्ना समुपलक्ष्यमाण श्लोक एकएव। सच राजशेखरकृतावुपलभ्यते। आकरेऽवलोक्यताम्। अयैव सति कवेरस्य विमर्श न न प्रयोजनम्।

वसुन्धर—कवेरस्यापरेऽपि श्लोका श्रीधरदासेन सदुक्तिकर्णामृते सगृह्यन्ते। तदय श्रीधरदासाल्लक्ष्मणसेनसमकालात्प्राक्तन इत्येतावद्वक्तु शक्यते। नेतोऽधिकम्।

वस्तुपाल—अय गुर्जरमण्डलेश्वरस्य वीरधवलदेवस्य प्रधानामात्य, भ्राताऽस्य तेजःपाल, कैस्तमे (म) त्रयोदशशतके आसीत्। विज्ञायते चैतत् गिरिनारपर्वतस्थशिलालेखे (काव्यमाला ८० प्राचीनलेखमालाभाग ३ लेखाङ्क—१६८-१७२)

वाकूट—अस्य श्लोका सदुक्तिकर्णामृते कवीन्द्रवचनसमुच्चये च समुदाहृता नास्य देशकालादिविशेषा विज्ञायते। कवीन्द्रवचनसमुच्चयप्रस्तावनाया सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनाया च द्रष्टव्यम्।

वाक्पतिनाथ—कोऽयम्? वाक्पतिराज एव वा अन्यो वा?। परमस्य नाम्ना समुपलक्ष्यमाणा श्लोकाः खण्डप्रशस्तौ हनुमत्कृतायां समुपलभ्यन्ते। तदिह वाक्पतिनाथ कोऽयमिति विचारोऽपि नापेक्ष्यते।

वाग्भट —अलङ्कार शास्त्रस्य प्रणेता वाग्भटएक , अपरो वाग्भट अष्टाङ्गहृदयाख्यस्य वैद्यशास्त्रस्य प्रणेता। तयोरलङ्कारशास्त्रप्रणेता वाग्भट अणहिल्लपाटकपुराधीश्वरस्य जयसिंहदेवस्य कर्णदेवनृपसूनो अमात्य कविप्रवरश्चासीत्। अस्यैव वाहड इति च नामान्तरम्। पिताऽस्य सोम। 'बभण्ड सुत्तिसपुड × × × सिरिवाहडेत्ति तणयो आसि वुहोतस्स सोमस्स। ' इतीम वाग्भटालङ्कारस्थ सङ्करालङ्कारोदाहरण व्याचक्षाणेन दिनवर्धनसूरिणा इदमभिहितम्–' एतद्ग्रन्थकारेण स्वनामसहित सङ्करालङ्कारोदाहरण भणितम्। ' इति । समुच्चयालङ्कारोदाहरणे नगरीं राजान च वर्णयति–' अणहिल्लपाटकपुरमवनिपति कर्णदेवनृपसूनु ' इति । प्रभावचन्द्रमुनीन्द्रविरचितप्राभाविकचरित्रे विशेषतोऽस्य चरित्रमुपवर्ण्यते । समयश्चास्य क्रैस्त द्वादशशतकम् (1123 A D) अष्टाङ्गहृदयप्रणेता वाग्भटस्तु सिंहगुप्तसूनु क्रैस्तसप्तमशतकपूर्वार्धतोनार्वाचीन । (671) सप्तमशकोत्तरार्धे भारतदेशमागत चीनदेशीय यात्री इत्सिङ्गनामकस्तमेन वाग्भटं प्रस्तौतीति कीथ महाशयो वदति।

वात्स्यायन —कामसूत्रस्य प्रणेता सोऽय प्राय क्रैस्ताब्दीत प्राक्तन इति सभाव्यते ।

वादीश्वरकाञ्चन —धनञ्जयविजयव्यायोगस्य कर्ता काञ्चन , वादी श्वरापरनाम्नो नारायणस्य सूनुर्जयदेवनाम्नो राज्ञ समायामासीत् ।

वामन —अय काव्यालङ्कारसूत्राणा प्रणेता भवभूते. कृतीरुदाहरति, ध्वन्यालोकलोचने प्रथमोद्योते ' वामनाभिप्रायेणायमाक्षेप भामहाभिप्रायेणतुसमासोक्तिरित्यमुमाशय हृदये गृहीत्वा समासोक्त्याक्षेपयोरिदमेकमेवोदाहरण व्यतरत् ग्रन्थकृत् ' इति व्याचक्षते अभिनवगुप्ताचार्या , तेनाय भवभूते पश्चात्तन प्राक्तनश्चानन्दवर्धनात् इति विज्ञायते। ' मनोरथ' शङ्खदत्तश्चटक सन्धिमास्तथा। बभूवु कवयस्तस्य वामनाद्याश्च मन्त्रिण ' इति राजतरङ्गिणीवचनतो जयापीडसमये सोऽयमासीदिति च विज्ञायते। जयापीडस्य समय क्रैस्तमष्टमशतकम्। काशिकावृत्तिकारस्तु इतोऽन्य । यत काशिकावृत्ते पठनपाठनप्रचार सप्तमशतकएवासीत्, भारततीर्थयात्रार्थचीनादेशत समागतस्य हुएन्त्सङ्गनाम्नश्चरिते चेतद्विज्ञायते । पण्डितमहामहोपाध्यायदुर्गाप्रसादविरचित काव्यालङ्कारप्रस्तावनाया व्यक्तम् ।

विकटनितम्बा—राजशेखरो वर्णयत्येनाम्

' के वैकटनितम्बेन गिरागुम्फेन रञ्जिता ।
निन्दन्ति निजकान्ताना न मौग्ध्य मधुर वचः ॥ ' इति । (सूक्ति ४७)

इममेव राजशेखरश्लोक भोजः श्रृङ्गारप्रकाशे ' पुन भूविषये यथे'त्युदाहरति । सुभाषितावलीप्रस्तावनाया कवीन्द्रवचनसमुच्चयप्रस्तावनाया च विशेषो द्रष्टव्य ।

विक्रमादित्य —यस्य सभाया कालिदासो महाकविरासीत् अस्य समयदेशादि प्राक् निरूपितेन कालिदासदेशकालविमर्शेनैवव्यक्तम् ।

विज्ञानात्मा—अस्य नाम्ना समुपलक्ष्यमाण ' रम्य हर्म्यतलमिति श्लोक सदुक्तिकर्णामृतेऽपि अस्यैव नाम्ना समुपलक्ष्यते । भर्तृहरिशतके चायमुपलभ्यते ।

विद्यापतिः—अनेन डाहालाधीश्वरस्य कर्णमहाराजस्य सदसि समवस्थितेन लब्धविद्यापतिपदेन केनचित् कविना भाव्यम् । यत् स्तौति विद्यापति कर्णम्—

ये [illegible] वदति [illegible] यान्ति ह्रियः
[illegible] मुद्रति [illegible] मुद्रन्ति ते ।
ते [illegible]
ते [illegible] निर्मितवान् ॥

(विक्रमाङ्के सर्ग–१८,२८)

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ इति ॥

(विक्रमाङ्कः सर्ग ५, ६, श्लो. १८ ?)

[illegible] इति [illegible] —

[illegible]
[illegible] ।
[illegible] (?) [illegible] कर्णोऽपि विक्रमाङ्कः ।
[illegible] ॥ इति ।

(सुभाषितावली १८६)

[illegible] । [illegible] बिल्हणो [illegible] । [illegible]
[illegible] (सर्ग १८ श्लो. ९३)

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ इति ।

[illegible] , [illegible] , इति बिल्हणो वदति —

' [illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] । (वि. १८, ९३)
' [illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] इति (१८,९५)

तस्यास्य कर्णस्य समयएवास्य विज्ञायते । कै एकादशशतकस्योत्तरार्धमिति ।

विभाकरवर्मा—अय कदा कुत्राभूदिति न विज्ञायते । अस्य श्लोका सदुक्ति कर्णामृते सुभाषितावल्या च समुदाह्रियन्ते ।

विशाखदेव—मुद्राराक्षसनाटकस्य कर्ता कश्चिन्महाराज, पृथो पौत्र वटेश्वरदत्तस्य पुत्र, विशाखदत्त इत्यपि नामान्तरम् । अस्य श्लोक काव्यप्रकाशे समुदाहृत । तमेन अष्टमशत-कस्थं सभावयन्ति ।

विश्वेश्वर—वाराणस्या कश्चित् विश्वेश्वरनामा कवि वैक्रमत्रयोदशशतकप्रथमभागे आसीत् । विज्ञायते चेतत् मेरुतुङ्ग सूरिविरचिते प्रबन्धचिन्तामणौ । तथाहि तत्रत्य वाक्यम्—' कस्मि-न्नप्यवसरे विश्वेश्वरनामाकविर्वाराणस्या श्रीपत्तनमुपागत श्रीहेमसूरीणा सभादि प्राप्त, तत्र कुमारपालनृपतौ विद्यमाने स ' इत्यादि । तथा कुमारपालचरितमहाकाव्ये—

> ' पञ्चलक्षाणि द्रम्माणा दशचोच्चैस्तुरगमान् ।
> विश्वेश्वराय कवये तुष्ट श्रीकुमरो ददौ ॥
> सार्धं नृपतिना सोऽथ विश्वेश्वरकविर्ययौ ।
> श्रीहेमसूरिशालाया विद्वद्गोष्ठीरसेरित ॥ ' इति ।

कुमारपाल नृपतेश्च समय क्रस्त द्वादशशतकम् ।

वैद्यभानुपण्डित—सूक्तिमुक्तवल्या अस्या॰ जल्हणस्य नाम्ना प्रथिताया प्रणेता । आक-रसूच्या अस्य श्लोका सूक्तिमुक्तावल्यामेव वर्तन्ते । अत पृथगाकरो न प्रदर्शित । अस्य काल-देशादि प्रस्तावनारम्भे निरूपितम् ।

शकवृद्धि—अस्य श्लोका सुभाषितवल्या शार्ङ्गधरपद्धतौ च समुपलभ्यन्ते ।

शङ्करगण—कवेरस्यापरोऽपि श्लोक सुभाषितावल्यमुपलभ्यते सरस्वतीकण्ठाभरणे श्लोकोऽस्य समुदाहृत ।

शङ्करवर्मा—अयमवन्तिवर्मण पुत्र, अस्य नाम्ना समुपलक्ष्यमाण श्लोकस्तु राजशेखर-कृतौ बालरामायणे वर्तते । तदत्रास्य न प्रसङ्ग ।

शाण्डिल्य—अस्य नाम्ना अस्या सूक्तिमुक्तावल्या समुपलक्ष्यमाण श्लोक सुभाषिताव-ल्यामप्यस्ति नेतोऽधिक विज्ञायते ।

शिलाभट्टारिका—राजशेखर समुपवर्णयत्येनाम् ।

> ' शब्दार्थयो समो गुफ पाञ्चालीरीतिरुच्यते ।
> शिलाभट्टारिकावाचि बाणोक्तिषु च सा यदि ॥ ' इति (सू ४७)

धनददेवश्च प्रस्तौति—शीला विज्जा मारुला मोरिकाद्या इति । विशेष सुभाषितावलीप्रस्ताव-नाया सदुक्तिकर्णामृत प्रस्तावनाया च द्रष्टव्य ।

शिवस्वामी—अयमवन्तिवर्मण सभायामासीत् ।

'मुक्ताकाण शिवस्वामी कविरानन्दवर्धन.।
प्रथा रत्नाकरश्चागात् साम्राज्येऽवन्तिवर्मण ॥'

इति राजतरगिण्याम्। समयश्चास्य 855-885 A D

श्रीपालकविराज —अयमार्हतमतानुयायी कविराज कविचक्रवर्ती च ख्यात गुर्जरेश्वरस्य सिद्धराजापरनाम्नो जयसिहदेवस्य बालमित्र समयश्चास्य सवत् ११५१-१२१० क्रैस्त द्वादशशतक-पूर्वार्धम्। समुपवर्णितश्चाय कवि।

'प्राग्वाटान्वयसागरेन्दुरसमप्रज्ञः कृतज्ञ क्षमी
वाग्मीसूक्तिसुधानिधानमजनि श्रीपालनामा कवि ।
य लोकोत्तरकाव्यरञ्जितमतिः साहित्यविद्यारति
श्रीसिद्धाधिपति कवीन्द्र इति च भ्रातेति च व्याहरत्।'

इति कुमारपालप्रतिबोधप्रान्ते।

एकाहनिष्पन्नमहाप्रबन्ध श्रीसिद्धराजप्रतिपन्नबन्धु ।
श्रीपालनामा कविचक्रवर्ती सुधीरिम शोधितवान् प्रबन्धम् ॥

इति च हेमचन्द्रसूरीयद्विसन्धानकाव्यप्रान्ते।

श्रीहर्ष —अय हर्षदेवोमहाराज' कविकुलमणि रत्नावल्यादेर्नाटकस्य कर्ता, यस्य सभाया बाणमयूराद्य कवय आसन्। विप्रतिपद्यन्त केचन नाय रत्नावल्यादे कर्ता, किन्तु बाणोमहाराज प्रीणयन् स्वय विरच्य तन्नाम्नाख्यापितवानिति। इद तु न मन्यन्ते प्रमातार'। बिल्हणश्च विक्रमाङ्कदेवचरिते १८ सर्ग ६४ श्लोके हर्ष वर्णयन् काव्यरचनाया श्रीहर्षादप्यधिकनिपुण कथयति। सुभाषितावली-सदुक्तिकर्णामृत-कवीन्द्रवचनसमुच्चय प्रस्तावनासु विशेषो द्रष्टव्य ।

श्रीहर्षपण्डित —अय नैषधीयचरितस्य खण्डनखण्डखाद्यस्य च कर्ता पण्डितकुलमण्डन कविप्रवर, पिताऽस्य श्रीहरि, माता मामल्लदेवी, कान्यकुब्जाधीश्वरेण जयन्तचन्द्रेण आसनताम्बूलप्रदानेन समानित । समयश्चास्य (1169 A D) क्रैस्त द्वादश शतकम्। इति नैषधीयचरितप्रस्तावनाया श्रीमान् शिवदत्तशर्मा। केचन नवम शतक दशम शतक वा मन्यन्ते, सर्वमेतत् तस्यामेव प्रस्तावनाया विस्तरशो निरूपितम्। सुभाषितावलीप्रस्तावनाया सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनाया च विशेषो द्रष्टव्य ।

श्रुतधर —अय कविराजीक इति स्वनाम्ना ख्यातो लक्ष्मणसेनस्य वङ्गदेशाधीश्वरस्य समये आसीत्।

'गोवर्धनश्च शरणो जयदेव उमापति ।
कविराजश्च रत्नानि समितौ लक्ष्मणस्य च ॥'

इति श्लोकेन निरूपितान् लक्ष्मणसेनसभाया समवस्थितान् कवीश्चतुरोऽपि वर्णयन्नय श्लोक प्रवर्तते—

'वाच पल्लवयत्युमापतिधर, सन्दर्भशुद्धि गिरा
जानीते जयदेव एव, शरण श्लाघ्यो दुरूह द्रुते ।
श्रृगारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्धन
स्पर्धी कोऽपिन, विश्रुत श्रुतधरो धोयी कविक्ष्मापति ॥' इति ।

अनेन श्लोकेन धीयीकवि श्रुतधर इति कविराज इति विश्रुत इति च विज्ञायते। सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनाया च दीयता दृष्टि । समयोऽस्य लक्ष्मणसेनस्येति व्यक्तम्।

सीत्काररत्नम्—कोऽयम् ?

समादिष्ट शिष्टे परममिहयन्निर्वृतिपदम्
× × × स सीत्कार पायादमृतविजयी सुन्दरदृशाम्।' सू. २७७

इति सीत्कारवर्णनवैचित्र्यमूलकमिद सीत्काररत्न इति साङ्केतिक नाम।

सुबन्धु—वासवदत्ताख्य काव्यस्य कर्ता प्रथित कवि वासवदत्ताया धर्मकीर्तिविरचित बौद्धसगतिग्रन्थोऽन्यते । षष्ठशतकस्थाद्धर्मकीर्त पश्चात्तन समयोऽस्य सप्तमशतकपूर्वार्धम् सुभाषितावलीप्रस्तावनाया सदुक्तिकर्णामृतप्रस्तावनाया चावलोक्यताम्।

सोमकवि—अयमेव सोमदेव इत्यपि प्रथित । कथासरित्सागरस्य कर्ता काश्मीरमहाराजस्य समकाल समयश्चास्यक्रैस्तमेकादश शतकम्। सुभाषितावलीप्रस्तावनायामालोक्यताम्।

सोमप्रभसूरि (सोमप्रभाचार्य) सूक्तिमुक्तावल्या कर्ता च कर्ता च कुमारपालप्रतिबोधस्य। समयोऽस्य क्रैस्तद्वादशशतकस्योत्तरार्धम्।

हनुमान्—महानाटकस्य खण्डप्रशस्तेश्च कर्ता प्रथित । सदुक्तिकर्णामृतादावस्य श्लोका समुपलभ्यन्ते।

हरिहर—शिवदत्तशर्मविरचितनैषधीयचरितप्रस्तावनायामिदमनूद्यते—'राजशेखरोऽपि स्वग्रन्थैकखण्डे प्रसङ्गतोऽवर्णयत्, नैषधीयस्य प्रथमपुस्तक **हरिहरो** गुजरातेति ख्यातदेश वीर धवलनामनि राजनि वसुभर्ता शासत्यानयत्, तत्पुस्तकाच्च वीरधवल प्रधानामात्यो **वस्तुपालो** नामान्यदेक पुस्तकमवतारयामासेति, तेनास्य समयो वस्तुपालसमय एवेति विज्ञायते। वस्तुपालसमयश्च प्राक्निरूपित.।

हेमचन्द्रसूरि—अय प्रख्यात अर्हतमतानुयायी साधुप्रवर समधिगताचार्यपद । अयमेव हेमसूरि । समयोऽस्य क्रैस्तैकादशशतकस्योत्तरार्धम्' द्वादशशतकप्रथमभागश्च। असौ सिद्धराज समये कुमारपालसमयेचासीत्। अनेन बहवोनिबन्धा विरचिता ।

एतावता निबन्धेन विचारपद्वीमुपनीतेभ्य कविभ्योऽन्येऽपि कवयोऽस्या सूक्तिमुक्तावल्यानिर्दिष्टानाम, पर येषा देशकालकृत्यादि न किञ्चिदुपलभ्यते तान् निर्दिश्य 'न किञ्चिद्विज्ञायते' इति विलेखने न लाभ इति तेऽस्मिन् सन्दर्भे न गृहीता। आकरानुक्रमण्या तेषा नामानि व्यक्तानि नाम। यद्यपि सूच्या सूचीपत्रे (Catalogus Catalogorum) अत्रत्याना केषाचिदस्ति नामनिर्देश, नाम्ना

सजातीया अपि बहवः स्युः। पर ते जल्हणात् प्राक्तना पश्चात्तनावेति यावन्न निश्चेतु शक्नुम तावत् नातीव प्रयोजन तत । अतस्तदन्वेषणप्रयासो नाहृतोऽस्माभि । विमर्शकुशलैर्महाशयैस्तत्र तत्र प्रविश्य समुन्नेयमित्याशास्महे । अथ प्रक्रान्ता प्रस्तावनाम् परिसमापयन्तोवयमग्रत प्रसरामः ।

अस्या सशोधने सहायतया समाहृतानि पुस्तकानि पञ्च, एक क सज्ञित यदुगिरिसम्पत्कुमार श्रीयतिराजस्वामिनाम् अपर ख सज्ञित मद्रास ओरियण्टल् लैब्रेरीत समार्जितम्, अपर च. सज्ञित महीशूर राजकीयपुस्तकालयस्थम्, अन्यत् ग सज्ञित बडोदाराजकीयप्राच्यविद्यालयस्थ (गयकवाड ओरियण्टल इन्स्टट्यूटस्थ) सूक्तिमुक्तावलीसमाख्य पुस्तकम्, इतरत् पूनाभण्डारकर पुस्तकालयत समानीत सूक्तिमुक्तावलीसमाख्य पुस्तकम् इति । तान्येतान्यवलम्ब्य परिशोधितमेतत् सत्यपि प्रामादिके प्रस्खलने गच्छत स्खलनमिति न्यायेन सहृदयै पण्डितैर्दोर्षमपह्नयद्भि सन्तोष्टव्यमित्यभ्यर्थयाम । श्रीमता चिदम्बरनगरस्थेन वेदान्तशिरोमणिना. ए विजयराघवाचार्येण आकरान्तेणणे महत् साहाय्य कृम्, अभिनन्दामश्चतदीय साहाय्यम् ।

पं. कृष्णमाचार्यः (श्रीरगम्) वटताल,

संस्कृतपाठशालाप्रधानपण्डित

विषयानुक्रमणी

सूक्तिमुक्तावली

यत्पादाम्भोजसेवारुचिशुचिमनसां प्रातिभं तत्तिरश्चां
चक्राङ्गानामपि द्रागिवलसति मिलितक्षीरनीरप्रभेदे ।
उद्दामाज्ञानरूपप्रबलतमतमःस्तोमसोमस्वभावां
देवीमानन्दकन्दां विधुमणिविशदां शारदां तां नमामि ॥ १ ॥

जनयतु नतिभाजामेष सन्तोषपोषं
कुवलयदलकान्तिः कालिकायाः कटाक्षः ।
प्रकटयति पुरारेः केतकीगर्भपत्र-
त्विषि वपुषि लिपिं यः पञ्चबाणप्रशस्तेः ॥ २ ॥

लसन्मृणालाङ्कुरकोमलानि स्फुरत्सुधाधामकलामलानि ।
पीयूषसारैकनिकेतनानि जयन्ति सूक्तानि महाकवीनाम् ॥ ३ ॥

गीर्वाणासुरमौलिरत्ननिकरप्रेङ्खन्मयूखाम्भसः
संसेकादिव पादमूलकलितैः स्निग्धैः प्रभापल्लवैः ।
आश्वासं कृपयेव शश्वदकरोन्मुग्धैणसार्थस्य यः
सोऽभूद्वत्समुनिः पवित्रचरणन्यासेन पूतावनिः ॥ ४ ॥

तस्यान्वयेऽभूत्करिवृन्दनाथो दादाः सदा दाननिदानभूतः ।
यस्येक्षणाद्विज्जणभूपसैन्यं दैन्यं गतं संयति विक्रमेण ॥
चत्वारस्तस्य सञ्जातास्तनया नयशालिनः ।
भुजा इव हरेः शश्वद्विक्रमश्रीविभूषिताः ॥ ५ ॥

चतुर्मुखमुखोद्गीर्णा निगमा इव ते प्रभुः ।
ख्यातो महीधरो जल्हः साम्बगङ्गाधरावपि ॥ ६ ॥

उपायैरिव तैः काले चतुर्भिः सुप्रयोजितैः ।
[3]मैलुगिक्षोणिपालस्य राज्यं जातं सदोन्नतम् ॥ ७ ॥

---

१ This verse is found in R G Bhandarkar's description of the MS in Report 1887-91 २ ता क ३ मे ख ४ गिमूपाल ख

[1]बिज्जणबलजलराशिं विमथ्य भुजमन्दरेण यः कृतवान् ।
वीरश्रियमङ्कस्थां स न कस्य महीधरः स्तुत्यः ॥ ८ ॥

किं चित्रं यदि भोगीन्द्रोऽनन्तस्तत्तनयो बहून् ।
आनीय बलिसद्मस्थान्नागान् स्वस्वामिने ददौ ॥ ९ ॥

विजित्य बिज्जणं याते सुरलोकं महीधरे ।
निनाय भिल्लमं जल्हो राजतां क्षयवर्जिताम् ॥ १० ॥

घुर्जरभूभृत्कटके कण्टकविषमेऽतिदुर्गमे येन ।
भगदत्तकीर्तिभाजा दुष्टगजः स्वेच्छया नीतः ॥ ११ ॥

मेल्लः पल्लवितोरुभीतिरभितस्त्रस्यद्दलो मेलुगि-
मुञ्जः खिञ्जितविक्रमस्त्रिभुवनब्रह्मा किल ब्राह्मणः ।
अन्नो नुन्नपराक्रमो विजितभूर्वभू रणप्राङ्गणे
येनाकारि मुरारिविक्रमभृता किं किं न तस्योर्जितम् ॥ १२ ॥

हारं हारं रिपूणां समिति गजघटा भिल्लमायोदितासा-
वाशामाशागजानामपि हरणविधौ साम्प्रतं [11]ही निधत्ते ।
स्मारं स्मारं सुराणामधिपतिरिति यद्विक्रमाणां स्म भीत-
श्शङ्कं सङ्केतभूमौ नियमयति निजं कुञ्जरं कुञ्जरन्ध्रे ॥ १३ ॥

यदसिनिहतदन्तिव्रातरक्तारक्तमुक्ता-
फलविहितविभूषा मत्तवेतालयोषाः ।
रिपुनृपतिकबन्धान्नृत्यतोऽद्यापि दृष्ट्वा
करकलितकपालास्तालमुद्घट्टयन्ति ॥ १४ ॥

आसीद्गङ्गाधरस्तस्य भ्राता गङ्गाधरोपमः ।
एकान् बबन्ध यो व्यालान् मुमोचैकान् यदृच्छया ॥ १५ ॥

सङ्गं द्विजिह्वैर्न चकार दुष्टस्वाह मूर्ध्ना न जडं कदाचित् ।
ददाह कामं न जनस्य रुष्टस्तथाऽपि गङ्गाधर एव सोऽभूत् ॥ १६ ॥

---

१ वि क २ विजित्य क ३ विस्मा क ४ मद्य क ५ नांधि क ६ पुष्पित ख ७ विनुत ख ८ नुन्नो ग ९ निन्तेता क १० नवि क ११ श्रीभिल्ल १२ रेन्द्र क १३ गाटर्ण क

तस्याभवत्सूनुरनूनसत्त्वो जनार्दनाह्वः करिवाहिनीशः ।
समुद्रवद्यो भुवनं बभार सह श्रिया चित्रमशेषमेतत् ॥ १७ ॥

उत्पन्नं सुधिया कुले यदखिलैस्त्यक्तं बुधैर्न क्षणं
यन्नो विस्मृतमेकदाऽपि सुजनैर्यद्यन्न युक्तं खलैः ।
दौर्गत्यस्य तथाविधस्य महतस्तस्यापि केनापि नो
यद्दानाम्बुसरित्प्रवाहपतितस्याकारि हस्तार्पणम् ॥ १८ ॥

सिह्मोऽप्यध्यापितस्तेन गजशिक्षा तदद्भुतम् ।
ययाऽर्जुन लसत्पत्रं समूलमुदमूलयत् ॥ १९ ॥

विश्वत्राणपरायणः स्फुरदुरुस्वर्णाचितार्थिव्रज
स्तस्मादद्भुतविक्रमः समभवच्छ्रीलक्ष्मदेवः सुधीः ।
मन्त्रैर्निर्जितदेवमन्त्रिधिषणैर्जाग्रन्नयोपक्रमै
राज्यं कृष्णमहीपतेरविकलं दत्वा स्थिरं यो व्यधात् ॥ २० ॥

अगस्त्य इव यस्यासिर्न्यञ्चितक्षितिभृद्भ्रमौ ।
चित्रं सोऽप्यकरोन्नृत्यत्कबन्धं समरार्णवम् ॥ २१ ॥

यद्रचितोद्यानश्रीः परिपाकस्फुटितदाडिमव्याजात् ।
विहसत्यनेकरम्भा प्रकटितदशनेव नन्दनं विपिनम् ॥ २२ ॥

जटोत्कटं लसत्कुल्यं नीलकण्ठोपशोभितम् ।
भाति यद्रचितोद्यानमुत्तमाङ्गमिवेश्वरम् ॥ २३ ॥

तत्क्षारत्व परिहृतमहो दूरमूरीकृता द्राक्
पीयूषस्य प्रकृतिसुभगा माधुरी सा धुरीणा ।
इत्थ यानः सरिदधिपतिर्लुप्तवेपोऽन्यदेशं
भीत्याऽगस्त्यादिति जनशतैस्तर्क्यते यत्तडागः ॥ २४ ॥

तस्यास्ते तनयो नयोदधिविधुर्बन्धुर्बुधानां सुधीः
सारासारविचारणासु चतुरः श्रीजल्हणाख्यः क्षितौ ।
यद्दानोदकवाहिनीभवनवाम्भोधेर्यशश्चन्द्रमा
जातोऽन्यः सततोदितो धवलयत्युच्चैर्जगन्त्युल्वणः ॥ २५ ॥

१ यथा ख २ दरि क ३ नयप्रक्रमै' ख ४ किं पीयूष र ५ ठार क ६ भीत, क, ७ विद्दणाख्य, क ८ त्युल्बणम् क

मत्पित्रा दत्तमस्मै प्रतिहतबलवद्वैरिवर्गोपसर्गं
राज्यं प्राज्यप्रभावप्रथितगुणभृता कृष्णराजाय भक्त्या।
तन्निर्वाह्यं मयेति द्विगुणितधिषणाशक्तिभक्तिर्विधत्ते
सर्वं यः स्वामिकार्यं हितमनयहृता भावुकेनानुजेन ॥ २६ ॥

ध्रुवं यस्यास्ति हस्ताब्जे मदान्धा करिवाहिनी।
दानोदकप्रवाहोऽत्र दृश्यते कथमन्यथा ॥ २७ ॥

यद्गुणैर्ग्रथितः शुद्धैरमितैर्ब्रह्मगोलकः।
विधत्ते कीर्तिकन्यायाः क्रीडाकन्दुकविभ्रमम् ॥ २८ ॥

ब्रूमहे किमगाधत्वं यत्कृपाणपयोनिधेः।
मग्ना यत्रारिवाहिन्यो न लक्ष्यन्ते परःशताः ॥ २९ ॥

निर्दलितराजमाषैरार्द्रकखण्डैः ससैन्धवक्षोदैः।
यदसिगुणो रसवत्यां संयति भैक्ष्यं करोति कालस्य ॥ ३० ॥

न्यञ्चद्भूवलयं चलत्क्षितिधरं क्षुभ्यत्समस्तार्णवं
त्रस्यद्वैरिवधूविलोचनजलप्रारब्धवर्षोद्गमम्।
प्रोद्यत्तुरगावलीखुरपुटव्याधूतधूलीपट-
च्छन्नादित्यपथं कथं न विदितं यज्जैत्रयात्रादिनम् ॥ ३१ ॥

यद्वैरिवीररसिखण्डिताङ्गैः समुत्सुकाभिः सुरसुन्दरीभिः।
वैशीकियाचूर्णमिव प्रकीर्णमाभाति धूलीपटलं समीके ॥ ३२ ॥

क्षणं कान्तारोगमकटितमनोविकृतयुतः
क्षणं शालोत्सङ्गे द्विजकुलरवाकृष्टहृदयः।
क्षणं पत्रध्यानश्रुतिपुलकितो यद्भयभरा-
द्वसन् प्राप्नोऽरण्ये रिपुरवनिपालस्थितिमिव ॥ ३३ ॥

याञ्चादैन्यलघूकृतास्तृणमिव क्षिप्तं निरालम्बना
नीयन्ते प्रतिसद्म मार्गणगणा दौर्गत्यवातेन ये।
तेषां येन तथाकृतोऽतिगरिमा स्वर्णाचपुञ्जार्पणै-
र्यस्मात्सम्प्रति तेऽपि चित्रकटकैर्भूर्भुजो बिभ्रति ॥ ३४ ॥

१ मप्त. क २ निशा. ग ३ वान्कत्रा. ग ४ तम क. ५ ते रि. ड ६ तुल्न क.

कोऽप्यन्यः कल्पवृक्षोऽयं चरास्ति वसुधातले ।
यत्पाणिपल्लवोऽप्येकः कुरुतेऽधः सुरद्रुमम् ॥ ३५ ॥

कीर्त्या यस्य जगत्त्रये धवलिते सह्याचले मन्दरे
विन्ध्ये हेमगिरौ हरक्षितिधरे नो भाति रूपान्तरम् ।
नो चेदर्थिजनाय तेन ददता स्वर्णं जगत्यूर्जितं
विख्यातः कनकाचलः कथमिव स्वैरं न विश्राणितः ॥ ३६ ॥

तेनेयं क्रियते वीक्ष्य सत्सुभाषितसङ्ग्रहान् ।
सूक्तिमुक्तावली कण्ठकंदली[1]भूषणं सताम् ॥ ३७ ॥

विबुधैः सन्निवेशज्ञैः सङ्गृहीतान्यनेकशः ।
सुधारससनाभीनि[2] सन्ति सूक्तानि यद्यपि ॥ ३८ ॥

तथाऽपि खर्वतां नीत्वा विबुधैर्गर्वपर्वतम् ।
शश्वदालोकनीयोऽयं मत्सरः किं गुणेष्वपि ॥ ३९ ॥

साहित्यविद्याहृदयं ज्ञातुमिच्छसि चेत्सुखम् ।
तत्पश्य जल्हणकृतां सूक्तिमुक्तावलीमिमाम् ॥ ४० ॥

नाङ्गुलीयैर्न केयूरैर्न ग्रैवेयैर्न कङ्कणैः ।
तथा भाति यथा विद्वान् कण्ठसङ्गतयाऽनया ॥ ४१ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्यैते ।

आदौ नमस्कृतिः पश्चादाशंसावचनानि च ।
सुभाषितप्रशंसा च कविकाव्यस्तुतिस्ततः ॥ ४२ ॥

कुकवीनां ततो निन्दा सन्मनस्विखलास्ततः ।
कदर्यपद्धतिरथो द्विविधाऽन्योक्तिपद्धतिः ॥ ४३ ॥

कृताः खेचरभूचारिभेदास्तेष्वादितो रविः ।
खेचरेषु ततश्चन्द्रवातमेघास्ततः खगाः ॥ ४४ ॥

तेषु[3] प्राक् कोकिलो हंसः शिखिश्चातकालयः ।
खद्योतश्चातकः पश्चादित्युक्ताः खेचरास्ततः ॥ ४५ ॥

---

१ कन्दली, ख, २ नाथानि ख ३ ते काक क,

भूचरास्तेषु सिंहः प्राक् ततः कुञ्जरपद्धतिः ।
दासेरकबलीवर्दमृगपद्धतयः पृथक् ॥ ४६ ॥

जलधिमणिशङ्खतटिनीसरसीपद्मद्रुमाश्च शिखिमरवः ।
सङ्कीर्णवस्तुवर्णनमित्यन्योक्तिर्द्विधाऽथ शृङ्गारः ॥ ४७ ॥

प्रथमोऽत्र विप्रलम्भस्तदनु च सम्भोगशृङ्गारः ।
तत्र वियोगः प्रथमं प्रियसङ्गः स्त्रीषु मदनजाऽवस्था ॥४८ ॥

प्रश्नः सखीनां विविधाः प्रलापा वियोगिनीनामथ दूतिकायाः ।
सम्प्रेषणं मन्मथजाऽप्यवस्था सह प्रलापेन वियोगिनश्च ॥ ४९ ॥

दूतीवचः प्रियं प्रति सन्देशो विरहिणः प्रियतमायाः ।
तस्या विरहावस्था कथनं दूत्या प्रियाप्रश्नः ॥ ५० ॥

दूत्युपहासस्तदनु प्रियस्य कान्तावलोकने वाचः ।
बाल्यं वयसः सन्धिर्यौवनमखिलाङ्गवर्णनं क्रमशः ॥ ५१ ॥

माने मानिन्यवस्था तु नायिकातिथ्यपूर्विका ।
सख्या चानुनयः पश्चादुचितप्रत्युक्तयस्ततः ॥ ५२ ॥

प्रसादोऽथ च सम्भोगे ऋतवः कुसुमोच्चयः ।
कन्दुकोदकयोः क्रीडा खेदशान्तिप्रयस्ततः ॥ ५३ ॥

प्रलापाः कामिनामादावभिसारेऽभिसारिका ।
चन्द्रोदयः पानगोष्ठी प्रियाचाटुरतः परम् ॥ ५४ ॥

सुरतेषु तत्प्रशंसा नवयोषित्सङ्गमे सखीहास्यम् ।
निधुवनमथ नववध्वा रतिकेली रतिविपर्यासः ॥ ५५ ॥

निवृत्तिः सुरतस्यादौ कलहः प्रणयस्य च ।
नायिकानुनयः पश्चात् प्रभातं तत्स्मारणः ॥ ५६ ॥

कलहान्तरिताप्रलपनमतः परं नायकस्य शिक्षा च ।
सम्भोगाविष्करणं कुल्या सङ्कीर्णमिति च शृङ्गारः ॥ ५७ ॥

---

१ रुनं ग २ मदनवस्था क ३ या क

रसा हास्यादयो जातिस्ततो भूपतिवर्णनम् ।
क्रियागुप्त्यादिचित्राणि तथा वक्रोक्तिपद्धतिः ॥ ५८ ॥

रथकरिगिरिवारिधिनदीसरोनगरवर्णनं क्रमशः ॥
कूर्मादीनां स्तवनमथ सर्वपदार्थसंस्तुतिर्विविधा ॥ ५९ ॥

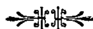
[[2]भैरवकूर्मादीना स्तवनं मृगयादिवर्णनं चाथ ।]

नीतिर्विद्या दैवं सपुरुपकारं च साहसं लक्ष्मीः ।
दानं कुलजा नारी तद्वृत्तमपत्यकं च मित्रगुणौ ॥ ६० ॥

कला सेवाऽथ धर्माथौ [3]तृष्णादारिद्र्यपद्धती[4] ।
सन्तोषक्षान्तिकरुणा वैराग्यं तदनु स्तुतिः ॥ ६१ ॥

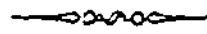
हरीशयोस्त्रयस्त्रिंशत्पद्धतीनामिदं शतम् ।
श्रीमता भगदत्तेन जल्हणेन व्यरच्यत ॥ ६२ ॥

इति श्रीमद्दारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचिताया सूक्तिमुक्तावल्यामनुक्रमणिकाप्रकरणम् ॥

१ सुधानाश्रमनगरमुन्यादे ख २. निबन्धशरीरपर्यालोचने ईदृशेनैव पाठेन भाव्यमिति प्रतिभाति ३ तृप्ति ख. ४ ति क

(१)
नमस्कारपद्धतिः

शिव

नमस्तुङ्गशिरश्चुम्बिचन्द्रचामरचारवे।
त्रैलोक्यनगरारम्भमूलस्तम्भाय शम्भवे॥ १॥

भट्टबाणस्य।

सुप्तद्रुहिणगोविन्दचन्द्रेन्द्रधनदादिषु।
कल्पान्तरात्रिषु नमो यामिकाय यमारये॥ २॥

राजशेखरस्य।

आदाय चापमचलं कृत्वाहीनं गुणं विषमदृष्टिः।
यश्चित्रमच्युतशरो लक्ष्यमभाङ्क्षीन्नमस्तस्मै॥ ३॥

श्रीभोजदेवस्य।

वाणीभूतपुराणपूरुषधृतिमत्याशया धाविते
विद्रा [तीक्ष्णगा] शुशुक्षणिकणम्लान्ते शकुन्तेश्वरे।
नम्रोन्नम्रभुजङ्गपुङ्गवगुणव्याकृष्टशाणासन-
क्षिप्तास्त्रस्य पुरद्रुहो विजयते सन्धानसीमाश्रमः॥ ४॥

नमस्तुभ्यं देवासुरमकुटमाणिक्यकिरण-
प्रणालीसम्भेदस्नपितचरणाय स्मरजिते।
महास्त्रस्याहाकृतभुवनचक्रेऽपि नयने
निरोद्धुं भूयस्तत्तमसतमिव कामं हुतवते॥ ५॥

एतौ श्रीमुरारे.।

चूडोत्तंमितचारुचन्द्रकलिकाचञ्चच्छिखाभासुरो
लीलादग्धविलोलकामशलभः श्रेयोदशाग्रे स्फुरन्।
अन्तःस्फूर्जदपारमोहतिमिरप्राग्भारमुच्छेदयं-
श्चेतःसद्मनि योगिनां विजयते ज्ञानप्रदीपो हरः॥ ६॥

१ [illegible]

अर्धनारीश्वरः

सन्ध्यानतौ नतपुरन्ध्रितनोः सरोषमुत्सारिते गिरिजया निजपाणिपद्मे ।
उत्सर्पिकङ्कणफणीन्द्रफणार्पणेन पूर्णोऽञ्जलिर्जयति बालमृगाङ्कमौलेः॥ ७॥

वन्दे तदेकं शिवयोः शरीरं यद्वामभागे कुचकुम्भदम्भात् ।
अवाप्तमृत्युः किल लिङ्गरूपी वीरः स्वयम्भूरभवन्मनोभूः ॥ ८ ॥

करस्पर्शारम्भात्पुलकितपृथूरोजकलशे
श्रमाम्भो वामार्द्धे वमति मदनाकूतिसुलभम् ।
विभोर्वारं वारं कृतसमधिकोद्धूलनविधे-
स्तनौ भस्मस्नानं कथमपि समाप्तं विजयते ॥ ९ ॥

मौनादस्तमितेव चाटुभणितिः स्रस्तैकहस्ताहृतं
दूरेऽप्यञ्जलिबन्धनं प्रणमनं स्तब्धार्द्धमूर्ध्नः कुतः ।
इत्थं सङ्घटितैकविग्रहतया व्यग्रो गिरिग्रामणी-
जाता जातरुषं जयत्यनुनयन् देवस्त्रिलोकीगुरुः ॥ १० ॥

कस्यापि ।

देहार्द्धं कुरु पार्वति स्थिरपदं [हस्ते] धनुर्धारय
स्वेदार्द्रं यदि मृज्यता करतलं भस्माङ्गरागेण मे ।
एवं जल्पत एव बाणशिखिनि प्रोड्डीय शिञ्जाफणि
श्वासैः प्रज्ज्वलिते पुरेषु जयति स्मेरं पुरारेर्मुखम् ॥ ११ ॥

बिल्हणस्य ।

हरस्य जटाभरण पन्नग.

कण इव पुरा वह्नेर्भस्मावधूलनसङ्गतो
जयति बहलालोकस्फारावधूतनिशोदयः ।
स्मरहरजटाबन्धग्रन्थिर्भुजङ्गफणामणि-
स्त्रिदशतटिनीपूरानीतः स्फुरन्निव तारकः ॥ १२ ॥

भट्टसोमेश्वरस्य ।

१ नर अर्द्धेश्वरपद्धतौ २ श क ३ त ख ४ भः ख ५ ते ख ६ णोजाया क ७ देह क ख ८ रा ख ९ न्थे क ख १० शिखा क ख ११ णे. क ख १२ स्मर क. ख

हरस्य ताण्डवम्

उच्चैरुत्तालखेलद्भुजवनपवनोद्धूतशैलोपपात-
स्फारोदश्वत्पयोधिप्रकटितमकुटस्वर्धुनीसङ्गमानि ।
जीयासुस्ताण्डवानि स्फुटविकटजटाकोटिसङ्घट्टभूरि-
भ्रश्यन्नक्षत्रचक्रव्यवहितसुमनोवृष्टिपातानि शम्भोः ॥ १३ ॥

मेरीभाङ्कारस्य ।

हरस्य ललाटलोचनम्

नीललोहितललाटलाञ्छने लोचने जयति कोऽपि पावकः ।
रक्षितस्य जगदन्तहेतवे यस्य संज्वलनमात्मभूरभूत् ॥ १४ ॥

मुरारेः ।

हरस्य जटा

जयति हरजटाभरो यदन्तर्वहति निराकुलमेव देवसिन्धुः ।
लहरिषु तरलेन्दुराजहंसा विततविरिञ्चिकपालफेनमाला ॥ १५ ॥

हरविलोचने

प्रणमत नयने हरस्य पूजाकमलकुलं पदयोः कृतं कृतार्थैः ।
विकसनविनिमीलने विचित्रं युगपदुपैति ययोर्विलोकनेन ॥ १६ ॥

सूक्तिमहस्यादेतौ ।

हरजटाभरणं चन्द्रकला

स जयति हिमकरलेखा चकास्ति यस्योमयोन्मुखी विहिता ।
नयनप्रदीपकज्जलजिघृक्षया रजतशुक्तिरिव ॥ १७ ॥

सुबन्धोः ।

लसल्लीलाचन्द्रश्चरणगतमौलेः स्मरजितः
किरद्भिः सुज्योत्स्नां नखमणिभिरापूरितकलः ।
व्यलीके पार्वत्याः परिलघुलवैरञ्जनजुषः
पतद्भिर्बाष्पस्य क्रमलिखितलक्ष्मा विजयते ॥ १८ ॥

वररुचेः ।

१ सुधांशो° प. क. २ ज्योत्स्ना° निर्णय° क

श्रीकण्ठस्य कपर्दबन्धनपरिक्लान्तोरगग्रामणी-
सन्दष्टां मकुटावतंसकलिकां वन्दे कलामैन्दवीम् ।
या बिम्बप्रतिपूरणाय परितो निष्पीड्य संदंशिका-
यन्त्रेणेव ललाटलोचनशिखिज्वालाभिरावर्त्यते ॥ १९ ॥

मुरारेः ।

पार्वती

हरकण्ठग्रहानन्दमीलिताक्षीं नमाम्युमाम् ।
कालकूटविषस्पर्शजातमूर्च्छागमामिव ॥ २० ॥

बाणस्य ।

क्रीडासरोपगिरिजाचरणारविन्दं
वन्दे यदग्रपतिता हरिणाङ्कलेखा ।
कामार्पहस्तितटपध्वजधैर्यलक्ष्मी-
पातावभग्नवलयार्द्धनिभा विभाति ॥ २१ ॥

गोत्रानन्दस्य ।

प्रातः कालाञ्जनपरिचितं वीक्ष्य जामातुरोष्ठं
कन्यायाश्च स्तनमुकुलयोरङ्गुलीभस्ममुद्राम् ।
प्रेमोल्लासाज्जयति मधुरं सस्मिताभिः सखीभि-
र्गौरीमातुः किमपि किमपि व्याहृतं कर्णमूले ॥ २२ ॥

कस्यापि ।

गजानन

उच्चैर्ब्रह्माण्डखण्डद्वितयसहचरं कुम्भयुग्मं दधानः
प्रेङ्खन्नागारिपक्षप्रतिभटविकटश्रोत्रतालाभिरामः ।
देवः शम्भोरपत्यं भुजगपतितनुस्पर्द्धिवर्द्धिष्णुहस्त-
स्त्रैलोक्याश्चर्यमूर्तिः स जयति जगतामीश्वरः कुञ्जरास्यः ॥ २३ ॥

विश्वेश्वरस्य ।

---

१ णैव ख २ भिपीडित ख ३ निम्बाधरोष्ठ. ख ४ युग्म क

गङ्गा

गौरीविभज्यमानार्द्धसङ्कीर्णे हरमूर्धनि ।
अम्ब द्विगुणगम्भीरे भागीरथि नमोऽस्तु ते ॥ २४ ॥

मन्मथ.

कुलगुरुरबलानां केलिदीक्षाप्रदाने
परमसुहृदनङ्गो रोहिणीवल्लभस्य ।
अपि कुसुमपृषत्कैर्देवदेवस्य जेता
जयति सुरतलीलानाटिकासूत्रधारः ॥ २५ ॥

राजशेखरस्य ।

स एष भुवनत्रयप्रथितसंयमः शङ्करो
बिभर्ति वपुषाऽधुना विरहकातरः कामिनीम् ।
अनेन किल निर्जिता वयमिति प्रियायाः करं
करेण परिताडयन् जयति जातहासः स्मरः ॥ २६ ॥

तस्यापि ।

रतिः

देवी रतिर्विजयते मृगनाभिचित्र-
पत्रावली पृथुपयोधरसीम्नि यस्याः ।
भाति त्रिलोकविजयोपनतस्वकान्त-
भक्रान्तसायकनिशातनकालिकेव ॥ २७ ॥

मदनस्य ।

हरिः

लक्ष्मीलतासमाश्लिष्टं कौस्तुभस्तबकोज्ज्वलम् ।
स्वर्गापवर्गफलदं हरिकल्पद्रुमं नुमः ॥ २८ ॥

तस्यापि ।

जयति स नाभिसरोरुहमधुकरपटलैरिवासिताकारः ।
शौरिः श्रीमुखचन्द्रे यत्कान्तिर्लाञ्छनच्छाया ॥ २९ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

---

१ पुष्प क. २ कपोलेन ग. ३ कन्दर्प ख.

अतिविपुलं कुचयुगलं रहसि करैरामृशन् लक्ष्म्याः ।
तदपहृतं निजहृदयं जयति हरिर्मृगयमाण इव ॥ ३० ॥

अरसिठक्कुरस्य[1] ।

कनककलशस्वच्छे राधापयोधरमण्डले
नवजलधरश्यामामात्मद्युतिं प्रतिबिम्बिताम् ।
असितसिचयप्रान्तभ्रान्त्या मुहुर्मुहुरुत्क्षिपन्
जयति जनितव्रीडाहासः प्रियाहसितो हरिः ॥ ३१ ॥

दृक्पातः कमलासनेऽस्तु भवतु ज्ञानं मनाङ् मारुते
श्रीकण्ठोऽयमितः सुरानिति नतास्तार्क्ष्येण विज्ञापितः ।
प्रेयस्याः क्व तदासनं क्व च रुतं कण्ठः क्व चेत्युल्लपन्
लक्ष्म्यावासितमानसो विजयते सुप्तप्रबुद्धो हरिः ॥ ३२ ॥

कस्यापि ।

विरमति महाकल्पे नाभीपदैकनिकेतन-
स्त्रिभुवनपुरीशिल्पी यस्य प्रतिक्षणमात्मभूः ।
किमिह करणं कीदृक् कस्य व्यवस्थितिरित्यसा-
वुदरमविशद्द्रष्टुं तस्मै जगन्निधये नमः ॥ ३३ ॥

मुरारेः ।

जीयासुः शकुलाकृतेर्भगवतः पुच्छच्छटाच्छोटना-
दुद्यन्तः शतचन्द्रिताम्बरतलास्ते बिन्दवः सैन्धवाः ।
यैरुत्पत्य पतद्भिरौर्वशिखिनस्तेजोजटालं वपुः
पानाध्मानवशादरोचकरुजां चक्रे चिरायास्पदम् ॥ ३४ ॥

न पङ्कालेपं कलयति धरित्रीण्यवशा-
न्न मुस्तामन्विष्यत्युरगनगरभ्रंशचकितः ।
न धत्ते ब्रह्माण्डस्फुटनभयतो घुर्घुररवं
वराहो माहात्म्यादिति जयति सङ्कोचितवपुः ॥ ३५ ॥

एतौ हनूमतः[2] ।

१ अरसिंहुरस्य क २ यैव० ख

जयन्ति नरसिंहस्य स्फुरन्नखशिखाङ्कुराः।
हरिणक्रोधकृष्टेन्दुकलाखण्डैरिवाङ्किताः ॥ ३६ ॥

कस्यापि।

दैत्यानामधिपे नखाङ्कुरकुटीकोणप्रतिष्ठात्मनि
स्फारीभूतकडारकेसरसटासङ्घातघोराकृतेः।
सक्रोधं च सविस्मयं च सगुरुव्रीडं च सान्तस्मितं
क्रीडाकेसरिणो हरेर्विजयते तत्कालमालोकितम् ॥ ३७ ॥

इन्द्रको.।

वपुर्दलनसम्भ्रमात् स्वनखरं प्रविष्टे रिपौ
क्व यात इति विस्मयात् प्रहितलोचनः सर्वतः।
वृथेति करधूतिभिर्निपतितं पुनर्दानवं
निरीक्ष्य भुवि रेणुवत्क्षपति जातहासो हरिः ॥ ३८ ॥

कस्यापि।

लक्ष्मीपाणिद्वयपरिचितं मूलमूर्द्धश्रुतीनां
व्यक्तं वन्दे कमलचरणद्वन्द्वमाद्यस्य पुंसः।
यत्रैकस्य व्यथित बलिना पातितार्यैर्वितीर्ण-
रार्द्रस्यैव प्रणतितरलः क्षालनं पद्मयोनिः ॥ ३९ ॥

सूक्तिसहस्रात्।

द्विष्मातङ्गघटाविभक्तचतुराघाटा मही साध्यते
सिद्धा सा च वदन्त एव हि वयं रोमाञ्चिताः पश्यत।
विप्राय प्रतिपाद्यते किमपरं रामाय तस्मै नमो
यस्मादाविरभूत् कथाद्भुतमिदं यत्रैव चास्तं गतम् ॥ ४० ॥

कस्यापि।

खिन्नोऽसि मुञ्च भारं विभूमो वयमिति वदत्सु शिथिलभुजः।
भरभुग्नविनयताङ्गु गोपेषु हसन् हरिर्जयति ॥ ४१ ॥

हरिहरस्य।

१ त्रिशा. वत. म., २ पाला. म.,

(२)

आशीर्वादपद्धतिः

तत्र अष्टमूर्तेरम्मयं वपुः

जगज्जीवनमव्याद्वः शम्भोरम्भोमयं वपुः ।
ब्रह्माण्डमपि यस्यान्तस्तरत्तुम्बीफलायते ॥ १ ॥

कस्यापि ।

हरजटा

स धूर्जटिजटाजूटो जायतां विजयाय वः ।
यत्र[1]कपलितभ्रान्तिं करोत्यद्यापि जाह्नवी ॥ २ ॥

[2]शिवस्वामिनः ।

शिवः

हिमगिरितनयामयार्द्धमूर्तिस्तुहिनशिलाहतसिन्धुबद्धमौलिः ।
शिशिरकरकलाकृतावतंसो हरतु शिवः परितापमान्तरं वः ॥ ३ ॥

उमापतिधरस्य ।

असोढा तत्कालोल्लसदसहभावस्य तपसः
कथानां विस्रम्भेष्वथ च रसिकः शैलदुहितुः ।
प्रमोदं वो दिश्यात् कपटवटुवेषापनयने
त्वराशैथिल्याभ्यां युगपदभियुक्तः स्मरहरः ॥ ४ ॥

कस्यापि ।

पाणौ कङ्कणमुत्फणः फणिपतिर्नेत्रं ज्वलत्पावकं
कण्ठः कुण्ठितकालकूटकुटिलो वस्त्रं गजेन्द्राजिनम् ।
गौरीलोचनलोभनाय सुभगो वेषो हरस्येति मे
गण्डोड्डामरचिन्तितः पशुपतेर्हासोद्गमः पातु वः ॥ ५ ॥

[4]रुद्रस्य ।

---

१ शिव० क, ग. २ कुरु० ग ३ शि क. ४ हासद. क

शैलेन्द्रप्रतिपाद्यमानगिरिजाहस्तग्रहप्रोल्लस-
द्रोमाञ्चादिविसंस्थुलाखिलविधिव्यासङ्गभङ्गाकुलः ।
हा शैत्यं तुहिनाचलस्य करयोरित्यूचिवान् सस्मितं
शैलान्तःपुरमातृमण्डलगणैर्दृष्टोऽवताद्वः शिवः ॥ ६ ॥

कस्यापि ।

चूडाभस्मकणाङ्किताविव जटापत्राञ्चलेनामृशन्
नेत्राग्निद्युतितापिताविव करैः सिञ्चन् सुधादीधितेः ।
नागश्वासकलङ्किताविव मुहुर्गङ्गाजलैः क्षालयन्
मानिन्याश्चरणौ गिरीन्द्रदुहितुर्भूत्यै गिरीशोऽस्तु वः ॥ ७ ॥

उमापतिधरस्य ।

दूरे दारुवनाभिसारक वृथाचाटूनि मुञ्चाधुना
भूयस्त्वं पुनरप्यहं यदि तदा चन्द्रः क्षितिं यास्यति ।
इत्युक्तः शशिमौलिरद्रिसुतया चूडेन्दुभूलम्बन-
व्याजव्यञ्जितपादपद्मपतनप्रीतिं[१]प्रियः पातु वः ॥ ८ ॥

हर्षपण्डितस्य ।

सहस्राक्षैरङ्गैर्नमसितरि नीलोत्पलमयी-
मिवात्मानं मालामुपनयति पत्यौ दिविषदाम् ।
जिघृक्षौ च[२] क्रीडारभसिनि कुमारे सह गणै-
र्हसन् वो भद्राणि प्रथयतु मृडानीपरिवृढः ॥ ९ ॥

मुरारेः ।

विश्लिष्टेऽभिनये रूपं रचयतः सम्पादिते शंसतो
रोमाञ्चं वहतः स्वहस्तरचितस्थानक्रियास्पर्शजम् ।
खिन्नां श्वासयतश्च शैलतनया गाढैः समालिङ्गनै-
र्नानाभावरसात्मकं पशुपतेराचार्यकं पातु वः ॥ १० ॥

मौलिस्थ[ग्र]हिणी दृगर्चिरुदयस्विन्नार्द्धचन्द्रामृत-
प्रत्युज्जीवितदेवदैत्यशिरसामन्योन्यविद्वेषिणाम् ।

१ प्रीति क ख २ विक्रीडा क ३ मग्न क ख

जाते शारलहे महासनपरे तन्द्रायितारे परं
किं कुर्यादिति(?)तद्वचःस्मितमुखः पायात्स वः शङ्करः ॥ ११ ॥

कयोरप्येतौ ।

कपालदाम

भूत्यै वोऽस्तु कपालदाम जगतां पत्युर्यदीया लिपिं
तत्रापि क्वापि गणाः पठन्ति पटशो नातिप्रसिद्धाक्षराम् ।
नित्यं स्रक्ष्यति वक्ष्यति क्षितिमपामीशिष्यते शिष्यते
भोगे रंस्यतेऽस्यति जगन्निर्मक्ष्यति यामिति ॥ १२ ॥

उित्तपैम्य ।

निटिलनयनाग्नि

पायात्कृतानङ्गपतङ्गदाहः स्वर्गाक्षिणो नेत्रशिखिप्रदीपः ।
यस्यान्तिके शुभ्रदशानिवेशश्रियं किरीटेन्दुकलाः श्रयन्ते ॥ १३ ॥

मधुणस्य ।

नेत्रत्रयम्

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः
पार्वत्या वदनाम्बुजस्तनतटे शृङ्गारभारालसम् ।
अन्यद्दूरविकृष्टचापमदनक्रोधानलोद्दीपितं
शम्भोर्भिन्नरसं समाधिसमये [1]नेत्रत्रयं पातु वः ॥ १४ ॥

कण्ठ

पायाद्वः शितिकण्ठस्य कण्ठः श्यामाम्बुदोपमः ।
गौरीभुजलता यत्र विद्युल्लेखेव राजते ॥ १५ ॥

कयोरप्येतौ ।

शिरस्पाठक

कक्षाणां भूरिधाम्नां त्रिनयनविपिनां सम्फुल्लीमताय
स्फार नेत्रानलेन प्रमभनियमितोत्तारपीनाङ्गकेन ।

[illegible]

रामायत्तं पुरारेः कुमुदशुचि लसन्नीलसुग्रीवमङ्गं
प्लवङ्गं सैन्यमन्यद्दशवदनशिरश्छेदहेतु श्रियै वः ॥ १६ ॥

धनपालस्य (हरवानरसैन्ययोः श्लेष)

अर्धनारीश्वर.

तद्वः पुनातु शिवयोरर्धनारीश्वरं वपुः ।
भवेदिव यदद्य श्वः शिव एव शिवैव वा ॥ १७ ॥

अर्धाङ्गनापुंवपुषः पुरारेर्मूर्तिः श्रियं नौरिव वस्तनोतु ।
प्रेमातिभारादपरं यदर्धं ममज्ज शृङ्गाररसाम्बुराशौ ॥ १८ ॥

वैरन्धस्य[1] ।

कल्याणमावहतु वः शिवयोः शरीरमेकं यदीयमसितच्छविकण्ठमूलम् ।
वामेतरेऽपि कुरुते सितभासि भागे प्रारब्धशैलतनयापरिणामशङ्काम् ॥ १९ ॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य ।

स्वेदार्द्रवामकुचमण्डनपत्रभङ्ग-
संशोषिदक्षिणकराङ्गुलिभस्मरेणुः ।
स्त्रीपुंनपुंसकपदव्यतिलङ्घनी व [ः]
शम्भोस्तनुः सुखयतु प्रकृतिश्चतुर्थी ॥ २० ॥

स्वच्छन्दैकस्तनश्रीरुभयमतमिलन्मौलिचन्द्रः फणीन्द्र-
प्राचीनावीतशाली सुखयतु भगवानर्द्धनारीश्वरो वः ।
यस्यार्द्धे[2] विश्वदाहव्यसनविसृमरज्योतिरर्द्धे कृपोद्य-
द्बाष्पं चान्योन्यवेगप्रहतिसिमिसिमाकारि चक्षुस्तृतीयम् ॥ २१ ॥

मुरारेरेतौ ।

आश्लेषापरविम्बचुम्बनसुखालापस्मितान्या[3]सतां
दूरे तावदिदं मिथो न सुलभं जातं मुखालोकनम्[4] ।
इत्थं व्यर्थकृतैकदेहघटनाविन्यासयोरावयोः
केयं प्रेमविडम्बनेत्यवतु वः स्मेरोऽर्द्धनारीश्वरः ॥ २२ ॥

शूरवर्मणः ।

१ वैरड in Bhandarkar's Report २ रर्द्धे म ३ न्यासित क. ४ सुखा क

गिरितनयैकपयोधरनिहितकरः पातु वश्चिरं गिरिशः ।
विश्रामयितुं मनसिजमिव स्पृशन् काञ्चनं लिङ्गम् ॥ २३ ॥

जयदेवस्य ।

कल्पान्तरुद्र

कल्पान्ते शमितत्रिविक्रममहाकङ्कालबद्धस्फुर-
च्छेषस्यूतनृसिंहपाणिनखरप्रोतादिकोलामिषः ।
विश्वैकार्णवताविशेषमुदितौ तौ मत्स्यकूर्मावुभौ
कर्षन् धीवरतां गतोऽस्यतु सतां मोहं महाभैरवः ॥ २४ ॥

उत्पलस्य ।

रंहद्व्याकृष्टदंष्ट्राविकटभुवनतोत्तालदंष्ट्रान्तराल-
न्यस्तब्रह्माण्डखण्डभ्रमणरणझणत्कारकोलाहलिन्यः ।
चण्डीनाथस्य युष्मानविरलविलसज्झञ्झरागाग्निनेत्र-
ज्वालाहेलानिपीतप्रलयजलभयः पान्तु कल्पान्तलीलाः ॥ २५ ॥

कल्पान्तक्रोधनस्य त्रिपुरविजयिनः क्रीडया सञ्चरिष्णोः
कृत्वाऽपि प्राणिजातं निजमुखकुहरातिथ्यमप्राप्ततृप्तेः ।
दिग्भित्तीः प्रेक्ष्य शून्याः प्रलयजलनिधिप्रेक्षितात्मीयमूर्ति
ग्रासव्यासक्तिमोघश्रमजनितरुषः पान्तु वो गर्जितानि ॥ २६ ॥

एतौ भेरीभाङ्कारस्य ।

ईश्वरताण्डव

अस्थीन्यस्थीन्यजिनमजिनं भस्म भस्मेन्दुरिन्दु-
र्गङ्गा गङ्गोरग उरग इत्युद्धतम्भ्रमाणाम् ।
भूषाक्षेपोपकरणकरणापणव्यापृताना
नृत्तारम्भप्रणयिनि शिवे पान्तु वाचो गणानाम् ॥ २७ ॥

[illegible] ।

इन्दोः किं हरिणस्य वा सुरपतेः किं वा कृतान्तस्य वा
किं भूतेश विभाति भूषणगणेष्वाकृष्य[देहं]मया ।
इत्थं मदनचन्द्रिकोदरगतप्यापादितो भीरुतां
भीता यस्य मृगः क्रमान्तरियो पायात् स वः शङ्करः ॥ २८ ॥

१ [illegible] क, २ [illegible] क ग

आर्द्रां कण्ठे मुखाब्जस्रजमुपनयत्यम्बिका जानुलम्बा
स्थाने कृत्वेन्दुलेखां निविडयति जटाः पन्नगेन्द्रेण नन्दी ।
कालः कृत्तिं निबध्नात्युपनयति करे कालरात्रिः कपालं
शम्भोर्नृत्तावतारे परिषदिति पृथग्व्यापृता वः पुनातु ॥ २९ ॥

कयोरप्येतौ ।

भो[1] [भो] दिक्पतयः प्रयात परतः खं मुञ्चताम्भोमुचः
पातालं व्रज मेदिनि प्रविशत क्षोणीतलं भूधराः
ब्रह्मन्नुन्नय दूरमात्मभवनं नाथस्य नो नृत्यतः ।
शम्भोः सङ्कटमेतदित्यवतु वः प्रोत्सारणा नन्दिनः ॥ ३० ॥

महानाटकात् ।

सन्ध्याताण्डवडम्बरप्रणयिनो भर्गस्य चण्डभ्रम–
व्यावृत्तोद्भुजदण्डमण्डलभुवो जञ्झानिलाः पान्तु वः ।
येषामुच्चलता जवेन झटिति व्यूहेषु भूमीभृता–
मुड्डीनेषु बिडौजसा पुनरसौ दम्भोलिरालोकितः ॥ ३१ ॥

सोमनाथप्रशस्ते ।

उद्दामभ्रमिवेगविस्तृतजटावल्लीप्रणालीपत–
त्स्वर्गङ्गाजलदण्डिकावलयि[तं]निर्माय तत्पञ्जरम् ।
सम्भ्राम्यद्भुजष[3]ण्डपक्षपटलद्वन्द्वेन हंसायित–
स्त्रैलोक्यै[4]व्ययनाटिकानवनटस्वामी जगत्त्रायताम् ॥ ३२ ॥

यन्नाट्यभ्रमिघूर्णमानवसुधाचक्राधिरूढे भृशं
मेरौ पार्श्वनिवेशिवासरनिशाचक्रे परिभ्राम्यति ।
तेजस्यस्तडितो भवन्ति शतशो दृष्टा हि जाताः कथं
तामस्योऽपि स वः पुनातु जगतामन्तेऽप्रियज्वा विभुः ॥ ३३ ॥

एतौ मुरारेः ।

संरम्भादविभावितत्रिभुवनायामस्य कामद्विषो
नृत्तारम्भविजृम्भितै[5]रवयवैर्ब्रह्माण्डमुड्डि[6]न्दितः ।

१ भो वा क ख २ वल्गितो क ख ३ दण्ड ख, ४ लोक्या ग, ५ चक्रो क, ६ य क

निर्यन्मौलि विनिर्गताग्रचरणं प्रोल्लासितोःपत्रं
पायाद्वो बहिरम्भसः प्रविचलत्कूर्मायमाणं वपुः ॥ ३४ ॥

कूर्मवार्हतस्य ।

भद्रं चन्द्रकले शिवं सुरनदि श्रेयः कपालावले
कल्याणं भुजगेन्द्रवल्लि कुशलं विश्वक्जटासन्तते ।
इत्याहुर्मिलिताः परस्परममू यस्मिन् प्रशान्ते गते
कल्पान्तारभटीनटस्य भवतात्तत् शिवं ताण्डवम् ॥ ३५ ॥

कस्यापि ।

पार्वती

गोनासाय नियोजिताग[द]रुजाः सर्पाय बद्धौषधिः
कण्ठस्थाय विषाय वीर्यमहतः पाणौ मणीन् बिभ्रती ।
भर्तुर्भूतगणाय गोत्रजरतीसन्दिष्टमन्त्राक्षरा
रक्षत्वद्रिसुता विवाहसमये प्रीता च भीता च वः ॥ ३६ ॥

गजशेखरस्य ।

प्रत्यासन्नविवाहमण्डनविधौ देवार्चनव्यग्रया
दृष्ट्वाग्रे परिणेतुरेव लिखितां गङ्गाधरस्याकृतिम् ।
उन्मादस्मितशेषलज्जितधिया गौर्या कथञ्चिद्गतात्
वृद्धस्त्रीवचनात् प्रिये विनिहितः पुष्पाञ्जलिः पातु वः ॥ ३७ ॥

पादाग्रस्थितया मुहुः स्तनभरेणानीतया नम्रतां
शम्भोः सस्पृहलोचनत्रयपथं यान्त्या तदाराधने ।
[1]ह्रीमत्या शिरसीहितः सपुलकस्वेदोद्गमोत्कम्पया
विश्लिष्यन् कुसुमाञ्जलिर्गिरिजया क्षिप्तोऽन्तरे पातु वः ॥ ३८ ॥

औत्सुक्येन कृतत्वरा सहभुवा व्यावर्तमाना ह्रिया
तैस्तैर्बन्धुवधूजनस्य वचनैर्नीताभिमुख्यं पुनः ।
दृष्ट्वाऽग्रे वरमात्तसाध्वसरसा गौरी नवे सङ्गमे
संरोहत्पुलका हरेण हसता श्लिष्टा शिवायास्तु वः ॥ ३९ ॥

श्रीहर्षदेवस्य ।

१ [illegible]

व्यानम्रा दयितानने मुकुलिता शार्दूलचर्माम्बरे
सोत्कम्पा भुजगे निमेषरहिता चन्द्रेऽमृतस्यन्दिनि ।
मीलद्भ्रूः सुरसिन्धुदर्शनविधौ म्लाना कपालोदरे
पार्वत्या नवसङ्गमप्रणयिनी दृष्टिः शिवायास्तु वः ॥ ४० ॥

भासस्य ।

भ्रूलास्योत्सविनी सविभ्रमगतिप्रेङ्खन्नितम्बस्थली
सङ्कीर्णे वयसि स्मितार्द्रफणितिः सा पार्वती पातु वः ।
यस्याः कर्णतटं दृशावगमता तूर्णं तदन्तःपथे
गत्वा द्रष्टुमिवेश्वरं हृदि कृताधिष्ठानमुत्कण्ठितम् ॥ ४१ ॥

मदनस्य ।

षण्मुख

अचिप्मन्ति विदार्य वक्त्रकुहराण्यासृक्कतो वासुके–
स्तर्जन्या विषकर्बुरान् गणयतः संस्पृश्य दन्ताङ्कुरान् ।
एकं त्रीणि नवाष्ट सप्त षडिति प्रव्यस्तसङ्ख्याक्रमा
वाचः क्रौञ्चरिपोः शिशुत्वविकलाः श्रेयांसि पुष्णन्तु वः ॥ ४२ ॥

स्वेच्छारम्यं लुठित्वा पितुरुरसि चिताभस्मधूलीसिताङ्गो
गङ्गावारिण्यगाधे झटिति पृथुजटाजूटतो दत्तझम्पः ।
सद्यः सीत्कारकारी जलजडिमरणद्दन्तपङ्क्तिर्गुहो वः
कम्पी पायादपायाज्ज्वलितशिखिशिखे चक्षुषि न्यस्तहस्तः ॥ ४३ ॥

बाणस्यैतौ ।

विकसदमरनारीनेत्रनीलाब्जषण्डा–
न्यधिवसति सदा यः संयमाधःकृतानि ।
नवरुचिरकलापे वर्तते यो मयूरे
वितरतु स कुमारो ब्रह्मचर्यश्रियं वः ॥ ४४ ॥

विनायक

पायाद्गजेन्द्रवदनः स इमां त्रिलोकीं यस्योद्धृतेन गगने महता करेण ।
मूलावलग्नसितदन्तबिसाङ्कुरेण नालायितं तपनबिम्बसरोरुहस्य ॥ ४५ ॥

(गणपतेः)

सुवर्णगिरिकर्णिके तरलतारकाकेसरे
चलज्जलदषट्पदे स्फुरद्दिगन्तपत्रान्तरे ।
स वः प्रथमनायकः प्रदिशतु श्रियं यत्करः
करोति जगदम्बुजे वलितनाललीलायितम् ॥ ४६ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

दानस्रोतस्सरस्वद्दशनरुचिचयैः कुम्भसिन्दूरपूरै-
रुद्भूतैरकाले प्रकटितरजनीप्रत्यसन्ध्याश्रियामाः ।
आस्फालस्फारघण्टारवघटितकलव्याकुलाहीन्द्रदारा
हेरम्बस्याङ्गहारप्रचलदवनयः पान्तु वो नृत्तलीलाः ॥ ४७ ॥

कुम्भो[पान्तात्पतन्]त्यूर्मिमदजलनिरद्दैर्ल्कप्रसेकातिरेका
प्रोन्मीलद्बालचन्द्राकृतिदशनमिषादङ्कुरं धारयन्ती ।
आलोलत्कर्णतालप्रचलप्रचुरसा शीकरासारपुष्टा
विस्तीर्णा हस्तवल्ली दिशतु गणपतेः प्रार्थ्यमानं फलं वः ॥ ४८ ॥

ते दूरोद्दण्डशुण्डाप्रहरकवलितोत्क्षिप्तसप्ताब्धिलब्ध-
स्वेच्छासेकप्रमोदप्रभवनवरवद्रावितागागजेन्द्राः ।
देवस्याकाण्डकण्डूकरकरटतटोपघट्टभग्न-
क्षोणीभृत्तुङ्गशृङ्गाः पुरमथनशिशोः पान्तु वो दन्तघाताः ॥ ४९ ॥

विधिवर्मणः ।

विघ्नेशो वः स पायाद्विहृतिषु जलधीन् पुष्कराग्रेण पीत्वा
यस्मिन्नुद्धृत्य तोयं वमति तदुदरं दृश्यते व्योम्नि देवैः ।
क्वाप्यम्भः क्वापि विष्णुः क्वचन कमलभूः क्वाप्यनन्तः क्वचिच्छ्रीः
क्वाप्यौर्वः क्वापि शैलाः क्वचन मणिगणाः क्वापि नक्रादिसत्त्वाः ॥ ५० ॥

चन्द्रस्य ।

दिश्याद्वर्मद्विजदर्पोद्गिमारिति ज्योत्स्नाम्भोनिमग्निनी
चान्द्री वः कल्पिता जरभ्रमिरसाद्योद्धृता मुदम् ।
यां नश्यन्मन्दरीभ्रमेण मुहुर्गौरिव फणाग्रे मुहु-
र्मुद्रक्षमाहीनरक्षितनमापात् जनमोचनैः ॥ ५१ ॥

[illegible]

देहमविष्टाद्रिसुतामुखेन्दुद्वितीयखण्डार्धमिवागतो यः ।
अवाप्तुकामः परिपूर्णभावं स पातु वः शम्भुजटार्धचन्द्रः ॥ ५२ ॥

बिल्हणस्य ।

गङ्गा

मुक्ताभा नृकपालशुक्तिषु जटावल्लीषु मल्लीनिभा
वह्नौ लाजनिभा दृशो मणिनिभा भोगोत्करे भोगिनाम् ।
नृत्तावर्तविवर्तनेङ्गितपयःसम्मूर्च्छनोच्चालिताः
खेलन्तो हरमूर्ध्नि पान्तु भवतो गङ्गापयोबिन्दवः ॥ ५३ ॥

कृष्णमिश्रस्य ।

जङ्घालस्फूर्जदूर्जस्वलकरिमकरप्रौढसम्मर्दखेल-
त्कल्लोलोत्फुल्लबिन्दुस्तवकतिलकितव्योमकुक्षिम्भरीणि ।
वारीणि स्वर्गसिन्धोस्त्रिपुरहरजटाजूटरथ्याध्वनीना—
न्युच्चैरुच्चण्डजाग्रत्कलिकलुषमपीशोषमुन्मोपयन्तु ॥ ५४ ॥

वेदव्यासस्य ।

चण्डिकाभृङ्गिरिटी

देवी सूनुममूत नृत्यत गणाः किं तिष्ठतेत्युद्भुजे
हर्षाद्भृङ्गिरिटावचौश्चितगिरा(?) चामुण्डयाऽऽलिङ्गिते ।
अव्याद्वो हतदेवदुन्दुभिघनध्वानातिरिक्तस्तयो—
रन्योन्यप्रचलास्थिपञ्जरजरत्कङ्कालजन्मा रवः ॥ ५५ ॥

सूर्य

सिन्दूरस्पृहया स्पृशन्ति करिणां कुम्भस्थमाधोरणा
भिल्ली पल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रं द्रुमद्रोणिषु ।
कान्ताः कुङ्कुमकाङ्क्षया करतले मृद्नन्ति लग्नं च यत्
तत्तेजः प्रथमोद्भवं भ्रमकरं सौरं चिरं पातु वः ॥ ५६ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य ।

१ च्चालि ग २ मोषमुद्वोपयन्तु ग शेषमुन्मोपयन्तु ख ३ पयाश्चित ख

एकस्मिन्नयने भृशं तपति यः काले से दाहक्रमो।
येनातन्यत यत्प्रकाशसमये नैशं पदं दुर्लभम्।
मव्योम वयवस्य यस्य विदिता लोके प्रकाशस्थितिः
श्रीसूर्यः क्षणसेवितोऽपि हि महादेवः स वस्त्रायताम् ॥ ५७ ॥

(हरसूर्ययोः श्लेषः) कस्यापि।

खं येऽत्युज्ज्वलयन्ति लूनतमसो ये चानेखोद्भासिनो
ये पुष्णन्ति सरोरुहश्रियमधिक्षिप्ताब्जभासश्च ये।
ये मूर्धस्ववभासिनः क्षितिभृतां ये चामराणां शिरां-
स्याक्रामन्त्युभयेऽपि ते दिनपतेः पादाः श्रियै सन्तु नः ॥ ५८ ॥

आनन्दवर्धनस्य।

अवतु वः सवितुस्तुरगावली स्फुरति मध्यगतारुणनायका।
समभिलम्बिततुङ्गपयोधरा मरकतैकलतेव नभश्श्रियः ॥ ५९ ॥

कस्यापि।

पृथ्वी

भागीरथीहारलता कालिन्दीकबरीभरा।
सुमेरुशेखरा पृथ्वी पातु वः सागराम्बरा ॥ ६० ॥

राजशेखरस्य।

विष्णोराशीः

हृदयं कौस्तुभोद्भासि हरेः पुष्णातु वः श्रियम्।
गगनगंगा[illegible] श्रिया ॥ ६१ ॥

कुमुदस्य।

---

१ [illegible]

प्रत्यग्रोन्मेषजिह्मा क्षणमनभिमुखी रत्नदीपप्रभाणा-
मात्मव्यापारगुर्वी जनितजललवा जृम्भणैः साङ्गभङ्गैः ।
नागाङ्कं मोक्तुमिच्छोः शयनमुरुफणाचक्रवालोपधानं
निद्राच्छेदाभिताम्रा चिरमवतु हरेर्दृष्टिराकेकरा वः ॥ ६२ ॥

विशाखदेवस्य ।

पाथोधेः परिमथ्यमानसलिलादुद्धोत्थितायाः श्रियः
सानन्दोल्लसितभ्रुवा कुटिलया दृष्ट्यैव पीताननः ।
अज्ञातस्वकरद्वयीविगलितव्यालोलमन्थोरग—
शून्ये बाहुगतागतानि रचयन्नारायणः पातु वः ॥ ६३ ॥

भक्तिप्रह्वविलोकनप्रणयिनी नीलोत्पलस्पर्धिनी
ध्यानालम्बनतां समाधिनिरतैर्नीते हितप्राप्तये ।
लावण्यस्य महानिधी रसिकतां लक्ष्मीदृशोस्तन्वती
युष्माकं कुरुतां भवार्तिशमनं नेत्रे तनुर्वा हरेः ॥ ६४ ॥

(वचनश्लेषः) मार्गवतामृतदत्तस्य ।

वत्से मागा विषादं श्वसनमुरुजवं सन्त्यजोर्ध्वप्रवृत्तं
कम्पः को वा गुरुस्ते भवतु बलभिदा जृम्भितेनात्र याहि ।
प्रत्याख्यानं सुराणामिति भयशमनच्छद्मना कारयित्वा
यस्मै लक्ष्मीमदाद्वः स दहतु दुरितं मन्थमूढां पयोधिः ॥ ६५ ॥

कस्यापि ।

मत्स्य

आदिमत्स्यरस जयताद्यः श्वासोल्लासितैर्जलैः ।
विदधे गगनेऽम्भोधिं गगनं च महोदधौ ॥ ६६ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

१ ग पाठ

कूर्म.

यन्निःश्वाससमीरमेदुरतया दूरं समुल्लासिता
धत्ते शेषभुजङ्गभोगकलिता भूरातपत्रश्रियम् ।
स्तोत्रे यस्य चतुर्मुखी श्रुतिभिः कुण्ठत्वमभ्यस्यति
क्रीडाकूर्मतनुर्जगन्ति स विभुः पायादपायाद्धरिः ॥ ६७ ॥

मेथी(?)भूय महाब्धिमन्थनविधौ पृष्ठे निजे भ्राम्यतो
माऽभून्मन्दरपर्वतस्य च परिभ्रंशः समुद्रस्य च ।
इत्यङ्गैः सह सञ्जहार किल यः प्राणान् स वो रक्षतात्
स्वेच्छावर्त्तितकच्छपायिततनुस्त्रैलोक्यरक्षो हरिः ॥ ६८ ॥

कयोरप्येतौ ।

पृष्ठभ्राम्यदमन्दमन्दरगिरिग्रावाग्रकण्डूयना-
निद्रालोः कमठाकृतेर्भगवतः श्वासानिलाः पान्तु वः ।
यत्संस्कारकलानुवर्त्तनवशाद्वेलाच्छलेनाम्भसा
यातायातमतन्द्रितं जलनिधेर्नाद्यापि विश्राम्यति ॥ ६९ ॥

हनूमतः ।

वराह

हरेर्लीलावराहस्य दंष्ट्रादण्डः स पातु वः ।
हेमाद्रिकलशा यत्र धात्री छत्रश्रियं दधौ ॥ ७० ॥

पादीश्वरवाघनस्य ।

धुर्तेर्यास्यति कुत्रचिद्वसुमती दंष्ट्राङ्कुरस्थेयसी
कुक्षौ [क्षोभ]मयास्यति त्रिभुवनं स्थैर्यमीभिः किल ।
इत्यस्वस्थविकल्पशीलितमतेः कण्ठे लुठन्तो जल-
स्कोलाकारधरस्य कैटभजितः श्वासोर्मयः पान्तु वः ॥ ७१ ॥

बिभ्राणोऽभिनवेन्दुकोटिकुटिलं दंष्ट्राङ्कुरं लीलया
क्रोडाकारधरो हरिः स भवतां भूयाद्विभूतिप्रदः ।
यस्योन्निद्रमुखः क्षमाश्मलिनोत्पाटम्भमानः क्षणं
लीलाहासमृणालनालतुलनां भेजे भुजङ्गेश्वरः ॥ ७२ ॥

१ कर्म क २ स्कन्दे क ३ होत क ग ४ कम्प ग

पातु त्रीणि जगन्ति सन्ततमकूपार त्समभ्युद्धरन्
धर्त्री कोलकलेवरः स भगवान् यस्यैकदंष्ट्राङ्कुरे ।
कूर्मः कन्दति नालति द्विरसनः पत्रन्ति दिग्दन्तिनो
मेरुः कोशति मेदिनी जलजति व्योमापि लोलम्बति ॥ ७३ ॥

हनूमत ।

लीने श्रोत्रैकदेशे नभसि नयनयोस्तेजसि क्वापि याते
श्वासग्रासोपभुक्ते मरुति जलनिधौ पादरन्ध्राद्धपीते ।
पोत्रप्रान्तैकरोमान्तरविवरगता मार्गतः शार्ङ्गपाणेः
क्रोडाकारस्य पृथ्वीमविकलविभ[वं] वैभवं वः पुनातु ॥ ७४ ॥

वराहमिहिरस्य ।

नृसिंह

चन्द्रार्धायितरिष्वयान(?)दशनो व्योमायितान्तर्मुखो
वालार्कायितलोचनः सुरधनुर्लीलायितभ्रूलतः ।
अन्तर्नादनिरोधपीवरगलव्यक्तापनिर्यत्तडि-
त्तारस्फारसटावरुद्धगगनः पायान्नृसिंहो जगत् ॥ ७५ ॥

हनूमत ।

किं किं सिंहस्ततः किं नररुदृशवपुर्देव चित्रं ग्रहीतो
नैवाद्यापि प्रचण्डो द्रुतमुपनयतायं ननु प्राप्त एव ।
चापं चाप नखौ[ग्रं] त्वरितमहहहा कर्कशत्वं नखाना-
मित्येवं दैत्यराजं निजनखकुलिशैर्जाघ्नवान् यः स वोऽव्यात् ॥ ७६ ॥

चटिचटिति चर्मणि च्छमिति चोच्चलच्छोणिते
धगिद्धगिति मेदसि स्फुटरवेऽस्थिनि ष्ठादिति ।
पुनातु भवतो हरेरमरवैरिनाथोरसि
क्वणत्करजपञ्जरक्रकचकोपजन्मा रवः ॥ ७७ ॥

वाक्पतिराजस्यैतौ ।

---

१ व क २ विभवो क ख ३ ङ्ग क ख ४ त्वान क ख

क्वेदं गर्जितमेष किन्नु दलति स्तम्भो नृसिंहस्तत-
स्तोऽत्राभवति सोऽत्र भो ननु रसी हुंहेति दैत्येश्वरम् ।
जल्पन्तं निजगर्जितेन जगत् स्तम्भान्निरीयावधी-
देकस्मिन् क्षण एव हा नरहरिस्त्राता स एवास्तु वः ॥ ७८ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

सन्ध्यारञ्जितनीलदीधितिकलासौन्दर्यभाजो नखाः
प्रीतिं पीवरयन्तु कैटभरिपोः क्रोडानृसिंहस्य वः ।
दैत्योरस्थलपीठकुण्ठिततया दीनेन दम्भोलिना
मामूयं सकुतूहलं सविनयं साश्चर्यमालोकिताः ॥ ७९ ॥

बाल्मरस्वत्या ।

पूर्यन्ते जलराशयो वसुमती मज्जत्यधो लुप्यते
पातालं शतधा गतं निपतति ब्रह्माण्डखण्डं दिवः ।
निक्षिप्तेन सुरद्विषोऽस्य वपुषा मत्वेति मन्ये वह-
मुत्सङ्गेन हतं हिरण्यकशिपुं सिंहो हरिः पातु वः ॥ ८० ॥

कस्यापि ।

वामन.

अपसर पृथिवि समुद्राः संवृणुताम्बूनि भूधरा नमत ।
वामनहरिलघुतुन्दे जगतां कलहः स वः पायात् ॥ ८१ ॥

कस्यापि ।

आकृष्टः शिखया नखैर्विलिखितः स्पृष्टः कपोलस्थले
मौली दामभिराहतः प्रतिदिशं भ्रामन् सलीलं पथि ।
इत्थं वारविलासिनीकृतपरीहासस्य दैत्याध्वरे
विष्णोर्वामनवेषविभ्रमभृतो हासोर्मयः पान्तु वः ॥ ८२ ॥

कस्त्वं ब्रह्मन्नपूर्वस्त्वदनुचरजनो नास्त्यनाथोऽस्मि कः
किं दद्यामीप्सितं ते त्रिपदपरिहरणस्थानमेतत् क्रियेत ।
त्रैलोक्यस्य तद्विमानेर्षम शमनिरतस्येति सभू(गृ ?)ड्भाषा
विष्णोर्वाचः सुराणां कृतकपटपदन्यासमुग्धाः पुनन्तु ॥ ८३ ॥

एनौ हनूमत. ।

त्रिविक्रमः

हरिपादः स वः पायाल्लम्भितो यः स्वयम्भुवा ।
यस्यासन्नरवेरासीत् स्वेदरेखेव जाह्नवी ॥ ८४ ॥

राजशेखरस्य ।

किं छत्रं किन्नु रत्नं तिलकमुत तथा कुण्डलं कौस्तुभो वा
चक्रं किं वारिजं वेत्यमरयुवतिभिर्यद्बलिद्वेषिदेहे ।
ऊर्ध्वे मौलौ ललाटे श्रवसि हृदि करे नाभिदेशे च दृष्टं
पायात्तद्वोऽर्कबिम्बं स च दनुजरिपुर्वर्धमानः क्रमेण ॥ ८५ ॥

हनूमतः ।

ब्रह्माण्डच्छत्रदण्डः शतधृतिभवनाम्भोरुहो नालदण्डः
क्षोणीनौकूपदण्डः क्षरदमरसरित्पट्टिकाकेतुदण्डः ।
ज्योतिश्चक्राक्षदण्डस्त्रिभुवनभवनस्तम्भदण्डोऽङ्घ्रिदण्डः
श्रेयस्त्रैविक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां कालदण्डः ॥ ८६ ॥

दण्डिन. ।

चन्द्राकौं यावदङ्घ्रयुद्भवदमरसरित्तोयताम्यत्त्रिलोकी-
केदारे देवलक्ष्मीपुनरुदयत्रिधौ बीजभावं भजन्त्यः ।
वित्रस्यद्भूर्भुव स्वःक्रमणकुतुकिनो निष्पतन्त्यः समन्ता-
द्दीयासुर्दानवारेः पदकमलरजोराजयो मङ्गलं वः ॥ ८७ ॥

देवबोधे ।

परशुराम.

लीलोन्मूलितमौलिमस्तचरणं मूर्धस्वपि क्ष्माभृता-
मास्कन्धादपबाहुशाखमभितः कृत्वा सहस्रार्जुनम् ।
यश्चक्रे भुवने तमेव विजयस्तम्भं कुठारायुधो
दत्तां वः शिवमाहवैकरसिको रामः स राजान्तकः ॥ ८८ ॥

दाशरथी राम

कूर्मो मूलवदालवालवदपां नाथो लतावद्दिशो
मेघाः पल्लववत्प्रसूनफलवन्नक्षत्रसूर्यादयः ।

स्वामिन् व्योमतलं ममाक्रमवतः श्रुत्वेति गां मारुतेः
सीतान्वेषणमादिशन् दिशतु वो रामः सलज्जः श्रियम् ॥ ८९ ॥

कृष्ण.

गीतैर्वेणुरवैर्मन्द्रगानमधुरैः सम्भावयन्निर्भर-
स्वेदाम्बुस्नपितं विलोक्य पुरतो राधामुखाम्भोरुहम् ।
उत्कम्पस्खलदङ्गुलिः परिगलद्वेणुर्निमीलद्ध्वनिः
स्विद्यत्पाणिरपाकरोतु दुरितं गोपालवेषो हरिः ॥ ९० ॥

माधवशीलस्य ।

रामो नाम बभूव हुं तदबला सीतेति हुं तां पितु-
र्वाचा पञ्चवटीवने विहरतस्तस्याहरद्रावणः ।
कृष्णेनेति पुरातनीं निजकथामाकर्ण्य मात्रेरितां
सौमित्रे क्व धनुर्धनुर्धनुरिति व्यग्रा गिरः पान्तु नः ॥ ९१ ॥

वसुन्धरस्य ।

यामिन्यां परिवृत्तिभाजि चरिते चाराय वृन्दे गवां
गोपानां च विषाणवेणुतुमुलध्वाने समुत्सर्पति ।
गाढालिङ्गितराधिकाभुजलतानद्धस्य कंसद्विषो
यातुं स्थातुमनीश्वरस्य मनसो दोलायितं पातु वः ॥ ९२ ॥

मदनस्य ।

दृष्ट्या केशव गोपरागहृतया किंचिन्न दृष्टं मया
तेनैव स्खलितास्मि नाथ पतितां किन्नाम नालम्बसे ।
एकस्त्वं विषमेषु खिन्नमनसां सर्वाबलानां गति-
र्गोप्यैवं गदितः सलेशमवताद्गोष्ठे हरिर्वश्चिरम् ॥ ९३ ॥

अपराधं न शृणुमो न नामत्यं त्वयोदितं ।
गोप्येति गदितः कृष्णस्तूष्णीं तिष्ठन् पुनातु वः ॥ ९४ ॥

गोरथ्येतौ ।

१ गीतैर्व [illegible] ग, २ मन्द्र [illegible] ग, ३ [illegible] क, [illegible] ५ [illegible] ग घ (९४ [illegible])।

बुद्धः

ध्यानव्याजमुपेत्य चिन्तयासि कामुन्मील्य चक्षुः क्षणं
पश्यानङ्गशरातुरं जनमिमं त्राताऽपि नो रक्षसि ।
मिथ्याकारुणिकोऽसि निर्घृणतरस्त्वत्तः कुतोऽन्यः पुमा-
नित्थं मारवधूभिरित्यभिहितो बुद्धो हरिः पातु वः ॥ ९५ ॥

श्रीहर्षस्य ।

नेमि —जिनाश्च

प्राज्यप्रभावप्रभवो धर्मस्यास्तरजस्तमाः ।
मुक्तात्मानः शिवं नेमिरन्येऽपि ददतां जिनाः ॥ ९६ ॥

वचनश्लेष । धनपालस्य ।

लक्ष्मी.

पायात्पयोधिदुहितुः कपोलामलचन्द्रमाः ।
यत्र संक्रान्तबिंबेन हरिणा हरिणायितम् ॥

कस्यापि ।

युक्तं मानद मामनन्यमनसं वक्षस्थलस्थायिनी
भक्तामप्यवधूय कर्तुमधुना कान्तासहस्रं तव ।
इत्युक्त्वा फणभृत्फणामणिगतां स्वामेव मत्वा तनुं
निद्राच्छेदकरं हरेरवतु वो लक्ष्म्या विलक्षस्मितम् ॥ ९७ ॥

पीनश्रोणि गभीरनाभिनिभृतं भ्रूभृद्दृशोच्चस्तनं
पायाद्वः परिरब्धमब्धिदुहितुः कान्तेन कान्तं वपुः ।
स्वावासानुपघातनिर्वृतमनास्तत्कालमीलद्दृशे
यस्मै सोऽच्युतनाभिपद्मवसतिर्वेधाः श्रियं ध्यायति ॥ ९८ ॥

केषामप्येते ।

१ मान ख २ जना क ख ३ धनपालस्येति ग ध पुस्तकयो पाठ ४ अय श्लोक सूक्तिमुक्तावली-
सङ्ग्रहे ग पुस्तके दृश्यते, तदस्य सूक्तिमुक्तावल्या पाठो न्याय्य ।

रुक्मिणी

श्लाघ्याशेषतनुं सुदर्शनकरः सर्वाङ्गलीलाजित-
त्रैलोक्यां चरणारविन्दचलितेनाक्रान्तलोको हरिः।
बिभ्राणां मुखमिन्दुसुन्दररुचं चन्द्रार्द्धतुल्यालिकः
स्थाने यां स्वतनोरपश्यदधिकां सा रुक्मिणी वोऽवतात्॥ ९९॥

आनन्दवर्धनस्य।

राधा

राधा पुनातु जगदच्युतदत्तदृष्टि[1]-
र्मन्थानिकां विदधती दधिरिक्तपात्रे।
तस्याः स्तनस्तबकचूचुकलोलदृष्टि-
र्देवोऽपि दोहनधिया ऋषभं निरुन्धन्॥ १००॥

लीलाशुकस्य।

देवकी

अव्यात्स्वर्लोकचूडामणिपटलशिखाश्रेणिशोणीकृताङ्घ्रिः
क्षोणीभारं विनेतुं जठरजुषि जगद्धाम्नि यं देवकी वः।
राज्ञामुद्दामदोष्णां रणशिरसि रणत्कीकसच्छेदभीमाः
शस्त्राणां खणत्काराः प्रतिहतिगुरवो यत्कृतेर्दोहदोऽभूत्॥ १०१॥

कयोरप्येतौ।

शङ्ख

गृहीतखण्डः शशिनेर्खरेण भागः शशीयोदरपूरणाय।
भुजेन(धृतेन ?)लक्ष्मीमुखचन्द्रभासां स पातु वः श्रीपतिपाञ्चजन्यः॥ १०२॥

हरिहरौ

स्फटिकमरकतश्रीहारिणोः प्रीतियोगात्
तदवतु वपुरेकं कामधर्मद्विषोर्वः।
भवति गिरिसुतायाः सार्द्धमब्धेर्दुहित्रा।
सदनपरमिति पश्चे यत्र सीमाविवादः॥ १०३॥

वैरिरत्नस्य।

---

१ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] ५ [illegible] ६ [illegible] ७ [illegible]

येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः पुरास्त्रीकृतो
यश्चोद्वृत्तभुजङ्गहारवलयो गङ्गां च योऽधारयत् ।
यस्याहुः शशिमच्छिरो हर इति स्तुत्यं च नामामराः
पायात्स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वां सर्वदो माधवः ॥ १०४ ॥

चैन्द्रकस्य[1] ।

ब्रह्माशिष

जातस्तेऽधरखण्डनात् परिभवः कापालिकादम्ब यत्
तद्ब्रह्मादिषु कथ्यतामिति वचो बाल्याच्छिशौ जल्पति ।
गौरीं पाणियुगेन षण्मुखवचो रोद्धुं निरीक्ष्याक्षमा
वैलक्ष्याच्चतुराननस्य वदनाद्वत्तिस्थिरं पातु वः ॥ १०५ ॥

आगस्कारिणि कैटभप्रमथने तत्ताडनार्थं रुषा
नाभीपङ्कजमस्त्रतां गमयितुं जाते प्रयत्ने श्रियः ।
स्वावासोन्मथनोपपादितभयभ्रान्तात्मनस्तत्क्षणा—
दब्रह्मण्यपराः पुरातनमुनेर्वाग्वृत्तयः पान्तु वः ॥ १०६ ॥

सरस्वती

वचांसि वाचस्पतिमत्सरेण साराणि लब्धुं ग्रहमण्डलीव ।
मुक्ताक्षसूत्रत्वमुपैति यस्याः सा सप्रसादाऽस्तु सरस्वती वः ॥ १०७ ॥

बिल्हणस्य ।

वारण.

कुम्भद्वयं तदमरद्विरदस्य वोऽव्यादुद्ध्रियमाणमुदधेर्मथनावसाने ।
मोघद्वितीयकमलाकुचशङ्किनीभिः सेर्ष्यं यदैक्षत सुरासुरसुन्दरीभिः ॥ १०८ ॥

भट्टेन्दुराजस्य ।

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यामाशीःपद्धति समाप्ता ।

१ चन्द्रकस्येति ग पुस्तके ।

अथ सुभाषितप्रशंसा (३)

सुभाषितरसास्वादजातरोमाञ्चकञ्चुकाः ।
विनाऽपि कामिनीसङ्गं कवयः सुखमासते ॥ १ ॥

कस्यापि ।

श्रान्तमपोज्झति खेदं तप्तं निर्वाति बुध्यते मूढम् ।
स्थिरतामेति च सकलमुपयुक्तसुभाषितं चेतः ॥ २ ॥

कथमिह मनुष्यजन्मा सम्प्रविशतु सदसि विबुधगणनायाम् ।
येन न सुभाषितामृतमाह्लादि निपीतमातृप्तेः ॥ ३ ॥

तुष्टिर्न राज्ञो धनसञ्चयेन तृप्तिर्न [मी]नस्य महाजलेन ।
तृप्तिर्न सूरेश्च सुभाषितेन तृप्तिर्न दृष्ट्योः प्रियदर्शनेन ॥ ४ ॥

पुंसां तदेव भूषणमुपकारकमवसरे धनं मुख्यम् ।
सूक्तं दधति सुवर्णं कल्याणमनर्घमिह धन्याः ॥ ५ ॥

नृपसभसरसी परितः पूर्णाऽपि जडैर्न शान्तिमुद्वहति ।
मुखकमलानि न येषां सूक्तालिक्वणितमधुराणि ॥ ६ ॥

कलभेश्वरस्यैते ।

किं हारैः किमु कङ्कणैः किमसमैः कर्णावतंसैरलं
केयूरैर्मणिकुण्डलैरलमलं साडम्बरैरम्बरैः ।
पुंसामेकमखण्डितं पुनरिदं मन्यामहे मण्डनं
यन्निष्पीडितपार्वणामृतकरस्यन्दोपमाः सूक्तयः ॥ ७ ॥

कस्यापि ।

इति भगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सुभाषितप्रशंसापद्धतिः ।

---

१ [illegible]

कविकाव्यप्रशंसा (४)

[तत्र—सामान्यकविकाव्यप्रशंसा]

कं पृच्छामः सुराः स्वर्गे निवसामो वयं भुवि
किं वा काव्यरसः स्वादुः किं वा स्वादीयसी सुधा ॥ १ ॥

कस्यापि ।

तेभ्यो नमः कविभ्यो येषां विमलानि पद्यानि ।
श्रुतिमधिरोहन्ति सतां कण्ठेऽपि गुणैः पदं दधति ॥ २ ॥

वल्लभदेवस्य ।

कवीनां मानसं नौमि तरन्ति प्रतिभाम्भसि ।
यत्र हंसवयांसीव भुवनानि चतुर्दश ॥ ३ ॥

राजशेखरस्य ।

लङ्कापतेः सङ्कुचितं यशो यद्यत्कीर्तिपात्रं रघुराजपुत्रः ।
स सर्व एवादिकवेः प्रभावो न कोपनीयाः कवयः क्षितीन्द्रैः ॥ ४ ॥

महीपतेः सन्ति न यस्य पार्श्वे कवीश्वरास्तस्य कुतो यशांसि ।
भूपाः कियन्तो न बभूवुरुर्व्यां नामापि जानाति न कोऽपि येषाम् ॥ ५ ॥

त्रिल्हणस्यैतौ ।

श्रमं चण्डाभ्यासे दधति कवयः केवलममी
नरेन्द्राणां वृत्तैः शुचिभिरुपयोगः स तु गिराम् ।
असौ वोढुं कण्ठः परमधिकृतः पक्ष्मलदृशा-
मलङ्कारो हारः कुचकलशयोरेव भवति ॥ ६ ॥

श्रीमुरारेः ।

श्रुतसम्पदः कवीनामुक्तिभिरेव प्रकाशतां यान्ति ।
सिन्धोरपारजलभरमुद्गारा एव कथयन्ति ॥ ७ ॥

वक्तार एव कवयः सूक्तानि महार्घतां नयन्त्यन्ये ।
प्रभवः पयोधिरुपचितिरीश्वरभवनेषु रत्नानाम् ॥ ८ ॥

---

१ किं वदामो, क २ रप क

अनवहितः स्थिरभक्तो विबुधैरभ्यर्थितः किमपरैरपि ।
सर्वकषोऽपि कालस्तिरयति सूक्तानि न कवीनाम् ॥ ९ ॥

वल्लभदेवस्यैते ।

संस्पर्धिनः पीनपयोधराणां जयन्ति ते सत्कवयः सुवृत्ताः ।
अन्तर्मुखत्वेन समुल्लसन्तो हरन्ति ये सर्वजनस्य चेतः ॥ १० ॥

असौ रसोचितगुणोज्ज्वलोऽपि गुम्फो न काव्यव्यपदेशयोग्यः ।
धत्ते स्खलस्यापि न दुर्विपक्षदोषग्रहोद्गारणमन्तरं यः ॥ ११ ॥

बिल्हणस्य ।

कर्तव्या चार्थसारेऽपि काव्ये शब्दविचित्रता ।
विना घण्टाटणत्कारं गजो गच्छन्न शोभते ॥ १२ ॥

राजशेखरस्य ।

अविदितगुणापि सुकवेर्भणितिः कर्णेषु वमति मधुधाराम् ।
अनधिगतपरिमलापि हि हरति दृशं मालतीमाला ॥ १३ ॥

सुबन्धोः ।

पदविच्छित्ता क्वापि स्पृहणीया भवति सत्कवीन्द्राणाम् ।
गुरुतरस्तनमण्डलभारालसगामिनीनां च ॥ १४ ॥

मङ्खस्य ।

परितुष्यन्ति महान्तः काव्यैः सुकुमारमधुरसुश्लिष्टैः ।
कमलवनोदरवर्तिस्तम्भनकृतुल्योऽलिकपरे ॥ १५ ॥

काव्यं चापि रसिकमतिनिकरं भवति नेतरसदम् ।
सुरतमनादिनिरन्तर हरिणदृशो नाभिनन्दयति ॥ १६ ॥

सुकविश्रमानभिज्ञे श्रोतरि वचनानि विफलतां यान्ति ।
भर्तरि मुग्धे प्रौढमहाङ्गनारिङ्गितानीव ॥ १७ ॥

दृष्टा नैते कविभिः पृथिवी सरिव कनकसंपूर्णा ।
भवतापमुक्तिरुपनाथमपेक्ष्या यो विजानाति ॥ १८ ॥

वल्लभदेवस्यैते ।

---

१ क. [illegible]

विपुलहृदयाभियोग्ये खिद्यति काव्ये जडो न मौर्ख्ये स्वे ।
निन्दति कञ्चुकमेव प्रायः शुष्कस्तनी नारी ॥ १९ ॥

अर्गटस्य ।

व्याकरणादधिगतमपि न विवदने शब्दबृन्दमन्यादृक् ।
नटशिक्षितमपि करणं तरुणीकरणे तदन्यदिव ॥ २० ॥

मालतीमाधवस्य ।

जुगुप्सितमिदं धात्रा कृतं द्वितयमेव हि ।
खलोपसर्गः काव्यानां पद्मानां च हिमागमः ॥ २१ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

काव्ये भाव्यं गुणैस्तत्र दुर्जना दूषयन्ति यत् ।
न दुर्गतगृहे सन्धिर्दीयते जातु दस्युभिः ॥ २२ ॥

राजशेखरस्य ।

जडेषु जातप्रतिभाभिमानाः खलाः कवीन्द्रोक्तिषु के वराकाः ।
प्राप्ताग्निनिर्वापणगर्वमम्बु रत्नाङ्कुरज्योतिषि किं करोति ॥ २३ ॥

बिल्हणस्य ।

प्रियामुखं कोपकषायितं च जलावमृष्टश्च मणिप्रदीपः ।
खलाभियुक्ताऽपि कवीन्द्रवाणी सौन्दर्यमेवाधिकमुद्वहन्ति ॥ २४ ॥

सिंहलकवेः ।

सन्त्येव सूक्तिरसिका बहवो मनुष्याः
स्वर्गौकसो नवसुधारसनिर्वृताश्च ।
तौ दुर्लभौ कविवचःस्खलितस्य सोढा
मर्त्येषु सागरगरस्य च यः सुरेषु ॥ २५ ॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य

सत्काव्यपीयूषसमुद्रमध्ये न वाडवाग्निर्न च कालकूटः ।
तस्यावगाहेन तथाऽपि चित्रं खलस्य तापः परमोऽभ्युदेति ॥ २६ ॥

वत्सराजस्य

१ रत्नाकर. क

कर्णामृतं सूक्तिरसं विहाय दोषेषु यत्नः सुमहान् खलस्य ।
अवेक्षते केलिवनं प्रविष्टः क्रमेलकः कण्टकिजालमेव ॥ २७ ॥

वैफल्यमायान्ति गुणाः कवीनां साहित्यविद्याश्रमवर्जितेषु ।
कुर्यादनार्द्रेषु किमङ्गनानां केशेषु कृष्णागरुधूपवासः ॥ २८ ॥

बिल्हणस्यैतौ ।

निरवद्यानि पद्यानि यद्यनार्यस्य का क्षतिः ।
भिक्षुकक्षाविनिक्षिप्तः किमिक्षुर्नीरसो भवेत् ॥ २९ ॥

मात्रीमाधवस्य ।

क्वचिद्वस्तु स्फारं कतिपयपदैरर्पितगुणं
  क्वचित्संक्षिप्तार्थं मधुरवचनैरेव रचना ।
यथायोग्यं शब्दाः क्वचिदपि तुलायामिव धृता-
  स्त्रिभिः पञ्चैरेवं कविषु खलु शब्दार्थनियमः ॥ ३० ॥

कस्यापि ।

येषां कोमलकाव्यकौशलकला लीलावती भारती
  तेषां कर्कशतर्कवक्रवचनोद्गारेण किं हीयते ।
यैः कान्ताकुचमण्डले कररुहाः सानन्दमारोपिता-
  स्तैः किं मत्तकरीन्द्रकुम्भशिखरे नारोपणीयाः शराः ॥ ३१ ॥

अपि बुधमुपयान्तो वाग्विलासैः स्वकीयैः
  परभणितिषु तोषं यान्ति सन्तः कियन्तः ।
निजघनमकरन्दस्यन्दपूर्णालवालः
  कलशसलिलसेकं नेहते किं रसालः ॥ ३२ ॥

जगद्धरस्यैतौ ।

शाणोत्कीर्णमिवोज्ज्वलद्युति पदं यत्रोऽर्थनाराभर-
  स्त्वारम्भभवनाहितो हिरि स्वैरात्रिव नार्थोद्गमः ।
शिक्षिस्वाल्पितयन्त्रमन्दमयलग्नीपूपहलो रस-
  स्वन्तिर्भिन्नशरीरमर्म न पुनर्वोकटिटिमाडम्बरः ॥ ३३ ॥

मदनस्य ।

---

१ कवे ॥ २ कि ॥

यदेतद्वागर्थव्यतिकरमयं किञ्चिदमृतं
  प्रमोदप्रस्यन्दैः सहृदयमनांसि स्नपयति ।
इदं काव्यं श्राव्यं स्फुरति तु यदत्राणु परमं
  तदन्तर्बुद्धीनां स्फुटमथ च वाचामविषयः ॥ ३४ ॥

पदव्यक्तिव्यक्तीकृतसहृदयानन्दसरणौ
  कवीना काव्ये न स्फुरति बुधमात्रस्य धिषणा ।
नवव्रीडावेशैर्व्यसनपिशुनो यः कुलवधू-
  कटाक्षाणां पन्थाः स खलु गणिकानामविषयः ॥ ३५ ॥

हरिहरस्य ।

अनुष्टुप्ः शब्दैरर्थे घटनतश्च स्फुटतरः
  पदानामर्थात्मा सुखयति न तूत्तानितरसः ।
यथा किञ्चित्किञ्चित्पवनचलचीनांशुकतया
  कुचाभोगः स्त्रीणां सुखयति न तूद्घाटितमुरः ॥ ३६ ॥

धर्माशोकस्य ।

या केवलं सरसता तदपाण्डित्यं व्युत्पत्तिरेव यदि नीरसता तदा स्यात् ।
योगस्तयोस्तु घनसारकुरङ्गनाभिमेलापवत्परिमलं कमपि प्रसूते ॥ ३७ ॥

विद्यापतेः ।

वनजल[वि]महीभृत्सिंहमातंगपूर्वो
  भवति पुरुषभीमः प्रेक्षितो भाववर्गः ।
ननु भवति स एव प्रीतिहेतुः कुतोऽपि
  श्रुतिपथमुपनीतः सूक्तिभिः सत्कवीनाम् ॥ ३८ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

इति सामान्यकविकाव्यप्रशंसा ।

१ वेग क ख २ रथ च घटनात स्फु ग घ ३ धर्मश्री क ख ४ सरलता ग ५ द क ख
६

विशेषकविप्रशंसा ।

यस्मादियं प्रथमतः परमामृतौघनिर्घोषिणी सरससूक्तितरङ्गभङ्गिः ।
गङ्गेव धूर्जटिजटाञ्चलतः प्रवृत्ता वृत्तेन वाक्प्रभवमादिकविं प्रपद्ये ॥ ३९ ॥

वामननागस्य ।

व्यासादिभिः कविवरैरवसादितोऽपि
शून्यत्वमाप कस्याऽपि न वाक्प्रपञ्चः ।
आनन्दनिर्भरचकोरसहस्रपीतं
चान्द्रं महः क्षयमुपैति न मात्रयाऽपि ॥ ४० ॥

भट्टसोमेश्वरस्य ।

चर्वाभिश्चारणानां क्षितिरमण परां प्राप्य संमोदलीलां
मा कीर्तेः सौविदल्लानवगणय कविव्रातवाणीविलासान् ।
गीतं ख्यातं न नाम्ना किमपि रघुपतेरद्य यावत्प्रसादा-
द्वाल्मीकेरेव धात्रीं धवलयति यशोमुद्रया रामभद्रः ॥ ४१ ॥

समूर्पिं मनुष्यलोकस्वर्गविश्रामदायिनं वाचाम् ।
गुरुलोकाद्यवतारमान्तरभेदच्छिदं वन्दे ॥ ४२ ॥

एतौ(श्री)मुरारेः ।

भास्वद्वंशवरंमरीचिनिरमणारङ्गप्रसङ्गस्खल-
द्वादित्रयमधानिर्विजयते वल्मीकजन्मा कविः ।
पीत्वा यद्वदनेन्दुमण्डलगलल्लावण्यामृताब्धेः किम-
प्याकल्पं परितृप्तनाम्बुदमयी कादम्बिनी वर्षति ॥ ४३ ॥

नगरेस्य ।

यदाननेन्दोरमृतप्रवाहिनी विनिर्गता पद्यपरम्परा चन्द्रिका ।
नैषध सारं च निरन्ति देहिनां ननु श्रुतीनां व्यसिता मे नेत्रतः ॥ ४४ ॥

मुञ्जिमहस्य ।

स्वस्ति पाणिनये तस्मै यस्य रुद्रप्रसादतः ।
आदौ व्याकरणं काव्यमनु जाम्बवतीजयः ॥ ४५ ॥

१ दुरि° ६ ई१, ब, १ को

यथार्थता कथं नाम न स्याद्वररुचेरिह।
व्यधत्त कण्ठाभरणं यः सदारोहणप्रियः ॥ ४६ ॥

राजशेखरस्यैतौ।

सूत्रधारकृतारम्भैर्नाटकैर्बहुभूमिकैः।
सपताकैर्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥ ४७ ॥

बाणभट्टस्य।

भासनाटकचक्रेऽपि च्छेकैः क्षिप्ते परीक्षितुम्।
स्वप्नवासवदत्तस्य दाहकोऽभून्न पावकः ॥ ४८ ॥

तौ शूद्रककथाकारौ रम्यौ रामिलसोमिलौ।
काव्यं ययोर्द्वयोरासीदर्धनारीश्वरोपमम् ॥ ४९ ॥

राजशेखरस्यैतौ।

सम्यक् बाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा।
धनुषेव गुणाढ्येन निःशेषो रञ्जितो जनः ॥ ५० ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य।

मन्ये बृहत्कथाम्भोधेर्बिन्दुमादाय निर्मिता।
तेनेतरकथाकन्था न विभान्ति तदग्रतः ॥ ५१ ॥

धनपालस्य।

हुता शिखिनि गौणाढ्या स्तोकशेषाऽपि सा कथा।
सुरलीढेन्दुलेखेव लोके पूज्यतमाऽभवत् ॥ ५२ ॥

जगत्यां ग्रथिता गाथा' शातवाहनभूभुजा।
व्यधुर्धृतेस्तु विस्तारमहो चित्रपरम्परा ॥ ५३ ॥

राजशेखरस्यैतौ।

कवीनामगलद्दर्पो नूनं वासवदत्तया
शक्त्येव पाण्डुपुत्राणां गतया कर्णगोचरम् ॥ ५४ ॥

बाणस्य।

श्रोत्रेतराणि भुवने करणान्यसह्यै-
श्चत्वारि तृप्तिमहतां विषयैर्लभन्ते।
श्रोत्राय पक्वसुकृतस्य जनस्य पुण्याः
श्रीकालिदासगिर एव दिशन्ति तृप्तिम् ॥ ५५ ॥

अन्तरं कियदाख्यान्ति सन्तो रघुकिरातयोः
अन्तरं तावदाख्यान्ति सन्तो रघुकिरातयोः ॥ ५६ ॥

सुरम्याग्निधिर्भ्राता साहसाङ्कः स भूपतिः ।
सेव्यं सकललोकस्य विदधे गन्धमादनम् ॥ ५७ ॥

कस्यापि ।

कृत्स्नप्रबोधकृद्वाणी भा रवेरिव भारवेः ।
माघेनेव च माघेन कम्पः कस्य न जायते ॥ ५८ ॥

माघेन विघ्नितोत्साहा न सहन्ते पदक्रमम् ।
स्मरन्ति भारवेरेव कवयः कपयो यथा ॥ ५९ ॥

एकोऽपि जीयते हन्त कालिदासो न केनचित् ।
शृङ्गारे ललितोद्गारे कालिदासत्रयी किमु ॥ ६० ॥

राजशेखरस्यैते ।

वक्रोक्त्या भर्तृमेण्ठस्य वहन्त्या सृणिरूपताम् ।
आविद्धा इव धुन्वन्ति मूर्धानं कविकुञ्जराः ॥ ६१ ॥

धनपालस्य ।

कीर्तिः प्रवरसेनस्य प्रयाता कुमुदोज्ज्वला ।
सागरस्य परं पारं कपिसेनेव सेतुना ॥ ६२ ॥

बाणस्य ।

दृष्ट्वा वाक्पतिराजस्य शक्तिं गौडवधोद्धुराम् ।
बुद्धिः श्वासोपरुद्धेव वाचं न प्रतिपद्यते ॥ ६३ ॥

धनपालस्य ।

अवन्तिः काव्यमानत्वं भर्चोर्मिस्वामिशेखरः (?) ।
शिष्यो बाणश्च संप्रान्तैरान्तरैरसताः कविः ॥ ६४ ॥

सहर्षचरिता शश्वद्दत्तकादम्बरीस्पृहा ।
बाणस्य वाक्यनार्येव स्वच्छन्दा चरति क्षितौ ॥ ६५ ॥

राजशेखरस्यैते ।

---

१. [illegible] २. [illegible] ३. [illegible] ४. [illegible] ५. [illegible]

केवलोऽपि स्फुरन् बाणः करोति विमदान् कवीन्।
किं पुनः क्लृप्तसन्धानः पुलिन्दकृतसन्निधिः ॥ ६६ ॥

धनपालस्य।

बाणेन हृदि लग्नेन यन्मन्दोऽपि पदक्रमः।
प्रायः कविकुरङ्गाणां चापलं तत्र कारणम् ॥ ६७ ॥

दर्पं कविभुजङ्गानां गता श्रवणगोचरम्।
विषविद्येव मायूरी मायूरी वाङ्निकृन्तति ॥ ६८ ॥

सरस्वतीपवित्राणां जातिस्तन्त्रं न देहिनाम्।
व्यासस्पर्धी कुलालोऽभूत् यद्द्रोणो भारते कविः ॥ ६९ ॥

अहो प्रभावो वाग्देव्या यच्चण्डालदिवाकरः।
श्रीहर्षस्याभवत् सभ्यः समो बाणमयूरयोः ॥ ७० ॥

कर्तुं त्रिलोचनादन्यो न पार्थविजयं क्षमः।
तदर्थः शक्यते द्रष्टुं लोचनद्वयिभिः कथम् ॥ ७१ ॥

अथो गणपतिं वन्दे महामोदविधायिनम्
विद्याधरगणैर्यस्य पूज्यते कण्ठगर्जितम् ॥ ७२ ॥

प्रद्युम्नाम्नापरस्येह नाटके पटवो गिरः।
प्रद्युम्नाम्नापरस्येह पौष्पा अपि शराः खैराः ॥ ७३ ॥

त्रयोऽग्नयस्त्रयो देवास्त्रयो वेदास्त्रयो गुणाः।
त्रयो दण्डिप्रबन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥ ७४ ॥

राजशेखरस्यैते।

जाते जगति वाल्मीकौ शब्दः कविरिति स्थितः।
व्यासे जाते कवी चेति कवयश्चेति दण्डिनि ॥ ७५ ॥

कालिदासस्य।

जानकीहरणं कर्तुं रघुवंशे स्थिते सति।
कविः कुमारदासश्च रावणश्च यदि क्षमः ॥ ७६ ॥

१ यन्मातङ्गेति शार्ङ्गधरपद्धतौ पाठ २ नर क ख। ३ खर्गा क ख।

मा स्म सन्ति हि चत्वारः प्रायो रत्नाकरा इमे ।
इतीव स कृतो धात्रा कवी रत्नाकरोऽपरः ॥ ७७ ॥

ध्वनिनातिगभीरेण काव्यतत्त्वनिवेशिना ।
आनन्दवर्धनः कस्य नासीदानन्दवर्धनः ॥ ७८ ॥

गङ्गाधरस्यैते ।

रत्नावलीपूर्वकमन्यदाम्नामासीद्यमी भोगस्य वचोमयस्य ।
पयोधरस्येव हिमाद्रिजायाः परं विभूषा भवभूतिरेव ॥ ७९ ॥

काव्यं च द्विपदीनतान्यथ महाकाव्यानि सप्त क्रमात्
व्यक्तमत्यद्भुतनिर्मितस्तुतिकथाशास्त्राणि चैकादश ।
कृत्वा नाटकनाटिकाप्रकरणप्रायान्प्रबन्धान्बहून्
विश्राम्यत्यधुनाऽपि नातिरुपिता वाणी शिवस्वामिनः ॥ ८० ॥

कवेरप्येतौ ।

कान्तारपथिके भीमटः पञ्चनाटकीम् ।
प्राप प्रबन्धराजत्वं तेषु स्वप्नदशाननम् ॥ ८१ ॥

मायुराजसमो जज्ञे नान्यः कल्चुरिः कविः
उदन्वतः समुत्तस्थुः कति वा तुहिनांशवः ॥ ८२ ॥

अकालजलदेन्दोः सा हृद्या वचनचन्द्रिका ।
नित्यं कविचकोरैर्या पीयते न च हीयते ॥ ८३ ॥

अकालजलदश्लोकैश्चित्रमात्मकृतैरिव ।
जातः कादम्बरीरामो नाटके प्रवरः कविः ॥ ८४ ॥

अनुमानिनि सन्दर्भे गोनन्दनसमः कुतः ।
यथार्थनामनैरास्य यत्र वहति चारुताम् ॥ ८५ ॥

दूरादपि सतां चित्ते निविष्टाऽऽश्चर्यमञ्जरीम् ।
कुलशेखरवर्माऽऽद्यो यश्चकाराश्चर्यमञ्जरीम् ॥ ८६ ॥

द्विःसन्धाने निपुणतां स तां चक्रे धनञ्जयः
यथा जातं फलं तस्य सतां चक्रे धनं जयः ॥ ८७ ॥

---

१. [illegible] २. [illegible] ३. [illegible]

नदीनां मेखलसुता नृपाणां रणविग्रहः।
कवीनां च सुरानन्दश्चेदिमण्डलमण्डनम् ॥ ८८ ॥

यायावरकुलश्रेणेर्मुक्तायष्टेश्च मण्डनम्।
सुवर्णबन्धरुचिरस्तरलस्तरलो यथा ॥ ८९ ॥

स्थिता माध्वीकपाकत्वान्निसर्गमधुराऽपि हि।
किमपि स्वदते वाणी केषाञ्चिद्यदि शाङ्करी ॥ ९० ॥

शब्दार्थयोः समो गुंफः पाञ्चाली रीतिरुच्यते।
शीलाभट्टारिकावाचि बाणोक्तिषु च सा यदि ॥ ९१ ॥

के[2] वैकटनितंबेन गिरां गुंफेन रञ्जिताः।
निन्दन्ति[3] निजकान्ताना न मौग्ध्यमधुरं वचः ॥ ९२ ।

सरस्वतीव कर्नाटी विजयाङ्का जयत्यसौ।
या वैदर्भगिरां वासः कालिदासादनन्तरम् ॥ ९३ ॥

सूक्तीना स्मेरकेलीना कलानां च विलासभूः।
प्रभुर्देवी कविर्लाटीगताऽपि हृदि तिष्ठति ॥ ९४ ॥

पार्थस्य मनसि स्थानं लेभे लघु सुभद्रया
कवीनां च वचोवृत्तिचातुर्येण सुभद्रया ॥ ९५ ॥

राजशेखरस्यैते।

नीलोत्पलदलश्यामा विज्जाकां तामजानता।
वृथैव दण्डिनाऽप्युक्तं सर्वशुक्ला सरस्वती ॥ ९६ ॥

कविरमरः कविरचलः कविरभिनन्दश्च कालिदासश्च।
अन्ये कवयः कपयश्चापलमात्रं पदं दधति ॥ ९७ ॥

यद्योगः परविग्रहे निज इवं स्वेच्छाप्रवेशावधि-
र्यद्ध्यानं व्यपनिद्रचिन्मयरसज्योतिःप्रबोधावधि।
यद्वाग्बन्धघनोदयो रसनदीकल्लोललीलावधि-
स्तस्यास्मिन्यदि देवबोधियमिनः को वा गुणस्यावधिः ॥ ९८ ॥

१ शाङ्कलि, ख २ किं क ३ निनम्बिनीव. क ४ मुग क ५ वपु क

पातुं श्रोत्ररसायनं रचयितुं वाचस्सतां सम्मता
व्युत्पत्तिं परमामवाप्तुमवधिं लब्धुं रसस्रोतसि ।
भोक्तुं स्वादु फलं च जीविततरोर्यद्यस्ति ते कौतुकं
तद् भ्रातः शृणु राजशेखरकवेस्सूक्तीस्सुधास्यन्दिनीः ॥ ९९ ॥

श्रीशार्ङ्गवर्मण ।

भवभूतिमनादृत्य निर्वाणमतिना मया ।
मुरारेः पदचिन्तायामिदमाधीयते मनः ॥ १०० ॥

कस्यचित् ।

अमरुककवित्वडमरुकनादेन विनिह्नुता न सञ्चरति ।
शृंगारभणितिरन्या धन्यानां श्रवणविवरेषु ॥ १०१ ॥

अर्जुनदेवस्य ।

वपुर्योमाभासः कुचपरिहृतखेदिनृपतिः (?)
परिभ्रान्ता रत्नाकरपरिधिरेषा वसुमती ।
न भुक्त्वा रामाणां पदमिह शिरोऽन्यस्य नमितं
कवीन्द्रे राजेन्द्रैर्लिखितमियती बिल्हणकथा ॥ १०२ ॥

वासश्शुभ्रमृतुर्वसन्तसमयः पुष्पं शरन्मल्लिका
धानुष्कः कुसुमायुधः परिमलः कास्तूरिकोऽग्रं धनुः ।
वाचस्तर्करसोज्ज्वलाः प्रियतमा श्यामा वपुर्नूतनं
मार्गस्सौगत एव पञ्चमलया गीतिः कविर्बिल्हणः ॥ १०३ ॥

साहित्ये सुकुमारवस्तुनि दृढन्यायग्रहग्रन्थिले
तर्के वा मयि संविधातरि समं लीलायते भारती ।
शय्या वाऽस्तु मृदूत्तरच्छदवती दर्भाङ्कुरैरास्तृता
भूमिर्वा हृदयंगमो यदि पतिस्तुल्या रतिस्सुभ्रुवः ॥ १०४ ॥

[illegible] ।

किं वीणाक्वणितेन किं मधुरसोद्गारिणापि किं
षट्पादपुष्पसिञ्जितेन तरुणीहुङ्कारितेनापि किम् ।
श्रीमच्चितपमन्दिरे यदि वचो हेरम्बकुम्भस्थली-
मुक्ताभस्मसुभगं सुधासहचरं कर्णोदरं गाहते ॥ १०५ ॥

१. [illegible]

विन्दुद्वंद्वतरंगिताग्रसरणिः कर्ता शिरोविन्दुकं
कर्मेति क्रमशिक्षितान्वयकथा ये केऽपि तेभ्यो नमः।
ये तु ग्रन्थसहस्रशाणकषणत्रुटचत्कलंकैर्गिरा-
मुल्लेखैः कवयन्ति रैल्हणकविस्तेष्वेव सन्नह्यते ॥ १०६ ॥

प्रकृत्यैवातिवक्रेण गुणदैर्घ्यं वितन्वता।
मैया शरासनेनेव बाणो दूरं निरस्यते ॥ १०७ ॥

केचिद्गर्वगलग्रहेण विषमद्वेषज्वरेणापरे
केचिन्मौर्ख्यमलेन सन्ततममी मीलन्ति शान्तोत्तराः।
तद्भो मन्दिरभित्तयो भवत नरसूक्तेषु सभ्याः पुन-
स्तत्पाठे वरमस्ति वो यमुखवशुभायं किमप्युत्तरम् ॥ १०८ ॥

लोष्टसर्वज्ञस्यैतौ।

नव्या न व्याकरणसरणिर्यस्य माधुर्यधुर्यं
नो सौन्दर्यं नवनवरसस्रोतसो न प्रवाहः।
यादृक्प्रीत्या कथयति गिरा देवता देव तादृक्
काव्यं श्राव्यं कवयति भिषक् भानुनामा स एषः ॥ १०९ ॥

इत्थं कविकुटुम्बस्य वचांसि विचिनोति यः।
अनिद्धवचनस्यापि तस्य वश्या सरस्वती ॥ ११० ॥

भासो रामिलसोमिलौ वररुचिः श्रीसाहसाकः कवि-
र्मेण्ठो भारविकालिदासतरलाः स्कन्दः सुबन्धुश्च यः।
दण्डी बाणदिवाकरौ गणपतिः कान्तश्च रत्नाकरः
सिद्धा यस्य सरस्वती यदि भवेत्के तस्य सर्वेऽपि ते ॥ १११ ॥

यस्याश्चौरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरो
हासो भासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः।
हर्षो हर्षो हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः
केषां नैषा कविषु कविताकामिनी कौतुकाय ॥ ११२ ॥

जयदेवस्य।

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां विशेषकविप्रशंसा ॥

---

१ कलयन्ति ख २ बिल्हण ख ३ माया ख ४ नै र ख च ५ न च नव क ६ वामिलसोमिलौ ख च ७ स्कन्ध इति शार्ङ्गधरीयपाठ ।

कुकविनिन्दा (५)

ग्रामीयमा धाष्टर्यगुणेन युक्ताः कैरप्यपूर्वैः परकाव्यखण्डैः ।
आडम्बरं ये रचयां वहन्ति ते केऽपि कन्थाकवयो जयन्ति ॥ १ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

धिक्त्वां रे कलिकाल याहि विलयं केयं विपर्यस्तता
हा कष्टं श्रुतिशालिनां व्यवहृतिर्म्लेच्छोचिता दृश्यते ।
यै[कैः] वाङ्मयदेवता भगवती विक्रेतुमानीयते
निःशङ्कैर्गणकैः परीक्षणविधौ सर्वाङ्गमुद्घाट्यते ॥ २ ॥

रल्हणस्य ।

शिशिरयति रसवती कविजनगुरुमान्यपदसुधास्यन्दैः ।
तक्ष्णोतीव नेत्रान्योऽभीक्ष्णं तीक्ष्णाक्षरसारैः ॥ ३ ॥

वल्लभदेवस्य ।

काव्यं करोपि किमु ते सुहृदो न सन्ति
ये त्वामुदीर्णपवनं विनिवारयन्ति ।
गव्यं घृतं पिब निवातगृहं प्रविश्य
वाताधिका हि पुरुषाः कवयो भवन्ति ॥ ४ ॥

गणपतेः ।

गायन्ते कविचक्रवर्तिपदवीमेते वृथा पंचषाः
श्लोकैरेव महाश्रमेण घटितैर्यत्तादृशीयः पदम् ।
तारुण्या मनसोऽनुरागधवल्या ध्यायन्ति वैदीनरं
नद्येषां कर कर किं न विलसन्त्यष्टौ महासिद्धयः ॥ ५ ॥

हरिहरस्य ।

श्यामार्दान्करिपुन्दरानतुनिनाशेषं मर्न्दाम् दमन
उपीमन्त्र निमील्य लोचनयुगं अगोरान मगर्व पठ ।
काव्य र्नीरुद गर्लीविगधिन स्पर्णर मापं वृपैः
गपग्नपंगमे धुनेन गतिः पारिन्पमात्तुं पश्चात् ॥ ६ ॥

कस्यापि ।

---

१. क॰ ६ ख । २. क॰ ख । ३. कलोदीरि ख

ग्रीवास्तम्भभृतः परोन्नतिकथामात्रे शिरःशूलिनः
　सोद्वेगभ्रमणमलापविपुलक्षोभाभिभूताकृतेः ।
अन्तर्द्वेषविषप्रवेशविषमक्रोधोष्णनिःश्वासिनः
　कष्टा नूनमपण्डितस्य विकृतिर्भीमज्वराम्भभूः ॥ ७ ॥

ये संसत्सु विवादिनः परयशश्शल्येन शूलाकुलाः
　कुर्वन्ति स्वगुणस्तवेन गुणिनां यत्नात् गुणाच्छादनम् ।
तेषां रोषकषायितोदरदृशां कोपोष्णनिःश्वासिनां
　दीप्ता रत्नशिखेव कृष्णफणिनां विद्या जनोद्वेजिनी ॥ ८ ॥

क्षेमेन्द्रस्यैतौ ।

स्वाधीनो रसनाञ्चलः परिचिताः शब्दाः कियन्तः क्वचित्
　क्षोणीन्द्रो न नियामकः परिषदः शान्ताः स्वतन्त्रं जगत् ।
तद्यूयं कवयो वयं वयमिति प्रस्तावनाह(हु?)ङ्कृति[3]—
　स्वच्छन्दं प्रतिसद्म गर्जत वयं मौनव्रतालम्बिनः ॥ ९ ॥

उमापतिधरस्य ।

उक्तं च वक्ष्यमाणं च भर्त्सनं तिर्यगीक्षणम् ।
क्वचिद्यथार्थकथनं व्याख्यातन्त्रस्य षड्विधाः ॥ १० ॥

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां कुकविनिन्दा।

---

१ भ्रमिण ख. च, २. मान ख च ३ ति ख च

कुकविनिन्दा (५)

द्राघीयसा माधुर्यगुणेन युक्ताः कैश्चित्पूर्वैः परकाव्यवर्न्दैः ।
आडम्बरं ये वचसां वदन्ति ते केऽपि धन्यास्तपसो जयन्ति ॥ १ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

धिक्त्वां रे कलिकाल याहि विलयं केयं विपर्यस्तता
हा कष्टं श्रुतिशालिनां व्यवहृतिर्म्लेच्छोचिता दृश्यते ।
यै[र्यैः] वाग्देवता भगवती विक्रेतुमानीयते
निःशङ्कैरधमैः परीक्षणविधौ सर्वाङ्गमुद्घाटने ॥ २ ॥

रत्नस्य ।

शिशिरयति जगदमर्ता शशिकरसुकुमारपदसुधास्यन्दैः ।
नक्षत्रीव नेत्रान्योऽर्थोऽभिरामं निष्पाकसारैः ॥ ३ ॥

वल्लभदेवस्य ।

काव्यं करोषि किमु ते सुहृदो न सन्ति
ये त्वामुदीर्णपवनं विनिवारयन्ति ।
गव्यं घृतं पिब निवातगृहं प्रविश्य
वाताधिका हि पुरुषाः कवयो भवन्ति ॥ ४ ॥

कस्यापि ।

गायन्ते कविनरवर्निरदनीमिरे बुधाः पर्यपः
स्पर्शैरिव महाश्रमेण यतिनेयत्नद्रयैः परम् ।
यान्त्या मनसोऽन्यगोचरतया ध्यायन्ति चेतीशरं
ननोपो पर पत्र किं न तिन्मनन्यष्टौ महासिद्धयः ॥ ५ ॥

हरिहरस्य ।

श्यामार्दान्तरिपून्द्रानुनिनाशेरं सर्वाङ्गं हसन
उत्तमेन निर्मान्य शोचनतृणं भ्रोतान मगर्व पत्र ।
शाम्य स्मीदृग यन्त्रीशिनिर्ने स्पर्शेन मार्ये नृपैः
परभ्यपंपम श्रुतेन गतिः पारिन्यमान्तुं षष्ठात् ॥ ६ ॥

कल्पदेः ।

१. ... २. ... ३. ...

सूचीदण्ड इवासौ कुपितस्सुजनो मुखे परं तीक्ष्णः
छिद्रपिधानैकपरः सगुणः पश्चात्परं भवति ॥ १० ॥

अनुकुरुतः खलसुजनावग्रिमपाश्चात्यभागयोस्सूच्याः ।
एकः कुरुते छिद्रं गुणवानन्यश्च पिदधाति ॥ ११ ॥

गोभट्टस्यैतौ ।

सुजनो न याति [3]विकृतिं परहितनिरतो विनाशकालेऽपि ।
छेदेऽपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य ॥ १२ ॥

अल्पमपि गुणाय महतां महदपि दोषाय दोषिणां सुकृतम् ।
तृणमपि दुग्धाय गवां दुग्धमपि विषाय सर्पाणाम् ॥ १३ ॥

रविगुप्तस्यैतौ ।

सैव परं न विनश्यति तनुरपि या श्रीर्निवेशिता सत्सु ।
अवशिष्यते हिमांशोः सैव कला शिरसि या शंभोः ॥ १४ ॥

निवसन्नपि सममितरैरभिजातश्शिक्षते न दुर्वचनम् ।
ध्वाङ्क्षविरावी न पिकः स्थितवानपि बलिभुजां भवने ॥ १५ ॥

जगदुपकृतिषु सतां रतिरितरजनो विभवमात्रसन्तुष्टः ।
[illegible]नि भुवनानि भास्वान् धनपतिरधिवसति कैलासम् ॥ १६ ॥

[illegible]लान्यनु निहितं जलमाविर्भवति पल्लवाग्रेषु ।
निभृतं यदुपक्रियते तदपि महान्तो वदन्त्युच्चैः ॥ १७ ॥

वल्लभदेवस्यैते ।

यदमी दशन्ति दशना रसना तत्स्वादुफलमवाप्नोति ।
प्रकृतिरियं धवलानां क्लिश्यन्ति यदन्यकार्येषु ॥ १८ ॥

नैमेयस्य ।

यद्वञ्चनाहितमतिर्बहु चाटुगर्भं
कार्योन्मुखः खलजनः कृतकं ब्रवीति ।
तत्साधवो न न विदन्ति विदन्ति किं तु
कर्तुं वृथाप्रणयमस्य न पारयन्ति ॥ १९ ॥

आरोग्यस्य ।

१ इरत थ २. विदधाति रन्ध्रमेको क पाठभेदः ३ वैरं क पाठभेद ४ शिरो क ५ विमलानां क

दानोन्नता श्रीः श्रुतमप्रमादं शक्तिर्दयार्द्रा विनयी प्रभावः।
निर्व्याजवैदग्ध्यनिधिस्मिता धीः परोपकाराभरणस्वभावा ॥ २० ॥

क्षेमेन्द्रस्य।

ते साधवो भुवनमण्डलमौलिभूता
ये साधुतामनुपकारिषु दर्शयन्ति।
आत्मप्रयोजनवशीकृतखिन्नदेहः
पूर्वोपकारिषु खलोऽपि हि सानुकंपः ॥ २१ ॥

रत्नाकरस्य।

हृष्यंति चारुचरितस्य जनस्य सन्तः
क्षुद्रस्य तु पिशुनादपि सन्त्यजन्ति।
रत्नं न केवलमलङ्करणाय लोके
मूर्धग्रहादिगमकं च भवेत्स्वभावैः ॥ २२ ॥

त्रिलोचनस्य।

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः।
यशसि चाभिरतिर्व्यसनं श्रुतौ
प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥ २३ ॥

भर्तृमेण्ठस्य।

न च भवति वियोगः स्नेहविच्छेदहेतु-
र्जगति गुणनिधीनां सज्जनानां कदाचित्।
घनपटलनिरुद्धो दूरसंस्थोऽपि चन्द्रः
किमु कुमुदवनानां प्रेमभङ्गं करोति ॥ २४ ॥

कथमपि हि भवन्ति क्षेमसक्तानयोगा-
स्तनगदपहृतिश्चेतोऽभिमतत्वं फलन्ति।
दधति कलशमुद्रां दृश्यमानप्रभावं
ननु जगति गुरुत्वाः साधवस्तामयन्त ॥ २५ ॥

मङ्गलार्जुनस्य।

१. [illegible]

व्यपगतजडिमानः क्षिप्तदोषाभिषङ्गाः
परिगलितकलंका वक्रभावा न जातु ।
समुदयमपि मित्रेणैव सार्धं दधाना-
स्तुहिनकिरणबिम्बादन्य एते महान्तः ॥ २६ ॥

अन्तः कोपकषायितेऽपि हृदये साधोरसच्चेष्टितै-
र्भद्राण्येव बहिः क्रियासु वचनान्याविर्भवन्त्यर्थतः ।
मध्येऽत्यन्तकरालवाडवशिखाशोपेऽपि वारांनिधेः
कल्लोलाः प्रकटीभवन्ति सततं मुक्ताफलोद्गारिणः ॥ २७ ॥

कयोरप्येतौ ।

अभेदेनोपास्ते कुमुदमुदरे वा स्थितवतो
विपक्षादम्भोजादुपगतवतो वा मधुलिहः ।
अपर्याप्तः कोऽपि स्वपरपरिचर्यापरिचय-
प्रबन्धस्साधूनामयमनभिसन्धानरसिकः ॥ २८ ॥

श्रीमुरारेः ।

मज्जन्तोऽपि विपत्पयोधिगहने निस्सङ्गवीरव्रताः
कुर्वन्त्येव परोपकारकरणं सन्तो यथाशक्तितः ।
राहोरुग्रकरालवक्त्रकुहरग्रासाभिभूतोऽप्यलं
चन्द्रः किं न जनं करोति सुखिनं ग्रस्तावशेषैः करैः ॥ २९ ॥

ये दीनेषु दयालवः स्पृशति यानल्पोऽपि न श्रीमदो
व्यग्रा ये च परोपकारकरणे हृष्यन्ति ये याचिताः ।
स्वस्थास्सन्ति च यौवनोदयमहाव्याधेः प्रकोपेऽपि ये
तैः स्तंभैरिव सुस्थिरैः कलिभरक्रान्ता धरा धार्यते ॥ ३० ॥

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सुजनपद्धतिः ॥

मनस्विपद्धतिः (७)

ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं लोभाय मनस्विनः ।
शफरीस्फुरितेनाब्धेः क्षुब्धता जातु जायते ॥ १ ॥

कुसुमस्तबकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य विशीर्येत वनेऽथवा ॥ २ ॥

भर्तृहरेरेतौ ।

अत्र नूतनकूष्माण्डफलानां के भवन्त्यमी ।
अङ्गुलीदर्शनाद्येन न जीवन्ति मनस्विनः ॥ ३ ॥

कस्यापि ।

अत्यन्तविमुखे दैवे व्यर्थयत्नेव पौरुषम् ।
मनस्विनो दरिद्रस्य वनादन्यत्कुतः सुखम् ॥ ४ ॥

पुंसामुन्नतचित्तानां सुखावहमिदं द्वयम् ।
सर्वसङ्गनिवृत्तिर्वा विभूतिर्वा सुविस्तृता ॥ ५ ॥

भगवतो व्यासस्यैतौ ।

नाल्पीयसि निबध्नन्ति पदमुन्नतचेतसः ।
येषां भुवनलाभेऽपि निःसीमानो मनोरथाः ॥ ६ ॥

कस्यापि ।

ग्रसमानमिवौजांसि सभायां गौरवेरितम् ।
नाम यस्याभिनन्दन्ति द्विषोऽपि स पुमान् पुमान् ॥ ७ ॥

[illegible] ।

अभिमानवतो मनस्विनः प्रियमुच्चैःपदमारुरुक्षतः ।
विनिपातनिवर्तनक्षमं मतमालम्बनमात्मपौरुषम् ॥ ८ ॥

अभिमानधनस्य गत्वरैरसुभिः स्थास्नु यशश्चिचीषतः ।
अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम् ॥ ९ ॥

भारवेरेतौ ।

क्वचित्कन्थाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरः
क्वचिद्भूमौ शेते क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनः ।
क्वचिच्छाकाहारः क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः
मनस्वी कार्यार्थी गणयति न दुःखं न च सुखम् ॥ १० ॥

कस्यापि ।

॥ इति श्रीमद्वैदेशिकजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां मनस्विपद्धतिः ॥

१ [illegible]

दुर्जनपद्धतिः (८)

यथा यथैव स्नेहेन भूयिष्ठमुपचर्यते ।
धत्ते तथा तथा तापमहो वैश्वानरः खलः ॥ १ ॥

कस्यापि ।

अपवादादभीतस्य समस्य गुणदोषयोः ।
असद्वृत्तेरहो वृत्तं दुर्विभाव्यं विधेरिव ॥ २ ॥

भारवेः ।

नौश्च दुर्जनजिह्वा च प्रतिकूलविसर्पिणी ।
परमतारणायैव निर्मिता केन दारुणा ॥ ३ ॥

रिसुकस्य ।

छिद्रवृन्दावृतेऽप्यन्तःशून्येऽपि खलचेतसि ।
चित्रमेकोऽपि मात्यन्तर्न गुणावयवोऽपि हि ॥ ४ ॥

भट्टगोविन्दराजस्य ।

बिभेति दुर्जनाल्लोकः सौजन्येऽपि क्षणं स्थितात् ।
कः सौनिकस्य प्रत्येति क्रीणतो दोग्धुमप्यजाम् ॥ ५ ॥

नीचस्समुत्थितोऽवश्यमनवाप्य पराश्रयम् ।
छिद्रं न रतिमाप्नोति दृष्टान्तोऽत्र कटीभवः ॥ ६ ॥

स्वभावकठिनस्यास्य कृत्रिमां बिभ्रतो नतिम् ।
गुणोऽपि परहिंसायै चापस्य च खलस्य च ॥ ७ ॥

केषामप्येते ।

अपकारमसंप्राप्य तुष्येत्साधुरसाधुतः ।
एष लाभो भुजङ्गेन वेष्टितो यन्न दश्यते ॥ ८ ॥

भगवद्व्यासमुनेः ।

सवर्षाशनिराकाशः ससज्जनखला मही ।
गुणा दोषाश्च विद्यन्ते हन्त भो महतामपि ॥ ९ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

१ अपराधा ख

वन्दितोऽप्येष दोषाय वद्धरं निन्दितः खलः ।
स्तुतोऽप्याहिर्दशत्येव न दष्टं पीडिताननः ॥ १० ॥

अपूर्वः कोऽपि कोपाग्निः सज्जनस्य खलस्य च ।
एकस्य शाम्यति स्नेहाद्वर्धतेऽन्यस्य वारितः ॥ ११ ॥

गोमटस्य ।

वैरस्यैकनिधेः क्रूरमलस्य च जडात्मनः ।
पयोऽप्यपेयं भवति क्षाराम्भोधेः खलस्य च ॥ १२ ॥

कस्यापि ।

पश्चादन्यत्पुरश्चान्यत् पुनरुक्तभयादिव ।
परापवादविद्वांसो वदन्त्यविकलाः खलाः ॥ १३ ॥

पुनरुक्तपदस्य (पण्डितस्य) ।

पीडनं बहुधान्यस्य विधातुं खलजन्मनाम् ।
खलानामुचितं ग्रामात् बहिरेव निवेशनम् ॥ १४ ॥

ये वर्णयन्ति पापर्धिकौतुकं पृथिवीपतेः ।
विशेषः कतरस्तेषां पिशुनानां शुनामिव ॥ १५ ॥

श्रीजयरामस्यैतौ ।

खलः सत्क्रियमाणोऽपि ददाति कलहं सताम् ।
दुग्धधौतोऽपि किं याति वायसः कलहंसताम् ॥ १६ ॥

स्नेहेन भूतिदानेन कृतस्वच्छोऽपि दुर्जनः ।
दर्पणश्चान्तिके तिष्ठन् करोत्येकमपि द्विधा ॥ १७ ॥

दर्पणस्य खलु दुर्जनस्य च ब्रूत हन्त सुमनाः किमन्तरम् ।
यावदेव पुरतो वसेज्जनस्तावदेव हृदयेऽस्य वर्तते ॥ १८ ॥

केशवस्यैते ।

अन्यस्माल्लब्धोष्मा क्षुद्रः प्रायेण दुःसहो भवति ।
रविरपि तपति न तादृग्यादृक्तत्तप्तसिकतौघः ॥ १९ ॥

दुर्वचनमनभिजाताः स्वजनं मन्युस्थमप्युपेत्यापि ।
अभ्यन्तरगम्भीर्यामपि दूरादागत्य भेदन्ति ॥ २० ॥

वल्लभेश्वरस्यैतौ ।

---

१ [illegible]

अप्यात्मनो विनाशं गणयति न खलः परव्यसनहृष्टः ।
प्रायस्सहस्रनाशे समरमुखे नृत्यति कबन्धः ॥ २१ ॥

स्वगुणानिव परदोषान् वक्तुं न सतोऽपि शक्नुवन्ति बुधाः ।
स्वगुणानिव परदोषानसतोऽपि खलास्तु कथयन्ति ॥ २२ ॥

रविगुप्तस्यैतौ ।

उज्ज्वलगुणमभ्युदितं क्षुद्रो द्रष्टुं न कथमपि क्षमते ।
हित्वा तनुमपि शलभः शुभ्रं दीपार्चिरपहरति ॥ २३ ॥

वल्लभदेवस्य ।

ऋजुरेष पक्षवानिति काण्डे प्रीतिं खले च माकार्षीः ।
प्रायेण त्यक्तगुणः फलेन हृदयं विदारयति ॥ २४ ॥

एते स्निग्धतमा इति मा मा क्षुद्रेषु यात विश्वासम् ।
सिद्धार्थानामेषां स्नेहोऽप्यश्रूणि पातयति ॥ २५ ॥

सूचिगोभटस्यैतौ ।

विध्वस्तपरगुणानां भवति खलानामतीव मलिनत्वम् ।
अन्तरितशशिरुचामपि सलिलमुचां मलिनिमाऽभ्यधिकः ॥ २६ ॥

विषधरतोऽप्यतिविषमः खल इति न[1] मृषा वदन्ति विद्वांसः ।
यदयं नकुलद्वेषी स कुलद्वेषी पुनः पिशुनः ॥ २७ ॥

हस्त इव भूतिमलिनो लंघयति यथा यथा खलस्सुजनम् ।
दर्पणमिव तं कुरुते तथा तथा निर्मलच्छायम् ॥ २८ ॥

सुबन्धोरेते ।

शिरसि निहितोऽपि नित्यं यत्नादपि सेवितो बहुस्नेहैः ।
तरुणीकच इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहाति ॥ २९ ॥

विकसितवदनः पिशुनः प्रोत्फुल्लविलोचनो यदा भ्रमति ।
मन्ये तदाऽस्य जातस्सदहितकरणश्रमस्सफलः ॥ ३० ॥

---

१. कल क पाठभेद २ हस क ख ३ सन्य क पाठभेद ४ दुप क पाठभेद

अहमेव गुरुः सुदारुणानामिति हालाहल मास्म तात दृप्यः।
ननु सन्ति भवादृशानि भूयो भुवनेऽस्मिन् वचनानि दुर्जनानाम् ॥ ३१ ॥

केषामप्येते।

समर्पितास्तेन न कस्य दोषाः हठाद्गुणा वा न हृताः खलेन।
तथापि दोषैर्न वियुज्यतेऽसौ सन्तोऽपि नैकेन गुणेन चित्रम् ॥ ३२ ॥

धर्ममानस्य।

ते तावत्कृतिनः परार्थघटकाः स्वार्थान्परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतस्स्वार्थाविरोधेन ये।
तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये।
ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ ३३ ॥

कस्यापि।

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दंभः शुचौ कैतवं
शूरे निर्घृणता मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि।
तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे
तत्को नाम गुणो भवेत्स विदुषां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥ ३४ ॥

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां दुर्जनपद्धतिः।

कृपणपद्धतिः (९)

असंभोगेन सामान्यं कृपणस्य धनं परैः ।
अस्येदमिति संबंधो हानौ दुःखेन गम्यते ॥ १ ॥

व्यासस्य ।

वीणेव श्रोत्रहीनस्य लोलाक्षीव विचक्षुषः ।
व्यसोः कुसुममालेव श्रीः कदर्यस्य निष्फला ॥ २ ॥

यत्करोत्यरुचिं क्लेशं तृष्णां मोहं प्रजागरम् ।
न तद्धनं कदर्याणां हृदयव्याधिरेव सः ॥ ३ ॥

उक्तं परस्यामिपतामनुक्तं यात्यदृश्यताम् ।
हृदये शल्यतां धत्ते निधने धनिनां धनम् ॥ ४ ॥

व्यर्थं श्रुतमशीलस्य बलं कापुरुषस्य च ।
व्युत्थानं मन्दभाग्यस्य धनं कृपणजीविनः ॥ ५ ॥

यदर्ज्यते परक्लेशैरर्जितं यन्न भुज्यते ।
विभज्यते यदन्तेऽन्यैः कस्यचिन्मास्तु तद्धनम् ॥ ६ ॥

क्षेमेन्द्रस्यैते ।

गृहमध्यनिखातेन धनेन रमते यदि ।
सतु तेनानुसारेण[1] रमते किं न मेरुणा ॥ ७ ॥

कृपणेन शवेनेव मृतेनापि न दीयते ।
मांसं वर्धयता तेन काकस्योपकृतिः कृता ॥ ८ ॥

प्रायेण धनिनामेव धने तृष्णा गरीयसी ।
पश्य कोटिद्वयोपेतं लक्षाय प्रवणं धनुः ॥ ९ ॥

केषामप्येते ।

मृत्युश्शरीरगोप्तारं धनरक्षं वसुन्धरा ।
दुश्चारिणीव हसति स्वपतिं पुत्रवत्सलम् ॥ १० ॥

साधुना दीनमनसा प्रार्थितो विभवे सति ।
ददाति यदि नो तस्मै पृष्टस्यास्य किमुत्तरम् ॥ ११ ॥

व्यासस्यैतौ ।

---

[1] तेनानुमानेन क ख ग घ.

शरणं किं प्रपन्नानि विषवन्मारयन्ति किम् ।
न त्यज्यन्ते न भुज्यन्ते कृपणेन धनानि यत् ॥ १२ ॥

रिपुकस्य ।

दृढतरनिबद्धमुष्टेः कोशनिषण्णस्य सहजमलिनस्य ।
कृपणस्य कृपाणस्य च केवलमाकारतो भेदः ॥ १३ ॥

सूनिगोभटस्य ।

धनमर्थिनामभोग्यं चिरसंचयदूषितं कदर्याणाम् ।
स्रोतोजलमिव रुचिरं सततागमनिर्गमं महताम् ॥ १४ ॥

न परं धनानि दारास्तनुरप्यन्योपकरणतां याति ।
कृपणस्य नन्दनरपतिरत्रार्थे स्पष्टदृष्टान्तः ॥ १५ ॥

नन्दनरेन्द्रद्रविणैर्दुष्कृतमिव किमपि विहितमतिघोरम् ।
वसुधान्तोऽप्यपारो विरमति नाद्यापि यत्तेभ्यः ॥ १६ ॥

[चो] इअणकरपरंपरपाविअत्तणखेयपत्तमणपरिसन्ता ।
अन्या किवणघरत्था मत्थावत्था सुवन्ति विय ॥ १७ ॥

अभ्युपयुक्तास्सन्निर्गतागतैरदरदः प्रखिन्नानाः ।
कृपणजनसन्निकर्षे प्राप्यार्थाः प्रस्वपन्तीव ॥ १८ ॥

वल्लभदेवस्यैते ।

प्राप्तानपि न लभन्ते भोगान् भोक्तुं स्वकर्मभिः कृपणाः ।
द्राक्षाप्रपाकसमये मुखपाको भवति काकानाम् ॥ १९ ॥

रविगुप्तस्य ।

निद्राच्छेदसखेदबान्धवजनः सोद्वेगवंशोज्झितः
पड्डायकदर्थितः परिजनैर्गन्ध्रीभयात्क्षोभितः ।
भग्नश्लाघ्यमनोरथः शिथिलमाराक्षुण्णपादद्वयः
पर्यन्ते कृपणः करोति विरसः किं तन्यतुल्यैर्धनैः ॥ २० ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

इति श्रीमहाराजाधिराजभगवत्सामन्तगोपविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां कृपणपद्धतिः ।

[illegible]

अन्यापदेशः ।

खेचराः ।

रविपद्धतिः (१०)

उत्पाद्य यत्स्वयमपि प्रबलानुरागभाजस्तथाऽनुसरतोऽपि दिवाकरस्य।
छाया प्रसर्पति सुदूरमनेन मन्ये वत्म तया सदृशमेव कुलीनतायाः ॥ १ ॥

श्रीभोजदेवस्य।

देवो हरिर्वहतु वक्षसि कौस्तुभं तमन्यैव काचन पुनर्द्युमणेः प्रतिष्ठा ।
यत्पादसंगतितरंगितसौरभाणि धत्ते स एव शिरसा सरसीरुहाणि ॥ २ ॥

श्रीराजपितामहमहादेवस्य ।

तुच्छस्यापि समेष्यतोऽस्य तमसो दृष्ट्वाऽपि तेजस्विता-
मुन्मुच्य त्यजति स्वमण्डलमहो यस्सोऽपि भासां पतिः ।
शूरःशूर इति स्वतन्त्रवचसा लोकेषु यत्कीर्त्यते
ख्यातिस्तत्र गरीयसी न बलवद्रूपं पुनर्वास्तवम् ॥ ३ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

यत्पादाः शिरसा न केन विधृताः पृथ्वीभृतां मध्यत-
स्तस्मिन्भास्वति राहुणा कवलिते लोकत्रयीचक्षुपि ।
खद्योतैः स्फुरितं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृंभित
घूकैरुत्थितमाः किमत्र करवै किं केन नो चेष्टितम् ॥ ४ ॥

श्रीमुञ्जस्य ।

पातः पूष्णो भवति महतो नोपतापाय यस्मात्
काले प्राप्ते क इह न ययुर्यान्ति यास्यन्ति चौस्तम् ।
एतावत्तु व्यथयतितरां लोकवाह्यैस्तमोभि-
स्तस्मिन्नेव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धोऽवकाशः ॥ ५ ॥

१ इव ख २ वा. ख

गते तस्मिन् भानौ त्रिभुवनसमुन्मेषविरह-
व्यथा चन्द्रो नेष्यत्यनुचितमतो नास्ति किमपि ।
इदं चेतस्तापं जनयतितरामत्र यदमी
प्रदीपास्सञ्जातास्तिमिरहतिबद्धोद्धुरशिखाः ॥ ६ ॥

भट्टभल्लटस्यैतौ ।

आगत्यैव कुतश्चिदेव गगनाभोगं च कृत्वाऽऽत्मसात्
भावाभावविलोकनास्पदममूनीत्वेन्दुमुख्यानपि ।
आज्वल्यं जगतो विधाय किमपि प्राप्तः प्रियोऽस्तं पति-
र्यात्वस्तं प्रविशत्वथाब्धिमथवा मेरौ परिभ्राम्यतु ॥ ७ ॥

श्रीशल्यणस्य ।

न्याय्यं यत्तमसः समूलदलनं भास्वत्तया तन्यते
नैतच्चारु परं सजातिमकलज्योतींषि मुष्णासि यत् ।
युक्तं वोऽखिललोकमूर्धपदवीमारोढुमिच्छोर्यतः
किं तेजः किमु पूर्णता किमुदयस्तुल्ये परे जीवति ॥ ८ ॥

विधिशानस्य ।

न तेजस्तेजस्वी प्रसृतमपरेषां विषहते
स तस्य स्वो भावः प्रकृतिनियतत्वादकृतकः ।
मयूखैरश्रान्तस्तपति यदि देवो दिनकरः
किमाग्नेयो ग्रावा निकृत इव तेजांसि [कि] रति ॥ ९ ॥

भर्तृमेण्ठेः ।

सान्द्र निद्रोपघातानामभवदपहतो नेत्रनिर्वाणसंप-
न्मार्गालोके न लोकः प्रभवति विदधे ध्वान्तमेकातपत्रम् ।
पाटेनाशेषमेवाप्रकाशितमिति (?) दिनाधीश्वरस्योपकार-
स्तस्य द्वीपान्तरेऽपि प्रसभमसमं किन्तु तेजस्तदेव ॥ १० ॥

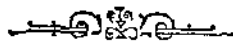
वसुदामस्य ।

इति श्रीमहारोहकभगदत्तजल्हणदेवसंचिताया सूक्तिमुक्तावल्यां रविपद्धतिः ।

---

१ [illegible]

चन्द्रपद्धतिः (११)

आलोकवन्तस्सन्त्येव भूयांसो भास्करादयः ।
कलावानेव तु ग्रावद्रावकर्माणि कर्मठः ॥ १ ॥

प्रह्लादनस्य ।

दैवाद्यद्यपि तुल्योऽभूत् भूतेशस्य परिग्रहः ।
तथाऽपि किं कपालानि तुलां यान्ति कलानिधेः ॥ २ ॥

मालतीमाधवस्य ।

राजशब्दं स एवैकः काममिन्दुर्निषेवताम् ।
कलङ्ककल्पमप्येणमाश्रितं न जहाति यः ॥ ३ ॥

कस्यापि ।

पीयूषं वपुषोऽस्य हेतुरुदयो विश्वस्य नेत्रोत्सवः
प्लुष्टं भानुकरैरयं त्रिभुवनं ज्योत्स्नाजलैस्सिञ्चति ।
सर्वाशाप्रतिरोधकान्धतमसध्वंसाय बद्धोद्यमो
धिग्धातारमिहापि लक्ष्म लिखितुं यस्य प्रवृत्तं मनः ॥ ४ ॥

कस्यापि ।

यद्यपि शिरोऽधिरोहति रौद्रः[1] क्रोधेन सिंहिकातनयः ।
तदपि न शरणं यातं सागरसूनुर्मृगं त्यजति ॥ ५ ॥

मदनस्य ।

विरम तिमिर साहसादमुष्माद्यदि रविरस्तमितः स्वतस्ततः किम् ।
कलयसि न पुरो महामहोर्मिद्युतिनिधिरभ्युदयत्ययं शशाङ्कः ॥ ६ ॥

बल्लाळसेनस्य ।

एकैव साऽमृतमयी सुतरामनर्घ्या
काऽप्यस्त्यसौ हिमकरस्य कला ययैव ।
आरोपितो गुणविदा परमेश्वरेण
चूडामणौ न गणितोऽस्य कलङ्कदोषः ॥ ७ ॥

कस्यापि ।

1 रुद्र क ख, रौद्र इति शार्ङ्गधरीय पाठ ।

वायुपद्धतिः (१२)

चरतरुविघटनपटवः स्वच्छन्दं यान्ति वायवो बहवः ।
तत्कुसुमसहृत्परिमलगुणविन्यासे कृती त्वेकः ॥ १ ॥

वैद्यभानुपण्डितस्य ।

पवनो मलयजवाऽऽमोदोऽमोदं तनोति सञ्चरन्तः ।
दीपं हन्ति तदस्य ज्ञातं प्रतिपन्ननिर्वहणम् ॥ २ ॥

कस्यापि ।

अलिपटलैरनुयातां सहृदयहृदयज्वरं विलुम्पन्तीम् ।
मृगमदपरिमललहरीं समीर पामरेषु रे किरसि ॥ ३ ॥

मालवीमाधवस्य

स्वार्थानपेक्षं जनतापशान्त्यै नित्योदितास्सन्ति पयोमुचोऽमी ।
निर्धिषणस्नानरपूहने ये सन्त्येव ते केऽपि महानुभावाः ॥ ४ ॥

कस्यापि ।

ये जात्या लघवः सदैव गणनां याता न ये कुत्रचित्
पद्भ्यामेव विमर्दिताः प्रतिदिनं भूमौ विलीनाश्चिरम् ।
उत्क्षिप्ताश्चपलाशयेन मरुता पश्यान्तरिक्षे सखे
तुङ्गानामुपरि स्थितिं क्षितिभृतां कुर्वन्त्यमी पांसवः ॥ ५ ॥

भल्लटस्य ।

कोऽयं भ्रान्तिप्रकारस्तव पवन पदं लोकपादाहतीनां
तेजस्विव्रातसेव्ये नभसि नयसि यत्पांसुपूरं प्रतिष्ठाम् ।
तस्मिन्नुत्थाप्यमाने जननयनपदव्यापदस्सन्तु तावत्
तेनोपायेन सद्यो वपुषि मलिननेत्ये दोषस्तवैव ॥ ६ ॥

अमृतदत्तस्य ।

शाखाभि[ःपंक्तिो]दिशः कल्पतान्तर्मिश्रविभागोत्तर
नो गेहे वहुद्रुमके प्रथयतान्यान्यानिर्थयामगा ।
इत्थं [पोन्य]मनोरथशयिमभिस्मार्थ मरुद्धे मुदा
हा दुर्वात विपानताल तदिद बाले स्मार्ने भवान ॥ ७ ॥

प्रद्युम्नस्य ।

॥ इति वायुपद्धतिः ॥

[illegible]

मेघपद्धतिः (१२)

चातकः [स्वांस्य] मानेन जलं प्रार्थयतेऽम्बुदम् ।
स [तूदार] तया नित्यं प्लावयत्यम्बुना महीम् ॥ १ ॥

नभसि निरवलम्बे सीदता दीर्घकालं त्वदभिमुखनिपण्णोत्तानचञ्चूपुटेन ।
जलधर जलधारा दूरतस्तावदास्तां ध्वनिरपि मधुरस्ते न श्रुतश्चातकेन ॥२॥

कयोरप्येतौ ।

एकस्य तस्य मन्ये धन्यामभ्युन्नतिं जलधरस्य ।
विश्वं सशैलकाननमाननमालोकते यस्य ॥ ३ ॥

प्रह्लादनस्य ।

जलदस्समुद्रसेवामाचरति समग्रभुवनभरणाय ।
कुरुते तामपि हतमतिरात्मम्भरिरनिशमौर्वाग्निः ॥ ४ ॥

वल्लभदेवस्य[३] ।

संप्रति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि देवता वरदाः ।
जलद त्वयि विश्राम्यति सृष्टिरियं भुवनकोशस्य ॥ ५ ॥

वस्तुपालस्य ।

जलधर जलभरनिकरैः परिहर परितापमुद्धरं जगतः ।
नो चेदपसर दूरं हिमकरकरदर्शनं वितर ॥ ६ ॥

चन्द्रकवे ।

अयि जलद यदि न दास्यसि कतिचित्त्वं चातकाय जलकणिकाः ।
तदयमचिरेण भविता सलिलाञ्जलिदानयोग्यस्ते ॥ ७ ॥

कस्यापि ।

यद्भूभृता लघु [तैर] रपि बद्धमूलमासादितानि सहसैव तृणैश्शिरांसि ।
अम्भोमुचः प्रचुरवर्षविशृङ्खलस्य तच्चेष्टितं दुरवधारगतेर्जलस्य ॥८॥

भागवतजयवर्धनस्य ।

१ स्वांतु क ख ग घ २ स्वौदार्य क ख ग घ ३ Bhandarkar's Report ascribes this to Prahladana ४ तृणै क ख गुणैरिति सुभाषितावलौ पाठ ५ Bhandarkar's Report ascribes the verse to Prakāsavarsha

एतद्रन पथिकैकजीवितं पश्य शुष्यतितरां महत्सरः ।
रे मुधाऽम्बुधर रुद्धमङ्गलनिर्वधिना किमिति यद्वादिनी ॥ ९ ॥

प्रग्रहार्षस्य ।

स श्लाघ्ये जलधिस्सरांसि वितरन्त्यभ्यागतेभ्यो मितं
गृह्णन्ति सरितः श्रमेण पतितोऽप्याधाय वन्धं बलात् ।
प्राप्यं कृषकैः कथंचन किमप्यारोप्य कण्ठे पटं
तत्त्वां त्यागिनमेकमेव (भगव) न्पर्जन्य मन्यामहे ॥ १० ॥

प्रल्हादनस्य ।

दृष्टा नत्र कमलसरसी राजहंसावतंसा
पुण्यं स्रोतो हिमगिरिभुवस्त्वत्कृते येन मुक्ताः ।
सम्प्राप्तेऽस्मिन् जलद दहनोद्दण्डदाहे निदाघे
पर्जन्य स्वीकुरु तमधुना चातकं पातकं वा ॥ ११ ॥

दीपकस्य ।

अये हेलावेल्लगुल्लितकुलशैले जलनिधौ
पुनो धारामोघं घन जलद मोघं वितरसि ।
समन्तादुत्तालज्वलदनलदावीलालकलनश्रमो-
पेतानेतानुपचर पयोभिर्विटपिनः ॥ १२ ॥

वम्पारि ।

अमु कालक्षेपं त्यज जलद गम्भीरमधुरैः
किमेभिर्निर्घोषैः सृज झगिति धाराणि सलिलम् ।
अये पश्चावस्थामकरुण समीरस्यतितर-
ज्वलद्दावज्वालावलिमलिनमूर्तेर्विटपिनः ॥ १३ ॥

अनस्य ।

मगः शिरं व्रजति सलिलं यत्र मुक्तामयत्वं
स्यातम्भोऽयं जगति जलधिस्त्वभ्मासम्प्रपन्नौ ।
शुक्तिव्यापाराद्धिरवरदनेऽप्यत्र वीतादरस्त्वं
पर्ह स्वातीजलद यदिगाण्यमेताहृन्नोऽप्रमि ॥ १४ ॥

मृगस्य ।

इति मेघपद्धतिः ।

---

१ कन्दर ध १, मन्न ग

अपि स्वैरं सर्वैः पुनरप[धि]नैः कैरपि [धि]नैः
  परित्राणैः प्राणैर्यदपि च विधेयं परहितम् ।
तदर्थं तच्चञ्चत्परभृत भवत्येव भवत-
  स्ततस्माच्चालस्यं कथमपि निरस्यं क्षणमपि ॥ ७ ॥

अन्धोद्यनापर्यन्ती ।

अमृतवचनलीलाविभ्रमैरञ्जनानां
  रचय चतुर कीर भ्रान्तचित्तेषु तेषु ।
अकलितपरसेवातापपापः पिकोऽसौ
  भजतु विपिनवासेऽपि पीयूषकण्ठः ॥ ८ ॥

कस्यापि ।

परभृतशिशो मौनं तावद्विधेहि नभस्थली-
  स्तनविषये पक्षौ स्यातां न यावदिमौ क्षमौ ।
ध्रुवमितरथा द्रष्टव्योऽसि स्वजातिविलक्षण-
  ध्वनिकुपितध्वाङ्क्षव्रातीपुटाहतिजर्जरः ॥ ९ ॥

आड्यस्य ।

रे रे काक वराक साम्यममुना पुंस्कोकिलेन ध्वनि-
  स्पर्धाबन्धमुपेयुषस्तव कथं यशो न याति द्विधा ।
यस्याकर्ण्य रवस्सुधाकवलितं वाच्यमानामपि
  व्यग्राणि ग्रथयन्ति मन्मथकथां चेतांसि चैत्रोत्सवे ॥ १० ॥

भट्टस्य ।

उद्याने सहकारकोरककृतसन्त्याश्रया कोकिलः
  स्थातुं वाञ्छति चित्तजन्मनृपतेर्मित्रश्च मन्त्री यतः ।
किन्तु ध्वाङ्क्षविजृम्भितेषु न चिरमारब्धगानेषु न
  केकारेषु न पञ्चमध्वनिषु न श्रोता न वेत्त्यन्तरम् ॥ ११ ॥

उन्मज्जन्तु तटे तटे रव रवाः काका वकाका अपि
  कोकूयन्तु मदा निनादपटवो विपटे विपल्ले ।
सोऽन्यः कोऽपि रसालपल्लवदलग्रासोल्लसत्पाटल-
  [illegible]कण्ठकूजनकला[illegible] ॥ १२ ॥

[illegible] ।

येनानन्दमये वसन्तसमये सौरभ्यहेलामिलद्-
भृङ्गालीमुखरे रसालशिखरे नीताः पुरा वासराः।
आः कालस्य वशेन कोकिलयुवा सोऽप्यद्य सर्वा दिशो
भ्राम्यद्वायसचञ्चुघातविदलन्मूर्धा मुहुर्धावति ॥ १३ ॥

भेरीभाकारस्य।

दात्यूहास्सरसं रसन्तु सरसं गायन्तु केकाभृतः
कादम्बाः कलमालपन्तु मधुरं कूजन्तु कोयष्टयः।
दैवाद्यावदसौ रसालविटपिच्छायामनासाद्य-
न्निर्विण्णः कुटजेषु कोकिलयुवा संजातमौनव्रतः ॥ १४ ॥

कस्यापि।

तूर्णीं तिष्ठ चकोर संहर गिरं त्वं कीर पारावत
त्वद्वाचो विरमन्तु बर्हिण भवत्केकोऽपि विश्राम्यतु।
एतन्नूतनचूतपल्लवलवग्रासोल्लसन्मञ्जुल-
व्याहारः कलकण्ठ एष किरति श्रोत्रे सुधाशीकरान् ॥ १५ ॥

॥ इति कोकिलपद्धतिः ॥

हंसपद्धतिः (१५)

गाङ्गमम्बु सितमम्बु यामुनं कज्जलाभमुभयत्र मज्जतः ।
राजहंस तव सैव शुभ्रता चीयते न च न चापचीयते ॥ १ ॥

अम्भोजिनीवननिवासविलासमेव हंसस्य हन्तु नितरां कुपितो विधाता ।
न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ २ ॥

तटे तीरोत्सङ्गे क्वचिदपि दवाग्न्याच्छादिततनुः-
पतद्धारासारां गमय विषमां प्रावृषमिमाम् ।
निवृत्तायां तस्यां सरसि सरसोत्फुल्लनलिने
स एव त्वं हंसः पुनरपि विलासास्त इह ते ॥ ३ ॥

श्यामध्येन ।

यस्सन्तापमपाकरोति जगतां यश्चोपकारक्षमः
सर्वेषाममृतात्मकेन वपुषा प्रीणाति नेत्राणि यः ।
तस्याप्युन्नतिमम्बुदस्य सहसे यन्न त्वमेतावता
वर्णेनैव परं मराल धवलः कृष्णस्त्वमन्तरसि ॥ ४ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

हंस त्वं शरदिन्दुपाण्डुरवपुः पक्षद्वयेनोन्नतो
धात्रीमण्डलमण्डनस्थिरपदः श्लाघ्यो न वा किं तव ।
किं त्वेवं गतयोर्यदङ्ग कुरुषे भेदं च दुग्धाम्भसो
नूनं सर्वगुणोन्नतस्य भवतस्तन्नैव युक्तं मनाक् ॥ ५ ॥

अन्या सा सरसी मराल मुनिभिर्यत्तीरसोपानिका-
विन्यस्तान् पतितगुल्फान् करटपन्नदष्टोऽसि कूर्ममुखैः ।
यया पारणपायिता कमलिनीखण्डेऽत्र गुप्तात्मभि-
र्व्याधैस्त्वद्विषमुग्ररन्धनविधौ किं नाम नाक्लृप्यते ॥ ६ ॥

म्लाना नलिनी गतानि किरणैः सूर्यस्य शोषं पयो-
नाशं प्राप विहंगमावलिरियं तृष्णाविशीर्णेक्षणा ।
एवं नीरमहीरुहा अपि पतत्यत्र प्रियेऽस्मिन्नपि रे
राजन् मानमराल तुच्छसरसीनीरे रतिस्तत्क्रमः ॥ ७ ॥

गतं तद्गाम्भीर्यं तटमपि हृतं जालिकजनैः सखे हंसोत्तिष्ठ त्वरितममुतो याहि सरसः ।
न यावन्मन्दाम्भःस्तिमितवपुरूर्मिनिचयवान् बकोटो वा वामश्चरणयुगलं मूर्ध्नि कुरुते ॥ ८ ॥

यो दिव्याम्बुजलीनमत्तमधुपप्रोद्गीतिरम्यं सर-
स्त्यक्त्वा मानसमल्पवारिणि पदं बध्नाति केदारके ।
तस्यालीकसुखाशया परिभवक्षेत्रीकृतस्याधुना
हंसस्योपरि टिट्टिभो यदि पदं धत्तेऽत्र को विस्मयः ॥ ९ ॥

विश्वाभीष्टरसं प्रबन्धविधृतिं स्नेहस्य पात्रं जडै-
र्युक्तं यद्यपि कुर्वते हतधियो दुग्धं विमुग्धाशयाः ।
तिष्ठन्त्यत्र तथापि केचन गिरा गत्या च लोकोत्तरा
नीरक्षीरविवेकधीरधिषणास्ते राजहंसाः कुतः ॥ १० ॥

काके कार्ष्ण्यमलौकिकं धवलिमा हंसे निसर्गस्थितो
गाम्भीर्ये महदन्तरं वचसि यो भेदस्स किं कथ्यते ।
एतावत्सु विशेषणेष्वपि सखे यत्रेदमालोक्यते
के काकाः खलु के च हंसशिशवो देशाय तस्मै नमः ॥ ११ ॥

सन्त्यन्यत्रापि वीचीचयचकितचलत्क्रौञ्चचञ्चुप्रभिन्न-
प्रोन्निद्राम्भोजरेणुप्रकरविरचनाहारिवारिप्रबन्धाः ।
किन्तु स्वच्छाशयत्वं जगति न सुलभं तेन गत्वा विदूरं
बद्धोत्कण्ठानुरागादनुसरति सरो मानसं राजहंसः ॥ १२ ॥

आकारः कमनीयताकुलगृहं लीलालसा सा गति-
स्संपर्कः कमलाकरैः कलतया लोकोत्तरं कूजितम् ।
यस्येयं गुणसंपदस्ति महती तस्यापि भव्यस्य ते
संरब्धत्वमसद्बकैर्मद्गुकलहे नाहं सहे हंस हे ॥ १३ ॥

केषामप्येते ।

गतमनुतटं पद्मे पद्मे निवेशितमाननं
प्रतिकमलिनीपत्रच्छायं मुहुर्मुहुरासितम् ।
नयनसलिलैरुष्णैः कोष्णाः कृता जलवीचयो
जलदमलिनां हंसेनाशां विलोक्य गमिष्यता ॥ १४ ॥

इति हंसपद्धतिः ।

मयूरपद्धतिः (१६)

व्यजनैरातपत्रैश्च भूत्वा पिच्छैः कलापिनाम् ।
स्थानभ्रष्टैरपि कृतं परेषां तापवारणम् ॥ १ ॥

कृपणकलितशिखिपिच्छमण्डनमास्तां वधेन किं शिखिनः ।
कुतुकिनि पुनर्न लाभो विषधरगहनं वनं भविता ॥ २ ॥

गोपिकेशोपिकशिराजदे

रे रे मयूर शबरीकरतालिकाभिः किं मुग्ध नृत्यसि वृथा विततोरुबर्हः ।
त्वद्बर्हविस्तृतितिरोहितमूर्तयोऽमी त्वां घातयन्ति निभृतं कितवाः किराताः ॥ ३

भ्रातर्जीवनदायिनस्तु जगतामेते घनास्त्वत्प्रिया
बन्धुस्ते हरनन्दनस्य च सखा कृष्णप्रियः शंकरः ।
इन्द्रश्चापि सुहृत्तवाङ्गनयनैरेतेषु मित्रेष्वपि
भार्या वायुभुजो मयूर भवतो ग्रासाय किं कल्पिताः ॥ ४ ॥

भ्रातः पत्ररथेश्वरोऽसि कटके त्वं भूभृतोऽप्यग्रणी-
र्नाम्ना नेत्रसहस्रदर्शनपटुस्त्वं नीलकण्ठोऽपरः ।
भद्र श्रीशभुजङ्गवन्दिघटना गीतैस्त्वया छिद्यते
शुभ्रापाङ्ग तथापि काव्यरसतो मान्यास्तवैते गुणाः ॥ ५ ॥

केषामप्येते ।

एतस्मिन्मलयाचले बहुविधैः किं नैरकिञ्चित्करैः
काकोलूककपोतकोकिलकुलैरेकोऽपि पार्श्वस्थितः ।
केकी कूजति चेत्तदा विघटितव्यालावलीबन्धनः
सेव्यः स्यादिह सर्वलोकमनसामानन्दनश्चन्दनः ॥ ६ ॥

मुकुन्दस्य ।

अस्मान्विचित्रवपुषश्चिरपृष्ठलग्नान् को वा विमुञ्चति सखे यदि वा विमुञ्च ।
हा हन्त केकिवर हानिरियं तवैव भूपालमूर्धनि पुनर्भविता स्थितिर्नः ॥ ७

अये नीलग्रीव क्व कथय सखे नेऽत्र मुनयः
पर तोयं येषां तव परविन्यासो वितनुते ।
अमी दूराकूताः कणितमिदमाकर्ण्य सहसा
त्यजन्ते हन्त त्वामहह जठराः पुच्छनिकराः ॥ ८ ॥

कस्यापि ।

॥ इति मयूरपद्धतिः ॥

काकपद्धतिः (१७)

अहो मोहो वराकस्य काकस्य यदसौ रसात् ।
नरीनर्ति सरीसर्ति समीपे शिखिहंसयोः ॥ १ ॥

आमरणादपि विरुतं कुर्वाणाः स्पर्धया सह मयूरैः ।
किं जानन्ति वराकाः काकाः केकारवं कर्तुम् ॥ २ ॥

कयोरप्येतौ ।

श्रुतराजहंसवचसो युक्ता तूष्णीकतैव कौकस्य ।
आकर्णितकलकोकिलरुतमपि मुखरं च धिक् ध्वांक्षम् ॥ ३ ॥

श्रीवल्लभदेवस्य ।

काक त्वं फलनम्रमाम्रविपिनं दैवात्समासादयन्
किं कर्णौ बधिरीकरोषि परुषैः रेकारकोलाहलैः ।
मौनं चेदवलम्बसे रतभरप्रक्रान्तपुंस्कोकिल-
भ्रान्त्याऽपि त्वयि सञ्चरन्ति न कथं मुग्धाकटाक्षच्छटाः ॥ ४ ॥

हरिभट्टस्य ।

चित्रं चित्रं बत बत महच्चित्रमेतद्विचित्रं
जातो दैवादुचितरचनासंविधाता विधाता ।
यन्निम्बानां परिणतफलस्फीतिरास्वादनीया
यच्चैतस्याः कवलनकलाकोविदः काकलोकः ॥ ५ ॥

कस्यापि ।

पथि निपतितां शून्ये दृष्ट्वा निरावरणाननां
यदि दधिघटीं गर्वोत्तब्धः समुद्धुरकन्धरः ।
निजसमुचितास्तास्ताश्चेष्टा विकारशताकुलो
यदि न कुरुते काणः काकः कदा नु विधास्यति ॥ ६ ॥

भल्लटस्य ।

१ कङ्कस्य ग २ स्फूर्तिः क

रथ्यावस्करचत्वरान्तबहिर्भूमीवटद्वीक्षणं
सञ्चार्यैकमितस्ततो भ्रमिवशात्प्राप्यैकमाखुं मृतम् ।
काकः पश्यत कोटरे कटु रटन् संग्रामभग्नामर-
मत्यक्षापहृतामृतेन समतां तार्क्ष्येण संस्थापयते ॥ ७ ॥

भट्टरुद्रनागस्य ।

किं केकीव शिखण्डमण्डिततनुः किं कीरवत्पाठकः
किं वा हंस इवाङ्गनागतिगुरुः शारीव किं सुस्वरः ।
किं वा हन्त शकुन्तबालपिकवत् कर्णामृतस्यन्दनः
काकः केन गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥ ८ ॥

नो चारू चरणौ न चापि रुचिरा चञ्चुर्न वाच्यं वचो
नो लीलाललिता गतिर्न च शुचिः पक्षग्रहोऽयं तव ।
क्रूरकेंकृतदुर्भगां गिरमिह स्थाने सतामुद्गिरन्
मूर्ख ध्वांक्ष न लज्जसे विसदृशं हंसत्वमुन्नाटयन् ॥ ९ ॥

इति काकपद्धतिः ।

वकपद्धतिः । (१८)

जीवतोपि गिलन्मत्स्यान्मुनिवद्दृश्यते वकः ।
मृतानपि न गृध्रोऽत्ति धिगाकारदुरन्तताम् ॥ १ ॥

कस्यापि ।

निजकुलोचितचेष्टितमात्मनो यदपहाय यियाससि हंसताम् ।
वक वकव्रतमेव तथाऽपि ते चलति चेत्तदिमां त्यज यन्त्रणाम् ॥ २ ॥

भट्टगोविन्दराजस्य ।

किरति मुखगृहीतं भुक्तशेषं पुरीषं
विलिखति चरणाग्रैर्देवतानां शिरांसि ।
विहरति हतमानः साधुमूर्धस्वशङ्कं
किमिव न कुरुतेऽयं प्राप्य खं कङ्कपोतः ॥ ३ ॥

हंहो वकोट यदिहोद्धुरकन्धरत्वं त्वं नाटयन् वहसि रे धवलत्वमेतत् ।
ग्रासातिमात्रघटनाकुलितोदकोऽसि चञ्च्वा न किं मुहुरनेन समोऽस्तु कस्ते॥४॥

आधाय द्रुतमाकृतेरुपशमाद्विश्वासनं सन्निधा-
वेकैकं शफरं वकोट कपटाचार्यो जिघृक्षन्मुहुः ।
औदासीन्यनिवेदनाय निदधद्दिक्षु क्षणं चक्षुषी
चञ्च्वा किञ्च परामृशन् वपुरयं गाम्भीर्यमभ्यस्यति ॥ ५ ॥

श्रीभोजदेवस्यैतौ ।

रेरे शिष्ट वकोट नाकतटिनीतीरे तपस्विव्रतं
ध्यानेनानिमिषोपभोगमनसा युक्तं करोषीदृशम् ।
एवं यत्किल मानसस्य पदवीं काङ्क्षस्ययुक्तं हि त-
न्नीरक्षीरविवेकनिर्मलधियो हंसस्य नान्यस्य सः ॥ ६ ॥

कस्यापि ।

तद्वैदग्ध्यं समुचितपयस्तोयतत्त्वं विवेक्तुं
संल्लापास्ते स च मृदुपदन्यासहृद्यो विलासः ।
आस्तां तावद्बक यदि तथा वेत्सि किञ्चिद्विशेषं
तूर्णीमेवासितुमपि सखे त्वं कथं मे न हंसः ॥ ७ ॥

भट्टभल्लटस्य ।

जातिस्तस्य न मानसे न शुचिभिर्वृत्तिर्मृणालाङ्कुरै-
र्न व्योमोद्वहनेन निर्मलयशःख्यातिर्न यातः कृशः ।
जीवत्सत्त्ववधेन गावधवलो भ्राम्यन् सगर्वं पुन-
र्मिथ्याप्रोन्नतकन्धरः शठबको हंसैस्सह स्पर्धते ॥ ८ ॥

यदीढ ब्रूमस्त्वां लघुनि सरसि क्वापि शफरै-
स्तव न्याय्या वृत्तिर्न पुनरवगाढुं समुचितः ।
इतश्चेतश्चाभ्रंलिहलहरिहेलानटदिन-
क्षितिग्रग्रासैकग्रहिलतिमिपोतः पतिरपाम् ॥ ९ ॥

कस्याप्येतौ ।

इति बकपद्धतिः ।

भ्रमरपद्धतिः (१९)

गुम्फन्तु मालतीमालां विचित्रा चित्रकारकाः ।
तदामोदपरिच्छेदकोविद कोऽपि षट्पदः ॥ १ ॥

यद्यपि वदनसरोरुहसौरभलोभेन षट्पदोऽभ्येति ।
तदपि तमुत्पलनयना दंशाय समागतं मनुते ॥ २ ॥

मदनस्य ।

जाति यथाऽनुसरसि त्वमिह द्विरेफ तद्वद्विजातिमिह यन्निविडानुरागः ।
तद्वेत्[3] मूढ न परं वपुरेव कृष्णमित्थश्चरित्रमपि रे तव कृष्णमेव ॥ ३ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

मागा विषादमलिपोतक केतकीनामन्तर्निगूढमनवाप्य मधुप्रकर्षम् ।
लाभरस एव भवतो यदि कण्टकाना श्रेणीभिरक्षतशरीरतया प्रयासि ॥ ४ ॥

भट्टभल्लटस्य ।

रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं भास्वानुदेष्यति भविष्यति पङ्कजश्रीः ।
इत्थं विचिन्तयति कोशगते द्विरेफे हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार ॥५॥

श्रियो वासाम्भोजे त्रिदिवसरिदम्भोजकुहरे
हरेर्नाभीपद्मे मधु मधुकरो यः किल पपौ ।
स दैवादुन्मीलत्तपनकरतापव्यतिकर-
व्यथाकम्प्रः सम्प्रत्यतरुमरुभूमौ विचरति ॥ ६ ॥

यद्यप्याम्रतरोरमुष्य तरुणीकर्णावतंसोचिता-
माजिघ्रन्नवमञ्जरीं मधुप हे जातोऽसि पूर्णोत्सवः ।
विस्मर्तुं भवतस्तथाऽप्यनुचितं तद्वन्यमिन्दीवरं
यस्यास्वाद्य मधूनि धूनितशिरो मञ्जु त्वया गुञ्जितम् ॥ ७ ॥

केषामप्येते ।

---

१ भ्रमति क पाठभेद २ मपि क पाठभेद. ३ द्वच्मि क. पाठभेद

निरानन्दः कौन्दे मधुनि विधुरो बालबकुले
न साले सालम्बे लवमपि लवङ्गे न रमते ।
प्रियङ्गौ नो सङ्गं रचयति न चूते विचरति
स्मरन् लक्ष्मीलीलाकमलमधुपानं मधुकरः ॥ ८ ॥

उत्तरस्य ।

यस्यास्सङ्गमवाञ्छया न गणिता वाप्यो विनिद्रोत्पलाः
यामालिङ्ग्य समुत्सुकेन मनसा यातः परां निर्वृतिम् ।
भग्नां तामवलोक्य चन्दनलतां भृङ्गेण यज्जीव्यते
धैर्यं नाम तदस्तु तस्य न पुनः स्नेहानुरूपं कृतम् ॥ ९ ॥

दूरादुज्झति चम्पकं न च भजत्यम्भोजराजीरजो
नाजिघ्रत्यपि पाटलापरिमलं धत्ते न चूते रतिम् ।
मन्दारे मदनादरो विचरति श्रान्तो न सन्तृप्यते
तन्मन्ये क्वचिदत्र भृङ्गतरुणेनास्वादिता मालती ॥ १० ॥

कयोरप्येतौ ।

सोऽपूर्वो रसनाविपर्ययविधिस्तत्कर्णयोश्चापलं
दृष्टिस्सा मदविस्मृतस्वपरदिक् किं भूयसोक्तेन वा ।
सर्वं विस्मृतवानसि भ्रमर हे यद्वारणोऽद्याप्यसा-
वन्तःशून्यकरो निषेव्यत इति भ्रान्तः क एष ग्रहः ॥ ११ ॥

भल्लटस्य ।

इति भ्रमरपद्धतिः ।

खद्योतपद्धतिः (२०)

सूर्यादन्यत्र यच्चन्द्रेऽप्यर्थासंस्पर्शि तत्कृतम् ।
खद्योत इति कीटस्य नाम दुष्टेन केनचित् ॥ १ ॥

भल्लटस्य ।

क्वापि गतः पतिरह्नां जलदान्तरितः शशी सनक्षत्रः ।
शून्ये नभसि भवानपि खद्योत द्योततां नाम ॥ २ ॥

इन्दुः प्रयास्यति विनङ्क्ष्यति तारकश्रीः स्थास्यन्ति लीढतिमिरा न मणिप्रदीपाः ।
अर्धं समग्रमपि कीटमणे भविष्यत्युन्मेषमेष्यति भवानिति दूरमेतत् ॥ ३ ॥

युष्मादृशाः कृपणकाः कृमयोऽपि यत्र भान्ति स्म सन्तमससम्यगमस्त्रिशाऽसौ ।
सूर्यांशुदीप्रदशदिग्दिवसोऽधुना तु भात्यत्र नेन्दुरपि कीटमणे किमु त्वम् ॥ ४ ॥

केषामप्येते ।

भ्राजिष्णवो नभसि मेघकृतान्धकारे स्वल्पप्रभा अपि परैरनिरुद्धभासः ।
खद्योतकाः प्रकटितोरुतरप्रभावास्तावन्न सप्ततुरगस्समुदेति यावत् ॥ ५ ॥

हेविघनेसोरस्य[1] ।

अदृष्टिव्यापारं गतवति दिनानामधिपतौ
यशश्शेषीभूते शशिनि गतधाम्नि ग्रहगणे ।
तथाऽन्धं सञ्जातं जगदुपनते मेघसमये
यथाऽमी गण्यन्ते तमसि पटवः कीटमणयः ॥ ६ ॥

आनन्दवर्धनस्य ।

तेजो दर्शयसि त्वमीदृशमपि क्षुद्र स्फुरन्त्यासु ताः
खल्वन्याः प्रततातिसान्द्रतिमिरच्छन्नावकाशा निशाः ।
खद्योतोऽत्र स कोऽपि तिष्ठति पुनस्तेजस्विनामग्रणी-
रन्येषां भुवनेऽपि यस्य पुरतः शाम्यन्ति तेजःकथाः ॥ ७ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

इति खद्योतपद्धतिः ।

---

१ रेन्दुरस क ख, दृतीत्र्युरु इति सुभाषितावल्या पाठ २ किशोरस्य. इति सुभाषितावल्या. ३ सदा ख

चातकपद्धतिः (२१)

चातक धूमसमूहं दृष्ट्वा मा धाव वारिधरबुद्ध्या।
इह हि भविष्यति भवतो नयनयुगादेव वारि परम् ॥ १ ॥

तस्योन्नतेरसमुचितं समयोचितं च तचातकाय जलदेन वितीर्णमम्बु।
तद्यान्तरेण च पपौ पवनस्य कोऽपि यद्येष्टदेशमनु तस्य चकर्ष वर्षम् ॥ २ ॥

यस्योदये गुरुमनोरथमन्तरेण सञ्चिन्तितं किमपि चेतसि चातकेन।
हा कष्टमिष्टफलदानविधानहेतोरम्भोधरात्पतति सम्पति वज्रवृष्टिः ॥ ३ ॥

तेषामप्येते।

अये वापीहंसा निजवसतिसङ्कोचपिशुन
कुरुध्वं मा चेतो विपति चलतो वीक्ष्य विहगान्।
अमी ते सारङ्गा भुवनमहनीयव्रतभृतां
निरीहाणां येषां तृणमिव भवन्त्यम्बुनिधयः ॥ ४ ॥

आम्रदत्तस्य।

काल्यातिक्रमणं कुरुष्व तडितो विस्फूर्जितैस्त्रासय
स्फारैर्भापय गर्जितैरनितरां कार्ष्ण्यं मुखे दर्शय।
यस्यानन्यगतेः पयोद मनसो जिज्ञासया चातकः
स्वापेहि त्वमिहाखिलं तदपि न त्वत्तः परं याचते ॥ ५ ॥

यः कृष्णं कुरुते मुखं जनयति त्रासं तडिद्भिश्च यो
यश्च प्रार्थयतः परं दमयति घोरं निजैर्गर्जितैः।
सत्यं चातक न त्वयाधिकमपि भ्रातस्त्वया याचता
मेघोऽयं कृत एव तुल्यमनयोर्गर्वित्वनिर्याचत्वयोः ॥ ६ ॥

श्रीचन्द्रदर्पस्य।

त्यक्त्वा पुष्करिणीर्विहाय सरितस्सन्त्यज्य पाथोनिधीन्
कूपश्रेणिमपास्य साम्प्रतमहो त्वामेकमेवाश्रितः।
तद्भो वारिद मुह्यतः प्रलपतः संशुष्यतस्तृष्यतः
सारङ्गस्य विमुञ्च चञ्चुपुटके द्वित्रान् कणानम्भसः॥ ७॥

कस्यापि।

सन्ति कूपाः स्फुरद्रूपाः परितः सरितः शुभाः।
तथाऽपि चातकस्यैकः फलदो जलदोदयः॥ ८॥

त्यक्त्वा तापनिवारिवारिनिकरान् पद्माकरान् सर्वतः
पीयूषप्रतिरूपरूपनिवहानुज्जागरान् सागरान्।
भ्रातश्चातक यं समीक्ष्य नभसि प्राप्तोऽपि तृष्णाकुलः
सोऽयं किं त्वयि वज्रवह्निमहहा सज्जीकरोत्यम्बुदः॥ ९॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य।

अनुसर सरस्तीरं वैरं किमत्र सहात्मना
कतिपयपयःपानं मानिन् समाचर चातक।
मलयपवनैरस्तं नीतः पुरातनवारिदो
यदयमदयं कीलाजालं विमुञ्चति नूतनः॥ १०॥

॥ इति चातकपद्धतिः॥

भूचराः ।

सिंहपद्धतिः (२२)

उद्धत्य [नं ईदं गाढं] सिंहोऽपि सहते यदि ।
कथं करटिनस्तर्हि नृपचिह्नानि बिभ्रति ॥ १ ॥

कस्यापि ।

खरनखरशिखरदारितमदकरिरक्ताक्तकेसरस्यास्य ।
अपि भूरि भूरिमायो जनयति परुषां रुषं न हरेः ॥ २ ॥

अन्यनाथस्य ।

कथमप्यधिगतरन्ध्रैरनुगिता यदि गुहाऽज्जुभिः क्रुद्धैः ।
इयतैव किं मृगाधिप निजविक्रमनिर्विदं वहसि ॥ ३ ॥

श्रीरउभदेवस्य ।

यद्यपि विधि[1]वैगुण्यात् सिंहः पतितोऽतिदुस्तरे कूपे ।
तदपि हि वाञ्छति सततं करिकुम्भविदारणं मनसा ॥ ४ ॥

कस्यापि ।

नास्योच्छ्रायवती तनुर्न दशनौ स्थूलौ न दीर्घः करः
सत्यं वारण नैष केसरिशिशुस्त्वां दन्तिनः स्पर्धते ।
तेजोबीजमनन्यमेव हृदये न्यस्तं पुरा वेधसा
नाहं त्वामनेन येन सुतरां भोज्यं पशुं मन्यते ॥ ५ ॥

नन्दवर्धनस्य ।

मातङ्गाः किमु वल्गितैः किमफलैराडम्बरैर्जम्बुका-
स्सारङ्गा महिषा मदं व्रजत किं शून्येषु शूरा न के ।
कोपाटोपसमुद्भटोत्कटसटाकोटेरिभारेः पुरः
सिन्धुध्वाननिभे हुंकृते स्फुरति यत्तद्गर्जितं गर्जितम् ॥ ६ ॥

कस्यापि ।

[illegible]

स्मेरास्सन्तु सभासदः करिचमूदर्पज्वरोत्सारिणा
पारीन्द्रेण समं स जम्बुकयुवा युद्धाय बद्धादरः ।
तत्रापि प्रथयन्ति तुल्यबलतामेके तयोरुच्चकै-
रन्ये संशयशंसिनस्तदपरे बाढं विपर्यासिनः ॥ ७ ॥

भीमपण्डितस्य ।

येनानर्गलफालकेलिदलितप्रत्यग्रकादम्बिनी-
धाराधोरणिधौतधातुषु पुरा शैलेषु लीलायितम् ।
सोऽयं शृङ्गनिपातभग्नचरणः स्फारस्फुरत्फेरवी-
फेत्कारैः कुपितोऽद्य खादति पुनः पाणी मृगग्रामणीः ॥ ८ ॥

भेरीभाङ्कारस्य ।

ग्रामाणामुपशल्यसीमनि मदोद्रेकस्फुरत्सौष्ठवाः
फेत्कारध्वनिमुद्गिरन्तु परितः सम्भूय गोमायवः ।
अन्यः कोऽपि घनाघनध्वनिघनः पारीन्द्रगुञ्जारवः
शुष्यद्दण्डमलोलशुण्डमचलत्कर्णं गजैर्यः श्रुतः ॥ ९ ॥

रल्हणस्य ।

अस्मिन्नम्भोदवृन्दध्वनिजनितरुषि प्रेक्षमाणेऽन्तरिक्षं
मा कार्के व्याकुलो भूस्तरुशिरसि शवक्रव्यलेशाशनः ।
धत्ते मत्तेभकुम्भव्यतिकरकरजग्रामवज्राग्रजाग्र-
द्ग्रासव्यासक्तमुक्ताधवलितकवलो न स्पृहामत्र सिंहः ॥ १० ॥

महीपतिर्मण्डलीकस्य

॥ इति सिंहपद्धतिः ॥

---

१ पार्श्वे ग २ मुहु ग ३ रा क ख च ४ ग पुस्तकेऽयं नामनिर्देशः ।

गजपद्धतिः (२३)

दीपे पयसि दवीयसि तापेन करः प्रसारितः करिणा ।
सोऽपि न पयसा सिक्तो लाघवमात्मा परं नीतः ॥ १ ॥

कस्यापि ।

यदि मत्तोऽसि मतङ्गज किमेभिरसारतरुस्तम्बदलनैः ।
हरिमनुसर खरनखरं व्यपनयति स करटकण्डूतिम् ॥ २ ॥

रुद्रभट्टस्य ।

भेत्री जाति रहसो मदकरिणश्चेत्र डिण्डिमस्तातिम् ।
मदमुदितमधुकरालीसङ्गीतकोलाहलेनाल्पम् ॥ ३ ॥

मल्लिनाथस्य ।

त्यक्तो विन्ध्यगिरिः पिता भगवती माता च रेवा नदी
त्यक्ताः स्नेहनिरन्तरबन्धुगधियस्तुल्योदया दन्तिनः ।
लब्धोभावस्तु हास्तानि प्रतिदिनं कस्माय दत्तं वपु-
स्त्वं दूरे ध्रियसे स्फुरन्ति न शिरःपीठे कठोराङ्कुशाः ॥ ४ ॥

कासारो गिरिसन्निभः क्व च गतिर्वेगेऽपि लीलालसा
हेलाकुञ्चितलोचनाः क्व नु वयः किं वा क्व ते धृतिम् ।
स्नानावसरः क्व ते क्व च करः कष्टं पदैरङ्कितं
न्यामाख्य शिशुः पदा परवशं सञ्चारयन्त्याग्रया ॥ ५ ॥

गोवर्धनस्य

कर्णे चामरचारुकम्बुकलिका कण्ठे मणीनां गणः
सिन्दूरप्रकराञ्चितःपरिसरे पार्श्वान्तिके किङ्किणी ।
कण्ठेधृतगतेन करिणा वहन् भूपालवि-
स्मातिः पूर्णप्रतापसरनुबालो न कः करी ॥ ६ ॥

वैद्यनाथस्य ।

[illegible]

यत्प्रत्यग्रदलावलीकवलनैर्जातोऽसि शैलोपमो
यच्छायासु कदर्थितोऽसि न कदाऽप्यर्कांशुभिः कर्कशैः।
घोराघातकिरातपत्रिपतने यैर्वारवाणायितं
तान्मातङ्ग मदान्ध पातयसि किं विन्ध्याटवीपादपान् ॥ ७ ॥

पीतं यत्र हिमं पयः कवलिता यस्मिन्मृणालाङ्कुरा-
स्तापार्तेन निमज्ज्य यस्य सरसो मध्ये विमुक्तः श्रमः।
धिक्तस्यैव जलानि पङ्किलयतः पाथोजिनीमञ्जनः।
कूलान्युत्खनतः करीन्द्र भवतो लज्जाऽपि नोज्जागरः ॥ ८ ॥

दूरे यूथकथा प्रिया सकलभा साऽपि क्वचिद्विद्रुता
सा विन्ध्याद्रिवनावली विधिवशाद्ध्यानावशेषाऽभवत्।
प्राप्तो वन्यपराभवस्तदपि रे दन्तीन्द्र धन्यो भवान
यद्दन्तव्यवसायसंश्रयवशात्साम्राज्यभाजो नृपाः ॥ ९ ॥

केषामप्येते।

तापो नापगतस्तृषाऽपि न कृशा धौता न धूली तनो-
र्न स्वच्छन्दमकारि कन्दकवलः का नाम केलीकथा।
दूरोन्मुक्तकरेण हन्त करिणा स्पृष्टा न वा पद्मिनी
प्रारब्धो मधुपैरकारणमयं झंकारकोलाहलः ॥ १० ॥

उमापतिधरस्य।

॥ इति गजपद्धतिः ॥

---

१ विनीत क पुस्तके पाठान्तरम्। २ [illegible]

करभपद्धतिः (२४)

तुभ्यं दासेर दासीयं बदरी यदि रोचते ।
एतावतैव किं द्राक्षा न साक्षादमृतमया ॥ १ ॥

कर्पूरकेः ।

वपुर्विषमसंस्थानं कर्णज्वरकरो रवः ।
करभस्याशुगत्या सा छादिता दोषसंगतिः ॥ २ ॥

भट्टस्य ।

आकारालापसंभोगैर्यदीयैरुद्विजते जनः ।
अहो वक्रोद्ग्रीवस्तैरेव करभोऽधमः ॥ ३ ॥

दीपरस्य ।

रूक्षं वपुर्न च विलोचनहारि रूपं
न श्रोत्रयोर्मुखदमारटितं कदापि ।
इत्थं न साधु तव किंचिदिदं तु साधु
तुल्ये रतिः करभ कण्टकिनि द्रुमे यत् ॥ ४ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

अस्थाननम्रस्य भवतः खलु कोटरेषा
कण्टकिता यदि भवेद्विशीर्णपर्णा ।
योग्या क्व ते करभ वल्लवरोल्लासा-
स्ते पल्लवा विमलविद्रुमभङ्गभाजः ॥ ५ ॥

न भाति पिशुनानां मेष व्यालपयोगा-
ज्जनयति सुखमन्तः खण्डितोऽपि दृष्टः ।
पतति क्वचिदपि दृष्टिर्दग्धदाम्रोदराणां
नवकुसुमवतीविक्रमासु स्थलीषु ॥ ६ ॥

सोमपेशः ।

---

१ अ. । २ क. ॥

कुमुदशबलैः फुल्लाम्भोजैः सरोभिरलंकृतां
मरकतमणिश्यामाशङ्कां विहाय वनस्थलीम् ।
स्मरति करभो यद्रूक्षाणां चरन् मरुवर्त्मनां
परिचयरतिः सा दुर्वारा न सा गुणवैरिता ॥ ७ ॥

जितनागस्य ।

करभदयिते[2] यत्तत्पीतं सुदुर्लभनेकदा
मधु वनगतं तस्यालाभे विरौपि किमुन्मुखः ।
कुरु परिचितैः पीलोः पत्रैर्धृतिं मरुगोचरै-
र्जगति सकले कस्यावाप्तिस्सुखस्य निरन्तरा ॥ ८ ॥

करभ रभसात् क्रोष्टुं वाञ्छस्यहो श्रवणज्वरं
शरणमथवाऽनृज्वी दीर्घा तवैव शिरोधरा ।
बहुगलविलाद्वृत्तिश्रान्तोच्चलिप्यति वाङ्मुखा-
[3]त्कियति समये को जानीते भविष्यति कस्य किम् ॥ ९ ॥

भल्लटस्यैतौ ।

यस्यास्संभृतमालवालवलयं भूपालभृङ्गारिणी-
भृङ्गारोदरविप्रलम्भविधुरैर्नीरैस्सुधाबन्धुभिः ।
तामेतां मृदुलप्रवाललुलितां द्राक्षालतामारट-
न्नुद्ग्रीवः प्रकटीकृतार्धदशनो दाशेरकः कृन्तति ॥ १० ॥

उमापतिधरस्य ।

इति करभपद्धतिः ।

---

१ तद्धा ख २ यदिते ख च ३ दि च.

धवलपद्धतिः (२५)

गुणानामेव दौर्जन्याद्धुरि धुर्यो नियुज्यते ।
असञ्जातकिणस्कन्धः सुखं स्वपिति गौर्गलिः ॥ १ ॥

व्यासमुनेः ।

अन्या न यदि निस्सङ्गपङ्कसङ्कुलितो भवेत् ।
ततः कुतस्ते धौरेय धुर्यता च्यन्यतामियम् ॥ २ ॥

मधुराङ्कस्य ।

नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च वाहगुणः क्वचित् ।
देवागारबलीवर्दस्तथाप्यश्नाति शोभनम् ॥ ३ ॥

दन्तास्सन्त चन्द्र विषाणयुगलं पुच्छाञ्चलः कर्बुरः
कुक्षिश्चन्द्रसितो वपुः कुसुमितं सत्त्वानुगं चेष्टितम् ।
अस्मिन् दुष्टवृषे वृषाग्रिमगुणग्रामानभिज्ञात्मनो
ग्रामीणस्य तथापि चेतसि चिरं धुर्यभ्रमः स्फूर्जति ॥ ४ ॥

गुरुर्नायं भारः क्वचिदपि न पन्थाः स्थपुटितो
न ते भग्ना शक्तिर्वहनमपि नाद्यैव विरतम् ।
इह द्वैधे नान्यस्तव गुणसमानस्तदधुना
धुनानेन स्कन्धं पतत् किमु मुक्तः पथि भरः ॥ ५ ॥

यथा भग्नः पन्थाः प्रकटविषमग्रावगहनो
गलन्तीं गात्राणि स्पृशति न यथा सारथिरयम् ।
यथा चैते दृप्ताः सुरभितनुजा यान्ति वृषभा-
स्तथा दुर्गभूतस्य खलु धवलो नूनमधुना ॥ ६ ॥

यस्यासीद्वृषनन्दनस्य वहतो दुर्गेऽपि गुर्वी धुरा
धौरेयैः प्रगुणीकृतो न गुणवत्(तत्)स्कन्धसमर्पितरपि(?) ।
तस्यैव श्लथबन्धनस्य धवलस्योत्थापने साम्प्रतं
दृष्टं दैव नगरग्रामाटितनुतोर्गोवत्सभुग्नायते ॥ ७ ॥

[illegible]

पूतः [श्रौतंसुसं] स्क्रियाभिर [नंघी] भावाय यो दीक्षितै-
देवेन त्रिपुरारिणा च हरिणा यः स्वीकृतोऽस्वाङ्कनैः ।
यत्क्षिप्तैः पदपांसुभिः पितृगणा गीर्वाणलक्ष्मीभुजो
धिक् दैवं स तुरुष्कसद्मनि पुरा कण्ठालवाही नृपः ॥ ८ ॥

केषामप्येते ।

इति धवलपद्धतिः ।

हरिणपद्धतिः (२६)

कामं वनेषु हरिणास्तृणेन जीवन्त्ययत्नसुलभेन ।
धनिषु न दैन्यं विदधति ते किल पशवो वयं सुधियः ॥ १ ॥

तृणबाणस्तृणधन्वा तृणघटितः कपटपुरुषोऽयम् ।
तदपि च कुरङ्गशावक केदारे कलममञ्जरीं त्यजसि ॥ २ ॥

कयोरप्येतौ ।

स्वच्छन्दं हरिणेन या विहरता दैवात्समासादिता
भग्नप्रस्तुतदुग्धबिन्दुमधुरा शालेर्नवा मञ्जरी ।
निःश्वासानलदग्धकोमलतृणप्रख्यापितान्तर्व्यथ-
स्तामेनां प्रतिवासरं मुनिरिव ध्यायन् वने शुष्यति ॥ ३ ॥

धर्मकीर्तेः ।

कति कति न पुनश्चरन्ति हन्त प्रतिशिखरं प्रतिकाननं कुरङ्गाः ।
तदपि जनमनोविनोदहेतुर्विलसति केष्वपि कोऽपि नाभिगन्धः ॥ ४ ॥

रोमन्थमारचय मन्थरमेत्य निद्रां
मुञ्च श्रमं तदनु सञ्चर रे यथेच्छम् ।
दूरे स पामरजनो मुनयः किलामी
निष्कारणं हरिणपोत बिभेषि कस्मात् ॥ ५ ॥

कयोरप्येतौ ।

१ श्रौत्रपुर. क ख, च, २ तही क ख च,

सेयं स्थली नवतृणाङ्कुरजालमेन-
स्सेयं मृगीति हृदि जातमदः कुरङ्गः ।
नेदं तु वेत्ति यदिहान्तरितो लताभि-
रायाति सज्जितकठोरशरः किरातः ॥ ६ ॥

इन्द्रोः ।

पार्श्वेतुष्यत्तुरगस्य बाणपतनमव्यक्तरक्तच्छटा-
च्छन्नाङ्गस्य दवाग्निदाहविकलस्यासेदुषोऽप्याश्रमम् ।
धिग्दीर्घं विषमां मृगस्य दिवसाः सर्वानुकम्पामयो
मा भैषीरिति भाषणेऽपि यदभूद्वाचंयमोऽयं मुनिः ॥ ७ ॥

व्योमार्धे ज्वलितो रविः कवलितं दावानलैः काननं
धूम्याभिर्न दिशः स्फुरन्ति परितः पन्थाः शिलादन्तुरः ।
इत्थं लोहितसिक्तशृङ्गाणि पथामाणं मृगे धावति
व्याधेनापि शरासने करुणया नारोपिताः पत्रिणः ॥ ८ ॥

निरालम्बं व्योमाप्यपमशरणो हन्त हरिणः
क्व यातु स्थातु क्व च विहरतु क्व प्रविशतु ।
दिशो जाज्वल्यन्ते [सु] गुणिगण [शून्या च वसुधा]
पिपासांशी शाखः महराति पुनः पामरपतिः ॥ ९ ॥

रेपलपतेः ।

॥ इति हरिणपद्धतिः ॥

समुद्रपद्धतिः (२७)

जीवानामपि जीवनस्य महतस्त्वं चाश्रयः सर्वदा
मर्यादां न जहासि सन्ति भवतो गर्भे मणीनां गणाः ।
एवं ते महिमा महान् जलनिधे मध्ये किमर्थं कृतः
पापीयांस्तव जीवनक्षयकरस्त्वौर्वः स्वकुक्षिंभरिः ॥ १ ॥

चतुर्मुखमहादेवस्य ।

नावज्ञा नाप्यवैदग्ध्यमुदधेर्महिमैव सः ।
यत्तीरपङ्कमग्नानि महारत्नानि शेरते ॥ २ ॥

कस्यापि ।

न पालयति मर्यादां वेलाख्यामम्बुधिस्तथा ।
तृष्यता नोपकर्तव्यमितीमामपरां यथा ॥ ३ ॥

भागवतामृतदत्तस्य ।

यद्यपि बद्धः शैलैर्यद्यपि गिरिमथनमुषितसर्वस्वः ।
तदपि पविभीतभूधररक्षायां दीक्षितो जलधिः ॥ ४ ॥

आदाय वारि परितस्सरितां मुखेभ्यः किं तावदर्जितमनेन दुरर्णवेन ।
क्षारीकृतं च वडवावदने हुतं च पातालकुक्षिकुहरे विनिवेशितं च ॥ ५ ॥

रासुकस्य ।

स्वस्त्यस्तु विद्रुमवनाय नमो मणिभ्यः
कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिमाला ।
प्राप्तं मया सकलमप्यमुतः पयोधे–
र्यद्दारुणैर्जलचरैर्न विदारितोऽस्मि ॥ ६ ॥

इन्द्रकवेः ।

लज्जामहे भृशमहो वयमप्यनेन
सांयात्रिकास्सलिलराशिममी विशन्ति ।
स्कन्धाधिरोपिततदीयतटोपकण्ठ–
कौपेयकाम्बुहृतयो यदुदीर्णतृष्णाः ॥ ७ ॥[1]

---

1 रोध. क, ख, च

पाथोनाथ जगत्यगस्त्यमुनिभृतो लोकत्रयीविस्मयाः
सन्त्यन्येऽप्यपकारिणः किमु भवानेकोऽत्र तेषां धुरि ।
आशासन् जगतः क्षयाय समयं दोषाकरैरश्रियो
यस्त्वं हन्त सदा वहस्यगणितस्वाङ्गव्ययो सादरम् ॥ ८ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

यश्चन्द्रार्धविभूषणः पशुपतिर्यश्च श्रियाऽलङ्कृतो
विष्णुर्यश्च दिवौकसां पतिरभूदैरावताधिष्ठितः ।
प्राप्तं शीतविकासिनेक्षणयुगैर्यच्चापरत्नं सुरै-
स्तत्सर्वं हि परोपकाररसतः सिन्धोः प्रभावाद्भुतम् ॥ ९ ॥

इन्द्रकेः ।

लक्ष्मीकौस्तुभपारिजातमदिरानागाश्वचन्द्रामृत-
त्यागिन् को भुवनेश्वरोऽत्र भवता नार्थी कृतार्थीकृतः ।
किन्तु क्षीरनिधे यदिन्दुकुसुमेनाभ्यर्च्य देवं शिवं
पार्श्वस्थं प्रतिपादितोऽसि गरलं नैनेर कृपापदं ॥ १० ॥

अये वारांराशे ज्वलितवडवाग्निप्रभवया-
दृशां यो मे प्रेम्णा गिरिवरसुतस्त्वामुपगतः ।
त्वदन्तर्वासत्वं यदि पुनरयं वाडवशिखी
शिखाभिः सत्वङ्गं स्नपयति नेता कोऽस्य शरणम् ॥ ११ ॥

हे हेलाजितबोधिसत्त्व वचसा किं विस्तरैस्तोयधे
नास्ति त्वत्सदृशः परः परहिताधाने गृहीतव्रतः ।
तृष्यत्पान्थजनोपकारघटनावैमुख्यलब्धायशो-
भारप्रोद्वहने करोषि कृपया साहायकं यन्मरोः ॥ १२ ॥

किं ख्यातामितदिव्यरत्नविलसन्मेरुद्धृतदिङ्मुख-
स्तम्भुप्रथमवृद्धवंशगिरयः शैलाभिमानेन ते ।
ग्रीष्मोष्मग्लपितावशस्य भरतो मार्गं न गृह्णात्यये
विन्ध्ये पर्वतराडपि नाडि मन्दो शारं मन्दिरम् ॥ १३ ॥

[illegible]

यद्वीचीभिः स्पृशसि गगनं यच्च पातालमूलं
रत्नैरुद्दीपयसि पयसा यत्पिधत्से धरित्रीम् ।
धिक् सर्वं तत्तव जलनिधे यद्विमुच्याश्रुधारां
तीरे नीरग्रहणरसिकैरध्वगैरुज्झितोऽसि ॥ १४ ॥

द्यामारोहति वाञ्छति स्थगयितुं तेजोऽपि तेजस्विना-
मुच्चैर्गर्जति पूरयन्नपि महीमम्भोभिरम्भोधरः ।
कांश्चित्त्वामुपजीव्य तोयचुलकान् सिन्धो भवत्सन्निधेः
पानीयमचयेषु सत्स्वपि न ते तेजोविकारः क्वचित् ॥ १५ ॥

कासारेऽपि पयः पिबन्ति पथिका न क्वापि वारि त्वयि
क्षारत्वादुदधेस्समुद्र इति ते नामैतदेवोचितम् ॥
न त्वेतानि निरर्थकानि भवतो नामान्यनर्थान्तरा-
ण्यम्बोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वारांनिधिर्वारिधिः ॥ १६ ॥

केषामप्येते ।

विस्तारो यदि नेदृशो यदि न तद्गांभीर्यमम्भोनिधे-
र्न स्याद्वा यदि सर्वसत्त्वविषयस्तादृग्दयानुग्रहः ।
अन्तः मज्वलता पयांसि दहता ज्वालावलीं मुञ्चता
[के न स्यु]र्वडवानलेन बलिना भस्मावशेषीकृताः ॥ १७ ॥

केटसस्य ।

अयं वारामेको निलय इति रत्नाकर इति
श्रितोऽस्माभिस्तृष्णातरलितमनोभिर्जलनिधिः ।
क एवं जानीते निजकरपुटीकोटरगतं
क्षणादेनं ताम्यत्तिमिनिवहमापास्यति मुनिः ॥ १८ ॥

वररुचेः ।

॥ इति समुद्रपद्धतिः ॥

---

१ जातो शार्ङ्गधरपद्धतौ पाठः २ ते मन्यु. ख; ते नन्यु क, के नन्यु च.

रत्नपद्धतिः (२८)

काचाः काञ्चनभूषिताः कति न वा मुष्णन्ति रत्नश्रियं
मौग्ध्या वा कति नोद्वहन्त्यपधियस्तानेव रत्नभ्रमात् ।
अज्ञा ये पुनरन्धयन्ति तिमिरं यैर्नाम रत्नाकरः
सिन्धुस्ते पृथगेव हन्त मणयस्तेष्वप्यभिज्ञाः पृथक् ॥ १ ॥

श्लाघाभिः कुरु कङ्कण रचय वा कायेन चूडामणिं
शिल्पिन्केतककोविदोऽसि विपणी ग्राम्येयमज्ञः प्रभुः ।
नन्वेतत्तव साहसिक्यमधिकं निष्कम्प यत्तद्गतो
हारारोपणशाणघर्षणविधामग्रेऽपि गर्वायसे ॥ २ ॥

षष्ठो विश्वनाथस्य ।

विशुद्धिः कीदृशी तस्य जडस्य स्फटिकात्मनः ।
बिभर्त्यनु प्रतिबिम्बान्तर्यो यथाभ्युपाधिना ॥ ३ ॥

भल्लटस्य ।

सोमकान्तो मणिः स्वच्छस्सूर्यकान्तस्तथा न किम् ।
उद्गारे तु विशेषोऽस्ति तयोरमृतवह्निभिः ॥ ४ ॥

समजनि तदेकमेव हि रत्नं रत्नाकरेऽपि जलराशौ ।
स्थितमुरसि यन्मुरारेर्भ्रमति कृपणनिभरत्नेषु ॥ ५ ॥

अमृतांशोः किरणेभ्योऽजायत वृद्धिर्महोदधेरन्तरे ।
कथयन्ति हारमणयो हृदि तापमुषः स्पृशन्तोऽपि ॥ ६ ॥

धनदेवस्यैतौ ।

वपुःपरीणाहगुणेन तेभ्यो पर्वतनः किं मणयो भवन्ति ।
तथापि चूडासु महीपतीनां त एव सेवन्ति न गण्डशैलाः ॥ ७ ॥

नन्दने ।

किं मूढ ताडयसि तापयसे किमन्य किं वा दलाग्र परिपीडयसीन्दुरत्नम् ।
एतस्य स्वान्तमनसस्तरलन्निर्भानसुधामयकरस्वर्णपरमात्मा ॥ ८ ॥

रुद्रस्य ।

---

१ [illegible]

अङ्गीकृताः [क्ष[1]] तिमिमामपि ये विपन्न
गोप्तुं गुणान् किमिति वाञ्छसि तान्मुधैव ।
मुक्तामणे [वि[2]]मलरूपतया नितान्त-
मेते तव स्वयमपि प्रकटीभवन्ति ॥ ९ ॥

कस्यापि ।

अमीषां मोहाद्वा धरणिवरचूडाञ्चलभुवा-
[म[3]]भाग्याद्वा कैश्चिन्मरकतमणिश्चेन्न गणितः ।
तथाऽसौ रथ्यायामपि निपतितः किं न कुरुते
समुन्मीलन्नीलद्युतिलहरिलिप्ता इव दिशः ॥ १० ॥

जयदेवस्य ।

केनासीनस्सुखमकरुणेनाकरादुद्धृतस्त्वं
विक्रेतुं वा समभिलषितः केन देशान्तरेऽस्मिन् ।
यस्मिन् वित्तव्ययभरसहो ग्राहकस्तावदास्तां
नास्ति भ्रातर्मरकतमणे त्वत्परीक्षाक्षमोऽपि ॥ ११ ॥

सर्ववर्मणः ।

यामस्ते[4] शुभमस्तु रोहणगिरे मत्तः स्थितिमन्युता
वर्तिष्यन्त इमे कथंकथमपि[5] स्वप्नेऽपि मैवं कृथाः ।
भ्रातस्ते[6] मणयो वयं यदि भवन्नाम(म्ना)प्रसिद्धास्ततः
के शृङ्गारपरायणा नृपतयो मौलौ न धास्यन्ति नः ॥ १२ ॥

सिंहपेयस्य ।

यत्रानुल्लिखिताख्यमेव निखिलं निर्माणमेतद्विधे-
रुत्कर्षप्रतियोगिकल्पनमपि न्यक्कारकोटिः परा ।
याताः प्राणभृतां मनोरथगतीरुल्लङ्घ्य यत्सम्पद-
स्तस्याभासमणीकृताश्मसु मणेरश्मत्वमेवोचिता ॥ १३ ॥

१ क्षि. क. ख. च २ विं क ख च ३ महो भा क ख च ४ म. स्वस्ति तवास्तु ५. मिति ६. भ्रोमस्ते ७ वल्व्यप्रतिष्ठा ८ गोविन्दराजस्य, सुभाषितावलीया पाठा ।

यस्य वज्रमणेर्भेदे भिद्यन्ते लोहसूचयः ।
करोति तत्र किं नाम नारीनखविलेखनम् ॥ १४ ॥

कमोरस्मेवे ।

स्वच्छस्यास्य क्षपिततमसः शुद्धजातेरतुल्यं
वज्रस्यैव स्फुरतु भुवने दार्ढ्यमेकस्य तस्य ।
यस्य छिद्रप्रणयनविधौ समयत्नोऽपि नित्यं
सर्वः कुण्ठीभवति विकटस्पष्टटङ्कोऽपि लोकः ॥ १५ ॥

भीभोनदेवस्य

इति रत्नपद्धतिः ।

शङ्खपद्धतिः (२९)

अन्तः कुटिलतां बिभ्रच्छङ्खस्स खलु निष्ठुरः ।
हुंकरोति यदा ध्मातस्तदैव बहु मन्यताम् (?) ॥ १ ॥

कस्यापि ।

किं चुम्बितेन जड शाङ्खिक नीरसोऽयं ।
किं पाणिपद्मपरिपीडनलालनाभिः ।
प्राणैरपि प्रतिदिनं परिपूर्यमाणो
कुङ्कारमेव हि परं विदधाति शङ्खः ॥ २ ॥

सर्वाशापरिपूरि कुंठ [तं सो] जन्मापि दुग्धोदधे-
र्गौरं त्वाननकान्ति सुन्दरतरं पूर्णेन्दुबिम्बादपि ।
धन्येषा महता गुणाः कति परं गम्यन्त एते हि यत्
कौटिल्यं हृदि पाञ्चजन्य भवतस्तेनातिनिन्द्यामिदं ॥ ३ ॥

पेन्दुराममन्त्री ।

---

१. स्निग्धे. ६ ध. ७. स्निग्ध. ध. ध.

तातः क्षीरनिधिः स्वसा जलरुहा भ्राता सुरेशद्रुमः
सौजन्यं सह कौस्तुभेन शुचिता यस्य द्विजेशादपि ।
धिक्कर्माणि स एव कम्बुरधुना पापण्डकान्ताकरे
विश्रान्तः प्रतिवासरं प्रतिगृहं भैक्षेण कुक्षिंभरिः ॥ ४ ॥

जन्मस्थानं मणिगणनिधिर्वारिधिर्बन्धुरिन्दु-
र्जामिः पद्मा वपुषि शुचिता विश्ववन्द्यो निनादः ।
भ्रातः कंबो निरवधिकुटुंबोऽपि जात्यन्यसङ्गात्
गेहं गेहं भ्रमसि यदहो नापराधस्तवायम् ॥ ५ ॥

कयोरप्येतौ ।

प्रबलतरतरङ्गैर्दूरमुत्सारितोऽपि
प्रथयति तव कीर्तिं दक्षिणावर्तशङ्खः ।
परिकलय पयोधे पद्मनाभार्घ्ययोग्य-
स्तव निकटनिषण्णैः क्षुल्लकैः श्लाघ्यता का ॥ ६ ॥

पद्मनाभस्य ।

शङ्खास्सन्ति सहस्रशो जलनिधेर्वीचिच्छटाघट्टिताः
पर्यन्तेषु लुठन्ति ये दलशतैः कल्माषितक्ष्मातलाः ।
एकस्तेषु स पाञ्चजन्य उदभूदाश्चर्यभूतः सतां
यस्संवर्तभरक्षमैर्मधुरिपोः श्वासानिलैः पूर्यते ॥ ७ ॥

कविरत्नस्य ।

इति शङ्खपद्धतिः.

नदीपद्धतिः (३०)

कुरु गम्भीराशयतां दिनानि कतिचिद्वाऽऽतृष्णा ।
विगतपयोधरलक्ष्मीः कस्य न चरणैर्विलङ्घ्यासि ॥ १ ॥

कतिपयदिवसस्थायी पूरो दूरोन्नतोऽपि नन्दरवः ।
तटिनि तटद्रुमपातनपातकमेकं चिरस्थायि ॥ २ ॥

पायंपायं पिब पिब पयःसिञ्च सिध्राङ्गमङ्गं
भूयो भूयः कुरु कुरु सखे मज्जनोन्मज्जनानि ।
एषाश्लेषश्रमशमपटुर्दुःखिताध्वन्यबन्धुः
सिन्धुर्दूरीभवति भवतो मारवः पान्थ पन्थाः ॥ ३ ॥

नश्यन्त्याः कल्लोलाः स्तिमितमधुना वारि विमलं
विलीनोऽयं वेगः श्रममिव नदीना कलयति ।
तथाप्यासां तैस्तैस्तटभिरभितस्तीरपतितै-
स्स प्रायो वृद्धौ परिणमति कल्लोऽप्यविनयः ॥ ४ ॥

आजन्मस्थिरयो महीरुह इमे सार्धं समुन्मूलिताः
कल्लोलाः क्षणभङ्गुराः पुनरमी नीताः परामुन्नतिम् ।
अन्तर्ग्राहपरिग्रहो गहरपि भ्राम्यन्ति गन्धद्विपाः
भ्रातः शोण न सोऽस्ति यो न हसति त्वत्सम्पदो विग्रहान् ॥ ५ ॥

केनाप्येते ।

नदीतीरे शाखिस्त्वमिह नवनताग्रमक्लिष्टे-
र्मुहुर्मूले सिक्तः कलयसि दैवादम्बरमिदम् ।
न चैवं जानीषे सरल यदनेन न खलरागिः
गुणस्पर्शच्छद्मा गुरुपतनहेतुर्व्यतिकरः ॥ ६ ॥

[illegible] ।

इति नदीपद्धतिः ।

[illegible]

सरःपद्धतिः (३१)

अयमवसरः सरस्ते सलिलैरुपकर्तुमर्थिनामानिशम् ।
इदमपि च सुलभमम्भो भवति पुरा जलधराभ्युदये ॥ १ ॥

वल्लभदेवस्य ।

कस्य तृषं न क्षपयसि पिबति न कस्तव पयो निमज्ज्यैतत् ।
यदि सन्मार्गसरोवर नक्रो न क्रोडमधिवसति ॥ २ ॥

कस्यापि ।

आगच्छता च तुच्छानामतुच्छानां च गच्छताम् ।
यदध्वनि न सङ्घट्टो घटानां तद्वृथा सरः ॥ ३ ॥

हरिहरस्य ।

वीचीविमर्दशीतैर्यत्सुखयत्यनिलैरपि ।
सरसस्तस्य माधुर्यं ज्ञातमेवावगाहने ॥ ४ ॥

यद्वल्गस्यभितो वृथा तटभुवो वीचीशतैस्ताडयन्
लब्ध्वा काश्चिदपि क्षणं जलधरोद्भ्रान्ताः पयोविप्रुषः ।
तन्मन्ये भवतस्तडाग निबिडक्रीडार्करोचिश्चय-
प्लुष्टाम्बुमसरो मनागपि न स ग्रीष्मः स्मृतिं रोहति ॥ ५ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

सौवर्णः कमलाकरश्शशिशिलास्सोपानबद्धक्रमाः
वारि क्षीरसहोदरं तटतरुश्रेणीसुखाः क्षोणयः ।
सर्वं ते रुचिरं सरोवर परं निन्द्यः कुतोऽय विधिः
क्रूरग्राहभयात्प्रयान्ति विमुखाः पान्था निदाघेऽप्यमी ॥ ६ ॥

वैद्यनाथपण्डितस्य ।

विपन्नं पद्मिन्या मृतमनिमिषैर्यातमलिभिः
खगैरप्युड्डीनं रथचरणहंसप्रभृतिभिः ।
दशां दीनां नीते सरसि विषमग्रीष्मदिवसैः
कुलीनत्वादास्ते तटरुहतरुः कोऽपि तदपि ॥ ७ ॥

नागपैय्यस्य ।

रे पक्षिन् यावदस्ति भवतो मध्ये पयः पूरितं
नावगच्छ नीरहंसकुहरश्रेणीष्वकुण्ठाशय ।
पश्चात्त्वं सपदि ... पुनर्गमिष्यसि तदा नि-
ष्पन्दकण्टककर्कशानिर्झरनिम्नाशयं यास्यसि ॥ ८ ॥

सर्वत्राशो हंसान् सरसमधरान्यं मधुनया
सम्भुर्वत्वाद्या: सम्परनयाम्यसमानिनः ।
तदेव: पार्श्विन: वल्गुगति कण्ठान् शान्तयन्
न जाने किं भाव्यं सरसि विपरीतध्वनिकरे ॥ ९ ॥

धर्माधिक्येः ।

मोहाम्भः परिवर्धिताद्रधकरग्रामाधिनः सर्वतो
उष्णान्ते ... मनोऽपि साधुस्थितिम् ।
सम्पन्नोपसुराग... सरसि ध्वनिकपथाकरे
तस्मिन् पङ्कनिमग्नस्थापकवचो हंसाः क यास्यन्त्यमी ॥ १० ॥

स्फुटो. ।

सायदिम... कलान्तोभिता
व्योम्नश्चापि विवेकवर्जिता सम्योधिपो निर्मलाः ।
[illegible] भान्तिविपर्ययेण सरसः कल्पान्तरस्थायिन-
[illegible]तस्याप्येष ... राष्ट्रेन जातं जलम् ॥ ११ ॥

विद्याधरस्य ।

[illegible] । तत्प्रान्ताः क्षपयन्ति सरोवराणि ...
[illegible] ... मन्तुं विमलाः ... ।
[illegible] ...
[illegible]गतिः कल्पान्ते न पुनरन्तरः क्षपयति ॥ १२ ॥

कस्यचित् ।

इति सरःपद्धतिः ॥

कमलपद्धतिः (३२)

अन्तश्छिद्राणि भूयांसि कण्टका बहवो बहिः।
कथं कमलनालस्य माभूवन् भङ्गुरा गुणाः॥ १॥

भल्लटस्य।

लक्ष्मीसंपर्करूपोऽयं दोषः पद्मस्य निश्चितम्।
यदेष गुणसन्दोहधामनीन्दौ पराङ्मुखः॥ २॥

प्रकाशवर्षस्य।

प्रसारितकरे मित्रे जगदुद्योतकारिणि।
किन्न कैरव लज्जा ते कुर्वतः कोशसंवृतिम्॥ ३॥

एते हि गुणाः पङ्कज सन्तोऽपि न ते प्रकाशमायान्ति।
यल्लक्ष्मीवसतेस्तव मधुपैरुपजीव्यते कोशः॥ ४॥

किं कुप्यसि कस्मैचित्सौरभसाराय कुप्य निजगन्धने[1]।
यस्य कृते शतपत्र प्रतिपत्रं मृग्यते मधुपैः॥ ५॥

दह्येत नाम्बुगतामिति पद्मिन्या संश्रितं सरस्तत्र।
दहतीमां हिममथवा क्व नु याति विधेरवस्कन्दः॥ ६॥

किं वर्ण्यतेऽम्बुजस्य श्रियो निवासो यदन्वहं देव्याः।
यत्सेव्यतेऽर्थिभृङ्गैर्विकसति मित्रोदये यच्च॥ ७॥

युक्तं मित्राभ्युदये प्रीतिं द्वेषं समुद्वहन्त्वनिशम्।
कमलानि कैरवाणि च भवन्ति सश्रीण्यपश्रीणि॥ ८॥

मकरन्दरसस्यन्दिनि पद्मिनि मन्ये तवैव सुभगत्वम्।
पुष्पवतीमपि भवतीं त्यजति न वृद्धः शुचिर्हंसः॥ ९॥

कामं भवन्तु मधुलम्पटषट्पदौघ-
संघट्टघुंघुमघनध्वनयोऽब्ज [संङ्घाः]।
गायत्यतिश्रुतिसुखं विधिरेव यत्र
भृङ्गस्स कोऽपि धरणीधरनाभिपद्मः॥ १०॥

श्रुतधरस्य।

---

१ वि क ख च २ गन्धा. क. ख च

यन्नाला विष्णुनाभिः पतिरपि च मुनी यस्य साक्षात्तनूजौ
लक्ष्मीपत्न्संश्रयाऽभूद्यदपि करतले भारती संबभार ।
भानुर्यस्यापि मित्रं क्वचिदपि सरसिजं क्षीणबिन्दोर्मयूखै-
र्म्लातुं नैवोत्सहन्ते गतमुकुलफलं नालशाले सरस्याः ॥ ११ ॥

फल्गुरे ।

न पङ्काद्भूतिर्न जडवसतिर्नास्यमलिना
वपुर्दिव्यं कान्त्या स्फटिकनाडिन रत्नगुणिनुपा ।
त्वपास्य पूर्वैषा हृदयमधिवासं यदि न ते
त्वमेवैकं लक्ष्म्याः परमवसतिस्थः पदमिह ॥ १२ ॥

नयार्दनस्य ।

मित्रोन्मुखस्य विमलस्य गुणान्वितस्य
लक्ष्मीपदस्य पुरुषोत्तमवल्लभस्य ।
केनापरेण जडयोगभयोत्पलस्य
धाता करोति कमलस्य समं न विद्मः ॥ १३ ॥

इति कमलपद्धतिः ।

वृक्षपद्धतिः (३३)

[तत्र वृक्षमात्रवर्णनम्]

शाखाशतचितवियतस्सन्ति कियन्तो न कानने तरवः ।
परिमळभरमिलदलिकुलदलितदलाः शाखिनो विरलाः ॥ १ ॥

पैद्यद्भुक्तुण्डिकस्य ।

दीर्घो निदाघसमयो बहुपथिकजनश्च मारवः पन्थाः ।
मार्गस्थस्तरुरेकः कियतां संतापमपहरतु ॥ २ ॥

पान्थाधार इति द्विजाश्रय इति स्थानं गुणानामिति
स्निग्धच्छाय इति प्रियो द्रुम इति श्लाघ्यस्तरूणामिति ।
पर्यालोच्य महातरो तव घनच्छाया वयं संश्रिताः
तत्त्वत्कोटरवासिनो द्विरसना दूरीकरिष्यन्ति नः ॥ ३ ॥

कयोरप्येतौ ।

किं जातोऽसि चतुष्पथे घनतरं छन्नोऽसि किं छायया
छन्नश्चेत्फलितोऽसि किं फलभरैराढ्योऽसि किं संनतः ।
हे सद्वृक्ष सहस्व संप्रति सखे शाखाशिखाकर्षण-
क्षोभामोटनभञ्जनानि जनतः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः ॥ ४ ॥

भदन्तज्ञानवर्मणः ।

गतास्ते विस्तीर्णस्तबकभरसौरभ्यलहरी-
परीतव्योमानः प्रकृतिगुरवः केऽपि तरवः ।
इहोद्याने संप्रत्यहह परिशिष्टाः क्रमवशा-
दमी वल्मीकाद्या भुजगकुललीलावसतयः ॥ ५ ॥

कल्याणं नः किमधिकमितो जीवनार्थं यदस्मान्
लूत्वा वृक्षानहह दहसि भ्रातरङ्गारकार ।
नन्वेतस्मिन्नशनिपिशुनैरातपैराकुलाना-
मध्वन्यानामशरणमरुप्रान्तरे कोऽप्युपायः ॥ ६ ॥

1 तरो ग. तर. क ख.

आमोदैर्मरुतो मृगाः किसल [योल्लेखै] स्त्वचा तापसाः
पुष्पैः षट्चरणाः फलैः शकुनयो घर्मार्दिताश्छायया ।
स्कन्धैर्गन्धगजाश्च विश्रमरुजः शश्वद्विभक्तास्त्वया
भागस्त्वं द्रुम बोधिसत्त्वपदवीं सत्यं कुनानाः परे ॥ ७ ॥

केशटस्यैतौ ।

सोढ्वा मौढ्यविजृम्भितानि शनकैः पत्राण्यधः कुर्वते
संभाव्यच्छदवाञ्छया हि तरवः केचित्कृतघ्ननताः ।
नामन्यन्त तदातनीमपि निजच्छायाक्षतिं तैः पुन-
स्तेषामेव तले कृतघ्नचरितैः शुष्यद्भिरेवास्यते ॥ ८ ॥

निह्लणस्य ।

भुक्तानि यैस्तव फलानि पयोमिमानि
क्रोडस्थितैरहह शीतभयैः प्रसुप्तम् ।
ते पक्षिणो ज्वलनयेन विलुप्यमानं
पश्यन्ति पादप भवन्तममी तटस्थाः ॥ ९ ॥

राजशेखरवैद्यहारितस्य ।

इति वृक्षसामान्यवर्णनम् ।

[वृक्षविशेषवर्णनम्]

रसाल.

श्लाघ्या भासामगन्धानैः फलितस्य मरौ स्थितिः ।
पिच्छेरौ कल्पवृक्षाणामवलम्बार्पिता स्थितिः ॥ १० ॥

कस्यचित् ।

1. [illegible]

स्वर्णैः स्कन्धपरिग्रहो मरकतैरुल्लासिताः पल्लवाः
मुक्ताभिः स्तवकश्रियो मधुलिहा वृन्दानि नीलोत्पलैः ।
संकल्पानुविधायि यस्य फलितं कस्तस्य धत्ते तुला
धिग्जातिं द्रुमसंकथासु यदयं कल्पद्रुमोऽपि द्रुमः ॥ ११ ॥

रल्हणस्य ।

पारिजातः

परे परश्शतास्सन्ति महान्तो भव्यभूरुहाः ।
पारिजात त्वयैकेन नन्दनं नन्दनं पुनः ॥ १२ ॥

प्रह्लादनस्य ।

परिमळसुरभितनभसो बहवः कनकाद्रिपरिसरे तरवः ।
तदपि सुमनसां नन्दनमिति सत्यं पारिजातेन ॥ १३ ॥

वल्लभदेवस्य ।

चूतः

गाता कोकिल एव ज्ञाता च रसाल एव नियतमिदम् ।
यः पञ्चममुद्गायति यस्यास्थिषु पुलकमुकुलानि ॥ १४ ॥

वहसि बलिभुजा कुलानि मौलौ यदि सहकार तदत्र को निषेद्धा ।
परमुदयति पल्लवाञ्चलेषु स्फुरदलिभिस्तव सौरभप्रसिद्धिः ॥ १५ ॥

कयोरप्येतौ ।

उत्तंसकौतुकरसेन विलासिनीनां लूनानि यस्य न नखैरपि पल्लवानि ॥
उद्यानमण्डनतरो सहकार स त्वमङ्गारकारकरगोचरतां गतोऽसि ॥ १६ ॥ *

यो दृष्टः स्फुटदस्थिसंपुटमुखान्निर्यत्प्रवालाङ्कुरो
दैवात्स द्विदलादिक्रमवशादारूढशाखाशतः ।
स्निग्धं पल्लवितो घनं मुकुलितः स्फारच्छटं पुष्पित–
रसोत्कर्षं फलितो भृशं विनमितः कोऽप्येष चूतद्रुमः ॥ १७ ॥

हर्षस्य ।

* उत्पलराजस्येति शार्ङ्गधरपद्धतौ ।

मूर्तिर्निर्जरसायनं यदि कुतः छायेयमच्छेतरा
चक्रे साऽपि ततः कुतः फलभरः पीयूषगंडूषदम् ।
एवं सर्वगुणाद्भुतं यदि भवानाम्रद्रुमं निर्ममे
सर्वत्र सगुणीकृतः कथमसौ दैव दावानलः ॥ १८ ॥

कल्हणस्य ।

अर्काः केचन केचिदक्षतरवः केचिच्च क्ष्मारुहाः
निम्बाः केचन केचिदत्र विपिने क्रूराः करीरद्रुमाः ।
माकन्दो मकरन्दतुन्दिलमिलद्भृङ्गालिझङ्कारितः
सोऽप्यत्रास्ति न मित्र यत्र तनुते कर्णामृतं कोकिलः ॥ १९ ॥

उमापतिधरस्य ।

एतस्मिन्वनमार्गभूपरिसरे सौन्दर्यमुद्राङ्कितः
शाखीन्द्रः फलपत्रपुष्पनिवहैः शून्यस्स एकः परम् ।
यं वीक्ष्य स्मितरम्यमुद्गतमहासंतोषमुल्लासित-
स्फारोत्कण्ठमकुण्ठितश्रममपी धावन्ति पान्थव्रजाः ॥ २० ॥

भट्टनारस्य ।

विशालच्छायाभिः किमपि कमनीयः किसलयैः
फलैरप्यानम्रः स्वरकमयुगन्धैस्सुरभितः ।
त्वमेवैकः क्षोणीरुहकुलपुराणोऽसि कथं
रसाल मत्तावादिह हृदि निधेयः पिककुला ॥ २१ ॥

पस्ती ।

चन्दनः

धिक् चेष्टितानि पवनो परिशोषितोऽपि चन्दनशाखिन्यपादितदुरसे ।
निर्भिद्यमानहृदयोऽपि महानभावः स त्वन्मुखं पुनरपीत्सुरभीकरोति ॥२२॥
वासःशैलनितम्बिनीषु सहजसङ्गी भुजङ्गैस्सह
भेद्युस्सारपर्णोभिर्निबिडितैर्मृदुस्सुनिर्मितस्वक्रिया ।
मार्गेऽस्मिन् न वयं वयं तु भवान् भोगप्रद नन्दन
कस्मात् पतनतश्चन्दनवरातान्निन्दमवाप्यागतम् ॥ २३ ॥

१. इं० क. प

आमोदैस्ते दिशि दिशि गतैर्दूरमाकृष्यमाणा-
रक्षाक्षाल्लक्ष्मीं तव मलयज द्रष्टुमभ्यागताः स्मः।
किं पश्यामस्सुभग भवतः क्रीडति क्रोड एव
व्यालस्तुभ्यं भवतु कुशलं मुञ्च नः साधयामः ॥ २४ ॥

भ्रातश्चन्दनपादप प्रतिदिनं पश्येदमाचेष्टितं
यस्त्वां सिञ्चति शीतनीरनिकरैस्तस्यात्रकेशी सदा।
एवं[1] यस्तु परश्वधैः शकलयत्युग्रेष्वथ ग्रावसु
मौढं चानुपिनष्टि तस्य हि भवेः सर्वाङ्गमाह्लादकः ॥ २५ ॥

केषामप्येते।

भ्रातश्चन्दन किं ब्रवीमि विकटस्फूर्जत्फणाभीषणा
गन्धस्यापि महाविषाः फणभृतो गुप्त्यै यदेते कृताः।
दैवात्पुष्पफलान्वितो यदि भवानग्रेऽभविष्यत्तदा
नो जाने किमकल्पयिष्यदधिकं रक्षार्थमस्यात्मनः ॥ २६ ॥

श्रीभोजदेवस्य।

सा छाया [स च[3]] सुन्दरः परिमलस्ते कोमलाः पल्लवा
भ्रातश्चन्दनपादपस्य शतशः सन्त्येव किन्तैर्गुणैः।
सर्पदुष्टभुजङ्गसङ्गतिवशादापादमूलं गतै-
रानीतं फलमन्यतोऽपि पथिकैः साशङ्कमास्वाद्यते ॥ २७ ॥

कस्यापि।

चंपक.

कुन्दे कुण्ठय कौतुकं त्यज रुचिं न्यग्रोधरोपग्रहे
मा यत्नं करवीररोहणविधौ कार्पासस्पयोचिते।
भ्रातः कानननपाल चपकतरुः कुत्राप्यसौ मृग्यता
यस्यामोदवशात् स्मरप्रियतमा मद्यान्ति चैत्रश्रियः ॥ २८ ॥

वैद्यनाथपण्डितस्य।

केनापि चंपकतरो वत रोपितोऽसि कुग्रामपामरजनान्तिकवाटिकायाम्।
यत्र प्ररूढनवशाकविवृद्धलोभाल्लोभग्नवाटघटनोचितपल्लवोऽसि ॥ २९ ॥

विज्जकायाः।

१. एन. ख. च २ भवेत्. ख च. ३. यदि क ख च ४. लोभगो. क ग. च लोभभो ख.

साधारणतरुबुद्ध्या न मया रचितस्तवालवालोऽपि।
लज्जयसि मामिदानीं चम्पक सौरभ्यनिर्भरैः कुसुमैः ॥ ३० ॥

अशोक

अन[भि]ज्ञोऽस्य मूलं जानामि तरोरशोक इति नाम।
फलपाकविधुरितात्मा यतोऽन्यथाऽसौ सशोकः स्यात् ॥ ३१ ॥

कस्यापि।

किन्तेन नम्रतया किमुन्नतया किं वा घनच्छायया
किं वा पल्लवलीलया किमनया चाशोक पुष्पश्रिया।
यत्त्वन्मूलनिषण्णखिन्नपथिकस्तोमः स्तुवन्नन्वहं
न स्वादूनि मृदूनि खादति फलान्याकण्ठमुत्कण्ठितः ॥ ३२ ॥

श्रीभोजदेवस्य।

पनस

गरीयस्सौरभ्य रसपरिचये नोऽस्ति तुला
तुला मृद्वीकाऽपि भजति निभृतः फलभरः।
परार्थं जीवश्रीरिति पुलकितः कण्टकमिषा-
दहो ते चारित्रं पनस मनसः कस्य न मुदे ॥ ३३ ॥

नालिकेरः

प्रथमवयसि पीतं तोयमल्पं स्मरन्तः
शिरसि निहितभारा नालिकेरा नराणाम्।
सलिलममृतकल्पं दद्युराजीवितान्तं
न हि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ॥ ३४ ॥

कदली

नाऽन्येनोपकृतमपि फलं फलिता
स्वस्याः प्रसूतिर्न पर विनाशयोगः।
एतत्तु विमृशत्यं फलैः परेभ्यः
स्वात्मविनाशं कदलीव परवती तरुणि ॥ ३५ ॥

१ क. पुस्तके, अन्यस्य इदं। २ ख, ग, घ, ङ. ३ क. ... ४ ख, घ. ... ख, ग, घ ...
...

सखीप्रश्नपद्धतिः (३९.)

यत्संभाषणमात्रकेऽपि कुरुषे रोमाञ्चमङ्गे नवं
   यस्मै चाटुशतानि कुरुषे निःश्वासनिर्भावेव यत्।
किं वा मन्त्रयसे जनोऽप्यमिति यत्संवृत्तशङ्काकुला
   तेनाद्यं हृदि कोऽपि तिष्ठति पुरा सोऽस्य नूतन ते ॥ १॥

शि— स्य।

यत्तावत्कलधौतपात्रवदनं यत्नेनयोर्दुर्दिनं
   मन्दः पाणिनिवेशनाय यदयं मदान्धशालुमिः।
गौरी नु यं तु वर्तते यदि न ते तस्योऽपि चित्ते पुरा
   पिक् पिकस्त्वां मदपाशुरेग्यनसगीतेऽपि यमिन्दवः ॥ २ ॥

आहारे विरतिः समस्तविषयग्रामे निवृत्तिः परा
   नासाग्रे नयनं यदेतदपरं यच्चैकनिष्ठं मनः।
मौनं चेदमिदं च शून्यमखिलं यद्विश्वमाभाति ते
   तद्ब्रूयाः सखि योगिनी किमसि भोः किं वा वियोगिन्यसि ॥ ३ ॥

गणेशानाम।

अलसवलितैः प्रेमार्द्रार्द्रैर्मुहुर्मुकुलीकृतैः
   क्षणमभिमुखैर्लज्जालोलैर्निमेषपराङ्मुखैः।
हृदयनिहितं भावाकूतं वमद्भिरिवेक्षणैः
   कथय सुकृती कोऽयं मुग्धे त्वयाद्य विलोक्यते ॥ ४

भवभूतेः।

उत्तुङ्गस्तनमण्डलं नवनदं गोरक्तपदद्वयं
   स्वेदाम्भःस्नपिताङ्गयष्टि विगलद्विम्बाधरं मोहिता।
धन्यः कोऽपि युवा स यस्य वदने व्यापारितास्याननं
   मुग्धे दुग्धमहाब्धिफेनपटलप्रख्याः कटाक्षच्छटाः ॥ ५ ॥

धन्य

[illegible]

[अ]भ्यस्तेऽपि नितम्बभारफक्के खेदालसेयं गतिः
किंचित्संवलितार्धपक्ष्मविरलालोका दृशोऽन्तर्गताः ।
तन्मन्ये निभृतं त्वयाऽद्य हृदये कश्चिद्धृतो वल्लभो
निश्वासाः कथमन्यथा द्विगुणतामेते नवैवं गताः ॥ ६ ॥

कस्यापि ।

भगिनि मदनः श्रीमानेप त्वया यदि लिख्यते
[ि]कमपि सुमुखि व्यग्रासीति व्रजामि निजालयम् ।
यदपि मकरोऽधस्तात् पौष्पं करे च शरासनं
तदपि परितो दृष्टिर्देया जनः सखि नागरः ॥ ७ ॥

बाले प्रियेण विरहात्तव कर्शिताया
हस्तच्युतं वलयमेतदलब्धदेशम् ।
हस्ते पुनः स्थितिमगादिदमङ्गुलीयं
स्थानच्युतिर्महत एव भवत्यनर्थः ॥ ८ ॥

मुग्धे कं हृदये निधाय सुचिरं रोमाञ्चिताङ्गी मुहु-
र्जृम्भामन्थरतारकां सललितापाङ्गां दधाना दृशम् ।
सुप्तेवालिखितेव शून्यहृदया लेखावशेषीभव-
स्यात्मद्रोहिणि किं ह्रिया कथय मे शृ[ढो] निहन्ति स्मरः ॥ ९ ॥

कस्यापि ।

को धन्यस्सखि सुस्थितेन मनसा को वेधसा निर्मितः
कः प्रेयान्मदनस्य कस्य फलितः प्राचीनपुण्यद्रुमः ।
एतद्यस्य कृते दिवानिशमविश्रान्तस्खलद्वारिभि-
र्मौनाल्लोचनगडुगैः स्नपयसे वक्षोजलिङ्गद्वयम् ॥ १० ॥

पक्ष्माग्रग्रथिताश्रुबिन्दुनिकरैर्मुक्ताफलस्पर्धिभिः
कुर्वन्त्या हरहासहारि हृदये हारावलीभूषणम् ।
बाले बालमृणालनालवलयालङ्कारकान्ते करे
विन्यस्याननमायताक्षि सुकृती कोऽयं त्वया स्मर्यते ॥ ११ ॥

---

१ लभ्यस्ते क ख, त २ त्वमपि च ३ टो क ख च ४, पि क ख च

विश्रान्तो दिवसस्तदीयपदवीमन्विष्य नान्यानुमान
मनन्यद्द्रु स्मरनिकारपरैर्भ्रान्त्वा स्थितो भूत् ।
पयन्तीरेण रेखवनदानिमुनि द्वारस्थितीरण-
स्तम्भाग्रस्थितपाहुराति रुदती किं त्वं पथः पश्यसि ॥ १२ ॥

रतिमित्रस्य ।

गोत्रापन्नी विरहजनितं दुःखमग्रे गुरूणां
किं न मुग्धे नयनसलिलं धारयन्ती रुणत्सि ।
नक्तं नक्तं नयनसलिलैरेष आर्द्रीकृतान्ते
शय्योपान्तः कथयति दशामातपे शोष्यमाणः ॥ १३ ॥

मारन्दपः ।

मूकीभूताः पिकयुवतयः किं वसन्तेऽपि तस्मिन्
किं जातोऽसौ मलयमरुतां दुष्प्रवेशः प्रदेशः ।
किं वा तस्मिन्नमृतमहसो न स्फुरन्ते मयूखाः
यत्रासास्ते कृतमनु तव स्वान्तचौरः करोति ॥ १४ ॥

यान्ति नैते पयोदास्तुरगतिरङ्गिणो नो वकाः क्वचजाताः
गाढामिन्द्रोऽपि नैताः स्तनकलशमिदं कन्दनं कुम्भयोनिः ।
नैतच्चाप विदीर्णं पतति मदजलं श्यामशानायमान
नन्वि मुग्धे दृथैवं मलिनयसि मुखं माद्रेन्दुप्रपातैः ॥ १५ ॥

यद्रःपदेः ।

स्फुरति यदि मृगाक्षीलोचनं शुभ्र वामं
स्तनतटमपि धत्ते गात्रं रोमाञ्चयत्नम् ।
स्पन्दति न यदन्तःक्लिष्टतामृच्छतीदं
ननु वदति सखे प्रेयसा सङ्गमं मे ॥ १६ ॥

इति श्रीदर्शार्हभट्टारकमूलविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सर्वदिशपद्धतिः ।

---

१ क॰ ग॰ घ॰

वियोगिनीप्रलापपद्धतिः (४०)

शल्यानि मर्मण्यपि कीलितानि गलन्त्ययस्कान्तमणेः प्रभावात् ।
हृदि प्रविष्टस्य पुनर्जनस्य न लभ्यते निर्गमनाभ्युपायः ॥ १ ॥

बिह्लणस्य ।

स्वयमज्ञातदुःखो यः स दुनोति न विस्मयः ।
त्वं स्मर प्राप्तदाहोऽपि दहसीति किमुच्यते ॥ २ ॥

अरतिरियमुपैति मां न निद्रा गणयति तस्य गुणान् मनो न दोषान् ।
विगलति रजनी न संगमाशा व्रजति तनुस्तनुतां न चानुरागः ॥ ३ ॥

कयोरप्येतौ ।

इदानीं तीव्राभिर्दहन इव भाभिः परिवृतो
मर्माश्चर्यं सूर्यः किमु सखि रजन्यामुदयते ।
अयं मुग्धे चन्द्रः किमिति मयि तापं प्रकुरुय-
त्यनाथानां बाले किमिव विपरीतं न भवति ॥ ४ ॥

पुष्टिकरस्य ।

कालं पुरा गरलमम्बुनिधेरुदस्था-
दद्येन्दुनाम धवल विषमभ्युदेति ।
अद्यादिदं स गिरिशो यदि हन्त हन्यात्
कार्ष्ण्यं स्वकण्ठनिहितं सखि मद्वयश्च ॥ ५ ॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य ।

मुग्धस्य ते वद विधुन्तुद किं भणामि
किं मुक्तवानसि मुखे पतितं शशाङ्कम् ।
अस्यैव बिम्बगलितेन सुधारसेन
सन्धानमेष्यति कथं न जरत्कबन्धः ॥ ६ ॥

क्षोणीभृत्कटकप्रयाणसमये प्रेमाकुला प्रेयसी
हस्तन्यस्तविशुद्धतण्डुलकणान् दातुं शिरस्यागता ।
संस्वेदाद्विरहानलात् करयुगे जातं च पक्वोदनं
त दृष्ट्वा गुरुसन्निधौ कृतवती नीराजनं लज्जया ॥ ७ ॥

१ लोके. ख २ ना धवलित क ख च

चन्द्रो न [illegible] [illegible] [illegible] चक्र [illegible]दपसार्य नारकाणाम्।
[illegible] [illegible] पतित[illegible] [illegible] [illegible] विधु [illegible] ॥८

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नात्र धाता [illegible] नियुक्ताः।
[illegible] [illegible] [illegible]पूर्णेन [illegible] चन्द्रः [illegible] [illegible] ॥ ९ ॥

[illegible]

[illegible] ते न सन्ति गिरि[illegible] मेघा-
[illegible] विहरन्ति मेघाः।
[illegible] तस्य [illegible] न सन्ति वनानि तानि
[illegible] ॥ १० ॥

अथ [नव] [illegible]।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मे सुखम्।
[illegible] [illegible] न [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible][illegible]स्थितः ॥ ११ ॥

[illegible]।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] न [illegible]
[illegible] न [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] निर्गताः।
[illegible] यदि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] मे [illegible] [illegible] वा [illegible] वा ॥ १२ ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ १३ ॥

[illegible] [[illegible]] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] न [illegible] ॥ १४ ॥

[illegible]

स्वप्नेनाद्य मया पुरः प्रियतमा दृष्टश्चिरादागतो
　यत्नेनाप्यनुकूलयन्त्यपि मया मानान्न संभावितः ।
पश्चाद्या [वेदुपैमि] मन्मथपथारूढा तमालिङ्गितुं
　तावन्मे सहसैव मृत्युसदृशः प्राप्तः प्रबोधोदयः ॥ १५ ॥

केषामप्येते ।

गतोऽस्तं घर्मांशुर्व्रज सहचरीनीडमधुना
　सुखं सुप्या भ्रातः स्वजनचरितं वायस कृतम् ।
मयि स्नेहात् बाष्पस्थगितनयनाया गतघृणो
　रुदन्त्यां यो यातस्त्वयि स निरपत्रयेष्यति कथम् ॥ १६ ॥

शिवस्वामिन ।

दुर्वाराः स्मरसायकाः प्रियतमो दूरं मनोऽप्युत्सुकं
　गाढं प्रेम नवं वयोऽतिकठिनाः प्राणाः कुलं निर्मलम् ।
स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथसुहृत्कालः कृतान्तोऽक्षमी
　सोढव्याः सखि सांप्रतं कथममी सर्वेऽप्रयो दुस्सहाः ॥ १७ ॥

भट्टमयूरशकरस्य ।

प्रसरशिशिरामोदं मन्दं समीर समीरय
　प्रकटय शशिन्नाशाः कामं मनोभव जृंभताम् ।
अवधिदिवसः पूर्णस्सख्यो विमुञ्चत तत्कथां
　हृदयमधुना किञ्चित्कर्तुं ममान्यदिहेच्छति ॥ १८ ॥

रुद्रस्य ।

अवधिदिवसः प्राप्तश्चायं तनोर्विरहस्य वा
　रविरयमुपैत्यस्तं सख्यो ममापि च जीवितम् ।
तदलमफलैराशाबन्धैः प्रसीद नमोऽस्तु ते
　हृदय सहसा पाकोत्पीड विडम्बय दाडिमम् ॥ १९ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां विरहिणीप्रलापपद्धतिः ॥

---

१ मदुपैति क ख च　२ व तनो क, ख च व वय इति शार्ङ्गधरपद्धतौ पाठः—३ मोद च क–ख: पुस्तकयोरत्र पद विगलितम् ४ क्षमेश्वरस्य ग

दूतीप्रेषणपद्धतिः (८१)

दूतीं कुसुमशरदशां गदन्ती तन्वङ्गी यदभिहितं प्रियस्मरतीनाम्।
तत्रैव सुरभिसुगन्धिताभिरुक्तं धन्यानां श्रवणपथातिथित्वमेति ॥ १ ॥

[illegible]।

विरहकम्पसमदानुगत विपुलाशिरस्य मदं च।
मा गदर्णीते मदु दुनिदा मा दोऽस्याः समयेऽपि जने मक्षाः ॥ २ ॥

आपूर्णितमानु गिरीन्द्रकन्या हि पञ्चबाणेन मनोभवस्य।
यदाभिन दूती गम्भीतिरया नोधः पर्यन्तादनन्तं रघूनाम् ॥ ३ ॥

तस्य त्वया कर्तव्यादिनाऽपि करानतीय सगुणत्वमेव।
नेत्रोऽपि नयस्य न हि मोहः पुत्रस्य तन्वादिव विन्दुकस्य ॥ ४ ॥

सा दूति पश्य यदि गेहगत तदृवणनेन न सङ्कुलीयम्।
वीणापुरवायाति ममाचरण परभिमा पुष्पकरर्तिगाऽपि ॥ ५ ॥

दूती गत्वाऽपरिस्तम्बमन्दर्दा मम मम
दशानिद्राणोऽय दरिरचनमिन्धारस्याति।
इदं पाप मम नरिणु गमि तस्यास्तनस्य-
स्याक्षाक्ष्य दीप्तपवितम्बिनि नाद्ब्रुयुगल्यम् ॥ ६ ॥

विरहानंदिनः।

कालेन विरहितेव दर्शिता नवैर नेपा दिशाः श्रियन्तः।
मन्दमदोन्मर्थ्यामिय देशः दया पतिन्दोगति गायन्ति ॥ ७ ॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य।

[illegible] मर्यादाम्भसुरितः कुसुमेन स्मनाद्यं
भिन्ना भीभिः निरम्य य निमं शोभाग्यगर्वं ममार।
भद्रां वेदन्देव चन्द्रगुणेगण नूनं यया
स निर्देशनिगणिन्तात्रदमनिः मधितः ॥ ८ ॥

[illegible]।

---

१. [illegible]

पत्रं न श्रवणेऽस्ति बाष्पगुरुणोर्नो नेत्रयोः कज्जलं
रागो नाधरपल्लवे चरणयोर्युग्मे न चालक्तकः ।
वार्तोच्छित्तिषु निष्ठुरेति भवता मिथ्यैव संभाव्यते
सा लेखं लिखतु च्युतोपकरणा न्यायेन केनाधुना ॥ ९ ॥

अमरुकस्य ।

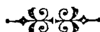
जीवामीति वियोगिनी यदि लिखेत्तेनैव वृत्ताः कथाः
अद्य श्वोऽथ मरिष्यतीति मरणे कालात्ययः किं कृतः ।
आगन्तव्यमिहेति संप्रति पुनः संभावना निष्फला
दूति त्वं तमुपेहि नास्ति लिखितं तद्ब्रूहि यत्तत्क्षमम् ॥ १० ॥

लोहितकस्य ।

दूति त्वं तरुणी युवा स चपलः श्यामास्तमोभिर्दिशः
सन्देशस्स रहस्य एव विजने सङ्केतकावासकः ।
भूयोभूय इमे वसन्तमरुतश्चेतो नयन्त्यन्यतो
गच्छ क्षिप्रसमागमाय निपुणं रक्षन्तु ते देवता ॥ ११ ॥

शिलाभट्टारिकायाः ।

॥ इति विप्रलम्भे दूतीप्रेषणपद्धतिः ॥

वियोग्यवस्थापद्धतिः (९२)

दिवानिशि निरन्तरस्य हृदि चिन्ता समागता ।
इति मत्वा गता निद्रा के कृतघ्नमुपासते ॥ १ ॥

कस्यचित्।

गलनमग्न शून्या दृष्टिःशरीरमसौष्ठवं
भ्रमितमधिरं (निं,न्ते)मन्त्यान् दिमन्दतोऽथवा ।
भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि न यौवनं
ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति न धीरताम् ॥ २ ॥

यदिन्दावानन्दं प्रणयिनि जने या न भजते
व्यनयन्नलस्या नदयवनिर्धारेऽपि गलनम् ।
क्षिपद्गुम्फामाद्भमहनिरपि नायान्तमधुरं
वपुः क्षाम क्षाम वहति रमणीयश्च भवति ॥ ३ ॥

यतो नम्रुर्मुदुग्धिनि रणन्तीरितेरे यान्तूते
मार्गे मात्र क्षिपति रंहुगमोदगर्भस्य वायोः ।
देहस्निग्धा मन्मथविनिधीपत्रमाशान्तरेषु-
न्माम्यन्मूर्तिः श्वपति बहुशो मृत्यवे चन्द्रपादान ॥ ४ ॥

एते भावुके ।

दृष्यादिदृष्टिविपक्वनविविशेषमवरोहि अग्र
विन्नराश्रनदेश्वरं वहपं भावावरुत्तायगः ।
चिन्ताभावगम्भनवानन्नपवनर्वमेगुणाद्यन्दन-
व्याप्तवांशिनि ग महामनिगिव शीतोऽपि नो मृष्यते ॥ ५ ॥

एवं देहि पथा पुरा महाविधिनं मयार्ह मेप्सते
नापोनत्थविवर्तनैविगमपन्थुपितः पव शयाः ।

[illegible]

दाक्षिण्येन ददाति वाचमुचितामन्तःपुरेभ्यो यथा
गोत्रेभ्यस्स्खलितस्तथा भवति च व्रीडावनम्रश्चिरम् ॥ ६ ॥

कालिदासस्यैतौ ।

हृद्योद्यानमरुत्तरङ्गितसरस्तीरे तरुणामध-
स्तल्पेऽनल्पसरोजिनीनवदलप्रायेऽपि खिन्नात्मनः ।
धीरस्यापि मनाङ्मनस्तृणकुटीकोणान्तराले बला-
ल्लग्नोऽस्येति विभाव्यते परवशैरङ्गैरनङ्गानलः ॥ ७ ॥

कर्पूराम्बुनिषेकभाजि सरसैरम्भोजिनीनां दलै-
रास्तीर्णेऽपि विवर्तमानवपुषः स्रस्तस्रजि स्रस्तरे ।
मन्दोन्मेषदृशो किमन्यदभवत्सा काऽप्यवस्था तयो-
र्यस्यां चन्दनचन्द्रचम्पकदलश्रेण्यादि वह्नीयते ॥ ८ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्यैतौ ।

सा तन्वीति घनस्तनीति विकसल्लीलाब्जनेत्रेति च
स्वैरं संचरतीति वक्ति मधुरां वाचं विचित्रामपि ।
इत्थं विद्रुमपाटलाधरपुटां सीमन्तिनीं ध्यायतो
रोमाञ्चो रुदितं स्मितं प्रलपितं पान्थस्य संजायते ॥ ९ ॥

देशैरन्तरितः शतैश्च सरितामुर्वीरुहां काननै-
र्यत्नेनापि न याति लोचनपथं कान्तेति जानन्नपि ।
उद्ग्रीवश्चरणार्धरुद्धवसुधः कृत्वाऽश्रुपूर्णे दृशौ
तामाशां पथिकस्तथाऽपि किमपि ध्यायन् मुहुर्वीक्षते ॥ १० ॥

अमरुकस्य ।

॥ इति विप्रलम्भे वियोगिनोऽवस्थापद्धतिः ॥

---

१ मिति, क पाठभेद　२ भ्रमा, ३ प्रलप्त　४ समूल्य सारो, क पाठभेदा　५ अय नामनिर्देश क, पाठभेद

वियोगिप्रलापपद्धतिः (५२)

याताः [illegible] मनोभवस्य निरवधिर्[illegible] जनः
[illegible] गतम् ।
[illegible]
[illegible] पश्चनाम् ॥ १ ॥

[illegible]।

अहो [illegible] ।
[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]।

सा [illegible] ते ।
[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible]।

[illegible] ।
[illegible] नियाम् ॥ ४ ॥

[illegible]।

[illegible] ।
[illegible] ॥ ५ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible] ।

[illegible] निम्बम् ।
यदि [illegible] ॥ ७ ॥

[illegible]।

[illegible]

अभिमुखे मयि संहृतमीक्षितं
हसितमन्यनिमित्तकथोदयम् ।
विनयबाधितवृत्तिरतस्तया
न विवृतो मदनो न च संवृतः ॥ ८ ॥

स्निग्धं वीक्षितमन्यतोऽपि नयने यत्प्रेरयन्त्या तया
यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव ।
मागा इत्यवरुद्धया यदपि मा सासूयमुक्ता सखी
सर्वं तत्किल मत्परायणमहो कामी स्वतां पश्यति ॥ ९ ॥

कालिदासस्यैतौ ।

किं पक्वं सुकृतं किमंह इति मे नाद्यापि संवित्तिरे[न]
तन्व्याश्चेतसि किंस्विदस्मि कलितः किं नेति नैव स्फुटम् ।
एतत्किंचिदभूत्तदा मयि सकृत् कृत्वा कटाक्षं ततः
स्निग्धव्याकुललोचनं तरलया सख्यस्तया वीक्षिताः ॥ १० ॥

मदालसकुमारव्याडनाटकात् ।

लीलाताण्डवितभ्रु विभ्रमचलद्वक्त्रं कुरङ्गीदृशा
साकूतं च सकौतुकं च सुचिरं न्यस्ताः किलास्मान् प्रति ।
नीलाब्जव्यतिमिश्रकेतकिदलद्राघीयसीनां स्रजा
सोदर्यस्सुहृदः स्मरस्य सुधया [दि]ग्धाः कटाक्षच्छटाः ॥ ११ ॥

कस्यापि ।

तदर्धारं तावत्प्रथममथ चित्रार्पितमिव
क्रमादेवापाङ्गे सहजमिव लीलामुकुलितम् ।
ततः किंचित्फुल्लं तदनु घनबाष्पाम्बुलहरी-
परिक्षामं चक्षुः पततु मयि तस्या मृगदृशः ॥ १२ ॥

वीर्यमित्रस्य ।

प्रेमार्द्राः प्रणयस्पृशः परिचयादुद्गाढरागोदया-
स्तास्ता मुग्धदृशो निसर्गमधुराश्चेष्टा भवेयुर्मयि ।

१ विद्वन क २ मुग्धा क ख च,

हर्षोदति मनोऽपि [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible]ग्रहः ॥ २४ ॥

महानन्द ।

[illegible] [illegible]शुर्वी [illegible] [illegible] हृष्टा मया
मा मा [illegible] पाणिनेति [illegible] [illegible] [illegible] ततः ।
सो [illegible] [illegible] [illegible] गण
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ २५ ॥

निम्नप्रिय ।

निम्न [illegible] [illegible]
[illegible] न च यानि [illegible] ।
[illegible] मे [illegible] [illegible] तथा
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ २६ ॥

[illegible] ।

[illegible] [illegible] नवकुसुमः
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] स [illegible] परिणतो
[illegible] येन [illegible] पुन[illegible] [illegible] [illegible] ॥ २७ ॥

[illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ २८ ॥

[illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] पुन [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] न [illegible] [illegible] ॥ २९ ॥

[illegible] ।

काकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोऽपि दृश्येत सा
दोषाणां प्रशमाय मे श्रुतमहो कोपेऽपि कान्तं मुखं ।
किं वक्ष्यन्त्यपकल्मषाः कृतधियः स्वप्नेऽपि सा दुर्लभा
चेतस्स्वास्थ्यमुपैहि कः खलु युवा धन्योऽधरं पास्यति ॥ ३० ॥

[1]गौलिदासस्य ।

हे यामिनीश जडिमा कतमस्तवैष
[2]संघर्षमावहसि येन मुखेन तस्याः ।
त्वं वह्निमुद्गिरसि तद्विरहे करोति
पीयूषवर्षमिह तद्भवता विनापि ॥ ३१ ॥

गोत्रानन्दनस्य ।

पञ्चत्वं तनुरेतु भूतनिवहाः स्वांशं विशन्तु प्रभो
त्वां याचे द्रुहिण प्रणम्य शिरसा भूयोऽपि मे सन्त्विति ।
तद्वापीषु पयस्तदीयमुकुरे ज्योतिस्तदीयालय
व्योम्नि व्योम तदीयवर्त्मनि धरा तत्तालवृन्तेऽनिलः ॥ ३२ ॥

आकाशपोले ।

आक्रन्दाः स्तनितैर्विलोचनजलान्यश्रान्तधाराम्बुभि-
स्तद्विच्छेदभवाश्च शोकशिखिनस्तुल्यास्तडिद्विभ्रमैः ।
अन्तर्मे दयितामुखं तव शशी वृत्तिस्समैवावयो-
स्तत्किं मामनिशं सखे जलधर त्वं दग्धुमेवोद्यतः ॥ ३३ ॥

यशोवर्मणः ।

भ्रमय जलदानम्भोगर्भान् प्रमोदय चातकान्
कलय शिखिनः [3]केकागर्भान् कठोरय केतकान् ।
विरहिणि जने मूर्च्छां लब्ध्वा विनोदयति व्यथा-
मकरुण पुनस्संज्ञाव्याधिं विधाय किमीहसे ॥ ३४ ॥

[भवभूतेः ।]

---

१ अय नामनिर्देश क पुस्तके । २ सह ख ग च ३ केकोत्कण्ठानिति मालतीमाधवे ।

रत्नाभोऽयं रत्नं रत्नं यत्र तु गता न्यस्तन्यस्तुरक्तं जनं
नो छेत्ति भूमिं रत्नमपि किं वानरकृतं शिरः ।
उन्नन्दायथानमदरदस्यामंदृष्टकुञ्ज–
स्तन्यादागतिरत्नेण भवतः पुरोऽपमोऽयं कुत ॥ ३५ ॥

वसुनन्दस्य ।

मृणालीयं गौरी न भुजगपतिश्चन्दनरसो
न भस्मेदं कण्ठे कुवलयदलश्री न गरलम् ।
सिताम्भोजं पाणौ स्फुटति न कपालं मम शिरो
पुरारातिभ्रान्त्या स्मर विमनसिः प्रहरसि ॥ ३६ ॥

उत्पलराजस्य ।

ज्योत्स्नां श्यामलिमानमानयत भोः सान्द्रैर्मषीकूर्चकै–
र्मन्त्रं तन्त्रमथ प्रयुज्य हरत श्वेतोत्पलानां स्मितम् ।
चन्द्रं चूर्णयत क्षणाच्च कणशः कृत्वा शिलापट्टके
येन द्रष्टुमहं क्षमे दशदिशस्तद्वक्त्रमुद्राङ्किताः ॥ २७ ॥

राजशेखरस्य ।

स मन्दारद्रुमः कुसुमसुभगा माद्भगवनिरा
विरसात्तचारत्र मदमनतु न्नामदानम् ।
कथं नत्र भागानदा दयिता शान्तमथवा
सिर शिल्पासरं नियताक्षि [नि] ध्याम्यति विधिः ॥ ३८ ॥

गौरेन्दनस्य ।

दहति हृदयं गाढोद्वेगं द्विधा तु न भिद्यते
वहति विकलः कायो मोहं न मुञ्चति चेतनाम् ।
ज्वलयति तनूमन्तर्दाहः करोति न भस्मसात्
प्रहरति विधिर्मर्मच्छेदी न कृन्तति जीवितम् ॥ ३९ ॥

१ [illegible]

परिच्छेदातीतः स किल वचनानामविषयः
पुनर्जन्मन्यस्मिन्ननु भवपथं यो न गतवान् ।
विवेकप्रध्वंसादुपचितमहामोहगहनो
विकारः कोऽप्यन्तर्जडयति च तापं च कुरुते ॥ ४० ॥

एतौ भवभूतेः ।

घर्मांशुर्भगवानसूत यमुनां ताप्या (?) कृत गङ्गया
पाथोऽस्याः क्वथितं पुरारिमुकुटे नेत्रानलज्वालया ।
स्यन्दैश्चन्दनशाखिनां शतमुखैः किर्मीरनीरोर्मयः
सेवायै मलयाचलेन्द्रसरितः संभूय तिष्ठन्तु मे ॥ ४१ ॥

प्रालेयाद्रिस्त्वरितमुरसि क्षिप्यतां शैत्यहेतो-
रास्तां यद्वा स खलु निखिलः स्याद्दिलीया[१]शेषः
त्यक्त्वा क्षारं जलधिसलिलं जाह्नवीतोयपूर्णा-
स्तूर्णं गात्रे मम जलमुचः कञ्चुकत्वं प्रयान्तु ॥ ४२ ॥

बिल्हणस्यैतौ ।

शीतांशोरमृतच्छटा यदि करास्त(:क)स्मान्मनो मे दृशं
स[[२]]प्यन्त्यथ कालकूटपटलीमेवामममूर्च्छिताः ।
किं प्राणान्न हरन्त्युत प्रियतमासञ्जल्पमन्त्राक्षरै
रक्ष्यन्ते किमु मोहमेमि हहहा नो वेद्मि केय गतिः ॥ ४३ ॥

श्रीमदभिनवगुप्तस्य ।

विलीयेन्दुस्साक्षादमृतमयवापी यदि भवेत्
कलङ्कस्तत्रत्यो यदि च विकचेन्दीवरवनम् ।
ततः स्नानक्रीडाजनितजडभावैरवयवैः
कदाचिन्मुञ्चेयं मदनशिखिपीडापरिभवम् ॥ ४४ ॥

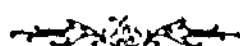
राजशेखरस्य ।

। इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां वियोगिप्रलापप्रकरणम् ॥

---

१ मशेष क ख च २ सपुष्य क ख च.

नायकस्याग्रे दूत्युक्तिः (४४)

स्मरदवथुनिमित्तं गूढमुन्नेतुमस्याः
सुभग तव कथायां प्रस्तुतायां सखीभिः ।
भवति विततपृष्ठोदस्तपीनस्तनाग्रा
ततवलयितबाहुर्जृम्भितैः साङ्गभङ्गैः ॥ १ ॥

कस्यापि।

मा गच्छ प्रमदाप्रिय प्रियशतैरभ्यर्थितस्त्वं मया
बाला प्राङ्गणमागतेन भवता प्राप्नोत्यवस्थां पराम् ।
किं चास्याः कुचकुम्भपीडनपरैरङ्गैरनङ्गातुरै-
र्मुञ्चत्कञ्चुकजालकैरनुदिनं निस्सूत्रमस्मद्गृहम् ॥ २ ॥

भोरिकस्य ।

गन्तुं प्राङ्गणतो ददाति न मुहुः स्तम्भः कुरङ्गीदृशः
साकूतं स्वरभङ्गविभ्रमकला दत्ते न वक्तुं कियत् ।
मार्गे यान्तमवेक्षितुं न सहते त्वां बाष्पवारिप्लव-
स्तस्याः कञ्चुकिनो भवन्ति सुभग त्वद्दर्शने सात्त्विकाः ॥ ३ ॥

हरिहरस्य

श्वासैर्मुञ्चति वेगिभिर्नयनयोरुष्णाम्बुभिः श्राम्यति
स्वेदाम्भोल्लववाहिना करतलेनार्गलेना स्नापति ।
इत्यालोक्य तया चन्द्रवदनया निर्यत्पतन्नेत्रया
दूरोत्सारितदन्तया तव कृते श्रीदाम्ना सिच्यते ॥ ४ ॥

रैलान्दस्य

त्वद्दिनागमनाश्रयेन मृदुना मञ्जालगोष्ठाश्रया
तद्दृशाङ्कितनागनिवस्त्रनेनारर्पयन्त्या दृशम् ।
तत्कालामृतसिक्तरूपपुष्पा त्वन्मार्गरागायने
नीतैः पञ्चमगीतिगर्भितगिरा नक्तं दिवं स्थीयते ॥ ५ ॥

शिशिरस्य

१ [illegible]

अङ्गेऽनङ्गज्वरहुतवहश्चक्षुषि ध्यानमुद्रा
कण्ठे जीवः करकिसलये दीर्घशायी कपोलः।
अंसे वेणी कुचपरिसरे चन्दनं वाचि मौनं
तस्यास्सर्वं स्थितमिति ननु त्वां विना क्वापि चेतः॥ ६॥

राजशेखरस्य।

विलिम्पत्येतस्मिन्मलयजरसद्रोणमहसा
दिशा चक्रं चन्द्रे मुकुलमथ तस्या मृगदृशः।
दृशोर्बाष्पः पाणौ वदनमसवः कण्ठकुहरे
हृदि त्वं ह्रीः पृष्ठे वचसि च गुणा यत्र भवतः॥ ७॥

राजशेखरस्य[1]।

श्वासेषु प्रथिमा मुखं करतले गण्डस्थले पाण्डिमा
मुद्रा वाचि विलोचनेऽश्रुपटलं देहे च दाहोदयः।
एतावत्कथितं यदस्ति हृदये तस्याः कृशाङ्ग्याः पुन-
स्तज्जानासि ननु त्वमेव सुभग श्लाघ्या स्थितिस्तत्र या॥ ८॥

गोत्रानन्दनस्य।

चन्द्रं चन्दनकर्दमेन लिखितं सा मार्ष्टि दष्टाधरा
कामः पुष्पशरः किलेति सुमनोवर्गान् लुनीते च यत्।
वन्द्यं निन्दति यच्च मन्मथमसौ भङ्क्त्वाऽग्रहस्ताङ्गुली-
स्तत्कामं सुभग त्वया वरतनुर्वातूलतां शिक्षिता॥ ९॥

नन्दनस्य[2]।

अस्मिन् चन्द्रमसि प्रसन्नमहसि व्याकोचकुन्दत्विषि
प्राचीनं खमुपेयुषि त्वयि गते दूरं निजप्रेयसि।
श्वासः कैरवकोरकीयति मुखं तस्यास्सरोजीयति
क्षीरोदीयति मन्मथो दृगपि च द्राक् चन्द्रकान्तीयति॥ १०॥

भीमभट्टस्य[3]।

---
१. क्षेमेन्द्रस्य ग घ २ अथ नामनिर्देश क पुस्तके ३ ग घ

निवसति यदि नव हृदये सा बाला सुभग वज्रघटितेऽस्मिन् ।
तत्खलु कुशलं तस्या मदनशरैस्ताड्यमानायाः ॥ ११ ॥

तस्याः स्मरन्त्याः सुभग त्वदीयं मुहुर्मुहुर्मन्मथचेष्टितं तत् ।
बभूव दृष्टिः क्षणमीलिताक्ष्या क्षणं प्रफुल्ला क्षणमश्रुमिश्रा ॥ १२ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्यैतौ ।

उन्मीलन्ति नखैर्लुनीहि वहति क्षौमाञ्चलेनावृणु
क्रीडाकाननमाश्रयन्ति वलयक्वाणैस्समुत्रासय ।
इत्थं वञ्जुलदक्षिणानिलकुहूकण्ठीषु साङ्केतिक-
व्याहारास्सुभग त्वदीयविरहे तस्यास्सखीनां मिथः ॥ १३ ॥

कस्यापि ।

मानस्तावदपेतमेते पिकयुवा लम्बालकानां श्रियः
भृङ्गाली विरुवद्भिः नूतनकलिका सौभाग्यमाशंसति ।
विश्वान्यस्तथयापि निर्दय दशा तस्यास्तथा वर्तते
निःश्वासानपि हन्तुमिच्छति यथा क्रूरो वसन्तानिलः ॥ १४ ॥

परगुप्तस्य ।

धत्ते दृष्टिपथातिविभ्रमकरां सा पुष्पलावीजने
चैतन्यं क्षणमादरेण महता मौहूर्तिकान् पृच्छति ।
श्येना[त्र?]नुत्यति कोकिलध्वनिरुषा सन्त्यज्य लीलाशुकान्
निःशोकः त्वयि दुर्लभे स्मितपरं शस्यं वराक्या तया ॥ १५ ॥

नीरागा मृगलाञ्छने मुकुरमपि स्वं नेक्षते दर्पणे
धत्ते कोकिलकूजितादपि गिरं नोन्मुद्रयत्यात्मनः ।
चित्र दुष्टकटाक्षपातिनि पुनर्दृष्टाऽपि पुष्पायुधे
मुग्धा सा सुभग त्वयि प्रतिपदं प्रेमार्पितं पुष्यति ॥ १६ ॥

---

१ [illegible] । २ [illegible] ।

स्पृशन्त्याः क्षामत्वं मदनशरटङ्कव्यतिकरात्
कुरङ्गाक्ष्यास्तस्याश्शृणु सुभग कौतूहलमिदम्।
अपूर्वेति त्रासात् परिहरति तां केलिहरिणी
न विश्वेऽप्याश्वासं दधति गृहलीलाशकुनयः॥ १७॥

गृहीतं ताम्बूलं परिजनवचोभिः कथमपि
स्मरत्यन्तः शून्या सुभग विगतायामपि निशि।
तथैवास्ते हस्तः कलितफणिवल्लीकिसलय-
स्तथैवास्य तस्याः क्रमुकफलपालीपरिचितम्॥ १८॥

तीव्रः कोऽपि विजृम्भते वरतनोस्त्वद्विप्रयोगज्वरः
किं ब्रूमः सुभग त्वया परिजनः कौतूहलाद्दृश्यताम्।
कण्ठे शेषमधैर्यगद्गदगिरा कृत्वा सखीनां तया
गौराङ्गि त्वमनङ्गतापसुहृदः सर्वाः परित्याजिताः(?)॥ १९॥

गलत्येका मूर्च्छा भवति पुनरन्या यदनयोः
किमप्यासीन्मध्यं सुभग निखिलायामपि निशि।
लिखन्त्यास्तत्रास्याः कुसुमशरलेखं तव कृते
समाप्तिं स्वस्तीति प्रथमपदभागोऽपि न गतः॥ २०॥

बिह्लणस्यैते।

चित्राय त्वयि चिन्तिते तनुभुवा सज्यं वितेने धनु-
र्वर्तिं धर्तुमुपागतेऽङ्गुलियुगे बाणा गुणे योजिताः।
आरब्धे तव चित्रकर्मणि धनुर्मुक्तास्त्वभि(खि)न्ना भृशं
भित्तिं द्रागवलम्ब्य निर्दय चिरं सा तत्र चित्रायते॥ २१॥

सिंहलपते।

त्वामन्तः स्थिरभावनापरिणतं मत्वा पुरोऽवस्थितं
यावद्दोर्वलयं करोति रभसान्मुग्धा समालिङ्गितुम्।
तावत्तां निजमेव देहमचिरादालिङ्ग्य बाधातुरां
दृष्ट्वा दृष्टिजलच्छलेन रुदितं मन्ये पयोदैरपि॥ २२॥

त्वा चिन्तापरिकल्पितं सुभग सा संभाव्य रोमाञ्चिता
शून्यालिङ्गनसंवलद्भुजयुगेनात्मानमालिङ्गति ।
किं चान्यद्विरहव्यथाप्रशमनीं संप्राप्य मूर्छां चिरात्
प्रत्युज्जीवति कर्णमूलपतितैस्त्वन्नाममन्त्राक्षरैः ॥ २३ ॥

तन्वङ्ग्यास्त्वयि मित्र प्रमादविगतं नासीति खेदालसं
चक्षुर्दूरपथावतारिणि जने व्यापारयन्त्या मुहुः ।
हर्षोत्कर्षभराः प्रतिक्षणमुरः स्वेदाम्बुदाहज्वरे
नेत्राम्भःकणिकाः पयोधरतटे पुष्यन्ति शुष्यन्ति च ॥ २४ ॥

केशटस्य ।

तस्यास्तापमहं नृशंस कथयाम्येणीदृशस्ते कथं
पद्मिन्याः सरसं दलं विनिहितं यस्यास्तनापोरसि ।
आदौ शुष्यति संकुचत्यनु ततश्चूर्णत्वमापद्यते
पश्चान्मुर्मुरतां दधद्दहति च श्वासारभूत सखीम् ॥ २५ ॥

[गे]हादङ्गणमङ्गणादपि बहिर्द्वारं चरन्ती मुहुः
नायाति यदि वेत्ति सैव सुभगो किञ्चान्यदाचक्ष्महे ।
पर्यङ्कोऽपि तवाङ्गसङ्गसुभगः स्वेदाम्भसां निर्झर-
धारामण्डपतामनीयत तया तस्मिन्लुठन्त्या मुहुः ॥ २६ ॥

तस्यास्त्वदा विरहदीपितशिखाकलाप-
तप्ते स्थितोऽसि हृदये सततं प्रियायाः ।
मान्येऽपि शीतरससेव्य हृदि सा कृपालो
याता क्षणं रमति नैव खलु त्वदीये ॥ २७ ॥

सर्वाभिशां याति घन नवनिशाम्यामियमहं
न चेदस्मि प्रेमा कृश तदपि काम्यपरीणताम् ।
भाग्या सा तन्वाङ्गुहृतमथ यस्याः किमपरं
मनोऽपि विश्रान्तमथ मरणं वा प्रतिहतिः ॥ २८ ॥

पेवल्वेः ।

अच्छिन्नं नयनाश्रु बन्धुषु कृतं तापस्सखीष्वाहितो
न्यस्तं दैन्यमशेषतः परिजने चिन्ता गुरुभ्योऽर्पिता ।
अद्य श्वः किल निर्वृतिं व्रजति सा श्वासैः परं खिद्यते
विस्रब्धो भव विप्रयोगजनितं दुःखं विभक्तं तया ॥ २९ ॥

अमरुकस्य ।

संप्राप्तेऽवधिवासरे क्षणमसौ त्वद्वर्त्मवातायनं
वारं वारमुपेत्य निष्क्रिय तया निश्चित्य किञ्चिच्चिरम् ।
संमत्येव निवेद्य केलिकुररीः सास्रं सखीभ्यः शिशो-
र्माधव्यास्सहकारकेण करुणं पाणिग्रहो निर्मितः ॥ ३० ॥

कस्यापि ।

विलासिन्नासीने प्रतिवसतिमध्यं त्वयि तदा
दशां दीप्तां कृत्वा गृहमनु पदान्येत्य कतिचित् ।
मरु[त्व]न्तर्वाति द्रुतमिति भवद्दर्शनधिया
प्रदीपो [द्वा]राणां शत[मिति] तया किं न शमितः ॥ ३१ ॥

प्रदीपवसुन्धरस्य ।

तन्वी सङ्केतवेश्मन्यतनुतरुतले सा त्वदर्थं शयाना
जानीते नोपधानीकृतमपि भुजगं कुण्डलीभूतमन्तः ।
तस्या धम्मिल्लवान्तप्रसवपरिमलश्वाससौरभ्यलोभात्
सोऽपि श्रीखण्डलीला सुचिरमनुभवन्नाविरासीदकम्पः ॥ ३२ ॥

चित्रोत्कीर्णादपि विषधराद्भीतिभाजो निशाया
किं तद्ब्रूमस्त्वदभिसरणे साहसं नाथ तस्याः ।
ध्वान्ते यान्त्या यदतिनिभृतं मुग्धयाऽऽत्मप्रकाश
त्रासात्पाणिः पथि फणिफणारत्नरोधी व्यधायि ॥ ३३ ॥

हरिहरस्यैतौ ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां विप्रलम्भे दूत्युक्तिः ॥

---

१ वा क ख च २ मपि क ख च

नायिकां प्रति विरहिसंदेशः (४५)

जीमूतप्रथमाम्बुशीकरहरच्छीतः पुरो मारुतः
पश्चात् प्रौढनिदाघचण्डकिरणप्लोषावसन्नामिव ।
तामाश्वासमनल्पमल्पकृशतनुं सन्थापितः प्रेयसा
सन्देशः परिपीडितः प्रणतिभिस्तस्याः सखीनामपि ॥ १ ॥

वेणीबन्धनमोचनैर्विलुलितैर्निष्ठ्यूतसितः कुन्तलै-
र्विन्यस्तः कुचकुम्भयोरतिगरिष्ठैर्बाष्पाम्बुभिस्तप्तयोः ।
अक्ष्णोस्सन्ततरोदनादरुणयोराश्लेषितः श्रावितो
लेख किं तदकारि यन्न सदृशं प्रेम्णोऽतिसीम्नस्तया ॥ २ ॥

उद्वृत्य स्वयमेव लेखमुदितस्वेदस्खलत्पाङ्गुलि-
न्यासस्विन्नविलुप्तशेषपदविं दृष्ट्वा लिपिमक्षमम् ।
एतत् किन्तु हतास्मि सम्प्रति दशा तस्यैवमासीदियं
बाष्पो हन्त करस्य कम्पितमिदं हन्तेति सा रोदिति ॥ ३ ॥

बाष्पस्तस्य न जायते किमु न किं लेखे करः कंपते
जानीषे किमु साध्वसं त्वयि तथा स्निग्धं तदीयं मनः ।
इत्थं नामभिधाय तत्करतलादादाय पत्रं सखी
यानिष्ठानयति प्रगल्भवचना दौत्येऽपि क्रमात् ॥ ४ ॥

मार्गे मे निरपायता परिणतिं कार्यस्य भद्रोत्तरां
श्रुत्वा लेखगतागतान्यपि परागतिं च नेदीयसीम् ।
स्वर्णसास्त्र तव क्षमे मम दशा या पूर्वमुक्ता मया
भूयस्संस्मर तां च मानिनि परो माभूद्विषादुन्मदः ॥ ५ ॥

शृङ्गारिसारसङ्ग्रहे[1]।

स्थानान्निर्गत्य दूरं व्रजति यदि निर मुक्तकण्ठं रुदन्त्या
पश्चादुन्मुच्य नेत्रे प्रणतिमुखगता वेपमानाङ्गयष्टिः ।
प्रान्ते सन्ध्यादशोः प्रत्ययनतययोपरताग्रसारे
पाणौ पाषाणितोऽपि व्रजति न गृहान्तन्मनो मे दुनोति ॥ ६ ॥

---

१ शृङ्ग. ब. ८२८

त्वद्रूपामृतपानदुर्ललितया दृष्ट्या क विश्रम्यतां
त्वद्वाक्यश्रवणाभियोगपरयोः श्राव्यं कुतः श्रोत्रयोः।
एभिस्त्वत्परिरम्भनिर्भररमैरङ्गैः कथं स्थीयतां
कष्टं त्वद्विरहेण सम्प्रति वयं कष्टामवस्थां गताः॥ ७॥

कयोरप्येतौ।

यत्त्वन्नेत्रसमानकान्ति सलिले मग्नं तदिन्दीवरं
मेघैरन्तरितः प्रिये तव मुखच्छायानुकारी शशी।
येऽपि त्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहंसा गता-
स्त्वत्सादृश्यविनोदमात्रमपि मे दैवेन न क्षम्यते॥ ८॥

श्रीयशोवर्मण।

नित्यं त्वद्गुणकीर्तनेन निबिडं रोमाञ्चितरङ्ककै-
स्त्वद्वक्त्रेन्दुविलोकनैकमनसः कान्ते सुखेनास्महे।
किन्तु त्वद्विरहोत्थितोद्धुरशिखिज्वालावृताङ्गे मयि
प्रस्थाप्यः कृपया निजाङ्घ्रिकमलोदन्ताम्बुदः शान्तये॥ ९॥

कस्यापि।

संक्षिप्यन्ते क्षणमिव कथं दीर्घयामास्त्रियामाः
सर्वावस्थास्वहरपि कथं मन्दमन्दातपं स्यात्।
इत्थं चेतश्चटुलनयने दुर्लभप्रार्थनं मे
गाढोष्माभिः कृतमशरणं त्वद्वियोगव्यथाभिः॥ १०॥

एतस्मान्मां कुशलिनमभिज्ञानदानाद्विदित्वा
मा कौलीनादसितनयने मय्यविश्वासिनी भूः।
स्नेहानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते ह्यभोगा-
दिष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति॥ ११॥

कालिदासस्यैतौ।

॥ इति भगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां विरहिसन्देशपद्धतिः॥

१ कैं कवि क ख च २ तरमर क ख च.

नायिकां प्रति विरहिणोऽवस्थाकथनम् (४६)

पृष्टो गेहगतस्य निर्गमदिनादारभ्य यं प्रेयसो
 वृत्तान्तं तमखण्डितं मृगदृशो निर्व्याजमाह क्रमात् ।
दूराणः कथयैव तस्य करुणानङ्गप्रमोहोत्तरां
 तस्यास्तस्य सखीजनस्य च दशां प्रेमप्रकर्षोचिताम् ॥ १ ॥

समस्तेषु दृढ मिथस्तरलनाद्द्वन्द्वेषु चिन्तामयी
 प्रायो बाष्पमयी शकुन्तमिथुनक्रीडासु कुत्र दृशम् ।
पश्यन्दुःखदशामिव प्रणयिनी रत्योपकण्ठान्मृगान
 दूराणः करुणव्यथाभयमयानस्मान् स मार्गानगात् ॥ २ ॥

बूथः किं परमत्यगात्तव पतिस्तस्मान्निशाचन्द्रिका-
 मङ्गीकृत्य गतस्मन्दमसतां मन्येऽपि शान्तव्यथः ।
त्वां सङ्कल्पपथे समक्षयति यद्वा योगपरो जागरा
 यद्वा दन्ति दुरन्तदुस्सहतरां मोहो मनोवेदनाम् ॥ ३ ॥

तत्रैव परिणीतिपुत्रमनदायानाक्रियारात्रिकं
 चिन्तादीनिपमन्दुरीकिमन्यग्रामाभिलापं गतम् ।
दृष्ट्वा लोचनवारि भूरि विसृजन् नूनं स्म ते वल्लभः
 प्राचीनं गजगमन पातकमहो नो तुल्यमासीदिति ॥ ४ ॥

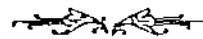
शृणु परमिदमन्ये यामिनीनां स यामे
 क्षणमपि गुरुर्नेनः किञ्चिदायातनिद्रः ।
शृणुतु किमिदमस्यास्तद्गुणः क्वापि नान्तः
 किमिति रतिपथानुव्याहरन् बोधमेति ॥ ५ ॥

मुक्तिसहस्रे।

पत्रपल्लवनिर्घटितो स्यात् कुसुमारतानिपुणः ।
शशिनि रश्मिनिकरमगणि तथापि भृशं स गुरा ॥ ६ ॥

॥ इति भगवानसदन सिंहविरचिता सूक्तिमुक्तावल्यां विरहिणोऽवस्थाकथनम् ॥

दूतीं प्रति नायिकाप्रश्नाः (४७)

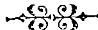
किं त्वं दूति गता गताऽस्मि सुभगे तस्यान्तिकं स्वामिनः
दृष्टः किं सुचिरं करोति किममौ वीणाविनोदक्रियाम् ।
सौभाग्योदयगर्वितः किमवदत्तत्रोत्तरं दत्तवान्
किं गर्वान्न हि वाष्पगद्गदतया पृष्टस्य माया हि सा ॥ १ ॥

कथय निपुणे कस्मिन् दृष्टः कथं नु कियच्चिरं
किमभि[1]लिखितं किं[2] तेनोक्तं कदा स इहैष्यति ।
इति बहुविधप्रेमोल्लासप्रकल्पितविस्तराः
प्रियतमकथाः स्वल्पेऽप्यर्थे प्रयान्ति न नै[3]ष्ठुताम् ॥ २ ॥

कयोरप्येतौ ।

अलमलमघृणस्य तस्य नाम्ना पुनरपि सैव कथा गतस्स कालः ।
कथय कथय वा तथाऽपि दूति प्रतिवचनं द्विषतोऽपि माननीयम् ॥ ३ ॥

॥ इति भगदत्त जल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां दूतीं प्रति नायिकाप्रश्नाः ॥

१ भिलपि क ख च २ कान्तेनो क ख च ३ निर्मि क ख च तत्तत्स्थाने उपरि प्रदर्शिता पाठाः शार्ङ्गधरपद्धतीयाः ।

दूत्युपहासपद्धतिः (४८

अनेन पीनरागेण पुलकेनाधरेण ते ।
दूति निर्व्याजमाख्याता सखीस्वस्मासु भक्तता ॥ १ ॥

निःशेषच्युतचन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोऽधरो
नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तवेयं तनुः ।
मिथ्यावादिनि दूति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमे
वापीं स्नातुमितो गतासि न पुनस्तस्याधमस्यान्तिकम् ॥ २ ॥
[illegible] ।

अधरेणोन्नतिभाजा भुजङ्गपरिपीडितेन ते दूति ।
क्षोभितं मनो मे जलनिधिरिव मन्दरागेण ॥ ३ ॥
[illegible] ।

वञ्चनाय विमुक्तेन दूति मत्कार्यसिद्धये ।
स्वगात्राण्यपि दत्तानि वस्तुष्वन्येषु का कथा ॥ ४ ॥
[illegible] ।

श्वासः किं त्वरितागमात्पुलकिता कस्मात्प्रसादः कृतः
स्रस्ता वेण्यपि पादयोर्निपतनात्क्षीबा गेहादागमात् ।
स्वेदार्द्रं मुखमातपात्क्षामा किमन्युक्तिभि
दूति म्लानसरोरुहद्युतिधरस्योष्ठस्य किं वक्ष्यसि ॥ ५ ॥
शिवभट्टारिकस्य ।

नायातो यदि तादृशं स शपथं कृत्वापि दूति प्रिय-
स्तात्किं कोपनया त्वया स्वदशनैर्ग्रावाधरः खण्डितः ।
स्वेदाम्भःकणदायि वेपितमिदं त्यक्त्वा भज स्वैरतां
को लोकस्य नहि स्वभावकुटिलस्यान्तर्गतं ज्ञास्यति ॥ ६ ॥
[illegible] ।

तेनाद्यपादपतनैर्गुरुभिर्नितान्तमनुनिलं
मदीयं सन्देशः कथयसि हृत तेन सुहृदा ।
त्वया प्रत्यानीत निजरमणदानात्पुनरिदं
कृतस्त्वादरः दूति स्वामिजनमनोषायनिपुणा ॥ ७ ॥

॥ इति [illegible] सुभाषितावल्यां दूत्युपहासपद्धतिः ॥

[illegible]

नायिकानायकयोरवलोकनम् (४९)

तत्र नायिकावलोकनम्

नामापि स्त्रीति संह्लादि विकरोत्येव मानसम्।
किं पुनर्दर्शनं तस्या विलासोल्लसितभ्रुवः॥ १॥

कामन्दकस्य।

प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तरैः।
प्राप्यते तेन निर्वाणं सरागेणापि चेतसा॥ २॥

अस्या नेत्रपथं मन्ये गताया लोलचक्षुषि।
भवन्ति पञ्चबाणस्य स्त्रबाणा एव वैरिणः॥ ३॥

कयोरप्येतौ।

यन्निष्पीड्य विरिञ्चेन स्यन्दितैषा मधुस्रुतिः।
मन्ये तत्क्षौद्रपटलं त्यक्तं तेनेन्दुमण्डलम्॥ ४॥

तापकाठिन्यचलतापरिम्लानीरकल्पयत्।
दीपरत्नतडित्पुष्पेष्वस्याः प्रव्यक्तये विधिः॥ ५॥

कैस्सुरैः केन शैलेन कुतोऽब्धेर्मथनादियम्।
अजायत नवा लक्ष्मीरमृतेन्दुकलामयी॥ ६॥

न त्वरा श्रेयसे पुंसां किमद्य क्रियतां हरिः॥
इमामजानन्नेष्यन्ती जग्राह सहसा श्रियम्॥ ७॥

हन्त मोहादिमामल्पं कालमप्रतिपालयन्।
स्मरशम्भौ विचक्राम गौरीमात्रावलम्बनः॥ ८॥

एते पञ्चेन्दुलेखायाम्।

क्षीरसागरकल्लोललोललोचनयाऽनया।
असारोऽपि हि संसारः सारवानिव लक्ष्यते॥ ९॥

आकाशपोले।

---

१ हृदि क स्मृति क पाठान्तरम्।

लीलावृत्तदृशा स्वपन्ती पश्यतामधिकं नः ।
मानसमुषति स्व चिरगता गजहंसीव ॥ १० ॥

भट्टेन्दोः।

अये रम्य लीलापरिमलघृतवातायनतले
  तुषारांशुकिरणैः कुसुमधनुष जागरयति ।
अहो नेत्रद्वन्द्वं विस्मयति विन्दुरिव श्रुतिपथं
  कथं न प्रेयसि जयति मदनः स्वैरसदनः ॥ ११ ॥

पुरः स्थित्वा किञ्चिद्गलितमुखपाशस्य सखे
  सदेहाः स्थास्यन्ति मुखमिदमयम्बर इतः ॥
स्तनयुगलकान्तिगणितमुखगत सीमान्तिगरा-
  नतरागो येन स्तनयति नान्त्रेण महसा ॥ १२ ॥

बिल्हणस्य।

उपनासाग्रं प्रहिणु नयने तरेव सना-
  गताशान रोऽस्य गलितहरिणः शीतकिरणः ।
गृहागतग्रामीणपवनतरङ्गैस्तुलना
  विस्तीर्णास्थापन्ना नवेन्दुशिखारमणीयनीम् ॥ १३ ॥

रामलेखस्य।

विनाम्भोदाः सान्द्रचिन्हिताम्बरगा-
  नदीश्या हेमद्युतिरिवतिरस्या विस्मति ।
विना स्वगङ्गा नभसि स्वसन्ध्यरागकरी-
  परीरम्भार्थं स्फुरति विरचितेन्दीवरवनम् ॥ १४ ॥

मदनस्य।

अमृतमनूनं चन्द्रचन्द्रमयामृतमनूनं
  सखिरिति सखिः श्यामः श्यामा मधूनि मधून्यपि ।
इति न भजते वस्तु भावः परस्परगतां
  तदिदमस्या स्पर्शो यत्र गुणस्मरशान्तिताम् ॥ १५ ॥

राजपुत्रविनयस्य।

---

१ [illegible] ।

कमलमनम्भसि कमले कुवलयमेतानि कनकलतिकायाम्।
सा च सुकुमारसुभगेत्युत्पातपरम्परा केयम्॥ १६॥

श्रीशंकरगणस्य।

लावण्यसिन्धुरपरैव हि केयमत्र यत्रोत्पलानि शशिना सह संप्लवन्ते।
उन्मज्जति द्विरदकुम्भतटी च यत्र यत्रापरे कमलकाण्डमृणालदण्डाः॥ १७॥

विक्रमादित्यस्य।

उभौ रम्भास्तम्भावुपरि विपरीतौ कमलयो-
रतदूर्ध्वं रत्नाश्मस्थलमथ दुरूहं किमपि तत्।
ततः कुम्भौ पश्चाद्बिसकिसलये कन्दलमथो
तदन्विन्दाविन्दीवरमधुकराः किं पुनरिदम्॥ १८॥

कस्यापि।

तमस्तोमः पूर्वं तदनु सकलश्शीतलरुचिः
ततः कोकद्वन्द्वं तदनु न च किञ्चित् पुनरभूत्।
अनम्भस्यावर्तस्तदनु कदलीकाण्डयुगलं
ततोऽत्राश्चौ पद्मौ किमिदमतिचित्रैव रचना॥ १९॥

देवबोधेः।

मन्ये पार्वणचन्द्रमध्यशकलेनासूत्रितैषा चिरा-
दङ्गैरद्भुतभङ्गिभिः परिणतव्युत्पत्तिना वेधसा।
योषित्सर्गविलक्षणाकृतिरियं यद्दृश्यते भाति च
छिद्रद्वारविलोक्यमानगगनेवाद्यापि चान्द्री तनुः॥ २०॥

बिल्हणस्य।

सरस्यामेतस्यामुदरवलिवीचीविलुलितं
यथा लावण्याम्भो जघनपुलिनोल्लङ्घनपरम्।
यथा लक्ष्यश्चायं चलनयनमीनव्यतिकर-
स्तथा मन्ये मग्नः प्रकटकुचकुम्भः स्मरगजः॥ २१॥

कष्टेनोरुयुगं विलङ्घ्य सुचिरं भ्रान्त्वा नितम्बस्थले
मध्येऽस्यास्त्रिवलीतरङ्गविषमे निष्पन्दतामागता ।
मद्दृष्टिस्तृषितेव संप्रति शनैरारुह्य तुङ्गौ स्तनौ
साकाङ्क्षं मुहुरीक्षते जललवप्रस्यन्दिनी लोचने ॥ २२ ॥

श्रीहर्षस्य ।

आनन्दोर्मिव्यतिकरदरस्मेरसंसक्तपक्ष्म
प्रेमोद्गारस्नपणमसृणाभोगचित्तस्निग्धतारम् ।
अन्तश्छिन्नाभरपरिचयाकुञ्चितभ्रूलतान्तं
चक्षुश्चेतो हरति हरिणीलोचनायास्तदेतत् ॥ २३ ॥

कस्यापि ।

जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादयः
प्रकृतिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मदयन्ति ये ।
मम तु यदियं याता लोके विलोचनचन्द्रिका
नयनविषयं जन्मन्येकः स एव महोत्सवः ॥ २४ ॥

भवभूतेः ।

इति नायिकावलोकनम्

अथ नायकस्यावलोकनम् ।

दृष्टेन कापि गुरुणा जनेन रोषादुल्लङ्घ्य नायकसमीपमुपं मनस्वी ।
हा हन्त शीघ्रगमनप्रतिरोधहेतुस्तस्या घनस्तनतटोऽपि गुरुर्बभूव ॥ २५ ॥

काचित्प्रियागमनहर्षितमना मनस्या दृष्टं प्रियं भवनजालकमाससाद ।
तस्या विलोचनपरस्य गत दाशहतान्तरोपदृतकतोपयितं क्षणेन ॥ २६ ॥

काचिद्विहस्य शिखं पन्नगरगमिन्रुहारेणुभूषितनतुर्निरगान्मृगाक्षी ।
उत्फुल्लपङ्कजवने सुचिरं विहृत्य किञ्जल्करेणुपरिधूसरितेव लक्ष्मीः ॥ २७ ॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां नायिकानायकावलोकनपद्धतिः ॥

[illegible]

स्त्रीवर्णने बाल्यावस्था (५०)

अमन्दानन्दनिष्पन्दमपास्तान्यक्रियाक्रमम् ।
जगज्जन्मोत्सवे तस्याः पीतामृतमिवाभवत् ॥ १ ॥

सर्गव्यापारखिन्नस्य वहोः कालाद्विधेरपि ।
आसीदिमां विनिर्माय श्लाघ्यः शिल्पपरिश्रम ॥ २ ॥

दग्धो विधिर्विधत्ते न सर्वगुणसुन्दरं जनं कमपि ।
इत्यपवादभयादिव हरिणाक्षी वेधसा विहिता ॥ ३ ॥

लावण्यपुण्यपरमाणुदल तदन्यदन्यस्स चापि निपुणः खलु कोऽपि वेधा ।
येनाद्भुता कृतिरियं विहिता विशिष्टकार्येषु कारणविशेषगुणोऽनुमेयः॥ ४॥

त्रिविक्रमस्यैते ।

घुणाक्षरन्यायतया विधात्रा विनिर्मितेयं मृगशावकाक्षी ।
जाने पुनः कौशलमेतदीयमेतादृशीं यद्यपरां विधत्ते ॥ ५ ॥

कस्यापि ।

चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा
रूपोच्चयेन [1]विधिना मनसा कृता नु ।
स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे
धातुर्विभुत्वमनुचिन्त्य वपुश्च तस्याः ॥ ६ ॥

कालिदासस्य ।

वक्त्रं निर्मलमुन्नता कुचतटी मध्यप्रदेशः कृशः
श्रोणीमण्डलमङ्गनाकुलगुरोर्देवस्य सिंहासनम् ।
कृत्वा चारुदृशश्चतुष्टयमिदं तुष्टाव मन्ये विधि-
र्हर्षाद्गद्गदगद्यपद्यरचनागर्भैश्चतुर्भिर्मुखैः ॥ ७ ॥

बिल्हणस्य ।

दृशः पृथुतरीकृताः जितनिजाब्जपत्रत्विष-
श्चतुर्भिरपि साधु साध्विति मुखैः समं व्याहृतम् ।
शिरांसि चलितानि विस्मयवशाद्ध्रुवं वेधसा
विधाय ललनां जगत्त्रयललामभूतामिमाम् ॥ ८ ॥

१ भिन्न, क, ख च २ घटिता क, ख च

लावण्यद्रविणव्ययो न गणितः क्लेशो महान् स्वीकृतः
   स्वच्छन्दस्य सुखं जनस्य वसतश्चिन्ताज्वरो निर्मितः ।
एषापि स्वयमेव तुल्यरमणाभावाद्वराकी हता
   कोऽर्थश्चेतसि वेधसा विनिहितस्तन्व्यास्तनुं तन्वता ॥ ९ ॥

भदन्तधर्मकीर्तेः ।

आस्यसौन्दि[नि]तपार्वणेन्दुपदस्य नेत्रामृतोत्पल-
   श्रीगर्वां दशनच्छदच्युतरदिताशोकप्रवालद्युतिम् ।
एतां दृष्टिसुधामयीं त्रिजगतः शिल्पी विधाय स्वयं
   मन्ये दर्पवशादजायत निजस्तोत्रप्रचण्डः कविः ॥ १० ॥

क्वानन्तसुन्दरविलासजडः क्व वेधाः सर्वाङ्गकान्तिचतुरं क्व च रूपमस्याः ।
मन्ये महेश्वरभयान्मकरध्वजेन प्राणार्थिना युवतिरूपमिदं गृहीतम् ॥ ११

लावण्यामृतदीर्घिका कुसुमदं सौभाग्यसौन्दर्ययो-
   र्भङ्गोरयाद्दरलस्वन्दलिरियं जीयान्महस्यं समाः ।
लोकालोकनकौतुकाय बहुना शिल्पश्रमेणादरा-
   न्मन्ये या विधिना विधाय विहितं दृष्टि-व्रजारोहणम् ॥ १२ ॥

केशवदेवे ।

भवद्वार्मीत्रिप्रपरिचयमुपेन्द्रः खलु तदा
   यदा नाभीपङ्केरुहसमनिनाऽसर्जि विधिना ।
इयं यद्यायाता क्षणमपि भवेल्लोचनपथं
   कथं तस्य स्थाने निवसति तदद्यापि कमला ॥ १३ ॥

त्रिविक्रमस्य ।

निर्माय नयनश्रियः कुवलयं वक्त्रस्य दासः शशी
   भ्रूयुग्मस्य मनाभि मन्मथधनुर्योनिम्ना स्मितस्याश्रवः ।
सृष्टिरस्य च मत्तकोकिलकलात्युच्छिष्टशेषेणेदम-
   स्याङ्गीणमहो विधेः परिणतं विज्ञानचित्रं चिरात् ॥ १४ ॥

राजशेखरस्य ।

इति श्रीभगवदमलानन्दविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां [स्त्री]वर्णनप्रकरणम् ॥

[illegible]

वयस्सन्धिपद्धतिः (५१)

अनाकूतैरेव प्रियसहचरीणां शिशुतया
वचोभिः पाञ्चालीमिथुनमधुना मङ्गमयितुम् ।
उपादत्ते नो वा विरमति न वा केवलमियं
कपोलौ कल्याणी पुलकमुकुलैर्दन्तुरयति ॥ १ ॥

मुरारेः ।

समं विलासोऽङ्कुरितः स्तनाभ्यां त्रपा विलासेन महावतीर्णा ।
अवर्त्ततास्यास्त्रपयैव सार्धं कान्तः प्रकारो वचसां कृशाङ्ग्याः ॥ २ ॥

जयतुङ्गोदयात् ।

परिहरति वयो यथा यथाऽस्याः स्फुरदुरुकन्दलशालि बालभावम् ।
द्रढयति धनुषस्तथा तथा ज्या स्पृशति शरानपि सज्जयन्मनोभूः ॥ ३ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य ।

लीलाताण्डवितभ्रु चारुवदनं किञ्चित्प्रगल्भे दृशौ
स्तोकोद्भेदनिवेदितस्तनमुरो मध्यं दरिद्राति च ।
अस्या यज्जघनं घनं च कलया प्रत्यङ्गमेणीदृशः
सत्यं [चौं ?] र इव स्मरैकसुहृदा तद्यौवनेनार्पितः ॥ ४ ॥

आकण्ठार्पितकञ्चुकाञ्चितमुरो हस्ताङ्गुलीमुद्रणा-
मात्रामुद्रितहास्यमास्यमलसाः पाञ्चालिकाकेलयः ।
तिर्यग्लोचनवलितानि वचसां छेकोक्तिसंक्रान्तयः
तस्यासीदति शैशवे प्रतिकलं कोऽप्येष केलिक्रमः ॥ ५ ॥

दृष्टिश्शैशवमण्डना प्रतिकलं प्रागल्भ्यमभ्यस्यते
पूर्वाकारमुरस्तथापि कुचयोश्शोभां नवामीहते ।
नो धत्ते गुरुतां तथाऽप्युपचिताभोगा नितम्बस्थली
तन्व्याः स्वीकृतमन्मथं विजयते नैत्रैकपेयं वयः ॥ ६ ॥

---

१ कारयति ख. च कार इव क. २ इत आरभ्य स्त्रीणामवयववर्णनपद्धतौ मुखवर्णने 'विधायापूर्वपूर्णेन्दु' मिति श्लोकं यावत् ख. च पुस्तकयो भूयान् ग्रन्थो विगलित ।

भ्रुवोः कान्तिर्लीला परिणतिरपूर्वा नयनयोः
स्तनाभोगो व्यक्तस्तरुणिमनि संरम्भसमये ।
इदानीं बालायाः किममृतमयः किं विषमयः
स्मितानन्दस्यास्वादजनितमधुरः पञ्चमरवः ॥ ७ ॥

लब्ध्वा मान्द्यमुपागतं पुनरतः स्फीता जघन्यश्रिय—
स्ताः क्रान्त्वा वलिभिश्च मध्यमभुवो भूम्ना धृतो बालिमा ।
पञ्चेषुर्विजिगीषते त्रिजगतीं तद्बाल्यतारुण्ययो-
र्वैराग्ये समुपस्थिते मृगदृशः किं केन नारभ्यते ॥ ८ ॥

प्रेमाशङ्कि न भङ्गि न प्रतिवचोऽप्युक्तं च गुप्तं तथा
यन्नाशाचितमाननं भवति समाधाने च दाने च धीः ।
इत्यन्यो मधुरस्य कोऽपि शिशुतातारुण्ययोरन्तरे
वर्त्तिष्णुर्मृगचक्षुषो विजयते द्वैविध्यमुग्धो रसः ॥ ९ ॥

दर्शितान चक्षुः स्मितनिरस्तापाङ्गचपलं
भविष्यद्विस्तारिस्तनयुगलगर्भालसगुरुः ।
नितम्बः संक्रान्ताः कतिपयरत्ना गौरवपुषो
वपुर्मुग्धाबाल्यं किमपि कमनीयं मृगदृशः ॥ १० ॥

यद्विन्यासविधा श्रोणिर्मध्ये विरुद्धवलित्रयं
हृदयमुदयत्स्तनं प्रज्ञाविरलनतापन्नम् ।
मुहुर्विनिहन्ति रसः स्पर्शनागृहनायिप
समयविगलद्बाल्यं तस्या वपुस्तनुते श्रियम् ॥ ११ ॥

केनचिदेते ।

गण्डे मण्डनमात्मनैव कुरुते वैदग्ध्यगर्वोदया
त्यक्त्वा हेमविभूषणानि तनुते तार्णाङ्कनेपथ्यकम् ।
मुग्धा चन्द्रकरेण्वनाग्रभवतो गात्रेषु शिशावं
तन्व्या निबिडतां च पक्ष्मभारे निबिडो भरः ॥ १२ ॥

लास्याभ्यासमिषेण चित्रमनया गात्रार्पणं शिक्षितं
लीलापञ्चमडोलनेन दलिता कण्ठस्य कुण्ठा गतिः ।
किं व्याकर्णनया समस्तलटभालङ्कारतामेष्यति
स्वल्पेनैव परिश्रमेण रमणी देवस्य रामागुरोः ॥ १३ ॥

दोलायां जघनस्थलेन चलता लोलेक्षणा लज्जते
धत्ते दिक्षु निरीक्षणं स्मितमुखी पारावतानां रुतैः ।
स्पर्शैः कण्टककोटिभिः कुटिलया लीलावने नेष्यते
सज्जं मौग्ध्यविसर्जनाय सुतनोः शृङ्गारमित्रं वयः ॥ १४ ॥

बिल्हणस्यैते ।

कुरङ्गीवाङ्गानि स्तिमितयति गीतध्वनिषु य-
त्सखीं कान्तोदन्तं श्रुतमपि पुनः प्रश्नयति यत् ।
अनिद्रा यच्चान्तः स्वपिति तदहो वेद्म्यभिनवां
प्रवृत्तोऽस्यास्सेक्तुं हृदि मनसिजः प्रेमलतिकाम् ॥ १५ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य ।

पाञ्चालीमिथुनेषु नातिरसिका लीला विभूषाविधौ
सोत्कण्ठा कलगीतिषु प्रियतमालापेषु लज्जालसा ।
स्मारंस्मारमहर्निशं प्रियसखीसंभोगवार्ता पुन-
रसन्दिष्टा मदनेन तत्र विदुषा बाला चिरं लीयते ॥ १६ ॥

आकाशपोले' ।

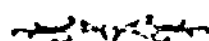
प्रायो दास्यति नो पयोधरतटी गन्तुं पुरस्तादिति
ध्यानेनैव चकास्ति साचिगमने शिक्षारसश्चक्षुषोः ।
अन्तःस्थानमिव प्रदातुमधुना कस्यापि पुण्यात्मनो
निर्गन्तुं बहिरुन्नतं स्तनतटं विस्तारि सन्नह्यते ॥ १७ ॥

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां वयस्सन्धिपद्धतिः ।

---

१ 'साशङ्कं तनुकण्टकक्षतभिया क्रीडावने क्रीडति' इति शार्ङ्गधरपद्धतौ पाठः

तारुण्यपद्धतिः (५२)

दृशोः सीमाक्रान्तः श्रवणयुगलेन प्रतिकृतं
   स्तनाभ्यां संरुद्धे हृदि मनसिजास्तिष्ठति बलात् ।
नितम्बः प्राग्भावं क्षिपति रशनादाम परितः
   प्रवेशस्तन्वङ्ग्या वपुषि तरुणिम्नो विजयते ॥ १ ॥

बिल्हणस्य ।

पर्याप्तस्तनभारपीडितमुरस्तेनैव मध्यो हतः
   पुंसां चित्तवधं करोति किमितः कश्चिद् दृशोश्चापलः ।
किं भूयः कथितेन पक्ष्मलदृशः पूर्णे तथा यौवने
   कन्दर्पः परिपूर्णविश्वविजयः किं दर्पतो नाचरेत् ॥ २ ॥

कस्यापि ।

मुखं विकसितस्मितं वशितवक्रिम प्रेक्षणम्
   समुच्छलितविभ्रमा गतिरपास्तसंस्था मतिः ।
उरो मुकुलितस्तनं जघनमंसबन्धोद्धुरं
   बतेन्दुवदनातनौ तरुणिमोद्गमो मोदते ॥ ३ ॥

स्नम्य ।

पत्या मुक्तास्तरलगतयः संश्रिता लोचनाभ्यां
   श्रोणीबिम्बं त्यजति तनुतां सेवते मध्यभागः ।
धत्ते वक्षः कुचसचिवतामद्वितीयं च वक्त्रं
   तद्गात्राणां गुणविनिमयः कल्पितो यौवनेन ॥ ४ ॥

शाणोल्लेखनतागतानि मनसो रीतिर्निशातैरिति
   हर्षं दर्पणशालिना स्मरमयस्पर्शेन चानायितम् ।
औदार्यातिशयानुरागिषु रसो बाल्ये च लज्जा मनाक्
   प्रौढारोहिणि यौवने मृगदृशः कोऽप्येष शोभिक्रमः ॥ ५ ॥

...स्य । गलेशोपाध्यायस्य ।

तरन्तीवाङ्गानि स्खलदमललावण्यजलधौ
प्रथिम्नः प्रागल्भ्यं स्तनजघनमुन्मुद्रयति च।
दृशोर्लीलारम्भास्स्फुटमपवदन्ते सरलता-
महो सारङ्गाक्ष्यास्तरुणिमनि गाढः परिकरः ॥ ६ ॥

कुम्भकस्य।

गतं कर्णाभ्यर्णं प्रसरति तथाऽप्यक्षियुगलं
कुचौ कुम्भारम्भौ तदपि चिबुकोत्तम्भनरुची।
नितम्बप्राग्भारो गुरुरपि गुरुत्वं मृगयते
कथञ्चिन्नो तृप्तिस्तरुणिमनि मन्ये मृगदृशः ॥ ७ ॥

रुद्रस्य।

ऊरुद्वन्द्वमनिन्दितं प्रथयता श्रोणीं समातन्वता
रोमालीं सृजता समागमयता नाभिं गभीरश्रिया।
मध्यं क्षामयता स्तनौ घनयता कान्त्या मुखं लिम्पता
तन्वङ्ग्या नवयौवनेन किमपि प्रत्यङ्गमुन्मीलितम् ॥ ८ ॥

तरत्तारं चक्षुः क्षपयति मुनीनामपि दृशः
कुचद्वन्द्वाक्रान्तं हृदयमहृदः कान्न कुरुते।
गतिर्मन्दीभूता हरति गमनं मन्मथवना-
महो तुल्यं तन्व्यास्तरुणिमनि सर्वं विजयते ॥ ९ ॥

रुद्रस्य।

भ्रूभङ्गः कुटिलः स्तने च गरिमा दृष्टेर्गतिर्मन्थरा
विस्रब्धं हसितं कपोलफलके वैदग्ध्यवक्रं वचः।
नोद्दिष्टं गुरुणा न बन्धुकथितं दृष्टं न शास्त्रे क्वचित्
बालायास्स्वयमेव मन्मथकलापाण्डित्यमुन्मीलति ॥ १० ॥

स्मितपरिवृता वृत्तिर्वाचामपाङ्गतरङ्गितं
नयनचरितं पादन्यासो नितम्बभरालसः।
इहह सुतनोर्लीलासूत्रैः कृतं पदमङ्गके
वहतु मदनः शोभामात्रं धनुर्ननु संप्रति ॥ ११ ॥

घोरकस्य।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां तारुण्यवर्णनपद्धतिः ॥

---

१ तत्तन्वङ्ग्या ग घ

स्त्रीणामङ्गवर्णनपद्धतिः (५२)

तत्र प्रथमं केशाः ।

स्नेहं परित्यज्य निपीय धूमं तन्व्याः कचा मोक्षपथं प्रपन्नाः ।
तिलस्य सङ्गात्पुनरेव बद्धा अहो दुरन्ता विषयेषु सक्तिः ॥ १ ॥

कस्यापि ।

स्नानार्द्रमुक्तेष्वनुधूपवासं विन्यस्तसायन्तनमल्लिकेषु ।
कामो वसन्तात्ययमन्दवीर्यः केशेषु लेभे बलमङ्गनानाम् ॥ २ ॥

कालिदासस्य ।

उन्मीलद्वदनेन्दुकान्तिविसरैर्दूरं समुत्सारितं
भग्नं पीनकुचस्थलस्य च रुचा हस्तप्रभाभिर्हतम् ।
एतस्याः कलविङ्ककण्ठकदलीकल्पं मिलत्कौतुका-
दप्राप्ताभिमुखं रुषेव सहसा केशेषु लग्नं तमः ॥ ३ ॥

कस्यापि ।

हृतं यदपि नीलाब्जं हृता मदमषी गजात् ।
अलकानां तथाऽप्यस्याः प्रापुः कान्तिं न षट्पदाः ॥ ४ ॥

वैद्यभानुपण्डितस्य ।

कौटिल्यादक्षमादान्ध्यस्वनर्दयोऽस्य समाश्रयः ।
कृष्णपुंसिः पुरन्ध्रिष्वादधे कं समाकुलम् ॥ ५ ॥

शारदे

ललाटम् ।

अस्या ललाटे रचिता सखीभिर्विभाव्यते चन्दनपत्रलेखा ।
आपाण्डुरक्षामरुचोऽतिमात्रमनङ्गबाणव्रणपट्टिकेव ॥ ६ ॥

भल्लटस्य ।

भ्रुवौ ।

भ्रूलतायुगलं भाति तस्याः प्रद्युम्नधन्वनः ।
पञ्चेषोरिव यष्टिर्वा नासावंशाद्विनिर्गता ॥ ७ ॥

बिल्हणस्य ।

जडस्येन्दोर्लक्ष्मीं गतमपि मदान्धस्य करिणः
[कि]शोरस्य छायां हरतु हरिणस्येक्षणगताम् ।
इदं तु श्यामाङ्ग्याः किमपि ललितं यन्मदनतः
समक्षं भ्रूक्षेपैर्धनुरपि विदग्धादपहृतम् ॥ ८॥

यत्रैता लहरीचलाञ्चलदृशो व्यापारयन्ति भ्रुवं
यत्तत्रैव पतन्ति सन्ततममी मर्मस्पृशो मार्गणाः ।
तच्चक्रीकृतचापसंञ्चितशरप्रेङ्खत्करः क्रोधनो
धावत्यग्रत एव शासनधरस्सज्यं यदासां स्मरः ॥ ९ ॥

नेत्रे—

नूनमाज्ञाकरस्तस्यास्सुभ्रुवो मकरध्वजः ।
यतस्तन्नेत्रसंचारसूचितेषु प्रवर्तते ॥ १० ॥

यथा यथाऽस्याः स्तनयोः समुन्नतिस्तथा तथा लोचनयोरति वक्रताम् ।
अहो सहन्ते वत नापरोदयं निसर्गतोऽन्तर्मलिना मनागपि ॥ ११ ॥

कयोरप्येतौ ।

सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां
लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ।
भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपक्ष्माण एते
यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥ १२ ॥

बाणस्य ।

नासा—

पुराणबाणत्यागाय नूतनास्त्रकुतूहलात् ।
तन्नासा भाति कामेन तूणीवाधोमुखीकृता ॥ १३ ॥

बिल्हणस्य ।

पुण्डरीकमिवाभाति नासावंशगमौक्तिकम् ।
कुचसिंहासनस्थस्य स्मरभूपस्य सुभ्रुवः ॥ १४ ॥

क्षेमेन्द्रस्य[4]

१ शि क, ख च २ लहरीश्वला चलदृशोर्भ्यां क ३ मञ्चितशिर क ४ ग पुस्तके अयं निर्देशः ।

नासाऽस्मीया निकषुणतूणं जगत्त्रयजन्यमनङ्गमस्य ।
श्वासानिलामोदभरानुमेयां दधद्द्विनाणीं कुसुमायुधस्य ॥ १५ ॥

श्रीहर्षकविराजस्य ।

स्वर्गे लोकाद्याधिनिकषमिषयागी विधुरयं
　समापूर्णं यान्त्यमधरसुधया देवा हि तरन् ।
अस्या नासाग्रेऽसौ तदुपहृतये मौक्तिकमिषात्
　स्फुटं दैत्यामात्योऽप्यमृतमभितोऽन्तर्गतः ॥ १६ ॥

कर्णौ—

सौन्दर्यपात्रे वदनेन्दौ भ्रूलताभङ्गभीतया ।
सृष्टौ श्रवणपाशाभ्यां पाशाविव मृगीदृशा ॥ १७ ॥

बिल्हणस्य ।

कपोलौ—

आरब्धान्यविधिप्रदत्तममलं यत्नेन्दुबिम्बाद्वहिः
पूर्णीभूतजृम्भमाणरतिकाकर्णावतंसक्रियाम् ।
तन्वङ्ग्याः परिवृत्त्य नीरहस्तानीरोत्सर्पणीरोचनं
शारद्यं लभ्यन्ते वा शशिकलाकान्ते कपोलस्थले ॥ १८ ॥

श्रीधरस्य ।

येभ्यो वा तुलयन्ति रम्भां कर्णागतो गगनलाञ्छनानि ।
भृङ्गाः सदैव यदि नाभविष्यन् कोऽपेदविष्यन्नवनम्रतानि ॥ १९ ॥

अधरः —

द्विजराजविमानाय यद्बिम्बं रागादिमुच्यते ।
तत्त्वतोऽपि तन्वङ्ग्या बिम्बोष्ठः केन हेतुना ॥ २० ॥

ज्ञानस्य ।

स्मरदमन पदमन्दो मधूनि मधूत्सवः
　मधुमदिरं पूगयाति मधुमानसं परम् ।
मधुरपि पुनर्यस्मात्सान्निध्यान्तरिक्षतो
　यस्तु मधुरान्यस्माद् व्यानिषादनदतान् ॥ २१ ॥

वाक्पतेः ।

अधरक्षतम्—

सर्वस्यैव हि रत्नस्य व्रणेऽर्घः परिहीयते ।
दयिताधररत्नं तु व्रणितं यात्यनर्घताम् ॥ २२ ॥

अयि मृगाक्षि तवाधरपल्लवे दयितदन्तपदं न भवत्यदः ।
भुवनमोहनमन्त्रपदाङ्कितं किमुत यन्त्रमिदं स्मरयोगिनः ॥ २३ ॥

कयोरप्येतौ ।

दन्ताः—

भाति दन्तच्छदेनास्यास्स्वच्छा दशनमल्लिका ।
सरस्वत्यक्षमालेव पूजापद्मदलाञ्चिता ॥ २४ ॥

बिल्हणस्य ।

द्विधा विधाय शीतांशुं कपोलौ कृतवान्विधिः ।
तन्व्यास्तद्रसनिष्यन्दबिन्दवो रदनावली ॥ २५ ॥

कपोलकवेः ।

कपोलौ लोलाक्ष्या मधुमुकुललीलाविजयिना-
वुरोजौ रेजाते कनककलशाभोगसुभगौ ।
दृशौ वातोत्खेलत्तरलतरनीलोत्पलरुचौ
वचो नो जानीमः किममृतमयं किं विषमयम् ॥ २६ ॥

मुखम्—

तस्या वदनचन्द्रस्य कान्तिरन्यैव जायते ।
कलङ्कतुलनां धत्ते यत्र नासाग्रमौक्तिकम् ॥ २७ ॥

भानुपण्डितस्य ।

विधायापूर्वपूर्णेन्दुं मुखमस्या अभूद्ध्रुवम् ।
धाता निजासनाम्भोजविनिमीलितदुःस्थितः ॥ २८ ॥

श्रीहर्षस्य ।

आरब्धे दयितामुखप्रतिसमे निर्मातुमस्मिन्नपि
व्यक्तं जन्मसमानकालमिलितामंशुच्छदां वर्षति ।
आत्मद्रोहिणि रोहिणीपरिवृढे पर्यङ्कपङ्केरुहः
सङ्कोचादतिदुःस्थितस्य न विधेस्तच्छिल्पमुन्मीलितम् ॥ २९ ॥

मुरारेः ।

बिभ्राणो मृगमन्वयेन रिपुमपि मोदं तपस्तापता–
मासाद्योतु निरन्तरं त्रिदिवदः पीयूषसत्रेण च ।
देहार्धेन पुनः करोतु यदि वा भूतेशभर्ग्यार्चनं
तद्वंश्यस्य सपत्नयापि भविता शङ्के न शीतद्युतिः ॥ ३० ॥

गोपालनन्दनस्य ।

यद्यपि विधुरस्मिन्योरन्तः कथञ्चिदुपार्जितं
तदपि सकलं चारु स्त्रीणां मुखेषु विभाव्यते ।
सुरसुमनसः श्वासामोदे शशी च कपोलयो–
रमृतमधरे निर्यन्मूले विषं च विलोचने ॥ ३१ ॥

भैमस्य ।

अनाराने चन्द्रभ्रमणमितदृक्द्वन्द्वसहितो
गृहीतः पक्षार्धे कुटिलगृहिणिस्तोऽपि निभिंरः ।
मुधा मुग्धन्युचैरनिशमय संमोहजननीं
विमुग्धानालीय रतन जगतः कर्तुमुदिता ॥ ३२ ॥
जनानन्दश्चन्द्रो भवति न कथं नाम सुदृशां
यथा योऽस्याभिर्निमृभिरपि यः कोटिमियतीम् ।
मुखोन्मीलं पाणिः प्रियपाणिकरस्य तरुणी
मुखेन्दोर्मीलनं हरति हरिणाक्ष्याः परिणतः ॥ ३३ ॥
तव भव्यामि चन्द्रः प्रतिदिनसमसो कान्तिमभ्येति पूर्णां
नेत्रनगाणां हरिण्याख्यदमिति विकसन्नुत्पलं दीर्घिकायाम् ।
पूर्णो मे तथापि प्रियमपि कमलां वीक्ष्य [illegible]
वैलक्ष्यात् क्षीण एषो निरतिशयतरं मत्सरे नास्ति भद्रम् ॥ ३४ ॥
साधु चन्द्रमसि पुष्करैः कृतं मीलितं यदभिरामताधिके ।
उद्यता जयिनि कामिनीमुखे तेन साहसमनुष्ठितं पुनः ॥ ३५ ॥

श्रीमेन्दस्य ।

देव त्वदन्तरमुपैमि समागमनात्मन्यर्पणं नयनाम्य विपक्षे नयनं गृहाण ।
सौगन्ध्यं नान्यविनिवापनाः पाम्साशानुरं यदि भवानसुरकर्मुकाक्षः ॥ ३६ ॥

वेन्दट्टे ।

१ ३ १ ४ पुस्तकेषु [illegible] ।

कण्ठः—

कण्ठस्य विदधे कान्तिं मुक्ताभरणता यथा ।
तस्यास्स्वभावरम्यस्य मुक्ताभरणता तथा ॥ ३७ ॥

शकवृद्धेः[1] ।

मातङ्गकुम्भसंस्पर्शजातपातकशङ्कया ।
स्नातीव मुक्ताहारोऽस्याः स्फुरत्कान्तिजले गले ॥ ३८ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य ।

अयं त्रयाणां ग्रामाणां निधानं मधुरध्वनिः ।
रेखात्रयमितीवास्याः सूत्रितं कण्ठकन्दले ॥ ३९ ॥

बिल्हणस्य ।

बाहू—

दयिताबाहुपाशस्य कुतोऽयमपरो विधिः ।
जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यपवर्जितः ॥ ४० ॥

शब्दवद्भिरलङ्कारैरुपेतमतिकोमलम् ।
सुवृत्तं काव्यवद्रेजे तद्बाहुलतिकाद्वयम् ॥ ४१ ॥

शकवृद्धेरेतौ ।

सरले अपि दोर्लेखे चित्रं चञ्चलचक्षुषः ।
अमुग्धाभ्यो मृणालीभ्यः कथमाजह्रतुः श्रियम् ॥ ४२ ॥

बिल्हणस्य ।

हस्ततलम्—

कान्तिप्रकर्षं दशनच्छदेन सन्ध्याघने बद्धपदं हरन्त्याः ।
तस्या गृहोद्यानसरोगतस्य हस्तस्थ एवाम्बुरुहस्य रागः ॥ ४३ ॥

कुमारदासस्य ।

अङ्गुल्यः—

अङ्गुलीभिः कुरङ्गाक्ष्याः शोभते मुद्रिकावली ।
मोतेव बाणैः पञ्चेषोः सूक्ष्मा लक्ष्यपरम्परा ॥ ४४ ॥

बिल्हणस्य ।

[1] नास्या इति शार्ङ्गधरपद्धतौ ।

सुदीर्घा रागशालिन्यो बहुपर्वमनोहराः।
तस्या विरेजुरङ्गुल्यः कामिनां संकथा इव ॥ ४५ ॥

शारदे।

स्तनौ—

मुखेन्दुचन्द्रिकापूरप्लाव्यमानौ पुनः पुनः।
शीतभीताविवान्योन्यं तस्याः पीडयतः स्तनौ ॥ ४६ ॥

तत्कुचौ वहतः किंचिन्नूनं मनसिजव्रतम्।
नित्योन्मुखौ यदाभाते मौलिरत्नस्य भास्वतः ॥ ४७ ॥

विल्हणदेवे।

तस्याः स्मितस्नपितपूर्णमुखेन्दुबिम्बा—
न्निर्गच्छदच्छघनलावणसुधां निधातुम्।
पीनस्तनद्वयमिषात्कलशीयकुम्भौ
शोभाढ्यः प्रगुणिताविव पद्मजेन ॥ ४८ ॥

नन्दिराजस्य।

नायं शशी तन्मुखमेतदस्मान्न विश्लेषयति द्वयं नौ।
इति स्म तुष्टाविव पश्यतस्तौ तस्याः मुखेन्दुं कुचचक्रवाकौ ॥ ४९ ॥

कुमारदासस्य।

पर्यन्तपरिचारभयान्मृगाक्ष्या जातं सरोजयुगलं कुचयोरुपान्ते।
त्रासं न यात्यविरतं परिहर्तुमस्य भूयोऽपि येन मदनन्दनपङ्कयोगः ॥५०॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य।

नताङ्गयास्तौ स्तनावतिसमुन्नतिशालिनौ
विभिन्न मध्यमुरसि तस्य भारेण पतितौ।
स्तनाभिमानाः सततिनपर्वपान्यमगण-
स्यान्तिमाः देवाङ्कुशरि न स्यातां पुरतः ॥ ५१ ॥

धोङ्गुके

विनिर्मितौ विधात्रा कुचौ तस्याः भारिकायिकत्वम्।
तत्कामनमिव याति काठिन्यं कुचयुगं तस्याः ॥ ५२ ॥

सद्दर्शिकस्य

धृतघनरुचिरद्युतिना विलसद्धारेण मण्डलाग्रेण।
दलयति कं नाभिमुखं बाला कुचमण्डलाग्रेण ॥ ५३ ॥

विजयशर्मणः।

स्तनराजौ तथाऽन्योन्यं मण्डलाक्रमणोद्यतौ।
कर्तुं यथैतयोस्सन्धिर्विधात्राऽपि न शक्यते ॥ ५४ ॥

तन्वङ्ग्याः स्तनयुग्मेन मुखं न प्रकटीकृतम्।
हाराय गुणिने स्थानं न दत्तमिति लज्जया ॥ ५५ ॥

काठिन्यमङ्गैर्निखिलैर्निरस्तं स्तनौ कृशाङ्ग्याः शरणं जगाम।
अधः पतिष्याव इतीव भीत्या न शक्नुतस्तावपि हातुमेतम् ॥ ५६ ॥

केषामप्येते।

मध्यम्—

निर्णेतुं शक्यमस्तीति मध्यं तव नितम्बिनि।
अन्यथा नोपपद्येत पयोधरभरास्थितिः ॥ ५७ ॥

कस्यापि।

अंशुकेन जघनं तिरोदधे कञ्चुकेन च कुचौ मृगीदृशाम्।
पीयमानमनिशं प्रियेक्षणैः क्षामतामिव जगाम मध्यमम् ॥ ५८ ॥

माधवमागधस्य।

वपुःप्रकर्षादुपचीयमानस्तनद्वयस्योद्वहनश्रमेण।
अत्यन्तकार्श्यं वनजायताक्ष्याः मध्यो जगामेति ममैष तर्कः ॥ ५९ ॥

कुमारदासस्य।

सुवृत्तमावेक्त उन्नतौ स्तनौ गुरुर्नितम्बोऽप्ययमन्यतः स्थितः।
कथं भजे कान्तमितीव चिन्तया ततान तन्मध्यमतीव तानवम् ॥ ६० ॥

चन्द्रसूरेः।

१ नुपपद्येत च २. मदिरेक्षणाया ख हरिणेक्षणाया च ३ कुमारराजस्य ख च.

कथमिव तस्या विजितः कृशाङ्ग्याः पञ्चाननः काननलब्धवासः ।
तस्याः स्तनद्वन्द्वमयीमिवेर कुम्भीन्द्रकुम्भौ कुपितो भिनत्ति ॥ ६१ ॥

अभिनन्दस्य ।

वलित्रयम् ।

नाभिबिलस्य सोपानं तन्वङ्ग्या यद्वलित्रयम् ।
येनानिमिषदृष्टित्वं नृणामप्युपजायते ॥ ६२ ॥

विशाखदेवस्य ।

दरिद्रमुदरं दृष्ट्वा चक्रे स्तनयुगपूर्णयोः ।
पश्चात् स्तनयोरन्तस्थापितवर्णविषमं विधिः ॥ ६३ ॥

विद्दणस्य ।

तनुत्वमणीयस्य मध्यस्य न भुजस्य न ।
अभवन्नितरामस्या लग्नः शान्तिरुदये ॥ ६४ ॥

(धनकस्य) वसुपति ।

मध्येविरलिविरलय पीवरकुचनन्तरे न यस्य दशाम् ।
दृश्यति मदनविनाशः पुष्प हि मनागपि स्खलितम् ॥ ६५ ॥

शिविरमण्टस्य ।

रोमावली.—

भाति रोमावली तस्याः पयोधरभरोन्नता ।
नाभौ रन्ध्रनगरिव शोणविरहभूषितः ॥ ६६ ॥

विद्यायाः ।

भातीन्द्रमुद्रमणिरोमलतानुकारि रोमावलीविपुलतान्तिमिदं प्रियायाः ।
उत्तुङ्गकुचतटपरस्परपीडनेन नाभिह्रदः फणवतीव महानिपातम् ॥ ६७ ॥

कन्दने ।

गम्भीरनाभिविवरान्निर्गता तस्या नरेन्द्रपगतिः ।
कुचकुम्भोपरि नन्दनरागोन्नता शिरस्पदमृतेति ॥ ६८ ॥

स्वर्णधगद ।

अमुष्मिन् लावण्यामृतसरसि नूनं मृगदृशः
स्मरश्शर्वप्लुष्टः पृथुजघनभागे निपतितः।
यदङ्गाङ्गाराणां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे
शिखा धूमस्येयं परिणमति रोमावलिर्वपुः॥ ६९॥

रामस्य।

नाभि —

मन्ये समाप्ते लावण्यसारसर्गे मृगीदृशः।
अपूरयित्वेव गतो नाभिरन्ध्रं चतुर्मुखः॥ ७०॥

बिल्हणस्य।

कुचकुम्भौ समालम्ब्य तरन्ती कान्तिनिम्नगाम्।
प्रमादतस्ततो भ्रष्टा दृष्टिर्नाभौ निमज्जति॥ ७१॥

नायं हारस्य मध्ये तरलमरकतो नाभिदेशे कृशाङ्ग्याः
नैषाऽप्यत्र त्रियामारमणशुचिरुचिः पद्धतिर्मौक्तिकानाम्।
नाभीलावण्यवाप्यामयमसमशरस्त्र्यक्षकोपाग्निदग्धो
मग्नस्तस्यापि झम्पापतनसमुदिता शीकरश्रेणिरेषा॥ ७२॥

नितम्ब —

तन्नितम्बस्य निन्दन्ति वृद्धिं परिजनाङ्गनाः।
काञ्चीनवनवग्रन्थिग्रथनेन कदर्थिताः॥ ७३॥

स कथं न स्पृहणीयो विषयस्तस्मान्नितम्बविन्यासः।
शान्तात्मनाऽपि विहितं विश्वसृजा गौरवं यत्र॥ ७४॥

कस्यापि।

अमृतमधुरैः काञ्चीनादैः कृताभयडिंडिमे
त्रिवलिलहरीलावण्याम्भःकणोत्करकर्बुरे।
विषमनयनज्वालाजालावलीढपराक्रमो
लुठति मदनस्तन्वङ्गीनां नितंबशिलातले॥ ७५॥

भट्टसोमेश्वरस्य।

१ मिषात्, शार्ङ्गधरपद्धतौ २ गर्भे क ख घ.

स्तनद्वयम्—

रघुस्तनुपमं नाभेर्जन्म विधाय मृगीदृशो
ललितवलिविभङ्गन्यासैः पुरा रभसादिव ।
तदनु महता निर्वेदेन प्रजापतिना भृशं
पृथुपृथुला स्थूलस्थूला कृता जघनस्थली ॥ ७६ ॥

जघनमार्गविकास्य ।

तस्याः पयःपानाक्ता स्थानत्यागभवत्त्वनं घनम् ।
दृष्ट्वा सखीभिर्विभिन्नाः पुमांसं मनसा ययुः ॥ ७७ ॥

कस्यैते ।

सुखेऽपि विषयपानजनोपभोगः श्रेयांश्च मुख्यमिह वस्तुनि नः प्रमाणम् ।
यत्स्पर्शनापहरणो स्तनभारनापि मुक्ता अपि स्पर्शकरी पुनरेव यद्वाः ॥ ७८ ॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य ।

उरः—

मध्ये तनुर्न समायाति स्तनयोस्तु हारिणी ।
तन्वङ्ग्याः पृथुनितम्बोरोहान्त मनङ्गताः ॥ ७९ ॥

बिल्हणस्य ।

दृढदृढेन स्मरशरवाणवर्तैः शान्तो विधातु न निर्भिन्न पक्षुः ।
उरः विधाता नु तस्य कृतौ नाविन्यास तस्यास्तुषनैर्विनैः ॥ ८० ॥

कुमारदासस्य ।

मध्य—

इदमुत्तिमध्यान्तो भाति मध्याङ्गाद्यम् ।
मारवीव कृत स्थान रत्नुमेनेव गुम्फुरः ॥ ८१ ॥

बिल्हणस्य ।

मीनाक्षीहार निमग्नमिदा मध्यो न दन्ती सुपिनो न हंसः ।
इति तन्वङ्गुप्त सर्वाण सर्वे तुगारोहार्पितेरणानि ॥ ८२ ॥

कस्यचित् ।

---

१ [illegible]

तदीयजङ्घे सन्तापं यज्जनस्यातिरागिणः ।
जनयाञ्चक्रतुस्तीव्रं तत्र हेतुर्विलोमता ॥ ८३ ॥

शकवृद्धेः ।

चरणयुगलम्—

अमूल्यस्य मम स्वर्णतुलाकोटिद्वयं कियत् ।
इति रोषादिवाताम्रं पादयुग्मं मृगीदृशः ॥ ८४ ॥

जाग्रतः कमलाल्लक्ष्मीं यज्जग्राह तदद्भुतम् ।
पादद्वयस्य मत्तेभगतिस्तेये तु का स्तुतिः ॥ ८५ ॥

यस्याः पादनखश्रेणी शोभते लटभभ्रुवः ।
रत्नावलीव लावण्यरत्नाकरसमुद्धृता ॥ ८६ ॥

त्रिल्हणस्यैते ।

प्रसीद मैवं परिभूदखण्डं ताराधिपं ते वदनामृतांशुः ।
इतीन्दुमुख्याः पतितेव पादे तारानिर्दीप्तनखच्छलेन ॥ ८७ ॥

कुमारदासस्य ।

गतम्—

सलीलमियमायान्ती कामिनी गजगामिनी ।
उन्नताङ्घ्रिनखज्योतिःपुष्पैर्भुवमिवार्चति ॥ ८८ ॥

कस्यापि ।

दूरयन्त्या जनं सर्वं निरागसमवज्ञया ।
मातङ्गानां गतिर्यादृक् तादृगासीदसंशयम् ॥ ८९ ॥

शक्वृद्धेः ।

कान्तिः—

अवयवेषु परस्परविंबितेष्वतुलनिर्मलकान्तिषु तत्तनोः ।
अयमयं प्रविभाग इति स्फुटं जगति निश्चिनुते चतुरोऽपि कः ॥ ९० ॥

श्रीभीमसिंहपण्डितस्य ।

१ मारव क ख, च २ कामिनी क, ख, च

तदा तन्वङ्ग्या बिभर्ति विभ्रमं विलेपनामोदमुचः स्फुरद्युतः ।
दरस्फुटत्काञ्चनकेतकीदलद्युतिर्णभस्यस्यति सौरभं यदि ॥ ९१ ॥

श्रीहर्षस्य

आकारस्य मनोहरस्य महिमा तद्विभ्रमं तद्वयः
सा कान्तिश्च विधातृशिल्परचनासौभाग्यभाग्योदयः ।
पर्यन्ते विधिवर्णनविधौ तस्यास्तु यत्र क्षमो
यस्याश्चिन्तुरगमभोगिन भोगिलासहस्रद्वयेम् ॥ ९२ ॥

शिशिरमन्त्रस्य ।

इति आकारवर्णनम् ।

समस्तसर्वाङ्गवर्णनम् ।

पदे वाचि प्रमाणे च परां काष्ठामुपागता ।
अतो विद्वज्जनस्यापि स्पृहणीया मृगेक्षणा ॥ ९३ ॥

गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता ।
शनैश्चराभ्यां पादाभ्यां रेजे ग्रहमयीव सा ॥ ९४ ॥

प्राणानां च विधातारं मृदून्स्वान्तःप्रसारिणः ।
निधा पञ्चगता स्वयं प्राणा मन्मथेन्तरः ॥ ९५ ॥

स्तनतटमिदं तुङ्गं मध्यो निम्नः समुन्नतं जघनम् ।
विषम मृगशावाक्ष्या वपुषि नवे क इह न स्खलति ॥ ९६ ॥

भेदन्द्रस्य ।

मुखेन चन्द्रकान्तेन महानीलैः शिरोरुहैः ।
पाणिभ्यां पद्मरागाभ्यां रेजे रत्नमयीव सा ॥ ९७ ॥

गतिर्गता च नागेन रघुनन्द च स्मृता ।
पाणी दशार्णरागौ च नगात्तुल्यसमायुः ॥ ९८ ॥

शार्ङ्गधरस्य ।

१ ग पुस्तके न

स्वभ्यस्तरूपाऽपि नवैव नित्यं विनाऽपि हासं हसतीव कान्त्या ।
मदाद्दतेऽपि स्खलतीव भावैर्वाचं विना व्याहरतीव दृष्ट्या ॥ ९९ ॥

भगवतो व्यासस्य ।

तद्वक्त्रं यदि मुद्रिता शशिकथा तच्चेत्स्मितं का सुधा
तच्चक्षुर्यदि हारितं कुवलयैस्ताश्चेद्गिरो धिङ्मधु ।
धिक्कन्दर्पधनुर्भ्रुवौ यदि च ते किं वा बहु ब्रूमहे
यत्सत्यं पुनरुक्तवस्तुविर्पयस्सर्गक्रमो वेधसः ॥ १०० ॥

राजशेखरस्य ।

तद्वक्त्रस्य कलङ्क एव तुलना पीयूषधाम्नाऽपि यत्
कन्दर्पस्य धनुर्निदर्शनमिदं निन्दास्पदं तद्भ्रुवोः ।
सा तल्लोचनयोस्त्रपा कुवलयैस्साधर्म्यचिन्ताऽपि या
तस्यास्तत्प्रतिबिम्बमेव नियतं मात्राविसंवादिनी ॥ १०१ ॥

गोत्रानन्दनस्य ।

सौरभ्यं मृगलाञ्छने यदि भवेदिन्दीवरे वक्रता
माधुर्यं यदि विद्रुमे तरलता कंदर्पचापे यदि ।
रम्भायां यदि विप्रतीपवलनं प्राप्नोपमानं तदा
तद्वक्त्रं तदुदीक्षणं तदधरस्तद्भ्रूस्तदूरुद्वयम् ॥ १०२ ॥

कस्यापि ।

कमलशरधिरंभासैकतानुक्रमाढ्यं कनककलशभाराक्रान्तसौदामिनीकम् ।
किसलयितमृणालं हारगर्भप्रवालं कुवलयितशशाङ्कं कौमलं सा विधातुः १०३

सूक्तिसहस्रात् ।

यतो यतोऽङ्गादपयाति कञ्चुकस्ततस्ततस्स्वर्णमरीचिवीचयः ।
यतो यतोऽस्या निपतन्ति दृष्टयस्ततस्ततः श्यामसरोजवृष्टयः ॥ १०४ ॥

॥ इति सामान्येन स्त्रीस्वरूपवर्णनम् ॥

इति श्रीभगदत्तजल्हणाविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां अखिलाङ्गवर्णनपद्धतिः ॥

---

१ विरस शार्ङ्गधरीयपद्धतिः २ पि क ख च

नायकातिथ्यम् (५८)

स्फुरति बाहुलते विमनर्गकं दामपि लोचन वाम भव स्थिरम्।
नमसोगतमप्यपराधिनं न परिरब्धुमहं न च वीक्षितुम् ॥ १ ॥

कस्यचित्।

श्रुत्वा गर्जितमम्बरे जलमुचः सद्यो भयादुन्मुखी
यावन्मुञ्चति नाश्रु मुञ्चति तथा यावच्च मेघो जलम् ।
तावद्दूरतरागुरुनिलयनिमन्यागतिरस्तां तनुं
गेहोद्देशगतां निषिञ्चति वधूरानन्दबाष्पोर्मिभिः ॥ २ ॥

मुक्तिमहत्तर।

याता वेन्दनमालिकाविगलत्पयश्चितनयः पुंसी
श्रुत्वा शब्दमभीष्टयानविभोदीनेयस्यालणे ।
आनन्दाश्रुदृशां वनाद्गमनं नागाप्रगल्भादृगूल
यानं गीरयपातशान्ममममन्दीर्षैः पगारसंपत् ॥ ३ ॥

कस्यचित्।

आयाते दयिते मरुस्थलभुवामुत्प्रेक्ष्य दुर्लङ्घतां
गेहिन्या परितोषबाष्पतरलामासज्य दृष्टिं मुखे ।
दत्त्वा पीलुशमीकरीरकवलान् स्वेनाञ्चलेनादरा
दुन्मृष्टं करभस्य केसरसटाभारावलग्नं रजः ॥ ४ ॥

अमृतदत्तस्य।

आगच्छन् गृहिणो येन येनानीतो गृहं प्रति ।
सपन मागि दः पूगः कि लाभः कि सपेनगः ॥ ५ ॥

केनापि।

दीर्घा वन्दनमालिका विरचिता दृष्ट्यैव नेन्दीवरैः
पुष्पाणां प्रकरः स्मितेन रचितो नो कुन्दजात्यादिभिः ।
दत्तं स्वेदमुचा पयोधरभरेणार्घो न कुम्भाम्भसा
स्वैरेवावयवैः प्रियस्य विशतस्तन्व्या कृतं मङ्गलम् ॥ ६ ॥

अमरुकस्य।

[illegible]

किञ्चित्कम्पितपाणिकङ्कणरवैः पृष्टं ननु स्वागतं
　ब्रीडानम्रमुखाब्जया चरणयोर्न्यस्ते च नेत्रोत्पले ।
द्वारस्थस्तनयुग्ममङ्गलघटे दत्तः प्रवेशो हृदि
　स्वामिन् किं न तवातिथेरसमुचितं मय्याऽनयाऽनुष्ठितम् ॥ ७ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य ।

येनैव सूचितनवाभ्युदयप्रसङ्गा मीनाहतिस्फुरिततामरसोपमेन ।
अन्यं निमील्य नयनं मुदितेव सुभ्रूर्वामेन तेन नयनेन ददर्श कान्तम् ॥८॥

उत्प्रेक्षावल्लभस्य ।

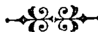
आनन्दोद्गतबाष्पपूरपिहितं चक्षुः क्षमं नेक्षितुं
　बाहू स्वेदितयैव कम्पविधुरौ शक्तौ न कण्ठग्रहे ।
वाणी साध्वसगद्गदाक्षरपदा सक्षोभलोलं मनः
　सत्यं वल्लभसङ्गमोऽपि सुचिराज्जातो वियोगायते ॥ ९ ॥

कस्यापि ।

केयूरीकृतकङ्कणावलिरसौ कर्णावतंसीकृत-
　व्यालोलालकपद्धतिः पथि पुरो बद्धाञ्जलिः पृच्छति ।
यावत्किञ्चिदुदन्तमात्मकमितुस्तावत्स एवेत्यथ
　ब्रीडावक्रितकण्ठकाण्डमबला भिन्ना न कैः कै रसैः ॥ १० ॥

राजशेखरस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां विप्रलम्भे नायकातिथ्यप्रकरणम् ॥

१. ब्र क ख चं. २ स्वेदत एव क स्वेदतयेव ख स्वेदतयेव च

मानेमानिन्यवस्थापद्धतिः (५५)

स्फुटतु हृदयं कामः कामं करोतु तनुं तनुं
न सखि चटुलप्रेम्णा कार्यं पुनर्दयितेन मे ।
इति सरभसं मानावेगादुदीर्य वचस्तया
रमणपदवी सारङ्गाक्ष्या निरन्तरमीक्षिता ॥ १ ॥

पतन्तु नयनाद् दृष्टिर्भ्रष्टा स्खलन्तु सखि मेखला
स्खलन्तु कुचयोरुत्कम्पाद्वा विदीर्यतु कञ्चुकम् ।
तदपि न मया संभाष्योऽसौ पुनर्दयितः शठः
स्फुटति हृदयं मलिनेनान्तर्मे यदि तत्क्षणात् ॥ २ ॥

दूरादुत्सुकमागते विवलितं संभाषिणि स्फारितं
संश्लिष्यत्यरुणं गृहीतवसने कोपाञ्चितभ्रूलतम् ।
मानिन्याश्चरणानतिव्यतिकरे बाष्पाम्बुपूर्णं क्षणा-
च्चक्षुर्जातमहो प्रपञ्चचतुरं जातागसि प्रेयसि ॥ ३ ॥

भ्रूभेदो गुणितश्चिरं नयनयोरभ्यस्तमामीलितं
रोद्धुं शिक्षितमादरेण हसितं मौनेऽभियोगः कृतः ।
धैर्यं कर्तुमपि स्थिरीकृतमिदं चेतः कथंचिन्मया
बद्धो मानपरिग्रहे परिकरः सिद्धिस्तु दैवे स्थिता ॥ ४ ॥

तद्वक्त्राभिमुखं मुखं विनमितं दृष्टिः कृता पादयो-
स्तस्यालापकुतूहलाकुलतरे श्रोत्रे निरुद्धे मया ।
पाणिभ्यां च तिरस्कृतः सपुलकः स्वेदोद्गमो गण्डयोः
सख्यः किं करवाणि यान्ति शतधा यत्कञ्चुके सन्धयः ॥ ५ ॥

अमरुकस्य

एकत्रासनसंस्थितिः परिहृता प्रत्युद्गमाद्दूरत-
स्ताम्बूलानयनच्छलेन रभसाश्लेषोऽपि संविघ्नितः ।
आलापोऽपि न मिश्रितः परिजनं व्यापारयन्त्यान्तिके
कान्तं प्रत्युपचारतश्चतुरया कोपः कृतार्थीकृतः ॥ ६ ॥

भैरवरुद्रस्य

भ्रूभङ्गे सहसोद्गतेऽपि वदनं नीतं पराङ्नम्रता-
मीषन्मां प्रति भेदकारि हसितं नोक्तं वचो निष्ठुरम् ।
अन्तर्बाष्पजडीकृतं प्रभुतया चक्षुर्न विस्फारितं
कोपश्च प्रकटीकृतो दयितया मुक्तश्च न प्रश्रयः ॥ ७ ॥

श्रीहर्षस्य ।

भ्रूभङ्गे रचितेऽपि दृष्टिरधिकं सोत्कण्ठमुद्वीक्षते
रुद्धायामपि वाचि सस्मितमिदं दग्धाननं जायते ।
कार्कश्यं गमितेऽपि चेतसि तनू रोमाञ्चमालम्बते
दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिन् जने ॥ ८ ॥

[illegible] नरेन्द्रस्य ।

किञ्चिद्बाष्पजलावलिप्तमलिने नेत्रे मनाक्कुञ्चिते
रागो विस्फुरणानुबन्धनचिरः सन्दर्शितो गण्डयोः ।
कम्पश्चाधरपल्लवे विरचितः कामं कुरङ्गीदृशा
नो जाने किमयं प्रियं प्रति कृतः कोपोऽभिलाषोऽथवा ॥ ९ ॥

यावन्नो सखि गोचरं नयनयोर्याति तावद्द्रुतं
गत्वा ब्रूहि यथाऽद्य ते दयितया मानस्समालम्बितः ।
दृष्टे धूर्तविचेष्टिते तु दयिते तस्मिन्नवश्यं मम
स्वेदांभःप्लुतरोमनिर्भरतनोः स्मेरं मुखं जायते ॥ १० ॥

वर्धन्नस्य ।

आशङ्क्य प्रणतिं पटान्तपिहितौ पादौ करोत्यादरा-
द्व्याजेनागतमावृणोति हसितं न स्पष्टमुद्वीक्षते ।
मय्यालापवति प्रतीपवचना सख्या समं भाषते
तस्यास्तिष्ठतु निर्भरप्रणयिता मानोऽपि रम्योदयः ॥ ११ ॥

मीनस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां मानिन्यवस्थापद्धतिः ॥

सख्यनुनयपद्धतिः (५६)

यन्नाद्य वदनं प्रियः प्रणयिना [illegible] न निर्वाहितो
यच्च [स्पर्श] इव रन्तो जडतया यत्नान्नुतेषो भूतः ।
तस्मात्स्व फलं तदेतदधुना यदन्दिनेन्दुद्युति-
श्यामाम्बुजदीपदु[illegible]ननिविनिगतं मुकुटदने ॥ १ ॥

[illegible]।

[illegible]भिन्ने यदस्यति [illegible] मुग्धनर्मा
[illegible] विमुञ्चन्ति [illegible]ः ।
[illegible] दिशति [illegible] नदिदं
कृतमत्र [illegible] गुणिनम् ॥ २ ॥

[illegible] न मन्युः ।
[illegible] निर्याति ते [illegible] ॥ ३ ॥

[illegible]।

[illegible] मुग्धा
[illegible] ।
[illegible] मानय [illegible]
न [illegible] ॥ ४ ॥

[illegible]।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] मानवतुना ॥ ५ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] पुनः ॥ ६ ॥

---

१ [illegible]

अङ्गुल्यग्रनखेन बाष्पसलिलं विक्षिप्य विक्षिप्य किं
तूष्णीं रोदिषि कोपने बहुतरं फूत्कृत्य रोदिष्यसि ।
यस्यास्ते पिशुनोपदेशवचनैर्मानेऽतिभूमिं गते
निर्विण्णोऽनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेष्यति ॥ ७ ॥

पादासक्ते सुचिरमिह ते वामता कैव मुग्धे
मन्दारम्भे प्रणयिनि जने कोऽपरार्धोपरोधः ।
इत्थं तस्याः परिजनकथाकोमलालापवेगे
बाष्पोद्भेदस्तदनु सहसा न स्थितो न प्रवृत्तः ॥ ८ ॥

अमरुकस्य ।

अनालोच्य प्रेम्णः परिणतिमनादृत्य सुहृद-
स्त्वया कान्ते मानः किमिति सरले संगति कृतः ।
समाकृष्टा एव मलयदहनोद्भासुरशिखाः
स्वहस्तेनाङ्गारास्तदलमधुनाऽरण्यरुदितैः ॥ ९ ॥

वाकूटस्य[3] ।

असद्वृत्तो नायं न च खलु गुणैरेष रहितः
प्रियो मुक्ताहारस्तव चरणमूले निपतितः ।
गृहाणैनं मुग्धे व्रजतु तव कण्ठप्रणयिता-
मुपायो नास्त्यन्यस्तव हृदयसन्तापगमने ॥ १० ॥

पुरश्चक्षूरागस्तदनु मनसोऽनन्यपरता
तनोर्म्लानिर्यस्य त्वयि समभवद्यत्र च तव ।
युवा सोऽयं प्रेयानिह सुवदने मुञ्च जडता
विधातुर्वैदग्ध्यं विलसतु सकामोऽस्तु मदनः ॥ ११ ॥

भवभूतेः ।

प्रकारो मानस्य प्रियसखि यदीदृक् क्वचिदपि
श्रुतो वा दृष्टो वा कथयतु तदाऽयं परिजनः ।
प्रियं पादप्रान्तप्रणतमवधूय त्वमधुना
वृतिच्छिद्रैः पश्यन्त्यपसर हसिष्यन्त्यसुहृदः ॥ १२ ॥

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितसूक्तिमुक्तावल्यां सत्यनुनयः ॥

---

१ कोपने कोऽपराध., २ गिरा कोपवेगे प्रशान्ते क, पाठभेद ३ वक्कूटस्य, क पाठभेद वाग्भटस्य, Bhandarkar's Report.

नायिकानायकयोरुक्तिप्रत्युक्तिवर्णनपद्धतिः (५७)

बाले नाथ विमुञ्च मानिनि रुषं रोषान्मया किं कृतं
खेदोऽस्मासु न मेऽपराध्यति भवान् सर्वेऽपराधा मयि ।
तत्किं रोदिषि गद्गदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते
नन्वेतन्मम का तवास्मि दयिता नास्मीत्यतो रुद्यते ॥ १ ॥

श्रीकुमारदत्तस्य ।

नयननिपातेऽङ्कुरितः पल्लवितो वचसि पुष्पितो हसिते ।
फलतु कथञ्चित् तवाङ्गस्पर्शेन मनोरथोऽस्माकम् ॥ २ ॥

मद्वाचः प्रणयोपचारचतुराः पत्त्राग्रहे दूतयः
अभ्युत्थानमिदं सरभसनिहितं पादेऽक्षमप्यासनम् ।
उत्कण्ठापि यदीदृशं न सुहृदुत्कर्षमार्गोन्मुखं
तन्मन्ये तव पङ्कजासि पञ्चबाण दर्पणसङ्गोद्भवैः ॥ ३ ॥

रुद्रस्य ।

केशाऽभूत्स्मार्तं मधमदरिर्धैका तनुविगं
नाथो नु न वेत्ति रचयति कोपाः नियतमा ।
इदानीं नायके रचयति फल्पं त्रियरां
दिवाम माननो दुश्चिन्तरजितानो फलमिदम् ॥ ४ ॥

अमरुकस्य ।

येन श्रोत्ररसायनं मम हरिणाक्ष्यास्तरङ्गितिकाः
भद्र येन मया भुजोऽनिवारितं नेत्रोत्सवान्विते मे ।
दर्पेणाभिमुखं यान्त्यपराः भाग्यानि कल्पते
तस्यापि न मम विधि स्वप्नं मानस्तया सोऽहम् ॥ ५ ॥

श्रीचन्द्रकस्य ।

[illegible]

भवतु विदितं व्यर्थालापैरलं प्रिय गम्यतां
तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः ।
तव यदि तथा रूढं प्रेम प्रपन्नमिमां दशां
प्रकृतितरले का नः पीडा गते हतजीविते ॥ ६ ॥

धर्मकीर्तेः ।

व्यावृत्तं खलु सर्वतो विषयतस्त्वय्येव लीनं मनो
नित्यं च त्वदधीनमेव नियतं मज्जीवितं मानिनि ।
मत्वैवं मयि नूनमन्यविषयाशङ्का त्वया न्यज्यता
किं वाऽन्यत्र निशाकरोऽभिरमते त्यक्त्वा क्षणं कौमुदीम् ॥ ७ ॥

कृतं मिथ्यावादैर्विरम विदितः कामुक चिरात्
प्रियां तामेवोच्चैरभिसर यदीयैर्नखपदैः ।
विलासैश्च प्राप्तं तव हृदि पदं रागबहुले-
र्मया किं ते कृत्यं ध्रुवमकुटिलाचारपरया ॥ ८ ॥

रुद्रस्य ।

अकारणमधिमौलि पादपद्मावपनय मानिनि मानितामकाण्डे ।
यदि पररमणीं गतस्तदाऽथ स्तनयुगलिङ्गयुगं स्पृशामि तन्वि ॥ ९ ॥

कस्यापि ।

कोपो यत्र भ्रुकुटिरचना निग्रहो यत्र मौनं
यत्रान्योन्यस्मितमनुनयो दृष्टिपातः प्रसादः ।
तस्य प्रेम्णस्तदिदमधुना वैशसं पश्य जातं
त्वं पादान्ते लुठसि न च मे मन्युमोक्षः खलायाः ॥ १० ॥

वामनस्य ।

दासे कृतागसि भवेदुचितः प्रभूणां पादप्रहार इति सुन्दरि नास्मि दूये ।
उद्यत्कठोरपुलकाङ्कुरकण्टकाग्रैर्यत्खिद्यते तव पदं ननु सा व्यथा मे ॥११॥

श्रीमुंजस्य ।

१ द कुचशिवलिङ्ग ग दस्तवकुचलिङ्ग क पाठभेद

वधूनां मनागा नग्णदर्णद्रूपितामिदं
   शिरस्ने स्पर्शाहं महृदीर न पादस्य हि मम।
प्रहारः पादेन्द्रां रदयाति म मत्तो न सुलभ-
   स्तदुचितं स्वामिन् भवतु नव सौभाग्यमतुल्यम् ॥ १२ ॥

दाक्षिण्य।

आताम्रतामदनयामि विलम्ब मम
   हाशाहृतां नग्नपीम्नर नाति मूर्च्छां।
कोपोपरागजनितां तु मुखेन्दुबिम्बे
   हर्तुं क्षमा यदि परं करुणा मयि स्यात् ॥ १३ ॥

श्रीहर्षस्य।

कि पादान्ते पतसि विमनाः स्वामिनो हि स्वतन्त्राः
   देशिकत्वाच्च कतिचिद्भिन्नस्नेन तस्मैऽपराधः।
आगस्कारिण्यहमिह यया जीवितं त्वद्वियोगे
   भर्तुः प्राणाःस्थित इति ननु त्वं मयं(यि?)सानुसे(नो?)यः ॥ १४ ॥

कस्यापि।

कामन्याहि ननागतिर्न गणिता न जीवन संमृता
   नो दृष्टो विरहानलेन शशिनि स्वर्गोपमाशाकृतैः।
नीतोऽयं दिवसो विनिश्चयविनिद्रारूढकर्दमया
   विश्रान्त्यस्मनसि प्रियाऽसि भवती [तव] स्वयं मानिनी ॥ १५ ॥

शतानन्दस्य।

मार्य मनोयदहमिव पूर्वं गतवा गीर प्रिया मनसि हृषितभारम्भा।
भवदास्यपि न कथञ्चिदिहाववावदनागापरं नववानविरचनानि ॥१६॥

रुद्रस्य।

मुग्धे त्वं कुविलम्बवाम्बवदनं त्वक्ताः कथा योषितां
   हृगाद्वेर मनोऽभिनाम्बुजभवः सम्भवत्यागतस्यः।
धीर गाणिनि मुग्ध मन्मदवने हृष्टं प्रसादोन्मुना
   सौजन्याद्विशि भवन्ति सुभगे गतो मदान्धा दिशः ॥ १७ ॥

कस्यापि।

[illegible]

प्रातः प्रातरुपागतेन जनिता निर्निद्रता चक्षुषोः
मन्दाया मम गौरवव्यपनयादुत्पादितं लाघवम् ।
किन्त्वयन्न कृतं त्वया मरणभीर्मुक्ता मया गम्यतां
दुःखं तिष्ठसि यच्च पथ्यमधुना कर्ताऽस्मि तच्छ्रोष्यसि ॥ १८ ॥

अमरुकस्य ।

शीतांशुर्मुखमुत्पले तव दृशौ पद्मानुकारौ करौ
रम्भास्तम्भनिभं तदूरुयुगलं बाहू मृणालोपमौ ।
इत्याह्लादकराखिलाङ्गि रभसान्निःशङ्कमालिङ्ग्य मा-
मङ्गानि त्वमनङ्गतापविधुराण्येह्येहि निर्वापय ॥ १९ ॥

श्रीहर्षस्य ।

यदा त्वं चन्द्रोऽभूर्हिमकरकलापेशलवपु-
स्तदाऽहं जाता प्राक् शशधरमणीना प्रतिकृतिः ।
इदानीमर्कस्त्वं खररुचिसमुत्सारितरस
किरन्ती कोपाग्नीनहमपि रविग्रावघटिता ॥ २० ॥

अचलस्य ।

कठिनहृदये मुञ्च भ्रान्तिं व्यलीककथाश्रिता
पिशुनवचनैर्दुःखं नेतुं न युक्तमिमं जनम् ।
किमिदमथवा सत्यं मुग्धे त्वयाऽद्य विनिश्चित
यदभिरुचितं तन्मे कृत्वा प्रिये सुखमास्यताम् ॥ २१ ॥

अमरुकस्य ।

त्वं तावद्बहुवल्लभो नववयाः कान्तस्मुखी निर्घृणो
नो जानासि परव्यथां शठमते नैवास्मि दुःखी यतः ।
किं त्वन्याः परिपृच्छ मन्मथशरैः पीडामसह्यामिमां
किं वा (त्राता) नो भव येन सज्जन जने कापालिको नोच्यसे ॥२२॥

कस्यापि ।

१ द्वय क पाठभेद २ येन क पाठभेद

प्रसादे वर्तस्व प्रकटय मुदं संत्यज रुषं
प्रिये शुष्यन्त्यङ्गान्यमृतमिव ते सिञ्चतु वचः ।
निधानं सौख्यानां क्षणमभिमुखं स्थापय मुखं
न मुग्धे प्रत्येतुं प्रभवति गतः कालहरिणः ॥ २३ ॥

चन्द्रकस्य ।

कृतककृतकैर्मायाशाठ्यैर्यथाऽपनिवर्तितं
निभृतनिभृतैः कार्याकार्यैर्यथाऽप्युपलम्भितम् ।
भवतु विदितं नेष्टा तेऽहं वृथा परिखिद्यसे
त्वमसि शठता त्वं निःस्नेहः समेन समं गतम् ॥ २४ ॥

किं पश्चे निधिभिर्हृतो भुजङ्गनागनः प्रमादान्मया
निद्रान्धेऽपि वितर्कितैरभिमुखं नाद्यापि संभावितम् ।
अन्यस्त्रीजनसङ्गलाघवभृतं स्मेरे त्वया लक्षितो
दोषं पश्यसि किं प्रिये परिजनोपालम्भयोग्ये मयि ॥ २५ ॥

विशाखदत्तस्य ।

अर्धोक्ते प्रथमागतेऽपि शिथिलं कण्ठग्रहे गद्गद-
धारोपस्य न च क्षणोऽप्यनुपशिक्षितपाणौ कथा ।
मुहुः प्रस्तुतमस्तु संगति मदे कर्णे सखीनां सुखै-
स्त्वनिर्भिन्नमपि रसपदैः सागरे मे प्रभूता ॥ २६ ॥

कस्यापि ।

विनिश्चेतुं शक्यो न सुखमिति वा दुःखमिति वा
प्रमोहो निद्रा वा किमु विषविसर्पः किमु मदः ।
तव स्पर्शे स्पर्शे मम हि परिमूढेन्द्रियगणो
विकारः कोऽप्यन्तर्जडयति च तापं च कुरुते ॥ २७ ॥

भवभूतेः ।

यथारोपितवित्सुना मगनिमेलनाकृताविव
मुदायां यदि नाथ नः ... मानापितम् ।
शान्तोऽन्यः खलु कोऽपि सोऽस्त्वसमयो नाथो विनाशोऽधुना
चिरमानानिति निर्दयं ... रजनी गता ॥ २८ ॥

रुद्रस्य ।

दृष्टिं रुषा क्षिपसि भामिनि यद्यपीमां
　स्निग्धेयमेष्यति तथापि न रूक्षभावम् ।
त्यक्त्वा त्वरां व्रज तद(व?) स्खलितैरय तु
　खेदं करिष्यति गुरुर्नियतं नितम्बः ॥ २९ ॥

यद्रम्यं गुरुगौरवस्य सुहृदो यस्मिन् लभन्तेऽन्तरं
　यद्दाक्षिण्यवशाद्भयाच्च सहते मन्दोपचारानपि ।
यल्लज्जा निरुणद्धि यत्र शपथैरुत्पाद्यते प्रत्यय-
　स्तत्किं प्रेम स उच्यते परिचयस्तत्रापि मानेन किम् ॥ ३० ॥

अमरुकस्य ।

एवं यथाह भवती मम सर्वदोषाः
　कः स्वामिना कुवलयाक्षि सहानुबन्धः ।
एषोऽञ्जलिर्विरचितः कुरु निग्रहं मे
　दासेऽपराधवति कोऽवसरः क्षमायाः ॥ ३१ ॥

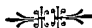
मान निराधारस्त्वं गच्छास्तु शिवस्तु पन्थास्ते ।
अमुना बद्धाञ्जलिना हृदयमशेषं निपीतं मे ॥ ३२ ॥

कयोश्चिदेतौ ।

सुतनु जहिहि कोपं पश्य पादानतं मा
　न खलु तव कदाचित् कोप एवंविधोऽभूत् ।
इति निगदति नाथे तिर्यगामीलिताक्ष्या
　नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किञ्चित् ॥ ३३ ॥

अमरुकस्य ।

इति विप्रलम्भे उक्तिप्रत्युक्तिवर्णनपद्धतिः ।

१ 'निराधारस्त्वं गच्छ शिवोऽस्तु' इति पाठः सम्यक् प्रतिभाति ।

प्रसादवर्णनपद्धतिः (५८)

परिम्लाने माने मुखशशिनि तस्याः करधृते
मयि क्षीणोपाये प्रणिपतनमात्रैकशरणे ।
तया पक्ष्मप्रान्तव्रजपुटनिरुद्धेन सहसा
प्रसादो बाष्पेण स्तनतटविशीर्णेन कथितः ॥ १ ॥

अमरुकस्य ।

दृष्टे लोचनवन्मनाङ्मुकुलितं पार्श्वस्थिते वक्त्रव-
न्न्यग्भूतं बहिरासितं पुलकवत्स्पर्शं समातन्वति ।
नीवीबन्धवदागतं शिथिलतां संभाषमाणे ततो
मानेनापसृतं ह्रियेव सुदृशः पादस्पृशि प्रेयसि ॥ २ ॥

[illegible]

मन्यु दुर्लभ एव वल्लभतमो यातो ममाभ्यन्तुनः
कोपोऽस्यातिगुरुर्न चातिनिपुणास्तास्ता वयस्या अपि ।
मध्ये तिष्ठति मृगीदृशा विगतमेव दृष्टे अस्या स्वयं
पश्चात्तया न गतं स्थितं न च सङ्गतो न वा संस्थितम् ॥ ३ ॥

मन्ये भामिनि दुर्जनोऽस्मि दयिते पादस्पृशोऽपि त्वया
मद्दोषास्त्वयि मृगाक्षि नियतं दीने मयि सम्पताम् ।
इत्थं जल्पति वल्लभे मृगदृशा मन्युप्रसङ्गाश्रुभिः
स्तनं विमर्दितं न वदने दत्तो न विनिद्रितः ॥ ४ ॥

[illegible]

आगत्य प्रणिपातमानितनयं मानिनि मानिनि
दर्पं कुर्वति मन्दतापनिभृतं पूर्वेन्दुसमाननम् ।
त्यक्त्वा सर्वरवाप्यतो किञ्चित् सर्वाभावतया प्रवासानैः
निद्रामन्त्यभिपाय वीक्षितदृशा मानिन्दयाऽतिरिक्तः ॥ ५ ॥

[illegible]

१ अमरु क ... [illegible]

वाचो वाग्मिनि किं तवाद्य परुषाः सुभ्रु भ्रुवोर्विभ्रमो-
ऽप्युत्क्रान्तः कुत एष लोलनयने किं लोहिते लोचने ।
नास्त्यागो मयि किं मुधैव कुपितेऽत्युक्ते पुर प्रेयसा
मानिन्या जलबिन्दुदन्तुरपुटा दृष्टिस्सखीष्वार्पिता ॥ ६ ॥

रुद्रस्य ।

चक्षुर्लुप्तमषीकणं कवलितस्ताम्बूलरागोऽधरे
विश्रान्ता कबरी कपोलफलके ध्वस्ता च गात्रात् द्युतिः ।
जाने सम्प्रति भामिनि प्रणयिना कैरप्युपायक्रमै-
र्भग्नो मानमहातरुस्तरुणि ते चेतस्स्थलीवर्धितः ॥ ७ ॥

कस्यापि ।

सा यावन्ति पदान्यलीकवचनैरालीजनैः पाठिता
तावन्त्येव कृतागसो द्रुततरं संलप्य पत्युः पुरः ।
प्रारेभे परतो यथा मनसिजस्येच्छा तथा वर्तितुं
प्रेम्णो मौग्ध्यविभूषणस्य सहजः कोऽप्येष कान्तः क्रमः ॥ ८ ॥

भट्टेन्दुराजस्य

॥ इति प्रसादवर्णनपद्धतिः ॥

१, २, ३ ४ आ, गामिना, व्याहृत्य, पु इति यथाक्रमं क, पाठभेदा ।

संभोगपद्धतयः । तत्र ऋतुपट्टम् ।

वसन्तवर्णनपद्धतिः (५१)

तत्र ऋतुराजः —

आताम्राः किरणा रवेर्नवदलच्छन्नस्थलाः पादपाः
  फुल्लपद्मारुणतुल्यकान्तिसुमनस्सौरभ्यसंभाविताः ।
वातश्चित्रमधुव्रतप्रकटपद्मापूर्णनूतद्रुम-
  मामर्ममधनप्रयागपरम्पामोदी मकरन्दाशिनः ॥ १ ॥

विमृश्न्नेकान्तेमानस्य रक्षिणिवामश्रर्पदर्शिनीण्यः
  मोन्मीलच्छन्दिरच्छागुर्निभिरपिनरामोदश्रीरगी दूषान ।
नम्रप्रदाप्रनाग्रघुनिनरम्यगंहीणंरत्यमसमन्ता-
  दित्थं मे हरिपिवान्निनपपपरप्रः पातुरमन्दमौलिः ॥ २ ॥

श्रीविमलचन्द्रस्य ।

पन्थाः सम्परिजृम्भितो गतिगतिः शृङ्गारमञ्जरीर्नी
  पत्ते हृदयविनुरक्ता त्रिभुवनसंपूर्णा मतिरपाम् ।
उन्मीलन्महकारपुष्पमधुरामोदप्रस्थाश्रिते
  नम्रिन्मन्तु वसन्त एव सुरभयमाना: कान्ता गिरः ॥ ३ ॥

पुलिन्दहृदः ।

भग्नो मदनचुंबितागस्वेमदः नमदहागरविन्दलम्पाग्रणीः ।
विपुलरागमधुरराहृशिशिरो वसन्तराजो हनुमानिवागतः ॥ ४ ॥

भट्टशिवस्वामिनः ।

गर्भग्रन्थिषु वीरुधां सुमनसो मध्येऽङ्कुरं पल्लवाः
  वाञ्छामात्रपरिग्रहः पिकवधूकण्ठोदरे पञ्चमः ।
किं च त्रीणि जगन्ति जिष्णु दिवसैर्द्वित्रैर्मनोजन्मनो
  देवस्यापि चिरोज्झितं यदि भवेदभ्यासवश्यं धनुः ॥ ५ ॥

राजशेखरस्य ।

माकन्देषु न यद्यपि प्रतिदिनं गर्भाङ्कुरग्रन्थयो
भिद्यन्ते न च यद्यपि प्रतनुते पुष्पाण्यशोकद्रुम ।
धत्ते नान्यभृतस्य यद्यपि कलः कण्ठे पदं पञ्चमो
भ्रातः पश्य तथाऽप्ययं हतमधुश्चेतः करोत्युत्सुकम् ॥ ६ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

बाणानङ्कुरयन्ति पुष्पधनुषो वीरस्य चूतद्रुमा
वासन्तीमुकुलानि संप्रति मुखैर्भिन्दन्ति भृङ्गाङ्गनाः ।
गण्डूषं प्रतिपालयन्ति सुदृशां पुष्पोद्गमे केसरा-
स्तासां च स्तनमण्डलैः कुरवका गाढं नवालिङ्गनम् ॥ ७ ॥

नाकुमारस्य ।

अग्रे स्त्रीनखपाटलं कुरवकं श्यामं द्वयोर्भागयो-
र्बालाशोकमुपोढरागसुभगं भेदोन्मुखं तिष्ठति ।
ईषद्बद्धरजःकणाग्रकपिशा चूते नवा मञ्जरी
मुग्धत्वस्य च यौवनस्य च सखे मध्ये मधुश्रीः स्थिता ॥ ८ ॥

कालिदासस्य ।

मन्दोऽयं मलयानिलः किसलयं चूतद्रुमाणां नव-
प्रायत्कोकिलकूजितं विचकिलामोदः पुराणं मधु ।
बाणानित्युपदीकरोति सुरभिः पञ्चैव पञ्चेषवे
यूनामिन्द्रियपञ्चकस्य युगपत्संमोहसंपादिनः ॥ ९ ॥

श्रीराजकविरामस्य ।

उद्यद्विद्रुमकान्तिभिः किसलयैस्ताम्रां त्विषं बिभ्रतो
भृङ्गालीविरुतैः कलैरविशदव्याहारलीलाभृतः ।
घूर्णन्तो मलयानिलाहतिचलैः शाखासमूहैर्मुहु-
र्भ्रान्तिं प्राप्य मधुप्रसङ्गजनितां मत्ता इवामी द्रुमाः ॥ १० ॥

श्रीहर्षस्य ।

मालतीविरहाक्रान्ताः पश्य भृङ्गा मुमूर्षवः ।
आत्मानं प्रक्षिपन्तीव किंशुकप्रभवानले ॥ ११ ॥

कस्यापि ।

किंशुकरजिकान्तर्गतमिन्दुकलामपि देव भाति ।
रक्तनिचोलकपिहितं धनुरिव जनुमुद्रितं विततैः ॥ १२ ॥

[illegible] ।

निर्वाणप्रारम्भैरिव मधुपकुलैः शाखिनां वल्लि-
भङ्गावर्तैर्विरोधान्यपागिरिगुहानिर्गतैर्निर्गमद्भिः ।
तदीयोद्यानमन्दिरहृतभुजं निर्मितं तत्र पाश्चात्
पाणानद्भुतपारागमधुमधुना [illegible] स्मरस्य ॥ १३ ॥

[illegible] ।

स्थाने स्थाने मलयमरुतः पूरयन्त्यङ्कुरार्ता
पुष्पार्थेषु स्मरशरजनस्थानयोग्याः पराणाः ।
जातं चूते मधु मधुरसैर्यस्य जिह्वालुढ्वं
निष्क्रान्त सपदि भजते गगनस्याभिधेरः ॥ १४ ॥

मानग्रन्थिरदर्शनाय पथिनास्मरेत्र पुंस्कोकिलाः
श्रीदास्येणि दाक्षिणात्यपवनान्यपासर्मारोऽर्पितः ।
पुष्पागस्य नगच्छयेऽपि विरहिनस्तरस्ताडितः
ममदोऽपसमाप्यपापनाविधौ मामात्ययमन्त्री मधुः ॥ १५ ॥

[illegible] ।

कोकिलाः —

स्मोत्रं चैत्रगुणोदयस्य विरहिमानसपाणानत-
हुंकारः स्मरपार्थिवस्य सुहृदां शृङ्गारदीक्षागुरुः ।
दोलाकेलिषु मङ्गलपदं वन्दी वनान्तश्रियां
नादोऽयं परभृतकान्ताक्रमेणोदितः श्रूयते ॥ १६ ॥

[illegible] ।

य. धोधामृतनिर्झरितगर्भी निस्पीमदाम्रदाम
पञ्चमश्रीरमणिता विजयप्रस्तुतस्य मीनोत्सवः ।
वीणावल्लवर्णी [illegible] धुरीणामधु-
स्मोऽयं कोकिलकण्ठचेष्टावितरणपातालिनः पञ्चमः ॥ १७ ॥

[illegible] ।

१. २. ३. ४. [illegible]

यच्चूताङ्कुरकन्दलीकवलनात् कर्णामृतग्रामणी-
न्छायामात्रपरिग्रहोऽपि जगृहे पञ्चेषुजैत्रेषुताम् ।
ताम्यत्तालुविटङ्कसङ्कटवटीसंचारितः पञ्चमः
सोऽयं कोकिलकामिनीगलबिलादामूलमुन्मीलति ॥ १८ ॥

चूत.—

सृष्टं वयं यदि ततः किमियं मृगाक्षी सेयं वयं यदि ततः किमयं वसन्तः ।
सोऽप्यस्तु नाम जगतः प्रतिपक्षभूतश्चूतद्रुमः किमिति निर्मित एष धात्रा ॥१९॥

कस्यापि ।

किं द्वारि दैवहतिके सहकारकेण
संवर्धितेन विषवृक्षक एष पापः ।
यस्मिन्मनागपि विकासविकारभाजि
घोरा भवन्ति मदनज्वरसंनिपाताः ॥ २० ॥

विकटनितम्बायाः ।

नेयं चूतलता विराजति धनुर्लेखा स्थितेयं पुरो
नासौ गुञ्जति भृङ्गपद्धतिरियं मौर्वी टणत्कारिणी ।
नैते नूतनपल्लवाः स्मरभटस्यामी स्फुटं पत्त्रिणः
शोणास्तत्क्षणभिन्नपान्थहृदयप्रस्यन्दिभिश्शोणितैः ॥ २१ ॥

श्रीपालकविराजस्य ।

बत सखि कियदेतत् पश्य वैरं स्मरस्य
प्रियविरहकृशेऽस्मिन् रागिलोके तथाहि ।
उपवनसहकारोद्भासिभृङ्गच्छलेन
प्रतिविशिखमनेनोदञ्चितं कालकूटम् ॥ २२ ॥

पुष्पेषोरस्त्रकोशः शुकपठनमठः स्वस्तिवासः पिकाना-
माम्रः साम्राज्यलक्ष्मीमनुभवतुतमामत्र कान्ते वसन्ते ।
पाकप्राप्तिप्रकर्षारुणगुणगुरुणा यत्फलानां रसेन
श्रीसौभाग्येन जिग्ये मरकतकुतुपक्रोडजाम्बूनदाम्बु ॥ २३ ॥

कयोरप्येतौ ।

मदमधुरविलासानल्पभृङ्गाभिरामा
  ललितमुकुलदोर्लीलोद्भिमदल्पाङ्कुरश्रीः ।
मलयपवनवेल्लत्पर्णकर्णाग्रभागा
  लसति वन वसन्ते मञ्जरी शृङ्गरीव ॥ २४ ॥

[illegible] ।

वसन्तवायव —

कृतसन्तोषाः पवनाशनानां निवासदानादिव पन्नगानाम् ।
विनिर्ययुश्चन्दनशैलकुञ्जादाशामुदीचीं प्रति गन्धवाहाः ॥ २५ ॥

मलयगिरिसमीराः सिंहलद्वीपकान्ता-
  मुखपरिचयलब्धस्फारकर्पूरवासाः ।
द्रविडयुवतिकेलीरन्ध्रिनीरन्ध्रितश्र-
  स्मरशिथिलितरेगास्मेप्यतामाप्नुवन्ति ॥ २६ ॥

पानीयं नालिकेरीफलकुहरकुहूकारि पद्मोल्पकः
  पारेणीनोल्लासदुमनसिजगुरुभागभाङ्कारनन्दाः ।
एते नन्दन्ति वेलावनगलितलतालालितं द्राक्षिराणी-
  पर्पूगपानप्रगल्भप्रलुलितरथा वायवो दाक्षिणात्याः ॥ २७ ॥

मन्दानन्दोलितलतं नवकितवनोत्तालतालाग्रवानां
  दोलाव्यासोल्लोलापुरमण(नग्ण?)भरोल्लासवेल्लाप्रतापः ।
वापुर्वल्लीष दन्तव्रणसपरहुमे ग्लायताम् केरलीना-
  मुन्मीलत्कुङ्कपालिशाखमधुमयनदुर्दक्षिणो दाक्षिणात्यः ॥ २८ ॥

बिल्हणस्य ।

ये दीर्घानिलहाराः क्रियमपि मृगदृशां मानमन्युच्छिदो ये
  मदभृङ्गाग्दीक्षाप्रवणितकल्मपो ये च लीलोत्सवेऽपि ।
ते चत्र्ये सोल्लसन्तः परभृतरसनां पश्चमं रागराजं
  यान्ति स्वैरं समीराः स्मरविजयपताकाशिनो दाक्षिणात्याः ॥ २९ ॥

सुरतभरखिन्नपन्नगविलासिनीपानकेलिजर्जरितः ।
पुनरिह विरहश्वासैर्मलयमरुन्मांसलीक्रियते ॥ ३० ॥

राजशेखरस्यैतौ ।

सललितमलकानां वल्लरीर्नर्तयन्तो
मधुसुरभिमुखाब्जोच्छ्वासगन्धानुबन्धाः ।
उपरिसुरतभाजां योषितां स्वेदबिन्दून्
सतृष इव पिबन्तो वान्ति मन्दं समीराः ॥ ३१ ॥

स्मेराम्भोरुहपत्तने परिमलस्तेयी वसन्तानिल-
स्तत्रत्यैरपि यामिकैर्मधुकरैरावद्धकोलाहलः ।
निर्यातस्त्वरया व्रजन्निपतितः श्रीखण्डपङ्कद्रवै-
र्लिप्ते पिच्छिलकेरलीकुचतटे खञ्जन् शनैर्गच्छति ॥ ३२ ॥

कयोरप्येतौ ।

कावेरीवारिवेल्लल्लहरिपरिकरक्रीडन[क्रान्त]शीताः
स्फीतश्रीखण्डपण्डभ्रमणभरभवद्भूरिसौरभ्यगर्भाः ।
चोलस्त्रीलोलचेलाञ्चलचलनकलाक्रान्तकान्तास्तनान्ता
वान्ति प्रेयोवियोगातुरतररमणीवैरिणोऽमी समीराः ॥ ३३ ॥

कृष्णपिलस्य ।

वसन्तपथिका —

लतानामेतासामुदितकुसुमानां मरुदयं
मतं लास्यं दत्त्वा श्रयति भृशमामोदमसमम् ।
लतारस्त्वध्वन्यानामहह दृशमादाय सहसा
ददात्याधिव्याधिभ्रमिरुदितमोहव्यतिकरम् ॥ ३४ ॥

कस्यापि ।

सा व्याधेः कृशता क्षतस्य रुधिरं दष्टस्य लालास्रुतिः
सर्वं नैतदिहास्ति तत्कथमसौ पान्थस्तपस्वी मृतः ।
आः ज्ञातं मधुलम्पटैर्मधुकरैरारब्धकोलाहले
नूनं साहसिकेन चूतमुकुले दृष्टिस्समारोपिता ॥ ३५ ॥

रामिलसोमिलयोः ।

१ भिन्न क, ख. च. २ रत, क, ख च. ३ क्रीड क ख च.

भर्ता हेमेन्द्रियस्वमनिषु पन्नगेषु पानिः
   शिवन्ति गरुडन्तं मधु मधुलिहो मातीव तनः ।
भयं च मन्यच्च दन्ति महतां पाभृतो
   यदीदं मर्मान्तर्विदन्ति च एव व्यतिकरः ॥ ३६ ॥

कुसुमदिलस्य ।

आनन्दस्य वपुर्वियोगरिपुणा भर्तुर्व्यधन्ती यदि
   मानानुगमने तस्य तन्त्रतु मदनसम्पायने पावकम् ।
पावको स्तनमध्यगेन हृदये तावत्तापोद्भूतानि
   मोमुह्यं परपृष्टया तव तवेन्दुर्गीतोत्तरः ॥ ३७ ॥

आश्लिष्टोऽवनीव वृन्दमुकुलैः पुष्पैः पटावृतैः
   माद्यान्मदनेव पृथक्पुष्पैर्मोन्मादिभिः पदैः ।
स्तनाङ्गुलिभिस्मरोपदनोद्गतेव पुंस्कोकिल-
   रंहा प्राणसमानिनेव पथिकैरागत्यानन्दवर्ती ॥ ३८ ॥

वसन्तदेवस्य ।

वधिरितानुगता भीति (त) रागिजनादि-
   वंदनवृन्दपुष्पैरन्यपुष्पकरपात्री ।
निभृतनिर्विघ्नोन्मूलकोशा वनश्रीः
   कथमिव पथिकानां नैव [वैर]स्पदेषु ॥ ३९ ॥

श्रीनन्दशिवमादस्य ।

आकर्णमर्णवरशीतगुणासिनः शनोरिचे
   मार्गे मार्गनिरोधिनी परिसा नद्रूपसुधानदूपा ।
पान्थानां विरतान्तरानुपतने च पश्चिनिर्द मधो-
   रेषा निद्रालिनिव पदन्मधी मञ्जरिणी संहतिः ॥ ४० ॥

कस्यचित् ।

॥ इति वसन्तपद्धतिः ॥

---

१ ...

ग्रीष्मपद्धतिः (६०)

तत्र ऋतुस्वभाव —

वर्षत्यग्निकणानिवोष्णकिरणः काष्ठास्तु दावानल-
ज्वालाजालजटालभूधरमिलद्धूम्यान्धकाराविलाः ।
वृक्षा जीर्णविशीर्णपर्णपटलाः शुष्यल्लतालिङ्गिता
नद्यस्तप्तकरीन्द्रकेलिकलुषा ग्रीष्मे मरुन्नैर्ऋतः ॥ १ ॥

वैद्यभानुपण्डितस्य ।

ततः प्राविरभूद्ग्रीष्मस्तपन्वसुमतीमिमाम् ।
सपिण्डः कालकूटस्य सप्तजिह्वस्य सोदरः ॥ २ ॥

तपनं बिभ्रदाकाशो जगत्क्वाथविशृङ्खलम् ।
स्फुरल्ललाटनयनं हरं नाटयति स्फुटम् ॥ ३ ॥

क्वापि क्वापि दिगन्ते कृशधवलः कोऽपि कोऽपि घनलेशः ।
तिग्मद्युतिदग्धानां ताराणां भस्मवद्भाति ॥ ४ ॥

सूक्तिरत्नाकरादेते ।

प्रतिगतमर्थिजनानां विच्छिन्नाशं समूहमवलोक्य ।
स्फुटितमपयशस्तापादिव हृदयतलं तडागस्य ॥ ५ ॥

कस्यापि ।

रवेस्समस्तक्षितिमध्यगं रसं निपीय पीनत्वमतीव बिभ्रतः ।
भरेण वाजिष्विव मन्दगामिषु क्रमेण दैर्घ्यं दिवसाः प्रपेदिरे ॥ ६ ॥

विह्लणस्य ।

भ्रमन्त्यः परितश्छायाः पततां भ्राम्यतां दिवि ।
विभान्ति घर्मतप्तोर्वीस्पर्शजातव्यथा इव ॥ ७ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

मन्दा नदी विरलितोदिव निम्नगा-
  स्तृष्णाऽऽतुरेषु हृदयेष्विव हृदिमेति ।
सूर्यः करैर्दहति दुर्जनवैः स्वयं नु
  छाया मनीव न विमुञ्चति पादमूलम् ॥ ८ ॥

करस्य ।

पच्यन्ते स्वान्ताविताः शिशिरजलपङ्काङ्कभूसंगते
  कम्पन्ते जलजन्तवः प्रतिनदं नानान्वितोर्मिभिः ।
भज्यन्ते शि(स्वन)गाः स्वगानवनितावाक्ये मदेर्भिद्रिनै-
  र्धामा(त्वा)रः (?) विपने दिनेऽत्र निपतद्दिनकरताप भृशम् ॥ ९ ॥

श्रीहरसिंहस्य ।

भृङ्गैः स्वविनैर भूरिपटलैः स्थाणस्थाण[पिः]रै—
  निर्माल्यैः विवर्तीव नीरमभितो वायुः सुरास्वानरम् ।
भस्मभाणि नवमुखानि गतिनापाना उपमन्तीव च
  ग्रीष्मेऽस्मिन्नसरस्मिनोस्तिमिराणेयं जगद्वर्तते ॥ १० ॥

श्रीदेवस्य ।

निद्रां धावन्त्यापां श्रयति महिषः कर्दमचिता
  च्युतं गुञ्जापुञ्जं रचिरमिति चाकः कम्पति ।
समुन्मज्य मध्यः सुपिरविवरं नागविवशः
  मणीन्द्रागपूर्णं प्रविशति परं कुञ्जरपतेः ॥ ११ ॥

रविगुप्तस्य ।

विशुष्यत्कीलालान्सरसिजरथायतरं
  प्रविश्यापश्चिमं विशति जलतापाकविरलः ।
भनिरुपन्तो वदनगमनरूपं वारि मलिना
  भिदन्ति स्वाङ्गानि ध्वदनस्थकान्तानि हरिणाः ॥ १२ ॥

सालावलम्बनपरं मार्गी सायुन्नतेन पावति मृगी मृगतृष्णिकार्थे ।
कन्दोजिनी कुसुमदुग्धमिवेदम पदतोषाकृमदनवदस्य मरीर शीते ॥ १३ ॥

भट्टवाचस्पतेः ।

---

१ इदमेकं एकार्थ वा ।

कानि स्थानानि दग्धान्यतिशयगहनास्सन्ति वा के प्रदेशाः
किं वा शेषं वनस्य स्थितमिति पवनासङ्गविस्पष्टतेजाः।
चण्डज्वालावलीढस्फुटिततरुलताग्रन्थिमुक्ताट्टहासो
दावाग्निश्शुष्कवृक्षे शिखरिणि गहनेऽधिष्ठितः पश्यतीव ॥ १४ ॥

भीमस्य।

उद्धूय धूलीर्धवला रसातला-
द्वात्या लगन्ती गगने व्यवर्तत।
फूत्कारयन्त्येव भुवोद्धृता भुजा
निदाघतापाकुलया तपात्यये ॥ १५ ॥

कविकेलेः।

अपि तरुवनान्यूष्मायन्ते तपत्यपि यामिनी
दहति सरसीवातोऽप्येष ज्वलन्ति जलान्यपि।
इति समधिके ग्रीष्मे भीष्मे न पुण्यवतां भयं
मलयजरसैर्दिग्धं लब्ध्वा वधूस्तनमण्डलम् ॥ १६ ॥

श्रीपाल्ककविराजस्य।

अत्यच्छं सितमंशुकं शुचि मधु प्रच्छायमच्छं रजः
कर्पूरं विधृतार्द्रचन्दनकुचद्वन्द्वाः कुरङ्गीदृशः।
धारावेश्म सपाटलं विचकिलस्रग्दाम चन्द्रत्विषो
धातस्सृष्टिरियं वृथैव तव न ग्रीष्मोऽभविष्यद्यदि ॥ १७ ॥

मध्याह्नः—

दुस्सहसन्तापभयात्संप्रति मध्ये स्थिते दिवसनाथे।
छायामिव वाञ्छन्ती छायापि गता तरुतलानि ॥ १८ ॥

श्रीमदवन्तिवर्मणः।

आदौ मानपरिग्रहेण गुरुणा दूरं समुत्सारितां
पश्चात्तापभरेण तामतिकृशां नीता परं लाघवम्।
उत्सङ्गान्तरवर्तिनीमनुगतां संपीडिताङ्गीमिमां
सर्वाङ्गप्रणयप्रियामिव तरुश्छायां समालम्बते ॥ १९ ॥

[अनङ्गहर्षस्य]

१ व्ययम् क ख, त्ययम् च, त्यये क पाठभेद

उद्यानपुलिनपुलिनस्थितिसमनर्मोदरवाँस्व—
स्थागामाल्लयाल्लमाङ्गल्यर्थीनिपत्तवीपद्रूपः।
भीमोपसृतमानभूषितरत्नकराः रत्नो-
गपुःकर्म समारयन्ति पिगसूर्यतावान्यपा द्विजः॥ २०॥

रविगुप्तस्य।

पश्ये पङ्क्तिर्निर्निर्गच्छन्त्यपि नं फणितानं द्विजः
कम्पनवधिया नियच्छति निर्गं कपोलिनम्रनं शिरः।
मिथ्या मेदिः मृणालगौरहिरदिष्टं दंष्ट्राङ्कुरं सूरयो
मध्याह्ने महिषस्य गाहति नितम्बागमदाश्रमम्॥ २१॥

गम्भीरगाम्य।

मीलिस्पन्दिपिदिनस्वदस्तुमग्नीवाभिगतं मुह-
र्मध्याह्ने स्फुरद्देहतन्तुगनि सान्तर्गर्भविनीभिः।
दण्डाः पिन्नुसु मारिपैः फणद्रनर्गानगु पङ्क्तिद्वे
निद्रार्धोन्मिरदस्यविनिमिषीमन्त्यगणा सूपः॥ २२॥

गर्भोऽविशि गाविशीनशव्ये विन्यस्तपूर्णान्तरे
नीलन्ये स्वर्गतने गुरुस्परागपातनोत्तरन्तिरवि।
पर्यूगागन्तु शिखिश्वयनोन्मुग्धनालिङ्गिभिः
कान्तानिस्तिमितो गुहाविभिर्कपञ्जिनं नीयते॥ २३॥

भट्टोयस्य।

ग्रीष्मवर्णन—

कालर्द्राः कृतपन्नाः निजकतापस्पन्दिग्म शीतलीनी-
स्वायान्तपृगदानां शृणुविभ्रमान शिखिरतान पारयन्तः।
क्लिशिराह्नर्गिनो वपिसिन्तवनं मंड्रनं गे मिल्लन्तः
निद्रालालस्यपरवनसस्यस्तनान्वयविनी यान्ति वासाः॥ २४॥

भट्टवन्दन।

१ शार्ङ्ग. ० ४ १ हिता. ८. ४

आध्मातोद्धतदाववह्निसुहृदः कीर्णोष्णरेणूत्कराः
सन्तप्ताध्वगमुक्तखेदविषमश्वासोष्मसंवादिनः ।
तृष्णार्ताजगरायतास्यकुहरक्षिप्तप्रवेशोत्कटाः
भ्रूभङ्गैरिव तर्जयन्ति पवनाः प्लुष्टस्थलीकज्जलैः ॥ २५ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

ग्रीष्मपथिकः—

सर्वाङ्गारुधि दग्धवीरुधि सदा सारङ्गबद्धक्रुधि
क्षामक्ष्मारुहि मन्दमुन्मधुलिहि स्वच्छन्दकुन्दद्रुहि ।
शुष्यत्स्रोतसि तप्तभूरिरजसि ज्वालायमानार्णसि
ग्रीष्मे[1] मासि ततार्कतेजसि कथं पान्थ व्रजन् जीवसि ॥ २६ ॥

ग्रीष्मोष्मप्लोषशुष्यत्पयसि बकभयभ्रान्त[2]पाठीनभाजि
प्रायः पङ्क[3]शेषं गतवति सरसि स्वल्पतोये लुठित्वा ।
कृत्वा कृत्वा जलार्द्रीकृतमुपरि जरत्कर्पटार्धं प्रपायां
तोयं पीत्वाऽपि पान्थः पथि वहति हहाहेति कुर्वन् पिपासुः ॥ २७ ॥

भ्राम्यच्चीत्कारिचक्रभ्रमभरितघटीयंत्रचक्रप्रमुक्त-
स्रोतःपूर्णप्रणालीपथसरणिसिरासारिसीत्कारि (?) वारि ।
कौपं पान्थाः प्रकामं सितमणिमुसलाकारविस्फारिधारं
विक्षिप्तक्षुण्णमुक्ताकणनिकरनिभासारपातं पिबन्ति ॥ २८ ॥

भट्टबाणस्यैते ।

वाताकीर्णविशीर्णवीरणतृणश्रेणीझणत्कारिणि
ग्रीष्मे सोष्मणि चण्डसूर्यकिरणप्रक्वाथ्यमानार्णसि ।
चित्तारोपितकामिनीमुखशशिज्योत्स्नाहृतक्लान्तयो
मध्याह्नेऽपि सुखं प्रयान्ति पथिकाः स्वं देशमुत्कण्ठिताः ॥ २९ ॥

कस्यापि ।

---

१ ज्येष्ठे इति शार्ङ्गधरीय पाठ २ कान्त क भ्रान्त ख. ३ मात्र क. ख. च ४. मुरसि ग पाठ-भेद ५ न पर्ं. क ख च

मरुस्थलम्—

भद्गुल्यग्रवि(नि)रीपतन्ननुगतं पाषाणदिग्धं दुर्वनी
पर्यायो [मुनिं] पथो निपुणिता दातुं मरुप्राङ्गिणा ।
शिक्षाशङ्कुलिना करेण दशनार्दीट शनैः पान्थ हे
निष्पन्दोर्ध्वविलोचनस्त्वमपि नन्नानाणि पातुं पयः ॥ १० ॥

कस्यापि ।

विपद्भ्यः मरुमार्गीयनुरक्तो विनिर्गमन् ।
अगस्त्यं निन्दयामास पथुगम्योऽपि सागरान् ॥ ११ ॥

कस्यापि ।

इतं मरुमरीचिका मरुभुवि
निवेशयन कुम्भपिधा कुलद्वयं ।
विरेद पान्थः फल्गुनान्तरिक्षपुता
न वारिधारां सुधाराङ्गिनीमपि ॥ १२ ॥

बिल्हणस्य ।

दूरादेव धूमोऽस्मान्निर्न तु पुनः पानीयपानोचितो
मार्गोऽकस्मात्सुखान्वयानिता मूर्धा न शान्ता मृषः ।
गिमाश्रोऽपि निरन्तरं मरुहितः श्रीम्या न शैत्यादसा-
वपूर्णो विधिदयोगेन विहितो पीडय मरुस्थलिकाम् ॥ १३ ॥

कस्यापि ।

॥ इति भगवद्दन्तदर्शिविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां ... मरुस्थलपद्धतिः ॥

१. इ ग

वर्षापद्धतिः (६१)

विद्युत्पङ्कजषण्डपङ्क्तिपटली व्योमस्थलीशाद्वलः
केदारः कलमाङ्कुरप्रतिभुवां धारातलानामयम् ।
शैवालावलिरद्रिमूर्ध्नि सरितां सूर्येन्दुकारागृहं
कन्दर्पोत्सववैजयन्ति भवतु प्रीत्यै तवाम्भोधरः ॥ १ ॥

बिल्हणस्य ।

व्याप्तं भिन्नेन्द्रनीलद्युतिभिरिव घनैर्मेघजालैर्विशालै-
रुद्यद्विद्युद्विलासैः सुरधनुरनुगैर्व्योम वेल्लद्बलाकैः ।
उर्वी गुर्वी शिलीन्ध्रार्जुनकुटजतृणैर्भाति सस्यैः प्रशस्यैः
कादम्बामोदवाही जलधरसमये वारुणो वाति वातः ॥ २ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य ।

अथ मनसिजदिग्जयाभिशंसी जलधरदुन्दुभिराततान शब्दम् ।
तदनु तदनुजीविभिः कदम्बैः क्वचिदुन्मदषट्पदच्छलेन ॥ ३ ॥

शीतलादिव संत्रस्तं प्रावृषेण्यान्नभस्वतः ।
नभो बभार नीरन्ध्रं जीमूतकुलकम्बलम् ॥ ४ ॥

अर्धेन जलदश्याममर्धेनातपपिङ्गलम् ।
अर्धनारीश्वराकारं न को मन्येत वासरम् ॥ ५ ॥

सर्वदासस्यैतौ ।

कशाभिरिव हैमीभिर्विद्युद्भिरिव ताडितम् ।
अन्तस्तनितनिर्घोषं सवेदनमिवाम्बरम् ॥ ६ ॥

मेघकृष्णाजिनधरा धारायज्ञोपवीतिनः ।
मारुतापूरितगुहाः प्राधीता इव पर्वताः ॥ ७ ॥

श्रीवाल्मीकेरेतौ ।

दिङ्नागेन्द्रगभेभमदरगः सारङ्गदृनिरी-
र्मार्गानिरसः समूनपनुरः पाणपदमाः पंक्तयः।
स्पीमीमान्तनसान्दमीमन्दन्तस्यानायमाना घनाः
मोन्मीलन्ति मंजरन्दनपीनत्वानसागमिपः॥ ८॥

रघ्नदेः।

सतेन विजगन्नवेसंगिपोगणिदम्भसाः पुरी(ग)
ये भीता निममनुगणिनगरं मे मनस्सान गिरिन्।
आभाग्र सगद्वःस्वभां नपसितुं नेवाद्वेन्यां नभ-
स्तापूर्णमलद्गडोन नभोभ्रामभमः परेताः॥ ९॥

मुक्तिमहरगन्।

पर्यन्तमसपर्यस्तानुगनिर्मित्यन्वापनिन्नत्तरिनिधि
मृणि नान्दममिरपानु निग्विनो रमसमानवः।
मृनिरम्यपनं रिहमरपुमाम्माङ्गरामादयं
गर्भान्नानिरमनिर्मलमुणी रेशानूदं मारे॥ १०॥

गणिपतद्वर्गरम।

गर्भागहर्गिलेन विमुरनिशिरं पाप्य भूरन्देन
स नीलायस्य रिपं परिरिवति पर्योधरं कान्तैरे।
रहा पामरदस्यनवस्यर नित्माः मोरितिगन्दणा
मृन्नाम्यानापमाना पममांसिरमुत्प्रयमाणा इवाताः॥ ११॥

मद्वरपाद।

स्वरन्लोमाभोगस्यनमविषमन्यमग्नि
मन्द्रिमुविल. द्वरनरवंदयानानिलः।
शिखुपषारभूहरियमापिः मरिभयं
घनतुः मारभे प्रतिगुरिव विषं स्पबगिन॥ १२॥

श्रीमेकंहाद।

[illegible]

मन्दं मुद्रितपांसवः परिपतज्झंकारिझंझामरु-
द्वेगध्वस्तकुटीरकाग्रनिपतच्छिद्रेषु लब्धान्तराः।
कर्मव्यग्रकुटुम्बिनीकुचभरस्वेदच्छिदः प्रावृषः
प्रारम्भे मदयन्ति कन्दलदलोल्लासाः पयोबिन्दवः॥ १३॥

अमरुकस्य।

किञ्चिन्मुद्रितपांसवः शिखिकुलैरुत्पक्ष्ममालोकिता
जीर्णाबामरुदद्दरिद्र[गृहिणी]श्वासानि लैर्जर्जराः।
एते ते निपतन्ति नूतनघनाः प्रावृट्समारम्भिणो
विच्छायीकृतविप्रयुक्तवनितावक्त्रेन्दवो बिन्दवः॥ १४॥

कस्यापि।

आकर्ण्य स्मरयौवराज्यपटहं जीमूतनूत्नध्वनिं
नृत्यत्केकिकुटुम्बकस्य ददतं मन्द्रां मृदङ्गक्रियाम्।
उन्मीलन्नवनीलकन्दलदलव्याजेन रोमाञ्चिता
हर्षेणेव समुच्छ्रितान्वसुमती दध्रे शिलीन्ध्रध्वजान्॥ १५॥

त्रिविक्रमभट्टस्य।

दिग्भस्त्रामुखमुच्यमानपवनप्रेङ्खोलनावर्तित-
ज्वालाजालजटालवैद्युतशिखिप्रद्योतमानात्मभिः।
नीरन्ध्रं रसगर्भितैरम्लुपव्योमार्कचन्द्रान्मुहुः
कालोऽयं धमतीव तोयदमहामूषासहस्रैर्दिवि॥ १६॥

श्रीपालकविराजस्य।

अस्थिरमनेकरागं गुणरहितं नित्यवक्रदुष्प्रापम्।
प्रावृषि सुरेन्द्रचापं विभाव्यते युवतिचित्तमिव॥ १७॥

कस्यापि।

क्षपाः क्षामीकृत्य प्रसभमपहृत्याम्बु सरितां
प्रताप्योर्वीं कृत्स्नां तरुगहनमुच्छोष्य सकलम्।
क्व संप्रत्युष्णांशुर्गत इति तदालोकनपरा-
स्तडिद्दीपालोका दिशि दिशि चरन्तीव जलदाः॥ १८॥

पाणिनेः।

१. शापादि क ख न २ धीर शार्ङ्गधरीय पाठ

नन्धिनामि निर्दानवनो भूनं वनमुनो नधिक्तवन्गोनिनोः ।
भनिभक्तुद्धिनोदननिर्गता विवतुन्नन्गा इव विधुनः ॥ १९ ॥

नन्धगस्य मदे मदिनो मधु-
प्रैगणप्रगनानि विन्वनः ।
उदरमानु विभिद विनिर्गता
गरिना इव पाधनगोनिपः ॥ २० ॥

कुमारदासस्य ।

देवे पुरानि दुर्दिनप्यनिकरं नान्धेर मन्दन्दिरं
यमादागवेषणाय मधुनो नार्गीन्दना मावर्गी ।
किन्तु मार न विश्वन कनिदरि मन्मावनोत्मथा-
प्युञ्चिमार्भपराखु भ्रमपानि स्वं गिकुवश्रुपृष्टम् ॥ २१ ॥

देवे वर्षन्यनन्धननन्धानुना मदिनो-
गोऽद्रेर्द पन्थानिविनम्नेनुभिः पद्भूभीनाः ।
नीन्द्रमान्नानविन्ननगन् पाणिभिन्मारदिन्वा
नर्धन्यन्गनिनश्विग्मो धीपिनन्मश्रगन्ति ॥ २२ ॥

कनिदनियी ।

गो गापारमध्पयं निर्विकधे मेगान्नुपागापमा-
छागुं धीनदनश्रमेव कविणी मं पन्मन्ना भाम्पनि ।
नकुम्भपन्धानिनं पविन्दागागदम्भांशिनी
पवनापमुदस्य गर्जनि मुहु कृपन मनोपी गजः ॥ २३ ॥

भन्भोदम्नानिन निवम्य कविना धीर्नि रंतपृन-
न्मापन्दनमदान्नन्दवपुः कीमृन्गो निर्गन ।
पन्मिन्न हान घर पन्दननेगारन्यं दन्दं मुपा
नं नन्मुन्नानि न्वनन्मिन्मिनं धीरो मृदामी वतिः ॥ २४ ॥

¹ [illegible]

अन्योन्यवारिघटितौ घनवारिपाता-
द्भीतौ भृशं मृगवधूर्मृगयूथपश्च ।
वित्रस्तया घटनया कृतसौख्यमोहौ
नैवा[म्बु]वाहजलशीकरपातपीडाम् ॥ २५ ॥

स्कन्धं तरोर्घनदलस्थगितोर्ध्वभाग-
मध्यास्य गाढकलितशिशुवल्लभाभ्याम् ।
अम्भो यतः पतति मूर्ध्नि निजे कपिस्त-
त्पत्रं विलोकयति हुंकृतिपूर्वलौल्यः ॥ २६ ॥

सूक्तिसहस्रस्यैतत

प्रसरदलकाकीर्णे कर्णे न केकिरुतं श्रुतं
श्वसितविजितो वातो घ्रातो नवा कुटजोत्कटः ।
न च परिचिता शंपासंपत्स्रुताश्रुणि लोचने
तदपि किमपि प्रावृट् पापा दुनोति वियोगिनीम् ॥ २७ ॥

कस्यापि ।

सोत्साहा नववारिभारिगुरवो मुञ्चन्तु नादं घना
वाता वान्तु कदम्बरेणुशबला नृत्यन्त्वमी बर्हिणः ।
मग्नां कान्तवियोगदुःखजलधौ दीनां विलोक्याङ्गनां
विद्युत्प्रस्फुरसि त्वमप्यकरुणा स्त्रीत्वेऽपि तुल्ये सति ॥ २८ ॥

विज्जाकायाः ।

वर्षावायवः—

धाराधौतं धुनानाश्शशधरधवलं केसरं केतकीनां
कैलासे किन्नरीणां चलदलकलतालास्यलीलां दधानाः ।
आमूलं मानिनीनां मनसि विनिहितं मानमुन्मूलयन्तो
वान्त्येते वारिवाहव्यतिकरशिशिराः प्रावृषेण्याः समीराः ॥ २९ ॥

कस्यापि ।

१ सा वा. शार्ङ्गधरीय पाठ २. श्यामा शार्ङ्ग पाठ ३. धुना क पाठभेद ।

एते चेतश्चूर्णयन्तो नभसः पीतमन्दमाद्गता-
स्थानां मानवतां विनुन्नमपामीनभुजाननाः ।
विद्योतिःस्फुरद्रत्नगर्गर्जितोल्लसदाः-
स्फुरत्पातनिपातिनो विरहिणः कर्षन्ति वर्षानिशाः ॥ ३० ॥

मेघावरस्य ।

आषाढेन घनस्तनन्दन्मधुरा स्निग्धनीलं नभः
श्रीनिर्विन्नदृगवृन्दनद्धनदृशामनारानिशः ।
भम्भोदमधमेघविन्दुगगनानिर्बुद्धवर्षेणनि-
गांपुराणि भयङ्करः सरसनो मेघाङ्गदम्बरः ॥ ३१ ॥

कस्यचित् ।

एते मे दुर्निरसमपिन्ध्यमाविधिरविविराः
पादन्येन गम्भीरेण वपुषो स्फुरन्ति जलानिशाः ॥
गाढाम्भनिस्तेनेनीलघनगर्भवनीनीलाभर-
[illegible] ॥ ३२ ॥

कुन्तिराज ।

प्रवासिनः ।—

उपरि घनं घनपटलं तिर्यग्गिरयोऽपि नर्तितमयूराः ।
क्षितिरपि कन्दलधवला दृष्टिं पथिकः क्व पातयतु ॥ ३३ ॥

भट्टेः ।

उपरि पयोधरमाला दूरे दयिता किमेतदापतितम् ।
हिमवति दिव्यौषधयः कोपाविष्टः फणी शिरसि ॥ ३४ ॥

श्रीमेघदेवस्य ।

निशीथे गम्भीरे स्फुरति जलदे धीरध्वनिते
घनानामाभोगं गलितदपिधानेन्दुमहसाम् ।
न गीतं संगीतं न च रतिमनुक्रम्य सुरतं
न निश्वासा युक्ताः स्फुरदनुभवं किन्तु हृदयम् ॥ ३५ ॥

का तारैर्मम गर्जितैरुपरता धाराम्बुभिः का हता
का मोहं गमिता वियोगविधुरा का वा कदम्बानिलैः ।
नीता का च विलोलतां मदकलैः केकारवैर्बर्हिणा-
मित्थं पान्थगृहेषु पश्यति घनो विद्युत्प्रदीपैरिव ॥ ३६ ॥

कयोरप्येतौ ।

वाता वान्तु जलस्पृशो नवघनो विद्युद्भिरुद्योततां
बाष्पं मार्जय पान्थ हे त्वरयतां द्रष्टाऽसि लम्बालकाम् ।
बालां गर्भगृहोषितां परिजनप्रारब्धकर्णद्वय-
च्छिद्रामुद्रणकर्मणः श्लथतया गर्जा न चेच्छ्रोष्यति ॥ ३७ ॥

श्रीरुद्रस्य ।

रात्रौ वारिभरालसाम्बुदरवोद्विग्नेन जाताश्रुणा
पान्थेनात्मवियोगदुःखपिशुनं गीतं तथोत्कण्ठया ।
आस्तां जीवितहारिणः प्रवसनालापस्य सङ्कीर्तनं
मानस्यापि जलाञ्जलिस्सरभसं लोकेन दत्तो यथा ॥ ३८ ॥

अमरुकस्य ।

यथा रन्ध्रं व्योम्नश्चलजलदधूमः स्थगयति
स्फुलिङ्गानां रूपं दधति च यथा कीटमणयः ।
यथा विद्युज्ज्वालोल्लसनपरिपिङ्गाश्च ककुभ-
स्तथा मन्ये लग्नः पथिकतरुषण्डे स्मरदवः ॥ ३९ ॥

उद्यद्बर्हिपि दर्दुरारवपुषि प्रक्षीणपान्थायुषि
श्च्योतद्भिभुषि चन्द्ररुड्भुषि सखे हंसद्विषि प्रावृषि ।
मा मुञ्चोच्चकुचाग्रसन्ततपतद्बाष्पाकुलां बालिकां
काले कालकरालनीलजलदव्यालुप्तभास्वत्त्विषि ॥ ४० ॥

भट्टबाणस्य ।

तडिदुल्कामुखा मेघाश्शिवानां वियोगिनाम् ।
उद्वमन्त्यस्थिखण्डानि करकाप्रच्छलादमी ॥ ४१ ॥

मदनस्य ।

इति वर्षावर्णनपद्धतिः ।

शरद्वर्णनपद्धतिः (६२)

[illegible] –

[illegible] विद्युत्[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] विद्युत्[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ ५ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] विद्युत्[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible] ।

जीमूतेषु महत्सु लोकमपरं यातेषु तद्बान्धवाः
केचिद्वारिमुचः कृशाः प्रबलतस्तत्प्राशशोकादिव ।
मौनस्था इव शान्तगर्जिततया भस्मानुलिप्ता इव
श्वेताः प्राप्य तपोमयीमिव दशामाशान्तभाजोऽभवन् ॥ ७ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

अपामुद्वृत्तानां निजमुपदिशन्त्या स्थितिपदं
ददत्या शालीनामवनतिमुदारे सति फले ।
मयूराणामुग्रं विषमिव हरन्त्या म[दमं]हो
कृतः कृत्स्नस्यायं विनय इव लोकस्य शरदा ॥ ८ ॥

विशाखदेवस्य ।

चेतः कर्षन्ति सद्यस्त्वदकुसुमरसासारसौरभ्यलुभ्य-
द्भृङ्गीसङ्गीतभङ्गीश्रुतिसुभगदिशो वासराः शारदीनाः ।
किञ्च व्याकोचपङ्केरुहमधुरमुखीं संचरच्चञ्चरीक-
श्रेणीवेणीसनाथां रमयति तरुणः पद्मिनीमंशुमाली ॥ ९ ॥

श्रुतधरराजस्य ।

यशसो वर्धमानस्य जयतामिव भूभुजाम् ।
अवकाशाय वैपुल्यं प्रापुर्वीतघना दिशः ॥ १० ॥

शोणैः परिवृतः पत्रैर्हंसो हव्यवहैरिव ।
चरन्निव तपो भाति लब्धुं वरवधूगतिम् ॥ ११ ॥

व्योम्नि विश्रान्तजीमूते तारकाः प्रचकाशिरे ।
प्रणिधानहृतध्वान्ते चेतसीव शशि(चिति ?)प्रभा ॥ १२ ॥

सूक्तिसहस्रादेते ।

विद्युद्वह्निशिखावलीविलसितं निर्वाप्य सर्वात्मना
भित्वा कज्जलकालिकाप्रणयिनीमम्भोदमूषामपि ।
उन्मीलन्नवचन्द्रमण्डल [मिषा]त्संक्रान्तरागोज्ज्वल
श्रीभाजं रसपिण्डमेष सहसा वर्षात्ययः कर्षति ॥ १३ ॥

१ हद क ख च २. निमा क ख च

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ १५ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १६ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ १९ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ २० ॥

[illegible] ।

पूर्वं वारिधरप्रसङ्गसमयेनापूरितैः कुक्षिभि
　र्या गर्भिण्य इवातिभारगुरवो निस्सेव्यतामागताः ।
एतास्संप्रति ता विभान्त्यकलुषाः क्षामाभिरामाङ्गिकाः
　कूजत्सारसपोतपीतपयसो नद्यः प्रसूता इव ॥ २१ ॥

श्रीभोगवर्मणः ।

क्वापि क्वापि तिरोहितं भुवि भयादम्भोमुचामागते-
　[ज्यौं] त्स्नासञ्चयमिन्दुना गतघनास्कन्दाय तस्मै [पुनः]
पृथ्वी सर्वमदीदृशत्त [तँ] मिव प्रक्षीयमाणाम्भसा
　सिन्धूनां पुलिनच्छलेन कुमुदप्रस्ताररूपेण च ॥ २२ ॥

कस्यापि ।

द्वयमिदमत्यन्तसमं नीचमभविष्णुता शरच्चेयम् ।
क्षेत्रेभ्योऽपास्य फलं खलेषु विक्षिप्यते यस्याम् ॥ २३ ॥

जयगुप्तस्य ।

केदार एव कलमाः परिणामनम्राः
　प्राचीनमामलकमर्थ (मृध्य ?)ति बालनीलम् ।
उर्वारुकं स्फुटति निर्गतगर्भगन्ध-
　मम्लीभवन्ति च जरत्त्रपुसीफलानि ॥ २४ ॥

कस्यापि ।

चञ्चत्कादम्बपक्षप्रचलितकुमुदस्तोमसौरभ्यलुभ्य-
　द्भ्राम्यद्भृङ्गप्रसङ्गप्रकटितयुगपत्कौमुदीध्वान्तपूरे ।
कासारे क्षालिताङ्गः शुचिसिचयहिमोशीरकर्पूरमुक्ता
　मालाशाली प्रदोषे शरदि शशिकरानाश्रयत् सौधपृष्ठे ॥ २५ ॥

वैद्यभानुपण्डितस्य ।

---

२ ज्यो क ख च ३ नम क ख च ४ ट क ख च

[illegible] —

[illegible] ।
[illegible] ॥२६॥

[illegible] –
[illegible] ।
[illegible] –
[illegible] ॥ २७ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २८ ॥

[illegible] ।

[illegible] —

[illegible] ।
[illegible] ॥ २९ ॥

[illegible] —

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ३० ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ ३१ ॥

[illegible] ।

कलमखण्डिनी —

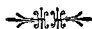
विलासमसृणोल्लसन्मुसललोलदोःकन्दली–
परस्परपरिस्खलद्वलयनिस्वनोद्बन्धुराः ।
लसन्ति कलहुंकृतिप्रसभकम्पितोरस्थल—–
त्रुटद्गमकसङ्कुलाः कलमखण्डिनीगीतयः ॥ ३२ ॥

त्रिज्जाकाया॰ ।

गीतं पान्थमनोहरं बत शरत्काले वितन्वत्यलं
सोत्कण्ठस्तनभारबन्धुरगलत्त्रुट्यद्यतिव्याहृतिः ।
शालिं ग्रामवधू[र्नन्तूत्तुंस]मपि व्यालोकयन्ती दृशा
सद्यः कोकनदच्छदच्छविजुषा नोत्कण्डनं मुञ्चति ॥ ३३ ॥

कस्यापि ।

इति जल्हणदेवविरचिताया सूक्तिमुक्तावल्या (सं)भोगशृगारे शरद्वर्णनपद्धति. ।

१ र क ख ब ॰ खुर्दुर क कुरदुर ख खुकस ग घ

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १६ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥

[illegible] ।

[illegible] —

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २० ॥

नीत्वोच्चैर्निक्षिपन्तः कृततुहिनकलासारशङ्कान् परागान्
कौन्दानां नन्दितालीनतिभरसुरभीन् भूरिशो दिङ्मुखेषु ।
एते ते कुङ्कुमाङ्कस्तनकलशतटास्फालनादुच्चलन्तः
पीत्वा सीत्कारि वक्त्रं हरिणशिशुदृशा हेमना वान्ति वाताः ॥ २१ ॥

अमरुकस्य ।

गौरीविभ्रमधूपधूमपटलश्यामायमानोदराः
कण्ठक्षोदभयान्न ये कवलिताः श्रीकण्ठकण्ठोरगैः ।
स्फारोन्मीलितशारदाग्रहवृहद्वाराग्रघण्टारवा-
स्ते श्लाघामलभन्त संततममी कैलासशैलानिलाः ॥ २२ ॥

बिल्हणस्य ।

हेमन्तपथिक —

आहूतोऽपि सहायैरेमीत्युक्त्वा विमुक्तनिद्रोऽपि ।
आगन्तुकोऽपि पथिकः शैथिल्यं नैव विजहाति ॥ २३ ॥

भर्तो. ।

शीतार्तिप्रसरश्लथाकुलपदन्यासैस्समुत्कम्पिभिः
पान्थैर्निर्यदतुच्छगोधननदद्घण्टारवैस्सूचिताः ।
प्राप्यन्ते हिमपिण्डितातिनिभृतप्रोद्गाढधूम्याघन-
स्तोकालक्ष्यकुटीरकाः कथमपि प्रातर्गिरिग्रामकाः ॥ २४ ॥

भोजदेवस्य ।

अन्योन्याहतदन्तनादमुखरप्रह्वं मुखं कुर्वता
नेत्रे साश्रुकणे निमील्य पुलकन्यासङ्गि कण्डूयता ।
हाहेति स्खलितां गिरं विदधता बाहू प्रसार्य क्षणं
पुण्याग्निः पथिकेन पीयत इव ज्वालाहतश्मश्रुणा ॥ २५ ॥

बाणस्य ।

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां हेमन्तवर्णनपद्धतिः ।

---

१ रोमि २ पि ३ गन्तुमना अपि ॠ पाठभेदा ४ स धु क रा

शिशिरवर्णनपद्धतिः (६४)

ऋतुसंभार. ।

वृद्धेऽप्यस्मिन्नहनि न गता दर्शनादाहृतैः
  निर्याङ्गन्धे नगरगृहके वर्तते पुष्पकार्यम् ।
शीतत्राम क्वचिद्रविर्याति पार्श्वे कृशानोः
  नीहारार्ता इव च दिवसाः मानवं सङ्कुचन्ति ॥ १ ॥

राजशेखरस्य ।

शिशिरमासमवाप्य गुणोऽस्य नः क इव शीतहरस्य कुचोष्मणः ।
इति धियाऽस्तरुषः परिरेभिरे घनमतो नयनोऽनुमतान् प्रियाः ॥ २ ॥

माघस्य ।

अङ्गारधारिषु विलासगृहोदरेषु तल्पेषु तूलपटकल्पितवेष्टनेषु ।
तरुणेषु च प्रणयिनीकुचमण्डलेषु शान्तिं जगाम शिशिरस्य तुषारवर्गः ॥३॥

बिल्हणस्य ।

कारणोत्पन्नरोषोऽपि मानिनं मदराजनः ।
निशि शीतापदेशेन गाढमालिङ्गति प्रियम् ॥ ४ ॥

महामनुष्यस्य ।

धूपितेषु पुरन्ध्रीणामङ्गेषु कृतास्पदाः ।
यान्ति शीतार्ताः स्मरमपि पुष्पे न षट्पदाः ॥ ५ ॥

विगलितकुसुमसारा पान्थनी स्तनपर्णा
  भवति पवनतुल्या दूर एव स्तनेभ्यः ।
दमनकसुपुष्पमेषु स्वस्थनिष्ठा
  मदयति पुरन्ध्रीर्कुङ्कुमाङ्गेष एव ॥ ६ ॥

सुचिमद्योगेश्वरौ ।

---

१ मन्दो क पाठः ।

खट्वा नितान्तलघुका शिथिलप्रताना
द्वेष्यः पतिस्स च निरन्तरचाटुकारी ।
तत्रापि दैवहतिकाः खलु माघराज्यो
हा सह्यतां कथमयं व्यसनप्रपञ्चः ॥ ७ ॥

कस्यापि ।

शिशिरवायव —

केशानाकुलयन् दृशो मुकुलयन् वासो बलादाक्षिपन्
[व्या] तन्वन् पुलकोद्गमं प्रकटयन्नङ्गे मुहुर्वेपथुम् ।
वारंवारमुदारसीत्कृतरवैर्दन्तच्छदं पीडयन्
प्रायश्शैशिर एष संप्रति मरुत् कान्तासु कान्तायते ॥ ८ ॥

चुम्बन्तो गण्डभित्तीरलकवति मुखे सीत्कृतान्यादधाना
धुन्वन्तः कञ्चुकानि स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः ।
ऊरूनाकम्पयन्तः पृथुजघनतटात्स्रंसयन्तोंऽशुकांश्च-
व्यक्तं कान्ताजनानां विटचरितभृतश्शैशिरा वान्ति वाताः ॥ ९ ॥

वंकलावर्तकस्यैतौ ।

स्पृष्टाः स्तोकं वितस्तातटतुहिनकणैः पिण्डयन्तः पयोष्णीं
चञ्चन्तश्चन्द्रभागातटहरिषु यमुनावीचिमैत्रीपवित्राः ।
धून्वानास्सिन्धुसिन्धोरुभयतटगतां देवदारुद्रुमालिं
लोकप्रीत्यै बभूवुस्तुहिनगिरित[टी]केलिकारास्समीराः ॥ १० ॥

बिल्हणस्य ।

शिशिरपथिक —

पृष्ठारोपितकर्पटस्य विसरद्वाष्पाम्बुसिक्तात्मनः
कुब्जीभूततनोर्निविष्टवदनस्याभ्यन्तरे जानुनोः ।
निस्सङ्गं भुजयुग्मपीडनवशाच्छ्वत्कवोष्णो रसः
पान्थस्योद्गतवह्निरागिनिचये याति क्षपा शैशिरी ॥ ११ ॥

कस्यापि ।

१ पीडयन्त क पाठभेद

कुन्दाग्रौ पूर्णिमान्तः प्रथमकमलिनीकण्टकोपः प्रदीपे
पान्थस्तुष्या पयिष्टु तदनु तनुतृणे धामनि ग्रामपेठ्याः ।
उन्मेषी कर्पटार्धे जगति परिजने डिण्डिमे डिम्भिनिद्रो
याते याति प्रतापं हिमरजनिनि रणन् कोणकः कोणमेति ॥ १२ ॥

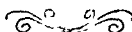
भगुरस्य ।

मार्गेऽपि ग्रामपेठ्याः स्फुटरटितकुटीकुड्यकोणप्रदेशे
शीतं संयाति यातां हिमरजनिनि रुद्धदन्तप्रदिग्धाग्रः ।
पान्थः कन्थां निशीथे परिवृथितजराजन्तुजन्मानपूर्वां
ग्रीवापादाग्रजानुग्रहणचटुलस्फुटं प्रावृणोति ॥ १३ ॥

कस्यापि ।

॥ इति श्रीमहामहोपाध्यायभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां शिशिरवर्णनपद्धतिः ॥

इति सर्वेऽप्यृतुवर्णनम् ॥

कुसुमापचयादिपद्धतिः (६५)

उच्चित्य प्रथममधः स्थितं मृगाक्षी पुष्पौघं श्रितविटपं ग्रहीतुकामा ।
आरोढुं चरणमदादशोकयष्टेरामूलं पुनरपि तेन पुष्पितोऽसौ ॥ १ ॥

जयमाधवस्य ।

आस्कन्दितो भुजलताचलिताग्रशाखमालिङ्गितो युवतिभिः कलिकार्थिनीभिः ।
धन्योऽसि चम्पकतरो कुसुमानुरूपैरासां घनस्तनफलैः फलितोऽसि यच्च ॥ २ ॥

सन्तु द्रुमाः किसलयोत्तरपुष्पभाराः प्राप्ते वसन्तसमये कथमित्थमेतत् ।
न्यासैर्नखद्युतिमतोः पदयोरनेव भूः पुष्पिता तदनु पल्लविता च भाति ॥ ३ ॥

एषा जिगीषति पृथुस्तबका लता त्वां
पर्याप्तपीननिविडस्तनभारखिन्नाम् ।
अस्याः प्रिये विचिनुमः स्तबकांस्तथाऽन्याः
कर्तुं यथा न हि तथा(कदा)ऽपि लताः स्मरेयुः ॥ ४ ॥

आरादसौ तरुवरस्तव कुन्तलानामाकल्पमात्मकुसुमैरभियाचमानः ।
भूयस्समाह्वयति या कलकण्ठनादैरारोहभारमृदुगामिनि तत्र यामः ॥ ५ ॥

सूक्तिमहस्रादेते ।

अताडयत्पल्लवपाणिनैका पुष्पोच्चये राजवधूमशोकः ।
तच्छेदहेतोरलिपङ्क्तिभङ्ग्या व्याकृष्यतेवासिलता स्मरेण ॥ ६ ॥

असह्यपुष्पोऽपि मनोभवस्य पञ्चैव बाणार्थमयं ददाति ।
एवं कदर्यत्वमिवावधार्य सर्वस्वमग्राहि मधोर्वधूभिः ॥ ७ ॥

बिल्हणस्यैतौ ।

चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं
रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः ।
करौ व्याधुन्वन्त्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं
वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती ॥ ८ ॥

अभिनववान्तरपङ्कजगर्भनीयं
पीतं मया मदयमेव रसोऽन्तरेषु ।
विस्तारयं दशति नेत्रमर विपाकाः
त्वां दारयामि यमलोदरवन्दनम्यम् ॥ ९ ॥

कल्हणमदेवे ।

पाणौ पद्मधिया मधूकमुकुलभ्रान्त्या तथा गण्डयो-
र्नीलेन्दीवरशङ्कया नयनयोर्बन्धूकबुद्ध्याऽधरे ।
लीयन्ते कबरीषु बान्धवजनव्यामोहजातस्पृहा
दुर्वारा मधुपाः कियन्ति सुतनु स्थानानि रक्षिष्यसि ॥ १० ॥

कस्यापि ।

कर्णोत्पलान्यपनयाशु गतिस्तनाते
तन्मीलनं मुग्धमय न जहाति भृङ्गः ।
येनैतमद्य विनिवारयसि प्रयत्ने
तस्मिन्करेऽपि न किमम्बुजमात्मदोषः ॥ ११ ॥

पूर्वं द्विपकरिभुनिभयात्सन्त्या
पन्नगपुष्पभरण हरिणाक्षि मुक्तम् ।
स्पर्शं नदप पुनरप्यन्तरेषु भृङ्गाः
पुष्पांमवसितसुन्भ्रदनः पतन्ति ॥ १२ ॥

[illegible] ।

यतो यतः षट्चरणोऽभिवर्तते ततस्ततः प्रेरितलोललोचना ।
विवर्तितभ्रूरियमद्य शिक्षते भयादकामापि हि दृष्टिविभ्रमम् ॥ १३ ॥

भ्रान्त्वा दृष्टिपथान्तरे [विततुते] मधुरनाविभ्रमा-
माधुर्येण विवर्तिते रञ्जिता दर्पेण कम्पन्ती ।
दृष्ट्वाम्र विधुनोति पत्रानिभं मीनाराधुनाधरा
तावेव भ्रमराभिहृद्दनमयाद्गर्वितवा नवरी ॥ १४ ॥

[illegible] ।

---

१ [illegible]

आकर्षन्ति न केषामन्तःकरण प्रवालशालिन्यः ।
ललना इवात्र लतिकाः कुसुमेषु शिलीमुखैर्निचिताः ॥ १५ ॥

अत्रास्मिन् सुतनु लतागृहेऽस्ति रम्यं
मालत्याः कुसुममनुच्चितं परेण ।
इत्युक्त्वा मृदुकरपल्लवं गृहीत्वा
मुग्धाक्षीं रहसि निनाय कोऽपि धूर्तः ॥ १६ ॥

भूतिमाधवस्य ।

अपचितकुसुमा विहाय वल्लीर्युवतिषु कोमलमाल्यभारिणीषु ।
पदमुपदधिरे कुलान्यलीनां न परिचयो मलिनात्मनां प्रधानम् ॥ १७ ॥

मुहुरुपहसितामिवालिनादैर्वितरसि नः कलिकां किमर्थमेताम् ।
वसतिमुपगते न धाम्नि तस्याः शठ कलिरेष महांस्त्वयाऽद्य दत्तः ॥१८॥

माघस्यैतौ ।

सुभ्रु त्वन्मुखपङ्कजेन शशिनश्शोभातिरस्कारिणा
पश्याब्जानि विनिर्जितानि सहसा गच्छन्ति विच्छायताम् ।
श्रुत्वा ते परिवारवारवनितागीतानि भृङ्गाङ्गना
लीयन्ते मुकुलान्तरेषु शनकैः सञ्जातलज्जा इव ॥ १९ ॥

श्रीहर्षस्य ।

॥ इति कुसुमापचय ॥

मदनपूजा—

प्रत्यग्रमज्जनविशेषविविक्तकान्तिः कौसुम्भरागरुचिरस्फुरदंशुकान्ता ।
विभ्राजते मकरकेतनमर्चयन्ती बाला प्रवालविटपिप्रभवा लतेव ॥ २० ॥

कुसुमसुकुमारमूर्तिर्दधती नियमेन तनुतरं मध्यम् ।
आभाति मकरकेतोः पार्श्वस्था चापयष्टिरिव ॥ २१ ॥

स्पृष्टस्त्वयैव दयिते स्मरपूजाव्यापृतेन हस्तेन ।
उद्भिन्नापरमृदुतरकिसलय इव लक्ष्यतेऽशोकः ॥ २२ ॥

१ धन्य क पाठभेद

अनङ्गोऽप्यनङ्गतामेव निर्दिशति ध्रुवम् ।
यदनेन न संप्राप्तः पाणिग्रहो महात्मना ॥ २३ ॥

श्रीहर्षदेवी ।

विलम्बितमणिहारं विभ्रदुत्तानमुग्धं
हरिणतरलपर्यापद्गुणीमन्तरेण्यम् ।
अन्यमनयनमर्थमन्तरणारनं
युगपदुदित चन्द्र मन्मनश्चाश्रितं ॥ २४ ॥

श्रीहर्षस्य ।

इति मदनपूजा ।

दोलाकेलि —

चलत्पृथुनितम्बगुरुश्रवणप्रयोग गुणाः
पतत्कुसुमगुच्छमभ्रमपादृशोभान्वताः ।
वदीर्णमणिमेखलारणितविभ्रमिताः स्वयं
हरन्ति हरिणीदृशो न हृदयानि दोलाभुजः ॥ २५ ॥

मरालमन्थरसखीकराम्बुजप्रेङ्खोलिता मेहिरा-
मान्दोलयदुदञ्चहारनिकरा स्थापितकुङ्कुमस्तनी ।
रहारङ्गपुरी गतागतरसाद्रागोत्समानाम्बरा
नरवधी पतिः करोति गगने शशाङ्कं विभ्रमम् ॥ २६ ॥

नयकुमारस्य ।

सौन्दर्यसिन्धोरम्भोजनेत्राणां दोलासु दोलासु यदुत्तमाङ्ग ।
यदि प्रसादात्स्मरते करोति जानाति वर्णयितुं मनोभूः ॥ २७ ॥

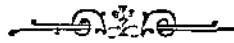
प्रलापं यादौ विविक्तविलासिनीनां दोलासु गोष्ठीनुरञ्जितानाम् ।
मनोरथानामपि यत्र गम्यं तद्रूप पुष्पशरो पुमानः ॥ २८ ॥

उद्गम्य दूरं मुहुरागतानाः कान्ताः प्रणीभूतनितम्बनाराः ।
दोलाविलासेन नितम्बभारान्तरसंभ्राः पुष्पायितेषु ॥ २९ ॥

सिंहदेवस्य ।

॥ इति श्रीमहामण्डलिकमहाप्रधानश्रीजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां पद्धतिः ॥

कन्दुकक्रीडापद्धतिः (६६)

प्रेङ्खत्कुण्डलभारशीर्णकुसुमोद्भ्रान्तद्विरेफः क्वण-
त्काञ्चीनूपुरपारिहार्यमुखरो भ्रान्तः कथं कथ्यते ।
अस्याः कन्दुककेलिरेष करयोर्द्वन्द्वेऽथ नानाविधैः
क्षेपैर्जङ्गमपल्लवोत्पलमयीश्चक्रे दिगम्भाम्बराः ॥ १ ॥

कस्यापि ।

चञ्चचेलाञ्चलानि प्रतिसरणि रयव्यग्रवेणीनि बाहो-
र्विक्षेपाद्दक्षिणस्य प्रचलितवलयास्फालकोलाहलानि ।
श्वासत्रुट्यद्वचांसि द्रुतमितरकरोत्क्षिप्तलोलालकानि
सस्तसक्ति प्रमोदं दधति मृगदृशां कन्दुकक्रीडितानि ॥ २ ॥

राजशेखरस्य ।

संश्लेषे कुचयोर्मुखोपगमने कर्णान्तिकाभ्यागमे
स्पर्शे कुण्डलमण्डलस्य परतो याने च तन्व्याः करः ।
निघ्नं कन्दुकमाशु हन्ति किमु वा तस्मात्करादन्यतः
साध्यं तस्य तदेकसङ्गफलिते प्राचीनपुण्यद्रुमे ॥ ३ ॥

किं वात्याचलिता लता मणिमयी लोलयं निजं गृह(भ्रिभ्र)नी
विभ्रत्यक्षणनश्वरीमपि दशा विद्युत्क्रियुर्वी गता ।
नैवं नाम नतोन्नतांसचलिता पर्यन्तपश्चात्पुर-
श्चारीवागिविशृङ्खला करतनू रोहत्यसौ कन्दुकम् ॥ ४ ॥

सूक्तिमुक्तावल्याम् ।

पयोधराकारधरो हि कन्दुकः करेण रोषादपहन्यते मुहुः ।
इतीव नेत्राकृतिभीतमुत्पलं तस्याः प्रसादाय पपात पादयोः ॥ ५ ॥

कालिदासस्य ।

१ तुन्त क पाठभेद १ २ य व्यम्न ग. चक्रमम्भेति शार्ङ्गधरीये । ३ ग

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ ८ ॥

[illegible] ।

[illegible]—

[illegible] ।
[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible] ।

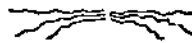
[illegible]—

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १० ॥

[illegible] ।

[illegible]

जलक्रीडापद्धतिः (६७)

प्रथममनुसरन्तीष्वम्भसि प्राणनाथं
　प्रतियुवतिषु सेर्ष्योद्वृत्तयस्सुभ्रुवोऽपि ।
सललितमवतेरुस्सङ्क्रमन्यासभीत-
　स्खलितचरणगुञ्जन्नूपुराः कौतुकेन । १ ॥

अथ कृतकविहङ्गैः पार्थिवोद्गूलयन्तै (र्धूतयन्त्रैः) (?)
　स्तुमुलमुपरिपातादम्बुवर्षाच्चसन्त्यः ।
अविगलितसपत्नीगात्रसम्मर्ददुःखाः
　प्रणयिनमभि[पे]तुर्हानिनादेन देव्यः ॥ २ ॥

प्रणयिनि सति सिञ्चत्यम्बुभिः काचिद[न्यां-]
　मुखशशिनमसूयासाचि वक्रं निवर्त्य ।
निकटकमलगन्धाघ्राणनिघ्ना किलोच्चैः
　श्वसिततरलिताङ्गी तत्स्वबाष्पैस्सिषेच ॥ ३ ॥

ललितमभिहतैका तेन राजीवपत्रैः
　प्रतिहननविहारं नैव यावत्करोति ।
अकरुणमभिजघ्नुस्तावदेवापरास्तं
　कुटिलगतिभिरुग्रस्कोपरागैः कटाक्षैः ॥ ४ ॥

सूक्तिमहस्वादेते ।

विशन्तीना स्नातु जघनपरिणाहैर्मृगदृशां
　यदम्भस्संप्राप्तुं प्रमदवनवाप्यास्तटभुवम् ।
गभीरे तन्नाभीकुहरपरिणाहाध्वनि सरत्कुहूकारः
　स्फारं रमयति च नादश्च कुरुते ॥ ५ ॥

राजशेखरस्य ।

अन्तर्जलावारितमूर्ति यातो बालापरिष्वङ्गसुखाय पत्युः ।
विज्ञाय वैमल्यमपां बभूव व्यर्थः [प्रसादोऽ] पि जडाशयानाम् ॥ ६ ॥

कुमारदासस्य ।

१ कृतिषु च क ख च २ न्या, क ख च ३ प्रसादोऽ क ख ग घ च

तीव्रातपमार्गेऽस्तपानिव निशि तृष्णातुरः
दयितेऽमदृष्टिविभव इव स्यादीन्य नेत्रे शिवः ।
मुग्धा कुच्छ्वित्रानवेन दधती यानं स्थिता तस्य सा
भ्रान्त्या पूर्वदशाऽथवा नविद्रुते नेत्रानिशं गौरिणा ॥ ७ ॥

अमरस्य ।

यथा न पूर्वं कृतमुक्तभारः विवानुरागेण विभागिनीजनः ।
यथा जगाद्रौं ननदान्तनेऽथवा दशाः दृष्टीः शनिरपयोपितम् ॥ ८ ॥

विवेश कौन्तस्य विरामविरामपुराणि वचांसि धीरमन्ने ।
मनं न शान्तिदिनं जगाविनां वसन्ति हि मेऽपि गुणाय वस्तुनि ॥ ९ ॥

दर्पं पुनाना नवरत्नाहृतं पदस्यता हि जातमभ्रमा ।
मन्दीपु निर्वाण्यमनाहृतेहृतिनं दिवाहृतसंशोभराव मानिनी ॥ १० ॥

भारवेः ।

भान्वालनविरतास्तुतिनं दानवा मरस्मद्धिनी सदा ।
अम्बुजा जलदाम्भोजिना मोचनवविशोभिन्यादिजनम् ॥ ११ ॥

रुद्रस्य ।

अविरलविटपस्य शैलदेशोपान्तवन्त्या
विरलदलपरान्ते गाननामिद्देव ।
परिवर्त्य इवाग्रैः पादपानानि विश्वः
मणिमिव विनीतं वाजीणामनुगामाम् ॥ १२ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य ।

निजनवनवशिखिविद्युति यत्तः दशाभिमा पार्श्वे ।
मनोविस्पन्दति विद्रवति पादयंत्रितु पुः पत्नुः ॥ १३ ॥

श्रीदेवविजयस्य ।

अविरलपुलका मन्त्रौ मान्मार्गादिव विनिमित्त ।
विशेषिमामनेक दःखे गमि मा गत्वा ॥ १४ ॥

अमरुकस्य ।

एतस्याः [क] रिकुम्भसन्निभकुचप्राग्भारपृष्ठे लुठद्-
गुञ्जागर्भगजेन्द्रमौक्तिकसरश्रेणीमनोहारिणि ।
दूरादेत्य तरङ्ग एष पतितो वेगाद्विलीनः कथं
को वाऽन्योऽपि विलीयते न सरसः सीमन्तिनीसङ्गमे ॥ १५ ॥

निम्ननाभिकुहरेषु यदम्भः प्लावितं चलदृशां लहरीभिः ।
तद्भवैः कुहरुतैर्नतमध्या [ः] स्मारिता [ः] सुरतकण्ठरुतानाम् ॥ १६ ॥

प्रच्योतद्भिः परिमलमयैः केशपाशाग्रपाथो-
लेशव्याजैरमृतपृषतैः सुभ्रुवः स्नानसीम्नि ।
शंभोः कोपज्वलनशिखया दीप्तया भस्मशेषां
नीतं काष्ठां कुसुमविशिखं जीवयन्त्यो जयन्ति ॥ १७ ॥

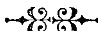
केषामप्येते ।

जलनिविडितवस्त्रव्यक्तनिम्नोन्नताभिः
परिगततटभूमिः स्नातमात्रो[त्थि]ताभि॰ ।
रुचिरकनककुम्भश्रीमदाभोगतुङ्ग-
स्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधूभिः ॥ १८ ॥

भवभूते ।

मन्दायते दिनमिदं मदनोऽपि सज्जस्तत् किं न गच्छत गृहानिति पद्मिनीभिः ।
नीलत्सरोजगतभृङ्गरवैरिवोक्ताः स्नात्वा शनैरनुसरन्ति पुरं तरुण्यः ॥१९॥

इति श्रीमद्गारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां जलक्रीडापद्धतिः ।

१ समस्तीति शार्ङ्गधरीय पाठ　२ कुले क ख च

सूर्यास्तमयवर्णनम् (६८)

यातास्मि पद्मनयने समयो ममैष
   सुप्ता मयैव भवती प्रतिबोधनीया ।
प्रत्यायनामयमितीव सरोरुहिण्याः
   सूर्योऽस्तमस्तकनिविष्टकरः करोति ॥ १ ॥

श्रीहर्षस्य ।

सैरन्ध्रीकरकुट्टकङ्कणमणत्कारध्वनिः सञ्चर-
   द्दासीनूपुरसन्धिविग्रहविधिः गोष्ठागतैर्गोभरः ।
पाथोजजनमज्जपानगमनः सन्ध्याप्रणामोत्सुकः
   श्रीखण्डद्रवपानमार्गविशदो रम्यक्षणो वर्तते ॥ २ ॥

राजशेखरस्य ।

अनुरागवन्तमपि लोचनयोर्दधतं वपुःसुखमतापकरम् ।
निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका ॥ ३ ॥

माघस्य ।

गुणिनि पतितः प्रतिष्ठितानि प्रकटितवेतनानि दृष्टं कृतान्ते ।
निजगुणिकुसुमस्तरेण्यानिरस्ताखिलदीप्तिः सरोजबन्धुः ॥ ४ ॥

बिल्हणस्य ।

पूर्वाद्रौ विहितोदयः समकृष्टस्ततो विहायः पुना
   सन्ध्यामनुसृत्य तां परवशो गतो नमस्यः पराम् ।
इत्थं स्वाश्रितमनुरुद्धं दिनकरो याते दिनं पश्चिमा-
   दीप्ताशिरोपरिशायिनीव सहसा याता वसुन्धरा ॥ ५ ॥

श्री . . वरदत्तस्य ।

कुमुदवनवयस्यः स्वच्छन्दवत्सनिमं विनेत्र
   दिनु रविकरालं वासरान्तस्य ।
कमलभावितचनाः किं नु सान्ध्यं पातालतोरणं
   भवनपति विवर्तं गतः सन्ध्यायाः विम्बम् ॥ ६ ॥

द्वावप्येतावभिनवजपापुष्पभासौ नितान्तौ
तिष्ठत्येतद्द्वयमपि वियन्मण्डलस्योपसन्ध्यम् ।
अस्तं को यात्युदयति च कः को रविः कः शशाङ्कः
का च प्राची तदिह न वयं का प्रतीचीति विद्मः ॥ ७ ॥

कयोरप्येतौ ।

अस्तावलम्बिरविबिम्बतयोदयाद्रि-
चूडोन्मिषत्सकलचन्द्रतया च सायम् ।
सन्ध्याप्रनृत्तहरहस्तगृहीतकांस्य-
तालद्वयेव समलक्ष्यत नाकलक्ष्मीः ॥ ८ ॥

रत्नाकरस्य ।

विश्लेषाकुलचक्रवाकमिथुनैरुत्पक्ष्ममाक्रन्दितैः
कारुण्यादिव मीलितासु नलिनीष्वस्तं च मित्रे गते ।
शोकेनेव दिगङ्गनाभिरभितः श्यामायमानैर्मुखै-
र्निःश्वासानलधूमवर्तय इवोद्गीर्णास्तमोराजयः ॥ ९ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य ।

पचेलिमं दाडिममर्कबिम्बमुत्तार्य सन्ध्या त्वगिवोज्झिताऽस्य ।
तारावलिर्बीजभुजाऽऽदसीयं कालेन निष्ठ्यूतमिवास्ति यूथम् ॥ १० ॥
दिनावसाने तरणेरकस्मान्निमज्जनाद्विश्वविलोचनानि ।
अस्य प्रसादादुडुपस्य नूनं तमोमयद्वीपवतीं तरन्ति ॥ ११ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्यैतौ ।

एकेनाक्ष्णा प्रविततरुषा पाटलेनास्तसंस्थं
पश्यत्यर्कं सजललुलितेनापरेण स्वकान्तम् ।
अह्नश्छेदे दयितविरहाशङ्किनी चक्रवाकी
द्वौ सङ्कीर्णौ रचयति रसौ नर्तकीव प्रगल्भा ॥ १२ ॥

चन्द्रकस्य ।

१ स्थि, क ख २ मन्ये क पाठभेद ।

आरूढासि व्यथयति मनो दुर्वहा वासरश्री-
र्वैधाग्निः शरद रजनीमेदिता नक्तमाह ।
नाग्यागतो न खलु कुशितो नानुरागच्युतो वा
दैवाधीनस्तदिह भवतीपद्मकल्पयताषि ॥ १३ ॥

कस्यचित् ।

पिबे वापि गते मरागलने पटानेन नाम्नि
मन्दस्तु भ्रमरेषु रोहिष दयिताविरहे पुरस्तात्सीषु ।
पक्षाङ्गेन वियोगिना विसन्धा नाग्राहिता नोल्लिखिता
यत्र वैराग्यगम्भीर निहिता जीवस्य निर्गच्छतः ॥ १४ ॥

भट्टाभिनन्दस्य ।

तद्वाहमर्णवे रुचा परिहृते रिसंप्रयान(ने ?)खरे-
श्चीनद्वामणिभूपिरापपिगते पन्युःपदं मुञ्चति ।
पीनत्वावरमसनिःहमधुपध्यानेन हालाहल-
प्रत्यनिम्बुजिनी विपाप परमान्मूर्छापिरागच्छति ॥ १५ ॥

गोवर्धनस्य ।

दिनभर्तुरस्तपवनः स्पन्दनतुरगेषु गगनपीतमसिषः ।
पातालगमितिरस्तन पृष्ठे निभृतं परिभ्रमति ॥ १६ ॥

मदनस्य ।

मान्यगगनशिराकणपागाक्तिप्रवान गरिमाम्यप्रवर्षी ।
मुग्धान्तरामविहंतं नागरस्य गर्भेण शिरो नु ॥ १७ ॥

महोदन्दे ।

मतिरन्यानुरक्ते हि रवौ विरमन्त्यन्ति पद्मापनता ।
अरुणस्यनाय दिनभर्तुरभुन्न पतितपतः परमास्तमति ॥ १८ ॥

कपाल ।

चूडारत्नैः स्फुरद्भिर्विषधरविवराण्युज्ज्वलानुज्ज्वलानि
प्रेक्ष्यन्ते चक्रवाकीमनसि निविशते सूर्यकान्तात्कृशानुः।
किंचामी शल्ययन्तस्तिमिरमुभयतो निर्भराहस्तमिस्रा-
संघट्टोत्पिष्टसन्ध्याकणनिकरपरिस्पर्धिनो भान्ति दीपाः ॥ १९ ॥

श्रीमुरारेः।

नो रविर्न [illegible] नतमीशो न द्युतिर्ग्रहगणो न च सन्ध्या।
यादृशं प्रथमे [illegible] सृष्टं तादृगेव भुवनं श्रियमूहे ॥ २० ॥

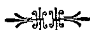
कस्यापि।

निश्शेषपीते शर्वर्या सन्ध्यारागासवे शनैः।
नभःपात्रतलालक्ष्यनक्षत्रकुसुमं बभौ ॥ २१ ॥

क्षेमेन्द्रस्य।

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां

सूर्यास्तमयवर्णनपद्धतिः ॥

अन्धकारवर्णनम् (६९)

अविवेकविजितस्य सर्वतोऽन्धकारिणः ।
स्वामिनो निर्विवेकस्य नयनस्य विसन्ततम् ॥ १ ॥

भट्टदशरथस्य ।

सुदृशामिन्दुवदनं नव तमसार्वगुणान्वितं च यत् ।
सर्वमेव तमसा समीकृतं धिङ्महत्त्वमसतां हतान्तरम् ॥ २ ॥

कस्यचित् ।

लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः ।
असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्निष्फलतां गता ॥ ३ ॥

विक्रमादित्यस्य ।

नीताः सद्यः सभिसारिका इव दिशोऽप्युन्नतगर्गोदया
मेनोन्मादितमन्मथेन सदिदं निःशङ्कमुज्जृम्भते ।
संभोगान्तरयान्तुल्यनयनानानिर्भङ्गिनो-
र्न्याङ्गीङ्गितदर्शनान्तरम्भपर्यायाग्नि नभः ॥ ४ ॥

हरस्य ।

उन्मुक्ताभिरिवमधुना मर्दनमाभिरेव
स्वच्छाभाभिर्निगुह्यादिव मेदुरैर्विषदैस्तु ।
पर्यन्तेषु स्फुरति तमसां स्वमानो च रूपं
दिवान्तेऽपि सपदि ननःस्त्रोमनीला धरित्री ॥ ५ ॥

मुरारेः ।

इह नभसि भरितनभसूरशोभाहते
निशागमितस्यामिन्निवदशनेनोन्नतं ।
पतिप्रभे निर्भरमुरस्सुमनोरम-
हारस्फुरितमं दहन्नुदनं ध्रुव ॥ ६ ॥

यशोवर्मदेवस्य ।

चिन्वच्चोरचिकीर्षितानि घटयद्वेतालगोष्ठीसुखं
तन्वानं शवसाधनोत्सवरसं निर्व्याजधीरात्मनाम् ।
कुर्वत्कामकृशानुतप्तमनसां गुप्ताङ्गनासङ्गमं
शर्वर्यास्तिमिरं परोपकृतये बद्धक्रमं धावति ॥ ७ ॥

किं भूमौ परितः स्फुरन्ति करिणः कस्तूरिकाया रसैः
सिक्ताः किं निखिला दिशः किमखिलं लिप्तं मषीभिर्नभः ।
किं व्याप्तं भुवनं समस्तमपि च श्रीकण्ठकण्ठत्विषा
कालिन्दीजलकान्तिभाजि निबिडे जातेऽन्धकारेऽधुना ॥ ८ ॥

कयोरप्येतौ ।

यच्चेदम्बुधिमामनन्ति कवयस्तद्विन्दुतां बिभ्रते
वैकुण्ठान्तककालकायजलदश्रीकण्ठकण्ठादयः ।
लुप्तालोकमुलूकदृष्टितिमिरप्रध्वंसिसिद्धाञ्जनं
तद्गण्डूषितभूदिगन्तरमिदं नैशं तमो जृम्भते ॥ ९ ॥

भवति हरिरगूढः कौस्तुभीयैर्मयूखैः
पतिमपि च पशूनां शेखरेन्दुर्व्यनक्ति ।
इति मनसि न कश्चिन्निश्चयो यत्तदन्य-
ज्जगदिह तमसैव ग्रस्तमव्यक्तमास्ते ॥ १० ॥

सूक्तिसहस्रादेतौ ।

नाकाशं न दिशो न भूधरकुलं नाम्भोधयो न क्षितिः
न द्यौर्नाम्बुधरा न तीव्रकिरणो नेन्दुर्न तारागणः ।
एतैः षट्पदकायकान्तिपटलीपाण्डित्यवैताण्डिकैः
कल्लोलैस्तमसामसाम्प्रतमयं विश्वव्ययः कल्प्यते ॥ ११ ॥

वेदव्यासस्य ।

सद्यस्सान्द्रमषीविलिप्तककुभः स्निग्धेन्द्रनीलद्रव-
व्यामीलन्नभसो निरन्तरमिलन्नीलीरसच्योतिनः ।
एते कोकिलकायकालिमभृतो लुम्पन्ति वृत्तिं दृशो-
रुन्निद्राञ्जनपुञ्जमेचकरुचो भीमास्तमःप्रक्रमाः ॥ १२ ॥

सर्वज्ञवासुदेवस्य ।

घनतरतिमिरपूरितगगनाभोगेऽपि यान्ति याम्यानाम् ।
छिद्रेषु मधुलिहाभिः [illegible] पूर्णानि ॥ १३ ॥

[illegible] ।

भाभाति धूसरतरं तिमिरं पुरस्ता-
दन्तः स्फुरद्विरलतारकभास्वरेव ।
[illegible] विलोलितविलीनं [illegible]
धूमो ज्वलित इवानुगतप्रदीप्तः ॥ १४ ॥

[illegible] ।

इति श्रीमद्वल्लभदेवविरचितायां सुभाषितावल्यां अन्धकारवर्णनपद्धतिः ।

अभिसारे कामिजनप्रलापः (७०)

यद्यप्युत्सवविशेषेऽपि यत्र बहुशः प्रेमार्द्रं मयैवा
[illegible] पदवि वा [illegible] सदा ।
तथाप्यभिजनस्य वाञ्छति मनः [illegible]
पुनःपुनर्विचारेऽपि सदा पापं मनः कामिनाम् ॥ १ ॥

मधुमासो रम्यो [illegible] न त्वं च तरुणी
[illegible] ।
[illegible] वा पुरी [illegible] यदि वा
पुनः [illegible] विपदः ॥ २ ॥

[illegible] ।

किं नु [illegible] मन्ति नो [illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] वा वेत्ति कः [illegible] ॥ ३ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ ४ ॥

---

१ [illegible]

न गम्यो मन्त्राणां न च भवति भैषज्यविषयो
न चापि प्रध्वंसं व्रजति विहितैः शान्तिकशतैः।
भ्रमावेशादङ्गे कमपि विदधद्भङ्गमसमं
स्मरापस्मारोऽयं भ्रमयति दृशं घूर्णयति च ॥ ५ ॥

पौष्पाः पञ्च शराः शरासनमपि ज्याशून्यमिक्षोर्लता
जेतव्यं जगतां त्रयं प्रतिदिनं जेताऽप्यनङ्गः किल।
इत्याश्चर्यपरम्पराघटनया चेतश्चमत्कारयन्
व्यापारः सुतरां विचारपदवीवन्ध्यो विधेर्व[र्ध[1]]ताम् ॥ ६ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्यैतौ।

पङ्कः कुङ्कुमकर्दमः किसलयश्रेणी स्फुरत्कण्टकाः
पाषाणा विषमा मृणालवलयान्यन्धं तमश्चन्द्रिका।
भूमिर्गोखुरकर्कशा प्रवितता शय्या तथा कोमला
सङ्केतोत्सवकामिनां पुनरहो वामा हि कामस्थितिः ॥ ७ ॥

कस्यापि।

चेतः कातरतां जहीहि हृदय स्थैर्यं दधीथाः क्षणं
प्राप्ता सा स्मरमार्गणव्रणगणत्राणौषधिः प्रेयसी।
येन श्वासतरङ्गसौरभमिलद्भृङ्गावलीवारण-
क्रीडान्दोलितबाहुकङ्कणरणत्कारो मुहुर्मूर्च्छति ॥ ८ ॥

गोत्रानन्दस्य।

समारूढप्रीतिः प्रणयबहुमानादनुदिनं
व्यलीकं वीक्ष्येदं कृतमकृतपूर्वं खलु मया।
प्रिया मुञ्चत्यद्य स्फुट[मे[3]]सह[नां[4]] जीवितमहो
प्रकृष्टस्य प्रेम्णः स्खलितमविषह्यं [हि[5]]भवति ॥ ९ ॥

श्रीहर्षस्य[6]।

---

१ र्धे, क, ख, च. २ न्ध्य क ख च ३ ल्लेलिन क पाठभेद ४ तु क, ख, च ५ सां, क, च, ६. वि क ख, च

मलयगिरिवात्या यत्रे हृष्टं दधाति न शङ्कितः
प्रदधति घन स्त्राङ्गे चैताग्र पर्याङ्गे।
वदति चतुरा मन्दार्धानि मधन्मधुराऽधरा
स्मयमितरा मधुरनमा नदीअरि च कामिनी ॥ १० ॥

भवभूतेः।

आयातासि विमुञ्च वेपथुमर हृतासि किं देव नि-
श्वासं चाम्यमपुं विमुञ्च ननु भंद निशीथानिलः।
उपवनभवनमन्दमन्दमारुतमार्गीति नन्दानिधि-
र्नन्दनी परिरभ्यते गुरुनिना गाढं नवसङ्गिनी ॥ ११ ॥

भट्टनारायणस्य।

यदि पट्टी वा निविडनगरा गाभिरधरा
निद्रा वा दृष्टिर्विरभिनवरमणिनी श्रेणिरचरा।
यदीदं चेद्धन्ता यदि न दयितः प्रेमविमुखः
शरीरः स्नेहाक्तो न खलु परनार्यो रिरंसति ॥ १२ ॥

श्रीहनुमत।

कृत्वा नूपुरमूकतां चरणयोः सशब्द नीवीमणि-
मुद्राबन्धनिपीडितान परिजने किंचिन निद्रागते।
तस्मात् तूर्यमसि पादशब्दि नमिता नारदिविविग्नः
पार्श्वाद्रिकुचकुम्भविभ्रमवशः शुभ्रांशु शुभ्रतः ॥ १३ ॥

चन्द्रकविरचनस्य।

इति श्रीमज्जल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां अभिसारिकापद्धतिः।

---

१ ... २ ... ३ ... ४ ...

अभिसारिकापद्धतिः (७१)

हृदये दयितेन हृते वपुषि सवेपथुनि पथि निरालम्बे ।
अयि कथय कथमनङ्ग प्रियगृहमभिसारिकां नयसि ॥ १ ॥

मार्गे पङ्कचिते घनान्धतमसे निश्शब्दसञ्चारकं
गन्तव्याऽद्य मया प्रियस्य वसतिर्मुग्धेति कृत्वा मतिम् ।
आजानूद्धृतनूपुरा करतलेनाच्छाद्य नेत्रे भृशं
कृच्छ्रेणात्तपदस्थितिः स्वभवने पन्थानमभ्यस्यति ॥ २ ॥

मूर्तिर्नीलदुकूलिनी मृगमदैः सत्यङ्गपत्रक्रिया
बाहू मेचकरत्नकङ्कणभृतौ कण्ठेऽम्बुसारावली ।
व्यालम्बालकमञ्जरीकमलिकं कान्ताभिसारोत्सवे
यत्सत्यं तमसा मृगाक्षि विहितं वेपे तवाचार्यकम् ॥ ३ ॥

जनो दुर्वन्न्योऽयं कुलममलिनं वर्त्म विषमं
पतिश्छिद्रान्वेषी प्रणयिवचनं दुष्परिहरम् ।
अतः काचित्तन्वी रतिविहितसङ्केतगतये
गृहाद्द्वारं वारं निरसरदथ प्राविशदथ ॥ ४ ॥

छिद्रान्वेषणतत्परः प्रियसखि प्रायेण लोकोऽधुना
रात्रिश्चापि घनान्धकारबहुला गन्तुं न ते युज्यते ।
मा मैवं सखि वल्लभः प्रियतमस्तस्योत्सुका दर्शने
युक्तायुक्तविचारणा यदि भवेत् स्नेहाय दत्तं जलम् ॥ ५ ॥

तमः शान्तं शाम्यत्वयमुदित एवेन्दुरुदिया-
न्मया गम्यं तत्र प्रियसखि स यत्र प्रियतमः ।
गृहग्राहोत्सङ्गे शतमिव युगानां गतमहो
निशा चेदेवं स्यादयि कथय को मृत्युरपरः ॥ ६ ॥

[illegible] विगुनवनैः पयोदो मुक्तं निशायामभिसारिकाणाम् [illegible]।
[illegible] नद किन्तु [illegible] ॥ ७ ॥

[illegible] निरोद्धि [illegible] परिधिद्धि [illegible]
[illegible] निरोद्धि [illegible]।
[illegible] नाभिनि [illegible] न-
[illegible] नमानि [illegible] ॥ ८ ॥

[illegible]।

[illegible] [illegible]-
[illegible] न [illegible] श्रुतो वा।
[illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible]।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ने [illegible] ॥ १० ॥

[illegible]।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ॥ ११ ॥

[illegible]।

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ १२ ॥

[illegible]

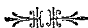
अम्भोजाक्ष्याः पुरवनलताधाम्नि संकेतभाज-
श्चेतोनाथे चिरयति भृशं मोहनिद्रां गतायाः ।
स्वच्छं नाभिह्रदवलयितं कान्तरत्नांशुजालं
तोयभ्रान्त्या पिबति हरिणी विस्मयं च प्रयाति ॥ १३ ॥

ज्ञातं ज्ञातिजनैः प्रघुष्टमयशो दूरं गताऽधीरता
त्यक्ता धीः प्रतिपादितोऽप्यविनयः साध्वीपदं प्रोज्झितम् ।
लुप्ता चोभयसाधुलोकपदवी दत्तः कलङ्कः कुले
भूयो दूति किमन्यदस्ति यदसावद्यापि नागच्छति ॥ १४ ॥

उत्तिष्ठ दूति यामो यामो यातस्तथाऽपि नायातः ।
याऽतः परमपि तिष्ठेज्जीवितनाशो भवेत्तस्याः ॥ १५ ॥

केषामप्येते ।

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यामभिसारिकापद्धतिः ॥

१ रमयति चिरं ख च

चन्द्रोदयवर्णनम्। (७२)

दिक्कान्तानि न वनितां कुमुदिनी मानवतीमिव रवैः
गगनं विश्रम तिमिरं गगनस्येव मृणालवलयम्।
इन्दोर्निष्पतनावलिम्बन्यरे शीतपुत्री नवच्छा-
यामिन्दा नवपीतमिव शशिनी शंखेन्दिवारविभागः॥ १॥

त्रिविक्रमस्य।

उदयतटान्तरितमियं प्राची सूचयति दिङ्निशानाथम्।
परिपाण्डुना मुखेन प्रियमिव हृदयस्थितं रमणी॥ २॥

भट्टेन्दुराजस्य।

रचाईरुचिभि[प्रभृति]गौरिमाभ्ना नवयन
वन्याः स्वैर स्वैर नवनलिनवन्धाङ्कुरत्नः।
पूर्वाशाया वदनविगलत्कौमुदीनिवहो
दर्पाम्भसां विकचकुमुद इव चन्द्रोऽभ्युदयति॥ ३॥

अथमधुमधुकरमन्दारराग: वनरवथ-
स्तदनु विरहिणामन्तःकमलिनीविलासवृत्तिः।
अभवति यतो व्यानन्दनवदनः भवनाकुरे
सन्ध्यावितिर्ने स्मरविस्मरणविमुग्धाम्भः॥ ४॥

कविरत्नस्य।

वैशाखेन विनोदमात्र
यथा द्युति शशिना निशामुखम्।
यथा मदन विविधाङ्गुर मदा
पूर्णश्री गगनमिव न शीतम्॥ ५॥

कस्यचित्।

अद्यापि स्तनदुर्गशैलविषमे किं मानिनीनां हृदि
स्थातुं वाञ्छति मान एष झटिति क्रोधादिवालोहितः ।
उद्यद्दूरतरप्रसारितकरः कर्षत्यसौ तत्क्षणा-
त्फुल्लत्कैरवकोशनिस्सरदलिश्रेणीकृपाणं शशी ॥ ६ ॥

कस्यापि ।

अमुष्मिन् पञ्चेषोस्त्रिभुवनजिगीषोस्सहचरे
मुख रात्रेरत्रेस्तनु[१भुवि] रहस्चुम्बति सति ।
ज्वलन्तीर्ष्यारोषोदयमयतयेवोपधिलताः
पतद्भृङ्गीभङ्ग्या दधति कुमुदिन्यः कलुषताम् ॥ ७ ॥

शुचीना हंसानां हरति मलिनानां मधुलिहां
मनो वेश्यादेश्या द्रविणमखिलं या कमलिनी ।
तमस्येवाढ्ये भवति विमुखी तच्छ्रियमसौ
कलावानादत्ते प्रथममनुरागप्रकटनैः ॥ ८ ॥

समुन्मीलत्पूर्वाचलशिखरदूर्वावनमृगी-
परीरम्भक्रीडारसपुलकितोत्सङ्गहरिणः ।
पुलिन्दीकन्दर्पक्रममपनयन्नंशुपटलैः
पतिर्नक्षत्राणामहह भगवानभ्युदयते । ९ ॥

मदनस्यैते ।

इन्दुर्यद्युदयाद्रिमूर्ध्नि न भवत्यद्यापि तन्मासभू-
न्नासीरेऽपि तमःसमुच्चयममूरुन्मूलयन्ते त्विषः ।
अध्यक्ष्णोर्मुदमुद्गिरन्ति कुमुदैरामोदयन्ते दिशः
संप्रत्यूर्ध्वमसौ तु लाञ्छनमभिव्यक्तं प्रकाशिष्यते ॥ १० ॥

उन्मीलन्ति मृणालकोमलरुचो राजीवसंवर्त्तिका-
संवृत्तव्रतवृत्तयः कतिपये पीयूषभानोः कराः ।
अभ्यर्सैर्धवलीभवत्सु गिरिषु क्षुब्धोऽयमुन्मज्जता
विश्वेनेव तमोमयो निधिरपामह्नाय फेनायते ॥ ११ ॥

१ रहि क ख ग घ च

गन्धीपूरमयूरनाशिनि मदःस्नोतार्मितामुखी
नैवाद्यापनमत्यशिनि पुनः मृगेन्द्र पराक्रमी ।
मत्तेभानि पराक्रि नविनमदं दलेर नेत्रस्वनी
गीतानन्दितसारतानुतुसमादरी परिचिन्तनाम् ॥ १२ ॥

एवं द्रुतौ ।

स्याता यदं गमपुता मधुरांशराग-
शान्तः समाश्रितरगो द्विजगन पदः ।
भव्यसमागमकृतोऽस्य पुनर्द्वितीयौ
माभून् पदन्तु इति सङ्गृहिता नविन्यः ॥ १३ ॥

कमलं ।

तनुभवदेव स्मनानमतिगुरुरनाय
रिगापरीभिरभिनः गनगुरुमार्णः ।
भाताभने नरराश्रितनामुरुभिः
गाविमुख नगभुतः मार्दवपूर्णा ॥ १४ ॥

द्रुतिलम्बम् ।

मदःशान्तिरस्त्वरोदरमुक्तौ नीलिमपं बिभर्ती
गेय वीतिरसगमगुणरनविधी गोरवन्ताति मागभृत् ।
तवमा वर्णभिरागाम्बुनिर्भा मृगमाङ्गैः
गम्यता प शान्तिपकुशलभिने मा पालिता वर्णे ॥ १५ ॥

रथोद्धता ।

विन्यासास्तिमतीभिर्विरतिभिः भेदागदमादितं
मृदङ्गैन दर्पादि । मन्दिरी दुर्वाहितं पाणिभिः ।
द्रुताधात्मगतिन पश्चिमिः नदानिर्भी धीरपैः
शैलाश्रितमनादित सर्वप्रमतीर्ण गताङ्गतवे ॥ १६ ॥

निःश्रेयस ।

कपाले मार्जारः पय इति करॉल्लेढि शशिन-
स्तरुच्छिद्रप्रोतान् बिसमिति करेणुः कलयति ।
रतान्ते तल्पस्थान्हरति वनिताऽप्यंशुकमिति
प्रभामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो विप्लवयति ॥ १७ ॥

भासस्य ।

जाते यौवनपीनधाम्नि शशिनि भ्राम्यन्तमाराढपि
भ्रान्त्या श्वेतपतत्रिणं सहचरं कोकाङ्गना मुञ्चति ।
कुर्वन्नस्तमितोपलम्भविधुरो हंसः प्रियान्वेषणं
हर्षोत्सङ्गितमानसः पुनरिमामालोक्य सञ्जायते ॥ १८ ॥

गोत्रानन्दस्य ।

एकिकेव निजवृन्दमध्यगाऽप्युच्चुकूज सभयं सितच्छदी ।
दन्तमूलमसकृच्च संशयादाममर्श करिणः करेणुका ॥ १९ ॥
लोचनैर्न कुमुदं स्म पीयते चन्द्रिकानपतिरोहितच्छदम् ।
प्रादुरास परम्रुत्पिबन्नलिः सौरभं निरवलम्बमम्बुनि ॥ २० ॥

अभिनन्दस्यैतौ ।

दूरमंशुप्रभाजाल प्रसारयति चन्द्रमाः ।
रात्रौ नववयाः कामी मनोरथमिवाधनः ॥ २१ ॥
कुमुदेष्वधिकं भान्ति पतिताश्चन्द्ररश्मयः ।
अतिप्रकृष्टशीलेषु कुलेष्विव समृद्धयः ॥ २२ ॥

महामनुष्यस्यैतौ ।

पिनष्टीव तरङ्गाग्रैरुदधिः फेनचन्दनम् ।
तदादाय करैरिन्दुर्लिम्पतीव दिगङ्गनाः ॥ २३ ॥

(भगवतो) व्यासस्य ।

१ पीयते स्म कुमुद न लोचनैरिति रामचरिते पाठ २ त्पत क ख च

यथा सागरं याति सरितः [illegible]
[illegible] पूर्णनीरः ।
यथा मन्ये [illegible]
[illegible] ॥ २४ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २५ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ २६ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ २७ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ २८ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ २९ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ३० ॥

[illegible] ।

विद्यापीठं स्मरस्य त्रिपुरहरजटावल्लिसन्तानवान-
प्रस्थो मानद्रुमाणामुपशमपरशुः पांसुलावन्दिकारः ।
नेत्राणां बन्धुरंधुर्गगनमरुभुवः कोकलोकप्रणाद-
स्वाध्यायाध्यापकोऽयं विलसति कुलटाकालपाशो हिमांशुः ॥ ३१ ॥

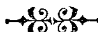
कस्यापि ।

यः कालागरुपत्रभङ्गरचनावासैकसारायते
गौराङ्गीकुचकुम्भभूरिसुभगाभोगे सुधाधामनि ।
विच्छेदानलदीपितोत्कवनिताचेतोऽधिवासोद्भवं
स[न्तापं] विनिनीपुरेप विततैरङ्गैर्नता[ङ्गि] स्मरः ॥ ३२ ॥

भट्टेन्दुराजस्य ।

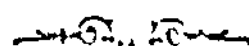
अवाप्य प्रागल्भ्यं परिणतरुचः शैलतनये
कलङ्को नैवायं विलसति शशाङ्कस्य वपुषि ।
अमुष्येयं मन्ये विगलदमृतस्यन्दशिशिरे
रतश्रान्ता शेते रजनिरमणी गाढमुरसि ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्गरोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां चन्द्रोदयपद्धतिः ॥

१. न्तापं क ख च २. ङ्गि क ख च

पानगोष्ठीपद्धतिः (७२)

हारगाति हसितं रचनानां यौवनं हनि विलासविशेषाः ।
नविरं भुजभुजोऽपि न च : सादिनेव तरुणेन मदेन ॥
दनादिवृत्तमता मधु पत्युर्गादमात् पिबतो रमवत्ताम् ।
यत्नुवर्णमङ्गुलानुभिगर्भगिननाविगहितैरपि पीतम् ॥ १ ॥

मयूरस्य ।

न म[दं]नमकारं कुसुममपि याता विपहते
न निःश्वासैः सुभ्रूर्जनयति तरङ्गव्यतिकरम् ।
नतोद्ग पश्यन्ती त्रिभिनामिव भर्तुः प्रतिमुखं
सगोष्ठीमाद्ग्रा न पिबति न पात्रं त्यजति ॥ २ ॥

शिशिर शिप ममरसं मधु मुखासवं देहि मे
ननन्य न दुदु हुतं भभजभाजन काञ्चनम् ।
इति स्वलितजल्पित मदवशाकुरङ्गीदृशः
प्रगे हसितहेतवे सहचरीभिरध्यापित ॥ ३ ॥

महोदधेः ।

स्पन्दः स्वरसमसीमां त्यजति विगलिनामालुन्धः फेनपातः
भौरापा नपुंसा च द्विगुणनगमिरास्यन्दतः पादलग्नी ।
स्वर्णैः कस्यानुरञ्जादनरस्नमुखी हन्ति दासीव्ययमस्याः
पीनस्याः पीठपेव गानभरविनमन्मध्यभागानवेक्षम् ॥ ४ ॥

...रस्य ।

कान्तानवाधररसामृततृष्णयेव
बिम्बं पपात शशिनो मधुभाजने यत् ।
निःशेषिते मधुनि लज्जितचित्तवृत्ति
तत्तन्मुखापजितकान्तितयेव नष्टम् ॥ ५ ॥

विभाकरवर्मणः ।

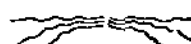
नियतमिह पतन्ति दन्तधारा
मदनमदोद्धतयोरितीव भीत्या ।
अधरकिसलयं विहाय यूनो-
र्मधु पिबतोर्नयनान्युपास्त रागः ॥ ६ ॥

कुमारदासस्य ।

दृश्यते पानकेलीषु कान्तावक्त्रगतं मधु ।
स्मरं सहायमासाद्य ग्रस्तो राहुरिवेन्दुना ॥ ७ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां पानगोष्ठीपद्धतिः ॥

प्रियचाटुपद्धतिः (७२)

यथा यथा [illegible] निर्गच्छति ।
तथा [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ५ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible] ।

द्वेधा विधाय विधुमण्डलमानताङ्गि
कर्तुं विधातरि कपोलयुगं प्रवृत्ते ।
तत्खण्डयुग्मगलितामृत [बिन्दु] पङ्क्ति–
सन्दोहवत्तव विराजति हारवल्ली ॥ ८ ॥

कस्यापि ।

लावण्यपूरपरिपूरितदिङ्मुखेऽस्मिन्
स्मेरेऽधुना तव मुखे तरलायताक्षि ।
क्षोभं यदेति न मनागपि तेन मन्ये
सुव्यक्तमेव जडराशिरयं पयोधिः ॥ ९ ॥

भगवत्तजयवर्धनस्य ।

न तावद्बिम्बोष्ठः स्फुरति न च रागोऽयमधरे
न चामी ते दन्ताः सुदति जितकुन्देन्दुमहसः ।
इमां मन्ये मुद्रामतनुतरसिन्दूरसुभगा–
मिदं मुक्तारत्नं मदननृपतेर्मुद्रितमिव ॥ १० ॥

कस्यापि ।

अनेन रम्भोरु तवाननेन तुषारभानोस्तुलया धृतस्य ।
ऊनस्य नूनं परिपूरणाय ताराः स्फुरन्ति प्रतिमानखण्डाः ॥ ११ ॥

गोत्रे साक्षादजनि भगवानेष यत्पद्मयोनिः
शय्योत्थायं यदखिलमहः प्रीणयन्ति द्विरेफान् ।
एकाग्रं यद्दधति भगवत्युष्णभानौ च भक्तिं
तत्प्रापुस्ते सुतनु वदनौपम्यमम्भोरुहाणि ॥ १२ ॥

एतौ मुरारेः ।

उन्मेषं यो मम न सहते योऽतिवैरी निशाया–
मिन्दोरिन्दीवरदलदृशा तस्य सौन्दर्यदर्पः ।
नीतः शान्तिं प्रसभमनया वक्त्रकान्त्येति हर्षा–
ल्लग्ना मन्ये ललिततनु ते पादयोः पद्मलक्ष्मीः ॥ १३ ॥

१ दन्त क ख, च २ भगवतो क ३ कुन्त क पाठभेद

विगत दलिते तमसीव्रा निर्मोदन्तु पङ्कज
तिमिर नयने नहन्तम भरगमितोऽरम्‌ ।
यद मुखरेन प्रतापाः भवन्तीह च दिशः
परगाभवो मानमानेन मानिनि मन्दे ॥ १४ ॥

कवि रचैन्दो ।

सन्ध्या स्लोऽन्ते भवतु भिन्नमिन्दीवर
मृदुत्वं स्तनं भवतु गिरः शैलम्‌ ।
पात रमुनापातु मृतनु माधव पाणिना-
सुरथर मुख पनाभवतु न हिमन्त नभः ॥ १५ ॥

महोत्सवम्‌ ।

नन्दीतीर्थतिनिर्मर रजतु स्नीपं पुनर्पन्दनं
मन्दं नाम सुभगं चकार मदनो भूताति धीमानि यत्‌ ।
कृ ति परस्तभाभिनवम्‌ । पाणी दा शारदः
माध्यमानुपमानिनी पयनभूतोऽस्नावस्मि नमः ॥ १६ ॥

हरिगम ।

मन्दोनाञ्जनं दधाति नयन दधे गता तृष्णा
ईषत्य दधनात्मना तिरतिः करेन मे शिरः ।
राजन्ना अङ्गनान्तविग्रहणी मापानुगीतर
पाणि मस्तारे गतानि धैरः पर गच्छते ॥ १७ ॥

नूतं पालनना चैदेहूतां मनं दृढयो ।
यदा विरागिते पैत्रिक मुनिरेव न मानदः ॥ १८ ॥

कवि रद्वैः ।

इति शार्ङ्गधरपद्धतौ ... विरहवर्णनम्‌ ॥

सुरतप्रशंसापद्धतिः (७५)

यत्र न मदनविकारः सद्भावसमर्पणं च गात्राणाम् ।
तस्मिन्नुद्धृतभावे पशुकर्मणि पशव एव रज्यन्ते ॥ १ ॥

यत्र स्वेदजलैरलं विलुलितैर्व्यालुप्यते चन्दनं
सच्छेदैर्मणितैश्च यत्र रणितं निह्नूयते नौपुरम् ।
यत्रायान्त्यचिरेण सर्वविषयाः कामं तदेकाग्रतां
सख्यस्तत्सुरतं भणामि धृतये शेषा तु लोकस्थितिः ॥ २ ॥

रुद्रस्यैतौ ।

गिरो यत्राधीरा भुजयुगलमाश्लेषचतुरं
लुठद्वाष्पापीडं प्रसरति च चक्षुस्सरभसम् ।
न तन्मन्ये प्रेम प्रणयिनि चिराद्दृष्टिपथगे
क्षणं मूकोऽन्यो वा भवति न जडो यत्प्रियजनः ॥ ३ ॥

कस्यापि ।

इन्दुर्यत्र न निन्द्यते न च कलं दूतीवचः श्रूयते
नोच्छ्वासा हृदयं दहन्त्यशिशिरा नो याति कार्श्यं वपुः ।
स्वाधीनामनुकूलिनीं प्रियतमामालिङ्ग्य यत्सुप्यते
तत्किं प्रेम गृहाश्रमव्रतमहो कष्टं हि तच्चर्यते ॥ ४ ॥

आश्लेषे प्रथमं क्रमेण विजिते हृद्येऽधरस्यार्पणे
केलिद्यूतविधौ पण[१] प्रियतमे कान्तां पुनः पृच्छति ।
सान्तर्हासनिरुद्धसंभृतरसोद्भेदस्फुरद्गण्डया
स्वैरं सारिविसारणाय निहितः स्वेदाम्बुगर्भः करः ॥ ५ ॥

१ नर्म शार्ङ्गधरीय पाठ ।

[illegible]–
[illegible] ।
[illegible] मे
[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ ८ ॥

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]–
[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible] ।

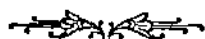
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]–
[illegible] ॥ १० ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

नववधूसङ्गमे सखीवाक्यपद्धतिः (७६)

कण्टकिततनुशरीरा लज्जामुकुलायमाननयनेयम् ।
तत्र कुमुदिनीव वाञ्छति नृचन्द्र वाला करस्पर्शम् ॥ १ ॥

यत्तापयन्ति शिशिराशुरुचो यदेते
त्वां मोहयन्ति च विनिद्रसरोजवाताः ।
यत्खिद्यते तनुरियं च तदेष दोषः
सत्यं तवैव सुतनु मधुरत्रपायाः ॥ २ ॥

रुद्रस्य ।

बाला तन्वी कृशतनुरिति त्यज्यतामत्र शङ्का
दृष्टा काचिद्भ्रमरभरतो वल्लरी भज्यमाना ।
तस्मादेषा रहसि भवता निर्दयं पीडनीया
मन्दाक्रान्ता विसृजति रसं नेक्षुयष्टिः समग्रम् ॥ ३ ॥

विकटनितम्बायाः ।

नीरन्ध्रं परिरभ्यते प्रियतमो भूयस्तरां चुम्ब्यते
तद्गाढं क्रियते यदस्य रुचिरं चाटूत्करैः स्तूयते ।
सख्या मुग्धवधूरसौ रतिविधौ यत्नेन संशिक्षिता
निर्भ्रान्तं गुरुणा पुनः शतगुणं पुष्पेषुणा कारिता ॥ ४ ॥

रुद्रस्य ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां नववधूसङ्गमे सखीवाक्यपद्धतिः ॥

नववधूरतपद्धतिः (७७)

प्रायो नववधूः कान्तमालिङ्गति शनैः शनैः।
चित्ताङ्कुरितकन्दर्पकदलीभङ्गशङ्कया ॥ १ ॥

कस्यापि।

दृष्टा दृष्टिमधो दधाति कुरुते नालापमाभाषिता
शय्यायां परिवृत्य तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते।
निर्यान्तीषु सखीषु वासभवनान्निर्गन्तुमेवेहते
बाला वामतया प्रियस्य सुतरां प्रीत्यै नवोढा प्रिया ॥ २ ॥

श्रीहर्षस्य।

हर्षादुत्पुलकं विकासि रभसादुन्नामितं कौतुका-
च्छृङ्गारादलसं भयात्तरलदृङ्नम्रं च लज्जाभरात्।
आसीत्तन्नवसङ्गमे मृगदृशः कान्तार्पणायोत्सुकं
किंचित्काञ्चनगौरगण्डगलितस्वेदाम्बु रम्यं मुखम् ॥ ३ ॥

कस्यापि।

विरम नाथ विमुञ्च ममाञ्चल शमय दीपमिमं स[मियां] सखीम्।
इति नवोढवधूवचसा युवा मुदमगादधिकां सुरतादपि ॥ ४ ॥

रुद्रस्य।

समाकृष्टे वासः कथमपि हठात्पश्यति तदा
कृपादूरुद्वन्द्वं जरठशरगौरं मृगदृशः।
तया दृष्टिं दत्वा महति मणिदीपे निपुणया
निरुद्धं हस्ताभ्यां झगिति निजनेत्रोत्पलयुगम् ॥ ५ ॥

कस्यापि।

दृढनिबिडनव्याजात् काञ्चीलता शकलीकृता
प्रियनयनयोर्न्यस्तौ हस्तौ तदा तरलाङ्गुली।
जघननिहितो रुद्धः पाणिः श्लथं न निवारितः
प्रथितमुभयं लज्जारागागमो नवयोषिता ॥ ६ ॥

भट्टेन्दुराजस्य।

१ मया क ख च

पटालग्ने पत्यौ नमयति मुखं जातविनया
हठाश्लेषं वाञ्छत्यपहरति गात्राणि निभृतम् ।
न शक्नोत्याख्यातुं स्मितमुखसखीदत्तनयना
ह्रिया ताम्यत्यन्तः प्रथमपतिभोगे नववधूः ॥ ७ ॥

अमरुकस्य ।

निर्वाणतां नयसि किं हरिणाक्षि दीप-
माविर्भवन्नवरतत्रपया विलोला ।
ज्योत्स्नां वितन्वति सदा तव वक्त्रचन्द्रे
गौराङ्गि तर्कय कुतस्तिमिरावकाशः ॥ ८ ॥

त्रिलोचनस्य ।

अङ्गाकृष्टदुकूलया सरभसं गूढौ भुजाभ्यां स्तना-
वाकृष्टे जघनांशुके कृतमतः संसक्तमूरुद्वयम् ।
नाभीमूलनिबद्धचक्षुषि तया व्रीडानताङ्ग्या प्रिये
दीपः फूत्कृतिवातवेपितशिखः कर्णोत्पलेनाहतः ॥ ९ ॥

कर्णोत्पलस्य ।

चुम्बनेष्वधरदानवर्जितं सन्नहस्तमदयोपगूहने ।
क्लिष्टमन्मथमपि प्रियं सदा दुर्लभप्रतिकृतं वधूरतम् ॥ १० ॥

कालिदासस्य ।

काञ्च्या गाढतरावबद्धवसनप्रान्ता किमर्थं पुन-
र्मुग्धाक्षी स्वपितीति तत्परिजनं स्वैरं प्रिये पृच्छति ।
मातः सुप्तिमपीह लुम्पसि(ति?) ममेत्यारोपितक्रोधया
पर्यस्य स्वपनच्छलेन शयने दत्तोऽवकाशस्तया ॥ ११ ॥

अमरुकस्य ।

१ परिहासे क ख च २ रुद्धौ क पाठभेद ३ चुम्बनेषु परिवर्तिताधरं हस्तरोधि रशनाविघट्टने । विघ्नि-तेच्छमपि तस्य सर्वतो मन्मथेन्धनमभूद्वधूरतम् ॥ इति शार्ङ्गधरीय पाठ

प्रयच्छाहारं मे यदि तव रहोवृत्तमखिलं
मया वाच्यं नोच्चैरिति गृहशुके जल्पति शनैः।
वधूव(र्वे?)क्त्रं व्रीडाभरनमितमन्तर्विकसितं
हर(वह?)त्यर्धोन्मीलन्नलिनमलिना वर्जितमिव ॥ १२ ॥

कस्यापि।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां नववधूरतपद्धतिः ॥

सुरतकेलिपद्धतिः (७८)

टङ्कारः स्मरकार्मुकस्य सुरतक्रीडापिकीनां रवो
झङ्कारो रतिमञ्जरीमधुलिहां केलीचकोरीस्वनः।
तन्व्याः कञ्चुलिकापसारणभुजाक्षेपस्फुरत्कङ्कण-
क्वाणः प्रेम तनोतु वो नववयोलास्याय वेणुध्वनिः ॥ १ ॥

कस्यापि।

प्रतिक्षणसमुल्लसन्नवकलाकलापान्वित-
क्षपाकरविलोकने यदि तवास्ति कौतूहलम्।
विलोकय तदा सखे सुरतसङ्गराभ्यन्तर-
महत्प्रदयितामुखं निविडकञ्चुकोत्तारणे ॥ २ ॥

भट्टसोमेश्वरस्य।

तृपितः स्पृशति प्रेयान्यद्यदङ्गं मृगीदृशः।
तत्तत्सङ्कुचति स्वैरं मन्मथः प्रसरत्यहो ॥ ३ ॥

वसुन्धरस्य।

नान्दीपदानि रतिनाटकविघ्नशान्ता-
वाज्ञाक्षराणि परमाण्यथवा स्मरस्य।
दष्टेऽधरे प्रणयिना विधुताग्रपाणेः
सीत्कारवन्ति [रुणि]तानि जयन्ति तन्व्याः ॥ ४ ॥

वामनस्य।

---

१ रुदि, क स च,

समादिष्टं शिष्टैः परममिह यन्निर्वृतिपदं
पुनर्दग्धोऽप्याशु प्रभवति यतो मन्मथतरुः ।
श्रुते यस्मिन् कामी भवति कृतकृत्यो रतिसुखं
स सीत्कारः पायादमृतविजयी सुन्दरदृशाम् ॥ ५ ॥

सीत्कारत्नस्य ।

आयाते दयिते मनोरथशतैर्नीत्वा कथंचिद्दिनं
वैदग्ध्यापगमाज्जडे परिजने दीर्घां कथां कुर्वति ।
दष्टाऽस्मीत्यभिधाय सत्वरपदं व्याधूय चीनांशुकं
तन्वङ्ग्या रतिकातरेण मनसा नीतः प्रदीपः शमम् ॥ ६ ॥

अद्भुतपुण्यस्य ।

कचग्रहमनुग्रहं दशनखण्डनं मण्डनं
दृगञ्जनमवञ्चनं मुखरसार्पणं तर्पणम् ।
नखार्दनमतर्दनं निबिडपीडनं क्रीडनं
करोति रतिसङ्गमे मकरकेतनः कामिनाम् ॥ ७ ॥

माहिलस्य ।

स्वैरं पश्यति वल्लभे सरभस हृत्वा दुकूलं बला-
दङ्गानां रतिसङ्गरव्यतिकरे सौन्दर्यरेखाक्रमम् ।
यत्तन्व्याः परिरभ्यमाणमदनव्रीडाविलासालसै-
रङ्गैरङ्गपिधानमुत्पलदृशः कस्यापि तद्गोचरम् ॥ ८ ॥

कस्यापि ।

स्वेदजलपिच्छलाभिस्तनुभिर्यूना च शिथिलमाश्लेषम् ।
विपुलं पुलकशलाकापटल झटिति प्रतिकरोति ॥ ९ ॥

श्रीमुरारेः ।

सन्दष्टाधरपल्लवा सचकितं हस्ताग्रमाधून्वती
मा मा मुञ्च शठेति कोपवचनैरानर्तितभ्रूलता ।
सीत्काराञ्चितलोचना सपुलकं यैश्चुम्बिता मानिनी
प्राप्तं तैरमृतं श्रमाय मथितो मूढैस्सुरैस्सागरः ॥ १० ॥

अमरुकस्य ।

दीपितस्मरगुरस्युपपीडं वल्लभे घनमभिष्वजमाने।
वक्रतां न ययतुः कुचकुम्भौ सुभ्रुवः कठिनतातिशयेन ॥ ११ ॥

माघस्य।

नैषा वेग मृदुतरतनुस्तावकीनं विसोढु
शक्ता मैनां चपल सुहृदं खेदयेन्दीवराक्षीम्।
इत्यभ्यासं विदधत इति प्राणनाथस्य गत्वा
कर्णोपान्ते निभृतनिभृतं नूपुरं शंसतीव ॥ १२ ॥

धूर्तस्य।

दृशा सपदि मीलितं दशनरोचिषा निर्गतं
करेण परिवेपितं वलयकैरथाक्रन्दितम्।
प्रियैः समदयोषिता ननु निखण्ड्यमानेऽधरे
परव्यसनकातराः किमु न कुर्वते साधवः ॥ १३ ॥

शिवस्वामिन।

पाणिः कम्पमवाप काञ्चिरपतत् [त्रस्तौ त्रपा] नूपुर-
राक्रन्दाधिकुरैर्दधे विधुरता यत्रातिशीर्णोऽधरः।
एको वीररसस्स कामसमरे वक्षोभरः सुभ्रुवां
येनात्याहतिजर्झरेण न मनाक् शैथिल्यमालम्बितम् ॥ १४ ॥

कस्यापि।

धम्मिल्लो भङ्गमेतु प्रविशतु तिलकः केशपाशान्धकारं
पत्राली गण्डपालीं त्यजतु च विवरं कर्णयोर्गन्तुकामा।
वामायाः कान्तदन्तक्षतनतिसहने त्वेक एवाधरोऽसौ
वीरः कामाहवेऽस्मिन्निति वदति चलन्नूपुरक्वाणभङ्ग्या ॥ १५ ॥

पूर्णे मन्मथसङ्गरे रणजितां सत्कारमातन्वती
वासोऽदाज्जघनस्य पीनकुचयोर्हारं श्रुतेः कुण्डलम्।
बिम्बोष्ठस्य च वीटिकां मणिमये पाण्यौ रणत्कङ्कणे
पृष्ठालम्बिनि केशपाशनिचये युक्तो हि बन्धक्रमः ॥ १६ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य।

---

१ दस्ता त्रसन्नू क ग च

पश्यन्नर्धनिमीलिताक्षियुगलं वक्त्रारविन्दं मुहुः
बिम्बोष्ठामृतमापिबन्मृगदृशो जिघ्रन्मुखे सौरभम् ।
आलिङ्गन्नतिनिर्भरं स्तनतटं सीत्कारमाकर्णय-
न्नेवं पञ्चभिरिन्द्रियैर्निधुवने प्राप्नोति धन्यो मुदम् ॥ १७ ॥

कस्यापि ।

चिरविरहिणोरुत्कण्ठार्त्या श्लथीकृतगात्रयो-
र्नवमिव जगज्जातं भूयश्चिरादभिनन्दतोः ।
कथमपि दिने दीर्घे याते निशामधिरूढयोः
प्रसरति कथा बह्वी यूनोर्यथा न तथा रतिः ॥ १८ ॥

अमरुकस्य ।

अकृत्रिमविलासाङ्कमशिक्षितकलाक्रमम् ।
अविभागाङ्गसुभगं बभूव सुरतं तयोः ॥ १९ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

नखदशननिपातजर्जराङ्गी रतिकलहे परिपीडिता प्रहारैः ।
सपदि मरणमेव किं न यायाद्यदि न पिबेदधरामृतं प्रियस्य ॥ २० ॥

तस्यैव ।

किमपि किमपि मन्दं मन्दमासक्तियोगा-
दविरलितकपोलं जल्पतोरक्रमेण ।
सपुलकपरिरम्भव्यापृतैकैकदोष्णो-
रविदितगतयामा रात्रिरेव व्यरंसीत् ॥ २१ ॥

भवभूतेः ।

गाढोपगूहनरसालसलोचनाना-
मेणीदृशां पुलकदन्तुरकुड्मलेषु ।
गण्डस्थलेषु वदनानि निवेशयन्तो
धन्याः सुखेन दिवसानतिवाहयन्ति ॥ २२ ॥

नाथकुमारस्य ॥

॥ इति श्रीमद्रारोहकमगडसेनजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सुरतकेलिपद्धतिः ॥

॥ विपरीतरतपद्धतिः ॥ (७९)

विपरीतरतायासजनिताः स्वेदबिन्दवः।
पतन्तु तव गात्रेषु कामिनीवदनच्युताः ॥ १ ॥

कस्यापि।

पततु तवोरसि सततं दयिताधम्मिल्लमल्लिकानिकरः।
रतिरसरभसकचग्रहलुलिताकुलकवल्लरीगलितः ॥ २ ॥

बाणस्य।

गाढाश्लेषविशीर्णचन्दनरजःपुञ्जप्रकर्षादियं
शय्या संप्रति कोमलाङ्गि परुषेत्यारोप्य मां वक्षसि।
गाढोष्ठग्रहपूर्वमाकुलतया पादाग्रसन्दंशके-
नाकृष्याम्बरमात्मनो यदुचितं धूर्तेन तत्प्रस्तुतम् ॥ ३ ॥

अमरुकस्य।

आहतं कुचतटेन रमण्याः साधु सोढमधुनेति पपात।
त्रुट्यतः प्रियतमोरसि हारात्पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः ॥ ४ ॥

माघस्य।

लीलाचामरडम्बरो रतिपतेर्नीलाम्बुवाहागमो
रागोद्गारशिखण्डिनो मुखविधूद्भूततमोविभ्रमः।
तारुण्योन्मददन्तिदानविसरो रोलम्बमालाकुलो
धम्मिल्लो हरिणीदृशां विजयते स्रस्तो रतिव्यत्यये ॥ ५ ॥

वामननागस्य।

मुग्धे तवास्मि दयिता पुरुषो भव त्व-
मित्युक्तया नहि नहीति शिरो विधूय।
स्वांसात् करात् प्रियकरे वलयं क्षिपन्त्या
वाचं विनाऽभ्युपगमः कथितो मृगाक्ष्या ॥ ६ ॥

१ तरुण्या क. पाठभेद २ होद्यो क पाठभेद ३ वामनस्य ख च

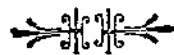
आचम्याधरसिन्धुवारि कबरीसंभारसम्मार्जिते
स्वेदाम्भःस्नपिते कपोलविगलत्काश्मीरपङ्कोज्ज्वले ।
काञ्चीमन्त्ररुतेन निर्भरगलन्मुक्ताकलापस्रजा
धन्यस्योरसि घूर्णमाननयना पञ्चेषुमभ्यर्चति ॥ ७ ॥

चलहारलताश्रिया चिरं रमणोरःस्थलरङ्गनर्तनेन ।
मणितध्वनिडम्बरेण सा कृतवाद्येव बभूव कामिनी ॥ ८ ॥

क्वचित्ताम्बूलाक्तः क्वचिदगरुपङ्काङ्कमलिनः
क्वचिच्चूर्णोद्गारी क्वचिदपि च सालक्तकपदः ।
वलीभङ्गाभोगैरलकपतितैः शीर्णकुसुमैः
स्त्रियाः सर्वावस्थं कथयति रतं प्रच्छदपटः ॥ ९ ॥

केषामप्येते ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां विपरीतरतपद्धतिः ॥

सुरतनिवृत्तिः (८०)

वीतोष्ठरागाणि हृताञ्जनानि भास्वन्ति लोलैरलकैर्मुखानि।
प्रातः कृतार्थानि यथा विरेजुस्तथा न पूर्वेद्युरलङ्कृतानि ॥ १ ॥

भट्टस्वामिन ।

नेपथ्यादपि राजते किमपि सा व्यालुप्तभूषा तनुः
सभोगश्रममीलितं विजयते चक्षुः कटाक्षादपि।
गाढालिङ्गनकौतुकादपि नवं दोर्वल्लिविस्रंसनं
प्रीत्यालापरसादपि प्रियतमं मौनं कुरङ्गीदृशः ॥ २ ॥

हरिहरस्य ॥

करकिसलयैर्धृत्वा धृत्वा विमार्गति वाससी
क्षिपति सुतनुर्मालाशेषं प्रदीपशिखां प्रति।
स्थगयति मुहुः पत्युर्नेत्रे विहस्य समाकुला
सुरतविरतौ रम्यं तन्व्या मुहुर्मुहुरीक्षितम् ॥ ३ ॥

सुरतविरतौ व्रीडावेगश्रमश्लथहस्तया
रहसि गलितं तन्व्या प्राप्तुं न पारितमंशुकम्।
रतिरसजडैरङ्गैरङ्गं पिधातुमशक्तया
प्रियतमतनौ सर्वाङ्गीणं प्रविष्टमधृष्टया ॥ ४ ॥

अमरुकस्यैतौ ॥

आवृण्वाना झटिति जघनं सा दुकूलाञ्चलेन
प्रेङ्खत्क्रीडाकुलितकबरीबन्धनव्यग्रपाणिः।
ऊर्ध्वोन्ह्लासस्फुटनखपदैश्चिह्निताभ्यां स्तनाभ्यां
दृष्टा धाष्ट्र्यस्मृतिनतमुखी मोहशान्ते प्रियेण ॥ ५ ॥

कस्यापि।

१ य २. समनो क पाठभेद ३ रम्या तन्वी पुन ४ रतिमाश्रिता शार्ङ्गधरीय पाठ ४ तन्वी ५ क्षते

स्वामिन् भङ्गुरयालकं सतिलकं फालं विलासिन् कुरु
प्राणेश त्रुटितं पयोधरतटे हारं पुनर्योजय ।
इत्युक्त्वा सुरतावसानसुखिता संपूर्णचन्द्रानना
स्पृष्टा तेन तथेति जातपुलका प्राप्ता पुनर्मोहनम् ॥ ६ ॥

रुद्रस्य ।

प्रियकृतपटस्तेयक्रीडाविडम्बनविह्वलां
किमपि कृपणालापां बालां विलोक्य ससंभ्रमः ।
अपि विचलितस्कन्धावारो गते सुरताहवे
त्रिभुवनमहाधन्वी स्थाने व्यवर्तत मन्मथः ॥ ७ ॥

कस्यापि ।

व्याधूतहारमणयः परिधूतमाल्याः
मन्दस्मितप्रसरसत्रपदृष्टिपाताः ।
तस्या जयन्ति लुलितश्रमवारिलेशाः
सीत्कारमुग्धमणितध्वनयो रतान्ताः ॥ ८ ॥

सर्वज्ञवासुदेवस्य ।

लुलितकुसुमसम्पत्केशपाशस्तरुण्या
मुकुलितनयनान्तं व्रीडया नम्रमास्यम् ।
करतलपरिधानं नाभिमूलं रतान्ते
पुनरपि रतलीलां प्रेयसः सन्तनोति ॥ ९ ॥

कस्यापि ।

इति श्रीमद्वारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां
सुरतनिवृत्तिपद्धतिः ।

प्रणयकलहे नायकानुनयः (८१)

क्षीणांशुः शशलाञ्छनः शशिमुखि क्षीणो न कोपस्तव
स्मेरं पद्मवनं मनागपि न ते स्मेरं मुखाम्भोरुहम्।
पीतं श्रोत्रपुटेन षट्पदरुतं पीतं न ते जल्पितं
रक्ता शक्रदिगङ्गना रविकरैर्नाद्यापि रक्तासि किम्॥ १॥

प्रहिणु रमणि मानं मौनमुन्मुच्य साची-
कृतशिरसि ममास्मिन्नर्पयस्वाङ्घ्रियुग्मम्।
अयि सुमुखि मयूखाः पश्य पीयूषभानो-
र्वरुणनगरनारीनेत्रपात्रीभवन्ति॥ २॥

गतप्राया रात्रिः कृशतनु शशी शीर्यत इव
प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो घूर्णत इव।
प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि क्रुधमहो
कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते चण्डि कठिनम्॥ ३॥

माणिक्यैर्दशनश्रियं घटयता बिम्बाधरं विद्रुमै-
र्मुक्ताभिः स्मितमिन्द्रनीलशकलक्षोदैश्च केशोच्चयान्।
इत्थं रत्नमयं विधातुमखिलं दुर्मेधसा वेधसा
तेनैवावनताङ्गवल्लि विहितं वज्रेण चेतस्तव॥ ४॥

अस्तं याति शशी शशाङ्कवदने मानं विमुञ्चाधुना
किं मानेन मुधा नतभ्रु गगनादभ्रश्यन्त्यमूस्तारकाः।
इत्थं त्वामनुशिक्षयन् क्षितितलादुन्नम्य पादं शनैः
क्षीणां वीक्ष्य निशां निसर्गसुभगं गायत्यसौ कुक्कुटः॥ ५॥

जाते केलिकलाकृते कमितरि व्यर्थानुनीतौ चिरा-
न्माने म्लायति मन्मथे विकसति क्षीणे क्षपानेहसि।
स्वप्नव्याजमुपेत्य तन्निपुणया निद्रान्ध्यमाचेष्टितं
मानम्लानिरभून्न येन च नचा[प्या]सीद्रहःखण्डनम्॥ ६॥

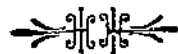
केषामप्येते।

एकस्मिन् शयने विपक्षरमणीनामग्रहे मुग्धया
सद्यः कोपपराङ्मुखग्लपितया चाटूनि कुर्वन्नपि ।
आवेगादवधीरितः प्रियतमस्तूष्णीं स्थितस्तत्क्षणं
माभूत् सुप्त इवेत्यमन्दवलितग्रीवं पुनर्वीक्षितः ॥ ७ ॥

एकस्मिन्नयने पराङ्मुखतया वीतोत्तरं ताम्यतो-
रन्योन्यस्य हृदि स्थितेऽप्यनुनये संरक्षतोर्गौरवम् ।
दम्पत्योः शनकैरपाङ्गवलनान्मिश्रीभवच्चक्षुषो-
र्भग्नो मानकलिः सहासरभसव्यावृत्तकण्ठग्रहम् ॥ ८ ॥

अमरुकस्यैतौ ।

॥ इति श्रीभगदत्तमल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां नायकानुनयपद्धतिः ॥

१ णात् च २ रभस कण्ठग्रहोऽनुष्ठित इति शार्ङ्गधरीय पाठः ।

॥ प्रभातवर्णनम् ॥ (८२)

द्वित्रैर्व्योम्नि पुराणमौक्तिकमणिच्छायैः स्थितं तारकैः
ज्योत्स्नापानभरालसेन वपुषा सुप्ताश्चकोराङ्गनाः।
यातोऽस्ताचलचूलमुद्वसमधुच्छत्रच्छविश्चन्द्रमाः
प्राची बालविडाललोचनरुचां जाता च पात्रं ततः॥ १ ॥

राजशेखरस्य।

यः सैन्ये स्मरपार्थिवस्य विरहिप्रत्यर्थिनामग्रणीः
ज्योत्स्नानिर्झरमुज्झति स्म जगतां यस्तापनिर्वापणम्।
सोऽयं तारकनायकः किमपरं शृङ्गारसञ्जीवनं
जातः पिष्टपरागपाण्डुरजरत्कूष्माण्डपिण्डाकृतिः॥ २ ॥

बिल्हणस्य।

पत्यौ पात्रे कलानां व्रजति विधिवशादस्तमिन्दौ क्रमेण
क्रन्दन्ती पत्रिनादैर्विगलिततिमिरस्तोमधम्मिल्लभारा।
प्रभ्रश्यत्स्थूलमुक्ताफलनिकरपरिस्पर्धिताराश्रुबिन्दुः
प्रोन्मीलत्पूर्वसन्ध्याहुतभुजि रजनी पश्य देहं जुहोति॥ ३ ॥

कस्यापि।

तमोभिः पीयन्ते गतवयसि पीयूषवपुषि
ज्वलिष्यन्मार्तण्डोपलपटलधूमैरिव दिशः।
सरोजानां कुर्वन्नलिमयमयस्कान्तमणिवत्
क्षणादन्तःशल्यं तपति पतिरद्यापि न रुचाम्॥ ४ ॥

श्रीमुरारेः।

भिन्दानो मानिनीनां पतिषु रुपमयं हर्म्यपारावतेभ्यो
वाचालत्वं ददानः कवितृषु कविताप्रातिभं सन्दधानः।
प्रातस्त्यस्तूर्यनादः स्थगयति गगनं मांसलः पांसुतल्पा-
दस्वल्पादुत्थितानां नरवरकरिणां शृङ्खलाशिञ्जितेन॥ ५ ॥

राजशेखरस्य।

ये कुण्ठीकृतवल्लभप्रणतयः शस्त्रैरनङ्गस्य ये
न प्राप्ताश्च निशीथिनीपतिकरैः शैथिल्यवीथीमपि।
ते निश्शङ्कविटङ्कतालुतुमुलप्लोतप्लुतप्लावितैः
छिन्नाः कुक्कुटकूजितैर्मृगदृशां मानग्रहग्रन्थयः॥ ६॥

बिल्हणस्य।

उत्थायोन्नतवासयष्टिशिखरे विस्तारिताकुञ्चितं
बिभ्रत्पादमुदस्तकेसरसटः किञ्चिद्विनिद्रेक्षणः।
दूरादञ्चितकन्धरः श्रमवशाद्व्याधूय पक्षद्वयं
मानम्लानिकरः कुरङ्गकदृशां कोकूयते कुक्कुटः॥ ७॥

कस्यापि।

चिरतररतखेदप्राप्तनिद्रासुखाना
चरममपि शयित्वा पूर्वमेव प्रबुद्धाः।
अपरिचलितगात्राः कुर्वते न प्रियाणा-
मशिथिलभुजचक्राश्लेषभेदं तरुण्यः॥ ८॥

अधिरजनिमुखे यः सान्द्रलाक्षानुरागै-
र्व्यतिकरित इवोच्चैःपाटलत्वं दधानः।
उषसि स खलु दीपः पाननिर्धूतराग[ः]
स्फुरदधर इवायं धूसरत्वं बिभर्ति॥ ९॥

माघस्य।

आद्ये जग्मुषि ताम्रचूडरटिते श्रोत्रं प्रबुद्धा जवात्
किंचिद्भासवदिङ्मुखं प्रविकसद्दृष्ट्या गवाक्षाध्वना।
सन्त्रासेन समीरिता प्रियतमप्रेम्णा च रुद्धा शनै-
रुत्थानोपनिवेशनानि कुरुते तल्पे मुहुः पांसुला॥ १०॥

निर्यान्त्या रतिवेश्मनः परिणतप्रायां विलोक्य क्षपां
गाढालिङ्गनचुम्बनानि बहुशः कृत्वाऽप्यसन्तुष्टया।
एकं भूमितले निधाय चरणं तल्पे प्रकल्प्यापरं
तन्वङ्ग्या परिवर्तिताङ्गलतया प्रेयांश्चिरं चुम्बितः॥ ११॥

कयोरप्येतौ।

इतः शोचिः प्राच्यां दिशि दिशति भानोररुणता-
मितो भृङ्गः कुञ्जाभिकमलिनीं मोचलति च।
इतो निर्यान्त्युच्चैर्विहितसुरतक्लान्तिशिथिल-
स्खलत्पादन्यासक्षणरणितमञ्जीरमबलाः ॥ १२ ॥

श्रीमुरारेः।

प्रियवसतेरपयान्त्यो मिथः करम्बितकराम्बुजन्मानः।
कररजव्रणपदविरलस्तनपुलकममूः किमपि निवदन्ते ॥ १३ ॥

तत्रै (स्यै?) व।

प्रालेयांशुरितश्चकोरविपदामार्द्रप्ररोहैर्जरत्-
काश्मीरीवदनादनाकुलतया दौर्भाग्यमभ्यस्यति।
भासां भर्तुरितश्च कोकसुकृतैरुद्ग्रीविकां बिभ्रति
द्वित्राः कुङ्कुमकेसरकसुहृदो मन्दं मयूराङ्कुराः ॥ १४ ॥

अपयान्तीनामधुना सङ्केतनिकेतनान्मृगाक्षीणाम्।
वासस एव न केवलमभवन्मनसोऽपि परिवर्तः ॥ १५ ॥

मदनस्यैतौ।

चन्दनं स्तनतटेऽधरबिम्बे यावकं घनतरं च सपत्न्याः।
प्रातरीक्ष्य कुपिताऽपि कामिनी सागसि प्रियतमे परितुष्टा ॥ १६ ॥

लाक्षालक्ष्म ललाटपट्टमभितः केयूरमुद्रा गले
वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूलरागोऽपरः।
दृष्ट्वा कोपविधायि मण्डनमिदं प्रातश्चिरं प्रेयसो
लीलातामरसोदरे मृगदृशः श्वासाः समाप्तिं गताः ॥ १७ ॥

अमरुकस्य।

स्तोकारक्तनखव्रणा स्तनतटी क्वापि स्खलच्चन्दनं
वक्षः कर्बुरिताञ्जने च नयने विश्रान्तरागोऽधरः।
आयासोदयमन्थरं च गमनं प्रातः प्रभङ्गाल्समं
जीयादङ्गमनङ्गसङ्गरपरिच्छेदे कुरङ्गीदृशः ॥ १८ ॥

उमापतिधरस्य।

प्रयातवति यामिनीरमणचन्द्रिकापाथसि
प्रशान्तमिव भासते सरसकर्दमाभं नभः ।
प्रवेष्टुमिह शङ्कितैरिव रवेस्तुरङ्गैर्धृतः
क्षणं त्यजति नोदयाचलविटङ्कवीर्थी रथः ॥ १९ ॥

लुठत्यपरवारिधौ कमठनिर्विशेषः शशी
प्ररूढमुदयाचले चुलकमात्रमुष्णं महः ।
क्षणं गगनवेदिकामिदमनङ्कुशं गाहते
कलिन्दगिरिकन्यकातटतमालनीलं तमः ॥ २० ॥

बिल्हणस्यैतौ ।

व्रजत्यपरवारिधिं रजतपिण्डपाण्डुः शशी
नमन्ति जलबुद्बुदद्युतिसपक्षयस्तारकाः ।
कुरण्डकविपाण्डुरं दधति धाम दीपाङ्कुर-
श्चकोरनयनारुणा भवति दिक् च सौत्रामणी ॥ २१ ॥

राजशेखरस्य ।

उत्फालं हेलयैव द्रुतमभिपततः पूर्वपृथ्वीधराग्रा-
दुच्चैरर्चिश्चपेटाहतिभिरिव हरेर्ध्वान्तदन्ती विदीर्णः ।
रक्ताः कुम्भैर्विमुक्ता इव सकलदृशां विस्मयं सन्दधानाः
सन्ध्याशोणत्विपस्ताः सपदि निपतितास्तारकास्ताः समस्ताः ॥ २२ ॥

नाचिराजस्य ।

निर्जांशुकावृतां प्राचीं चुम्बत्यर्केऽतिरागिणि ।
लज्जयेव ययौ क्वापि श्यामा मीलिततारका ॥ २३ ॥

कविदर्पणराघवस्य ।

आसीस्त्वं निशिराजरक्तहृदयेतीर्ष्यालुना वज्रिणा
प्रातः शङ्कितयेव दिव्यपदवीं गत्वाऽऽत्मनः शुद्धये ।
और्वोत्तापितवार्धितापकतलादादाय मुक्तो बहिः
प्राच्याऽसौ दिवि तप्तमापक इव प्रद्योतनो द्योतते ॥ २४ ॥

कस्यापि ।

चरमगिरिकुरङ्गीशृङ्गकण्डूयनेन
स्वपिति सुखमिदानीमन्तरिन्दोः कुरङ्गः ।
परिणतरविगर्भव्याकुला पौरुहूती
दिगपि घनकपोतीहुंकृतैः क्रन्दतीव ॥ २५ ॥

चञ्चत्काञ्चनकान्तिभिर्जलजिनीजीवेश्वरज्योतिषा-
मोघैर्माघवती ककुप् कपिलतामालम्बते संप्रति ।
यामुद्वीक्ष्य गवाक्षवर्त्मनि मनाङ्मानान्तशान्तज्वराः
कामिन्यः कुचकुम्भसीम्नि दयितान् गाढग्रहं गृह्णते ॥ २६ ॥

प्रत्यग्रज्वलितैः पतङ्गमणिभिर्नीराजिता भानवः
सावित्राः कुरुनिन्दकन्दलरुचः प्राचीमलङ्कुर्वते ।
प्रौढध्वान्तकरालितस्य वपुषश्छायाच्छलेन क्षणा-
दप्रक्षालितनिर्मलं जगदहो निर्मोकमुन्मुञ्चति ॥ २७ ॥

पीत्वा भृशं कमलकुड्मलशुक्तिकोशात्
दोषातनीं तिमिरवृष्टिमथ स्फुटन्तः ।
निर्यन्मधुव्रतकदम्बमिषाद्वमन्ति
विभ्रान्तिकारणगुणानिव मौक्तिकानि ॥ २८ ॥

विकसितसंकुचितपुनर्विकस्वरेष्वम्बुजेषु दुर्लक्षाम् ।
कलिकां कथयति नूतनविकासिनीं मधुलिहामर्वः ॥ २९ ॥

एते मुरारेः ।

यद्रात्रौ रहसि व्यपेतविनयं वृत्तं रहः कामिनो-
रन्योन्यं शयनीयमीहितरसावाप्तिप्रवृत्तस्पृहम् ।
तत्सानन्दमिलद्दृशोः कथमपि स्मृत्वा गुरूणां पुरो
हासोद्भेदनिरोधमन्थरमिलत्तारं कथञ्चित्स्थितम् ॥ ३० ॥

अमरुकस्य ।

यद्गुप्तं गदितं रतिप्रणयतो रात्रौ विलोलभ्रुवा
तत्संस्मारयति प्रिये स्मरमयं प्रातः प्रतिच्छन्दकैः ।
लीलाक्ष्या स्मितधौतगण्डफलके पत्रावलीतूलिका--
व्यापारैर्विनिवारणाक्षरभराकारा विकीर्णा दृशः ॥ ३१ ॥

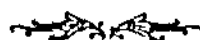
भट्टवामनस्य ।

नक्तं निरङ्कुशतया कुशसूचिभेद्यो
यः सर्वतस्त्रिभुवनेऽपि ममौ कथञ्चित् ।
माति स्म सोऽपि दृशि घूकविहङ्गमस्य
भानोर्भयाज्झटिति सङ्कुचितोऽन्धकारः ॥ ३२ ॥

अरसिठक्कुरस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां प्रभातवर्णनपद्धतिः ॥

प्रभातवायवः (८३)

रामाणां रमणीयवक्त्रशशिनः स्वेदोदबिन्दुप्लुत-
व्यालोलालकमञ्जरीः प्रचलयन्धून्वन्नितम्बांशुकम् ।
प्रातर्वाति नवातिकृष्टविकसद्राजीवराजीरजः-
पुञ्जामोदमनोहरो रतिरसग्लानिं हरन्मारुतः ॥ १ ॥

कस्यापि ।

विकचकमलगन्धैरन्धयन् भृङ्गमालाः कवलितमकरन्दं मन्दमावाति वायुः ।
प्रमदमदनमाद्यद्यौवनोद्दामरामारमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्षः ॥ २ ॥

माघस्य ।

अङ्गैरनङ्गसमरश्रममुद्वहद्भिः संप्रार्थितोऽप्यनुसरन् सरलः समीरः ।
निन्दापदं भवति मन्मति सुन्दरीणामम्भोजगन्धकथितक्षणदावसानः ॥ ३ ॥

कृष्णपिङ्गस्य ।

प्रातः सीमन्तिनीनां निधुवनलुलितान् लासयन् केशपाशा-
नुन्मीलत्पङ्कजान्तःपरिमलसुरभिः स्फारयन् कामलीलाः ।
स्वच्छावश्यायबिन्दून्दिशि दिशि विकिरन् स्थूलमुक्ताफलाभान्
धूलीभिः केतकीनां धवलितभुवनो वाति मन्दं नभस्वान् ॥ ४ ॥

मनसि निविशते स कोऽपि तापः प्रणयिनि बाहुलतान्तरस्थितेऽपि ।
सकमलमकरन्दगन्धबन्धुर्वहति यदेष शनैः शनैः समीरः ॥ ५ ॥

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां प्रभातवातवर्णनपद्धतिः ॥

कलहान्तरिताप्रलापाः (८४)

गते प्रेमाबन्धे प्रणयबहुमाने विगलिते
निवृत्ते सद्भावे जन इव जने गच्छति पुरः ।
तदुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतांस्तांश्च दिवसा-
न्न जाने को हेतुर्दलति शतधा यन्न हृदयम् ॥ १ ॥

कथमपि सखि क्रीडाकोपाद्व्रजेति मयोदिते
कठिनहृदयस्त्यक्त्वा शय्यां बलाद्गत एव सः ।
इति सरभसध्वस्तप्रेम्णि व्यपेतघृणे स्पृहां
पुनरपि हतव्रीडं चेतः करोति करोमि किम् ॥ २ ॥

इदं कृष्णं कृष्णं प्रियतम ननु श्वेतमथ किं
गमिष्यामो यामो भवतु भवने नाथ भवतु ।
पुरा येनैवं मे चिरमनुसृता चित्तपदवी
स एवान्यो जातः सखि परिचिताः कस्य पुरुषाः ॥ ३ ॥

अमरुकस्यैते ।

मया तावद्गोत्रस्खलितहृतकोपान्तरितया
न रुद्धो निर्गच्छन्नयमतिविलक्षः प्रियतमः ।
अयं त्वौँकृतज्ञः परिणतिपरामर्शकुशलः
सखीलोकोऽप्यासील्लिखित इव चित्रेण किमिदम् ॥ ४ ॥

पदोपान्ते कान्ते लुठति तमनादृत्य भवना-
न्मया निष्क्रामन्त्या सखि किमपि नालोचितमभूत् ।
अयं श्रोणीभारः स्तनयुगमिमौ निर्भरगुरू
तदानीमेताभ्यां कथमिव विलम्बो न विहितः ॥ ५ ॥

१ वेधे, क पाठभेद, २ गमने क ख घ ३ चा क पाठभेद ।

मानोन्नतेत्यसहनेत्यतिपण्डितेति
मय्येव धिक्कृतिरनेकमुखी सखीनाम् ।
दाक्षिण्यमात्रमसृणेन विचेष्टितेन
धूर्तस्य तस्य हि गुणानुपवर्णयन्ति ॥ ६ ॥

कोपो यत्र भ्रुकुटिरचना निग्रहो यत्र मौनं
यत्रान्योन्यस्मितमनुनयो दृष्टिपातः प्रसादः ।
तस्य प्रेम्णस्तदिदमधुना वैशसं पश्य जातं
त्वं पादान्ते लुठसि न च मे मन्युमोक्षः खलायाः ॥ ७ ॥

केषामप्येते ।

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां कलहान्तरिता प्रलापपद्धतिः ॥

नायकशिक्षा (८५)

सालक्तकेन नवपल्लवकोमलेन
पादेन नूपुरवता मदलालसेन ।
यस्ताड्यते दयिततया प्रणयार्त्तकोपा-
न्नोपेक्षितो भगवता मकरध्वजेन ॥ १ ॥

अमरुकस्य ।

कोपात् किंचिदुपानतोऽपि रभसादाकृष्य केशेष्वलं
नीत्वा मोहनमन्दिरं दयितया हारेण बध्वा दृढम् ।
भूयो यास्यसि तद्गृहानिति मुहुः कण्ठार्धरुद्धाक्षरं
जल्पन्त्या श्रवणोत्पलेन सुकृती कश्चिद्रहस्ताड्यते ॥ २ ॥

रुद्रस्य ।

कोपात् कोमललोलबाहुलतिकापाशेन बध्वा दृढं
नीत्वा मोहनमन्दिर दयितया स्वैरं सखीनां पुरः ।
भूयो नैवमिति स्खलन्मृदुगिरा संसूच्य दुश्चेष्टितं
धन्यो हन्यत एव निह्नुतिपरः प्रेयान् रुदन्त्या हसन् ॥ ३ ॥

अमरुकस्य ।

सा बाढं भवतेक्षितेति निविडं संयम्य बाह्वोः स्रजा
भूयो द्रक्ष्यसि तां शठेति निविडं सन्तर्ज्य सन्तर्ज्य च ।
आलीनां पुर एव निह्नुतिपरः कोपाद्रणन्नूपुरं
मानिन्या चरणप्रहारविधिना प्रेयानशोकीकृतः ॥ ४ ॥

(रुद्रस्य)।

पादे मूर्धनि ताम्रतामुपगते कर्णोत्पले चूर्णिते
छिन्ने हारलतागुणे करतले संपातजातव्रणे ।
अप्राप्तप्रियताडनव्यतिकरा हन्तु पुरश्चेतसा
वाञ्छन्ती मुहुरेणशावनयना पर्याकुला रोदिति ॥ ५ ॥

कस्यापि ।

१ पराधार, २ सोऽङ्गीकृ ३ स्खल क पाठभेदा

अधिरजनि जगाम धाम तस्याः
प्रियतमयेति रुषा स्रजाऽवबद्धः।
पदमपि चलितुं युवा न सेहे
किमिव न शक्तिहरं ससाध्वसानाम् ॥ ६ ॥

करजदशनचिह्नं नैशमङ्गेऽन्यनारी-
जनितमिति सरोषामीर्ष्यया शङ्कमानाम्।
स्मरसि न खलु दत्तं मत्तयैतत्त्वयैव
प्रियमनुनयतीत्थं व्रीडमानां विलासी ॥ ७ ॥

माघस्यैतौ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां नायकशिक्षापद्धतिः ॥

सम्भोगाविष्करणम् (८६)

दर्पणेषु परिभोगदर्शिनी पृष्ठतः प्रणयिनो निषेदुषः ।
वीक्ष्य बिम्बमनुबिम्बमात्मनः कानि कानि न चकार लज्जया ॥ १ ॥

कालिदासस्य ।

ताडीदलं काचन कर्णपाशे निवेशयन्ती सुतनुः कराभ्याम् ।
रराज कर्णान्तविसर्पिदृष्टिः शाणे दधानेव कटाक्षबाणान् ॥ २ ॥

बिल्हणस्य ।

यावद्यावत्कुवलयदृशा मृज्यते दन्तपाली
तावत्तावद्द्विगुणमधरच्छायया शोणरोचिः ।
प्रत्यासन्नप्रियसहचरीदर्शितादर्शभित्तौ
दर्शं दर्शं न विरमयते पाणिमद्यापि बाला ॥ ३ ॥

कस्यापि ।

एकावलीकलितमौक्तिककैतवेन कस्याश्चिदुन्नतपयोधरयुग्मसेवाम् ।
चक्रुर्मनांसि यमिनामतिनिर्मलानि कन्दर्पमुक्तशरपातकृतान्तराणि ॥ ४ ॥

न्यस्तानि शङ्खवलयानि करे कयाचित् तानीन्दुखण्डघटितानि ममैष तर्कः ।
अस्या निसर्गमृदुपाणिसरोजमेषामामोचने झटिति यन्मुकुलीबभूव ॥ ५ ॥

हारेण च स्तनयुगं परिवृत्य पीन-
मत्यायतं च जघनं रशनागुणेन ।
मध्यस्य मण्डनविधिं न चकार काचि-
द्रिक्तः सनाभिरपि नैव हि माननीय ॥ ६ ॥

लाक्षां विधातुमवलम्बितमात्रमेव
सख्याः करेण तरुणाम्बुजकोमलेन ।
कस्याश्चिदग्रपदमाशु बभूव रक्त
लाक्षारसः पुनरभूत् पुनरुक्तदूष्यः ॥ ७ ॥

अर्काभिमुख्यसलिलस्थितिसाधनानि
रक्ताम्बुजस्य फलितान्यधुना तपांसि।
यच्चारु तस्य परिभूतिकरं पदं त्वं
लाक्षारसाङ्कुरितरागमिमं करोषि ॥ ८ ॥

यानि द्रवन्ति विरहे विदलन्ति यानि
योगे हरेण सखि किं वलयैः फलं ते।
नैवास्ति यैर्विपदि सम्पदि चोपयोग-
स्तैः सङ्गमं न खलु वाञ्छति कोऽपि मर्त्यः ॥ ९ ॥

पडेते उत्प्रेक्षावल्लभस्य।

मुग्धा त्वं सुभगे न वेत्सि मदनव्यापारमध्यापितं
नूनं पद्मदलेषिणाऽयमलिना दष्टो न भर्त्राऽधरः।
सख्येदं हसितं वधूं प्रति तदा सानन्दमाविर्भव-
द्वक्त्रान्तर्घनशीधुगन्धरसिकैर्भृङ्गैर्यदा गुञ्जितम् ॥ १० ॥

कस्यापि।

अहं तेनाहूता किमपि कथयामीति विजने
समीपे चासीना सरलहृदयत्वादवहिता।
ततः कर्णोपान्ते किमपि वदताऽऽघ्राय वदनं
गृहीत्वा धम्मिल्ले मम सखि निपीतोऽधररसः ॥ ११ ॥

अमरुकस्य।

सख्यस्तानि वचांसि यानि बहुशोऽधीतानि युष्मन्मुखा-
द्दृश्येऽहं बहुशिक्षिता क्षणमपि ध्यात्वाऽस्मि मौनं गता।
धूर्तेनैव च मण्डलीकृतकुचं गाढं परिष्वज्य मां
पीतान्येव सहाधरेण सहसा वक्त्रस्थितान्येव मे ॥ १२ ॥

जीवनागस्य।

अयमेकोऽहमेकेति ज्ञानं तत्सङ्गमे न मे।
राग एवाधिकस्तत्र हरिद्राचूर्णयोरिव ॥ १३ ॥

---

१ स च सखि मया गाढेयुर्वरे क ख च

मा गर्वमुद्वह कपोलतले चकास्ति
कान्तस्वहस्तलिखिता मम मञ्जरीति ।
अन्यापि किं न सखि भाजनमीदृशाना
वैरी न चेद्भवति वेपथुरन्तरायः ॥ १४ ॥

कयोरप्येतौ ।

धन्याऽसि या कथयसि प्रियसङ्गमेऽपि
नर्मोक्तिचाटुकशतानि रतान्तरेषु ।
नीवीं प्रति प्रणिहिते तु करे प्रियेण
सख्यः शपामि यदि किञ्चिदिह स्मरामि ॥ १५ ॥

विज्जाकायाः ।

पादन्यासं क्वणति बहिः श्रोत्रयोरस्मि लीना
प्राप्ते दृष्टिप्रसरपदवीं दृष्टिरेवाहमासम् ।
तल्पान्तस्थे हसितपुलकस्वेदकम्पाकुलाङ्गी
सञ्जाताऽहं तदनु सखि मे विप्रलुप्तो विवेकः ॥ १६ ॥

कस्यापि ।

कान्ते तल्पमुपागते विगलिता नीवी स्वयं बन्धनात्
वासश्च श्लथमेखलागुणधृतं किंचिन्नितम्बे स्थितम् ।
एतावत् सखि वेद्मि केवलमहं तस्याङ्गसङ्गे पुनः
कोऽसौ काऽस्मि रतं च किं कथमिति स्वल्पाऽपि मे न स्मृतिः ॥१७॥

कस्यापि ।

कान्ते सागसि यापिते प्रियसखीवेषं विधायागते
भ्रान्त्याऽऽलिङ्ग्य मया रहस्यमुदितं तत्सङ्गमाकाङ्क्षया ।
मुग्धे दुष्करमेतदित्यतितरामुक्त्वा सहासं बला-
दालिङ्ग्य च्छलिताऽस्मि तेन कितवेनाद्य प्रदोषागमे । १८ ॥

सुप्तोऽयं सखि सुप्यतामिति गताः सख्यस्ततोऽनन्तरं
प्रेमावेशितया मया तरलया न्यस्तं मुखं तन्मुखे ।
ज्ञातेऽलीकनिमीलने नयनयोर्धूर्तस्य रोमाञ्चतो
लज्जाऽऽसीन्मम तेन साऽप्यपहृता तत्कालयोग्यैः क्रमैः ॥ १९ ॥

अमरुकस्यैतौ ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां संभोगाविष्करणपद्धतिः ॥

कुलटापद्धतिः (८७)

उच्छ्वासः खण्डखण्डस्तरलितहृदये मूकता भूषणाना-
मुक्तिप्रत्युक्तिबन्धोऽप्यभिनयविहितः पांसुला भूरसुशय्या।
तूष्णीमेव प्रमादानुनयनकलहाश्चुम्बनं शब्दशून्यं
यत्रैतत् स्वस्ति तस्मै निभृतनिधुवनायेति नान्दी नमोऽस्तु ॥ १ ॥

अये को जानीते निजपुरुषसङ्गो हि न तथा
यथा चेतस्त्रीणां परपुरुषसङ्गो रमयते।
अपि स्वैरं भुक्त्वा दिवसमखिलं वासरकृता
करस्पर्शादिन्दोर्मुकुलयति नेत्राणि नलिनी ॥ २ ॥

देवराजस्य।

भ्रूभेदैः कतिचिद्गिरा कुटिलया काश्चित्कियत्यः स्मितैः
स्वैरिण्यः प्रथयन्ति मन्मथशरव्यापारवश्यं मनः।
कामाचिन्पुनरङ्गकेषु मसृणच्छायेषु गर्भस्थितो
भावः काचपुटेषु पुष्करामिव प्रव्यक्तमालोक्यते ॥ ३ ॥

अभिनन्दनस्य।

अये कोऽयं वृद्धो गृहपरिवृढः किं तव पिता
न मे भर्ता किन्तु व्यपगतदृगन्यश्च बधिरः।
हुहुं श्रान्तोऽद्याहं शिशयिषुरिहैवापवरके
क यामिन्यां यामि स्वपिमि ननु निर्दंशमशके ॥ ४ ॥

श्रीसोचदेवस्य[1]।

शून्यं वेश्म चिराद्गतो गृहपतिर्जाताऽधुना शर्वरी
स्थातुं नोचितमत्र गच्छ निपुणं लोकैरनालोकितः।
इत्थं लोलदृशा ह्यसावभिहितो दासीमुखेनाध्वगः
स्मित्वा किञ्चिदिव क्व यामि रजनी यातेत्युदीर्य स्थितः ॥ ५ ॥

कस्यापि।

१. त क पाठभेद।

आकारैर्न विदन्ति व[क्र]फणितीर्बोद्धुं न मेधाविन-
शब्दाख्येयनिजाशयं कुलवधूवर्गस्य नैतद्व्रतम् ।
ग्रामेऽस्मिन् ऋजुवाच्यवाचकहतात्मानो युवानो जडा-
स्तत्त्वज्ञोपगताध्वगावधिरयं कामज्वरः सह्यताम् ॥ ६ ॥

हरिहरस्य।

दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि क्षणमिहाप्यस्मद्गृहे दास्यसि
प्रायेणास्य शिशोः पिता न विरसाः कौपीरपः पास्यति ।
एकाकिन्यपि यामि तद्वनमितः स्रोतस्तमालाकुलं
नीरन्ध्रास्तनुमालिखन्तु जरठच्छेदा नलग्रन्थयः ॥ ७ ॥

विज्जाकायाः ।

एषां गोपवधूविलाससुहृदां राधारहस्साक्षिणा
भद्रं भद्रकलिन्दशैलतनयातीरे लताशाखिनाम् ।
विच्छिन्ने स्मरतल्पकल्पनविधिच्छेदाय योगेऽधुना
ते जाने जरठीभवन्ति विलसन्नीलत्विषः पल्लवैः ॥ ८ ॥

कस्यापि ।

यः कौमारहरः स एव हि वरस्ताश्चन्द्रगर्भा निशाः
प्रोन्मीलन्नवमालतीसुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः ।
सा चैवास्मि तथाऽपि चौर्यसुरतव्यापारलीलाविधौ
रेवारोधसि वेतसीतरुतले चेतः समुत्कण्ठते ॥ ९ ॥

शिलाभट्टारिकाया. ।

व्यपेतव्याहारं गतविविधशिल्पव्यतिकर
करस्पर्शारम्भे विगलितदुकूलान्तवसनम् ।
मुहुर्बद्धोत्कम्पं दिशि दिशि मुहुः प्रेक्षितदृशो-
रहल्यासुत्राम्णोः क्षणिकमिव तत्सङ्गतमभूत् ॥ १० ॥

कस्यापि ।

१. सन्वरमिति शार्ङ्गधरीय पाठ ।

एकाकिनी यदबला तरुणी तथाऽह-
मस्मिन् गृहे गृहपतिश्च गतो विदेशम्।
कं याचसे तदिह वासमियं वराकी
श्वश्रूर्ममान्धबधिरा ननु मूढ पान्थ ॥ ११ ॥

अम्बा शेतेऽत्र वृद्धा परिणतवयसामग्रणीरत्र तातो
निःशेषागारकर्मश्रमशिथिलतनुः कुम्भदासी तथाऽत्र।
अस्मिन् पापाऽहमेका कतिपयदिवसप्रोषितप्राणनाथा
पान्थायेत्थं तरुण्या कथितमवसरव्याहृतिव्याजपूर्वम् ॥ १२ ॥

रुद्रस्यैतौ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां कुल्टापद्धतिः ॥

सङ्कीर्णपद्धतिः ॥ (८८)

नखपदशबलेषु कामिनीनां पृथुलतरेषु नितम्बमण्डलेषु ।
पुलकितमनसां जयन्ति यूना नयनसरोजगतागतानि तानि ॥ १ ॥

नाथकुमारस्य ।

लक्ष्मीश्चामरभासिनी परिचयस्मेरा सुहृत्सङ्कथा
रूपं पुष्पशरोपमं [रतिपतेर्लीलो]पमं यौवनम् ।
पार्श्वे जीवितजीवितं प्रियतमाः श्यामाः शशाङ्काङ्किता
गेयं श्रोत्ररसायनं सुकृतिनां सम्पूर्णपुण्योत्सवः ॥ २ ॥

कुलाभिमाने विभवो विभवेऽभिनवं वयः ।
यौवनेऽभिमता कान्ता भोगोऽयं भाग्यसम्पदाम् ॥ ३ ॥

उद्यानं कौमुदी गीतं कान्ता केलिः सुहृत्कथा ।
कृतिनां सुकृतक्रीतः स्वर्गभोगो भुवि स्थितः ॥ ४ ॥

क्षेमेन्द्रस्यैतौ ।

अस्माकं सखि वाससी न रुचिरे ग्रैवेयकं नोज्ज्वलं
नो वक्रा गतिरुद्धतं न हसितं नैवास्ति कश्चिन्मदः ।
किन्त्वन्येऽपि जना वदन्ति सुभगो ह्यस्याः पतिर्नान्यतो
दृष्टिं पातयतीति विश्वप्रियता मन्यामहे दुःस्थितम् ॥ ५ ॥

रुद्रस्य ।

मधु च विकसितोत्पलावतंसं शशिकरपल्लवितं च हर्म्यपृष्ठम् ।
मदनजनितविभ्रमा च कान्ता फलमिदमर्थवतां विभूतयोऽन्याः ॥ ६ ॥

भर्तृमेण्ठस्य ।

प्रतिरजनि प्रतिदिवसं वहिरवहिश्चण्डि डिण्डिमं दत्वा ।
काणवधूदृग्वलितैर्विश्वं पुनराकुलीभूतम् ॥ ७ ॥

---

१ परिचित तीरो क ख च परिचित लीलो ग घ २ लो वसन्त क पाठभेद ।

कोपं संवृणु कोपनेऽश्रुसलिलैर्धौताञ्जने किं दृशौ
किं कोपादलकावली विलुलिता खिन्नाऽसि किं मन्युना।
कर्णोत्तंसितपद्मरागशकलप्रत्यर्पितश्शोणिमा
फालेऽस्मिन् सुभगस्य नान्यवनितापादाम्बुजालक्तकः॥ ८॥

हरिहरस्यैतौ।

संसारः प्रतिभाति येन सरसः सर्वाण्यहानि क्षणा-
यन्ते जीवितयौवने सफलता दत्तः सरूपश्रिणी।
चन्द्रोद्यानवसन्तकोकिलकुहूलापादिकानामुपा-
देयत्व कुरुते च यद्विजयते तत् प्रेम यूनोश्चिरम्॥ ९॥

श्रीभीमसिंहपण्डितस्य।

नमस्यं तरक्षखीप्रेम घण्टारणितसोदरम्।
क्रमक्रशिमनिःसारमारम्भगुरुडम्बरम्॥ १०॥

दम्पत्योः पाक्षिकात्प्रेम्णः प्रेमाभावः सुखावहः।
एककर्णस्थताटङ्कादताटङ्कं वरं मुखम्॥ ११॥

कयोरप्येतौ।

अन्यमुखे दुर्वादो यः प्रियवदने स एव परिहासः।
इतरेन्धनजन्मा यो धूमः सोऽगरुभवो धूपः॥ १२॥

गोवर्धनाचार्यस्य।

नद्या इव प्रवाहो विषमशिलासङ्कटस्खलितः।
विघ्नितसमागमसुखो मनसिशयः शतगुणी भवति॥ १३॥

कालिदासस्य।

स्वादूनां प्रथमाय रूपविभवं मिथ्या मिथस्तन्वते
प्रेम्णे स्वस्ति मनोभवैकसुहृदे यस्य प्रसादादिह।
दम्पत्योरनपेक्षितप्रियसखीचित्रप्रकारोक्तयो
जायन्ते महरान्तरेऽपि शतशः कोपप्रसादादयः॥ १४॥

[1]राजशेखरस्य।

---

1 प्रियतम क पाठभेद।

तारुण्यातिशयः स कोऽपि विकसत्सौन्दर्यमुद्राङ्कित-
श्चातुर्यं नवभङ्गिसङ्गि तदहो यस्यां समुज्जृम्भते ।
एकाऽप्यस्ति किमीदृशीन्दुवदना सोऽप्यस्ति किं यत्कृते
सास्रं शुष्यति मुह्यति प्रलपति प्रेम्णा तदप्यद्भुतम् ॥ १५ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य ।

यत्पराधीनयोः प्रेम दैवात् किमपि जायते ।
तत्रानुत्सृज्य लज्जां वा जीवितं वा कुतः सुखम् ॥ १६ ॥
यत्रावकाशलेशोऽस्ति नोपचारविचारयोः ।
तद्वयानं प्रेम चाशेषदुःखहृद्योगिभोगिनोः ॥ १७ ॥

प्रज्ञानन्दस्य ।

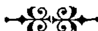
अवचनं वचनं प्रियसन्निधावनवलोकनमेव विलोकनम् ।
अवयवावरणं च यदंशुकव्यतिकरेण तदङ्गसमर्पणम् ॥ १८ ॥

स्त्रीमुद्रां मकरध्वजस्य परमा सर्वार्थसम्पत्करी-
मेतां ये प्रविहाय यान्ति कुधियः स्वर्गापवर्गेच्छया ।
तदोर्षेर्विनिहत्य ते द्रुततरं नग्नीकृता मुण्डिताः
केचिद्रक्तपटीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे ॥ १९ ॥

एको बाणः स्फुरति वलितालोकनं कामिनीनां
कामस्यान्यो मलयपवनः कामिनां मर्मभेदी ।
वीणावेणुक्वणितमपरश्चूतपुष्पं तुरीयः
सर्वोत्कण्ठप्रथमसचिवः पञ्चमः पञ्चमोऽपि ॥ २० ॥

केषामप्येते ।

इति श्रीमद्गारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सङ्कीर्णपद्धतिः ॥

हासपद्धतिः (८९)

मातस्तातस्य मौलौ निवसति किमिदं पुत्र शीतांशुलेखा
फाले किं नेत्रमेतज्ज्वलितशिखिशिखं किं गले कालकूटः।
नाभेर्मूले किमेतत्तडिति तनयजां भारतीं भावयित्वा
तिर्यग्व्यामीलिताक्षी करपिहितमुखी पार्वती वः पुनातु ॥ १ ॥

॥ कस्यापि ॥

गत्वा द्वारवतीं नयामि दिवसानाराधयन्ती हरिं
दृष्ट्वा चाऽनशनेन जीवितमिदं मुञ्चामि भागीरथीम्।
मातः मातरितिप्रवर्तितकथा निर्वेदमातन्वती
रण्डा नक्तमनन्तनिर्भररतप्रीता सुखायास्तु वः ॥ २ ॥

ऋज्वी दृष्टिरनुल्बणं विहसितं मन्दं परिस्पन्दितं
द्वेषो नर्मणि दूरतीर्थगमने यत्नो रतिर्लिङ्गिषु।
यस्यास्त्यक्तसुखस्पृहं किल वपुः पीनाल्पलम्बस्तनी
सक्षीरा विटचेटकैकमहिषी रण्डा शिवायास्तु वः ॥ ३ ॥

॥ हरगणस्य ॥

लभ्यान्यङ्गविलेपनानि सुलभास्ताम्बूलसम्पत्तयः
कल्प्यन्ते च मृदूनि चीनवसनान्यभ्येति काऽपि द्युतिः।
किं चोच्चैर्घटते विमर्दसुलभः संभोगलीलारसो
रण्डा वित्तवतीति हन्त महतः पुण्यस्य पाकक्रमः ॥ ४ ॥

अभ्यस्तेऽपि[3] हि नाम वस्तुनि चिरादज्ञानसंभावनं
शौचाशौचविवादिता विशकलस्मृत्यक्षरावर्तनम्।
वारं वारमृणोपघातकथनं कोऽप्येष दम्भात्मनां
प्रायो दग्धदुराशवञ्चनविधौ जागर्त्यपूर्वः क्रमः ॥ ५ ॥

१. न २ लप्स्यामि क. पाठभेदौ ३ प्यभिराम क पाठभेद

भ्रातस्तर्क कदर्थितोऽसि कविते यातासि दीना दशा
मीमांसे सखि वञ्चितासि सुहृदो वेदाः कुतः शर्म वः ।
धूर्तैर्निःस्पृहतामिषेण भवतामाधाय मौलौ पदं
हृत्वा वित्तवतां धनानि सुचिरं साम्राज्यमातन्यते ॥ ६ ॥

पाणौ ताम्रघटी कुशाः करतले धौतोज्ज्वले वाससी
फाले मृत्तिलकः सचन्दनरसो न्यस्तैकपुष्पं शिरः ।
दूरोत्क्षिप्तपदा गतिर्दृढतरव्याश्लिष्टदन्ता गिरः
सोऽयं वञ्चयितुं जगद्भगवतो डम्भस्य देहक्रमः ॥ ७ ॥

स्नायं स्नायमनारतं धनवतामग्रे निरीहव्रताः
प्रायो मृत्तिलदर्भसंग्रहधनाः सम्मोहयन्तो जगत् ।
अम्भःकेलिकृतावतारतरुणीनीरन्ध्रवक्षोरुह-
द्वन्द्वालोकनकूणितेक्षणयुगं ध्यायन्त्यमी डाम्भिकाः ॥ ८ ॥

वैराग्यभङ्गिरचनावचनैः प्रतार्य रण्डाश्चिराय विकटस्तनसन्नताङ्गीः ।
ब्रह्मोपदेशमिषसङ्गतगण्डभित्ति निःशङ्कचुम्बनरसैः कितवा द्रवन्ति ॥ ९ ॥

करकजलपूतभूतलनिहितपदो विहितविकृतहुंकारः ।
अपि वितथमन्त्रगणनाव्यग्रसमग्राङ्गुलीपर्वा ॥ १० ॥

वेश्यावेश्मसु सीधुगन्धिललनावक्त्रासवामोदितै-
र्नीत्वा निर्भरमन्मथोत्सवरतैरुन्निद्रचन्द्राः क्षपाः ।
सर्वज्ञा इति दीक्षिता इति चिरंमात्ताग्निहोत्रा इति
ब्रह्मज्ञा इति तापसा इति दिवा धूर्तैर्जगद्वञ्च्यते ॥ ११ ॥

कृष्णमिश्रस्य ।

चेट्यः कदाचन कदाचन पण्यनार्यः
कन्याः कदाचन कदाचन चण्डरण्डाः ।
इत्थं चिरं विहरतोऽपि सखे परस्त्री-
वाञ्छारसे न परितृप्यति चान्तरात्मा ॥ १२ ॥

केषामप्येते ।

१ रता क पाठभेद । २ हुत ख च ३ तृप्य क ख च

न विद्या न च वक्तृत्वं नैषा काऽपि विदग्धता ।
तथाऽपि धत्ते पात्रत्वममतिग्रहभावना ॥ १३ ॥

सर्वज्ञवासुदेवस्य ।

स्नानं सिन्धुजले विधाय जनतासन्ने निषण्णस्तटे
काषायेण घनावकुण्ठिततनुः प्राप्तः परिव्राजकः ।
सूपापूपघृतोत्तरा मधुमती भिक्षा यतो लभ्यते
यस्मिन् वा गतभर्तृका युवतयस्तत्तद्गृहं ध्यायति ॥ १४ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

कन्थां वहसि दुर्बुद्धे गर्दभैरपि दुर्वहाम्[1] ।
शिखायज्ञोपवीताभ्यां भारः कस्ते भविष्यति ॥ १५ ॥

कस्यापि ।

प्रामाण्यमाक्षिपति साधयतां शिवादीन्
देवानभीः किमपि दुर्मतिरागमानाम् ।
पुत्रे शिशौ विकृतिमीषदवेक्ष्य भीतो
धावत्ययं प्रतिनिशं सबलिः श्मशानम् ॥ १६ ॥

श्रमणः श्रावकवृद्धामुक्तविधौ दशति नाधरं दत्तम् ।
मदिराक्षि मांसभक्षणमस्मत्समये विरुद्धमिति ॥ १७ ॥

केशोल्लुञ्छनसाम्येऽपि हन्त पश्यैतदन्तरम् ।
उपस्थाः कीटमश्नन्ति घृतभक्तं दिगम्बराः ॥ १८ ॥

केषामप्येते ।

वन्दे पद्मिनि धर्मलाभ भवती प्राप्ता जिनेन्द्रालयं
किं मेऽन्यत्र किमुच्यते तव मनःश्रद्धा भवन्तो विदुः ।
इत्याकूतमृदुस्मितेन [वच]सा जल्पन्ति ये श्रावकी
तन्नाभीनिपतद्दृशः करचटेतेसेवडेकेपटे (?) ॥ १९ ॥

मदनस्य ।

१ दुर्भराम् क पाठभेद २. काट, क, ख, च, कटि क पाठभेद-

अभ्यस्य पवनविजयं व्याख्याय च शैवसंहिताः सकलाः।
मरणसमये गुरूणां पर्देवदसवो विनिष्क्रान्ताः ॥ २० ॥

इच्छालस्य।

कृषीवलानां भुवि कालवर्षादकालवर्षाद्भिषजां प्रमोदः।
सस्यप्रवृद्धिं कुरुते हि पूर्वः प्रजासु रोगप्रचयं द्वितीयः ॥ २१ ॥

दृष्टे रवौ सरसिजं कुमुदं हिमांशौ
नीलाम्बुवाहनिविडे गगने शिखण्डी।
प्रायस्तथा न हि वहन्ति विकासलक्ष्मीं
व्याधौ यथा धनवतो भिषजां मुखानि ॥ २२ ॥

धत्सेऽन्ना(ज्ञा)नि न धार्यसे च बहुभिर्वेत्सि स्वयं सङ्गतान्
पङ्क्त्यां यासि वचो ददासि शिरसः शक्तोपि संचालने।
निर्मुक्तो गुरुलङ्घनव्यतिकरात्तृष्णा न चोष्णा(ष्मा)पि ते
सानन्दोऽद्य वियोगरोगरहितो दृष्टोऽसि जीवन्पुनः ॥ २३ ॥

कार्पासकोशोज्ज्वलकेशसञ्चया पयोधरालिङ्गितमन्मथालया।
गलौ जरद्भल्लकसन्निभावुभौ तथापि रण्डा सुरतं न मुञ्चति ॥ २४ ॥

मर्कटमुखि मरिचस्तनि मुरजोदरि मुष्टिमेयकटिदेशे।
मार्जारशावनयने स्मरामि कान्ते तवाङ्गानि ॥ २५ ॥

कटिर्मुष्टिग्राह्या द्विपुरुषभुजग्राह्यमुदरं
स्तनौ घण्टालोलौ जघनमिव गन्तुं व्यवसितौ।
स्मितं भेरीनादो मुखमपि च पन्युर्भयकरं
तथाप्येषा रण्डा परिभवति सन्तापयति च ॥ २६ ॥

भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिः प्रवृत्तिर्गुरुलङ्घने।
मुखे कटुकता नित्यं धनिनां ज्वरिणामिव ॥ २७ ॥

कोशं कुशेशय विकासय संश्रितालौ प्रीतिं कुरुष्व यदसौ दिवसस्तवास्ते।
दोषागमे निविडराजकरप्रपातदुःस्थे समेष्यति पुनस्तव कः समीपम् ॥ २८ ॥

१ तक्रस्योपरि दृश्यते च महती प्रीतिर्न चोष्माऽस्ति तत् दृक्स्वास्थ्य च (नि)वियोगगम्बिरहितो दृष्टोऽसि जीवन् सखे ॥ पाठान्तरम् क ख च २ काशो क पाठभेद

आलिङ्गिता परैर्यान्ति प्रस्खलन्ति समे पथि।
अव्यक्तानि च भाषन्ते धनिनो मद्यपा इव ॥ २९ ॥

अधिकाराभिषेकेषु मृदङ्गवचनं शृणु।
बद्धा दण्डहता रिक्ता भविष्यसि यथा वयम् ॥ ३० ॥

कस्यापि।

सत्त्वार्णं लोलनेत्रं कुलयुवतिमुखं दृश्यते सानुकम्पं
रण्डानामर्धलज्जाञ्चितमधिपुलकं स्पृश्यते पीनमङ्गम्।
क्लीबानां खाद्यतेऽन्तश्चिरविहितधनं काष्ठमूलामितोयैः
पूर्वं विप्राकुलानां सकलसुखनिधिर्वैद्यविद्याभिवन्द्या ॥ ३१ ॥

दीपकस्य।

आपूर्यमाणपलितं सुभगत्वकामः
सार्धं प्रयाति दयिता पलिताधिकेन।
पुष्पेक्षणत्वमपि शश्वदपोह्य पा(सा?)कं
याति मिथो निकटमेव विलोचनेन(?) ॥ ३२ ॥

सूक्तिसहस्रात्।

यस्मिन्नास्ति कचग्रहव्यतिकरो यस्मिन्न पीनस्तन-
द्वन्द्वाश्लेषरसो न यत्र करजैरुच्चावचाः केलयः।
प्रत्यङ्गं न च यत्र चुम्बनविधिर्नो यत्र कण्ठध्वनिः
तत्पुंसः कुलगेहिनीरतमिति स्पष्टो हि विष्टिक्रमः ॥ ३३ ॥

ससंभ्रमकचग्रहव्यतिकराकुला वेपते
नखक्षतिषु निर्भरं स्फुरितबाष्पमारोदिति।
दिशः सभयमार्जवस्तिमितलोचनं वीक्षते
पशुश्च कुलगेहिनी चतसृणामनर्थान्तरम् ॥ ३४ ॥

सर्वज्ञवासुदेवस्यैतौ।

काकाल्लौल्यं यमात् क्रौर्यं स्थपतेर्दृढघातिताम्।
एकैकाक्षरमादाय कायस्थः केन निर्मितः ॥ ३५ ॥

१ नास्ति ख च २. भेदि क पाठभेद.

लेखनित्यतकर्णस्य कायस्थस्य न विश्वसेत् ।
येनोनिदश्चितोयेन गकारान्तररेखका (?) ॥ ३६ ॥

कलमान्तनिर्गतमषीबिन्दुव्याजेन साञ्जनाश्रुकणा ।
कायस्थलुण्ट्यमाना रोदिति खिन्नेव राजश्रीः ॥ ३७ ॥

शतवेदी[1] मे सिद्धः सहस्रवेदी[2] रसोऽपि निर्यानः ।
इति वदति धातुवादी नग्नो मलिनः कृशो रूक्षः ॥ ३८ ॥

प्रथमं स्ववित्तमखिलं कनकार्थी भस्मसात् स्वयं कुरुते ।
पश्चात्स्वधनादधिकं विनाशयति वञ्चनानिपुणः ॥ ३९ ॥

उत्तिष्ठति नमति वणिक् पृच्छति कुशलं ददाति च स्थानम् ।
निक्षेपपाणिमाप्तं दृष्ट्वा धर्म्याः कथाः कुरुते ॥ ४० ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

पितरि मृतेऽपि हि वेश्या रोदिति हा तात तात तातेति ।
उपभुक्तखदिरवीटिकजनिताधररङ्गभङ्गभयात् ॥ ४१ ॥

उच्छटस्य ।

तल्पे नितम्बतलमात्रनिरस्तवस्त्रां सङ्गस्य धृष्टवनितां हृतकामवेगः ।
निर्वृत्यमन्थ इव मन्मथजं समग्रं लज्जानतो भवनतः सपदि व्यपैति ॥४२॥

सर्वज्ञवासुदेवस्य ।

अविदग्धः श्रमकठिनो दुर्लभयोषिद्युवा जडो विप्रः ।
अपमृत्युरुपक्रान्तः कापिव्याजेन मे रात्रौ ॥ ४३ ॥
शृणु सखि कौतुकमेकं ग्रामीणककामिना यदद्य कृतम् ।
सुरतसुखमीलिताक्षी मृतेति भीतेन मुक्ताऽस्मि ॥ ४४ ॥

दामोदरगुप्तस्यैतौ ।

दुर्दर्शैः कृपणैः पणो यदि भवेद्बाला बलाद्भुज्यते
कन्दर्पप्रतिमोऽपि हन्त तरुणो निष्काम्यते निर्धनः ।
आस्ते लोहमयार्गलेव भवनद्वारे चिरं जाग्रतो-
र्धूर्नोर्भाग्यविपर्ययेण जरती नाद्यापि मृत्युं गता ॥ ४५ ॥

नायकुमारस्य ।

---

१ वेरी के पाठभेद २ वे धी क पाठभेद ३ प्रसिकान् क ख च

कांश्चिच्चाटुवचःशतैर्निजसुताप्रेमातिरेकैः परा-
न्नन्यान्वक्ररवाक्रमैर्धनवतः प्रापय्य गेहं निजम्।
प्राग्दत्तग्रहणप्रगल्भकितवव्याजाद्वष्टभ्य तान्
कुट्टिन्यः स्फुटमप्रगल्भचरितानेतान्निहन्तुं क्षमाः ॥ ४६ ॥

सर्वज्ञवासुदेवस्य।

भगदत्तप्रभावाद्या कर्णशल्योत्कटस्वना।
सेनेव कुरुराजस्य कुट्टनी किन्तु निष्कृपा ॥ ४७ ॥

क्षेमेन्द्रस्य।

प्रेमद्रुमोद्दलनतीक्ष्णकुठारधारा रूक्षाक्षिवीक्षणविलक्षणचित्तवृत्तिः।
नार्द्रीभवन्मरुधरेव महाप्रबन्धैर्वज्रं पिनष्टि कठिनं खलु कुट्टनी सा ॥ ४८ ॥

स्फुरत्कुन्दश्रेणीविशददशना धौतवसनाऽ-
मले फाले किंचित्तिलकरचना चारुवचना।
इयं यूनां चेतःप्रहरणधरा सम्यगधरा
प(व ?)राका(की ?)रा[के]न्दुप्रतिमवदनाऽतिमवदना ॥ ४९ ॥

कस्यापि।

भार्यायै पतिदेवतापरगतिं शंसत्यसत्यै पुमान्
कश्चित्तां नियमैर्नियन्तुमपटुः कोपेन संन्यस्यति।
अन्यो गच्छति जाह्नवीमथ परो राजानमप्यावयो-
र्वेशं दूषय नेति भोः कथय मे कस्तेषु मानोन्नतः ॥ ५० ॥

सूक्तिसहस्रात्।

नाहं स्वर्गफलोपभोगतृषिता नाभ्यर्थितस्त्वं मया
सन्तुष्टस्तृणभक्षणेन सततं साधो न युक्तं तव।
स्वर्गं यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे यदि(ननु ?)प्राणिनो
यज्ञं किं न करोषि मातृपितृभिः पुत्रैः सदा बान्धवैः ॥ ५१ ॥

कस्यापि।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां हास्यरसपद्धतिः ॥

करुणः (९०)

आदाय मांसमखिलं स्तनवर्जमङ्गे
मा मुञ्च वागुरिक यामि कुरु प्रसादम् ।
सीदन्ति शष्पकवलग्रहणानभिज्ञा
मन्मार्गवीक्षणपराः शिशवो मदीयाः ॥ १ ॥

नरदेववर्मणः ।

हृदयान्नापयातोऽसि दिक्षु सर्वासु दृश्यसे ।
वत्स राम गतोऽसीति सन्तापादनुमीयसे ॥ २ ॥

लक्ष्मणस्त्यक्तवान् प्राणान्मदर्थे मयि जीवति ।
अहमश्रूणि मुञ्चामि पश्यतान्तरमावयोः ॥ ३ ॥

अभिनन्दस्यैतौ (?) ।

मातस्तातः क्व यातः सुरपतिभवनं हा कुतः पुत्रशोकात्
कोऽसौ पुत्रश्चतुर्णां त्वमवरजतया यस्य जातः किमस्य ।
प्राप्तोऽसौ काननान्तं किमिति नृपगिरा किं तथाऽसौ बभाषे
मद्वाग्बद्धः फलं ते किमिह तव धराधीशता हा हतोऽस्मि ॥ ४ ॥

कृतककुपितैर्बाष्पाम्भोभिः सदैन्यविलोकितै-
र्वनमसि गता यस्य प्रीत्या धृताऽपि तथाऽम्बया ।
नवजलधरश्यामाः पश्यन्दिशो भवतीं विना
कठिनहृदयो जीवत्येव प्रिये स तव प्रियः ॥ ५ ॥

स्निग्धश्यामलकान्तिलिप्तवियतो वेल्लद्बलाका घना
वाताः शीकरिणः पयोदसुहृदामानन्दकेका [रवाः] ।
कामं सन्तु दृढ कठोरहृदयो रामोऽस्मि सर्वसहो
वैदेही तु कथं भविष्यति हहा हा देवि धीरा भव ॥ ६ ॥

कयोरप्येतौ ।

१ थानो २ न्ते क पाठ भेदौ ३. ल्का क ख च

कोऽहं ब्रूहि सखे स एव हि भवानार्यः स को राघवः
के यूयं वत नाथ नाथ किमिदं दासोऽस्मि ते लक्ष्मणः।
कान्तारे किमिहास्महे वद वृथा देव्या गतिर्मृग्यते
का देवी जनकाधिराजतनया हा जानकि क्वासि हा ॥ ७ ॥

महानाटकात्।

सौमित्रे ननु सेव्यतां तरुतलं चण्डांशुरुज्जृम्भते
चण्डांशोर्निशि का कथा रघुपते चन्द्रोऽयमुन्मीलति।
वत्सैतद्विदितं कथं नु भवता धत्ते कुरङ्गं यतः
क्वासि प्रेयसि हा कुरङ्गनयने चन्द्रानने जानकि ॥ ८ ॥

जयदेवस्य।

हा वत्स क्व गतोऽसि देहि वचनं केनाधुना मद्गिरा
भज्यन्तामतिदारुणाः फणिपुरद्वारार्गलाकोटयः।
पौलस्त्योऽस्य न लङ्घते वचनमित्यागत्य पत्या समं
पौलोमी क्व करोतु रावणरुषः शान्त्यर्थमभ्यर्थनम् ॥ ९ ॥

बिल्हणस्य।

गण्डूषाशोषिताब्धिप्रकटजलचरोत्फालजातस्मितानां
हेलाकृष्टार्कचन्द्राभिनवकृतमहाकुण्डलाभोगभाजाम्।
पीनांसस्थापिताशाद्विरदमदमषीमांसलस्थासकानां
दूरं यातस्य (स्स?) वत्स स्मरति दशशिरास्त्वच्छिरःक्रीडितानाम् ॥१०॥

मायूराजस्य।

भयान्मन्दं यस्याः क्रमवति कपोले परिलुठ-
न्मरुत्मत्यासन्नामलकरचनां ताण्डवयति।
समाकृष्टा केशेष्वियमशरणा राक्षसवधूः
प्लवङ्गैर्जन्तूनां दुरधिगमघोरा परिणतिः ॥ ११ ॥

मदनस्य।

१ विज क ख च

रामस्य हृदयाम्बोधौ विरहागस्त्यशोषिणे ।
और्ववत् कोऽपि कामाग्निरन्तर्ज्वलति केवलम् ॥ १२ ॥

तस्यैव ।

भूयिष्ठानि मुखानि चुम्बति भुजैर्भूयोभिरालिङ्ग्यते
चारित्रव्रतदेवताऽपि भवता कान्तेन मण्डोदरी ।
हा लम्बोदरकुम्भमौक्तिकमणिस्तोमैर्ममैकावली—
शिल्पे वागघमर्णकस्य भवतो लङ्केन्द्र निद्रारसः ॥ १३ ॥

श्रीमुरारेः ।

हे गोदावरि रम्यवारिरसिका पम्पे न दृष्टा त्वया
सा सीता कमलानि वा हृतवती नूनं विनोदाय ते ।
इत्येतत्प्रतिपादपं प्रतिलतं प्रत्यापगं प्रत्यगं
प्रत्येणं प्रतिबर्हिणं तत इतस्तां मैथिलीं पृच्छति ॥ १४ ॥

महानाटकात् ।

य स्फीतैरवधीरितः सुरतरुस्त्वत्त्यागलीलायितै—
स्तस्या[घो] भवितासि नन्दनवनक्रीडाप्रसङ्गादपि ।
यश्च स्फारविलासविक्रमकलासूत्रस्य पात्रं न ते
तेनार्धासनमाश्रितोऽसि हरिणा कस्ते प्रतिष्ठालवः ॥ १५ ॥

अक्षत्रारिकृताभिमन्युनिधनप्रोद्भूततीव्र[क्रुधः]
पार्थस्याकृतशात्रवप्रतिकृतेरन्तःक्रुधा मुह्यतः ।
कीर्णा बाष्पकणैः पतन्ति धनुषि व्रीडाजडा दृष्टयो
हा वत्सेति गिरः स्फुरन्ति न पुनर्निर्यान्ति कण्ठाद्बहिः ॥ १६ ॥

निशानारायणस्य ।

आपूर्णश्च कलाभिरिन्दुरमलो यातश्च राहोर्मुखे
सञ्जातश्च घनाघनो जलधरः शीर्णश्च वायोर्जवात् ।
उद्भिन्नश्च फलेग्रहिर्द्रुमवरो दग्धश्च दावाग्निना
त्वं चूडामणितां गतश्च जगतः प्राप्तोऽसि मृत्योर्वशम् ॥ १७ ॥

१ भ्रुव क ख च

सम्पाद्यः सखि चम्पकस्य लतया सार्धं विवाहोऽनया
नायं केलिमृगः प्रदाय हरिणीं हाहा गृहस्थः कृतः।
एवंप्रायमगादि गद्गदगिरा निर्गत्य यत्सीतया
तेनाभूदभिभूय धैर्यमिह कः पुर्यां न पर्याकुलः॥ १८॥

अत्राकण्ठं विलुठ सलिले निर्जला भूः पुरस्ता-
ज्जह्याः शोषं वदनविहितेनामलक्याः फलेन।
स्थाने स्थाने तदिति पथिकस्त्रीजन[ः] क्रान्तगात्र्या
पश्यन् सीतां किमु न कृपया वर्धितो रोदितश्च॥ १९॥

बिल्हणस्य।

यस्य त्वया व्रणविरोहणमिङ्गुदीनां
तैलं न्यषिच्यत मुखे कुशसूचिभिन्ने।
श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति
सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते॥ २०॥

मया प्रत्यादिष्टा स्वजनमधिगन्तुं व्यवसिता
स्थिता तिष्ठेत्युच्चैर्वदति गुरुशिष्ये गुरुसमे।
पुनर्दृष्टिं बाष्पप्रसरकलुषामर्पितवती
मयि क्रूरे यत्तत्सविषमिव शल्यं दहति माम्॥ २१॥

कालिदासस्यैतौ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां करुणरसपद्धतिः॥

रौद्रः (९१)

कृतमनुमतं दृष्टं वा यैरिदं गुरु पातकं
मनुजपशुभिर्निर्मर्यादैर्भवद्भिरुदायुधैः ।
नरकरिपुणा सार्धं तेषां सभीमकिरीटिना-
मयमहमसृङ्मेदोमांसैः करोमि दिशा बलिम् ॥ १ ॥

यत्सत्यव्रतभङ्गभीरुमनसा यत्नेन मन्दीकृतं
यद्विस्मर्तुमपीहितं शमवता शान्तिं कुलस्येच्छता ।
तद्द्यूतारणिसंभृतं नृपसुताकेशाम्बराकर्षणैः
क्रोधज्योतिरिदं महत्कुरुवने यौधिष्ठिरं जृंभते ॥ २ ॥

निशानारायणस्यैतौ ।

येन स्वां विनिहत्य मातरमपि क्षत्रास्रमध्वासव-
स्वादाभिज्ञपरश्वधेन विदधे निःक्षत्रिया मेदिनी ।
यद्बाणव्रणवर्त्मना शिखरिणः क्रौञ्चस्य हंसच्छला-
दद्याप्यस्थिकणाः पतन्ति स पुनः क्रुद्धो मुनिर्भार्गवः ॥ ३ ॥

त्रैलोक्यत्राणशौण्डः सरसिजवसतेः संप्रसूतौ भुजाभ्यां
यः क्षत्रं नाम वर्णः कुलिशकठिनयोर्यस्य बाह्वोर्विलीनः ।
ज्वालाजिह्वालकालानलकपिलभयभ्रान्तदेवासुराणि
व्यातन्वानो जगन्ति ज्वलति भृगुरयं पार्वतीधर्मपुत्रः ॥ ४ ॥

न्यञ्चन्न्यञ्चद्धरित्रीकृतचरणभरश्चन्द्रहासैकदृष्टि-
र्व्योमवल्गद्यौगपद्योत्सुकसकलभुजक्रान्तदिक्चक्रवालः ।
क्रोधक्रूराक्षिरक्तोत्पलरचितवियत्तोरणस्रग्भि विभ्र-
द्वक्त्राणि प्रत्यनीकप्रसरसरभसो निर्जिहीते दशास्यः ॥ ५ ॥

एते श्रीमुरारेः ॥

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां रौद्ररसपद्धतिः ॥

वीरः (९२)

प्रायेण सुकरं दानं प्रायेण सुकरं तपः।
प्राणानपेक्षव्यापारः पुनर्वीरस्य दुष्करः॥ १॥

कस्यापि।

क्षुद्राः सन्त्रासमेनं विजहत हरयो भिन्नशक्रेभकुम्भा
युष्मद्गात्रेषु लज्जां दधति परममी सायकाः संपतन्तः।
सौमित्रे तिष्ठ पात्रं त्वमसि नहि रुषो नन्वहं मेघनादः
किंचिद्भ्रूभङ्गलीलानियमितजलधिं राममन्वेषयामि॥ २॥

कपोले जानक्याः करिकलभदन्तद्युतिमुषी
स्मरस्मेरं गण्डोड्डमरपुलकं वक्त्रममलम्।
मुहुः पश्यन् शृण्वन् रजनिचरसेनाकलकलं
जटाजूटग्रन्थिं द्रढयति रघूणां परिवृढः॥ ३॥

महानाटकादेतौ।

जन्मेन्दोरमले कुले व्यपदिशस्यद्यापि धत्से गदां
मां दुःशासनकोष्णशोणितसुराक्षीवं रिपुं भाषसे।
दर्पान्धो मधुकैटभद्विषि हरावप्युद्धतं चेष्टसे
मत्त्रासान्नृपशो विहाय समरं पङ्केऽधुना लीयसे॥ ४॥

निशानारायणस्य।

अप्राप्तप्रथमावकर्तनरुषा व्यानम्रमूकीभव-
द्वक्त्रेष्वन्यशिरस्सु यस्य दहने छिन्नं शिरो जुह्वतः।
उच्चार्य स्वयमेव मन्त्रमकरोन्नास्याहमित्यात्मन-
स्त्याग पङ्क्तिमुखः स विक्रमसुहृद्वीरः कथं वर्ण्यते॥ ५॥

मायूराजस्य।

निस्त्रिंशप्रतिबिम्बितेन यदु(उ?)रःकम्पेन वीरव्रत-
मौढिस्से(र्ने?)ति न चन्द्रहासमधुनोत्कण्ठच्छिदापर्व(कर्म?)णि ।
जुह्वद्यः स्वशिरांसि शङ्करपुरो हाकारवैरेण न
स्वाहाकारमुदाहरन्न स दशग्रीवो गिरां गोचरः ॥ ६ ॥

किञ्चित्कोपकलाकलापकलनाहङ्कारविभ्रद्भ्रुवो-
विक्षेपादकरोदसौ रघुपतिर्लङ्कापतेः पत्तनम् ।
क्रन्दत्फेरु रटत्करेणु विचटद्दारु स्फुटद्गुग्गुलु
प्रक्रीडत्कपि निश्वसत्फणि रणज्झिल्लि भ्रमद्वीपि च ॥ ७ ॥

महानाटकादेतौ ।

मूले पञ्च ततश्चतुष्टयमिति स्वस्वसन्निवेशैः शिरः-
पुष्पैरन्यतमावलोकनमितश्च्छोणितैरर्चितः ।
हस्तस्पर्शवशेन मूर्ध्नि दशमं मूर्धानमारोपयन्
शंभोरद्भुतसाहसैकरसिकः कैर्न श्रुतो रावणः ॥ ८ ॥

कस्यापि ।

सन्तुष्टे तिसृणां पुरामपि रिपौ कण्डूलदोर्मण्डल-
क्रीडाकृत्तपुनःप्ररूढशिरसो वीरस्य लिप्सोर्वरम् ।
याच्नादैन्यपराञ्चि यस्य कलहायन्ते मिथस्त्वं वृणु
त्वं वृण्वित्यभितो मुखानि स दशग्रीवः कथं वर्ण्यते ॥ ९ ॥

स्वेपूत्कृत्य हुतेषु मूर्धसु जवादग्नेः स्फुटित्वा बहि-
र्व्याकीर्णेष्वलिकेषु देवलिपिभिर्दृष्ट्वाऽपि रामायणम् ।
चित्तेनास्खलितेन यस्तदधिकं ब्रह्माणमप्रीणयत्
कस्तस्मै प्रथमाय मानिषु महावीराय वैरायते ॥ १० ॥

एतौ श्रीमुरारेः ।

कण्ठश्रेणिविशीर्यमाणरुधिरप्राग्भारभग्नद्युते-
र्येन स्मेरमुखेन होमशिखिनः सन्धुक्षणाकाङ्क्षिणा ।
भ्रूभङ्गः शितिकण्ठकण्ठफणिने फूत्कारहेतोः कृतः
शौण्डीर्यव्रततुष्टधूर्जटिरयं किं वर्ण्यते रावणः ॥ ११ ॥

वीरोऽसौ किमु वर्ण्यते दशमुखश्छिन्नैः शिरोभिः स्वयं
यः पूजास्रजमुत्सुकं घटयितुं देवस्य खट्वाङ्गिनः।
सूत्रार्थी हरकण्ठसूत्रभुजगव्याकर्षणायोद्यतः
साटोपं प्रमथैः कृतभ्रुकुटिभिः स्थित्वाऽन्तरे वारितः॥ १२॥

अर्धासने समधिरोप्य सुरद्विपस्य
शक्रोऽपि यद्युधि शचीं कवचीकरोति।
धीरस्य तस्य सहते दशकन्धरस्य
कस्साहसैकरसिकः करवालधाराम्॥ १३॥

शूराः श्रोत्रपथे न नः कति कति प्राञ्चः पदं चक्रिरे
तेषामेव विलङ्घ्य साम्यसरणिं जागर्ति लङ्काभटः।
यद्दोर्मण्डलगाढपीडनवशाश्लिष्टच्युतरक्तच्छटा-
शङ्कामङ्कुरयन्ति शङ्करगिरेरद्यापि धातुद्रवाः॥ १४॥

कलिङ्गस्य।

येऽहंपूर्विकया महारभजन खड्गस्य मां छिन्धि मां
छिन्धीत्युक्तिपराः पुरारिपुरतो लङ्कापतेर्मौलयः।
ते भूमौ पतिताः पुनर्भवनवानालोक्य मूर्ध्नो वरं
याचिष्यन्त इमे हि नो वयमिति प्रीत्याऽट्टहासं व्यधुः॥ १५॥

ये लङ्काधिपतिप्रतापदहनैः प्लुष्यन्त एव ग्रहा
दिक्पालाश्च कदम्बकेन हनुमन्निर्दग्धलङ्कार्चिषाम्।
आलीढाम्बरदिङ्मुखेन दधिरे सन्तोषमित्यग्निना
दग्धस्यौषधमग्निरित्युपचयं स्थाने जनोक्तिर्गता॥ १६॥

मदनस्यैतौ।

रामः किं कुरुते न किञ्चिदपि च प्राप्तः पयोधेस्तटीं
कस्मात्साम्प्रतमेवमेव हि ततो बद्धः किमम्भोनिधिः।
क्रीडाभिः किमसौ न वेत्ति यदयं लङ्कापतिर्वर्तते
जानात्येव विभीषण[ःस्व] निकटे लङ्कापदे स्थापितः॥ १७॥

इन्द्रकवेः।

---

१ भिश्ठि क ख च। भि स्थि शार्ङ्गधरीये २ णस्य क ख च.

स्वैरं कुरुत वै[1] तावत् सुमनःपातमाहवे ।
अन्यथा सुमनःपातं कुम्भकर्णः करिष्यति ॥ १८ ॥

काकुत्स्थस्य प्रतापाग्निर्दीप्तपिङ्गैर्वलीमुखैः ।
निर्वाणो राक्षसेन्द्रस्य मन्ये नीलैर्निशाचरैः ॥ १९ ॥

धीवरो माल्यवानेकः प्रविष्टो वाहिनीमपि ।
यन्नीतिगुणजालान्तः पतन्त्यनिमिषाः क्षणात् ॥ २० ॥

एकस्मिन्ननु पातितेऽपि शिरसि क्रोधोपशान्तिः कुतः
स्याच्चेत्किन्तु तथा स्वमूर्धपतनं दृष्टं न यत्रारिणा ।
एतन्मूर्धबहुत्वतः फलमिदं त्वत्तो मया लप्स्यते
छिन्नं छिन्नमवेक्ष्य राक्षसपते यस्मादमूंस्त्यक्ष्यसि ॥ २१ ॥

॥ राजशेखरस्य ॥

सन्धानक्षण एव राघवशरैर्ये बाहवः खण्डिता-
स्तद्बाणान् परिहृत्य शीघ्रमपरे कर्षन्त्यमर्षाद्धनुः ।
मारुध्यां तु दशाननस्य विगलद्वर्णामपूर्णां गिरं
मूर्धानः परिपूरयन्ति विशिखैरन्यत्र नीता अपि ॥ २२ ॥

॥ बिल्हणस्य ॥

अस्त्राणि प्लवगाधिपेन विहिताः पौलस्त्यवक्षःस्थली-
संघट्टानलदत्तदावविपदः सीदन्ति भूमीरुहः ।
उत्पाट्य प्रहितश्च शैलशिखरो लङ्केन्द्रहस्तावली-
पिष्टोऽयं निजकुञ्जनिर्झरजलैर्जम्बालपिण्डायते ॥ २३ ॥

यद्यत्कृत्तं दशमुखशिरस्तस्य तस्यैव कान्तौ
संक्रामन्त्यामतिशयवती शेषवक्त्रेषु लक्ष्मीः ।
यो यः कृत्तो दशमुखभुजस्तस्य तस्यैव वीर्यं
लब्ध्वा दृप्यन्त्यधिकमधिकं बाहवः शिष्यमाणाः ॥ २४ ॥

---

१ वे क ख च

प्रागुच्चैश्शिरसं क्षुरमनखरैः क्रौञ्चाद्रिदन्तावलं
भित्त्वा हंसमयानि मौक्तिकफलान्याकीर्य पर्यापिताम्।
सेहीं वृत्तिमधिष्ठितेऽपि हि मयि क्षात्रेण कल्पेन ते
दिष्ट्या कौतुकमाभिरामिकमसि त्वं कोऽपि वीराङ्कुरः ॥ २५ ॥

आजन्मब्रह्मचारी पृथुलभुजशिलास्तम्भविभ्राजमान-
ज्याघातश्रेणिसंज्ञान्तरितवसुमतीचक्रजैत्रप्रशस्तिः।
वक्षःपीठे घनास्त्रव्रणकिणकठिने संक्ष्णुवानः पृषत्कान्
प्राप्तो राजन्यगोष्ठीवनगजमृगया कौतुकी जामदग्न्यः ॥ २६ ॥

एते श्रीमुरारेः।

नियन्तव्याः केन स्ववशरसनावाल्लिसुभगाः
स्वगाथा गायन्तो निजसदसि के नाम न भटाः।
न तानुद्रक्ष्यामो य इह करवालद्वयमिल-
ज्झणत्कारे चक्षुर्झटिति न विलुम्पन्ति मिलिताः ॥ २७ ॥

वीररसे बलप्रोत्साह.

स्वर्गस्य मार्गा बहवः प्रदिष्टास्ते कृच्छ्रसाध्याः कुटिलाः सविघ्नाः।
निमेषमात्रेण महाफलोऽयमृजुश्च पन्थाः समरे व्यसुत्वम् २८ ॥

जीवतोऽपि निहतस्य वा रणे धर्म एव हि नरस्य योधिनः।
निश्चयान्न मरणं रणाजिरे नैव भीरुरजरामरः क्वचित् ॥ २९॥

एकतश्च सुरसुन्दरीजनः श्रीः प्रतीच्छति युयुत्सुमन्यतः।
पाप्मना सह पलायतोऽयशश्चैकतः कुलकलङ्ककारणम् ॥ ३० ॥

न पाहि पाहीति यदब्रवीदमुं ममोष्ठ तेनैवमभूदिति क्रुधा।
रणक्षितावस्य विरोधिमूर्धभिर्विदश्य दन्तैर्निजमोष्ठमास्यते ॥ ३१ ॥

हा तात ततेति स वेदनार्तः क्वणन् शकृन्मूत्रकफानुलिप्तः।
वरं मृतः किं भवने किमाजौ सन्दष्टदन्तच्छदभीमवक्त्रः ॥ ३२ ॥

---

१ पापमेव हि क पाठभेद

लोको[1]ऽशुभस्तिष्ठतु तावदन्यः पराङ्मुखानां समरेषु[2] पुंसाम् ।
पत्न्योऽपि तेषां न ह्रिया मुखानि पुरः सखीनामवलोकयन्ति ॥ ३३ ॥

संमूर्छितं संयति संप्रहारैः पश्यन्ति सुप्तप्रतिबुद्धकल्पम् ।
आत्मानमङ्के(ङ्के?)षु सुराङ्गनाना मन्दाकिनीमारुतवीजिताङ्गाः ॥ ३४ ॥

उरः कृत्वा[ऽवे[3]ध्यं]मणिफलकगाढस्थितकुच
भुजावालम्ब्यैहीत्यमरवनिता व्योमगृहगाः ।
अपद्वारेणैव त्वरितपदमाभाष्य सहसा
हतं हस्तालम्बैर्हरति सुरलोकं रणमुखात् ॥ ३५ ॥

सप्तैते वराहमिहिरस्य ।

भर्तृपिण्डानृणकरो यशःक्रममहापणः ।
सुराङ्गनास्वयंग्राहो रम्यः कालोऽयमागतः ॥ ३६ ॥

शाण्डिल्यस्य ।

क्षत्रियस्योरसि क्षत्रं पृष्ठे ब्रह्म व्यवस्थितम् ।
तेन पृष्ठं न दातव्यं पृष्ठदो ब्रह्महा भवेत् ॥ ३७ ॥

हतोऽपि लभते स्वर्गं हन्ताऽपि लभते यशः ।
उभय वो वहुगुणं नास्ति निष्फलता रणे ॥ ३८ ॥

न यज्ञैर्दक्षिणावद्भिर्न तपोभिर्न विद्यया ।
न गच्छति तथा स्वर्गं यथा मर्त्यो रणे हतः ॥ ३९ ॥

भगवतो व्यासस्यैते ।

तुमुलयुद्धम् ।

शुण्डादण्डप्रहारप्रपदविघटिताः केऽपि केचिच्च दन्त-
प्रान्तप्रत्युप्तगात्रक्षरदसृगरुणाः कुम्भियुद्धे निपेतुः ।
केचित्साचिस्थयोधोद्धुरकरविलसच्चण्डकोदण्डवल्ली-
ज्यामुक्तानेकभल्लीशतहततनवः सिद्धनारीरवापुः ॥ ४० ॥

१ क क ख २ कु ग ३ वेद्या क ख च

रक्तं नक्तश्चरौघः पिबति वमति च ग्रस्तकुन्तः शकुन्तः
क्रव्यं नव्यं गृहीत्वा मणदति मुदितो मत्तवेतालवालः।
क्रीडन्त्यव्रीडमस्मिन् रुधिरमधुवशात्पूतना नूतनाङ्ग्यो
योगिन्यो मांसमेदःप्रमुदितमनसः शूरशक्तिं स्तुवन्ति ॥ ४१ ॥

कवीश्वरस्यैतौ।

कश्चिन्मूर्छामेत्य गाढप्रहारः सिक्तः शीतैः शीकरैर्वारणस्य।
उच्छ्वासप्रस्थिता तं जिघृक्षुर्व्यर्थाकूता नाकनारी मुमूर्छ ॥ ४२ ॥

दृष्टं युद्धे शूरमाश्लिष्य काचिद्रन्तुं तूर्णं मेरुकुञ्जं जगाम।
त्यक्त्वा नाग्नौ देहमेति स्म यावत् पत्नी सद्यस्तद्वियोगासमर्था ॥ ४३ ॥

माघस्यैतौ।

परस्परं सायकविक्षताङ्गास्ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो युवानः।
कुम्भेषु लग्नाः सुप्रपुर्गजानां स्तनेषु लीना इव कामिनीनाम् ॥ ४४ ॥

भूरेणुदिग्धान्नवपारिजातमालारजोवासितबाहुमध्याः।
गाढं शिवाभिः परिरभ्यमाणा[न्] सुराङ्गनाश्लिष्टभुजान्तरालाः ॥ ४५ ॥

सशोणितैः क्रव्यभुजां स्फुरद्भिः पक्षैः खगानामुपवीज्यमानान्।
संवीजिताश्चन्दनवारिसेकैः सुगन्धिभिः कल्पलतादुकूलैः ॥ ४६ ॥

विमानपर्यङ्कतले निषण्णाः कुतूहलाविष्टतया तदानीम्।
निर्दिश्यमानान् ललनाङ्गुलीभिर्वीराः स्वदेहान् पतितानपश्यन् ॥ ४७ ॥

भगवतो व्यासस्यैते।

प्रेयान्मे दन्तिदन्तप्रवसदसुरयं वल्लभो मे विपक्षैः
कुन्तप्रोतोऽपि योऽयं स्फुरति मम रुचिस्ताण्डवीयत्कबन्धः।
अत्रास्मत्प्रेमबद्धभ्रुकुटिमुखमिदं यस्य लूनेऽपि वक्त्रे
युद्धे देवाङ्गनानामिति वरवरणे न श्रुताः केन वाचः ॥ ४८ ॥

राजशेखरस्य।

१ त्य, ग २ ङ्गी, ग.

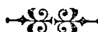
कोऽप्येष खण्डितशिरा विकसन्मुखश्रीः
प्रारब्धताण्डवविधिः सुरकामिनीभिः ।
आलोक्यते निजकराभिनयानुरूप-
व्यापारितेक्षणनिवेदितसत्त्वचारः ॥ ४९ ॥

वादीश्वरकाञ्चनस्य।

एकेनोद्धृत्य खड्गं हृदि पतितमिषुं पाणिनैकेन भञ्जन्
भ्रूभेदालङ्कृतास्यः सरभसनयनः स्पष्टदष्टाधरोष्ठः ।
भीतैः क्रव्यादवृन्दैरनुपहततनुः कुञ्जरेन्द्रोपधानः
शेते योधप्रधानो यदि मरणमिदं लभ्यते किं जयेन ॥ ५० ॥

कस्यापि ।

इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां वीररसपद्धतिः ॥

१. वादी क पाठभेद —

भयानकपद्धतिः (९२)

ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने दत्तदृष्टिः
पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम् ।
दर्भैरर्धावलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा
पश्योदग्रप्लुतत्वाद्वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति ॥ १ ॥

कालिदासस्य ।

अकृतकवलारम्भैर्वक्त्रैर्भयस्थगितेक्षणाः
किमपि वलितग्रीवं स्थित्वा मुहुर्मृगपङ्क्तयः ।
गगनमसकृत्पश्यन्त्येतास्तथाऽश्रुघनैर्मुखै-
र्निपतति यथा शृङ्गाग्रेभ्योऽक्रमं नयनोदकम् ॥ २ ॥

कस्यापि ।

निर्मज्जच्चक्षुरन्तर्भ्रमदतिकपिशक्रूरतारा नरास्थि-
ग्रन्थिं दन्तान्तरालग्रथितमविरतं जिह्वया घट्टयन्ती ।
ध्वान्तेऽपि व्यात्तवक्त्रज्वलदनलशिखाजर्जरे व्यक्तकर्मा
निर्मान्ती गृध्ररौद्रीं दिवमुपरि परिक्रीडते ताटकेयम् ॥ ३ ॥

श्रीमुरारेः ।

प्रचण्ड चामुण्डागृहमिदमुदग्राभिरभितः
पताकाभिर्घोरं यममहिषजिह्वाकरिणि(नुकारि?)भिः ।
किमेकाकिन्यत्र प्रविशसि न किं पश्यसि पुरः
शिरोभिः पान्थाना पथि विरचितां तोरणततिम् ॥ ४ ॥

अत्रावासपरिग्रहं गृहपतेराचक्ष्व चण्डोद्यमैः
चण्डालैरुपसेविताः सखि धनुर्हस्तैः पुरस्तादिमाः ।
उत्कालाकुलसारमेयरसनालेलिह्यमानोन्नत-
द्वाराग्रत्वगवास्थिसास्रशकलस्रग्वल्लयः पल्लयः ॥ ५ ॥

बिह्लणस्य ।

१. भ्रम ख च २. न ख व च

एताः शार्दूलहेलादलितमृगकुलव्यक्तरक्ताभिषिक्त-
क्ष्मापीठास्वादलुब्धस्फुटतरकलहस्फारफेरण्डचण्डाः ।
वेल्लन्निर्मोकवल्लीवलयनिगडितानोकहक्रोडनीड-
क्रीडन्निश्शूकघूकव्यतिकरमुखरा भूमयो भीषयन्ति ॥ ६ ॥

महानाटकात् ।

मन्त्रान्मृत्युजितो जपद्भिरसकृद्ध्यायद्भिरिष्टान् सुरान्
शुष्यत्तालुभिराकुलाकुलपदैर्निर्वाग्भिरुत्कम्पिभिः ।
अध्वन्यैरिह जीवितेशमहिषव्याधूम्रधूमाविला
लङ्घ्यन्ते करिमांसघस्मररणत्कौलेयकाः पल्लयः ॥ ७ ॥

कस्यापि ।

रक्ताभ्यक्तोरुखट्वागुरुकवलचलज्जाङ्गलव्यग्रतालुः
फेत्कारैः पुल्लगल्लव्यतिकरगुरुभिः कम्पयन्ती जगन्ति ।
अन्योन्येनाग्रपाणिप्रणयिशवयुगं ताटका ताटयन्ती
सेयं द्राक्स्पष्टदंष्ट्राङ्कुरकषणरणद्भीमभीमाभ्युदेति ॥ ८ ॥

राजशेखरस्य ।

विश्वक्षोभं विदधदहहा कुण्डलभ्रंशभङ्ग्या
प्रभ्रष्टाभ्यां तपनशशभृन्मण्डलाभ्यामिवाभ्याम् ।
पौलस्त्यस्त्रीकरकिसलयक्षिप्तमुक्ताक्षतं तत्
रामच्छिन्नं चरति गगने कुम्भकर्णोत्तमाङ्गम् ॥ ९ ॥

बिल्हणस्यैष[1] ।

मौढ्र्च्छेदानुरूपोच्चलनरयवशात् सैंहिकेयोपमेयं
त्रासाकृष्टाश्वतिर्यग्वलितरविरथेनारुणेनेक्ष्यमाणम् ।
कुर्वत्काकुत्स्थवीर्यस्तुतिमिव मरुतां कन्धरारन्ध्रभाजां
भाङ्कारैर्भीममेतन्निपतति वियतः कुम्भकर्णोत्तमाङ्गम् ॥ १० ॥

श्रीयशोवर्मणः ।

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां भयानकरसपद्धतिः ॥

---

१ स्य. ग

बीभत्सपद्धतिः (९४)

उत्कृत्योत्कृत्य कृत्तिं प्रथममथ पृथूच्छोफभूयांसि मांसा-
न्यंसस्फिक्पृष्ठपिण्डाद्यवयवसुलभान्युग्रपूतीनि जग्ध्वा ।
आर्तस्नाय्वान्तनेत्रः प्रकटितदशनः प्रेतरङ्कः करङ्का-
दङ्कस्थादस्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमत्ति ॥ १ ॥

निष्टापस्विद्यदस्रः क्वथनपरिणमन्मेदसः प्रेतकायान्
कृष्ट्वा संसक्तधूमानपि कुणपभुजो भूयसीभ्यश्चिताभ्यः ।
उत्पक्वस्रंसि मांसं प्रचलदुभयतः सन्धिनिर्मुक्तभारा-
देते निष्कृष्य जङ्घानलकमुदयिनी मज्जधारां पिबन्ति ॥ २ ॥

अन्त्रप्रोतबृहत्कपालनलकक्रूरक्वणत्कङ्कण-
प्रायःप्रेङ्खितभूरिभूषणरवैराघोषयन्त्यम्बरम् ।
पीतच्छर्दितरक्तकर्दमघनप्राग्भारघोरोल्लस-
द्व्यालोलस्तनभारभैरववपुर्दर्पोद्धुरं धावति ॥ ३ ॥

अन्त्रैः कल्पितमङ्गलप्रतिसराः स्त्रीहस्तरक्तोत्पल-
व्यक्तोत्तंसभृतः पिनह्य सहसा हृत्पुण्डरीकस्रजः ।
एताः शोणितपङ्ककुङ्कुमजुषः संभूय कान्तैः पिब-
न्त्यस्थिस्नेहसुराः कपालचषकैः प्रीताः पिशाचाङ्गनाः ॥ ४ ॥

एते भवभूतेः ।

सद्यो जग्ध्वाऽर्धदग्धं व्यसुपिशितलसत्स्थूलमेदःकबन्ध-
स्कन्धस्थोद्दामरोधद्धुडुडमडुडमत्कारनृत्यच्छवेन्द्रम् ।
निर्यद्ग्रानान्त्रजालीवलयवलयितग्रीवगृध्रोपरुद्धं
दद्यात्प्रीतिं परेतप्रवरकिलकिलायस्मरं वः श्मशानम् ॥ ५ ॥

[1] उत्ख्यत्पक्षाभिघातग्लपितहुतभुजः प्रौढधाम्नश्चितायाः
[2] द्वारे क्रोधव्याकृष्टमूर्तेरहमहमिकया चण्डचञ्चुग्रहेण ।
शवस्य ज्वलदिव पिशितं भूरि जग्ध्वार्धदग्धं
प्लुष्यमाणः प्रविशति सलिले सत्वरं गृध्रसङ्घः ॥ ६ ॥

१. भ्रम स च २. न स गन्मपि च क स च

उत्कृत्य ज्वलितात् शवात् कथमपि प्रेताशनः पेशितां
पेशीमग्निमयीं निगीर्य सहसा दन्दह्यमानोदरः ।
धावत्युत्प्लवते मुहुर्निपतति प्रोत्तिष्ठति प्रेक्षते
विष्वक्क्रोशति संपिनष्टि जठरं मुष्ट्या हते मस्तकम् ॥ ७ ॥

केषामप्येते ।

विध्वस्तहस्तयुगलं गलितान्त्रतन्त्र-
मुन्मुक्तरक्तततिखाण्डितकालखण्डम् ।
उत्कृत्तकृत्ति च शरं रचितं शरीर-
मार्येऽखिलाङ्गपरिताडिनि ताटकायाः ॥ ८ ॥

राजशेखरस्य ।

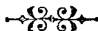
गृध्रोद्वान्तनितान्तनिस्सरदसृग्धाराश्चमत्कारिभि-
र्दंष्ट्रालोलितजिह्वविह्वलमुखज्वालैर्लिहन्ती दिवं ।
भूयो निम्नकडारतारनयनद्वन्द्वेन सुन्दप्रिया
प्राप्तेय ज्वलितान्तरिक्षकुहरक्रूरेण नक्तंचरी ॥ ९ ॥

कस्यापि ।

विकीर्णहरिचन्दनद्रविणि यत्र लीलालसा
निपेतुरलिचञ्चलाश्चतुरकामिनीदृष्टयः ।
तदेतदुपरिभ्रमन्निविडगृध्र[जालं] जनै-
र्लुठत्कृमि कलेवरं पिहितनासिकैर्वीक्ष्यते ॥ १० ॥

इन्द्रकवि[1] ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां बीभत्सरसपद्धतिः ॥

---

१ वा क ख च

अद्भुतः (९५)

एके कुटीरकोणेऽपि न लक्ष्यन्ते स्थिताः क्वचित्।
अन्येषां विभवस्यैतद्ब्रह्माण्डमपि सङ्कटम् ॥ १ ॥

कृष्णेनाम्ब गतेन रन्तुमधुना मृद्भक्षिता स्वेच्छया
सत्यं कृष्णक एवमाह मुसली मिथ्याऽम्ब पश्याननम्।
व्यादेहीति विदारिते च वदने दृष्ट्वा समस्तं जग-
न्माता यस्य जगाम विस्मयपदं पायात् स वः केशवः ॥ २ ॥

कयोरप्येतौ।

दोर्दण्डाञ्चितचन्द्रशेखरधनुर्दण्डावभङ्गोद्भव-
ष्टङ्कारध्वनिरार्यबालचरितप्रस्तावनापण्डितः।
द्राक्पर्यस्तकपालसंपुटमिलद्ब्रह्माण्डभाण्डोदरे
भ्राम्यत्पिण्डितचण्डिमा कथमहो नाद्यापि विश्राम्यति ॥ ३ ॥

भवभूतेः।

प्रारब्धां तरुपुत्रकेषु सहसा सन्त्यज्य सेकक्रिया-
मेतास्तापसकन्यकाः किमिदमित्यालोचयन्त्याकुलाः।
आरोहन्त्युटजद्रुमांश्च वटवो वाचंयमाः सत्वरं
सद्योमुक्तसमाधयो निजवृसीष्वेवोच्चपादं स्थिताः ॥ ४ ॥

श्रीयशोवर्मदेवस्य।

पक्षोत्क्षेपप्रसर्पत्प्रबलमरुदपव्यस्तवाराकराम्भाः
पातालोद्गीर्णदर्वीकरभयचकितप्रेक्षणीयावतारः।
उच्चैश्चञ्चुकोटीविदलितजलदालीकवल्मीकनिर्य-
द्विद्युन्मिथ्याभुजङ्गीकवलनचपलस्तूर्णमायात् सुपर्णः ॥ ५ ॥

महानाटकात्।

१ ते ग २ मममा क ख मनसा च ३ हि क ख च

लीलामीलनतो विलोचनयुगे गच्छन्ति मूर्च्छाममी
　वक्त्रे केचन मुद्रणादधरयोः सीदन्ति शाखामृगाः ।
ये नासापुटचारिणः श्रवणयोर्ये च स्थिताः कोटरे
　युद्धव्यग्रकरस्य ते यदि परं स्वस्थाः क्षणं रक्षस. ॥ ६ ॥

काकुत्स्थेन शिरांसि यानि शतशश्छिन्नानि मायानिधेः
　पौलस्त्यस्य विमानसीमनि तथा भ्रान्तानि नाकौकसाम् ।
तान्येवास्य धनु.श्रमप्रशमनं कुर्वन्ति सीतापतेः
　क्रीडाचामरडम्बरानुकृतिभिर्लोलायमानैः कचैः ॥ ७ ॥

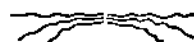
पश्यन्तु कौतुकमिदं सकलाः कवीन्द्राः
　क्षिप्तं हिमाद्रिशिखरं रजनीचरेशः ।
वामे करे रजतकुम्भवदेप धृत्वा
　धत्ते करेण हिमनिर्झरपानलीलाम् ॥ ८ ॥

बिल्हणस्यैतौ ।

सद्यः पीत्वा दरीभिर्जलधिमथ चिरं दृष्टमैनाकबन्धु-
　प्रीतिप्रौढाश्रुपूरद्विगुणमहिमभिर्निर्झरैः पूरयन्तः ।
ये विन्यस्ताः पुरस्तान्निशि निशि निवहैरोपधीनां ज्वलद्भि-
　स्ते दृश्यन्ते तदात्वोपितकपिशिविरस्मारिणः सेतुशैलाः ॥ ९ ॥

श्रीमुरारे ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यामद्भुतरसपद्धति ॥

जातिपद्धतिः (९६)

अङ्के कृत्वोत्तमाङ्गं प्लवगबलपतेः पादमक्षस्य हन्तु-
देत्वोत्सङ्गे सलील त्वचि कनकमृगस्याङ्गशेषं निधाय।
बाणं रक्षःकुलघ्नं प्रगुणितमनुजेनादरात्तीक्ष्णमक्ष्णः
कोणेनावेक्षमाणस्त्वदनुजवचने दत्तकर्णोऽयमास्ते ॥ १ ॥

महानाटकात्।

भद्रं ते सदृशं यदध्वगशतैः कीर्तिस्तवोद्घुष्यते
स्थाने रूपमनुत्तमं सुकृतिना दानेन कर्णो जितः।
इत्यालोक्य चिरं दृशा करुणया शीतातुरेण स्तुतः
पान्थेनैकपलालमुष्टिरुचिना गर्वायते हालिकः ॥ २ ॥

कस्यापि।

मातर्धर्मपरे दयां कुरु मयि श्रान्तेऽद्य वैदेशिके
द्वारालिन्दककोणकेषु निभृतं यातास्मि सुप्त्वा निशि।
इत्युक्त्वा सहसा प्रचण्डगृहिणीवाक्येन निर्भर्त्सितः
स्कन्धन्यस्तपलालमुष्टिविभवः पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥ ३ ॥

रविगुप्तस्य।

वामस्कन्धनिषण्णशार्ङ्गकुटिलप्रान्तार्पिताधोमुख-
स्यन्दच्छोणितलम्बमानशशकान् वेणीस्खलच्चामरान्।
ज्यान्तप्रोतकपोतपोतनिपतद्रक्ताक्ततूणीरकान्
सोऽपश्यत् करिकुम्भभेदजनितास्कन्दान् पुलिन्दान् पुरः ॥ ४ ॥

क्षेमेन्द्रस्य।

माल्यं मूर्धनि कर्णिकारकलिका पिष्टातकं चन्दनं
मुक्तादाम गले च काचमणयो लाक्षामयाः कङ्कणाः।
रागोऽङ्गेषु हरिद्रया नयनयोरस्थूलरेखं कज्जलं
वेषोऽयं विरसस्तथापि हृदयं ग्राम्या हरन्ति स्त्रियः ॥ ५ ॥

लीढव्यस्तविपाण्डुराग्रनखयोराकर्णदीर्णं मुखं
विन्यस्याग्रिमयोर्युगे चरणयोः सद्यो विभिन्नद्विपः ।
एतस्मिन्मदगन्धवासितसटस्सावज्ञतिर्यग्वल-
त्सृक्कान्ताहतिधूतलोलमधुपः कुञ्जेषु शेते हरिः ॥ ६ ॥

कयोरप्येतौ ॥

पार्श्वास्फालावलेपाच्चटुलितचरणोल्लेखिताकाशदेशः
संघट्टाटोपकोपप्रकटितरसनापल्लवालीढसृक्वा ।
किंचित्साचीकृतास्यः स्फुरदधरपुटः स्फारिताताम्रचक्षु–
र्घोराघाताभिलाषादपसरति रुषं दर्शयन्नेष मेषः ॥ ७ ॥

शङ्करवर्मण ।

नयनपथनिरोधक्रोधनिर्धूतमालभ्रमदविरलरोमस्तोमबद्धान्धकारः ।
कृमिकवलनलोभोत्खातवल्मीकरन्ध्रोत्थितफणिफणघातैरुच्चलत्यच्छभल्लः॥८॥

मदनस्य ।

पण्यान्यादाय वेगाच्चटुलतरक[रो[1] भाय]यित्वा किराटो[2]
डिम्भैर्दत्तोच्चतालैर्विहितकलकलैर्दूरतो हन्यमानः ।
त्यक्त्वा वीथीस्थिताभिः सचकितनयनं वीक्ष्यमाणोऽङ्गनाभि–
[3]र्धीत्कृत्योत्पत्य याति द्रुतमद्भुतगतिर्वक्रितास्यः प्लवङ्गः ॥ ९ ॥

न्यञ्चच्चञ्चलचञ्चुचुम्बनचलच्चूडाग्रमुग्रं पत–
च्चक्राकारकरालकेसरसटास्फारस्फुरत्कन्धरम् ।
वारं वारमुदङ्घ्रिचञ्चलघनभ्रश्यन्नखक्षुण्णयो–
र्दृष्टा कुक्कुटयोर्द्वयोः स्थितिरिति क्रूरक्रमं युध्यतोः ॥ १० ॥

वररुचेः ।

हन्ति स्थूणाश्चरणहननैर्हन्ति दोग्ध्रीं सपात्रा
वत्सं हन्ति स्तनपरिसरालोकिनं हन्ति भूमिम् ।
दामग्रन्थित्रुटनवलितग्रीवमुत्प्लुत्य लोकं
हंभाशब्दैश्चलयति शकृन्मूत्रिणी गौरदुग्धा ॥ ११ ॥

---

१ रैर्भाल क ग रैश्वा च रैभ्राय ग २ टान ग घ ४ दू ग

भराल्लोके भूमौ पतति दहनाद्यैः प्रपतनै-
रुदस्तः प्रोद्वल्गन् स्वमयमखिलं व्योम कुरुते ।
जले पङ्के गुल्मे पथिकजनसङ्घातनिबिडे
नदन्नुक्षा भारं क्षिपति विपिने धावति ततः ॥ १२ ॥

पुरो नुन्नः पश्चाद्व्रजति विधृतश्चकितवपुः
समुत्पत्योत्तानः पतति पथि कच्छान् प्रविशति ।
हयः किंचिद्वच्छेद्यदि नयति नः कन्दुकदशां
कशाघाते तिष्ठत्यथ चरणघातैर्निरस्यति ॥ १३ ॥

सूक्तिसहस्रादेते ।

अङ्गुष्ठाग्रिमवक्रिताङ्गुलिधरः पादार्धनीरुद्धभूः
पार्श्वोद्वेगकृतो निहत्य कफणिद्वन्द्वेन [दं]शान्मुहुः ।
न्यग्जानुद्वययन्त्रयन्त्रितघटीवक्रान्तरालस्खल-
द्धाराध्वा न मनोरमं पथि पयो गां दोग्धि गोपालकः ॥ १४ ॥

नो(धो?)यिकस्य ।

लोलद्रोणितलं लसत्कुचतटं प्रेङ्खन्नितम्बस्थलं
पर्यस्ताश्चितनेत्रवलितभुजं स्विद्यत्कपोलस्थलम् ।
मश्नन्त्यो दधि हन्त गोपवनिताश्चित्तैः सम कामिना-
माकर्षन्ति दृशो दृशां श्रुतिपथादाकुञ्चनप्राञ्चनैः ॥ १५ ॥

कस्यापि ।

दधिमथनविलोलल्लोलदृग्वेणिदम्भा-
दयमदयमनङ्गो विश्वविश्वैकजेता ।
भवपरिभवकोपत्यक्तबाणः कृपाण-
श्रममिव दिवसादौ व्यक्तशक्तिर्व्यनक्ति ॥ १६ ॥

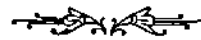
अरसिठक्कुरस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां जातिपद्धतिः ॥

---

१ दे क ख च

राजवर्णनम् (९७)

रत्नाकरोऽपि ते कोशश्चन्द्रश्रीरुचिरोज्ज्वलः ।
प्रयात्यच्छिन्नदानस्य न कदाचित् समुद्रताम् ॥ १ ॥

महत्त्यागवर्यायुक्तः सत्यभामासमन्वितः ।
भवान्वा भगवान्वापि गतो भेदः परस्परम् ॥ २ ॥

किं चित्रं यदि देवेन भूभृतः करदीकृताः ।
देवोऽपि दापितः किं तैर्न पुनः पृष्ठतः करम् ॥ ३ ॥

केषामप्येते ।

प्रागेतद्वपुरामुखेन्दु सृजतः स्रष्टुः समग्रस्त्विषा
कोशः शोषमगादगाधजगतीशिल्पेऽप्यनल्पायितः ।
निश्शेषद्युतिमण्डलव्ययवशाद्दीपल्लभैरेष वा
शेषः केशमयः किमन्धतमसस्तोमैस्ततो निर्मितः ॥ ४ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्य ।

अभ्युद्धृता वसुमती दलितं रिपूरः
क्रोडीकृता बलवता बलिराजलक्ष्मीः ।
एकत्र जन्मनि कृतं तदनेन यूना
जन्मत्रये यदकरोत् पुरुषः पुराणः ॥ ५ ॥

मौलौ धारय पुण्डरीकममितं तन्वात्मनो विक्रम
चक्राङ्कं वह पादयुग्ममवनिं दोर्ष्णा समभ्युद्धर ।
लक्ष्मीं भ्रूनिकटे निवेशय भव ज्यायान् दिवौकस्पते-
र्विश्वान्तःकरणैकचोर तदपि ज्ञातो हरिः खल्वसि ॥ ६ ॥

चित्तपस्य ।

---

१ ति क ख च २ मना क ख च

प्रेयानेव नृपस्तवापि सततं भूतिस्तवापि स्थिरा
दुर्गाया भवताऽपि भूधरभुवः सम्यग्गृहीतः करः।
निर्व्याजं परमेश्वरत्वमियता नो यासि वक्तुं जनै-
र्हेलोल्लासितवाहिनीशमथने यन्नो विषादी भवान् ॥ ७ ॥

ते गच्छन्ति महापदं भुवि पराभूतिः समुत्पद्यते
तेषां तैः समलङ्कृतं निजकुलं तैरेव लब्धा क्षितिः।
तेषां द्वारि नदन्ति वाजिनिवहास्ते भूषिताः सर्वदा
ये दृष्टाः परमेश्वरेण भवता रुष्टेन तुष्टेन वा ॥ ८ ॥

कयोरप्येतौ।

सन्धानानि विसन्धयः प्रकृतयस्ताभ्यः परं प्रत्ययो
देव व्याकरणाद्भेदकमिदं वैधर्म्यमेतत्तव।
आदेशो न विकल्प्यते न च कृतं किंचित्क्वचिल्लुप्यते
नो वृद्धिर्गुणबाधिका न पुरुषः कार्ये क्वचिन्मध्यमः ॥ ९ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्य।

अत्युच्चाः परितः स्फुरन्ति गिरयः स्फारास्तथाऽम्भोधय-
स्तानेतानपि बिभ्रती किमिति न क्रान्ताऽसि तुभ्यं नमः।
आश्चर्येण पुनः पुनः स्तुतिमिति प्रस्तौमि यावद्भुव-
स्तावद्बिभ्रदिमां स्मृतस्तव भुजो वाचस्ततो मुद्रिताः ॥ १० ॥

श्रीहनूमतः।

उन्मीलन्मणिरश्मिजालजटिलच्छायं रणत्कङ्कणं
बिभ्राणस्तव देव वैरिकदनक्रीडाकठोरः करः।
त्यक्त्वा संयति जीवितानि रिपवो ये स्वर्गमार्गे गता-
स्तानाक्रष्टुमिवाविवेश रभसाच्चण्डद्युतेर्मण्डलम् ॥ ११ ॥

श्रीमुरारेः।

केषां त्वच्चरितैर्निसर्गशुचिभिश्चेतो न चित्रीयते
नान्यस्यापि मनाङ्मलीमसतया यैस्संस्तवस्सह्यते।
पश्योल्लासितसन्तताश्रुसरितामेषां द्विषन्नायिका-
नेत्रेष्वञ्जनमञ्जुतामलिनतां मार्ष्टुं क्रियानुद्यमः ॥ १२ ॥

मुक्ताकणस्य।

आलानं जयकुञ्जरस्य दृषदां सेतुर्विपद्वारिधेः
पूर्वाद्रिः करवालचण्डमहसो लीलोपधानं श्रियः ।
संग्रामामृतसागरप्रमथनक्रीडाविधौ मन्दरो
राजन् राजति वैरिवीरवनितावैधव्यदस्ते भुजः ॥ १३ ॥

भट्टन्यामलस्य ।

आबाल्याधिगतान्मयैव गमितः कोटिं परामुन्नते-
रस्मत्संकथयापि पार्थिवपतिः संमन्यहो लज्जते ।
इत्थं रुष्ट इवात्मजेन यशसा दत्तावलम्बोऽम्बुधेः
पारे तीरतपोवनानि भजते वृद्धो गुणानां गणः ॥ १४ ॥

श्रीहनूमतः ।

देव त्वद्गुणकीर्तनेन सुखयन्त्याखण्डलं नारदे
किन्तु श्रोत्रकटु क्वणन्ति मधुपास्ते पारिजातस्रजः ।
वार्यन्ते यदि वाऽप्सरोभिरभितस्ते चामराडम्बरै-
स्तद्वेल्लद्भुजवल्लिकङ्कणझणत्कारस्तथा दुःश्रवः ॥ १५ ॥

कस्यापि ।

स्वर्गाद्गोपाल कस्माद्वजसि सुरमुने भूतले कामधेनो-
र्वत्सस्यानेतुकामस्तृणचयममुना मुग्ध दुग्धं न तस्याः ।
श्रुत्वा श्रीभोजदेवक्षितिपवितरण व्रीडशुष्कस्तनी सा
तर्हि व्यर्थः प्रयासस्तदपरमखिलं चर्वितं तत्सपत्नैः ॥ १६ ॥

संख्यातुं यदि दानमस्य नृपतेः कौतूहलादीहसे
तत्पूर्वं कति वालुकाः कथय भोः स्रवाहिनीगोरसः ।
कुण्ठश्चेदसि तत्र कर्मणि तव भ्रातस्तदानीमसौ
कूपातिक्रमकातरस्य जलधिप्रोद्धङ्घनायोद्यमः ॥ १७ ॥

लूतासूत्रपिनद्धजीर्णपटलच्छिद्रेष्वलब्धान्तरै-
र्येषां वेश्मसु नेन्दुधामभिरपि व्यालुम्पितं तमः ।
तेषां त्वन्मुखवीक्षणेन सुधियां सौधेषु मृगाङ्गना-
कर्णेन्दीवरताडनेऽप्यविकलं रत्नं प्रदीपायितम् ॥ १८ ॥

गेल्हुकस्यैतौ ।

१ कुत्र ब क पाठभेद

मुक्ताः केलिविसूत्रहारगलिताः सम्मार्जनीभिः कृताः
प्रातः प्राङ्गणसीम्नि मन्थरचलद्बालाङ्घ्रिलाक्षारुणाः।
दूराद्दाडिमबीजशङ्कितधियः कर्षन्ति केलीशुकाः
यद्विद्वद्भवनेषु देव भवतस्तत्त्यागलीलायितम्॥ १९॥

दरिद्रान् सृजतो धातुः कृतार्थान् कुर्वतस्तव।
श्रीकीर्तिराज न जानीमः कः श्रमेण विरंस्यति॥ २०॥

कयोरप्येतौ।

सुतलं चरणद्वन्द्वं पृथ्वी जघनमण्डली।
यत्कीर्तेर्मध्यमाकाशः सुमनोवासभूः शिरः॥ २१॥

लघुवहुमवासुदेवस्य।

अभ्याहारः स्मरहरशिरश्चन्द्रशेषस्य शेष-
स्याहेर्भूयः फणसमुचितः काययष्टीनिकायः।
दुग्धाम्भोधेर्मुनिचुलकनत्रासनाशाभ्युपायः
कायव्यूहः क्व जगति न जागर्त्यदःकीर्तिपूरः॥ २२॥

आस्ते दामोदरीयामियमुदरदरीं यावदस्य त्रिलोकी
संमातुं नैवनुवन्ति प्रथिमभरवशादत्र नैतद्यशांसि।
नाभीनां पूरयित्वा निरगुरिव मधुध्वंसिनः पाण्डुपद्म-
च्छद्मापन्नानि तानि द्विपदशनसनाभीनि नाभीपथेन॥ २३॥

अन्तःसन्तोपबाष्पैः स्थगयति न दृशस्ताभिराकर्णयिष्य-
न्नङ्गे नानन्दिरोमा रचयति पुलकश्रेणिमानन्दकन्दाम्।
न श्रोणीभङ्गभीरु कलयति च शिरःकम्पनं तत्र विद्मः
शृण्वन्नेतस्य कीर्तीः कथमुरगपतिः प्रीतिमाविष्करोति॥ २४॥

भूशक्रस्य यशांसि विक्रमभरेणोपार्जितानि क्रमा-
देनस्य स्तुमहे महेभदशनस्पर्धीनि कैरक्षरैः।
लिम्पद्भिः कृतकं कुतोऽपि रजतं गङ्गां रजःपारदै-
रस्य स्वर्णगिरिः प्रतापदहनैः स्वर्णं पुनर्निर्मितः॥ २५॥

खण्डनकारश्रीहर्षस्यैते।

---

१ पृथिवी जघनस्थली क ख च २ शम्भिनन्ति क ख च

स्तनयुगमश्रुस्नातं समीपतरवर्ति हृदयशोकाग्नेः।
चरति विमुक्ताहारं व्रतमिव भवतो रिपुस्त्रीणाम् ॥ २६ ॥

भट्टबाणस्य।

शत्रूणामयशो यशश्च भवतः श्यामं च शुक्लं च यत्
व्याप्य द्यां च दिशश्च देव रभसादासागरं गच्छतः।
दृष्ट्वा तत्सहसा कलिन्दतनयामन्दाकिनीसङ्गम-
भ्रान्त्या स्नान्ति मुधैव मुग्धमुनयो मृद्दर्भगर्भैः करैः ॥ २७ ॥

रिसुकस्य।

भ्रान्त्वा दिग्वलयं क्षितीश्वर दिवं त्वत्कीर्तिहंसी गता
साऽपि ब्रह्ममरालसंगतिवशात्तत्रैव गर्भिण्यभूत्।
पश्य व्योमतरङ्गिणीपरिसरे कुन्दावदात तया
मुक्तं भाति विशालमण्डकमिदं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥ २८ ॥

श्रीहनूमत।

मुक्ताबीजात्प्रसूता रणभुवि निहतारातिमत्तेभकुम्भ-
स्रस्ताद्दिङ्नागदन्तैर्निहितशतशिफा स्थूलभोगीन्द्रकन्दा।
विस्फूर्ज्जत्तारतारागणकुसुमचया वर्धिता दानतोयै-
र्देव त्वत्कीर्तिवल्ली नवफलमिदं चन्द्रबिम्बं बिभर्ति ॥ २९ ॥

वीर क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुप-
स्त्वत्कीर्तेस्तुलनां कलङ्कमलिनो धत्ता कथं चन्द्रमाः।
स्यादेवं त्वदरातिसौधशिखरप्रोद्भूतदूर्वाङ्कुर-
ग्रासव्यग्रमतिः पतेद्यदि परं तस्याङ्कशायी मृगः ॥ ३० ॥

यः कालः केरलानां निजकुलधवलो धर्मशास्त्रेषु रक्तः
पीतः स्त्रीनेत्रनालैरपि जगति चतुर्वर्णविश्रामभूमिः।
चञ्चच्चण्डीशहासप्रमुदितकुमुदश्रेणिशीतांशुगौरैः
स्वैः स्वामिन् कीर्तिपुञ्जैः कथमसि कृतवानेकवर्णं जगत्त्वम् ॥ ३१ ॥

१ विं. क पाठभेद

देव त्वद्यशसि स्थितेऽपि नगरी मुक्ताफलालङ्कृता
  शुभ्रांशुच्छदशेखरस्य पुनः कापीह हंसावलि ।
कीर्त्या ते धवलीकृते त्रिभुवने क्ष्मापाल लक्ष्मीः पुनः
  कृष्णं वीक्ष्य पतिं पयोधितनयानिर्बाढं सर्वं त्यजति ॥ ३२ ॥

देव त्वं मलयाचलोऽसि भवतः श्रीखण्डशाखी भुज-
  स्तस्मिन् राजभुजङ्गमो निवसति क्ष्माभृत्कृपाणच्छलात् ।
एष स्वाङ्गमगाढरिपुतरुस्कन्धेषु संघट्टयन्
  दीर्घं व्योमविलासि निर्मलयशोनिर्मोकमुन्मुञ्चति ॥ ३३ ॥

चिन्तागम्भीरकूपादनवरतचलत्पक्ष्मणोरा [र] घट्ट-
  व्याकृष्टं निःश्वसन्त्यः पृथुतरनयनयन्त्रमुक्ताश्रुवारम् ।
त्वद्वैरिस्त्रीगणा विषमपवनविकारनिर्वर्तितेव-
  द्धि त्वद्वैरिनार्यः स्तनकलशयुगेनातिगर्भं वहन्ति ॥ ३४ ॥

यथा यथा नाथ यशो विवर्तते सितां त्रिलोकीमिव कर्तुमुद्यतम् ।
तथा तथा मे हृदयं विदूयते प्रियालकालीधवलत्वशङ्कया ॥ ३५ ॥

गीतं यशो तव पवित्रमिहाङ्गनाभिः श्रुत्वा श्रुतिपुटः मुग्धोऽस्मि ।
पूर्वं विलोचनसहस्रमपेक्ष्य नानां सूनोऽपि चिन्तयति कर्णसहस्रलाभः ॥ ३६ ॥

कालनस्यैते ।

यस्याश्वो गगनं ध्वजाग्रभुजगं दृष्ट्वा ययौ त्वन्मुखे
  यस्यासिश्चिरधर्षिणीनगरिपुः कृत्वाऽन्यथा वर्तते ।
यस्य ध्यानमनुगतस्तिमिरचरो नीडाश्रयात्कौशिका
  देव त्वद्यशसोऽद्भुताद्भुतवतस्तस्य स्तुतौ के वयम् ॥ ३७ ॥

चित्तपस्य ।

कृत्वा कीर्तिविमलमण्डनं तूर्णं स्थितं वासरे-
  वाचालस्य मनश्चारु दयानिधेर्यो गुणकीर्तनशः (वः?) ।
यत्र त्वात्यनुधावने न पवनं नो पुष्पकं नो रथं
  हंसो न त्रिशतपदस्पदं विभ्राजमानं जनैः ॥ ३८ ॥

वैद्यभानुपण्डितस्य ।

मातुः खेदमयं ततान पृथुकः क्रोडेऽपि धान्याश्चरन्
　राागाढ्यस्तरुणः पुरन्दरपुरश्रीन्यस्तकण्ठग्रहः ।
ज्यायानप्यभजत्पितामहपदं नित्याविनीतस्तनू-
　जन्मा ते यशसा गणस्तदुचितव्रीडोऽसि तत्कीर्तनात् ॥ ३९ ॥

हनूमतः ।

खद्योतद्युतिमातनोति सविता जीर्णोर्णनाभालय-
　च्छायामाश्रयते शशी मशकतामायान्ति यत्राद्रयः ।
इत्थं वर्णयतो नभस्तव यशोजातं स्मृतेर्गोचरं
　तद्यस्मिन् भ्रमरायते नरपते वाचस्ततो मुद्रिताः ॥ ४० ॥

कुमुदचन्द्रस्य ।

दिग्वारणे सुरवधूपरिगीयमानयुष्मद्यशःश्रवणनिश्चलकर्णताले ।
निर्विघ्नमापिबति भृङ्गकुलं मदाम्बु कल्याणमावहति कस्य न चेष्टितं ते ॥४१॥

जितमन्यो ।

सिद्धाङ्गनास्तव यशांसि रतान्तरेषु गायन्ति येन रतखेदमपाकरोति ।
उत्सङ्गसङ्गतकुरङ्गकरोमहर्षपर्यस्तवनवघनामृतबिन्दुरिन्दुः ॥ ४२ ॥

उग्रग्राहमुदन्वतो जलमतिक्रामत्यनालम्बने
　व्योम्नि भ्राम्यति दुर्गमं क्षितिभृतां प्राग्भारमारोहति ।
कीर्णं याति विपाकुलैरहिकुलैः पातालमेकाकिनी
　कीर्तिस्ते नयनाभिराम कृतक मन्ये भयं योपिताम् ॥ ४३ ॥

बिल्हणस्यैतौ ।

निस्सृत्याहवसागरादनु पुनः संसृत्य पृथ्वीतलं
　कृत्वाधो हिमशैलमीश्वरशिरःशीतांशुलेखामपि ।
गङ्गेव स्मृतजन्मभूमिरमरैः साश्चर्यमालोकिता
　त्वत्कीर्तिः प्रतिलोमलङ्घितवती ब्रह्माण्डमारोहति ॥ ४४ ॥

धर्माशोकस्य ।

सिन्दूरं सीमन्तात् स्मितं मुखाद्वैरिराजवनितानाम्।
यस्य प्रतापयशसी हरतः स्म समानदग्गुणासहने ॥ ४५ ॥

वैद्यनाथप्रशस्ते.।

अत्युक्तौ यदि न प्रकुप्यसि मृषावादं न चेन्मन्यसे
तद्भूमोऽद्भुतकीर्तनाय रसना केषां न कण्डूयते।
देव त्वत्तरुणप्रतापदहनज्वालावलीशोषिताः
सर्वे वारिधयस्त्वदारिवनितानेत्राम्बुभिः पूरिताः ॥ ४६ ॥

गुणेश्वरस्य।

कूर्मः पादोऽस्य यष्टिर्भुजगपतिरसौ भाजनं भूतधात्री
तैलोत्पूराः समुद्राः कनकगिरिरयं वृत्तवर्तिप्ररोहः।
अर्चिश्चण्डांशुरोचिर्गगनमलिनिमा कज्जलं दह्यमान
शत्रुश्रेणी पतङ्गो ज्वलति रघुपते त्वत्प्रतापप्रदीपः ॥ ४७ ॥

चित्तपस्य।

नाहं दीर्घविरिञ्चिवासरविधौ जानामि यत्कर्तृतां
शङ्के यत्प्रतिबिम्बमम्बुधिपयःपूरोदरे वाडवः।
व्योमव्यापिविपक्षराजकयशस्तारापराभावुकः।
कासामस्य न स प्रतापतपनः पारं गिरां गाहते ॥ ४८ ॥

अस्यासिर्भुजगः स्वकोशसुषिराकृष्टः स्फुरत्कृष्णिमा
कम्पोन्मीलदरालनीलवलनस्तेषां भिये भूभुजाम्।
सङ्ग्रामेषु निजाङ्गुलीमयमहासिद्धौषधीवीरुधां
पर्वास्ये विनिवेश्य जाङ्गुलिकता यैर्नाम नालम्बिता ॥ ४९ ॥

उद्दण्डकोकनदकोमलकोशकान्तिः
कान्ताकुचग्रहणकण्टकितप्रकोष्ठः।
मित्रद्विजातिरिपुवर्गविलासिनीनां
सम्मानदानभयभोगकरः करस्ते ॥ ५० ॥

श्रीहर्षस्यैतौ।

तुल्या बाणकृपाणयोरनुगतिः क्षीणा न नौ कुत्रचित्
कोशं मे हरति प्रयच्छति पुनर्लक्षं रणे पत्रिणे ।
इत्थं देव कुनायकत्वमसकृद्बुद्ध्वेव युद्धेष्वसिः
कृत्वा सन्धिमुपोढवेपथुरथ क्रोधाद्विवेश द्विषि ॥ ५१ ॥

कस्यापि ।

तव दिग्विजयारम्भे बलधूलीबहलकोपजनितेषु ।
गगनस्थलेषु भानोश्चक्रमभूदुरां भिन्नम् ॥ ५२ ॥

रुद्रस्य ।

यद्येतत्क्षयवह्निधूमपटलं ज्वालाः किमन्तर्न त-
न्मेघानामियमुन्नतिर्यदि तदा किं नात्र विद्युच्छटा ।
ध्वान्तं चेदिदमुद्गतं तदमुना प्रच्छाद्यते किं रविः
यद्यात्रोद्यतधूलिभिर्विविधपदामेवं विकल्पाः कृताः ॥ ५३ ॥

वैद्यश्री(श्रीवैद्य?)नाथप्रशास्ते ।

सप्तानामयुगान्तसङ्गनि(?)ह स्यादर्णवाना न किं
प्रभ्रश्यत्क्षितिगोललोललहरिर्यज्जैत्रयात्रोत्सवे ।
न स्याच्चेच्चलितोच्चकन्धरहरिव्यूहप्रक्रामोच्चल-
द्धूलीजालनिबद्धपङ्कपटलीसंस्त्यायमेषा पयः ॥ ५४ ॥

भेरीभाङ्कारस्य ।

यद्यात्रासु प्रचुरतुरगश्रेणिवल्गत्खुराग्रैः
प्रोद्यद्धूलीपटलपिहितः खे न नष्टः स्वरांशुः ।
तन्मन्येऽहं भुवनविवरव्यापिनस्तूर्यघोषा-
त्त्रस्तैरश्वैरपहृतरथः क्वापि नीत्वा निरस्तः ॥ ५५ ॥

आदित्यभट्टस्य ।

तुरगखरखुरोत्थैर्मांसलैः पांसुपूरै-
र्गगनमपि तथाऽभूदाकुलं तस्य युद्धे ।
न निपतति यथाऽस्मादन्तराले निरुद्धा
कुसुमनिकरवृष्टिः स्वर्वधूभिर्विमुक्ता ॥ ५६ ॥

श्रीविद्यभानुपण्डितस्य ।

१ म क ख च २ ट्टन् व पाठभेद

यस्यागाविजये तुरङ्गमखुरक्षुण्णक्षमामण्डल-
क्षोदोद्भूतरजःपरागपटले दिक्चक्रमाक्रामति ।
अक्ष्णा पङ्क्तिशतानि निन्दति निजं हस्तद्वयं निन्दति
स्वां निन्दत्यनिमेषतां परिपतद्बाष्पाम्बुपूरो हरिः ॥ ५७ ॥

देव त्वद्विजयप्रयाणसमये गम्भीरभेरीरवा-
नाकर्ण्यारिमहीभुजां प्रविशतां दुर्गां वनान्तःस्थलीम् ।
फाल[प्रान्ते]विलग्नकण्टकततव्याजेन राज्याक्षर-
श्रेणीमात्मकृता निकृन्तति भवद्भीत्या विहस्तो विधिः ॥ ५८ ॥

देव त्वद्विजयप्रयाणसमये सद्वाजिराजीखुर-
क्षुण्णक्ष्मानल्पपीनपांसुपटलव्याप्तानिमेषेक्षणः ।
सुत्रामा बहु मन्यते फणिपतिं पातालमूलस्थितं
सोऽप्युद्दामकरीन्द्रदुर्धरभराक्रान्तः सहस्रेक्षणम् ॥ ५९ ॥

केषामप्येते ।

श्रुत्वा त्वां सहसाऽऽगतं निजपुराद्यामेन निर्गच्छतां
शत्रूणामवरोधनैर्जललवप्रस्यन्दनश्यत्पुटाः ।
शुभ्रे सद्मनि पल्लविन्युपवने वाप्ये नराम्भोरुहे
क्रीडाद्रौ च सगद्गदं विवलितग्रीवं विमुक्ता दृशः ॥ ६० ॥

धनपालस्य ।

असिन्दूरश्च सीमन्तो माऽभून्नो योषितामिति ।
अतः परिहरन्त्याजावसिं दूराच्च तेऽरयः ॥ ६१ ॥

कस्यापि ।

हारानाहर देव चन्द्रधवलान्नो चेत्पयोधेस्तटीं
संप्राप्ते त्वयि सैन्यवारणगणैर्मज्जद्भिराशोभितम् ।
सिन्दूरारुणमम्बु मेघपटलैः पीत्वोज्झितं शुक्तिषु
स्वल्पैरेव दिनैः करिष्यति महीमाताम्रमुक्ताफलाम् ॥ ६२ ॥

धर्मदेवस्य ।

१ व्याज क ख च

राज्ञामस्य शतेन किं कलयतो हेतिं शतघ्नीं कृ[तं][1]–
[र्लै]क्षैर्लक्षभिदो दृशैव जयतः पद्मानि पद्मैरलम् ।
कर्तुं सर्वपरच्छिदः किमपि नो शक्यं परार्धेन वा
तत्सङ्ख्यापगमं विनाऽस्ति न गतिः काचिद्धतैतद्द्विषाम् ॥ ६३ ॥

अस्यारिप्रकरस्य शरश्च नृपतेः सङ्ख्ये पतन्तावुभौ
सीत्कारं च न संमुखं रचयतः कम्पं च न प्राप्नुतः ।
तद्युक्तं न पुनर्निवृत्तिरुभयोर्जगति यन्मुक्तयो–
रेकस्तत्र भिनत्ति मित्रमपरश्चामित्रमित्यद्भुतम् ॥ ६४ ॥

यः पृष्ठं युधि दर्शयत्यरिभटश्रेणीषु यो वक्रता–
मस्मिन्नेव बिभर्ति यश्च किरति क्रूरध्वनिर्निष्ठुरः ।
दोषं तस्य तथाविधस्य भजतश्चापस्य गृह्णन् गुणं
विख्यातः स्फुटमेक एष नृपतिः सीमा गुणग्राहिणाम् ॥ ६५ ॥

ऋजुत्वमौनश्रुतिपारगामिता यदीयमेतत् परमेव हिंसितुम् ।
अतीव विश्वासविधायि चेष्टितं बहुर्महानस्य स दाम्भिकः शरः ॥ ६६ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्यैते ।

त्वन्निस्त्रिंशहतोद्धतैररिशिरश्चक्रैर्बभूव क्षणं
लोके चान्द्रमसे विधुन्तुदघटावस्कन्दकोलाहलः ।
किञ्चामीभिरपि स्फुरन्मुखतया शीतांशुकोटिभ्रमं
बिभ्राणैरजनिष्ट राहुभुवने भूयान् सुभिक्षोत्सवः ॥ ६७ ॥

कस्यापि ।

देव त्वस्तुतिरस्तु नाम हृदि यः सर्वे च[2] सन्त्यागमा–
स्तीर्थं न क्वचिदीदृशं भवति किं त्वत्खड्गधारा यथा ।
यामेकस्त्वशरीरसिद्धिरसिको मूर्ध्नि प्रतीच्छन् क्षणं
द्वैविध्यादनु पञ्चतां तदनु च त्रैदश्यमाप क्षणात् ॥ ६८ ॥

धर्माशोकस्य ।

---

१ ते क ख ग २ लं क ख ग ३ व क पाठभेद

चापस्तेन निपीडितो रणगमः मद्योऽगम्यद्विद्विषां
दूराकृष्टिरजारि तेन धनुषो निष्पन्दताऽभूद्विषाम् ।
लक्ष्मं प्राप्य मार्गणैः परबले नम्याभवत्तद्यशः
पश्चार्त्तं रिपुषु स्थितं स नृपतिर्लेभे न सत्त्वात्मतम् ॥ ६९ ॥

मुकुन्दो ।

आचे सीमन्तरत्ने मरकतिनि हृते हेमताडङ्कपत्रे
लुप्तायां मेखलायां झटिति मणितुलाकोटियुग्मे गृहीते ।
शोणं बिम्बोष्ठकान्त्या त्वदरिमृगदृशामित्वरीणामरण्ये
राजन् गुञ्जाफलानां स्रज इति शबरा नैव हारं हरन्ति ॥ ७० ॥

परिमलस्य ।

कान्तारे दैवगत्या कथमपि गलितान्यन्तराळेन्य(वया?) भङ्या-
प्युट्टीनोड्डीय भूयस्तरशिखरशिखामेव तेभ्यः श्रयन्ते ।
इत्यं त्वद्वैरिनारी गिरिषु नरपते जम्बुलम्बीकदम्ब-
भ्रान्त्या भर्तुर्मुखेः कथयति पुरतश्चेष्टितं षट्पदानाम् ॥ ७१ ॥

अरमीटक्कुरस्य ।

भ्रातं तालफलाशया स्तनयुगं बिम्बभ्रमेणाधरो
दष्टः पादविकीर्णदाडिमधिया लीढाः स्फुरन्तो रदाः ।
क्षुत्क्षामैर्विफलश्रमैरिति वने त्वद्वैरिवीराङ्गना
निद्राणा मुहुराहता मुहुरपि श्लिष्टाश्च शाखामृगैः ॥ ७२ ॥

उमापतिधरस्य ।

उन्मत्तः स्तनकोमलाङ्गुलिगलद्रक्तैः सदर्भाः स्थलीः
पादैः पाटितरावकैरिव गलद्बाष्पाम्बुधौताननाः ।
भीता भर्तृकरावलम्बितकरास्त्वच्छत्रुनार्योऽधुना
दावाग्निं परितो भ्रमन्ति पुनरप्युद्यद्विवाहा इव ॥ ७३ ॥

कस्यापि ।

दिशि गतिमतिशीघ्रां त्वं मृगि द्राग्गृहाण
श्वसनचलितनीलाम्भोजलीलादृशं त्वाम् ।
इति पथि विलपन्ती प्रान्तराक्रान्तखिन्ना
त्वदसिनिहतवैरिप्रेयसी कैर्न दृष्टा ॥ ७४ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य ।

[आ]च्छिद्य प्रियतः कदम्बकुसुमं त्वद्वैरिदारैर्नवं
यात्राभङ्गविधायिनां जलमुचां कालस्य चिह्नं महत् ।
हृष्यद्भिः परिचुम्बितं नयनयोर्न्यस्तं हृदि स्थापितं
सीमन्ते निहितं कथंचन ततः कर्णावतंसीकृतम् ॥ ७५ ॥

स्नाताः प्रावृषि वारिवाहसलिलैः संरूढशष्पाङ्कर-
व्याजेनात्तकुशाः प्रणालसलिलैर्दत्वा निवापाञ्जलीन् ।
प्रासादास्तव विद्विषां परिपतत्कुड्यस्थपिण्डस्थलाः
कुर्वन्ति प्रतिवासरं निजपतिप्रेताय पिण्डक्रियाम् ॥ ७६ ॥

हर्म्याणामुपका(हा ?)रकर्म कुसुमैरुत्सङ्गशाखाभृतां
वन्यानां मदशीकरेण करिणां राजाङ्गणाभ्युक्षणम् ।
वासो वासगृहेषु धूपशिखया दावाग्निदग्धाङ्करो
यस्य प्रागिव सत्क्रिया रिपुगृहे शून्येऽपि संपाद्यते ॥ ७७ ॥

द्वारं खड्गिभिरावृतं बहिरपि प्रक्लिन्नगण्डैर्गजै-
रन्तः कञ्चुकिभिः स्फुरन्मणिधरैरध्यासिता भूमयः ।
आक्रान्तं महिषीभिरेव शयनं त्वद्विद्विषां मन्दिरे
राजन् सैव चिरन्तनप्रणयिनी शून्येऽपि राज्यस्थितिः ॥ ७८ ॥

राजन् राजसुता न पाठयति मां देव्योऽपि तूष्णीं स्थिताः
कुब्जे भोजय मा कुमारसचिवैर्नाद्यापि किं भुज्यते ।
इत्थं राजशुकस्तवारिभवने मुक्तोऽध्वगैः पञ्जरात्
चित्रस्थानवलोक्य शून्यवलभावेकैकमाभाषते ॥ ७९ ॥

१ अच्छेद्य क, ख, अच्छेद्य च अच्छिद्य क पाठभेद

कोणे कोङ्कणकः कवाटनिकटे लाटः कलिङ्गोऽङ्गणे
त्वं रे गूर्जर नूतनो मम पिताऽप्यत्रोषितः स्थण्डिले।
इत्थं यस्य विवर्धते निशि मिथः प्रत्यर्थिनां प्रस्तर-
स्थानान्यत्र(त्व?)भवो विरोधिकलहः कारानिकेतस्थिते ॥ ८० ॥

केषामप्येते।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां राजवर्णनपद्धतिः ॥

क्रियागुप्त्यादिचित्रपद्धतिः (९८)

तत्र क्रियागुप्तम्

पामारोगाभिभूताङ्ग श्लेष्मव्याधिनिपीडित।
यदि ते जीवितुं वाञ्छा तदहो शीतलं जलम् ॥ १ ॥

(मा पाः इति क्रिया

प्रावृषि स्फारपर्जन्यगर्जाजुषि मदद्विषि।
अनेहसि मनोनाथमहं मानवती मुहुः ॥ २ ॥

प्रावृषीति क्रिया।

आलिङ्ग्य मन्दिरे रम्ये सदानन्दविधायिनि।
कान्ता कान्तं कुरङ्गाक्षी कुम्भिकुम्भपयोधरा ॥ ३ ॥

असदिति क्रिया।

कावेरीतीरकर्पूरपरागामोदसोदराः।
रतिस्वेदलवानेते पुरन्ध्रीणां समीरणाः ॥ ४ ॥

अपुरिति क्रिया।

अहं च देवनन्दी च कुशाग्रीयधियावुभौ।
नैव शब्दाम्बुधेः पारं किमन्ये जडबुद्धयः ॥ ५ ॥

ऐवेति क्रिया।

---

१. वृञ् धातोर्लुङि उत्तमपुरुषैकवचनम् अप्रावीति। २ षस स्वप्ने लङ् असत्। ३ पाधातोर्लुङि प्रथमपुरुष बहुवचनान्तम् अपुरिति ४ इण्गतौ.

निधुवनविनोदसमये किमकारि नवोढया पुरो भर्तुः ।
अत्रापि कथितमुत्तरमवबुध्यन्ते नहि भवन्तः ॥ ६ ॥

अत्रापि[1] इति क्रिया ।

स्तनजघनभराभिराममन्दं गमनमिदं मदिरारुणेक्षणायाः ।
कथमिह सहसा विलोकयन्तो मदनशरज्वरजर्जरा युवानः ॥ ७ ॥

न स्तं[2] इति क्रिया । केषामप्येते

कर्मगुप्तम् ।

शीकरासारसंवाही सरोजवनमारुतः ।
प्रक्षोभयति पान्थस्त्रीनिश्वासैरिव मांसलः ॥ ८ ॥

सर इति कर्म ।

करणगुप्तम् ।

पूतिपङ्कमयेऽत्यर्थं कासारे दुःखिता अमी ।
दुर्वारा मानसं हंसा गमिष्यन्ति घनागमे ॥ ९ ॥

दुर्वारा[3] इति करणम् ।

सम्प्रदानगुप्तम् ।

अम्भोरुहमये स्नात्वा वापीपयसि कामिनी ।
ददाति भक्तिसम्पन्ना पुष्पं सौभाग्यवर्धनम् ॥ १० ॥

अये[4] इति सम्प्रदानम् ।

अपादानगुप्तम् ।

शिलीमुखैस्त्वया धीर दुर्वारैर्विजितो रिपुः ।
बिभेत्यत्यन्तमलिनो वनेऽपि कुसुमाकुले ॥ ११ ॥

अलिन इत्यपादानम् । धर्मदासस्यैते ।

---

१. अपभातो कर्मणि लुट् । २ स्त न इति पदच्छेद ३ दुर्वारा दुष्टनलेन ४ इ॰–राम तस्मै अये

अधिकरणगुप्तम् ।

क वसन्ति श्रियो नित्यं भूभृतां वद कोविद ।
असावतिशयः कोऽपि यदुक्तमपि नोह्यते ॥ १२ ॥

असौ[1] इत्यधिकरणम् । वाग्भटस्य ।

सम्बोधनगुप्तम् ।

वैटवृक्षो महानेष मार्गमावृत्य तिष्ठति ।
तावदत्रैव तिष्ठामि यावदन्यत्र यास्यति ॥ १३ ॥

वटो इति संबोधनम् ।

पिबतस्ते शैरावेण वारि कल्हारशीतलम् ।
केनेमौ दुर्विदग्धेन हृदये सन्निवेशितौ ॥ १४ ॥

एणेति संबोधनम् । कयोरप्येतौ ।

को वा दग्धस्त्रिपुरजयिना कश्च कर्णस्य हन्ता
नद्याः कूलं विघटयति कः कः परस्त्रीरतश्च ।
कः संग्रामे परिभवकरो भूषणं किं कुचानां
को दुस्सङ्गे भवति महतां मानपूजापहारः ॥ १५ ॥

कीदृक्षो भवति जनः क्षितौ सुखाशः
कः कालो विदित इहान्धकारहेतुः ।
कः मेयान् कुमुदवनस्य को निहन्ति
भ्रातृव्यं वद शिरसा जितस्त्वया कः ॥ १६ ॥

विधुरैर्विरहितः ।

सम्बन्धगुप्तम् ।

न मया गोरसाभिज्ञं चेतः कस्मात्प्रकुप्यसि ।
अस्थानरुदितैरेभिरलमालोहितेक्षणे ॥ १७ ॥

---

१ असौ खङ्गे २ वटो-वृक्ष इति पदविभाग ३ शरौ एण इति पदविभाग ४ मार नर पूर जार परः हार मानपूजापहार इति क्रमात् प्रतिवचनानि बोध्यानि ५ विधुरो विरहितश्च, विधु रवि रहित, विधु, अवि, अहित, इति क्रमेण प्रतिवचनानि ।

मे आगः इति सम्बन्ध । दण्डिन ।

पानीयं पातुमिच्छामि त्वत्तः कमललोचने ।
यदि दास्यसि नेच्छामि नो दास्यसि पिबाम्यहम् ॥ १८ ॥

दासी अमीति गूढम् ।

कान्तयाऽनुगतः कोयं पीनस्कन्धो मदोद्धतः ।
मृगाणां पृष्ठतो याति शंबरो रूढयौवनः ॥ १९ ॥

शम्बर इति बिन्दुच्युतकम् ।

काले विद्युत्प्रभाजाले शिखिताण्डवमण्डिते ।
कान्तः सर्वजनाभीष्टो बालेन्दुः खे न लभ्यते ॥ २० ॥

बालेन्दुरिति बिन्दुच्युतकम् । केषामप्येते ।

महानपि सुवीरोऽपि बहुरत्नयुतोऽपि सन् ।
विरसः कुपरीवारो दीनः केनोपसेव्यते ॥ २१ ॥

नदीन इत्यक्षरगुप्तम् ।

सत्यशीलदयोपेतो दाता शुचिरमत्सरः ।
इनः सर्वात्मना सेव्यः पदमुच्चैरभीप्सता ॥ २२ ॥

जिन इति व्यञ्जनच्युतकम् । सर्वदासस्यैतौ

प्रश्नोत्तरभेदाः ॥

काऽहमस्मि गुहा वक्ति प्रश्नेऽमुष्मिन् किमुत्तरम् ।
कथमुक्तं न जानासि कदर्थयसि यत् सखे ॥ २३ ॥

दर्यमीत्येतत्प्रतिवचनम् ।

श्लोकेऽत्रादौ विनिर्दिष्टं विजानन्ति महाधियः ।
कुतः कस्मिन् समुत्पन्ने सरागं भुवनत्रयम् ॥ २४ ॥

आत्औ इति च प्रतिवचनम् ।

---

१ बालेन्दु खेन इति पदविभाग. २ क–थ–मुक्तम् ककारथकाराभ्या रहित कदर्थयमीति पदम् दर्यमीति पर्यवस्यति । ३ आदौ–आत् औ इति पदच्छेद , अ –विष्णु , तस्मात्, कुतोभुवनत्रयमित्यस्य प्रश्नस्येद प्रतिवचनम्, ई –काम , तस्मिन्, कस्मिन् समुत्पन्ने सराग भुवनत्रयमित्यस्य प्रश्नस्येद प्रतिवचनम् ।

भद्र माणवकाख्याहि कीदृशः खलु ते पिता।
वातान्दोलितकल्लोलः कीदृशश्च महोदधिः ॥ २५ ॥

अत्र मज्जन्मकरः।

का हरिरभरत् सूकररूपः कामरिरहितामिच्छति भूपः।
केनाकारि च मन्मथजननं केन विराजति तरुणीवदनम् ॥ २६ ॥

अत्र कुङ्कुमेनेति।

विभूषणं किं कुचमण्डलानां कीदृग्युमा चन्द्रमसः कुतो भाः।
सीता कथं रौति दशास्यनीता हाराम हादेवर तात मालः ॥ २७ ॥

केषामप्येते।

कः खे गच्छति का रम्या का जप्या किं विभूषणम्।
को वन्द्यः कीदृशी लङ्का वीरमर्कटकम्पिता ॥ २८ ॥

का लक्ष्मीः पदमुन्नतं किमु पदं यद्गौरवं स्वामिनः
किं तद्गौरवमन्तरायरहिताऽपूर्वैव गुर्वी स्थितिः।
का चासौ स्थितिरात्मभूषणपरख्यापारसंभावना
कस्यैतत्सकलं समस्ति शशिनः श्रीकण्ठचूडामणेः ॥ २९ ॥

विद्येशस्य।

अथ प्रहेलिका

सर्वस्वापहरो न दस्युकुलजः खट्वाङ्गभृन्नेश्वरो
दोषानिष्टकरो न धर्मनिरतः कीलालपो नासुरः।
नृणां पृष्ठपलाशनो न पिशुनः शीघ्रंगमी नो हयः
शश्वद्रात्रिचरो न राक्षसगणः कोऽयं सखे ब्रूहि मे ॥ ३० ॥

मत्कुणः। धनञ्जयस्य।

---

१ मत् जन्म कर—मम जन्मनः कारणभूत इति प्रथमप्रश्नप्रतिवचनम् मज्जन् मकर इति द्वितीयप्रश्नस्य प्रतिवचनम्। २ बभार हर क ख च ३ कुम्, कुम्, एन, कुङ्कुमेन, इति क्रमात्प्रतिवचनानि ४ हारा, महादेवरता, तमात—निशात, हा राम हा देवर तात मात, इति क्रमात्प्रतिवचनानि ५ चरति क पाठभेद, ६ वि, रमा, कर्, कटकम, पिता, वीरमर्कटकम्पिता, इति क्रमात्प्रतिवचनम्।

या मौनेन विरौति दुर्बलतया बध्नाति मेरुं गरे
श्रान्ता धावति पर्वतेषु तृषिता ग्रीष्मे मगे लीयते।
शीतार्ताऽप्सु निमज्जते हुतवहं घर्मातुरा सेवते
नग्ना नेच्छति चाम्बरं वद सखे किं नाम नार्या भवेत् ॥ ३१ ॥

(छाया)

अनेकसुषिरं कान्तं वादि[1] स्त्रीमुखपङ्कजम्।
पश्य कान्ते वनस्यान्ते नेत्रश्रुतिमनोरमम् ॥ ३२ ॥

(वल्मीकम्)

अप्यत्युच्चो[2] भूमिसमः पार्थिवोऽपि न पार्थिवः।
मानार्थं जीवितं तस्य कृते माने न जीवति ॥ ३३ ॥

प्रमाणार्था समुन्नता भू: ।

कामुज्जहार हरिरम्बुधिमध्यलग्नां
किं दुः(वि)श्रुतं भवति निर्मलमागमानाम्।
आमन्त्रयस्व वनमग्निशिखावलीढं
य(त?)चापि का(को?)दहति के मदयन्ति भृङ्गान् ॥ ३४ ॥

कुन्दमकरन्दबिन्दवः[3] । केषामप्येते।

दृष्टं न दृश्यते स्पष्टं वक्ति न श्रूयते ध्वनिः।
चेष्टते जीवहीनोऽपि कथ्यतां यदि कौशलम् ॥ ३५ ॥

(दर्पणच्छाया) भट्टसोमेश्वरस्य।

अथाभाणक

बहुक्लेशेऽल्पफलदे कार्ये भाव्यं न सादरैः।
विदार्य गिरिशृङ्गाणि मूषकाकर्षणेन किम् ॥ ३६ ॥

१. श्री क पाठभेद २ अत्युच्चोऽपि क ख च ३ कुम्, दमकरम् दविन्, कुन्दमकरन्दबिन्दव, इति कस्मात् प्रतिवचनम्

पूर्वमेव परीक्ष्यं स्याद्व्रीडाकरमिदं न वा ।
नृत्ते तु संप्रवृत्तस्य शिरःप्रावरणेन किम् ॥ ३७ ॥

रत्नघोषस्यैतौ ।

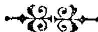
महता पीडितो भूयः कुर्यादेव तदाश्रयम् ।
अग्निरेवाग्निदग्धस्य भेषजं लोकविश्रुतम् ॥ ३८ ॥
निजामशक्तिं जानानो नावष्टम्भं त्यजेन्नरः ।
जरत्फणिफणाटोपो दंष्ट्राहीनोऽपि भीषणः ॥ ३९ ॥

भगवतो व्यासस्यैतौ ।

यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावच्च दूरे जरा
यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत् क्षयो नायुषः ।
आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्
संदीप्ते भवने तु कूपखननप्रत्युद्यमः कीदृशः ॥ ४० ॥

कस्यापि ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां क्रियागुम्फ्यादिचित्रपद्धतिः ॥

वक्रोक्तिपद्धतिः (९९)

धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला किं नु नामैतदस्या
  नामैवास्यास्तदेतत्परिचितमपि ते विस्मृतं कस्य हेतोः ।
नारीं पृच्छामि नेन्दुं कथयतु विजया न प्रमाणं यदीन्दु–
  र्देव्या निह्नोतुमिच्छोरिति सुरसरितं शाठ्यमव्याद्विभोर्वः ॥ १ ॥

केयं मूर्ध्न्यन्धकारे तिमिरमिह कुतः सुभ्रु कान्तेन्दुयुक्ते
  कान्ताऽप्यत्रैव कामिन्ननु भवति मया पृष्टमेतावदेव ।
नाहं द्वन्द्वं करोमि व्यपनय शिरसस्तूर्णमेनामिदानी–
  मेवं प्रोक्तो भवान्या प्रतिवचनजडः पातु वो मन्मथारिः ॥ २ ॥

नादेयं किमिदं घटस्थमुदकं नादेयमेवोह्यते
  तत्किं नाम पिबामि कस्यपतृपः पीतेन नाम्नाऽभवन् ।
किं वर्णा अपि सन्ति नाम्नि न च किं किं तैरलं त्वं कुतो
  यस्मादेव भवान् भगिन्यसि ततस्तेनैव मां बाधसे ॥ ३ ॥

वर्षाकाले सांप्रतमपतितया नैव शक्येत स्थातुम् ।
उत्कण्ठिताऽसि तरले नहि नहि सखि पिच्छिलः पन्थाः ॥ ४ ॥

यातीतः पान्थ पन्था व्रजति ननु कथं स्थावरं वर्त्म मुग्धे
  मार्गं पृच्छामि पृच्छ स्थितमिदमिह ते विस्मितं वीक्ष्य नेत्रे ।
अध्वानं ब्रूह्यपेतध्वनि भवति वचश्चित्रमुद्भाष्पनेत्रा
  हास्यन्ते भावमूढाः पथि पथिकवरैस्त्वादृशां नाथ नार्यः ॥ ५ ॥

केषामप्येते ।

१ सत्य क ख २ बद्ध्व क पाठभेद

किं गौरि मां प्रति रुषा न तु, गौरहं किं
कुप्यामि कां प्रति मयीत्यनुमानतोऽहम् ।
जानाम्यतस्त्वमनुमानत एव सत्य-
मित्थं गिरो गिरिभुवः कुटिला जयन्ति ॥ ६ ॥

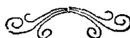
रुद्रस्य ।

नगच्छाया हि रम्येयं वसतिः परिगृह्यताम् ।
ग्रीष्मे काचिज्जनोपेता पान्थमित्थमजीवयत् ॥ ७ ॥

मकरन्दस्य ।

के यूयं स्थल एव संप्रति वयं पश्नो विशेषाश्रयः
किं ब्रूपे विहगस्य वा फणिपतेर्यस्यावतारो हरिः ।
वागा यूयमहो विडम्बरसिकः कीदृक् स्मरो वर्तते
येनास्मिन् सुविवेकशून्यमनसां पुंस्येव योषिद्भ्रमः ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां वक्रोक्तिपद्धतिः ।

रथवर्णनपद्धतिः (१००)

यदालोके सूक्ष्मं व्रजति सहसा तद्विपुलतां
यदर्धे विच्छिन्नं भवति कृतसन्धानमिव तत् ।
प्रकृत्या यद्वक्रं तदपि समरेखं नयनयोः
न मे दूरात् किंचिन्न च भवति पार्श्वे रथजवात् ॥ १ ॥

मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकाया
निष्कम्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः ।
आत्मोद्धतैरपि रजोभिरलङ्घनीया
धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः ॥ २ ॥

अयमरविवरेभ्यश्चातकैर्निष्पतद्भि-
र्हरिभिरचिरभासा तेजसा चानुलिप्तैः ।
गतमुपरि घनानां वारिगर्भोदराणां
पिशुनयति रथस्ते शीकरक्लिन्ननेमिः ॥ ३ ॥

कालिदासस्यैते ।

विच्छिन्ना रथचक्रपद्धतिरियं हेलाप्लुतैर्वाजिना-
मायान्तीव जवेन सम्मुखममी मार्गस्थिताः शाखिनः ।
खेदं पादतलोद्धतेरिव गतो गन्तुं पुरो नेहते
वाहानामनुकूलमारुतभरान्नीतोऽपि धूलीव्रजः ॥ ४ ॥

आलिङ्गन्ते वसुधां निजखुरदलितामिवानुनेतुममी ।
वदनविनिर्गतचरणा इव सलक्ष्यन्ते जवादश्वाः ॥ ५ ॥

वादीश्वरकाञ्चनस्यैतौ ।

अग्रे यान्ति रथस्य रेणुवदमी चूर्णीभवन्तो घना-
श्चक्रभ्रान्तिररान्तरेषु घटयत्यन्यामिवारावलिम् ।
चित्रन्यस्तमिवाचलं हयशिरस्यायामवच्चामर
यष्टयग्रे च समस्थिति ध्वजपटः प्रान्ते च वेगानिलात् ॥ ६ ॥

(कालिदासस्य ।)

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां रथवर्णनपद्धतिः ॥

---

१ दूरे २ क्षणमपि न ३ स्थितैः ४ पाठभेदौ

गजवर्णनपद्धतिः (१०१)

उच्चैःकुम्भः कपिशदशनो बन्धुरस्कन्धसन्धिः
स्निग्धाताम्रद्युतिनखमणिर्लम्बवृत्तोरुहस्तः ।
शूरस्सप्तच्छदपरिमलस्पर्धिदानोदकोऽयं
भद्रः सान्द्रद्रुमगिरिसरित्तीरचारी गजेन्द्रः ॥ १ ॥

कस्यापि ।

भूयस्त्रिभङ्गिकुटिलोन्नमितेन शृङ्ग-
मग्रेसरं जलमुचामुदकं करेण ।
स्तम्बेरमः प्रतिघनध्वनि बृंहमाणो
धाराहतं गलितधातु शिरो धुनोति ॥ २ ॥

शर्वदासस्य ।

महीचर इवाम्भोदश्चरन्निव महीधरः ।
अयमायाति मातङ्गः स्थिराङ्ग इव सागरः ॥ ३ ॥
राज्ञस्तथा भुजकृपाणशरासनेषु सान्निध्यमस्ति रणरङ्गजयश्रियो न।
दन्तद्वये दलितशात्रवकुम्भिकुम्भमस्तिष्कगन्धिनि यथा मदकुञ्जरस्य ॥ ४ ॥
मेरोः पोतमुदन्वतः प्रतिनिधिं प्रावृण्मुखोत्थायिनां
मेघानां प्रकृतिं युगान्तमरुतामध्यापकं रंहसः ।
पश्यैनं करिणां पतिं घनमदामोदोपहूतालि-
व्यूहान् कर्णझलज्झलाभिरभितः प्रेङ्खोलयन्तं मुहुः ॥ ५ ॥

सूक्तिसहस्रादेतौ ।

क्षिप्तं पुरो न जगृहे मुहुरिक्षुकाण्डं
नापीक्षते स्म निकटोपगतां करेणुम् ।
सस्मार वारणपतिः परिमीलिताक्ष-
मिच्छाविहारवनवासमहोत्सवानाम् ॥ ६ ॥

माघस्य ।

अश्ववर्णनपद्धतिः (१०२)

कियत्पदं विष्णुपदं क्रमेऽस्य मे धरा वराकी च पयोधिरोधिता।
इतीव हेलापरिनम्रकन्धरः करोत्यय मण्डलिकारयं हयः॥ १॥

उमापतिधरस्य।

अनूनवेगादयमद्वितीयश्छायातुरङ्गादिव लज्जमानः।
खुरोद्धुतैर्वीर तुरङ्गमस्ते रजोभिरह्नां पतिमावृणोति॥ २॥

प्रज्ञानन्दनस्य।

आवर्तिनः शुभफलप्रदशुक्तियुक्ताः
सम्पन्नदेवमणयो भृतरन्ध्रभागाः।
अश्वाः प्यधुर्वसुमतीमतिरोचमाना-
स्तूर्ण पयोधय इवोर्मिभिरापतन्तः॥ ३॥

माघस्य।

पश्चादङ्घ्री प्रसार्य त्रिकनतिविततं द्राघयित्वाऽङ्गमुच्चै-
रासज्याभुग्नकण्ठो मुखमुरसि सटाधूलिधूम्रां विधाय।
घासग्रासाभिलाषादनवरतचलत्प्रोथतुण्डस्तुरङ्गो
मन्दं शब्दायमानो विलिखति शयनादुत्थितः क्ष्मां खुरेण॥ ४॥

भट्टबाणस्य।

द्विपञ्चिरेवास्य विलङ्घिता दिशो यशोभिरेवाब्धिरकारि गोष्पदम्।
इतीव धारामवधीर्य मण्डलीक्रियाश्रियाऽमण्डि तुरङ्गमैः स्थली॥ ५॥

चलाचलप्रोथतया महीभृते स्ववेगदर्पानिव वक्तुमुत्सुकम्।
अलं गिरा वेद किलायमाशयं स्वयं हयस्येति च मौनमास्थितम्॥ ६॥

हरेर्यदक्रामि पदैककेन खं पदैश्चतुर्भिः क्रमतां तदेव नः।
त्रपा हरीणामिति नम्रिताननैर्न्यवर्ति तैरर्धनभःकृतक्रमैः॥ ७॥

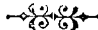
प्रयातुमस्माकमियं कियत्पदं धरा तदम्भोधिरपि स्थलायताम् ।
इतीव वाहैर्निजवेगदर्पितैः पयोधिरोधक्षममुद्धतं रजः ॥ ८ ॥

अजस्रभूमीतटकुट्टनोद्गतैरुपास्यमानं चरणेषु रेणुभिः ।
रयप्रकर्षाध्ययनार्थमागतैर्जनस्य चेतोभिरिवाणिमाङ्कितैः ॥ ९ ॥

धूलीभिर्दिवमन्धयन् बधिरयन्नाशाः खुराणां रवै–
र्वातं संयति खञ्जयञ्जवजयैः स्तोतॄन् गुणैर्मूकयन् ।
धर्माराधनसंनियुक्तजगता राज्ञाऽमुनाऽधिष्ठितः
सान्द्रोत्फालमिषाद्विगायति पदा स्प्रष्टुं तुरङ्गोऽपि गाम् ॥ १० ॥

एते श्रीहर्षपण्डितस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यामश्ववर्णनपद्धतिः ॥

सर्वपर्वतवर्णनपद्धतिः (१०३)

तत्र मेरुः ।

मेरोर्मेदुरयन्ति सम्पदमयः सञ्चारिभिर्ज्योतिषा-
मादोर्पार्वटपोपरिस्थिततरुच्छायाभृतोऽधित्यका ।
निष्पीतासु च मासि मासि विबुधैरिन्दोः कलासु क्रमा-
दुद्दामप्लवमानलाञ्छनमृगच्छिन्नाग्रदर्भाङ्कुराः ॥ १ ॥

भूमेः स्वर्णतया फलोत्तरतरुस्मेरस्य मेरोस्तटी-
सीमन्तोऽयमनूरुसारथिरथप्रस्थानघण्टापथः ।
अस्मिन्नुद्ध्रियते कथञ्चन हयैरुद्दामचण्डातप-
ज्वालाजालविलीनकाञ्चनशिलाजम्बालमग्नः प्रधिः ॥ २ ॥

एतौ श्रीमुरारेः ।

उपर्यंशुमतः सिद्धाश्चरन्तो यस्य सानुषु ।
छत्राण्यातपसंत्रासादवाचीनानि बिभ्रति ॥ ३ ॥

भर्तृचिन्तापरा यत्र वासकालङ्कृताः स्त्रियः ।
गृह्णते मुकुरभ्रान्त्या चन्द्रमासन्नवर्तिनम् ॥ ४ ॥

यद्दरीषु सुरस्त्रीणां हारमुक्ता रतोत्सवे ।
शीर्णास्तारानुपङ्केण व्यज्यते स्तनकुङ्कुमैः ॥ ५ ॥

सूक्तिसहस्रादेते ।

कैलासः ।

स्वस्तिमानस्ति कैलासः स्फाटिको धरणीधरः ।
नभःप्रयाणे स्वःस्त्रीणां दीर्घदर्पणतां गतः ॥ ६ ॥

यो धरित्रीभरश्रान्तः क्षीरगौरो रसातलात् ।
विश्रान्तुं सफणाशृङ्गः शेषाहिरिव निर्गतः ॥ ७ ॥

भूगोलप्रतिबिम्बस्य महादर्शो निशाकरः ।
यः शैलः शङ्खधवलो विधोस्तस्यापि दर्पणः ॥ ८ ॥

मन्ये हिमांशुः प्रान्तेऽपि यदि स्याद्ग्रहणागमे ।
तं लभेत कथं राहुर्यच्छिलाखण्डपाण्डुरम् ॥ ९ ॥

राजशेखरस्यैते ।

सोऽयं कैलासशैलः स्फटिकमणिभुवामंशुजालैः स्फुरद्भि-
छाया पीताऽपि यत्र प्रतिकृतिभिरुपस्थाप्यते पादपानाम् ।
यत्रोपान्तोपसर्पत्तपनकरधृतस्यापि पद्मस्य मुद्रा-
मुद्दामानो दिशन्ति त्रिपुरहरशिरश्चन्द्रलेखामयूखाः ॥ १० ॥

गिरिः कैलासोऽयं दशवदनकेयूरविलस-
न्मणिश्रेणीपत्राङ्कुरमकरमुद्राङ्कितशिलः ।
अमुष्मिन्नारुह्य स्फटिकमयसर्वाङ्गविमले
निरीक्षन्ते यक्षाः फणिपतिपुरस्यापि चरितम् ॥ ११ ॥

एतौ श्रीमुरारेः ।

हिमवान् ।

पुरः प्रालेयशैलोऽयमस्मिन् मकरकेतने ।
मृतसञ्जीवनी दुर्गा महौषधिरजायत ॥ १२ ॥

श्रीमुरारेः ।

श्रीकण्ठश्वशुरः स एष भगवान्मेनापतिः पर्वतः
पुत्रीमानुमया पुनः किमपरं हेरम्बमातामहः ।
यस्यायं महिमा यदत्र शमिनः श्यामाकमुष्टिंपचा-
स्तास्वेवाश्रमभूषु दिव्यवपुषः क्रीडन्ति कामाज्ञया ॥ १३ ॥

राजशेखरस्य ।

विन्ध्यः ।

अखर्वपर्वगर्तेषु विच्छिन्नो यस्य वारिधिः ।
ही स एव मुनेः पाणिरधस्ताद्विन्ध्यभूभृतः ॥ १४ ॥

कस्यापि ।

सद्यःस्यन्दनचक्रभङ्गचकितब्रध्नाश्व[हेषो]त्सरं
श्च्योतन्निर्झरवर्धिताम्बरसरिन्निर्मज्जदैरावतम् ।
किं [चो] भापितचन्द्रमण्डलशशं शृङ्गोत्तरस्थैः शशी-
मेरोर्वर्धितमत्सरः प्रवद्दधे विन्ध्यो गिरिर्व्योमनि ॥ १५ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

अवाप्तैर्द्राघिम्णा परिचयमुदन्वत्तटभुवा-
मसौ भाति श्यामद्युतिभिरुदकैर्मेखलभुवः ।
अगस्त्यस्याकार्षीद्वचनमिति कोपादुदधिना
गृहीतः केशेषु प्रसभमिव विन्ध्यक्षितिधरः ॥ १६ ॥

करिकवलनशिष्टैः शाखिशाखाग्रपत्रै-
ररुणसरणयोऽमी सर्वतो भीपयन्ते ।
चरितशवरसेनादत्तगोशृङ्गचण्ड-
ध्वनिचकितवराहव्याकुला विन्ध्यपादाः ॥ १७ ॥

कमलाकरस्य ।

विन्ध्यक्षोणीधरपरिसरोत्सङ्गसङ्गल्लवङ्ग-
श्रेणीसंवर्गणरणरणद्भृङ्गवाचालिताशाः ।
पम्पाझम्पारसिकशबरीपीनवक्षोजकुम्भ-
क्षुभ्यद्वीचीपरिचयचमत्कारिणो वान्ति वाताः ॥ १८ ॥

मदनस्य ।

सह्यः ।

गुञ्जत्कुञ्जकुटीरकौशिकघटाघूत्कारवत्कीचक-
स्तम्बाडम्बरमूकमौकुलिकुलः सह्याह्वयोऽयं गिरिः ।
एतस्मिन् प्रचलाकिनां प्रचलतामुद्वेजिताः कूजितै-
रुद्वेल्लन्ति पुराणरोहणतरुस्कन्धेषु कुम्भीनसाः ॥ १९ ॥

भवभूतेः ।

१. हर्षो, क ख, च, २. वा, क ख च

श्रीपर्वत. ।

शैलः सोऽयं गिरिशनिलयः श्रीगिरिर्नाम सिद्धैः
कुञ्जे कुञ्जे कृतवसतिभिः सेवितः सिद्धयोगैः ।
यस्य व्यक्तं शिरसि परमं ज्योतिरुद्वीक्षमाणाः
सगच्छन्ते जननमरणस्कन्धहीनाः शिवेन ॥ २० ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

मलयाचल ।

माद्यद्दिग्गजगण्डभित्तिकषणैर्भिन्नस्रवच्चन्दनः
क्रन्दत्कन्दरगह्वरो जलनिधेरास्फालितो वीचिभिः ।
पादालक्तकरक्तमौक्तिकशिलः सिद्धाङ्गनानां गतैः
सेव्योऽयं मलयाचलः किमपि मे चेतः करोत्युत्सुकम् ॥ २१ ॥

श्रीहर्षस्य ।

रमयति मलयाचलोऽयमस्मानुपनमता पवनेन मानिनीनाम् ।
दयितविनयकूटसाक्षिणीभिः स सलु सखीभिरदुष्करप्रसादः ॥ २२ ॥

मुरारे ।

मैनाक. ।

अम्भोधौ विहरन्तमन्तरहितैः कीर्तिं वहन्तं गुणै-
स्तं मैनाकमवज्रगर्वविषयौ पक्षौ दधानं नुमः ।
आसन्ने सुरलोकमानुषजगत्पातालपारात्यये
यः पाथोनिधिलङ्घिनः पथि मरुत्सूनोर्व्यधैनपीत् क्रमम् ॥ २३ ॥

माल्यवान् ।

चटुचटुलकरेणुस्पर्शलीलानिमील-
न्नयनयुगमतङ्गारब्धनिद्राविनोदम् ।
शुकहरितनितम्बं पश्य वंशीनवान्तै-
स्तरलमखिलपृथ्वीमाल्यवन्माल्यवन्तम् ॥ २४ ॥

राजशेखरस्य ।

मौलौ जलदजालेन सान्द्रधम्मिल्लशालिना।
बलाकाकुसुमैर्जातः सान्वयो माल्यवान् गिरिः ॥ २५ ॥

मदनस्य।

नाधन्यानां निवासं विदधति गिरयः शेखरीभूतचन्द्राः
शृङ्गैर्ज्योत्स्नाप्रवाहं धृतमिव तुहिनं दिङ्मुखेषु क्षिपन्तः।
येषामुच्चैस्तरूणामपिहतगतिना वायुना कम्पिताना-
माकाशे विप्रकीर्णः कुसुमचय इवाभाति ताराग्रहौघः ॥ २६ ॥

भट्टबाणस्य।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सर्वपर्वतवर्णनम् ॥

समुद्रवर्णनपद्धतिः (१०४)

ग्रावाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयोमानुषी
मुक्तौघाः सिकताः प्रवाललतिका शैवालमम्भस्सुधा ।
तीरे कल्पमहीरुहः किमपरं नामाम्बुधेर्वर्ण्यते
दूरात् कर्णरसायनं निकटतस्तृष्णापि नो शाम्यति ॥ १ ॥

कस्यापि ।

उद्गर्जज्जलकुञ्जरेन्द्ररभसस्फालानुबन्धोद्धतः
सर्वाः पर्वतकन्दरोदरभुवः कुर्वन् प्रतिध्वानिनीः ।
उच्चैरुच्चरति ध्वनिं श्रुतिपथो[न्माथी] यथाऽयं तथा
प्रायः प्रेङ्खदसङ्ख्यशङ्खधवला वेलेयमागच्छति ॥ २ ॥

श्रीहर्षस्य ॥

दत्ते यत्किलिकिञ्चितैकगुरुतामेणीदृशां वारि[णां]
वैधुर्यं विदधाति दम्पतिरुपां यच्चन्द्रिकार्द्रं नभः ।
यत्पीयूषभुजां च मन्मथसुहृन्नित्यं [वैय]स्सम्पदां
यल्लक्ष्मीरधिदैवतं च जलधेस्तच्चित्रमाचेष्टितम् ॥ ३ ॥

राजशेखरस्य ।

यन्मध्ये दनुजाः सुराश्च निचितोरत्नैर्वराटैश्च यत्
व्याप्तिर्व्योम्नि च भूतले च वसतिर्वह्नेश्च तोयस्य च ।
दानादानमपां घनेषु च नदीस्रोतस्सु चाधःस्थितं
पीयूषं च विषं च यत्तदुदधेश्चित्रं चरित्रं महत् ॥ ४ ॥

उत्तंसीकृतचन्द्रमा[ः]सभुजगान्वीचीन् परावर्तयन्
ज्योत्स्नाभस्मविलेपने निरवधिस्फीते महिम्नि स्थितः ।
प्रेङ्खच्छङ्खकरोटिकोटिदहनैः स्वासिन्धुमुद्घोषय-
न्नत्यन्तं पथि गर्जिताट्टहसितो रुद्रं हसत्यर्णवः ॥ ५ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

---

१ णां क ख च २ चय

आकण्ठदघ्नशिरसाऽप्यविभाव्यपार्श्व-
पृष्ठोदरेण चिरमृग्भिरुपास्यमान ।
नाभीसरोरुहजुषा चतुराननेन
शेते किलात्र भगवानरविन्दनाभः ॥ ६ ॥

लक्ष्मीरस्य हि यादः कृष्णोरःस्थापि सुभटभुजवसतिः ।
इन्दुः स च मृडचूडामणिरपि जगतामलङ्कारः ॥ ७ ॥

यथा दूरापातित्रिदिवयुवतीनेत्रसुलभा-
मपां भर्ता हारावलिवलयलक्ष्मीं वितनुते ।
तथाऽयं माणिक्यस्फटिककनकग्रावशिखरै-
रशून्यात्मा सेतुर्विलसति महानायक इव ॥ ८ ॥

एते मुरारेः ।

एतस्माज्जलधेर्जलस्य कणिकाः काश्चिद्गृहीत्वा ततः
पाथोदाः परिपूरयन्ति जगतीं रुद्धाम्बरा वारिभिः ।
भ्राम्यन्मन्दरकूटकोटिघटनाभीतिभ्रमत्तारकां
प्राप्यैकां जलमानुषीं त्रिभुवने श्रीमानभूदच्युतः ॥ ९ ॥

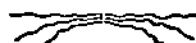
जलमानुषीरुद्रस्य ।

किं ब्रूमो जलधेः श्रियं स हि खलु श्रीजन्मभूमिः स्वयं
वाच्यः किं महिमाऽपि यस्य हि नवद्वीप महीति श्रुतिः ।
त्यागस्तस्य स कोऽपि बिभ्रति जगत्रस्यार्थिनोऽप्यम्बुदाः
शक्तिः काऽपि तथा हि यस्य भवति क्षोभेण कल्पान्तरम् ॥ १० ॥

कस्यापि ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां समुद्रपद्धतिः ॥

नदीवर्णनपद्धतिः (१०५)

गङ्गा ।

उत्कल्लिकाबाहुल्यं तत्तत्स्वाभाविकं द्रवत्वं च ।
स च निरुपाधिस्नेहस्तेनेशस्य प्रिया गङ्गा ॥ १ ॥

मालतीमाधवस्य ।

देवस्याम्बुजसंभवस्य भवनादम्भोधिमागामिका
सेयं मौलिविभूषणं भगवतो भर्गस्य भागीरथी ।
उद्यातानपहाय विग्रहमितः स्रोतःप्रतीपानपि
स्रोतस्तीव्रतरत्वरा गमयती द्राग्ब्रह्मलोकं जनान् ॥ २ ॥

बलिद्विपत्पादनखांशुराजिभिः पुरारिमौलीन्दुमरीचिवीचिभिः ।
हिमाद्रिनिष्यन्दजलैः पदे पदे विवर्धते वैबुधसैन्धवी रुचिः ॥ ३ ॥

एतौ श्रीमुरारेः ।

अजाङ्घ्रिनिर्वृत्तरजश्चयाऽपि
कपालिना बद्धरसाऽपि कामम् ।
ततोऽप्यधोधः पतिताऽपि नित्यं
गङ्गा कुसङ्गाऽपि पुनाति लोकान् ॥ ४ ॥

कियद्दूरे तीरद्रुमकुसुमसौरभ्यरभस-
भ्रमद्भृङ्गीगीतध्वनिहृतकुरङ्गीपरिगतम् ।
पयो मन्दाकिन्याः सुरपुरपुरन्ध्रीकुचतटी-
विटङ्काध्यारोहप्रवरमणिसोपानसरणी ॥ ५ ॥

मातः शैलसुतासपत्नि वसुधाशृङ्गारहारावलि
स्वर्गारोहणवैजयन्ति भवतीं भागीरथीं प्रार्थये ।
त्वत्तीरे वसतस्त्वदम्बु पिबतस्त्वद्वीचिषु प्रेङ्खत-
स्त्वन्नाम स्मरतस्त्वदर्पितदृशस्स्यान्मे शरीरव्ययः ॥ ६ ॥

---

१ उद्वीचि क ख च.

देवि त्वत्सैकतेषु त्रिपथगविशदश्रोत्रियश्रेणिसाम्ना-
माम्नायैर्मांसलेपून्मृदुलदललसद्वेतसीशाद्वलेषु ।
मूर्छादाई कदाऽहं स्मरदहनपदद्वन्द्वमन्दारधूली-
खेलद्वाचालपुष्पंधयकुलमुरलीखेलनं मानयिष्ये ॥ ७ ॥

अमुष्मिन् संसारे परिकलितसारेतरतया
तदा विद्योत्कर्षः परिणतिमुपैति श्रुतिविदाम् ।
यदा मन्दाकिन्या मधुरवमरालीकलकल-
मणालीवाचाले परिसरतटे यान्ति दिवसाः ॥ ८ ॥

काकैर्निष्कुषितं श्वभिः कवलितं वीचीभिरान्दोलितं
स्रोतोभिश्चलितं तटान्तमलिनं गोमायुभिर्लोडितम् ।
दिव्यस्त्रीकरचारुचामरमरुत्संवीज्यमानः कदा
द्रक्ष्येऽहं परमेश्वरि त्रिपथगे भागीरथि स्वं वपुः ॥ ९ ॥

त्वत्तीरे तरुकोटरान्तरगतो गङ्गे विहङ्गोऽप्यहं
त्वन्नीरे नरकान्तकारिणि वरं मत्स्योऽथवा कच्छपः ।
नैवान्यत्र मदान्धसिन्धुरघटासंघट्टघण्टारण-
त्कारत्रस्तसमस्तवैरिवनितालब्धस्तुतिर्भूपतिः ॥ १० ॥

मेरीभाङ्कारस्य ।

सरयूः ।

यूपाङ्करप्रकरदन्तुरतीररेखासंख्यायमानमनुसन्ततिसप्ततन्तुः ।
इक्ष्वाकुराजमहिषीपदपट्टलक्ष्मीर्देव्या भुवो भगवती सरयूरियं नः ॥ ११ ॥

श्रीमुरारेः ।

यमुना ।

कालिन्दीयं द्विरददलिताम्भोजिनीरेणुरम्या
यस्याः कृष्णः शिशिरपयसस्तीरकेदारचारी ।
गायन्तीनां किमपि मधुरं बालगोपालिकानां
लीलालोलः कमलकलिकाः कर्णपूरीचकार ॥ १२ ॥

देव्या भूमेर्मृगमदमयं मण्डनं सिद्धसिन्धोः
सध्रीचीयं जयति यमुना या तटैकाग्रवृत्तीन् ।
प्रेमोत्कर्षादिव पितृपतेर्भ्रातुराच्छिद्य हस्ता-
द्वीवोन्मुक्तं गमयति पितुर्मण्डलं भास्करस्य ॥ १३ ॥

श्रीमुरारेः ।

सेयं सुभ्रु पुरः कलिन्दतनया गीर्वाणसिन्धोः सखी
वासः कालियपन्नगस्य यमुना दृग्गोचरे वर्तते ।
वन्दस्वार्यमणीमिमां दुहितरं वैवस्वतस्यानुजां
यस्याः स्वर्णपरीक्षणक्षमदृषत्तापी स्वसा सोदरी ॥ १४ ॥

राजशेखरस्य ।

नर्मदा ।

एषा सा विन्ध्यमध्यस्थलविपुलशिलोत्सङ्गरङ्गत्तरङ्गा
संभोगश्रान्ततीराश्रयशबरवधूनर्मदा नर्मदा च ।
यस्याः सान्द्रद्रुमालीललिततरनिलत्सुन्दरीसन्निरुद्धैः
सिद्धैः सेव्यन्त एते मृगमृदितदलत्कन्दलाः कूलकच्छाः ॥ १५ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य ।

हेलोन्मूलितनर्तितप्रतिहतव्यावर्तितप्रेरित-
व्यक्तस्वीकृतनिह्नुतप्रकटितप्रोद्भूततीरद्रुमाः ।
एते मेखलकन्यकाप्रणयिनः पातालमूलस्पृशः
सन्त्रासं जनयन्ति वन्यमिदुरा वारां प्रवाहाः पुरः ॥ १६ ॥

धर्मस्य ।

उद्देशोऽयं कनकसिकताकोमलैकान्तकान्ता-
लीलावासीकृततरुतलः कामिभिर्नर्मदायाः।
किंचैतस्मिन् सुरतसचिवास्तन्वि ते वान्ति वाता
येषामग्रे सरति कलिताकाण्डकोपो मनोभूः ॥ १७ ॥

महेन्दुराजस्य ।

१ द्वे क. पाठभेद. द्वै. क ख

तापी ।

एते पल्लिपुरन्ध्रिनिर्भरजलक्रीडाहृताम्भःकण–
क्षोदक्षालितलग्नपान्थवनितानिश्वासतीव्रातपाः ।
वान्ति स्वैरविहारकुञ्जरकरच्छिद्रोदराघूर्णन–
प्रारब्धोच्चमृदङ्गनादमुखरास्तापीनिकुञ्जानिलाः ॥ १८ ॥

भट्टसोमेश्वरस्य ।

गोदावरी ।

पातुं गौतमि वारि तावकमिदं पीयूषनिर्दूषणं
शङ्के पङ्कजबान्धवो वितनुतेऽजस्रं सहस्रं करान् ।
तैरेव त्वयि सञ्चरिष्णुभिरिति श्लाघ्यैः कृतार्थीकृत–
स्तीर्थानां निवहः पुनाति भुवनान्येतानि किं स्तूयसे ॥ १९ ॥

मातर्गौतमकीर्तिकल्पलतिके कल्लोलडोलायितै–
रम्भःसंभृतमेतदेत्य मरुता दिक्चक्रमाक्रामता ।
स्पर्शादस्य दुरन्तदोषगुरुता सर्वस्य निर्वास्यते
नो चेद्भूरि भरं सहेत भुवनाभोगं न भोगीश्वरः ॥ २० ॥

पृथ्वीधरस्यैतौ ।

वैतण्डश्रवणप्रचण्डपवनव्याधूतरोधोलता–
पुष्पश्रेणिपतत्परागपटलीजम्बालिताम्बुप्लवा ।
जागर्ति स्फुटजूर्तिपान्थपरिपन्निर्वापमुष्टिंधया
छाँया पादपपक्ष्मला[3] नयनयोर्मोदाय गोदावरी ॥ २१ ॥

कलिङ्गस्य ।

उपपरिसरं गोदावर्याः परित्यजताध्वगाः
सरणिमपरो मार्गस्तावद्भवद्भिरवेक्ष्यताम् ।
इह हि विहितो रक्ताशोकः कयापि हताशया
चरणनलिनन्यासोदञ्चन्नवाङ्कुरकञ्चुकः ॥ २२ ॥

भट्टेन्दुराजस्य ।

---

१. नि ङ. ख २ माला क ख च ३ जा क ख च,

कावेरी ।

कावेरी कवरीव भामिनि भुवो देव्याः पुरो दृश्यतां
पूगैर्नागलताश्रितैरुपदिशत्याश्लेषविद्यामिव ।
कर्णाटीजनमज्जनेषु जघनैर्यस्याः पयः प्लावितं
पीत्वा नाभिगुहाभिरूर्मिताभिः प्राचीं दिशं नीयते ॥ २३ ॥

राजशेखरस्य ।

ताम्रपर्णी ।

रत्नप्रसूरिति समस्ततरङ्गिणीषु
वारांनिधेर्भगवतः सुभगं कलत्रम् ।
अस्मिन्नियं तव नितम्बिनि ताम्रपर्णी
चक्षुःपथं भजतु मौक्तिककामधेनुः ॥ २४ ॥

रोधोरेखा चन्दनारण्यहृद्या
वारि स्वाद्य नालिकेराम्भसोऽपि ।
यच्चाप्यन्द्रचः सभवो मौक्तिकानां
तेनाम्भोधेर्वल्लभा ताम्रपर्णी ॥ २५ ॥

राजशेखरस्यैतौ ।

सामान्यनदी ।

जडस्वच्छस्वादुप्रकृतिरुपहूतेन्द्रियगणो
गुणो यद्यप्यासामयमयुतसिद्धो विजयते ।
तथाऽप्युत्कर्षाय स्फुरति सरितामाश्रमसदा-
मिदानीं वानीरद्रुमकुसुमजन्मा परिमलः ॥ २६ ॥

मुरारेः ।

इह समदशकुन्ताक्रान्तवानीरमुक्ता-
प्रकरसुरभिशीतस्वच्छतोया वहन्ति ।
फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्ज-
स्खलनमुखरभूरिस्रोतसो निर्झरिण्यः ॥ २७ ॥

भवभूतेः ।

इह शिखरकरालक्षोणिभिद्गण्डशैल-
स्खलनदलनगर्जत्फेनिलो बुद्बुदौघः।
पवनधुतशिरीषश्रेणिरेणुप्रणाली-
सुरभिसलिलदृप्ता द्वीपवत्यो वहन्ति ॥ २८ ॥

उत्सङ्गे(ङ्गैः) सैकतानां शकुनिशतपदन्यासरेखाङ्कितानां
जम्बूपण्डानि नद्यो दधति परिणमल्लुम्बिलम्बालकानि।
यत्तोयान्दोलदोलः पुलकयति तनुं तीरकस्तूरिकैण-
प्रक्रान्तग्रन्थिपर्णग्रसनपरिमलोत्कन्धरो गन्धवाहः ॥ २९ ॥

स्कन्धासक्तैरिह हि विपिने शुष्कशैवालजालैः
प्राष्टट्पूरोच्छ्रयमभिदधत्युच्छ्रिताः शाखिनोऽपि।
येषां मूलेष्वसरलजटास्फालवाचालवीचि-
क्षोभत्रासात्तरलशफरा निर्झरिण्यो वहन्ति ॥ ३० ॥

मदनस्यैतौ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सर्वनदीवर्णनपद्धतिः ॥

सरोवर्णनपद्धतिः (१०६)

तेनाखानि जलावगाहनरसव्यामक्तपौराङ्गना-
पर्यस्यत्कबरीविशीर्णकुसुमस्मेरोर्मिमालं सरः ।
यस्मिन्नच्छतया निधाय नयने मर्त्यैः सकौतूहलं
लक्ष्यन्ते भुजगाधिराजनगरीवामभ्रुवा विभ्रमाः ॥ १ ॥

उमापतिधरस्य ।

अन्यः कः क्षारवार्ये त्वमिव नियमितो वानरैर्वा नरैर्वा
विप्रेणैकेन कोऽन्यः करकुहरपुटीपात्रमात्रे निपीतः ।
जल्पन्नित्थं पृथूर्मिध्वनिभिरवतरत्फेनकूटाट्टहासैः
स्पर्धां धत्ते पयोधेरधिकमधिपुरं निर्मितो यत्तटाकः ॥ २ ॥

चित्तपस्य ।

उन्मीलल्लीलनीलोत्पलदलदलनामोदमेदस्विपूर-
क्रोडक्रीडद्द्विजालीगरुदुदितमरुत्तुस्फालवाचालवीचिः ।
एतेनाखानि शाखानिवहनवहरित्पर्णपूर्णद्रुमाली-
व्यालीढोपान्तशान्तव्यथपथिकदृशा दत्तगगस्तटाकः ॥ ३ ॥

वृद्धो वार्धिरय तरङ्गवलिभं विभ्रद्वपुः पाण्डुरं
हंसालीपलितेन यष्टिकलितस्तावद्वयोर्वृंहिमा ।
बिभ्रच्चन्द्रिकया च कंविकचया योग्यस्फुरत्सङ्गतं
स्थाने स्नानविधायिधार्मिकशिरोनत्याऽपि नित्यादृतः ॥ ४ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्यैतौ ।

अयमुपगतकृष्णः कृष्णसाराक्षिपातै-
र्यमकु(विकसि ?)तनवनीलाम्भोजवक्रश्च कास्ति ।
जलयुवतिकुचानुभासितोत्तुङ्गकुम्भ-
स्थलमदकलगर्जन्नीरनागस्तटाकः ॥ ५ ॥

मदनस्य ।

---

१ तु क ख च.

प्रचण्डवातोपरमेन निश्चलं प्रसन्नमन्तर्जलदृष्टतारकम् ।
सहैव दृष्ट्या पतितं महीतले सरो नभःखण्डमिव व्यराजत ॥ ६ ॥

कुमारदासस्य ।

नो लावण्यविदूषितो न विषवान्नो [मं]न्दरक्षोभितः
पीतो यो व्यथते न बाडवशतैर्यश्चा[ति] वेलोदकः ।
कर्ता मेघनतेरिति प्रतिनरं बुद्धिर्यतो जायते
जातः कोऽप्यपरः पयोनिधिरसौ मन्ये तटाकच्छलात् ॥ ७ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य ।

तेऽमी केलिकृतावतारतरुणीपीनस्तनालोकन-
त्रस्ताम्भोगजगर्जितर्जितजनस्तोमास्तटाकोत्तमाः ।
ये रोलम्बकदम्बडम्बरमिलद्दर्पाम्बुवाहभ्रम-
भ्रासो[ड्डी]नमरालपक्षविधुतैरम्भोरुहैराहृताः ॥ ८ ॥

कस्यापि ।

एतद्भीमपराक्रमेण रचितं संसारसारं सरः
पाथोनाथकथापहस्तनकलावैचक्षणे दीक्षितम् ।
यन्माहात्म्यविलोकनाद्भुतरसाद्धूताम्बरश्रीशिरः-
स्रस्तं कुण्डलमम्बुबिम्बितरविव्याजेन विद्योतते ॥ ९ ॥

विश्वेश्वरस्य ।

वापिका ।

क्वास्ते शीतांशुरंशूनमृतपरिणतान् व्याकिरन् स्वर्वधूनां
क्वाऽसौ पीयूषपानामधरमधुरिमा कुत्र वाचः कवीनाम् ।
इत्थं भूयो निमज्जद्घटनिवहमुखोद्गारिभाङ्काररव-
व्याजादुद्गर्जतीव स्फुरदसमरसोल्लासिका वापिकेयम् ॥ १० ॥

हरिहरस्य ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सरोवर्णनपद्धतिः ॥

---

१ य क ख च २ पि क ख च ३ न्धी क ख च

नगरीवर्णनपद्धतिः (१०७)

विललास जलाशयोदरे क्वचन द्यौरनुबिम्बितेव या ।
परिखाकपटस्फुटस्फुरत्प्रतिबिम्बानवलम्बिताम्बुनि ॥ १ ॥

अश्रान्तश्रुतिपाठपूतरसनाविर्भूतभूरिस्तवा-
जिह्मब्रह्ममुखौघविघ्नितनवस्वर्गक्रियाकेलिना ।
पूर्वं गाधिसुतेन सामिघटिता मुक्ता नु मन्दाकिनी
यत्प्रासाददुकूलवल्लिरनिलान्दोलैरखेलद्दिवि ॥ २ ॥

समर्मेणमदैर्यदापणे तुलयन् सौरभलोभनिश्चलम् ।
पणिता न जनारवैरवैदपि गुञ्जन्तमलिं मलीमसम् ॥ ३ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्यैते ।

कनककलशश्रेणी यत्र प्रभाकरचुम्बनै-
रतिखरकराघातैर्मध्यन्दिने शिथिलीकृता ।
द्रवति भजते दार्ढ्यं सिक्ता समीरणकम्पित-
ध्वजपटसमानीतस्वर्गापगाजलबिन्दुभिः ॥ ४ ॥

वैद्यभानुपण्डितस्य ।

ते चण्डीशपुरारिचण्डमहसा यस्मिन् लसन्त्यद्भुताः
प्रासादाः पृथुशातकुम्भकलशज्योत्स्नाविलिप्ताम्बराः ।
तत्रोपान्तचरत्क्षपाकरसुधासंसिक्तवशध्वज-
प्रोद्यत्पल्लवजाललालसहयव्यग्रोऽरुणस्ताम्यति ॥ ५ ॥

विश्वेश्वरस्य ।

जननीतिमुदितमनसा सततं सुस्वामिना कृतानन्दा ।
सा नगरी नगतनया गौरीव मनोहरा भाति ॥ ६ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य ।

स्फुरत्तुषारांशुमयूखजालैर्विनिह्नुताः स्फाटिकसौधपङ्क्तीः।
आरुह्य नार्यः क्षणदासु यस्या नभोगता देव्य इव व्यराजन् ॥ ७ ॥

माघस्य।

स्थिता[स्तु] यत्रोपरि भूमिकुट्टिमस्थलीषु तुङ्गासु निरन्तरा[श्म]सु।
त्यजन्ति मार्गे तुरगा वियत्यपि ध्रुवं निरालम्बगतेः श्रमं रवेः ॥ ८ ॥

निशासु यत्र प्रतिबिम्बवर्त्मना समागतश्चारुदृशां निशाकरः।
विलासडोलायितकुण्डलाहतः कपोललावण्यजले निमज्जति ॥ ९ ॥

बिल्हणस्यैतौ।

यत्सौधशृङ्गारसरोजरागरत्नप्रभाविच्छुरितः शशाङ्कः।
जगाम रोषादिव लोहितत्वं पौराङ्गनावक्त्रकृतावमानः ॥ १० ॥

नाथकुमारस्य।

नक्तं शशाङ्कोपलकुट्टिमेषु यस्यामुडूनि प्रतिबिम्बितानि।
पुष्पन्धयाः पुष्पधिया धयन्तः सुधामरन्दैर्मुदमुद्वहन्ति ॥ ११ ॥

सोमकवेः।

यत्रोन्मुखं चातकवृन्दमभ्रभ्रमेण सौधस्थितधूपधूमे।
वेल्लत्पताकाग्रगृहीतमुक्तैर्नभोनदीबिन्दुभिरेति तृप्तिम् ॥ १२ ॥

वस्तुपालस्य।

आँध्मायमाणनवयौवनमुग्धभावाः
  शृङ्गारसागरमनोज्ञतरङ्गलेखाः।
कन्दर्पकेलिरसलब्धयशःपताकाः
  पण्याङ्गनाः पुरमिमामधिवासयन्ति ॥ १३ ॥

नाथकुमारस्य।

मन्ये विशालायतवेशवीथीव्याजेन देवः सहकारबाणः।
गम्भीरसंभोगमयापवर्गप्रवेशमार्गं रचयाञ्चकार ॥ १४ ॥

१ रीमि क पाठभेद २ मु क ख च ३ तोथ ग ४ ऊ क पाठभेद।

प्रत्यष्टमि प्रतिचतुर्दशि देवयात्राव्याजेन दिक्षु च विदिक्षु च सञ्चरन्त्यः।
एणीदृशः प्रणयकन्दलितैः कटाक्षैरातन्वते रतिपतेरिह दीर्घमायुः ॥ १५ ॥

सर्वज्ञवासुदेवस्यैतौ।

यस्मिन् पुरे निवसतामयमेव लाभो यत्प्रातरेव सुदृशो गृहवेदिकासु।
धम्मिल्लभारनियमोन्नतबाहुमूलसन्दर्शनेन नयनानि कृतार्थयन्ति ॥ १६ ॥

बिल्हणस्य।

उद्वसन्नगरम्।

एतच्छान्तविचित्रचत्वरपथ विश्रान्तवैतालिक–
श्लाघाश्लोकमगुञ्जिमञ्जुमुरजं विध्वस्तगीतध्वनि।
व्यावृत्ताध्ययनं निवृत्तसुकविक्रीडासमस्यं नम–
द्विद्वद्वादपथं कथं पुरमिदं मौनव्रते वर्तते ॥ १७ ॥

राजशेखरस्य।

मुखरमुरजं पौरस्त्रीभिर्न लास्यमुपास्यते
सरसमधुरं नाट्यागारे न कूजति वल्लकी।
अहह पिहितद्वारं कस्मादिदं परितः पुरं
[विरतसुरत]१व्यापारत्वात्प्रसुप्तमिवाखिलम् ॥ १८ ॥

बिल्हणस्य।

द्वारवती।

श्रियः पदं द्वारवतीति नाम्ना पुरी परीता लवणार्णवेन।
अस्त्याहृतेवामरराजधानी निस्त्रिंशनीलेन नभस्तलेन ॥ १९ ॥

वाराणसी।

प्लवमानैरपारोऽयं जनैः संसारसागरः।
द्वीपे वाराणसीनाम्नि विश्रान्तैरिह तीर्यते ॥ २० ॥

मुरारेः।

१ सुरवरतरत क ख च ग

यद्वाचयमवृत्तयः किमपरं नीवारमुष्टिंपचाः
सत्यं रूपमुपासते च कृतिनो द्राक् संवदन्ते च नः।
नित्यासन्नतयात्तखण्डपरशोर्वाराणसीवासिनः
संभोगैरपि सुभ्रुवां तदजरं विन्दन्ति नि(न?)न्दन्ति च ॥ २१ ॥

राजशेखरस्य।

ये तृष्णालहरीपरीतमनसस्ते मानवा निर्भरं
देशेऽन्यत्र वसन्तु हन्त सहसाऽवज्ञाय वाराणसीम्।
अस्माभि· पुनरत्र शङ्करपुरीमध्ये स्थिर स्थीयते
स्थातव्यं त्रिदिवापगाजलमिलद्गण्डूषसन्तोषिभिः ॥ २२ ॥

भेरीभाङ्कारस्य।

प्रयाग।

प्रयागस्सर्वतीर्थेभ्यस्तीर्थमुच्चैस्तरामयम्।
संसारस्य परं पारमिहस्थैरवलोक्यते ॥ २३ ॥

आयुर्वायुव्यथितनलिनीपत्रमित्रं किमन्यत्
सम्पच्छम्पाद्युतिसहचरी स्वैरचारी कृतान्तः।
कस्मादस्मिन् भ्रमसि तमसि त्वं प्रयाहि प्रयागं
पौनःपुन्यं भुवि भगवती स्वर्धुनी ते धुनीते ॥ २४ ॥

भेरीभाङ्कारस्य।

उज्जयिनी।

खेलं सञ्चरितु तरङ्गतरलभ्रूलेखमालोकितु
रम्य स्थातुमनादरार्पितमनोमुद्रञ्च संभावितुम्।
संत्यज्योज्जयिनीं जनैर्विविदितुं हृद्य च हे मानवाः
प्रत्यङ्गार्पणसुन्दरं च न जनो जानाति रन्तुं परः ॥ २५ ॥

---

1. लेखं. क. ख च.

अयोध्या ।

वृन्तैरिव क्रतुसहस्रभुवा फलाना-
मालोक्य यूपनिकरैर्मधुरामयोध्याम् ।
राज्ञामिह प्रभवतां च विचिन्त्य [1]सिद्धिं
देवश्शचीसहचरोऽपि न रोचते न ॥ २६ ॥

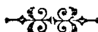
मुरारेः ।

अलका ।

कैलासाचलकर्णिकेयमलका नेत्रैकपेया पुरी
देवस्य द्रविणप्रभोः किमपरं शृङ्गारसारस्य भूः ।
अस्यामस्तमिते हि राक्षसपतौ यक्षाङ्गनानाममी
वर्तन्ते प्रतिचत्वरं प्रतिगृहं प्रत्यापणं चोत्सवाः ॥ २७ ॥

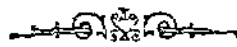
राजशेखरस्य ।

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां नगरवर्णनपद्धतिः

१. वृ क ख च

भैरवादिस्तवनपद्धतिः (१०८)

तत्र महाभैरव —

सौवर्णो गिरिरासनं भगवती विश्वंभरा भाजनं
भूतान्योदनमामिषाण्यनिमिषक्रोडाहिकूर्माधिपा ।
चन्द्रार्कावपि सार्द्रशुष्कवटकौ मैरेयमम्भोधयो
देवः कल्पदिनावसानसमये भोक्ता महाभैरवः ॥ १ ॥

कस्यापि ।

आदिकूर्म. ।

भ्रमति गिरिराट् पृष्ठे गर्जत्युपश्रुति सागरो
दहति विततज्वालाजालैर्जगन्ति विषानलः ।
स तु विनिहितग्रीवाकाण्डः कटाहपुटान्तरे
स्वपिति भगवान् कूर्मो निद्राभरालसलोचनः ॥ २ ॥

शरयैकस्य ।

आदिवराह ।

अस्ति श्रीस्तनपत्रभङ्गमकरीमुद्राङ्कितोरःस्थलो
देवः सर्वजगत्पतिर्मधुवधूवक्त्राब्जचन्द्रोदयः ।
क्रीडाक्रोडतनोर्नवेन्दुसदृशे दंष्ट्राङ्कुरे यस्य भू-
र्भाति स्म प्रलयाब्धिपल्वलतलोत्खातैकमुस्ताकृतिः ॥ ३ ॥

हनुमतः ।

पृ(द ?)ष्ठात् स्थूलतरा दंष्ट्रा ततः पोत्रं ततो हनुः ।
ततः स्कन्धस्ततः पृष्ठं हे वराहस(कि?)मीहि(त?)म् ॥ ४ ॥

वराहमिहिरस्य ।

इति श्रीभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां भैरवादिस्तवनम् ।

---

१ अनुक्रमणिकायां 'भैरवकूर्मादीनां स्तवनम् अथ सर्वपदार्थस्तुतिर्विविधा' इति अथशब्दश्रवणेन सर्वपदार्थस्तुतेर्भैरवादिस्तवनात्पार्थक्यमाश्रित्याय विभाग आदृत । वस्तुत —शीर्षस्थलेखस्तु सर्वपदार्थस्तुतिरित्येवोपलभ्यते, तत् भैरवादिस्तवनस्य न पृथक्पद्धतिता, तथासति 'त्रयस्त्रिंशत्पद्धतीनामिदं शतम' इति सङ्ख्यावर्णनस्य कविकाव्यप्रशंसायां सामान्यकविविशेषकविभेदेन द्वैविध्यमाश्रित्य सागत्य बोध्यम् ।

सर्वपदार्थसंस्तुतिः (१०९)

आकाशम् ।

किं ब्रूमो जलधेरनन्तमहिमस्थानस्य किं ब्रूमहे
किं ब्रूमो व्रतिनस्तथा परिकरः(ततः?) पीतस्स एवार्णवः ।
आस्तां तावदियं द्वयोरपि कथा तद्वर्ण्यतामम्बरं
यस्मिन् सोऽपि मुनिः प्रतीतिविषयः खद्योतपोतायते ॥ १ ॥

कस्यापि ।

ब्रूमः किं नभसो निसर्गमहतस्तत्तद्विभूत्यद्भुतं
यस्यान्तर्भुवनान्यमूनि दधति क्षुद्राणुभिस्तुल्यताम् ।
कि चान्यद्भुवनत्रयैकनयनं देवो निधिस्तेजसा
यस्मिन् विस्मयधाम्नि सोऽपि तरणिः खद्योतवत् द्योतते ॥ २ ॥

श्रीभोजदेवस्य ।

तद्ब्रह्माण्डमिह क्वचित्क्वचिदपि क्षोणी क्वचिन्नीरदा-
स्ते द्वीपान्तरशालिनो जलधयः क्वापि क्वचिद् भूधराः ।
आश्चर्यं गगनस्य कोऽपि महिमा सर्वैरमीभिः स्थितैः
दूरे पूरणमस्य शून्यमिति यन्नामापि नाच्छादितम् ॥ ३ ॥

येषां पांसुकणैः कुलाद्रिनिचया विप्रुड्भिरम्भोनयो
दीपैर्द्वादशभानवः प्रवहता तुल्यास्त एतेऽनिलाः ।
कल्पान्ते गगनस्य कुक्षिकुहरे दुर्लक्ष्यसंचारिणः
पश्याश्चर्यमहो स्वभावमहतो नान्तः क्वचिल्लभ्यते ॥ ४ ॥

कयोरप्येतौ ।

कुमारः ।

कठोरपारावतकण्ठमेचकं वपुर्वृषस्कन्धसुबन्धुरांसकम् ।
प्रसन्नसिंहस्तिमितं च वीक्षितं ध्वनिश्च माङ्गल्यमृदङ्गमङ्गलः ॥ ५ ॥

दृष्टिस्तृणीकृतजगत्त्रयसत्वसारा दूरोद्धता नमयतीव गतिर्धरित्रीम् ।
कौमारकेऽपि गिरिवद्गुरुता दधानो वीरो रसः किमयमेत्युत दर्प एव ॥ ६ ॥

त्रातुं लोकानिव परिणतः कायवानस्त्रवेदः
क्षात्रो धर्मः श्रित इव तनुं ब्रह्मकोशस्य गुप्त्यै ।
सामर्थ्यानामिव समुदयः सञ्चयो व गुणाना-
माविर्भूय स्थित इव जगत्पुण्यनिर्माणराशिः ॥ ७ ॥

भवभूतेरेते ।

मृगया ।

द्विधा कृत्वा क्षीणं निजसहजशत्रुं शशधरं
दधानं तुण्डेन स्फुटविकटदंष्ट्राद्वयमिषात् ।
यदेतस्माद्भानोरिव निविडभीतिव्यतिकरं
करञ्जीकुञ्जानां करितिमिरमन्तः प्रविशति ॥ ८ ॥

कस्यापि ।

किं स्यादञ्जनपर्वतः स्फटिकयोर्द्वंद्वं दधद्वीर्ययो-
रम्भोमेदुरमेघ एष किमुत श्लिष्यद्बलाकाद्वयः ।
शून्यः किन्तु करेण कुञ्जर इति भ्रान्तिं समुत्पादयन्
दंष्ट्राद्वन्द्वकरालकालवदनः कोलः कुतोऽप्यागतः ॥ ९ ॥

किमश्वः पार्श्वेषु प्लवनचतुरः किन्तु नृपतिः
शरान्मुञ्चन्नुच्चैश्चलतरकराकृष्टधनुषा ।
किमालोलः कोलः परिहृतशरश्शौर्यरसिको
न जानीमस्तेषां क इह निपुणो वर्ण्यत इति ॥ १० ॥

त्रिविक्रमभट्टस्यैतौ ।

भयभ्रष्टप्रेयोविरहनिरहंकारहरिणी-
मुखालोकोन्मीलद्गुरुकरुणरुग्णां सहचरीम् ।
विलोक्य म्लेच्छन्तीमलमलमिति प्राक् प्रणिहिता
शरव्याल्लुब्धानां हृदयमपराद्धं न तु शराः ११ ॥

श्रीमुरारेः ।

व्याघ्रानभीरभिमुखोत्पतितान् गुहाभ्यः
फुल्लासनाग्रविटपानिव वातरुग्णान् ।
शिक्षाविशेषलघुहस्ततया निमेषा-
त्तूणीचकार शरपूरितवक्त्ररन्ध्रान् ॥ १२ ॥

लक्षीकृतस्य हरिणस्य हरिप्रभावः
प्रेक्ष्य स्थितां सहचरीं व्यवधाय देहम् ।
आकर्णकृष्टमपि कामितया स धन्वी
बाणं कृपामृदुमनाः प्रतिसंजहार ॥ १३ ॥

अपि तुरगसमीपादुत्पतन्तं मयूरं
न स रुचिरकलापं बाणलक्षीचकार ।
सपदि गतमनस्कश्चित्रमाल्यानुकीर्णे
रतिविगलितबन्धे केशपाशे प्रियायाः ॥ १४ ॥

मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः
सत्त्वानामुपलक्ष्यते विकृतिमच्चित्तं भयक्रोधयोः ।
उत्कर्षः स च धन्विनां यदिषवः सिद्ध्यन्ति लक्ष्ये चले
मिथ्या हि व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः ॥ १५ ॥

कालिदासस्यैते ।

एतस्मिन् मृगया गतेऽपि धनुषा बाणे समारोपिते-
प्याकर्णान्तगतेऽपि मुष्टिविगतेऽप्येणाङ्गलग्नेऽपि च ।
न त्रस्तं न पलायितं न चलितं नोत्कम्पितं नोत्प्लुतं
मृग्या यद्धरिणं करोति दयितं कामोऽयमित्याशया ॥ १६ ॥

अनङ्गभीमस्य ।

स्वेच्छाविहाररसिकस्य वनस्थलीषु
काकुत्स्थतः किमपि तस्य लघुत्वमासीत् ।
यस्माद्दशाननजयी रघुराजपुत्रः
पञ्चाननं तु निजघान धनुर्धरोऽयम् ॥ १७ ॥

बिल्हणस्य ।

उद्यानम्।

क्वचिच्चटुलकोकिलाकलितनूत्नचूताङ्कुरं
कुरङ्गकुलसेवितं प्रकटलोलमूलं क्वचित्।
क्वचित्प्रवरसञ्चरत्सुरवधूपदैः पावनं
वनं नयति विक्रियामिह मनो मुनीनामपि ॥ १८ ॥

पटलमलिकुलानामुन्नमन्मेघनीलं
भ्रमदुपरि तरूणां पुष्पितानां विलोक्य।
मृदुमदकलकेकानिर्भरो नृत्तसक्त-
स्तरलयति कलापं मन्दमन्दं मयूरः ॥ १९ ॥

स्कन्धशाखान्तरालेषु पश्य जीमूतपङ्क्तयः।
लम्बमाना विलोक्यन्ते चलद्वलति(ल्गुलि?)का इव ॥ २० ॥

त्रिविक्रमभट्टस्य।

दृश्यन्ते मधुमत्तकोकिलवधूनिर्धूतचूताङ्कुर-
प्राग्भारप्रपतत्परागसिकतादुर्गास्तटीभूमयः।
याः कृच्छ्रादतिलङ्घ्य लुब्धकभयात्तैरेव रेणूत्करै-
र्धारापातिभिरस्ति लुप्तपदवीनिश्शङ्कमेणीकुलम् ॥ २१ ॥

प्रियङ्गुश्यामाङ्गो य इह विहरत्यम्बुजवने
विनिद्रे व्यागुञ्जन्मधुप इति तं जल्पतु जनः।
अहं शङ्के पङ्केरुहकुहरवासव्यसनिनीं
श्रियं भृङ्गच्छद्मा मुररिपुरुपेतो रमयितुम् ॥ २२ ॥

एतौ मुरारेः।

जम्बूनां कुसुमोदरे नवमधुन्याबद्धपानोत्सवाः
कीराः पक्वफलाशया मधुकरीं चुम्बन्ति मुञ्चन्ति च।
एतेषामपि जातकिंशुकदलैरेभिः समानत्विषां
पुष्पभ्रान्तिभृतः पिबन्ति सहसा चञ्चूषु भृङ्गाङ्गनाः ॥ २३ ॥

वसुकरस्य।

निष्यन्दश्चन्दनाना शिशिरयति लतामण्डपं कुट्टिमाना-
मारा‌द्धारागृहाणां ध्वनिमनुतनुते ताण्डवं नीलकण्ठः ।
यन्त्रोन्मुक्तश्च वेगाच्चलति विटपिनां पूरयन्नालवाला-
नापातोत्पीडहेलाहृतकुसुमरजःपिञ्जरोऽयं जलौघः ॥ २४ ॥

श्रीहर्षस्य ।

अमन्यतासौ कुसुमेषु गर्भगं परागमन्धङ्करणं वियोगिनाम् ।
स्मरेण मुक्तेषु पुरा पुरारये तदङ्गभस्मेव शरेषु सङ्गतम् ॥ २५ ॥

विनिद्रपत्रालिगतालिकैतवान्मृगाङ्कचूडामणिवर्जनार्जितम् ।
दधानमाशासु चरिष्णु दुर्यशः स कौतुकी तत्र ददर्श केतकम् ॥ २६ ॥

विचिन्वतीः पान्थपतङ्गहिंसनैरपुण्यकर्माण्यलिकज्जलच्छलात् ।
व्यलोकयच्चम्पककोरकावलीः स शम्बरारेर्बलिदीपिका इव ॥ २७ ॥

एते श्रीहर्षपण्डितस्य ।

जीर्णोद्यानम् ।

विपर्यस्तं सौधं कुलमिव महारम्भरचनं
सरः शुष्कं साधोर्हृदयमिव नाशेन सुहृदः ।
फलैर्हीना वृक्षा विगुणविनियोगादिव नया-
स्तृणैश्छन्ना भूमिर्मतिरिव कुनीतैरविदुषः । २८ ॥

क्षताङ्गीना तीक्ष्णैः परशुभिरुदग्रक्रमभृता
रुजा कूजन्तीनामविरतकपोतोपरुदितैः ।
स्वनिर्मोकच्छेदैः परिचितपरिक्लेशकृपयाः
श्वसन्तः शाखाना व्रणमिव निबध्नन्ति फणिनः ॥ २९ ॥

विशाखदेवस्यैतौ ।

आश्रमवर्णनम् ।

वालेयतण्डुलविलोपकदर्थिताभि-
रेताभिरग्निशरणेषु सधर्मिणीभिः ।
उत्त्रासहेतुमपि दण्डमुदस्यमान-
माघ्रातुमिच्छति मृगे मुनयो हसन्ति ॥ ३० ॥

तैर्मेधाजननव्रतप्रणयिभिर्भूर्द्वैर्बटूनामियं
सिक्ता नित्यवसन्तविभ्रमवती रम्या पलाशावली।
एतस्यां हरिणारिपाणिजस्रणिश्रेणिश्रियः कोरकाः
गोपायन्ति तपोवनं वनकरिक्रीडाकराकर्षणात्॥ ३१॥
एतौ श्रीमुरारेः।

नीवाराः शुकगर्भकोटरमुखभ्रष्टास्तरूणामधः
प्रस्निग्धाः क्वचिदिङ्गुदीफलभिदः सूच्यन्त एवोपलाः।
विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते मृगा-
स्तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दरेखाङ्किताः॥ ३२॥

वल्मीकाग्रनिमग्नमूर्तिरुरगत्वग्ब्रह्मसूत्राम्बरः
कण्ठे जीर्णलताप्रतानवलयेनात्यर्थसंपीडितः।
अंसव्यापिशकुन्तनीडनिचितं बिभ्रज्जटामण्डलं
यत्र स्थाणुरिवाचलो मुनिरसावभ्यर्कबिम्बं स्थितः॥ ३३॥

प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे द्रुमे
तोये हेमसहस्रपत्रसुभगे धर्माभिषेकक्रिया।
ध्यानं रत्नशिलातलेषु विबुधस्त्रीसन्निधौ संयमो
यत्काङ्क्षन्ति तपोभिरन्यमुनयस्तस्मिंस्तपस्यन्त्यमी॥ ३४॥
कालिदासस्यैते।

वासोऽर्थं दययैव नातिपृथवः कृत्तास्तरूणां त्वचो
[मं]ग्राल[इ्र्ये]जरत्कमण्डलु नभःस्वच्छं पयो नैर्झरम्॥
दृश्यन्ते त्रुटितोज्झिताश्च बटुभिर्मौञ्ज्यः क्वचिन्मेखला
नित्याकर्णनया शुकेन च पदं साम्नामिदं पठ्यते॥ ३५॥
श्रीहर्षस्य।

बध्वा पद्मासनानि स्थिरतरतनवः श्वाससंरोधदुःखै-
रात्मानं पीडयन्तो मुकुलितनयनाः पादपानां तलेषु।
भीतैरालोक्यमाना बटुभिरतितरां वेष्टिता हासवद्भिः
कौ(का?)पेये नानुकारं दधति च कपयो योगभाजां मुनीनाम्॥ ३६॥
भास्करवर्मणः।

१ भ क ख च २ क्ष क ख च

अथ सामान्यविवर्णनम् ।

तेजसा तपसो दीप्तः स्निग्धश्च करुणागुणात् ।
समं सन्दर्शितादित्यचन्द्रोदय इवार्णवः ॥ ३७ ॥

शिरःप्रदेशलम्बिन्या कुर्वन् रुद्राक्षमालया ।
फलिता इव तीर्थाम्भस्सेकपुष्पजटा लताः ॥ ३८ ॥

कुमारदासस्यैतौ ।

पूरयित्वेव सर्वाङ्गमतिरिक्ताः सिराततीः ।
जटारूपेण बिभ्राणः शिरोभिर्गहनं सदः ॥ ३९ ॥

अविद्याबीजविध्वंसादयमार्षेण चक्षुषा ।
कालौ भूतभविष्यन्तौ वर्तमानमिवाविशत् ॥ ४० ॥

एतौ मुरारेः ।

एते व्योमनि शोषयन्ति हरिणत्रासाच्चिरं चीवरे
सन्ध्याकर्मविधौ कमण्डलुमिमे पश्यन्ति रिक्तं भृतम् ।
भिक्षन्ते च फलान्यमी करपुटीपात्रेण चानोकहा-
नेषामर्घविधौ च सन्निधिगताः पुष्यन्त्यकाण्डे लताः ॥ ४१ ॥

राजशेखरस्य ।

शार्दूली स्नेहगर्भं मुकुलितनयना लेढि शावं हरिण्याः
बन्धुप्रीत्या शिखण्डी तिरयति फणिनामातपं कीर्णबर्हः ।
सिंही रक्षत्यपत्यं स्वकमिव कलभं निर्गतायाः करिण्या
मैत्र्या येषा निवासे गिरिशिखरदरीशालिनस्ते जयन्ति ॥ ४२ ॥

भदन्तगोपदत्तस्य ।

परशुरामः ।

उत्पत्तिर्जमदग्नितः स भगवान् देवः पिनाकी गुरुः
वीर्यं यत्तु न तद्गिरा पथि ननु व्यक्तं हि तत्कर्मभिः ।
त्यागस्सप्तसमुद्रमुद्रितमहीनिर्व्याजदानावधिः
सत्यं ब्रह्मतपोनिधेर्भगवतः किं किं न लोकोत्तरम् ॥ ४३ ॥

ज्योतिर्ज्वालाप्रचयजटिलस्सन्निकर्षे कुठार-
स्तूणीरोंऽसे वपुषि च जटाचापचीराजिनानि ।
पाणौ बाणः स्फुरति वलयीभूतलोलाक्षसूत्रो
वेषः शोभा व्यतिकरवतीमुग्रशान्तस्तनोति ॥ ४४ ॥

एतौ भवभूतेः ।

अगस्त्यः ।

रविरथपथरोधमेधमानं स्थगयति विन्ध्यमवन्ध्ययाऽऽज्ञया यः ।
उदधिमधिकरं करोति रोषादपि स मुनिर्मुनयस्तथाऽपरेऽपि ॥ ४५ ॥

सर्वज्ञलोष्टस्य ।

निपीते येनाब्धौ स्तिमितगुरुभिः पक्षपटलैः
प्रयत्नादुड्डीय प्रतिपदमपर्यस्तपतिताः ।
विशन्तः कौलीरं कुहरमशरण्याः शिखरिणः
क्षणं दृष्टास्तस्य स्तुतिषु न गिरां साहसरसः ॥ ४६ ॥

ध्रुवमिह चतुरम्भोनिधिचरितापोशनकर्मणि मुनीन्द्रे ।
भक्ष्यमन्यानि किमपि चकम्पिरे सप्त भुवनानि ॥ ४७ ॥

एतौ मुरारेः ।

जयति कलशजन्मा सत्त्वसत्यप्रतिष्ठः
सलिलनिधिमपासीदेकहस्तोदरेण ।
कमठभुजगपृथ्वीपद्मनाभादि मज्ज-
च्चुलुकगमविचिन्वन् यस्त्रिलोकीं बभार (?) ॥ ४८ ॥

कूर्मबार्हतस्य ।

किं ब्रूमो हरिमस्य विश्वमुदरे किं वा फणां भोगिनः
शेते यत्र हरिः स्वयं जलनिधेः सोऽप्येकदेशस्थितः ।
आश्चर्यं कलशोद्भवो मुनिरसौ यस्यैकहस्तेऽम्बुधि-
र्गण्डूषीयति पङ्कजीयति फणी भृङ्गीयति श्रीपतिः ॥ ४९ ॥

विश्वामित्र[1] ।

यः क्षत्रदेहं परितक्ष्य टङ्कैस्तपोमयैर्ब्राह्मणमुच्चकार ।
परोरजोभिः स्वगुणैरगाधः स गाधिपुत्रोऽपि गृहानुपैति ॥ ५० ॥

सुराधीशक्रोधाज्जगदपरथा कर्तुमपरे
पुराणब्रह्माणो भुवनपितरः सप्त च कृताः ।
धृतस्तुष्टेनामी बहिरपि च वैश्वानरपथा-
त्कथा पौराणी यच्चरितमिति ह स्म प्रथयति ॥ ५१ ॥

एतौ मुरारेः ।

क्षत्रब्रह्ममहानिधिः क्षितिभुजा जेता मुनीनां च यः
पाणी यस्य परं पवित्रिततलौ चाप[सुचोर्धा]रणात् ।
विश्वामित्र इति त्रिलोकतिलकं तं वेत्सि नास्मद्गुरुं
यस्मिं(योऽन्य ?) श्चित्रशिखण्डिना भगवता धात्रा कृतः सप्तमः ॥ ५२ ॥

न्यस्यान्यान्दक्षिणस्यां दिशि गगनमुनीन् सप्त कॢप्तर्क्षपङ्क्ता-
न्नव्यं हव्यं च कृत्वा त्रिदशजनहृते सर्वयागाङ्गवर्गे ।
वासिष्ठीं शापमुद्रां सपदि विदलयन् यो महासत्रबन्धे
मध्येव्योम त्रिशङ्कोः शतमखमुखस्वर्गसर्गं चकार ॥ ५३ ॥

नारद. ।

वीराणां शस्त्रसङ्घट्टे करिणां दन्तघट्टने ।
व्याघ्राणां नखनिर्भेदे नारदः परितुष्यति ॥ ५४ ॥

लावकतित्तिरिकुक्कुटमेषैर्महिषैश्च या रणक्रीडा ।
द्रुहिणाच्युतकलियोनेस्ताः प्रीत्यै नारदस्य मुनेः ॥ ५५ ॥

यन्नारीतनुरच्युतः स भगवान् कन्दर्पदर्पापहो
यच्चाभूद्गिरिशः पतिश्च मरुता यत्फेनपुञ्जायुधः ।
सौम्यं यच्च विमुच्य रूपमभवच्चण्डी हिमाद्रेः सुता
तत्सर्वं बत नारदस्य ललितं युद्धैकलीलारुचेः ॥ ५६ ॥

राजशेखरस्यैतौ

१ त्वाना क ख ग च ॰ मु क ख

जीमूतवाहनः।

जीमूतवाहन इति त्रिजगत्प्रसिद्धो
विद्याधराधिकगुणोऽधिपतिर्बभूव।
दत्त्वा कवाटमिव येन निजं शरीरं
तार्क्ष्यस्य वक्त्रभवने फणिनो निरुद्धाः॥ ५७॥

भेरीभाङ्कारस्य।

आच्छिद्योरगमण्डलीकवलनाकाङ्क्षारसं पत्त्रिणा
भर्तुर्येन शरीरदानविधिना मन्ये जगद्रक्षितम्।
नो चेत्तेन गरुत्मता कवलिते शेषे निरालम्बना
क्व क्षोणी क्व पयोधराः क्व गिरयः क्वैते दिशां नायकाः॥ ५८॥

लोष्टसर्वज्ञस्य।

विश्वामित्रश्च मांसं श्वपच इव पुराऽभक्षयद्यन्निमित्तं
नाडीजङ्घो निजघ्ने कृततदुपकृतिर्यत्कृते गौतमेन।
पुत्रोऽयं कश्यपस्य प्रतिदिनमुरगा[नत्ति] तार्क्ष्यो यदर्थं
प्राणास्तानेष साधुस्तृणमिव कृपया यः परार्थे ददाति॥ ५९॥

श्रीहर्षस्य।

अथ तौर्यत्रिकम्।

तत्रादौ गीतम्—

गीतस्य माहात्म्यवशादभीष्टं वरं हरात्प्राप स रावणोऽपि।
यत्कौतुकाद्गोपकुलस्य मध्ये बभूव कृष्णोऽपि स गोपरूपः॥ ६०॥

घनभुवि विचरंस्तृणोदकार्थी क्षततनुरुग्रशिलीमुखप्रहारैः।
पशुरपि वितरत्यमून् यदर्थं कथमिव न स्तुतिपात्रमत्र गीतम्॥ ६१॥

वाचं यः सरसप्रसन्नमधुरामौदार्यलेखोज्ज्वलां
नानालङ्करणप्रपञ्चरुचिरा कान्तां मनोहारिणीम्।
गेयं सद्गमकादिभिः परिचितं कर्तुं प्रगल्भश्च य-
स्तं प्राहुर्जनरञ्जनैकचतुरं वाग्गेयकारं बुधाः॥ ६२॥

सोमेश्वरदेवस्यैतौ।

---

१ चतुरा क ख च

प्रियविरहविषादस्यौषधं योषितानां
विविधविधुरचिन्ताक्लृतविश्रान्तिहेतुः ।
अयममृततरङ्गः कर्णयोः केन सृष्टो
मधुररसनिधानं निःस्वनः पञ्चमस्य ॥ ६३ ॥

अयं हि प्रथमो रागः समस्तजनरञ्जने ।
यस्य नास्ति द्वितीयोऽपि स कथं पञ्चमो भवेत् ॥ ६४ ॥

त्रिविक्रमभट्टस्यैतौ ।

स्थानं प्राप्यादधानं प्रकटितगमकं मन्द्रतारव्यवस्थं
निर्ह्रादिन्या विपञ्च्या मिलितमलिरुतेनेव तन्त्रीस्वनेन ।
एते दन्तान्तरालस्थिततृणकवलच्छेदशब्दं नियम्य
व्याजिह्माङ्गाः कुरङ्गाः स्फुटललितपदं गीतमाकर्णयन्ति ॥ ६५ ॥

श्रीहर्षस्य ।

नाट्यम् ।

जीमूतस्तनितैर्विशंकिभिर्मयूरैरुद्ग्रीवैरनुरासितस्य पुष्करस्य ।
निर्ह्रादिन्युपहृतमध्यमस्वरोत्था मायूरी मदयति गर्जना मनांसि ॥ ६६ ॥

कालिदासस्य ।

व्यक्तिर्व्यञ्जनधातुना दशविधेनाप्यत्र लब्धाऽमुना
विस्पष्टो धृतमध्यलम्बितपरिच्छिन्नस्त्रिधाऽयं लयः ।
गोपुच्छप्रमुखाः क्रमेण यतयस्तिस्रोऽपि सम्पादिता-
स्तत्त्वौघानुगताश्च नाट्यविधयः सम्यक्त्रयो दर्शिताः ॥ ६७ ॥

श्रीहर्षस्य ।

नादवृद्धिक्षयज्ञश्च ग्रहमोक्षेऽप्यलक्षितः ।
न्यासोपन्यासताल[ज्ञ]स्तलकोणप्रहारवित् ॥ ६८ ॥

अङ्गदोषपरित्यक्तश्चतुर्मार्गकृतश्रमः ।
ज्ञाता कुलकवाद्यस्य रञ्जको वादकः स्मृतः ॥ ६९ ॥

१ ध्वनिरव क ख च

यथावद्वादनाद्धर्मः कीर्तिः सिद्धिर्भवेज्जयः।
मनसः परितुष्टिश्च भुक्तिर्मुक्तिरपि ध्रुवम् ॥ ७० ॥

सोमेश्वरस्य।

नृत्यम्।

इन्द्राभ्यर्थनया पूर्वं भरताय चतुर्मुखः।
प्रमोदाय महेन्द्रस्य नाट्यं समुपदिष्टवान् ॥ ७१ ॥

तस्यैव।

देवानामिदमामनन्ति कवयः कान्तं क्रतुं चाक्षुषं
रुद्रेणेदमुमाहृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्तं द्विधा।
त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते
नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य भविति ह्येकं समाराधनम् ॥ ७२ ॥

अङ्गैरन्तर्निहितवचनैः सूचितः सम्यगर्थः
पादन्यासो लयमनुगतस्तन्मयत्वं रसेषु।
शाखायोनिर्मृदुरभिनयः षड्विकल्पोऽनुवृत्तौ
भावो भावे दधति विषयान् रागबन्धः स एव ॥ ७३ ॥

वामे सन्धिस्तिमितवलयं न्यस्य हस्तं नितम्बे
कृत्वा श्यामाविटपसदृशं स्रस्तमुक्तं द्वितीयम्।
पादाङ्गुल्या लुलितकुसुमे कुट्टिमे पातिताक्षं
नृत्तादस्याः स्थितमतितरां कान्तमृज्वायताक्षम् ॥ ७४ ॥

कालिदासस्यैते।

सारङ्गीसन्नताङ्ग्या जगदपि त्रिजितं ताण्डवोत्ताण्डिताङ्ग्या
भ्रूभङ्गे रागसङ्गैर्धनुरनुकुरुते सज्यमेषा स्मरस्य।
आस्तामास्तां न चैतद्बतबत किमिय लासिका बाहुभङ्गै-
रुत्साहोज्जृम्भमाणा हतमधिहृदयं खण्डखण्डं करोति ॥ ७५ ॥

वामनागस्य।

१ क्षयम् क ग च २ वे क, ख च

वात्स्यायन[स्य] ।

त्यागी नृपः सुभग इत्युपलभ्यमानः
कल्यः कलासु सुकृती दृढभक्तिराढ्यः ।
स्त्रीणां मतो नववयाः शुचिरिङ्गितज्ञः
क्रीडारतश्च मधुरश्च महार्हवेषः ॥ ७६ ॥

असाध्यायाः सुखं सिद्धिः सिद्धायाश्चानुरञ्जनम् ।
रक्तायाश्च रतिः सम्यक् कामशास्त्रप्रयोजनम् ॥ ७७ ॥

जातिस्वभावगुणदेशजधर्मचेष्टाभावेङ्गितेषु विकलो रतितन्त्रमूढः ।
लब्ध्वाऽपि हि स्खलति यौवनमङ्गनानां किं नालिकेरफलमवाप्य कपिः करोति ७८

आन्ध्री प्रीतिनिबन्धनैकनिपुणा लाटी विदग्धप्रिया
कर्णाटी सुरतोपचारचतुरा नारी शुचिश्चोलिका ।
आभीरी पुरुषायितप्रियरता लज्जान्विता गूर्जरी
काश्मीरी रतिलालसा निधुवने धृष्टा महाराष्ट्रकी ॥ ७९ ॥

पुष्पदन्तस्य ।

अङ्गुष्ठे पदगुल्फजानुजघने नाभौ च वक्षःस्थले
कक्षे कण्ठकपोलदन्तवसने नेत्रालिके मूर्धनि ।
शुक्लाशुक्लविभागतो मृगदृशामङ्गेष्वनङ्गस्थिति-
रूर्ध्वाधोगमनेन वामपदगा पक्षद्वये वर्तिनी[१] ॥ ८० ॥

श्यामा कफप्रकृतिका वडवा मृगी वा
गन्धर्वयक्षरजनीचरसत्त्विका वा ।
बालाऽथवाऽभिनवयौवनभूषिताङ्गी
सा भामिनी भवमुदां परमं रहस्यम् ॥ ८१ ॥

विलसदमलदीपे पुष्पदामावकीर्णे
प्रसृतसुरभिधूपे धाम्नि कामी सुवेषः ।
सह सहचरवर्गैर्वामपार्श्वे निवेश्य
स्त्रियमुपहितभूषा भावयेन्नर्मगोष्ठीम् ॥ ८२ ॥

१ लक्ष्मी क ख च २ लक्षयेत क पाठभेद

अध्वक्लान्ततनुर्नवज्वरवती नृत्यश्लथाङ्गी तथा
मासैकप्रसवा दधाति सुरते षण्मासगर्भाऽसुखम्।
विख्याता विरहस्य सङ्गमविधौ क्रुद्धप्रसन्ने ऋतु-
स्नाने नूतनसङ्गमे मधुमदे रागास्पदं योषितः॥ ८३॥

दारिद्र्या[दे]सहिष्णुतामलिनताकार्पण्यभावाज्ञता-
पारुष्यैरतिनिष्ठुरात्प्रणयतो भूपानिरोधादपि।
मिथ्यादोषविशङ्कनादतिशयाद्योगाद्वियोगात्तथा
कार्कश्याद्वपुषो व्रजन्ति सततं वैराग्यमुच्चैः स्त्रियः॥ ८४॥

स्वातन्त्र्यं पितृमन्दिरे च वसतिर्यात्रोत्सवे सङ्गति-
र्गोष्ठी पूरुषसन्निधावनियमो वासो विदेशे तथा।
संसर्गः सह पुंश्चलीभिरसकृद्वृत्तेर्निजायाः क्षतिः
पत्युर्वार्धकमीर्ष्यितं प्रवसनं नाशस्य हेतुः स्त्रियाः ८५॥

कोक्कोकस्य।

रूपान्वितं करणवेदिनमल्परोषं सत्याभिधायिनमनिष्ठुरमिष्टगन्धम्।
स्त्रीगुह्यरक्षणपरं सुरतेऽनुकूलं जन्मान्तरेष्वपि नरं प्रमदाः स्मरन्ति॥ ८६॥

वल्लभस्य।

नरः कलासु कुशलो वाचालश्चाटुकारकः।
असंस्तुतोऽपि नारीणां चित्तमाश्वेव विन्दति॥ ८७॥

कामयन्ते विरज्यन्ते रञ्जयन्ते त्यजन्ति च।
कर्षयन्त्यपि सर्वार्थान् ज्ञायन्ते केन योषितः॥ ८८॥

वत्सः प्रस्रवणे मेध्यः श्वा मृगग्रहणे शुचिः।
स्त्रीमुखं रतिसम्पर्के शकुनिः फलपातने॥ ८९॥

नातः परतरं किंचिदस्ति रागस्य वर्धनम्।
नखदन्तक्षतोत्थानां कर्म[णां] गतयो यथा॥ ९०॥

शास्त्राणां विषयस्तावद्यावन्मन्दरसा नराः।
रतिचक्रे प्रवृत्ते तु नैव शास्त्रं न च क्रमः॥ ९१॥

१ दि क ख च २ णो क ख च

कृत्याकृत्यविहीनं तु युक्तायुक्तविवर्जितम् ।
वाच्यावाच्यविनिर्मुक्तं संभोगं निरुपश्चरेत् ॥ ९२ ॥

वात्स्यायनस्यैते ।

ज्योतिषम् ।

अप्रदीपा यथा रात्रिरनादित्यं यथा नभः ।
तथाऽसांवत्सरो राजा भ्रमत्यन्ध इवाध्वनि ॥ ९३ ॥

न तत्सहस्रं करिणां वाजिनां वा चतुर्गुणम् ।
करोति देशकालज्ञो यदेको दैवचिन्तकः ॥ ९४ ॥

समाः षष्टिर्द्विघ्ना मनुजकरिणां पञ्च च निशा
हयानां द्वात्रिंशत् खरकरभयोः पञ्च च कृतिः ।
विरूपा सैवायुर्वृषमहिषयोर्द्वादश शुनः
स्मृतं छागादीनां दशकसहिताः षट् च परमम् ॥ ९५ ॥

वराहमिहिरस्यैते ।

प्रासादकूपसरसीषु सहस्रमेक-
मायुर्युगं पुरवरेषु महत्सु विद्यात् ।
ग्रामेषु चायुतमुदीरितमुत्तमेषु
वृक्षेषु पञ्च च शतान्यपि कीर्तितानि ॥ ९६ ॥

म्लेच्छा हि यवनास्तेषु सम्यक्शास्त्रमिति स्थितम् ।
ऋषिवत्तेऽपि पूज्यन्ते किं पुनर्दैवविज्जनः ॥ ९७ ॥

किंचित्सन्ध्यामतिक्रम्य किंचिदुद्भिन्नतारकम् ।
विजयो नाम योगोऽयं सर्वकार्यार्थसिद्धिदः ॥ ९८ ॥

रवौ गगनमध्यस्थे मुहूर्तेऽभिजिदाह्वये ।
भिनत्ति सकलान्दोषांश्चक्रमादाय केशवः ॥ ९९ ॥

वल्लभस्यैते ।

शकुनम् ।

दधिमधुघृतलाजपुष्पाक्षतोदुम्बराश्वत्थमुक्तामणिच्छत्र-
दूर्वाङ्कुरादर्शकन्याध्वजस्यन्दनाष्टापदाश्च नृपाः ।

श्रीतरुर्भद्रपीठानिसस्यानिमत्स्याहयाहंसचापोष्टपःकेसरीदक्षिणा
वर्तशङ्खाब्जसिद्धार्थकाः।
रोचना स्वस्तिकस्तोरणं कीचका वेणवो वार्वधूः
सिक्तगन्धो गजस्तोयलम्बाम्बुदः पूर्णकुम्भोऽद्रिरिन्दुः।
फलान्यार्द्रमांसं सितं चामरं गौस्सवत्साङ्गना
पुत्रिणी मानुषं वर्धमानं सहस्रं नराणां प्रयुक्तानि यानानि
धन्वन्तरिर्वामनो ब्राह्मणो भूमिरभ्युद्धता।
सिद्धमन्नं वराहश्च तोयोत्थितस्त्रिणयनमधुसूदनस्कन्दपद्मा-
सना लोकपालाः सुराः खंदिशोऽग्निःसरांसि स्रवन्त्यः समुद्रः
सुखो मारुतो ज्यौतिषं धर्मशास्त्राणि तीर्थानि धर्मकामश्रिता वाल-
खिल्यादयो वेदिना सन्निधिः कौस्तुभं काञ्चनं माणिभद्रः सुमेरुः
प्रियङ्गुमदीपो वचामोदकादितिरुन्धतिसावित्र्युमाकाशगङ्गा-
शचीदेवसेना स्वधाशान्तिलक्ष्मीसरस्वत्युपपर्युक्षमस्वस्तिशब्दावषट्-
कार ओंकारपुण्याहधर्मक्रियाचेत्यष्टोत्तरं मङ्गलाना शतम्।
दर्शनात् स्पर्शनात् कीर्तनाच्चाशुभानि व्यपोह्यार्थसिद्धिं दिश-
न्त्युत्तमाः॥ १००॥

वाग्भटात्।

कार्पासौषधकृष्णधान्यलवणक्लीबास्थितैलं वसा-
पङ्काङ्गारगुडाहिचर्मशकृतः क्लेशायसव्याधिताः।
वान्तोन्मत्तजटेन्धनानि च तृणक्षुत्क्षामतक्रादयो
मुण्ड्यभ्यक्तविमुक्तकेशपलिताः काषायिणश्चाशुभाः॥ १०१॥

वराहमिहिरस्य।

सामुद्रिकम्।

अङ्गानि धीपटुत्वं शक्तिर्दशनाः शनैर्विशीर्यन्ते।
निखिलेन्द्रियाणि येषां चिरायुषस्ते नरा ज्ञेयाः॥ १०२॥

विभवसहं द्विरपत्यं जनलाभः प्रभुत्वमव्याजम्।
वयांसि भवन्ति प्रथमे प्रायः स्वल्पायुषां पुंसाम्॥ १०३॥

अतिकृष्णेष्वतिगौरेष्वतिपीनेष्वतिकृशेषु मनुजेषु।
अतिदीर्घेष्वतिलघुषु प्रायेण न विद्यतेऽपत्यम्॥ १०४॥

यदन्तुरो विमूर्खो रोमचितो वा यदल्पायुः ।
यन्मेदुरस्सदाढ्यस्तदद्भुत जृम्भते भुवने ॥ १०५ ॥

बुद्धियुतो यद्दीर्घो ह्रस्वो यज्जायते मूर्खः ।
पिङ्गः शुचिः सुशीलः काणाक्षो यत्तदाश्चर्यम् ॥ १०६ ॥

चपलः स्थूलो रूक्षः परुषो घनमांसलः शिरानिचितः ।
स पुमान् वैतरणाख्यः समुद्रमपि शोपयत्यखिलम् ॥ १०७ ॥

यस्य शरीरं पुष्टिं गृह्णात्यन्येन येन केनापि ।
स नरो दुन्दुभिकाख्यः कलयति कल्याणवैकल्यम् ॥ १०८ ॥

शुभलक्षणमप्येकं बाह्यं न विलोक्यते स्फुटं यस्य ।
अथ दृश्यते पुनः श्रीस्तस्य तदस्ति ध्रुवं[चान्तः] ॥ १०९ ॥

वक्त्रानुगतं रूपं रूपानुगतं नृणा भवति चित्तम् ।
चित्तानुगतं सत्त्वं सत्त्वानुगता गुणाः प्रायः ॥ ११० ॥

दुर्लभराजस्यैते ।

श्रान्तस्य यानमशनं च बुभुक्षितस्य
पानं तृषार्तपथिकस्य भयेषु रक्षा ।
एतानि यस्य पुरुषस्य भवन्ति काले
धन्यं वदन्ति खलु तं नरलक्षणज्ञाः ॥ १११ ॥

वराहमिहिरस्य ।

स्वकीयवंशस्थशरीरभाजनं (?) वशीकरोत्युक्तिगुणैः सभाजनम् ।
दयाक्षमासत्यसम[स्त्वदम्युतो] जनेषु पूज्य स नरो न रोगभाक् ॥ ११२ ॥

यो रुणद्धि सततं [हृ]दि वेगान् क्रोधलोभमदनप्रभृतीनाम् ।
प्रेत्य चेह च हि तस्य समीपं स्वागतैव सकला गुणसम्पत् ॥ ११३ ॥

लब्धमर्थमपि यः परित्यजेद्दुर्लभं प्रति च यः प्रयत्नवान् ।
मन्दबुद्धिनियतश्च यः पुमांस्तस्य रेणुरचिता रथोद्धता ॥ ११४ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य ।

---

१ कु क ख च २ पु क ख च ३ पै क ख च ४ वक्रा क ख च ५ परिगन क पाठभेद ।
६ य क ख च

नित्य हिताहारविहारसेवी समीक्ष्यकारी विषयेष्वसक्तः ।
दाता समः सत्यपरः क्षमावानाप्तोपसेवी च भवन्त्यरोगः ॥ ११५ ॥

अर्थेष्वलभ्येष्वकृतप्रयत्नं कृतादरं नित्यमुपायवत्सु ।
जितेन्द्रियं नानु[त]पन्ति रोगास्तत्कालयुक्तं यदि ना(चा?)स्ति दैवम् ॥११६॥

वाग्भटस्यैतौ ।

अकालमृत्युं परिहृत्य जीवितं ददाति यो देहसुखं च देहिनाम् ।
न तेन धात्रास्ति समः कुतोऽधिको न जीविताद्दानमिहातिरिच्यते ॥११७॥

यथेक्षुहेतोः सलिलं प्रसेचितं तृणानि वल्लीरपि तन्निपिश्चति ।
तथा क्रिया धर्मनिमित्तमार्जिता सुखार्थलाभेऽपि न धर्महापिका ॥ ११८ ॥

कैरणादस्यैतौ ।

अशीतेनाम्भसा स्नानं पयःपानं नवाः स्त्रियः ।
एतद्वो मानवाः पथ्यं स्निग्धमुष्णं च भोजनम् ॥ ११९ ॥

अश्विनीकुमारयो॰ ।

आयुर्घृते गुडे रोगा नित्य मृत्युर्विदाहिषु ।
आरोग्यं कटुतिक्तेषु बलं माषे पयस्सु च ॥ १२० ॥

आत्रेयस्य ।

किं शोधनेन वमनेन च भेषजेन
किं वा रसायनविनिर्हितोपचारैः ।
स्वातन्त्र्यमेकमपहाय नरस्य नाधिं
व्याधिं निहन्ति जगतस्त्रितयेऽपि किंचित् ॥ १२१ ॥

सुरम्या यामिन्यः शशधरसुधाधौतककुभः
स्रजो नानाकाराः परिमलमिलन्मत्तमधुपाः ।
प्रभूत ताम्बूलं रतिसमयसज्जा प्रियतमा
निरातङ्कं चेतो यदि वद किमन्यद्रूपयति ॥ १२२ ॥

१ च अ॰ पाठभेद

श्रुतचारितसमृद्धे कर्मदक्षे दयालौ
भिषजि निरनुबन्धं देहरक्षां निवेश्य।
भवति विपुलतेजःस्वास्थ्यकीर्तिप्रभावः
स्वकुशलफलभोगी भूमिपालश्चिरायुः ॥ १२३ ॥

वल्लभदेवस्यैतौ।

अथ भोजनम्।

पयःस्मिता मण्डकमण्डनाम्बरा वटाननेन्दुः पृथुलड्डुकस्तनी।
पदं रुचेर्भोज्यभुजां भुजिक्रिया प्रिया बभूवोज्ज्वलकूरहारिणी ॥ १२४ ॥

यदादिहेतुः सुरभिः समुद्भवे भवेद्यदाज्य सुरभि ध्रुवं ततः।
वधूभिरेभ्यः प्रवितीर्य पायसं रसौघकुल्यातटसैकतीकृतम् ॥ १२५ ॥

यदप्यपीता वसुधालयैस्सुधा तदप्यदः स्वादु ततोऽनुमीयते।
अपि क्रतूपर्बुधदग्धगन्धिने स्पृहा यदस्मै दधते सुधान्धसः ॥ १२६ ॥

घृतप्लुते भोजनभाजने पुरः स्फुरत्पुरान्ध्रिप्रतिविम्बिताकृतेः।
युवा निधायोरसि लड्डुकद्वयं नखैर्लिलेखाथ ममर्द निर्दयम् ॥ १२७ ॥

अमीभिराकण्ठमभोजि तद्गृहे तुषारधारामृदितेव शर्करा।
हयद्विपद्वष्कयणीपयस्सुतं सुधाह्रदात्पङ्कमिवोद्धृतं दधि ॥ १२८ ॥

त्वया विधातर्यदकारि चामृतं कृतं च यज्जीवनमम्बु साधु तत्।
वृथेदमारम्भि तु सर्वतोमुखस्तथोचितः कर्तुमिदंपिवस्तव ॥ १२९ ॥

षडेते हर्षपण्डितस्य।

भुञ्जीत क्षितिपाधिपो नृपवरैः सौधेषु रत्नोपलैः
स्निग्धेषु प्रतिबिम्बतुल्यघटनैर्बिम्बैः स्वकीयैर्वृतः।
दिक्पालैरिव पङ्क्तिभुक्तिरसिकैरासेव्यमानोऽङ्गना-
पाणिप्रेरितचारुचामरचयाक्रान्तश्रमप्रक्रमः ॥ १३० ॥

भोजनं देहि राजेन्द्र शाकमूपघृतान्वितम्।
माहिषं च शरच्चन्द्रचन्द्रिकाधवलं दधि ॥ १३१ ॥

परमारजगद्देवस्य।

१ सिद्धे. २ कूल ३ मम् क पाठभेदाः

कामं प्रदीपयति रूपमभिव्यनक्ति
सौभाग्यमावहति वक्त्रसुगन्धितां च ।
ऊर्जां करोति कफजांश्च निहन्ति रोगा-
स्ताम्बूलमेकमपरान् स्वगुणान् करोति ॥ १३२ ॥

युक्तेन चूर्णेन करोति रागं रागक्षयं पूगफलातिरिक्तम् ।
चूर्णाधिकं वक्त्रविगन्धिकारि पत्राधिकं साधु करोति गन्धम् ॥ १३३ ॥

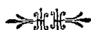
वराहमिहिरस्य ।

प्रत्युषसि भोजनान्ते यतीनां सङ्गमे रतेर्विरमे ।
राजनि विदुषा संसदि ताम्बूलं नास्ति यः स पशुः ॥ १३४ ॥

ताम्बूल कटुतिक्तमुष्णमधुरं क्षारं कषायान्वितं
वातघ्नं कफनाशनं कृमिहरं दुर्गन्धनिर्णाशकम् ।
स्त्रीसभापणभूषणं रुचिकर शोकस्य विच्छेदकं
ताम्बूलस्य सखे त्रयोदश गुणाः स्वर्गेऽपि ते दुर्लभाः ॥ १३५ ॥

पर्णाग्रं पर्णपृष्ठं च चूर्णपत्रं तथैव च ।
रात्रौ खदिरताम्बूलं हरेरपि हरेच्छ्रियम् ॥ १३६ ॥

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सर्वपदार्थवर्णनम् ॥

नीतिपद्धतिः (११०)

योद्धा युवा रक्षितमन्त्रतन्त्रैः सत्त्वेन संवर्मितचित्तवृत्तिः ।
देशं बलं कालमवेक्ष्य कर्ता तस्येन्द्रवज्राहतिरप्यपार्था ॥ १ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य ।

श्रेयः प्रसूते विपदो रुणद्धि यशांसि दुग्धे मलिनं प्रमार्ष्टि ।
संस्कारशौचेन परं पुनीते शुद्धा हि बुद्धिः किल कामधेनुः ॥ २ ॥

राजशेखरस्य ।

नातिनीचैर्न चाप्युच्चैर्भवितव्यं फलार्थिभिः ।
स्तोकं नत्वा पिबन्नम्भः कुम्भः प्राप्नोति पूर्णताम् ॥ ३ ॥

मा स्म सन्धिं विजानन्तु मा स्म जानन्तु विग्रहम् ।
आख्यातं यदि शृण्वन्ति भूपास्तेनैव पण्डिताः ॥ ४ ॥

लक्ष्मीधरस्यैतौ ।

आत्मनाशाय नोन्नत्यै छिद्रेण परिपूर्णता ।
भूयो भूयो घटीपात्रं निमज्जत्किं न पश्यसि ॥ ५ ॥

जोयिकस्य ।

वरं दारिद्र्यमन्यायप्रभवाद्विभवादपि ।
कृशताऽभिमता देहे पीनता तु न दोषतः ॥ ६ ॥

भास्करस्य ।

विरुद्धैरपि वस्तव्यं साधुभिर्धर्मदर्शिभिः ।
न हि दोषाश्च साधूनामसतां च गुणैस्समाः ॥ ७ ॥

असत्यां च(त्यात्म?) गुणे शस्त्रं हस्ताभ्यां विनिवार्यते ।
एषाऽपि न गतिः क्षेम्या न चान्या विद्यते क्वचित् ॥ ८ ॥

बहूनामल्पसाराणां समवायो हि दारुणः ।
तृणैरावेष्ट्यते रज्जुर्यया नागोऽपि बध्यते ॥ ९ ॥

---

१ बद्धायुधो २ ल ३ संपेरन ४ पाठभेदः ५ दोषा अपि हि साधूनामिति सुभाषितावल्यां पाठः

बहूनामप्यमित्राणां य इच्छेत्कर्तुमप्रियम् ।
आत्मा तेन गुणैर्योज्यस्तत्तेषां महदप्रियम् ॥ १० ॥

प्रियं ब्रूयादकृपणः शूरः स्यादविकत्थनः ।
दाता नापात्रवर्षी स्यात् प्रगल्भः स्यादनिष्ठुरः ॥ ११ ॥

चरेद्धर्मानकपटो मुञ्चेत् स्नेहमनातुरः ।
अनृशंसश्चरेदर्थांश्चरेत्काममनुद्धतः ॥ १२ ॥

भगवतो व्यासस्यैते ।

चित्तरत्नमसंक्लिष्टमान्तरं धनमुच्यते ।
यस्य तद्दूषितं दोषैस्तस्य सर्वा विपत्तयः ॥ १३ ॥

रविगुप्तस्य ।

यदृच्छासिद्धिषु प्रेम गुरुपूजास्वनादरः ।
व्याधिद्वयमिदं लक्ष्म्याः क्षितौ ख्यातमनौषधम् ॥ १४ ॥

सुहृद्भिराप्तैरसकृत्परीक्षितं स्वयं च बुद्ध्या परिचिन्तितात्ययम् ।
करोति कार्यं खलु यः स बुद्धिमान् स एव लक्ष्म्या यशसश्च भाजनम् ॥१५॥

भर्तृमेण्ठस्यैतौ ।

सति पुण्यप्रकर्षेऽपि श्रीनिबन्धः समुद्यमः ।
किं वणिग्विपणिक्षिप्ता हन्त्यजीर्णं हरीतकी ॥ १६ ॥

कस्यापि ।

लज्जेव मधुमत्तस्य कदर्यस्येव धर्मधीः ।
अवलिप्तस्य विद्येव नश्यति श्रीः प्रमादिनः ॥ १७ ॥

आपद्यपि दुरन्तायां नैव गन्तव्यमक्रमे ।
राहुरप्यक्रमेणैव पिबन्नप्यमृतं मृतः ॥ १८ ॥

क्षेमेन्द्रस्यैतौ ।

अभिद्रोहेण भूतानामर्जयन् गत्वरीः श्रियः ।
उदन्वानिव सिन्धूनामापदामेति पात्रताम् ॥ १९ ॥

भारवेः ।

सम्पदा सुस्थितंमन्यो भवति स्वल्पयाऽपि यः ।
कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम् ॥ २० ॥ माघस्य ।

१. मनादरम क पाठभेद

नयान्तरेण साध्येऽर्थे दण्डं नारभते सुधीः ।
सरज्जुकुम्भस्तोयार्थी कूपे झम्पां करोति कः ॥ २१ ॥

आपदस्सन्ति महतां महतामेव सम्पदः ।
इतरेषां मनुष्याणां नापदो न च सम्पदः ॥ २२ ॥

कयोरप्येतौ ।

पतति[1] व्यसने दैवाद्दारुणे दारुणात्मनि ।
संवर्मयति वज्रेण धैर्यं हि महतां मनः ॥ २३ ॥

अरिषड्वर्ग एवायमस्यास्तात पदानि षट् ।
तेषामेकमपि च्छिन्दन् खंजयेच्छ्रमरी श्रियम् ॥ २४ ॥

एतौ श्रीमुरारेः ।

ज्वलति चलितेन्धनोऽग्निर्विप्रकृतः पन्नगः फणां कुरुते ।
प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात् प्रतिपद्यते जन्तुः ॥ २५ ॥

कालिदासस्य ।

आलस्यात् सुसहायोऽपि न गच्छत्युदयं जनः ।
हस्ताग्रास्फालितो भूमौ तोयार्द्र इव कन्दुकः ॥ २६ ॥

हरिभट्टस्य ।

द्रविणस्य नापराधस्तिष्ठति[न]चिरं यदल्पसत्त्वेषु ।
न हि सलिलस्य स दोषो विगल[ति] यद्विगुणपात्रस्थम् ॥ २७ ॥

रत्नाकरस्य ।

अप्रतिकृत्यात्मानं सहसाऽनर्थेषु न प्रवर्तेत ।
शिरसि धृतेऽमृतकिरणे विषमयसद्विषमनेत्रो[ऽपि] ॥ २८ ॥

निजवर्गोऽप्यतिवृद्धिं गमितः कालात् प्रभावमपहरति ।
हिमकाले हिमधाम्नो धाम तिरोदधति तुहिनानि ॥ २९ ॥

दुर्गतिरपि रचिताञ्जलिरुपसर्पति को न दृष्टसामर्थ्यम् ।
अहिपतिराभरणमभूत् कण्ठाहितकालकूटस्य ॥ ३० ॥

---

१. पतिते क पाठभेद

क्लेशस्याङ्गमदत्वा सुखमिह हि सुखानि नोपलभ्यन्ते ।
मधुभिन्मथनायस्तैराश्लिष्यति बाहुभिर्लक्ष्मीम् ॥ ३१ ॥

अलमप्रियाण्युदित्वा रुचिरार्थाः किमिह न स्थिता वाचः ।
अमृत[^१मिति]वचसि सत्यपि विषमिति हि किमुच्यते वारि ॥ ३२ ॥

सुकृतं धनस्य बीजं व्यवसायः सलिलमिह वृतिर्नीतिः ।
फलमुपनीय नराणां [कृत्वा] स्वमेपैति काले [न] ॥ ३३ ॥

यत्पतनकर्महेतुस्तद्भुवि सलिले च तिष्ठति गुरुत्वम् ।
अन्विष्यते गुणार्थिभिरभ्युन्नतिसाधनं गरिमा ॥ ३४ ॥

सप्तैते वल्लभदेवस्य ।

क्वचिदपि वस्तुविशेषे दोषोऽपि गुणेन तुल्यतामेति ।
खण्डनमेव हि मण्डनमधरदले भवति रमणीनाम् ॥ ३५ ॥

कार्यगतेर्वैचित्र्यान्नीचोऽपि क्वचिदलं न जातु महान् ।
कांस्येनैवादर्शः क्रियते राज्ञामपि न हेम्ना ॥ ३६ ॥

रविगुप्तस्यैतौ ।

गुणवानस्मि विदेशः क इव ममेत्येष दुरभिमानलवः ।
अञ्जनमक्ष्णि विराजति विन्यस्तं न पुनरधरमणौ ॥ ३७ ॥

स्तब्धप्रकृतिर्लोके बहुमानमुपैति नातिशयनम्रः ।
स्फुटमत्रोदाहरणं पयोधराः कुवलयाक्षीणाम् ॥ ३८ ॥

प्रकाशवर्षस्यैतौ ।

रिक्ताः कर्मणि पटवस्तृप्तास्त्वलसा भवन्ति ये भृत्याः ।
तेषां जलौकसामिवं पूर्णानां रिक्तता कार्या ॥ ३९ ॥

अर्गटस्य ।

आलस्यं स्त्रीसेवा सरोगता जन्मभूमिवात्सल्यम् ।
सन्तोषो भीरुत्वं पड् व्याघाता महत्त्वस्य ॥ ४० ॥

---

१. निष्ठि क, ख च २ मपि क ख, च ३ त्यक्त्वाखमु क ख च, ४ त्राता क, ख, च ५ मपि क, ख च,

अन्तःकरणशून्योऽपि तृणपूलकपूरुषः ।
सत्कृतः क्षेत्रपतिना समर्थो मृगवारणे ॥ ४१ ॥

उपस्थिते विप्लव एव पुंसां सारेतरत्वं ह्यनुमीयतेऽन्तः ।
अवाति वायौ न हि तूलराशेर्गिरेश्च कश्चित् प्रतिभाति भेदः ॥ ४२ ॥

सामोपायनयप्रपञ्चपटवः प्रायेण ये भीरवः
शूराणां व्यवसाय एव हि परं संसिद्धये कारणम् ।
विष्फूर्जद्विकटाटवीगजघटाकुम्भैकसंचूर्णन–
व्यापारैकरसस्य सन्ति विजये सिंहस्य के मन्त्रिणः ॥ ४३ ॥

व्यसनैरेवाघ्राताः शृण्वन्ति वचांसि पापमित्राणाम् ।
उद्भूतारिष्टानामपथ्यमेवाधिकं स्वदते ॥ ४४ ॥

काकः काञ्चनपञ्जरे विनिहितः पद्माकरे कौशिकः
श्राद्धे श्वा विनियोजितो हुतवहे हव्यः पलाण्डुः कृतः ।
सर्वं तेन कृतं किमत्र बहुना मद्यं महाशान्तये
येनाज्ञानवता महीयसि पदे नीचः समारोपितः ॥ ४५ ॥

द्वारे रुद्धमुपेक्षते कथमपि प्राप्तं चिरान्नेक्षते
विज्ञप्तो गजमीलितानि कुरुते स्वल्पेऽपराधे दमः ।
निर्यातस्य करोति दोषगणनां तद्विद्विषामग्रतः
स स्वामी यदि सेव्यते पितृवने किं नः पिशाचैः कृतम् ॥ ४६ ॥

केषामप्येते ।

संग्रहं नाकुलीनस्य सर्पस्येव करोति यः ।
स एव श्लाघ्यते मन्त्री सम्यग्गारुडिको यथा ॥ ४७ ॥

विक्रमभट्टस्य ।

सुलभाः पुरुषा राजन् सततं प्रियवादिनः ।
अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ ४८ ॥

श्रीयशोवर्मदेवस्य ।

---

१ मस्तले ग

शमव्यायामाभ्या प्रतिविहिततन्त्रस्य नृपतेः
परं प्रत्यावापः फलति कृतसेकस्तरुरिव ।
बहुव्याजं राज्यं न सुकरमराजप्रणिधिभि-
र्दुराराधा लक्ष्मीरनवहितचित्तं छलयति ॥ ४९ ॥

राजशेखरस्य ।

जाने ज्वालाजटालेभ्यः कटाहेभ्यः पिबन्ति ते ।
तैलं तृष्णातरलिताः कुनृपो यैर्निषेवितः ॥ ५० ॥

सेव्यन्ते क्षितिजाः क्षुद्रा यदेतत्कूपलङ्घनम् ।
प्रकोपो निधनं येषां स्मितमात्रं त्वनुग्रहः ॥ ५१ ॥

तिष्ठन्ति विभवेष्वेव राज्ञां धूर्ताः प्रियंवदाः ।
व्यसनानिलपातेषु तूलवद्यान्ति ते दिशः ॥ ५२ ॥

यैरेव पात्यते मुग्धः स्वामी दुर्जनसङ्कटे ।
जडोऽयमिति तैरेव दूरस्थैरुपहस्यते ॥ ५३ ॥

क्षेमेन्द्रस्यैते ।

विद्वेष्टि भक्तसङ्घातं न व्यंजनमपेक्षते ।
मांसं परिहरत्येव मन्दः परिण[तिं]विना ॥ ५४ ॥

कस्यापि ।

अह्नि भास्करमिच्छन्ति रात्रावमृततेजसम् ।
अह्नि रात्रौ च राजानमिच्छन्ति गुणिनं प्रजाः ॥ ५५ ॥

सूक्तिसहस्रात् ।

स्वेच्छया कुरुते स्वामी यत्किञ्चन यतस्ततः ।
तच्च प्रतिचिकीर्षन्तो दुःखं जीवन्ति मन्त्रिणः ॥ ५६ ॥

अर्थिता विभवस्त्यागः स्वातन्त्र्यमुचितज्ञता ।
इति पञ्चगुणोपेतमाश्रयेदाश्रयं नरः ॥ ५७ ॥

कयोरप्येतौ ।

आपत्स्वेव हि महतः शक्तिरभिव्यज्यते न सम्पत्सु ।
अगरोस्तदा न गन्धः प्रागस्ति यथाऽग्निपतितस्य ॥ ५८ ॥

वल्लभदेवस्य ।

चतुस्समुद्रीपरिखे नृपाणामन्तःपुरे वासितकीर्तिदारे ।
दानं दया सूनृतमातिथेयी चतुष्टयी रक्षणसौविदल्लाः ॥ ५९ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्य ।

बहिः सर्वाकारप्रगुणरमणीयं व्यवहरन्
पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति ।
जनं विद्वानेकः सकलमतिसन्धाय कपटै-
स्तटस्थः स्वानर्थान् घटयति च मौनं च भजति ॥ ६० ॥

भवभूतेः ।

अप्राज्ञेन च कातरेण च गुणः स्यात् सानुरागेण कः
प्रज्ञाविक्रमशालिनोऽपि हि भवेत् किं भक्तिहीनात्फलम् ।
प्रज्ञाविक्रमभक्तयस्समुदिता येषां गुणा भूतये
ते भृत्या नृपतेः कलत्रमपरे सम्पत्सु चापत्सु च ॥ ६१ ॥

ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते
तं गच्छन्त्यनु ये विपत्तिषु पुनस्ते तत्प्रतिष्ठाशया ।
भर्तुर्ये प्रलयेऽपि पूर्वसुकृतासङ्गेन निस्सङ्गया
भक्त्या कार्यधुरं वहन्ति बहवस्ते दुर्लभास्त्वादृशाः ॥ ६२ ॥

मुहुर्लक्ष्योद्भेदा मुहुरधिगता भावगहना
मुहुस्संपूर्णाङ्गी मुहुरतिकृशा कार्यवशतः ।
मुहुर्नश्यद्बीजा मुहुरपि बहिः प्रापितफला-
प्यहो चित्राकारा नियतिरिव नीतिर्नयविदः ॥ ६३ ॥

विशाखदत्तस्यैते ।

शूराणां नयशास्त्रसारविदुषामन्यैरभेद्यात्मनां
धीराणामुपधाविशुद्धमनसा सद्बुद्धिना मन्त्रिणाम् ।
बुद्धया यः प्रविचार्य मन्त्रमवनीनाथः करोत्यादरात्
सिद्धयत्यस्य समीहितं किमपि तद्वस्तु त्रिलोक्यामपि ॥ ६४ ॥

कस्यापि ।

अविज्ञानाद्राज्ञो भवति मतिहीनः परिजन-
स्ततस्तत्प्राधान्याद्व्रजति न समीपे बुधजनः ।
बुधैस्त्यक्ते राज्ये भवति हि न नीतिर्गुणवती
विनष्टायां नीतौ सनृपमवशं नश्यति कुलम् ॥ ६५ ॥

कस्यापि ।

नालस्यप्रसरो जडेष्वपि कृतावासस्य कोशे रुचि-
र्दण्डे कर्कशता मुखे च मृदुता मित्रे महान् प्रश्रयः ।
आमूलं गुणसंहतिव्यसनिता द्वेषश्च दोषाकरे
यस्यैषा स्थितिरम्बुजस्य वसतिर्युक्तैव तत्र श्रियः ॥ ६६ ॥

जयवर्धनस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां नीतिपद्धतिः ॥

विद्यापद्धतिः (१११)

अर्धाङ्गुलपरीणाहजिह्वाग्रायासभीरवः ।
सर्वाङ्गक्लेशजननमबुधाः कर्म कुर्वते ॥ १ ॥

हलायुधस्य ।

विद्यां प्राप्य कृतं येन विद्वेषकलुषं मनः ।
तेनात्मा हन्त मूर्खेण स्नात्वा पांसूत्करैर्वृतः ॥ २ ॥

रसायनी जराजीर्णश्चिररोगी च यो भिषक् ।
धातुवादी दरिद्रश्च किं तया ह्यस्य विद्यया ॥ ३ ॥

स्पृहणीया सती तावद्विद्या सन्तोषशालिनी ।
यावन्न पार्थिवास्थानपण्यस्थाने प्रसारिता ॥ ४ ॥

शीलं परहितासक्तिरनुत्सेकः क्षमा धृतिः ।
अलोभश्चेति विद्यायाः परिपाकोज्ज्वलं फलम् ॥ ५ ॥

क्षेमेन्द्रस्यैते ।

दत्तं समस्तमपि तिष्ठति यत्तथैव
ज्ञातिर्न यद्विभजते ह्रियते न चोरैः ।
जन्मान्तरेऽपि यदुपैति नरेण सार्धं
विद्याधनं यदि तदस्ति धनैः किमन्यैः ॥ ६ ॥

नानुद्योगवता न चाप्रवसता मानं न चालम्बता
नालस्योपहतेन नान्यमनसा नाचार्यविद्वेषिणा ।
[नं] भ्रूभङ्गविलाससुस्मितमुखीं सीमन्तिनीं ध्यायता
लोके ख्यातिकरः सतामभिमतो विद्यागुणो लभ्यते ॥ ७ ॥

कयोरप्येतौ ।

१ स्ति. ह. पाठभेद २ च क ख च ३ स क ख च

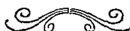
वरं शरावहस्तस्य चण्डालागारवीथिषु ।
भिक्षार्थमटनं राम न मौर्ख्यहतजीवितम् ॥ ८ ॥

वासिष्ठरामायणात् ॥

शीलं नैव बिभर्ति कीर्तिममलां धत्ते न धर्मे धिय
मात्सर्येण मनीषिणां प्रतनुते पारुष्यदोषं गिरा ।
तर्कोक्त्या परलोककर्म नयति प्रायेण सन्दिग्धतां
यस्तस्याफलशास्त्रपाठनपटोर्मूढस्य किं विद्यया ॥ ९ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां विद्यापद्धतिः ॥

दैवपद्धतिः (११२)

अम्भोधिः स्थलतां स्थलं जलधितां धूलीलवः शैलतां
मेरुर्मृत्कणतां तृणं कुलिशतां वज्रं तृणक्षीवताम् ।
वह्निः शीतलतां हिमं दहनतामायाति यस्येच्छया
लीलादुर्ललिताद्भुतव्यसनिने तस्मै नमः कर्मणे ॥ १ ॥

यत्सेव्यो विकलः कलाशतविदां नालोकयत्याननं
यन्मौर्ख्येण मनीषिणा विहसता न स्तोत्रमाकर्ण्यते ।
यच्च स्वास्थ्यमपथ्यभोजनजुषां यत्संपदः पापिनां
तत्सर्वं पुरुषार्थपाटनपटोर्धातुर्विलासायितम् ॥ २ ॥

माण्डव्यस्तपसि स्थितः किल मुनिः शूलेऽर्पितश्चोरवत्
कापथ्यात् स च चक्रिचोरनृपतिः सर्वं गतः कीर्त्यते(?) ।
चण्डालत्वमवाप दैवविहितं देवोऽपि धर्मः स्वयं
वन्ध्यं सर्वविपर्ययेण कुरुते दैवी गतिः पौरुषम् ॥ ३ ॥

लक्ष्मीकौस्तुभपारिजातसहजः सूनुः सुधाम्भोनिधे-
र्दैवेन प्रणयप्रसादविधिना मूर्ध्ना धृतः शंभुना ।
अद्याप्युज्झति नैव दैवविहितं क्षैण्यं क्षपावल्लभः
केनान्येन विलङ्घ्यते विधिगतिः पाषाणलेखासखी ॥ ४ ॥

ग्रीवाभरणतां लेभे कालकूटः पिनाकिनः ।
कण्ठोच्छित्त्यै सुधा राहोर्भवितव्यतयाऽभवत् ॥ ५ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

धनिषु मुधा किमु धावत तूष्णीमाध्वं न साध्विदं चलितम् ।
विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न भूपालः ॥ ६ ॥

नश्यति जनाद्भुजङ्गो विद्रवति जनोऽपि दूरतरमुरगात् ।
पश्य विधेस्तात्पर्यं येन तयोरपि च सङ्गमं कुरुते ॥ ७ ॥

वल्लभदेवस्यैतौ ।

---

१ चरि क पाठभेद ।

द्वीपादन्यस्मादपि मत्स्ये(ध्या?)दपि जलनिधेर्दिशोऽप्यन्तात् ।
आनीय झटिति घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः ॥ ८ ॥

श्रीहर्षस्य ।

देशाद्देशान्तरं यातु पापपुण्यमयः पुमान् ।
पुन[स्तत्र] प्रतीक्षन्ते सम्पदो विपदोऽपि च ॥ ९ ॥

प्रल्हादनस्य ।

करोतु नाम नीतिज्ञो व्यवसायमुदारधीः ।
फलं पुनस्तदेवास्य यद्विधेर्मनसि स्थितम् ॥ १० ॥

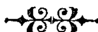
भगवतो व्यासस्य ।

यन्मनोरथशतैरगोचरो यत्स्पृशन्ति न गिरः कवेरपि ।
स्वप्नवृत्तिरपि यत्र दुर्लभा लीलयैव विदधाति तद्विधिः ॥ ११ ॥

अलङ्कारश्शङ्काकरनरकपालं परिजनो
विशीर्णाङ्गो भृङ्गी वसु च वृष एको बहुवयाः ।
अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति सर्वामरगुरो-
र्विधौ वक्रे मूर्ध्नि स्थितवति वयं के पुनरमी ॥ १२ ॥

कयोरप्येतौ ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां दैवपद्धतिः[1] ॥

१. श्री च, क. ख च.

पुरुषकारपद्धतिः (११२)

दलन्त्युदितचेतसां[1] रिपुतमस्समूहास्समं
भवन्त्यपि च यद्वशादनिशमर्थसार्थोदयाः।
तमद्भुतपराक्रमं क्रमनमत्कुलक्ष्मावरं
जगज्जितरसोर्जितं पुरुषकारमेव स्तुमः॥ १॥

शान्तिस्वस्त्ययनेन शाम्यति नृणां यत्सर्वमौत्पातिकं
यत्पथ्याशनमाशु रोगनिचयानुन्मूलयत्युत्कटान्।
सद्यः सिद्धरसायनेन पुरुषस्तारुण्यमाप्नोति यत्
तेनार्थः पुरुषार्थ एव जगतामेकातपत्रायते॥ २॥

आत्मा जन्म(यत्न?)शतैर्धनार्जनधिया मिथ्या किमायास्यते
पङ्गोः श्रीर्गृहमेति लङ्घितभुवो दैवेच्छया निर्धनाः।
इत्येताः पुरुषार्थमूलहतयः कैश्चित्समुत्सारिता
मुग्धानामलसोक्तयः प्रतिपदं कुर्वन्ति चित्तभ्रमम्॥ ३॥

पाण्डित्यं यदि नाम दैवविहितं तत्किं वृथाऽध्यापनै-
रायुश्चेन्निहितं विधातृलिखितं तत्[2] किं प्रयत्नाशनैः।
राज्यं चेद्विधिनिर्मितं तदनिशं किं मन्त्रतन्त्रोद्यमै-
र्धाता चेत्सुगतिप्रदस्तदफलैः किं तीर्थसार्थभ्रमैः॥ ४॥

वदन्त्यविदितोत्साहं दैवं दैवं सदैव ये।
तेषां विनष्टचेष्टानां दूरे धर्मार्थसम्पदः॥ ५॥

हत्वा नन्दं स्वजनसहितं सप्तभिर्वासरैर्य-
श्चाणक्येन प्रततमतिना चन्द्रगुप्तोऽभिषिक्तः।
आश्चर्येण प्रसृतयशसा कीर्त्यमानेन शास्त्रं
तेन न्यस्ता किमपि वदतो दैववादस्य मुद्रा॥ ६॥

१ तेजसा २ तान्त्या क पाठभेद ३ न्ति क ख।

हठोद्दलननिश्चलैः कठिनकण्ठपीठोद्धृतैः
स्रवद्रुधिरसर्पिषा परिहुतैर्मुखश्रीफलैः।
श्रियं हुतहुताशनः किल दशाननः प्राप्तवान्
न पौरुषघृतिं विना भवति वाञ्छितातिः क्वचित्॥ ७॥

क्षेमेन्द्रस्यैते।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां पुरुषकारपद्धतिः॥

साहसपद्धतिः (११४)

उपशोभैव सहायासिसिद्धिर्वीरस्य साहसे वसति।
दलयति कुलानि करिणां किल हरिणपरिग्रहः सिंहः॥ १॥

नित्यानि नश्वरीभिर्लभ्यन्ते निर्मलानि मलिनाभिः।
तनुभिर्यशांसि धीरैरवसरतुलिताभिरतुलानि॥ २॥

वल्लभदेवस्यैतौ।

साहसी भवति यः पुमान् क्षितौ तस्य दैववशतः श्रियो न चेत्।
संभवन्ति विपुलास्तथाऽप्यहो किं नु कीर्तिरमला विहन्यते॥ ३॥

स्वर्गस्तस्य गृहाङ्गणत्यहिपुरं भूमीगृहत्यम्बुदा
उल्लोचन्ति जग[न्निवासति]शिरोगेहन्ति धात्रीभृतः।
द्वीपानि प्रघणन्ति वारिनिधयः क्रीडातटाकन्त्यहो
यस्य स्यादसमानपौरुषनिधेर्लोकोत्तरं साहसम्॥ ४॥

पृथ्वी तावदियं समुद्रपरिखा तावन्निरालम्बनं
व्योमैतन्ननु तावदेव विषमः पातालयात्रागमः।
दत्त्वा मूर्ध्नि पदं समुद्यमभिदो दैवस्य कीर्तिप्रियैः
वीरैर्यावदहो न संशयतुलामारोप्यते जीवितम्॥ ५॥

केषामप्येते।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां साहसपद्धतिः॥

---

१ न्ति वासित रु ख ग घ त

श्रीवर्णनपद्धतिः (११५)

तावच्छीतमृदुस्पर्शः परे स्वे च जने जनः ।
वात्ययेव हिम यावन्न श्रिया परुषीकृतः ॥ १ ॥

श्रीमानजननिन्द्यश्च शूरश्चाप्यविकत्थनः ।
समदृष्टिः प्रभुश्चेति दुर्लभाः पुरुषास्त्रयः ॥ २ ॥

वासिष्ठरामायणादेतौ ।

श्रीपरिचयाज्जडा अपि भवन्त्यभिज्ञा विदग्धचरितानाम् ।
उपदिशति कामिनीनां यौवनमद एव ललितानि ॥ ३ ॥

काकतालीययोगेन यदनात्मवति क्षणम् ।
करोति प्रणयं लक्ष्मीस्तदस्यास्स्त्रीत्वचापलम् ॥ ४ ॥

रविगुप्तस्यैतौ ।

कृष्णः क्रीडितवान् गोभिरिति गोतुल्यबुद्धिषु ।
पक्षपातवती लक्ष्मीरहो देवी पतिव्रता ॥ ५ ॥

श्रीः सपत्नीमिव द्वेष्टि दृष्टिं सत्पथदर्शिनीम् ।
तां विना यत्र तत्रैव पतन्त्यन्धा इवेश्वराः ॥ ६ ॥

अयं प्रभुरयं भृत्य इति या जगतः स्थितिः ।
फलं विजयते तत्र श्रीप्रसादाप्रसादयोः ॥ ७ ॥

सर्वासामपि देवीना मध्ये श्रीर्देवदेवता ।
यां विना न भवन्त्येव तासां पूजादिकाः क्रियाः ॥ ८ ॥

सर्वासामेव नारीणां मध्ये श्रीः सुभगा खलु ।
स्पृहयन्ति महान्तोऽपि यां स्वेच्छाचारिणीमपि ॥ ९ ॥

प्राणेभ्यो न प्रियं वस्तु जगतीत्यनृतं खलु ।
लक्ष्मीकृते यतः प्राणान् गणयन्ति तृणं नराः ॥ १० ॥

निर्दयत्वमहङ्कारस्तृष्णा कार्कश्यभाषणम् ।
नीचपात्रप्रियत्वं च पञ्च श्रीसहचारिणः ॥ ११ ॥

लक्ष्मीर्निर्लक्षणस्येति युक्तमुक्तं न सूरिभिः ।
लक्ष्मीसमागमादन्यल्लक्षणं स्यात् परं हि किम् ॥ १२ ॥

हेमसूरेरेते ।

लक्ष्मीकौस्तुभपारिजातसुरभे धन्वन्तरे पुत्रकाः
सोमाश्वामृतकालकूटमदिरे ऐरावत श्रूयताम् ।
गच्छन्त्या प्रसभं खलाननुदिनं साधूंस्त्यजन्त्याऽनया
दग्धोऽहं वडवानलेन न तथा लक्ष्म्या दुहित्रा यथा ॥ १३ ॥

आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापल्यमुद्योगितां
मूर्खत्वं मितभाषितां वितनुते मौग्ध्यं भवेदार्जवम् ।
पात्रापात्रविचारमात्रविरहो गच्छत्युदारात्मतां
मातर्लक्ष्मि तव प्रसादवशतो दोषा अपि स्युर्गुणाः ॥ १४ ॥

पद्मानामिव साऽऽसनांशगुण(णि ?)ता या संश्रयार्हा श्रियः
सा श्रीर्भद्रगजेन्द्रमूर्तिरिव या दानेन विभ्राजते ।
दानं तन्नवचन्द्रवद्यदनिशं मानेन संवर्धते
मानोऽसौ तृणवन्न यः परिचयम्लानः शनैः शुष्यति ॥ १५ ॥

लक्ष्मीः सर्पति नीचमर्णवपयस्सङ्गादिवाम्भोजिनी–
संसर्गादिव कण्टकाकुलपदा न क्वापि धत्ते पदम् ।
चैतन्यं विषसन्निधेरिव नृणामुच्चाटयत्यञ्जसा
धर्मादाननियोजनेन गुणिभिर्ग्राह्यं तदस्याः फलम् ॥ १६ ॥

कोपस्तेज इति स्थितिर्ग्रहमिति क्रीडेति दुश्चेष्टितं
माया च व्यवहारकौशलमिति स्वच्छत्वमित्यज्ञता ।
दौर्जन्यं स्फुटवादितेति धनिनामग्रे बुधैर्यद्दशा–
दोषोऽपि व्यपदिश्यते गुणतया तस्यै नमोऽस्तु श्रियै ॥ १७ ॥

केषामप्येते ।

तीक्ष्णादुद्विजते मृदौ परिभवत्रासान्न सन्तिष्ठते
मूर्खं द्वेष्टि न गच्छति प्रणयितामत्यन्तविद्वत्स्वपि ।
शूरेभ्योऽप्यधिकं बिभेत्युपहसत्येकान्तभीरूनहो
श्रीर्लब्धप्रसरेव वेशवनिता दुःखोपचर्या भृशम् ॥ १८ ॥

विशाखदेवस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां श्रीवर्णनपद्धतिः ॥

दानपद्धतिः (११६)

भित्त्वाऽपि भूमिमधिरोहति रत्नराशि-
राकाशतोऽपि नमदम्बुधराः स्रवन्ति ।
वाञ्छाफलं फलति वाञ्छितकाल एव
कालप्रधानगुणरत्नधनस्य दाता ॥ १ ॥

चन्द्रगोमिनः ।

मेरोर्मूर्ध्नि रथेन मार्गपतितान् रत्नोपलान् खण्डयन्
कुर्वन् जर्जरितोर्मि सप्तचरणैराकाशगङ्गाजलम् ।
यज्ज्योतींष्यभिभूय भाति तमसामुच्छित्तये भास्कर-
स्तत्राप्याह मनस्समाधिविहितं दानं निमित्तं मुनिः ॥ २ ॥

भगदत्तभास्करस्य ।

गौरवं प्राप्यते दानान्नतु वित्तस्य संग्रहात् ।
स्थितिरुच्चैः पयोदानां पयोधीनामधः पुनः ॥ ३ ॥

दातुरुन्नतचित्तस्य गुणयुक्तस्य चार्थिनः ।
दुर्लभः खलु संयोगः सद्बीजक्षेत्रयोरिव ॥ ४ ॥

सङ्गतः श्रेयसां पारं स एको भुवि जीवति ।
प्रणतः पूरिताशेषु भवत्यर्थी च योऽर्थिषु ॥ ५ ॥

तेजस्व्यपि विना दानं वैरिभिः परिभूयते ।
नीयतेऽस्त दिनान्तेन तिग्मांशुः सङ्कुचत्करः ॥ ६ ॥

औ[दार्य]मेकमेकत्र गुणानां राशिरेकतः ।
वि[फलस्तु]गुणग्राम औ[दार्य]परिवर्जितः ॥ ७ ॥

गतासोरुपरि क्षिप्तमम्भः कुम्भशतं वृथा ।
तृषामूर्च्छितचित्तस्य चुलुकोऽप्यमृतायते ॥ ८ ॥

प्रत्याख्यानमपि श्रेयः श्रेयोऽनुनयपेशलम् ।
न तु दानमसत्कारपारुष्यमलिनीकृतम् ॥ ९ ॥

केषामप्येते ।

प्रियः प्रजानां दातैव न पुनर्द्रविणेश्वरः ।
आगच्छन् वाञ्छयते लोकैर्वारिदो न तु वारिधिः ॥ १० ॥

प्रह्लादनस्य ।

जीवति स जीवलोके यस्य गृहाद्यान्ति नार्थिनो विमुखाः ।
भृतकवदितरजनोऽसौ दिवसान् पूरयति कालस्य ॥ ११ ॥

पश्यति यदि वितथमधः परभागो ददत एव भुवनेषु ।
वर्षन्तस्तरणेरपि तेजस्तिरयन्ति जीमूताः ॥ १२ ॥

वल्लभदेवस्यैतौ ।

किं रत्नोज्ज्वलमौलिना यदि शिरः सत्सु प्रणामानतं
कर्पूरक्रमुकादिभिः किममलं सत्यं मुखाब्जे यदि ।
किं हारेण च चन्दनेन हृदये तत्त्वं यदि भ्राजते
किं कान्तैर्मणिकङ्कणैर्यदि सदा दानोदकार्द्रः करः ॥ १३ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

शूरैः किं क्रियते स्फुरन्ति पशवः सिंहादयोऽप्युत्कटा
विद्वांसः शुकशारिका इव पठन्त्याशु श्रुतं यत्किल ।
ध्यानाधीनसमाधिरुद्धमरुतः स्वार्थस्थिरोद्योगिन–
स्त्यागं(गी?) नित्यपरोपकारसुकृतः प्राप्यः क्व कल्पद्रुमः ॥ १४ ॥

१. त्रित्य क, ख, च २. पयत्न क, ख च, ३ त्रित्य, क ख च

शूराः सन्ति सहस्रशः सुचरितैः पूर्णं जगत् पण्डितैः
सङ्ख्या नास्ति कलाविदां बहुतरैः क्रान्ता वनान्तश्रियः ।
त्यक्तुं यः कुलवित्तमुन्नतमतिः शक्नोति जीवाधिकं
सोऽस्मिन् भूमिविभूषणं शुभमतिर्भव्यो भवेद्दुर्लभः ॥ १५ ॥

दानं यत्प्रथमोपकारिषु ननु न्यासः स एवार्प्यते
दाने याचनमौल्यमेव दधते तत्किं न भोगाश्रयात् ।
पात्रे यत्फलविस्तरप्रियतया तद्वार्धुषिक्यं न किं
तद्दानं यदुपेत्य निष्प्रणयिनि क्षीणे जने दीयते ॥ १६ ॥

केषामप्येते ।

पूर्वजन्मसुकृतव्ययलब्धाः सम्पदो विपद एव विमृष्टाः ।
पात्रपाणिकमलार्पणमासां तासु शान्तिकविधिः परिदिष्टः ॥ १७ ॥

याचमानजनमानसवृत्तेः पूरणाय बत जन्म न यस्य ।
तेन भूमिरतिभारवतीयं न द्रुमैर्न गिरिभिर्न समुद्रैः ॥ १८ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्यैतौ ।

आर्तदुः[ख्यं] परित्राणदु[र्गता]दि यथाक्रमम् ।
पात्रमाहुर्दयालूनामलाभे गुणवानिति ॥ १९ ॥

भगवतो व्यासस्य ।

इति श्रीभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां दानपद्धतिः ।

---

१ खि क ख, च २ दुःशीला क ख च

कुलस्त्रीपद्धतिः (११७)

प्रोषितायाः प्रयान्त्यस्तं प्रजा धर्मो यशस्सुखम् ।
निवृत्ताया निवर्तन्ते अहीवघ्नन् (?) कुलाङ्गनाः ॥ १ ॥

भगवतो व्यासस्य ।

आभोगभूषणवती कुचकुम्भसम्प-
दन्तर्विकारमधुराणि विलोकितानि ।
अङ्गान्यनङ्गपिशुनानि कुलाङ्गनानां
धीरात्मनामपि मनः परितापयन्ति ॥ २ ॥

लज्जावशावनतमन्थरदृष्टिपातं
यैश्चुम्बितं कुलवधूवदनारविन्दम् ।
तेषामनेकपुरुषव्रणिताधरेषु
सक्तिः कथं भवतु वेश्यवधूमुखेषु ॥ ३ ॥

नातः परं कुलमतः परतो न शीलं
नातः परं च करणस्य पदं मृगाक्ष्याः ।
यद्बाष्पविन्दुरपराधवतोऽपि पत्यु-
रुत्सङ्गितेन चरणेन तयाऽपनिन्ये ॥ ४ ॥

चतुर्थेऽह्नि स्नातां त्रिदिनविरहापाण्डुरमुखी
रजोमुक्तां तन्वीं विशददशना स्वच्छवदनाम् ।
हरिद्राहीविरभ्चुरपटुगन्धप्रणयिनी
मदन्यः को भुङ्क्ते च्युतकुसुमशेषामिव लताम् ॥ ५ ॥

केषामप्येते ।

स्वस्थानस्थितमार्जितोपकरणं प्रोन्मृष्टभूदर्पणं
बन्धुस्निग्धगुणज्ञविश्रमपदं पूजापरं यद्गृहम् ।
भर्तुः कर्मकरी[दिवा] सुरभिता सर्वाङ्गभूषा निशि
प्रेमार्द्रा प्रियवादिनी कुलवधूर्धन्यैः सती लभ्यते ॥ ६ ॥

१ कनानि क पाठभेद २ त्र्यहविरहपाण्डूकृत ग ३ अधिकचपलस्वच्छनयनाम् ग

नानान्ना बहु साधिता रसवती देवाग्निकार्योचितः
संभारो रचितो विशुद्धवसने कालोचिते योजिते ।
स्नानं नाथ विधीयतामतिथयः सीदन्ति नान्या त्वरा
धन्यं बोधयते शनैरिति पतिं मध्याह्नसुप्तं सती ॥ ७ ॥

दीपकस्यैतौ ।

अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगतं सर्वास्ववस्थासु यो
विश्रामो हृदयस्य यत्र रजसा यस्मिन्नहार्यो रसः ।
कालेनावरणात्ययात्परिणते यत्स्नेहसारे स्थितं
भद्रं तस्य सुमानुषस्य कथमप्येकं हि तत्प्राप्यते ॥ ८ ॥

भवभूतेः ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां कुलस्त्रीपद्धतिः ॥

कुलवधूवृत्तम् (११८)

शुश्रूषस्व गुरून् कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने
भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मा स्म प्रतीपं गमः ।
भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी
यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः ॥ १ ॥

कालिदासस्य ।

हेलामात्रविमूर्च्छितत्रिभुवनाः कर्णाञ्चलोत्तंसिता-
स्तारुण्यस्य मदस्य च प्रणिधयो लज्जार्धसङ्कोचिताः ।
तीक्ष्णा हीरकसूचयो मुनिमनोमाणिक्यवेधोद्धताः
कल्पन्तां प्रमदाय वः कुलवधूलीलाकटाक्षच्छटाः ॥ २ ॥

भट्टवामननागस्य ।

निर्व्याजं दयिते ननान्दृषु नता श्वश्रूषु भक्ता भव
स्निग्धा बन्धुषु वत्सला परिजने स्मेरा सपत्नीष्वपि।
पत्युर्मित्रजने सनर्मवचना खिन्ना च तद्वैरिषु
स्त्रीणां संवननं नतभ्रु तदिदं वीतौषधं भर्तृषु ॥ ३ ॥

अभ्युत्थानमुपागते गृहपतौ तद्भाषणे नम्रता
तत्पादार्पितदृष्टिरासनविधिस्तस्योपचर्या स्वयम्।
सुप्ते तत्र शयीत तत्प्रथमतो जह्याच्च शय्यामपि
प्राच्यैः पुत्रि निवेदितः कुलवधूसिद्धान्तधर्माश्र(श)यः ॥ ४ ॥

राजशेखरस्यैतौ।

भक्तिः प्रेयसि संश्रितेषु करुणा श्वश्रूषु नम्रं शिरः
प्रीतिर्ज्ञातिषु गौरवं गुरुजने क्षान्तिः कृतागस्यपि।
आम्नातः कुलयोषितां व्रतविधिः सोऽयं विधेयो पुन-
र्मद्भर्तुर्दयिता इति प्रियसखीबुद्धिः सपत्नीष्वपि ॥ ५ ॥

बिल्हणस्य।

यद्देवेभ्यो यच्च पित्रादिकेभ्यः कुर्याद्भर्ताऽभ्यर्चनं सत्क्रियातः।
तस्यार्धं वै सा फलं नान्यचित्ता नारी भुङ्क्ते भर्तृशुश्रूषयैव ॥ ६ ॥

मार्कण्डेयपुराणात्।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां कुलवधूवृत्तपद्धतिः ॥

---

१ य क पाठभेद

अपत्यपद्धतिः (११९)

इन्दोः कलाकलापेन पङ्क्तिक्रमनिवेशिना।
सर्वदुःखापनोदाय बालकानां कृता भुजाः ॥ १ ॥

लोकान्तरसुखं पुण्यं तपोदानसमुद्भवम्।
सन्ततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे ॥ २ ॥

कालिदासस्य।

किं तेन जातमात्रेण मातुर्यौवनहारिणा।
आरोहति न यः स्वस्य वंशस्याग्रे ध्वजो यथा ॥ ३ ॥

अन्तःकरणतत्वस्य दम्पत्योः स्नेहसंश्रयात्।
आनन्दग्रन्थिरेकोऽयमपत्यमिति बध्यते ॥ ४ ॥

आलक्ष्य दन्तमुकुलाननिमित्तहासै-
रव्यक्तवर्णरचनावचनप्रवृत्तीन्।
अङ्काश्रयप्रणयिनस्तनयान् वहन्तो
धन्यास्तदङ्गरजसा मलिनीभवन्ति ॥ ५ ॥

एते भवभूतेः।

संपदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे [र्प्ये] धीरत्वम्।
तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ ६ ॥
पुत्रास्पद कृतमिति तत्कर्मणि योजयेन्न दुष्पुत्रम्।
हवनविधौ हव्यभुजस्तिलं प्रशंसन्ति न तु तैलम् ॥ ७ ॥

वल्लभदेवस्य।

अम्बायाश्च पितुश्च सद्गुणगणो यस्मिन्नभिव्यज्यते
तस्मिन् स्वप्रतिबिम्बितेव निखिला सैवाकृतिः सा द्युतिः।
सा वाणी विनयस्स एव सहजः पुण्यानुभावस्स च
श्लाघायाः सदनं सुखस्य वसतिस्तेनैव पुत्री पिता ॥ ८ ॥

कस्यापि।

---

१ च क ख च वि क पाठभेद. २ स, क पाठभेद

आयातो भवतः पितेति सहसा मातुर्निशम्योदितं
धूलीधूसरितो विहाय शिशुभिः क्रीडारसं सुद्रुतम् ।
दूरात् स्मेरमुखः प्रसार्य ललितं बाहुद्वयं बालको
नाधन्यस्य पुरः समेति परया प्रीत्या रणद्घर्घरम् ॥ ९ ॥

[भट्टोत्कटस्य ? ।]

रागस्यास्पदमित्यवैमि न हि मे ध्वंसीति न प्रत्ययः
कृत्याकृत्यविचारणासु विमुखं को वा न वेत्ति क्षितौ ।
इत्थं निन्द्यमपीदमिन्द्रियवशं प्रीत्यै भवेद्यौवनं
भक्त्या याति यदित्थमेव पितरौ शुश्रूषमाणस्य मे ॥ १० ॥

तिष्ठन् भाति पितुः पुरो भुवि यथा सिंहासने किं तथा
यत्संवाहयतः सुखं हि चरणौ तातस्य किं राज्यके ।
किं भुक्ते भुवनत्रये धृतिरसौ भुक्तोज्झिते या गुरो-
रायासः खलु राज्यमुज्झितगुरोस्तन्नास्ति कश्चिद्गुणः ॥ ११ ॥

श्रीहर्षस्यैतौ ।

संसारे यदुदेति किञ्चन फलं तत्कृच्छ्रसाध्यं नृणां
किं त्वेतरसुखसाध्यमस्ति युगलं सम्यग्यदि ज्ञायते ।
यल्लक्ष्मीसमुपार्जनं पुलकिनां रक्तस्य रङ्गायतां
त(य ?)त्कान्तारतिनिस्तरङ्गमनसामुत्पद्यते नन्दनः ॥ १२ ॥

मदनस्य ।

छिद्राणि स्खलता पदानि ददता धात्रीकरालम्बिना
स्वभ्यस्तं पुनरेव जानुगमनं निश्शङ्कमातन्वता ।
उद्भिन्नामलदन्तकुड्मलमुखेनाव्यक्तवाग्वादिना
या प्रीतिः स्वसुतेन चेतसि सखे वक्तुं न सा पार्यते ॥ १३ ॥

भट्टार्दनस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां पुत्रपद्धतिः ॥

---

१ परे क ख च २ खोखटस्य क ख च

मित्रपद्धतिः (१२०)

उपनमितं पुण्यचयैः सपूर्णं रक्षितं च यत्नेन ।
संपदि विपदि त्राणं भवति निधानं च मित्रं च ॥ १ ॥

कस्यापि ।

किमिह कपालकमण्डलुवल्कलसितरक्तपटजटापटलैः ।
व्रतमिदमुज्ज्वलमनसां प्रतिपन्ना[र्थस्य] निर्वहणम् ॥ २ ॥

वल्लभदेवस्य ।

तस्य पुरः कथनीयं दुःखं दुःखान्वितेन पुरुषेण ।
यो वा शमयति दुःखं यो वा परितप्यते तेन ॥ ३ ॥

स्वामिनि गुणान्तरज्ञे गुणवति भृत्ये सुवर्तिनि कलत्रे ।
मित्रे चानुपचर्ये निवेद्य दुःख सुखी भवति ॥ ४ ॥

दूषयति प्रतिवचनैरादरमुपदर्शयन् खलीकुरुते ।
उत्कर्षयंश्च लघयति मूर्खसुहृत् सर्वदा वर्ज्यः ॥ ५ ॥

अहिते प्रतिषेधश्च हिते चानुप्रवर्तनम् ।
व्यसने चापरित्यागस्त्रिविधं मित्रलक्षणम् ॥ ६ ॥

केषामप्येते ।

दर्शितानि कलत्राणि गृहे भुक्तमशङ्कितम् ।
कथितानि रहस्यानि सौहार्दं किमतःपरम् ॥ ७ ॥

भगवतो व्यासस्य ।

शोकारातिभयत्राणं प्रीतिविस्रम्भभाजनम् ।
केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ ८ ॥

१ सुनत्त व, २, र्ति क ख नास्ति च

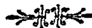
माधुर्यादतिशैत्यतः शुचितया सन्तापशान्त्या तृषः
स्थाने मित्रमिदं परं[1] पय इति क्षीरस्य नीरस्य च।
तत्राप्यर्णसि वर्णना स्फुरति मे यत्सङ्गतौ वर्धते
क्षीरं येन पुरैव चास्य सुहृदः क्वाथे स्वयं क्षीयते ॥ ९ ॥

कयोरप्येतौ।

कोऽपि क्वापि कुतोऽपि कस्यचिदहोचेतस्यकस्माज्जनः
केनापि प्रविशत्युदुम्बरफलप्राणिक्रमेण क्रमात्।
एतस्मिन्नपि पाटिते विघटिते विस्फोटिते त्रोटिते
निष्पिष्टे परिगालिते विदालिते निर्यात्यसौ वा न वा ॥ १० ॥

माहिलस्य।

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्या मित्रपद्धतिः।

१ पय ख.

गुणपद्धतिः (१२१)

गुणेषु यत्नः क्रियतां किमाटोपैः प्रयोजनम् ।
विक्रीयन्ते न घण्टाभिर्गावः क्षीरविवर्जिताः ॥ १ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

पङ्कान्वयमपि सरसिजमारोहति नीलकण्ठमूर्धानम् ।
पश्यत गुणमहिमानं चरणादपि मृज्यते पङ्कः ॥ २ ॥

वल्लभदेवस्य ।

स्वल्पेनैव हि कश्चिद्गुणेन जगति प्रसिद्धिमुपयाति ।
एकेन करेण गजः करी न सूर्यः सहस्रेण ॥ ३ ॥

प्रकाशवर्षस्य ।

गुणे कुर्वादरं भ्रातन वित्तेषु कदाचन ।
सुलभं गुणिनां वित्तं दुर्लभा धनिनां गुणाः ॥ ४ ॥

गुणेषु यत्नसाध्येषु यत्ने चात्मनि संस्थिते ।
परोऽपि गुणिनां धुर्य इति जीवन् सहेत कः ॥ ५ ॥

निर्मलानां कुतो रन्ध्रं कदाचिदपि जायते ।
विधीयते गुणैरेव तच्च मुक्तामणेरिव ॥ ६ ॥

गुणेष्वनादरं भ्रातर्भूरिश्रीरपि मा कृथाः ।
गुणच्छेदात् स पूर्णोऽपि घटः कूपे पतत्यधः ॥ ७ ॥

गुणयुक्तोऽप्यधो याति रिक्तः कूपघटो यथा ।
निर्गुणोऽप्ययम्भृतः पश्य जनैः शिरसि धार्यते ॥ ८ ॥

ये केचिद्गुणरेणुरूपितधियो धन्याः सुखं शेरते
ते विज्ञातपरिश्रमाः शिशुभिरप्यज्ञातलिप्यक्षरैः ।
अस्माकं तु करस्थितामलकवल्लोकत्रयं पश्यता-
मेभिर्दग्धगुणैर्घुणैरिव तनुः शंभोस्त(स?)मुत्कीर्यते ॥ ९ ॥

सपूर्णोऽपि गुणोच्छेदात् क पाठभेद

को जानाति गुणान् परेषु निहिता[न् जानातु] को वक्ति तान्
वक्तुं व्यक्तमभून् कथञ्चिदथवा को नाम नासूयति ।
नैवासूयति कश्चिदेव यदि वा जायेत कस्तादृशो
यस्तै[र्हृ]ष्यति सोऽस्ति चेत् कथमसौ मर्त्येष्वहो गण्यते ॥ १० ॥

कालिन्द्या दलितेन्द्रनीलशकलश्यामां[भ]सोऽन्तर्जले
मग्नस्याञ्जनपुञ्जमेचकनिभस्याहेः कुतोऽन्वेषणम् ।
ताराभाः फणचक्रवालमणयो न स्युर्यदि द्योतिनो
यैरेवोन्नतिमाप्नुवन्ति गुणिनस्तैरेव यान्त्यापदम् ॥ ११ ॥

पङ्कात्तामरसं शशाङ्क उदधेरिन्दीवरं गोमयात्
काष्ठादग्निरहेः फणादपि मणिर्गोपित्ततो रोचना ।
कौशेयं कृमितः सुवर्णमुपलाद्दूर्वाऽपि गोरोमतः
प्राकाश्यं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छन्ति नो जन्मना ॥ १२ ॥

ये काकिणीमपि महा[र्घ्यण]हिण्डमान-
रण्डाकरण्डशरणा न गुणा लभन्ते ।
ते तन्तुकोविदकुविन्दकरारविन्द-
मैत्रीमवाप्य नृपतीनपि लोभयन्ति ॥ १३ ॥

केषामप्येते ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां गुणपद्धतिः ॥

---

१ नादाति, क ख च, २ र्हृ क ख च ३ फणि, क ख च,

कलापद्धतिः (१२२)

नीचापि सा प्रकाश्यैव जीव्यते कलया यया ।
वर्तमानः सतां स्थित्या भण्डकैर्नोपहस्यते ॥ १ ॥

धर्मस्य कला ज्येष्ठा भूतदयाख्या परोपकारश्च ।
दानं क्षमाऽनसूया सत्यमलोभः प्रसादश्च ॥ २ ॥

अर्थस्य सदोत्थानं नियमात् परिपालनं क्षयज्ञानम् ।
स्थाने त्यागः पटुताऽनुद्वेगः स्त्रीष्वविश्वासः ॥ ३ ॥

कामस्य वेषशोभा पेशलता चारुता गुणोत्कर्षः ।
प्रीतिः प्रणयो लीला चित्तज्ञानं च कान्तानाम् ॥ ४ ॥

मोक्षस्य विवेकरतिः प्रशमस्तृष्णाक्षयश्च सन्तोषः ।
सङ्गत्यागश्च लयः साम्यं परमं प्रकाशश्च ॥ ५ ॥

मात्सर्यपरित्यागः प्रियवादित्वं च धैर्यमक्रोधः ।
नैराश्यं च परार्थे सुखस्य सिद्धाः कलाः पञ्च ॥ ६ ॥

सत्सङ्गः कामजयः शौचं गुरुसेवनं सदाचारः ।
श्रुतममलं यशसि रतिर्मूलकलाः सप्त शीलस्य ॥ ७ ॥

ओजः सत्वं बुद्धिर्व्यवसायो नीतिरिङ्गितज्ञानम् ।
प्रागल्भ्यं सुसहायः कृतज्ञता मन्त्ररक्षणं त्यागः ॥ ८ ॥

जनरागप्रतिपत्तिर्मित्रार्जनमानृशंस्यदुः(म?)स्तम्भः ।
आश्रितजनवात्सल्यं दश सप्त कलाः प्रभावस्य ॥ ९ ॥

मौनमलौल्यमयाञ्चा मानस्य च जीवितं कलात्रितयम् ।
एताः कला विदग्धैः स्वगताः कार्याश्चतुःषष्टिः ॥ १० ॥

---

१ चोयो क पाठभेद.

शक्तिविरोधे गमनं तत्प्रणतिर्वा बलोदये वैरम् ।
आर्तस्य धर्मचर्या दुःखे धैर्यं सुखेष्वनुत्सेकः ॥ ११ ॥

विभवेषु संविभागः सत्सु रतिर्मन्त्रसंशये प्रश्नः ।
निन्द्येषु पराङ्मुखता भेषजमेतत्कलादशकम् ॥ १२ ॥

एकादश क्षेमेन्द्रस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणदेवविरचिता सूक्तिमुक्तावल्या कलापद्धतिः ॥

सेवापद्धतिः (१२२)

सेवादुःखाभिभूतस्य याञ्चा दुःखाय भूयसे ।
दीर्घाध्वपरिखिन्नस्य शैलारूढिरिवाग्रतः ॥ १ ॥

भदन्तहरिभट्टस्य ।

सेवा श्ववृत्तिरुक्ता यैर्न तैः सम्यगुदाहृतम् ।
स्वच्छन्दं चरति क्व श्वा विक्रीतासुः क्व सेवकः ॥ २ ॥

कस्यापि ।

अविवेकिनि भूपे यः करोत्याशां समृद्धये ।
यास्याम्यहमनेनेति करोत्याशां स मृद्धये ॥ ३ ॥

चलेषु स्वामिचित्तेषु सुलभे पिशुने जने ।
यदि जीवन्त्यहो चित्रं क्षणमत्रानुजीविनः ॥ ४ ॥

समुद्रमिव भूपालमाश्रितास्तत्फलैषिणः ।
समूलं वा विनश्यन्ति भरं वा यान्ति सम्पदाम् ॥ ५ ॥

भगवतो व्यासस्यैते ।

प्रभूतं धनमालोक्य यो राज्ञां द्वारि तिष्ठति ।
स बद्धः सौनिकस्येव संशुष्यति न पुष्यति ॥ ६ ॥

वयमकुशलाः कर्णोपान्ते निवेशयितुं मुखं
 कृतकवचनैर्भर्तुश्चेतो न वञ्चयितुं क्षमाः।
प्रियमपि वचो मिथ्या वक्तुं जडैर्न च शिक्षितं
 ननु बत गुणैः कैः स्तोष्यामो नरेश्वरवल्लभम्॥ ७॥

कयोरप्येतौ।

भेतव्य नृपतेस्ततः [स]चिवतो राज्ञस्ततो वल्लभा-
 दन्येभ्यश्च भवन्ति ये च भुवने लब्धप्रतिष्ठा विटाः।
दैन्यादुन्मुखदर्शनापलपनैः पिण्डार्थमायास्यत
 सेवा लाघवकारिणी कृतधियः स्थाने श्ववृत्तिं विदुः॥ ८॥

विशाखदेवस्य।

ईश्वरसेवा सुलभन्यक्कारा दुर्लभोत्कर्षा।
चिरपरिचर्या विफला निर्माल्या निष्क्रमोऽपि निरयाय॥ ९॥

ईश्वरमाराधयतो विगलितमानस्य लब्धमैश्वर्यम्।
स्फुटमेव भवति लघिमा गरिमाऽपि कथं न जानीमः॥ १०॥

वल्लभदेवस्यैतौ।

उन्नत्यै नमति प्रभुं प्रभुगृहान् द्रष्टुं बहिस्तिष्ठति
 स्वद्रव्यव्ययमातनोति जडधीरागामिवित्तेच्छया।
प्राणान् प्राणितुमेव मुञ्चति रणे क्लिश्नाति भोगेच्छया
 सर्वं तद्विपरीतमेव कुरुते तृष्णान्धदृक् सेवकः॥ ११॥

प्रणमत्युन्नतिहेतोर्जीवितहेतोर्विमुञ्चति प्राणान्।
दुःखीयति सुखहेतोः को मूर्खः सेवकादन्यः॥ १२॥

कयोरप्येतौ।

आकांक्षिण(णः?) क्ष्मापतिमन्दिराणि प्रविश्य पातालसहोदराणि।
अयोगतेर्नान्यदुपार्जयन्ति फलं भुजङ्गा इव वायुभक्ष्याः॥ १३॥

सेवा वञ्चकधूर्तानां मन्यते न सतां जनः(मता?)।
या तिष्ठ(धिष्ठि?)ता परोच्छिष्टा नष्टा स्त्री न सती(तां?) नृणाम्॥ १४॥

क्षेमेन्द्रस्य।

पुरुषैर्धनलोभेन पण्यस्त्रीभिरिव स्वयम् ।
आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः ॥ १५ ॥

भगवतो व्यासस्य ।

अनिद्रो दुःस्वप्नः प्रपतनमनद्रिद्रुमतटं
जराहीनः कम्पस्तिमिररहितश्वासमयः ।
अनाघातं दुःखं विगतनिगडो बन्धनविधिः
सजीवं जन्तूनां मरणमवनीशाश्रयरसः ॥ १६ ॥

त्वं लज्जे मज्ज मज्ज क्वचिदपि परतास्तिष्ठ तिष्ठ प्रतिष्ठे
याहि द्रोणीं हिमाद्रेः पुनरपि तपसे भारति स्वस्ति तुभ्यम् ।
सोऽहं पुण्यक्षयेण प्रचुरपरिभवातङ्किनि भ्रष्टशङ्के
सेवापङ्के पतामि द्रविणकणधिया निष्कृपाणां नृपाणाम् ॥ १७ ॥

कयोरप्येतौ ।

श्रीभगदत्तजल्हणदेवविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सेवापद्धतिः ।

---

१ दपर क पाठभेद

धर्मपद्धतिः (१२४)

शिलामयेऽपि प्रासादे शिलैका किल देवता ।
पूज्यः पुण्यमहिम्नैव जडेष्वपि जडन्धरः ॥ १ ॥

आदित्यमट्टस्य ।

एकस्मिन्नप्यतिक्रान्ते दिने धर्मविवर्जिते ।
दस्युभिर्मुषितस्येव हृदयं दह्यते चिरम् ॥ २ ॥

व्यापृतेनापि मनसा धर्मः कार्यो निरन्तरम् ।
मेधिबद्धोऽपि हि भ्राम्यन् घासग्रासं करोति गौः ॥ ३ ॥

अरावप्युचितं कार्यमातिथ्यं गृहमागते ।
छेत्तुमप्यागते छायां नोपसंहरते तरुः ॥ ४ ॥

भगवतो व्यासस्यैते ।

संवर्तसलिलोद्वृत्तनिरङ्कुशविसर्पिणा ।
पुण्यं न क्लेदमायाति चतुःसागरवारिणा ॥ ५ ॥

प्रदीप्तकिरणाङ्गारैः सप्तभिर्भास्करानलैः ।
क्षितावादह्यमानायां पुण्यमेकं न दह्यते ॥ ६ ॥

अस्मिन् जरामरणमृत्युमहातरङ्ग-
मिश्रोदधौ महति संपरिवर्तमानः ।
पुण्यप्लवेन सुकृतेन नरास्तरन्तः
संप्राप्य तीरमभयं सुखमाप्नुवन्ति ॥ ७ ॥

आमुक्तपुष्पसुरभीकृतकेशपाशा
मुक्तालतासहसितस्तनभारखिन्नाः ।
पुण्येन कान्तधवलायतपक्ष्मलाक्ष्यो
दास्यो नृणामुपनमन्ति वलात्तरुण्यः ॥ ८ ॥

१. नमन्त्यवलास्त क पाठभेद

अत्युच्छ्रितोन्नतसितध्वजपङ्क्तिचित्रै-
नागाश्वपत्तिरथसंक्षुभितैर्बलौघैः ।
उद्धूतचामरविराजितगात्रशोभाः
पुण्येन भूमिपतयो भुवि सञ्चरन्ति ॥ ९ ॥

भदन्तविशाखदेवस्य।

प्रत्यग्रभास्करकरारुणशातकुम्भ-
रत्नावलीकिरणभास्वरभाजनेषु ।
यत् स्वादु हृद्यहितमन्नमनल्पमत्ति
काले जनः प्रिययुतस्तदुशन्ति धर्मात् ॥ १० ॥

भदन्तप्रज्ञाशान्तेः ।

निवर्तन्ते योधाः स्वभवनमथो यान्ति सचिवाः
समूहो यः स्त्रीणां पदमपि च नानुव्रजति सः ।
पुरे पौरास्ते च द्विपहयरथद्रव्यनिचयाः
सुखं तिष्ठन्त्यस्मिन् सुकृतमनुयात्येव पुरुषम् ॥ ११ ॥

कान्तार न यथेतरो ज्वलयितुं दक्षो दवाग्निं विना
दावाग्निं न यथा परः शमयितुं शक्तो विनाऽम्भोधरम् ।
निष्णातः पवनं विना निरसितुं नान्यो यथाऽम्भोधरं
कर्मौघं सुकृतं विना किमपरं हन्तुं समर्थं तथा ॥ १२ ॥

हेमचन्द्रसूरे

सौजन्यं करुणा परोपकरणं पूज्यप्रणामादरः
सत्यं निस्पृहताऽऽर्जवं मधुरता सत्संविभागः क्षमा ।
अद्वेषः परदोषमौनममदः पूर्वोपकारस्मृतिः
संक्षेपादनृशंसता च परमो धर्मः सतां सम्मतः ॥ १३ ॥

दृष्ट्वापि पापिनां दुःखं पापी पापं न मुञ्चति ।
शूलात्तचोरप्रेक्षायां वस्त्रं हरति तस्करः ॥ १४ ॥

क्षेमेन्द्रस्य।

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां धर्मपद्धतिः ॥

अर्थप्रशंसापद्धतिः (१२५)

पतन्ति खड्गधारासु विशन्ति मकराकरे ।
किं न कुर्वन्ति भुवने कष्टमर्थार्थिनो नराः ॥ १ ॥

एतदेवात्र सामर्थ्यं प्रत्यक्षेणोपलक्ष्यते ।
पुत्रदारादिसंबन्धः पुंसां धननिबन्धनः ॥ २ ॥

भगवतो व्यासस्यैतौ ।

अधनं खलु जीवधनं धनमर्धधनं महद्धनं धान्यम् ।
अतिधनमेतत्सुन्दरि विद्या च तपश्च कीर्तिश्च ॥ ३ ॥

कस्यापि ।

विद्वान् सुभगो मानी विश्रुतनामा कुलोन्नतः शूरः ।
वित्तेन भवति सर्वो वित्तविहीनस्तु सद्गुणोऽप्यगुणः ॥ ४ ॥

धनरहितं त्यजति जनो जनरहितं परिभवाः समायान्ति ।
परिभूतस्य शरीरं व्यसनविकारो महीभारः ॥ ५ ॥

तानीन्द्रियाण्यविकलानि तदेव नाम सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।
अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः क्षणेन सोऽप्यन्य एव भवतीति विचित्रमेतत् ॥६॥

पण्डिताः कवयः शूराः कलावन्तस्तपस्विनः ।
वैद्यस्येव सवित्तस्य वीक्षन्ते मुखमातुराः ॥ ७ ॥

हेतुप्रमाणयुक्तं वाक्यं न श्रूयते दरिद्रस्य ।
अप्यतिपरुषमसत्यं पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ॥ ८ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

जातिर्यातु रसातलं गुणगणैस्तत्राप्यधो गम्यतां
शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः संदह्यतां वह्निना ।
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलं
येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ ९ ॥

भर्तृहरेः ।

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यामर्थप्रशंसापद्धतिः ॥

---

१ राज्य क पाठभेद ।

तृष्णापद्धतिः (१२६)

तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं चतुःस्थानेषु रज्यसे।
व्याधितेष्वनपत्येषु तपस्विषु जरत्सु च॥ १॥

भट्टदेवविडङ्गस्य।

तृष्णाखनिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते।
या महद्भिरपि क्षिप्तैः पूरणैरेव खन्यते॥ २॥

अकृतस्यागमो नास्ति कृते नाशो न विद्यते।
अकस्मादेव लोकोऽयं तृष्णे दासीकृतस्त्वया॥ ३॥

मनसः स[ततोत्थान[1]]मणो[2]नैराश्ययन्त्रितम्[3]।
आशास्पदैरदुष्पूरमहो ब्रह्माण्डकोटिभिः॥ ४॥

भगवतो व्यासस्यैते।

द्वारपालकराघातकिणीकृतगलोऽपि सन्।
तथापि कुरुते सेवामहो तृष्णा गरीयसी॥ ५॥

पिशाचीव विशत्यन्तश्छायेव न चलत्यलम्।
वेश्येव भ्रमयत्याशा शोक कन्येव वर्धते॥ ६॥

धत्ते वन्ध्याऽपि पुत्राशां लुब्धोऽप्याशां धनोन्मुखः।
[वि[4]]योगार्तः सवैर्वाशां जानात्या[शां]न योग्यता[म्]॥ ७॥

क्षेमेन्द्रस्य

आशावलम्बोपचिता न कस्य तृष्णालता नार्थफलं प्रसूते।
दिने दिने लब्धरुचिर्विवस्वान् मीनं च मेषं च वृषं च भुङ्क्ते॥ ८॥

रत्नाकरस्य।

---

१ क पाठभेद २ कणोत्थान, क च वणोत्थान ख ३ णुनै क ख च ४ नि क ख च ५ सा क ख, च ६. स, क ख च ७ नीर क ख च, ८ मेघ क ख च, ९ फल, क, ख, च,

धन्यानां गिरिकन्दरोदरभुवि ज्योतिःपरं ध्यायता-
मानन्दाश्रुजलं पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्के स्थिताः।
अस्माकं तु मनोरथोपरचितप्रासादवापीतट-
क्रीडाकाननकेलिमन्दिरसदामायुः परं क्षीयते ॥ ९ ॥

(भर्तृहरेः)।

स्तुवन्त्यश्रान्तास्याः क्षितिपतिमभूतैरपि गुणैः
प्रवाचः कार्पण्याद्यदि वितथवाचोऽपि पुरुषाः।
प्रभावस्तृष्णायाः स खलु सकलः स्यादितरथा
निरीहाणामीशस्तृणमिव तिरस्कारविषयः ॥ १० ॥

विशाखदेवस्य।

पदं करोत्यलङ्घ्येऽपि तृप्ताऽपि फलमीहते।
चिरं तिष्ठति नैकत्र तृष्णाचापलमर्कटी ॥ ११ ॥

अनावर्जितचित्ताऽपि ध्रुवं सर्वान् प्रधावति।
फलं न लभते किंचित्तृष्णा जीर्णेव कामिनी ॥ १२ ॥

भीषयत्यपि धीरेहमन्धयत्यपि सेक्षणम्।
खेदयत्यपि शान्तेहं तृष्णा कृष्णेव शर्वरी ॥ १३ ॥

क्षणमायाति पातालं क्षणं याति नभस्तलम्।
क्षणं भ्रमति दिक्कुञ्जे तृष्णा हृत्पद्मषट्पदी ॥ १४ ॥

रोगार्तिरङ्गना तृष्णा गभीरमपि मानसम्।
उत्तानतां नयत्याशु सूर्यांशव इवाम्बुजम् ॥ १५ ॥

नासिधारा न वज्रार्चिर्न तप्तायःकणार्चिषः।
तथा तीक्ष्णा यथा ब्रह्मन् तृष्णेयं हृदि संस्थिता ॥ १६ ॥

वासिष्ठरामायणात्।

आत्मज्ञानविवेकनिर्मलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं
यन्मुञ्चन्त्युपभोगभाञ्ज्यपि धनान्येकान्ततो निःस्पृहाः।
न प्राप्तानि पुरा न संप्रति न च प्राप्तौ दृढप्रत्ययो
वाञ्छामात्रपरिग्रहाण्यपि वयं त्यक्तुं न तानि क्षमाः ॥ १७ ॥

कस्यापि।

वर्तेते येन न विना नरो वाञ्छतु नाम तत्।
ततोऽधिकार्थप्रणयी पृष्टो दद्यात्किमुत्तरम् ॥ १८ ॥

व्यासस्य।

लभ्यं लभ्यमिदं च लभ्यमधिकं तन्मूललभ्यं ततो
लभ्यं चापरमित्यनारतमहो लभ्य धनं ध्यायसि।
नैतद्वेत्सि पुनर्भवं ननु चिरादाशापिशाची बलात्
सर्वग्रासमिदं करिष्यति महालोभान्धकारावृतम् ॥ १९ ॥

कृष्णमिश्रस्य।

यद्दुर्गामटवीमटन्ति विकटं क्रामन्ति देशान्तरं
गाहन्ते गहनं समुद्रमतनुक्लेशां कृषिं कुर्वते।
सेवन्ते कृपणं पतिं गजघटासंघट्टदुःसञ्चरं
सर्पन्ति प्रधनं धनान्धितधियस्तल्लोभविस्फूर्जितम् ॥ २० ॥

रत्नघोषस्य।

सुप्तव्यालिनि शैलरन्ध्रकुहरे दैत्यस्त्रियोऽन्वेपिताः
खातः सोऽपि निशासु निष्ठुरशिलाकूटो निधिश्रद्धया।
तृष्णे देवि तथा त्वयाऽस्मि नटितो जानन्नपि प्रत्यहं
किं लोकेन ममापि संप्रति यथा हास्येन रुद्धं मुखम् ॥ २१ ॥

इन्द्रकवेः।

माने नेच्छति वारयत्युपशमे क्ष्मामालिखन्त्यां ह्रियां
स्वातन्त्र्ये परिवृत्त्य तिष्ठति करौ व्याधूय धैर्ये गते।
तृष्णे त्वामनुबध्नता फलमियत्प्राप्तं जनेनामुना
यः स्पृष्टो न पदा स एव चरणौ स्प्रष्टुं न सम्मन्यते ॥ २२ ॥

भर्तृहरेः।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां तृष्णापद्धतिः ॥

दारिद्र्यपद्धतिः (१२७)

सहोदयव्ययाः पञ्च दरिद्रस्यानुजीविनः ।
ऋणं दौर्भाग्यमालस्यं बुभुक्षाऽपत्यसन्ततिः ॥ १ ॥

हेमचन्द्रसूरेः ।

अतो गरीयः किं नु स्यादशर्म नरकेष्वपि ।
यत्प्रियस्य प्रियं कर्तुमधमेन न शक्यते ॥ २ ॥

भगवतो व्यासस्य ।

महाब्धयो यान्ति निदाघतल्लतां भजन्ति [वल्लीतरु]हीनतां नगाः ।
व्रजन्ति चिन्तामणयोऽपि लोष्टतां जगत्यभाग्येन जनेन याचिताः ॥ ३ ॥

श्रीहर्षपण्डितस्य ।

पृथुकार्तस्वरपात्रं भूषितनिःशेषपरिजनं देव ।
विलसत्करेणुगहनं सम्प्रति सममावयोः सदनम् ॥ ४ ॥

कस्यापि ।

जनस्थाने भ्रान्तं कनकमृगतृष्णान्धितधिया
वचो वैदेहीति प्रतिजनमुदश्रु प्रलपितम् ।
कृता लङ्काभर्तुर्वदनपरिपाटीषु घटना
मयाप्तं रामत्वं कुशलवसुता नत्वधिगता ॥ ५ ॥

भट्टवाचस्पते. ।

अयं शून्यो ग्रामः सुरसदनमेतन्नु पतितं
पुरः शुष्का वापी तरुरयमितः शीर्णविटपः ।
वयं चैते पान्थाः परिकृशदशाभाग्यगतयः
समानः संयोगः कदुरपि मनो मे रमयति ॥ ६ ॥

क्षुत्क्षामः कुलपुत्रको मम गृहं कृच्छ्रात् कुतोऽप्यागत-
स्तत्किं गेहिनि तेऽस्ति किंचिदशनं येनामुना याच्यते ।
वाचाऽस्तीत्यभिधाय नास्ति च पुनः प्रोक्तं विनैवाक्षरैः
स्थूलस्थूलविलोललोचनलुठद्बाष्पाम्भसा बिन्दुभिः ॥ ७ ॥

१ वल्मीकवि क ख च २ कुल ३ पद क पाठभेदौ ४ भ्रम क ख च

उड्डीना गुणपत्रिणः सुखफलान्याराद्विकीर्णान्यधः
पर्यस्ताः परितो यशस्तबकिताः सम्पल्लतापल्लवाः।
प्रागेवापसृतः प्रमोदहरिणश्छाया कथान्तं गता
दैवारण्यमतङ्गजेन बलिना भग्नेऽभिमानद्रुमे ॥ ८ ॥

उत्तुङ्गे विभवद्रुमस्य शिखरे भुक्त्वा फलं स्वेच्छया
तस्मात्प्रस्खलितः पदाद्विधिवशाद्भ्रष्टो निरालम्बनः।
पातालोदरभीषणे बहुविधक्लेशोरगाव्यासिते
दौर्गत्यावटगर्भके निपतितश्चित्रं यदि प्राणिति ॥ ९ ॥

केषामप्येते।

नीचात्कर्णकटु श्रुतं धनमदादारूढगर्भं वचोऽ-
प्यर्थी मन्दिरमागतः परिचयादप्राप्तकामो गतः।
दुर्वासा मलिनाङ्गयष्टिरचलो दृष्टो जनः स्वे गृहे
खिन्नाः स्मः स्वपरोपकारविरहक्लीवा वहन्तस्तनुम् ॥ १० ॥

शाटीखण्डमिदं प्रयच्छ यदि वा स्वाङ्के गृहाणात्मजं
रिक्तं भूतलमत्र नाथ भवतः पृष्ठे पलालोच्चयः।
दंपत्योरिति सङ्कथा निशि यदा चोरः प्रविष्टस्तदा
लब्धं कर्पटमन्यतस्तदुपरि क्षिप्त्वा रुदन्निर्गतः ॥ ११ ॥

वृद्धो नः पतिरेष मञ्चकगतः स्थूणावशेषं गृहं
कालोऽभ्यर्णजलागमः कुशलिनी वत्सस्य वार्तापि नो।
यत्नात्संश्चिततैलबिन्दुघटिका भग्नेति पर्याकुला
दृष्ट्वा गर्भभरालसां निजवधूं श्वश्रूश्चिरं रोदिति ॥ १२ ॥

केषामप्येते।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां दारिद्र्यपद्धतिः ॥

---

१ दण्डी क, ख च २ वर्तते

सन्तोषपद्धतिः (११८)

सन्तु स्वाराज्यभूराज्यभुवोराज्यविभूतयः ।
एतावतैव तुष्टोऽस्मि यदधीनो न कस्यचित् ॥ १ ॥

वातोद्धूतपलालचञ्चल सखे चेतश्चिरेण त्वया
भ्रान्तं कुत्र न कुत्र लम्पट सुखप्रत्याशया सर्वतः ।
वाञ्छा वर्धत एव केवलमहो तत्सर्वदा शिक्षये
दाक्षिण्येन ममापि निर्वृतिकरं सन्तोषसौख्यं भज ॥ २ ॥

कयोरप्येतौ ।

फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहां
पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरिताम् ।
मृदुस्पर्शा शय्या सुललितलतापल्लवमयी
सहन्ते सन्तापं तदपि धनिनां द्वारि कृपणाः ॥ ३ ॥

कृष्णमिश्रस्य ।

वियोगदावदग्धानां तृष्णासन्तप्तचेतसाम् ।
सुखाय सर्वसंन्यासः सन्तोषामृतनिर्झरः ॥ ४ ॥

सर्वत्र सम्पदस्तस्य सन्तुष्टं यस्य मानसम् ।
उपानद्गूढपादस्य ननु चर्मावृतैव भूः ॥ ५ ॥

आत्माधीनशरीराणां स्वपतां निद्रया निशि ।
कदन्नमपि मर्त्यानाममृतत्वाय कल्पते ॥ ६ ॥

सन्तोषामृततृप्तानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् ।
कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावताम् ॥ ७ ॥

भगवतो व्यासस्यैते ।

१ वर्त. क.

जातः कल्पतरुः पुरस्सुरगवी तेषां प्रविष्टा गृहं
चिन्तारत्नमुपस्थितं करतले प्राप्तो निधिः सन्निधिम्।
विश्वं वश्यमवश्यमेव सुलभाः स्वर्गापवर्गश्रियो
ये सन्तोषमशेषदोषदहनध्वंसाम्बुदं बिभ्रति ॥ ८ ॥

मञ्जुघोषस्य[1]।

शून्ये देवकुले स्थित्वा वृक्षमूले गुहासु वा।
कदाऽनपेक्षो यास्यामि पृष्ठतोऽनवलोकयन् ॥ ९ ॥
मृत्पात्रमात्रविभवश्चौरासंभोग्यचीवरः।
निर्भरो विहरिष्यामि कदा कायमगोपयन् ॥ १० ॥

बोधिचर्यावतारादेतौ[2]।

श्लाघ्यः कुलीनः कु[लिनः[3]] कलावान्
विद्वान् कलाढ्यद्विदुषः सुशीलः।
धनी सुशीलाद्धनिनोऽपि दाता
दातुर्जिता कीर्तिरयाचकेन ॥ ११ ॥

क्षेमेन्द्रस्य[4]।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां सन्तोषपद्धतिः ॥

१ सोमप्रभाचार्यस्य ग.। २ र. क. पाठभेद। ३ कुल्वान् क. ख. च. ४ क. पुस्तके अयं निर्दे

क्षमापद्धतिः (१२९)

एकः क्षमावतां दोषो द्वितीयो नोपपद्यते ।
यदेनं क्षमया युक्तमशक्तं मन्यते जनः ॥ १ ॥

क्षमावतामयं लोकः परश्चैव क्षमावताम् ।
इह सम्मानमर्हन्ति परत्र च शुभां गतिम् ॥ २ ॥

भगवतो व्यासस्यैतौ ।

अलङ्क्रिया शक्तिसमन्वितानां तपोधनानां बलशक्तिरग्र्या ।
व्यापाददावानलवारिधारा मेत्येह च क्षान्तिरनर्थशान्तिः ॥ ३ ॥

कस्यापि ।

मन्निन्दया यदि जनः परितोषमेति नन्वमयासजनितोऽयमनुग्रहो मे ।
श्रेयोऽर्थिनो हि पुरुषाः परतुष्टिहेतोर्दुःखार्जितान्यपि धनानि परित्यजन्ति ॥४॥

अहं न चेत्त्यां मयि दुष्टभावनामिमे व्रजेयुर्न निराश्रया जनाः ।
तदेनसा योजयतः परान् स्वयं ममैव युक्ता खलु नन्वपत्रपा ॥ ५ ॥

यथा ममात्मप्रियसम्पदुद्यमस्तथा परेषामपि वा विशेषतः ।
अवाप्नुयुश्चेन्मदभीष्टमप्रियं न ते चरेयुः कथमात्मनः प्रियम् ॥ ६ ॥

ज्ञानाङ्कुशस्यैतौ(ते ?) ।

अशक्तो यः क्षान्तिं सततमपकारिण्यपि जने
विधत्ते सोऽवश्यं भुजग इव दंष्ट्राविरहितः ।
प्रभुः सत्यां शक्तौ क्षमत इह यस्मात्सुचरितः
स तेजस्वी लोकद्वितयविजिगीषुर्विजयते ॥ ७ ॥

आचार्यक्षेमसिंहस्य ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां क्षमापद्धतिः ॥

दयापद्धतिः (१३०)

क्रीडाभूः सुकृतस्य दुष्कृतरजस्संहारवात्या भवो-
दन्वन्नौर्व्यसनाग्निमेघपटली सङ्केतदूती श्रियाम्।
निःश्रेणी त्रिदिवौकसः प्रियसखी मुक्तेः कुगत्यर्गला
सत्त्वेषु क्रियतां दयैव विविधैः किं तैस्तपःप्रक्रमैः ॥ १ ॥

यदि ग्रावा तोये तरति तरणिर्यद्युदयते
प्रतीच्यां सप्तार्चिर्यदि भजति शैत्यं कथमपि।
यदि क्ष्मापीठं स्यादुपरि सकलस्यापि जगतः
प्रसूते सत्त्वानां तदपि न वधः क्वापि सुकृतम् ॥ २ ॥

सोमप्रभसूरेरेतौ।

नवनीतोपमा वाणी करुणाकोमलं मनः।
एकबीजप्रवृत्तानामेतत् प्रत्यक्षलक्षणम् ॥ ३ ॥

क्षेमेन्द्रस्य।

परात्मसमतामादौ भावयेदेवमादरात्।
समदुःखसुखाः सर्वे पालनीया ममात्मवत् ॥ ४ ॥

परस्य दुःखं हन्तव्यं दुःखत्वादात्मदुःखवत्।
अनुग्राह्या मयान्येऽपि सत्त्वत्वादात्मसत्त्ववत् ॥ ५ ॥

बोधिचर्यावतारात्।

शुद्धात्मनः सत्पुरुषस्य लोके दया च सत्यं च विभूषणं हि।
येषां दया प्राणिषु ते मनुष्या ये निर्दयास्तान् [विदुरत्र सर्पान्] ॥ ६ ॥

न सत्यवचनं सत्यं नासत्यवचनं मृषा।
यद्भूतहितमत्यन्तं तत्सत्यमितरन्मृषा ॥ ७ ॥

सर्वसत्त्वेषु यद्दानमेका सत्त्वेषु या दया।
सर्वसत्त्वप्रदानाद्धि यदेकाऽपि विशिष्यते ॥ ८ ॥

दानं दरिद्रस्य विभोः क्षमित्वं यूनां तपो ज्ञानवतां च मौनम् ।
इच्छानिवृत्तिश्च सुखोचितानां दया च भूतेषु दिवं नयन्ति ॥ ९ ॥

केषामप्येते ।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां दयापद्धतिः ॥

वैराग्यपद्धतिः (१३१)

वैराग्यं कस्य न श्रेयो विरागो यदि जायते ।
सुखसुप्तानशयनं कुब्जस्य नहि युज्यते ॥ १ ॥

क्षेमेन्द्रस्य ।

दीनोद्धरणसमुचितैरनुपचितैर्वञ्चितोऽसि यदि विभवैः ।
चलित वनाय तपसे स रिपुर्यस्त्वां निवारयति ॥ २ ॥

वल्लभदेवस्य ।

अहमेको न मे कश्चिन्नाहमन्यस्य कस्यचित् ।
न तं पश्यामि यस्याहं न हि सोऽस्ति न यो मम ॥ ३ ॥

जन्मान्तरसहस्राणि वियोगः सङ्गमः क्षणम् ।
तथाऽपि निर्घृणं चेतः प्रियसङ्गममिच्छति ॥ ४ ॥

कस्यानित्येष्वनित्यस्य स्नेहो भवितुमर्हति ।
येन जन्मसहस्राणि द्रष्टव्यो न पुनः प्रियः ॥ ५ ॥

तत्तत्स्मरणतां याति यद्यद्दृष्टमनुभूयते ।
स्वप्नानुभूतवत्सर्वं गतं न पुनरीहते ॥ ६ ॥

बहवो लाभिनोऽभूवन् बहवश्च यशस्विनः ।
सह लाभयशोभिस्ते न ज्ञाताः क्व गता इति ॥ ७ ॥

अस्यैकस्यापि कायस्य सहजा अस्थिखण्डकाः ।
पृथक्पृथग्गमिष्यन्ति किमुतान्यः प्रियो जनः ॥ ८ ॥

बाल्ये नार्जनसामर्थ्यं येनासौ यौवने सुखी।
यात्यर्जनेन तारुण्यं वृद्धः क्षामः करोति किम् ॥ ९ ॥

शरीरस्य किमायातं सुगन्धि यदि चन्दनम्।
अन्यदीयेन गन्धेन कस्मादन्यत्र रज्यते ॥ १० ॥

इह स्वभ्यागतेनापि बन्धुमध्यस्थितेन वा।
मर्त्येनैकेन सोढव्या मर्मच्छेदादिवेदना ॥ ११ ॥

क्रोडीकरोति प्रथमं यदा जातमनित्यता।
धात्रीव जननी पश्चात् तदा शोकस्य कः क्रमः ॥ १२ ॥

श्रीहर्षस्य।

अज्ञानं कारणं न स्याद्वियोगो यदि कारणम्।
शोको दिनेषु गच्छत्सु वर्धतामथ याति किम् ॥ १३ ॥

कृष्णमिश्रस्य।

इतो मृत्युरितो व्याधिरितो विपदितो जरा।
चतुरङ्गा तुल्यबला हन्ति लोकमनित्यता ॥ १४ ॥

भगवतो व्यासस्य।

कालोऽयं भूतमशकचुंचुमानां प्रभाविनाम्।
ब्रह्माण्डोदुम्बरोत्थाना बृहत्पादपतां गतः ॥ १५ ॥

कस्यापि।

कृतस्ते कालकाकेन कुलायः शिरसि ध्रुवम्।
यच्छाति पलितव्याजात् तत्पुरीषस्य शुक्लिमा ॥ १६ ॥

नूनं चन्द्रमसा व्याप्तो वृद्धोऽयमिति मे मतिः।
रश्मिजालमङ्गेऽस्य यच्चास्ति पलितच्छलात् ॥ १७ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य।

१. प्र. न.

परिपक्वं समालोक्य जराक्षारावधूसरम् ।
शिरःकूश्माण्डकं भुङ्क्ते पुंसां कालः किलेश्वरः ॥ १७ ॥

जरासुधालेपसिते शरीरान्तःपुरान्तरे ।
अशक्तिरार्तिरापश्च तिष्ठन्ति सुखम [ङ्गनाः] ॥ १८ ॥

आपदः क्षणमायान्ति सम्पदः क्षणमेव च ।
क्षणं जन्माथ मरणं मुने किमिव न क्षणम् ॥ १९ ॥

युज्यते वेष्टन वायोराकाशस्य च खण्डनम् ।
ग्रथनं च तरङ्गाणामास्था [कायें न] युज्यते ॥ २० ॥

विद्राविते शत्रुजने समग्रे समागतायामभितश्च लक्ष्म्याम् ।
सेव्यन्त एतानि सुखानि यावत्तावत्समायाति कुतोऽपि मृत्युः ॥ २१ ॥

मेरुशृङ्गतटोल्लासिगङ्गाजलरयोपमा ।
दृष्टा यस्मिन्मुने मुक्ताहारस्योल्लासशालिनी (ता ?) ॥ २२ ॥

श्मशाने च दिगन्ते च स एव ललनास्तनः ।
श्वभिरास्वाद्यते काले लघुपिण्ड इवान्धसः ॥ २३ ॥

जन्मपल्वलमत्स्यानां चित्तकर्दमचारिणाम् ।
पुंसां दुर्वासना रज्जुर्नारी वडिशपिण्डिका ॥ २४ ॥

यस्य स्त्री तस्य भोगेच्छा निस्त्रीकस्य क्व भोगभूः ।
स्त्रियं त्यक्त्वा जगत्यक्तं जगत्त्यक्त्वा सुखी भवेत् ॥ २५ ॥

विषं विषयवैषम्यं न विषं विषमुच्यते ।
जन्मान्तरघ्ना विषया एकदेहहरं विषम् ॥ २६ ॥

वासिष्ठरामायणात् ॥

कूजत्कण्ठदलीमकाण्डहसितामुन्मुक्तकेशीं स्त्रियं
खादन्तीं दशनैर्नखैश्च मदिरापानप्रगल्भीकृताम् ।
उद्दामव्रणकन्धरां निशि कथं दृष्ट्वा न बिभ्यत्यमी
बालां पीतवसास्थिमज्जमधुकैक्षीवां पिशाचीमिव ॥ २७ ॥

भास्करवर्मणः ।

---

१ मङ्गिन क ख च २ नायक क ख च ३ र क ख च

दीर्घानवप्रवासाद्विरामस्फुरणकौतुकम् ।
सन्मनुष्यमनाश्लिष्टे क्षणेऽपि यत्र सीदति ॥ २८ ॥

केशिवर्धनस्य ।

के विश्वमनवकल्प्य योगिभिः नेत्रयोः भजन्ति चकोर[त्व]म् ।
त्यागहेतुरपि तुल्य एव ते सति क्वापि मरुजीवनस्थली ॥ २९ ॥

कस्यापि ।

तावदेव कृतिनामपि स्फुरत्येष निर्मलविवेकदीपकः ।
यावदेव न कुरङ्गचक्षुषां ताड्यते चटुललोचनाञ्चलैः ॥ ३० ॥

वहति गलितवेगः क्वापि न स्रोतसा यत्
[हिमकरद]र्पोत्था यमुना वक्रिताङ्गी ।
स्तनतट[म]नल्पं नागपाशं दधन्ती
वहति कुवलयाक्षी भूजगा सर्पिणीव ॥ ३१ ॥

मृगाङ्कदत्तस्य ।

गते स्वर्गं स्वर्गः कविविधुरमार्गः नवसतां
पुनस्तुङ्गौ स्यातां यदि न कवयन्तौ नृपगणः ।
अनाथं पाथेयं मुकुल[धुनेयं] मुकुलयोः
पथः स्थाने स्थाने पथि पथि च विश्रामतरवः ॥ ३२ ॥

आकाशपोतेः ।

गतः कालो यस्मिन् नयनितिनि नाथ नेत्रकुटिलः
कथाः साहित्येभ्यः स्वरसविधिभिः सम्भवति ।
इदानीमस्माकं जरत्कमठपृष्ठकठिना
मनोवृत्तिस्ताभिः स्मरतिनि तवैव समवासि ॥ ३३ ॥

आनन्दस्य ।

नेदं मुखं क नु कुरङ्गो वदः संसारसागरे स्थितः ।
कस्मादि जनो योऽयं येनापि निमज्जति निजान्तम् ॥ ३४ ॥

(बहुमतेश्च ।)

१. दे. क. ख. च. २. ख. क. ख. च. ३. बहुवच. क. ख. च. ४. निरम. क. ख. च. ५. क. पाठो ।

जननीजनकापत्यप्रियरमणीप्रभृति शृङ्खलाजालम् ।
विदलय्य सोऽपि सुकृती विहरति गजवन्महामत्तः ॥ ३५ ॥

वासिष्ठरामायणात् ।

कतिपयदिनपरमायुषि मदकारिणि यौवने दुरात्मानः ।
विदधति तथाऽपराधं जन्मैव यथा वृथा भवति ॥ ३६ ॥

मन्मथवातसमीरितमानसजलजनितकुगतिकल्लोलम् ।
क्षेमे[ण] विषयमकरं यौवनजलधिं क उत्तरति ॥ ३७ ॥

निर्वाहितमतिगहनं विना कलङ्केन यौवनं येन ।
दोषनिधाने जन्मनि किं न प्राप्तं फलं तेन ॥ ३८ ॥

केषामप्येते ।

सृजति तावदशेषगुणाकरं
पुरुषरत्नमलङ्करणं भुवः ।
तदपि तत्क्षणभङ्गि करोति चे-
दहह कष्टमपण्डितता विधेः ॥ ३९ ॥

फल्गुहस्तिन्याः ।

माद्यन्मित्रकलत्रपुत्रकुतुपश्रेणीरणच्छृङ्खला--
बन्धध्वस्तगतेर्निरुद्धमनसः क्रोधादिविद्वेषिभिः ।
आस्तां ज्ञानसुधारसः किमपरं संसारकारागृहे
क्रूरक्रोडनिवासिनो न सुलभा वार्ताऽपि मोक्षं प्रति ॥ ४० ॥

त्यक्त्वा सङ्गमपारपर्वतगुहागर्भे रहः स्थीयतां
रे रे चित्त कुटुम्बपालनविधौ को वाऽधिकारस्तव ।
यस्यैते पुरतः प्रसारितदृशः प्राणप्रियाः पश्यतो
नीयन्ते यमकिङ्करैः करतलादाच्छिद्य पुत्रादयः ॥ ४१ ॥

जानन्त्येके प्रगुणितधियो धर्मकर्मादिशास्त्रं
जानन्त्येके निपुणमतयो [दै१] वसिद्धान्तरत्नम् ।
जानन्त्येतत् सकलमपरे तन्न जानन्ति केचित्
लीलारब्धत्रिभुवनजयो जीयते येन मृत्युः ॥ ४२ ॥

१. तरणी. क ख च २ देव क

यत्रैवैषां प्रतिपदमियं मण्डिता भूतधात्री
निर्जित्यैतद्भुवनवलयं यैः प्रदत्तं द्विजेभ्यः ।
संसारेऽस्मिन् सरसि विलसद्बुद्बुदस्तम्बलीलां
दृष्ट्वा दृष्ट्वा सपदि विलयं तेऽपि भूयः प्रपन्नाः ॥ ४३ ॥

इतः क्रोधो गृध्रः प्रकटयति पक्षं निजमितः
सृगाली तृष्णेयं विवृतवदना धावति पुरः।
इतः क्रूरः कामो विचरति पिशाचश्चिरमहो
श्मशानं संसारः क इह पतितः स्थास्यति सुखम् ॥ ४४ ॥

आयुर्नीरतरङ्गभङ्गुरमिति ज्ञात्वा सुखेनासितं
लक्ष्मीः स्वप्नविनश्वरेति सततं भोगेषु बद्धा रतिः ।
अभ्रस्तम्भविडम्बि यौवनमिति प्रेम्णाऽवगूढाः स्त्रियो
यैरेवात्र विमुच्यते भवरसाच्चैरेव बद्धो जनः ॥ ४५ ॥

निबद्धा स्थैर्याशा जलधिनिभि कल्लोलचटुले
क्षणध्वंसिन्यस्मिः सुचिरमविनाशीति कलितः ।
यदेतस्मिन् वातप्रतिहतपताकाग्रतरले
कृता काये प्रीतिः परमपुरुषार्थक्षयकरी ॥ ४६ ॥

कैः कैर्नामरमौलिवन्दितपदैर्भुक्त्वा(क्ता)नरेन्द्रश्रियः
को वाऽस्मिन्नरकोदरे न कुथितः को(कौ?)ऽभवन् कोटिशः ।
इत्थं तत्सुखदुःखयोरपि गतः सर्वप्रकर्षं तथा-
प्यज्ञानावृतचेतसां न हृदयं व्यावर्तते सर्वतः ॥ ४७ ॥

सा बुद्धिर्विलयं प्रयातु कुलियं तत्रापि संपात्यतां
वल्गन्तः प्रविशन्तु ते हुतभुजि ज्वालाकराले गुणाः ।
यैः सर्वैः शरदिन्दुकुन्दविशदैः प्राप्तैरपि प्राप्यते
भूयोऽप्यत्र पुरन्ध्रिगर्भनरकक्रोडाधिवासव्यथा ॥ ४८ ॥

1. कृत्वा, क. ख ह्वा, च २ विरम्, ख

शून्ये सद्मनि शूलिनः क्वचिदपि प्राप्योपशान्तेर्दशा-
मासीनस्य विसंस्थुलावनितले धन्यस्य ते कस्यचित् ।
ध्यानान्निश्चलचेतसः स्वविवरान्निर्गत्य गात्रोपरि
भ्राम्यन्तः फणिनो भवन्ति निबिडं पर्यङ्किकाबन्धनम् ॥ ४९ ॥

दशैते इन्द्रकवेः ।

निजा गुहेयं तरुमूलमेतदेपा सरित्तीरशिलातलानि ।
वनस्थितस्याप्यनुबन्ध एष संबन्धबुद्ध्या भवबन्धहेतुः ॥ ५० ॥

रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्रव्यं न गेयादिकं
किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये ।
किन्तु भ्रान्तपतत्पतङ्गपवनव्यालोलदीपाङ्कुर-
च्छायाचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तो वनान्तं गताः ॥ ५१ ॥

विज्ञानात्मनः ।

आयाति फुल्लकुसुमः कुसुमागमोऽय-
मपा शशाङ्कतिलका शरदागतेति ।
बाढं[1] प्रहृष्यति जनो न पुनर्मर्मैत-
दायुः प्रहीणमिति याति मनोविषादम् ॥ ५२ ॥

चन्द्रगोमिनः ।

धर्मात्मजेन चरणाविह वन्दितौ मे
भीमेन सार्धमिह संकथिताः कथाश्च ।
अत्रार्जुनश्च यमलौ च सहानुयाताः
स्थानानि तानि खलु सन्ति न मे(ते?) मनुष्याः ॥ ५३ ॥

यत्रानेके क्वचिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको
यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र चान्ते न चैकः ।
इत्थं चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन्द्वाविवाक्षौ
कालः काल्या सह बहु किल क्रीडति प्राणिशारैः ॥ ५४ ॥

चन्द्रिकस्य ।

१ ल क. स च

किंचिन्निष्पाद्यमानं किमपि च विलयं याति निष्पन्नमात्रं
शुष्कं सद्यो विनश्यत्यपरमपरमापाकमारोप्यमाणम् ।
यद्वद्भाण्डं तथास्मिन् जगति बहुविधां प्राप्य जन्माद्यवस्थां
नश्यन्ति प्राणिनोऽमी नहि खलु नियता काऽपि मृत्योर्व्यवस्था ॥ ५५ ॥

अद्येदं श्व इदं तथा परुदिदं कृत्यं परारि त्वद-
श्चेतश्चिन्तयसीत्थमेव सततं निर्व्याकुलं रे कुतः ।
तत्कालं विलसन्मनोरथलताकान्तारदावानलो
यस्मिन्दण्डधरं स्मरिष्यसि सखे सोऽप्यस्ति कश्चित्क्षणः ॥ ५६ ॥

मृत्यो मुञ्च जरे करेण परुषं केशेषु मां माग्रहीः
संसारादपलायनप्रतिभुवो रागादयो मे स्थिताः ।
तृष्णाबन्धनबध्यमानसशिखं किं वेत्सि नेदं जगत्
दे(ए?)हीत्यादरजल्पितेन भवतः किं नागमिष्याम्यहम् ॥ ५७ ॥

तैस्तैः कस्तूरिकाद्यैः स्तबकितमपि यद्याति दौर्गन्ध्यमारात्
दृष्टा यस्येह निष्ठा कृमिकुलमथवा भूरिभस्माथवाऽपि ।
कृत्वा धर्मस्य बाधामनुदिवसमरे वञ्चनात्किम्परेषा-
मात्मन् कोऽयं विमोहस्तव तदपि वपुः पाल्यते यत्त्वयेत्थम् ॥ ५८ ॥

स्वार्थारम्भप्रणतशिरसां पक्षपातात् सुराणां
दृप्तात्मानं करजकुलिशैर्दानवेन्द्रं निहन्तुम् ।
सिंहीभूतस्त्रिभुवनगुरुः सोऽपि नारायणोऽस्मिन्
रागद्वेषप्रतिहतमतेः कस्य न स्यात् पशुत्वम् ॥ ५९ ॥

वर्तमानक्षणादूर्ध्वं स्थितौ कायस्य का प्रमा ।
तथापि जीवनायाहो चिन्ता कल्पान्तवर्तिनी ॥ ६० ॥

उच्छ्वासावधयः प्राणाः स चोच्छ्वासः समीरणः ।
समीरणाचलं नास्ति यत्प्राणिति तदद्भुतम् ॥ ६१ ॥

केषामप्येते ।

तन्मन्यते विचित्रं बहुविवरे या स्थितिर्मरुतः ।
न तथापि मूढहृदयाः कथमपि विमृशन्ति निर्याणम् ॥ ६२ ॥

वल्लभदेवस्य ।

रात्रौ वा यदि वा दिवाऽनवरतं वृद्धोऽथ वा बालकः
सर्पत्येकक [एवं नैव विदितः] प्रक्रान्तरूपेऽध्वनि ।
तस्मिन्नुद्वहनश्रमोज्झितमहत्सत्कर्मपाथेयवान्
लोकः शोकमनेकरूपमहह प्राप्नोति गच्छन्नुत ॥ ६३ ॥

वैद्यभानुपण्डितस्य ।

ससारे पतितानां कुशलं किं पृच्छयते शरीरभृताम् ।
पतितस्य दहनराशौ दग्धोऽसि न वेति कः प्रश्नः ॥ ६४ ॥

यत्र यत्र रतिं याति मनः सुखविमोहितम् ।
तत्तत्सहस्रगुणितं दुःखं भूत्वोपतिष्ठते ॥ ६५ ॥ भगवतो व्यासस्यैतौ ।

स्वर्णकारतुलेवापि यस्य बुद्धिर्मनीषिणः ।
अश्मकाञ्चनयोः साम्ये निर्दोलत्वमुपेयुषी ॥ ६६ ॥

आनीयते शरीरेण क्षीणोऽपि विभवः पुनः ।
विभवः पुनरानेतुं शरीरं क्षीणमक्षमः ॥ ६७ ॥

साहाय्योपनमद्विवेकपवना दीपिष्यते नः कदा
वैराग्याग्निरनेकभेदविषयक्रीडाकरीषंकषः ।
यद्भूत्या परिमार्जिते निरुपमं वैमैल्यमासेदुषि
ज्ञानादर्शतले स्वमेकमनिशं पश्यन्ति योगीश्वराः ॥ ६८ ॥

मदनस्यैतौ

अर्थिभ्यः कनकस्य दीपकपिशा विश्राणिता राशयो
वादे वादिविषाणिनां प्रतिहताः शास्त्रोक्तिगर्वा गिरः ।
उत्खातप्रतिरोपितैर्नृपतिभिः शारैरिव क्रीडितं
कर्तव्यं कृतमर्थिता यदि विधेस्तत्रापि सज्जा वयम् ॥ ६९ ॥

विक्रमादित्यस्य

उपचरिता हरिणदृशः सज्जनगोष्ठीषु मिश्रिता वाचः ।
चरितं क्रमेनमदवनं न विधेः कु [टिलाँ] दपि त्रासः ॥ ७० ॥

वल्लभदेवस्य ।

१ एक एक विदिति क ख च २ सीद क पाठभेद ३ क क ख च ४ भों क पाठभेद
५ कमापनमविन क ख च ६ स्ता क ख च

आत्मन्निच्छसि हन्त शाश्वतपुरीमार्गे विहर्तुं यदि
भ्रातः संयमवर्मणा कुरु तदा रक्षाविधिं सर्वतः।
नो चेदिन्द्रियतस्करैस्तव हठात्तीक्ष्णाग्रभूरिस्फुर-
चिन्ताभल्लशतैर्विभिद्य मनसो ग्राह्यो विवेको मणिः ॥ ७१ ॥

कस्यापि।

तृषा शुष्यत्यास्ये पिबति सलिलं स्वादुसुरभि
क्षुधार्तस्सन् शालीन् कवलयति मांस्याकबलितान् ?।
प्रदीप्ते रागाग्नौ सुदृढतरमाश्लिष्यति वधूं
प्रतीकारो व्याधेः सुखमिति विपर्यस्यति जनः ॥ ७२ ॥

भट्टजयन्तस्य।

अजानन्दाहित्वं पतति शलभस्तत्र दहने
स मीनोऽप्यज्ञात्वा बत बडिशमश्नाति पिशितम्।
विजानन्तो ह्येते वयमिह विपज्जालजटिलान्
न मुञ्चामः कामानहह गहनो मोहमहिमा ॥ ७३ ॥

गोभट्टस्य [भर्तृहरेः।]

जनेषु मध्ये जनवद्विचेष्टते
वने मृगैश्चापि समं मृगायते।
न भोगमभ्यर्थयते न वर्जय-
त्यवाप्ततत्त्वस्य न दुर्ग्रहः क्वचित् ॥ ७४ ॥

क्षेमेन्द्रस्य।

॥ इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां वैराग्यपद्धतिः ॥

हरिस्तुतिपद्धतिः (१३२)

लक्ष्मीर्दाराः सदेवासुरजयि चरितं वाहनं वैनतेयो
यानश्रीः कापि चक्रं प्रहरणकमलं कौस्तुभो भूषण च।
वैदग्ध्यं दग्धदैत्यं हृदयविपुलता विश्ववेश्मेति विष्णो-
र्ब्रूते श्लाघ्यं न किं किं खगगज(जव?)पवनापूरितः पाञ्चजन्यः॥ १॥

दीपकस्य।

क्व विष्णुस्त्रिदशाधीशः क्व यमः प्रेतनायकः।
क्व खद्योतो वियत्कीटः क्व च सूर्यो जगन्मणिः॥ २॥

देवबोधेः।

तत्त्वं ब्रुवाणानि परं पुरस्तान्मधु क्षरन्तीव सतां फलानि।
आवर्तय प्राञ्जलिरस्मि जिह्वे नामानि नारायणगोचराणि॥ ३॥

आम्नायाभ्यसनान्यरण्यरुदितं वेदव्रतान्यन्वहं
मेदश्छेदफलानि पूर्तविधयः सर्वे हुतं भस्मनि।
तीर्थानामवगाहनानि च गजस्नानं विना यत्पद-
द्वन्द्वाम्भोरुहसंस्मृतिं विजयते देवः स नारायणः॥ ४॥

बद्धेनाञ्जलिना नतेन शिरसा गात्रैः सरोमोद्गमैः
कण्ठेन स्वरगद्गदेन नयनेनोद्गीर्णवाष्पाम्बुना।
नित्यं त्वच्चरणारविन्दयुगलध्यानामृतास्वादिना-
मस्माकं सरसीरुहाक्ष सततं संपद्यतां जीवितम्॥ ५॥

हे लोकाः शृणुत प्रसूतिमरणव्याधेश्चिकित्सामिमां
योगज्ञाः समुदाहरन्ति मुनयो यां याज्ञवल्क्यादयः।
अन्तर्ज्योतिरमेयमेकममृतं कृष्णाख्यमापीयतां
यत्पीतं परमौषधं वितनुते निर्वाणमात्यन्तिकम्॥ ६॥

१ मुदास्पदा. क मुदावदा ख च

पृथ्वी रेणुरणुः पयांसि कणिकाः फल्गुः स्फुलिङ्गो लघु-
स्तेजो निःश्वसितं मरुत्तनुतरं रन्ध्रं सुसूक्ष्मं नभः ।
क्षुद्रा रुद्रपितामहप्रभृतयः कीटाः समस्ताः सुरा
दृष्टे यत्र स तावको विजयते भूमावधूतावधिः ॥ ७ ॥

कुलशेखरस्यैते ।

उद्वेगस्य निवारणाय दुरितच्छेदाय पुण्याप्तये
पानाय श्रवणामृतस्य धृतये कस्मैचिदार्तिच्छिदे ।
उच्छ्वास पुरुषोत्तमाच्युत हरे गोविन्द नारायण
श्रीवत्साङ्क मुकुन्द कृष्ण कमलाकान्तेति वाचं(च्यं?) मुहुः ॥ ८ ॥

चक्षुः पश्यतु केशवं मम हरेर्वाचं शृणोतु श्रुतिः
जिह्वा नित्यमनन्तनामसुधया सौहित्यमभ्यस्यतु ।
मूर्धा माधवपादपद्मरजसः स्पर्शेन पूतोऽस्तु मे
श्रीकान्तं परिरभ्य सौरभभरं प्राप्नोतु गात्रं मम ॥ ९ ॥

सर्वज्ञनारायणभट्टस्यैतौ ।

इति श्रीभगदत्तजल्हणविरचितायां सूक्तिमुक्तावल्यां हरिस्तुतिः ॥

हरस्तुतिपद्धतिः (१३३)

अज्ञातमहिमा वाणी शिवं स्तौतु रसोन्मदा।
रसातिरेकादौचित्यभङ्गः स्त्रीणां क्व लभ्यते ॥ १ ॥

कविदर्पणस्य।

यातु चञ्चलशीलत्वाद्यत्र क्वचन मे मनः।
सर्वव्यापिन् महादेव त्वा विहाय क्व यास्यति ॥ २ ॥

यद्यहं स्तुतिपदे तवाक्षमः किं ततः कमलजोऽपि यत्तथा।
मज्जतो जलनिधौ किमन्तरं मृत्कणस्य च कुलाचलस्य च ॥ ३ ॥
कण्ठकोणविनिविष्टमीश ते कालकूटमपि मे महामृतम्।
अप्युपात्तममृतं भवद्वपुर्भेदवृत्ति यदि रोचते न मे ॥ ४ ॥

उत्पलदेवस्यैतौ।

त्वं पाथोऽपि न मे रजो हरसि किं तेजोऽपि नो किं तम-
श्चन्द्रार्कावपि नेक्षसे स्पृशसि किं न त्वं नभस्वानपि।
आधारोऽपि कथं धरां न तनुपे व्योमापि शब्दं न किं
कस्मात्त्वं यजमान एव करुणादानाय मन्दायसे ॥ ५ ॥

मरोत्तमस्य।

अपूर्वोऽयं पन्थाश्शिव तव विभुत्वस्य कतमो
जगद्बन्धो यत्ते पदयुगमकामं प्रणमताम्।
प्रयाति प्रध्वंसं न खलु दुरितं केवलमिदं
चिरोपात्तं सद्यः सुकृतमपि सर्वं विगलति ॥ ६ ॥

कस्यापि।

ये स्वप्नेऽपि चिरं न भान्ति विषयाः सीदन्ति येऽतः(न्तः) परं
यानप्राप्य कथंचिदक्षमतया तूष्णीं परं खिद्यते।
तेऽपि त्वत्करुणाञ्चलैः कवलिताः सिध्यन्ति विद्याधिपाः
किं वा तुष्यति यस्य तस्य भवति स्तम्भोऽपि कल्पद्रुमः ॥ ७ ॥

रम्ये पुण्यतरङ्गिणीपरिसरे कुत्रापि पुत्रादिभि-
लिङ्गाकारतया स्थित स्मरहर त्वामर्चयन्ति स्म ये ।
स्वर्गङ्गातटकल्पपादपलताहिन्दोलकेलिक्रमाः
प्रेङ्खन्नाकवधूभुजार्गललताः खेलन्त्यमी खेचराः ॥ ८ ॥

खर्जूजर्जरगात्रघर्षणघनव्यापारशीर्यन्नखै-
र्यो दृष्टः क्ष(श ?)तपातकैरपि महादेव प्रसङ्गाद्भवान् ।
ते कन्दर्परसालसामरवधूनीरन्ध्रपीनस्तन-
द्वन्द्वोल्लेखविलासभङ्गुरनखाः खेलन्ति खे खेचराः ॥ ९ ॥

गौरीकान्त कृतान्तसूदन जगन्नाथ त्रयीविग्रह
त्वच्चिन्तासु विचक्षणाः क्षणमपि ब्रह्मादयो मानवाः ।
बुद्धिर्नः [कियती]न साऽप्यकलुषा तत्रापि तापोर्मयः
कस्त्वा चिन्तयितुं क्षमो न हि(तु?) कृपामात्रस्य पात्रं वयम् ॥ १० ॥

कतिपयपुरस्वामी कायव्ययैरपि दुर्ग्रहो
मितवितरिता मोहेनाहो मयाऽनुसृतः पुरा ।
त्रिभुवनपतिर्बुद्ध्याऽऽराध्योऽधुना स्वपदप्रदः
पुनरधिगतस्तत्प्राचीनो दुनोति दिनव्ययः ॥ ११ ॥

भेरीभाङ्कारस्यैते ।

वपुःप्रादुर्भावादनुमितमिदं जन्मनि पुरा
पुरारे न प्रायः क्वचिदपि भवन्तं प्रणतवान् ।
नमन्मुक्तः संप्रत्यहमतनुरग्रेऽप्यनतिमान्
महेश क्षन्तव्यं तदिदमपराधद्वयमपि ॥ १२ ॥

अपराधसुन्दरस्य ।

त्वदीयं त्वत्कार्यं रसकुसुमगन्धादिसकलं
तवैवाहं भक्त्या प्रतिदिनमयच्छं निजतया ।
तया भक्त्या श्लाघी विदितचरितस्त्वं न मनुषे
मदज्ञानं यत्तत् किमु शिव तवैवार्जवमिति ॥ १३ ॥

सारङ्गदेवस्य ।

१ क्रियते. क ख च २. न. क ख. च.

इंहो माधव किं वयस्य सुमते किंचिद्रहस्यं ब्रुवे
हुंकृत्यन्तमृजुः प्रकीर्णविभवः शैलात्मजावल्लभः ।
द्वित्रैस्तं विजने प्रतार्य कुसुमैरर्कस्य दर्भस्य वा
गृह्णीमः सुरमौलिलालितपदां त्रैलोक्यराज्यश्रियम् ॥ १४ ॥

माधवस्य ।

भस्मोद्धूलन भद्रमस्तु भवतो रुद्राक्षमाले शुभं
हा सोपानपरंपरे[2] गिरिसुताकान्तालयालङ्कृते[3] ।
अद्याराधनतोषितेन विभुना युष्मत्सपर्यासुखा-
लोकोच्छेदिनि मोक्षनामनि महामोहे निधीयामहे ॥ १५ ॥

कस्यापि ।

धर्म ब्रह्मशिरोह[राद्धनभरं]भैक्षेण कुक्षिंभरेः
कामं कामतनोर्दवाद्भवसमुच्छेदं च वाञ्छन् भवात् ।
आशाच्छेदनतत्पराच्च भवतः संप्रेत्सुराशोद्गमा-
न्नुन्मत्तोऽस्मि हर प्रसीदतु भवा[न्नो[4]]न्मत्तमप्युज्झति ॥ १६ ॥

उमापतिधरस्य ।

वल्गद्गङ्गोत्तमाङ्गे तव किमभिषवैर्नैव नैवेद्यमासीत्
पञ्चग्रासी यदीया निजतनुविहितैः पञ्चभूतैर्महद्भिः ।
किं मन्त्रैर्मन्त्रकर्तुः किमु कुसुमचयैर्व्योमकेशस्य ते स्यात्
पूजाभावे [तंवैवं] भव भवतु भवद्भावनैवाभवाय ॥ १७ ॥

श्रीहर्षस्य ।

स्थाणुः स्वयं त्वमसि ते दयिताऽप्यपर्णा
पुत्रस्तव त्रिणयन प्रथितो विशाखः ।
छाया तथाऽपि भवतः सकुटुम्बकस्य
तापत्रयव्यतिकरं जगतां हिनस्ति ॥ १८ ॥

जयदेवस्य ।

१ स्तबज क. ख च, २ ग क ख च, नि ३ क ख, च ४ नु क ख, ग, घ, च, ५, भवेय, क, ख, ग घ च,

मुक्तस्य वा मम स्वामिन् गुणौघग्रथितस्य वा ।
अस्तु पुष्पचयस्येव विनियोगस्तवार्चने ॥ १९ ॥

सत्वं ममेष्टं पतितं पुरस्ते त्वदङ्घ्रिसंमर्दरजः प्रियं च ।
अदृष्टमन्यद्रचित तमोऽपि त्रैगुण्यहानिं कथमीश याचे ॥ २० ॥

कयोरप्येतौ ।

भवश्च यदहं चेश द्वाविमौ जनितौ त्वया ।
परस्परविभागं त्वं न करोषि कथं प्रभो ॥ २१ ॥

व्यासतीर्थस्य ।

कस्यचिज्जायते जन्तोः पादाघातस्तवाध्वनि ।
पदभङ्गव्यथा शंभो जृम्भते जम्भवैरिणः ॥ २२ ॥

नरोत्तमभट्टस्य ।

शशिखण्डं श्रीखण्डः खण्डं खण्डनगिरामथ विनोदः ।
भक्तिश्च खण्डपरशावखण्डतपसां फलं लोके ॥ २३ ॥

लोलन्मौलिमृगाङ्कमण्डनघनस्फाराट्टहासस्वनो
दृप्यद्गन्धगजासुरप्रमथनस्त्वं देव पञ्चाननः ।
चित्रं किन्तु पतन्ति तावकपदव्यालग्नमुक्ता न य-
त्स्वामिन्मानसपञ्जरे निगलितो दत्से यदुच्चैःपदम् ॥ २४ ॥

चित्तराजस्य ।

तवैव भक्तः कथमन्यसेवां
करोति शंभो भवभोगहीनः ।
तं दीनमालोक्य न लज्जसे त्वं
सोऽपि त्वदीयोऽहमिति ब्रुवाणः ॥ २५ ॥

नानाविधैर्[व्याधिभिराधिभि]र्यत्करोषि दुःखं हृदि मे महेश ।
तवैव तद्यन्मनसि स्थितस्य चेष्टा प्रभूणां हि विचारशून्या ॥ २६ ॥

शौर्यं श्लाघाविहीनं नयविनयसमालङ्कृतं भूपतित्वं
लक्ष्मीरौदार्ययुक्ता वपुरनधिगतं व्याधिनाऽप्यल्पकेन ।
विद्वत्तोत्सृष्टगर्वा गुणगणकलितं रूपमुत्सेकि भाग्यं
त्वद्भक्तिस्सर्वकालं भवतु भुवि नृणां शङ्कर त्वत्प्रसादात् ॥ २७ ॥

श्रीवैद्यभानुपण्डितस्यैतौ ॥

॥ इति सूक्तिमुक्तवल्यामीश्वरस्तुतिः[1] ॥

शाकेऽङ्काद्रीश्वरपरिमिते वत्सरे पिङ्गलाख्ये
चैत्रे मासे प्रतिपदि तिथौ वासरे सप्तसप्तेः ।
पृथ्वीं शासत्यतुलमहसा यादवे कृष्णराजे
जह्लस्यार्थे व्यरचि भिषजा भानुना सेयमिष्टा ॥ १ ॥

शश्वत्कृष्णमहीपसम्पदुदधेर्वृद्धौ निशाकारकः
का[व्या][2]म्भोजविकासतिग्मकिरणश्चाणक्यचातुर्यवान् ।
स्फूर्जत्तर्करहस्यकर्कशमतिः साक्षात्कृतालङ्कृति-
प्राग्भारो भिषजा वरो विजयते श्रीभास्कराख्यः सुधीः ॥ २ ॥

हरीशयोस्त्रयस्त्रिंशत्पद्धतीनामिदं शतम् ।
श्रीमता भगदत्तेन जल्हणेन व्यरच्यत ॥

श्रीकण्ठीरवराजस्य धर्मवित्तिम्मन्त्रिणः ।
सूक्तिमुक्तावली सेयं कुर्यात्कल्याणसन्ततिम् ॥

॥ इति श्रीमदारोहकभगदत्तजल्हणदेवविरचिता सूक्तिमुक्तावली समाप्ता[3] ॥

———o———

१ मु ग २ न्या क. ख ग च ३ ख च

बिन्दुदुर्लिपिविसर्गदीर्घिकाह्रस्वपाङ्क्तिपदभेददूषणम् । हस्तवेगजमबुद्धिपूर्वकं क्षन्तुमर्हथ समीक्ष्य सज्जनाः ॥
करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः ।

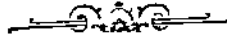
सूक्तिमुक्तावल्यन्तर्गतपद्यानामनुक्रमणी

पद्यानुक्रमण्या अनुबन्धः

पद्यानुक्रमण्या अनुबन्धः

पद्यानुक्रमण्याः संशोधनम्

पत्र	प	अशुद्धम्	शुद्धम्	पत्र	प.	अशुद्धम्	शुद्धम्
२	६	३२१	३२८	२७	१५	भूते.	भूमे·
३	११	१३८	१३९	२८	३२	मान्निद्रया	मन्निन्दया
४	२२	१८७	१८९	,,	७	१६३	३६३
६	६	२९	१९	,,	२७	मागाविता	मागाविषा
७	८	३७	३७३	३०	४	३११	३९१
७	९	४३४	४३३	३१	१३	४४९	४५९
८	२३	२७४	२४७	,,	२	यश्चन्द्रार्ध	यश्चन्द्रार्ध
८	३५	२३८	२३९	३१	६	यस्श्रोत्रा	यः श्रोत्रा
१०	२३	काका·	काचाः	३३	७	३३	३४
१२	११	३१२	३१२	३३	१६	७३	७२
१५	२	७	७१	३४	४	१४६	१४९
२०	३२	३२१	२३६	३५	१६	३२०	३२९
२१	२	३३०	३९०	३६	२६	शराणा	शरण
२२	२	१८०	४३९	३७	१४	४६२	४६३
२२	२०	५२	६२	३८	२६	सन्त्यत्रा	सन्त्यन्यत्रा
२२	७	२३७	२८७	११	३२	सन्ध्यातनौ	सन्ध्यानतौ
२२	१९	१५१	२५१	४०	४	२४२	३४२
२३	१२	२६१	२५१	४०	१९	२७०	२००
२४	१३	३८	४३८	४१	१४	७८	१७८
२४	२०	१७१	१७९	४१	१८	१७४	१७६
२५	७	२४५	२५४				

१६ पत्रे तत्स्त्रोमते इत्यनन्तर 'तथानपूर्वे' इत्यारम्य 'तद्वैद्गध्य'मित्यन्ताः उत्तरपत्रतो योज्या

कविनामानुक्रमानुरोधेन श्लोकानामनुक्रमणी

(१) अद्भुतपुण्यस्य (सुभा)
(२) वैसटस्य (सदु)
(३) पीयते स्मकुमुदमितिपाठ.

(१) पुलिनस्य (सुभा) अमरो (सदु) श्रीद पस्य (कवी) अमरुकस्य Bhandarkar rep

१ ध्रीदृर्शस्य (मुभा–कवी)
२ हस्यापि (शार्ङ्ग)

1 Ms N 1370 Oriental Institute Baroda

कविः	आकर
आनन्दवर्धन	
८३ अद्दष्टिव्यापार	
२६ सयेऽत्युज्वल	ध्वन्यालो पु १०१
४५० गत.कालो (१)	
८६ नास्योच्चाय	
३४ श्लाघ्याशेष	ध्वन्या–पु ९६
इच्चाल (इच्छट)	
३०९ अभ्यस्यपवन	
इन्द्रकविः	
४५२ आयुर्नीर A	[सिंहासनद्वात्रिंशिका १३ a]
,, इत क्रोधो	
९८ किमूढताडयसि	
४५२ के कैर्नामर	
४५० चलति गलित	
४५१ जानन्त्येके	
४५० तावदेव	[भर्तृहरि श्रृङ्गार ७०]
४५१ त्यस्त्वासग	
१४ दैत्यानामधिपे	
१५२ निवद्धास्थैर्याशा	
४५१ मायन्मित्र	
९६ यच्चन्द्रार्घ	
४५२ यत्नैर्यषा	
३२९ विकीर्णहरि	
३२० राम किकुरुते	(खडप्रशास्ति १०८)
४५३ शून्ये सद्मनि	
४५२ साधुद्धिर्विलय	
४४० सुप्तव्यालिनि	
९४ सेयस्थली	
१०४ स्तोकाभःपरि	
९५ स्वस्त्यस्तु	

१ वङ्गणस्य (मदु) शान्तिरानक IV–13 K V S P 100

A Ms N0. 5286 O 1 Baroda

कवि	आकरः
उच्चुट (१)	
३११ पितरिमृतेपि	
उड्डीयकावि	
२७२ गाढालिङ्गन	
उत्पलदेव	
४५९ कण्ठकोण (२)	शिवस्तोत्रावली १३–१७
,, यग्रह स्तुति	
उत्प्रेक्षावल्लभ	
२९८ अर्काभिमुख्य	भिक्षाटनकाव्य ३– २
२९७ एकावली	,, २–१५
२४० कर्णोत्पला	,, ४–२१
१९ कल्याणमावहतु	,, १–१
१७० काचिद्विहृत्य	,, ४–२५
,, काचि न्निवारित	,, ४–६
१४१ काल पुरा	
१७० कृच्छ्रेणकापि	,, ४–५
२९७ न्यस्तानिशस्त्र	,, २–१४
१८४ पङ्कोद्भवत्व	,, २–१३
१४४ प्राणेश	
२४० पूर्वद्विरेफ	,, ४–२७
१८८ मुक्तेरपि	भिक्षाटनकाव्य २–१०
२९८ यानिद्रवन्ति	,, ३—५
१९३ येनैवसूचित (३)	,, ६—३
२९७ लाक्षाविधातु (४)	,, २—४
३९ सन्त्येवसूक्ति	,, १—६
२९७ हारणचस्तन	,, २–१२
उमापतिधर	
११० अर्का केचन	

१ इच्छट Bhand rep

२ चौखंबा संस्कृतग्रन्थमाला–१५

३ अस्मिन् श्लोके पूर्वार्धस्तुतरा भिन्नो दृश्यते ।

४ मुद्रितभिक्षाटनकाव्ये उत्तरार्धे भूयसा पाठभेदेन दृश्यते

१ धनञ्जयस्य-(सदु) २ श्रीहर्षपण्डितस्य Bhand. rep
३ आचार्यगोपीकस्य (सदु) ४ शिल्सवेद्मस्य (स)
५ योधीकस्य (सदु)
६ कमलायुधस्य (सदु) ७ भवभूते (सदु)

१ पूर्वोत्तरार्धयोर्विनिमय २ बिल्हणस्य (शा) ३ याणे भास्य (स)
(४) अस्य श्लोको विश्वेश्वरस्य Bhand-rep

(१) Calcutta edition-by Jibananda

१ पादयोर्विनिमय

२ बिल्हणस्य Bhand-Rep

कवि	आकर.
कुमुदचन्द्रः	
२४१ सर्वोतद्युति	मुद्रितकुमुदचन्द्रनाटक -अ-५-
कुम्भक	
१७७ तन्त्रीव (१)	
कुलशेखर.	
४५७ आम्नाया	मुकुन्दमाला श्लो १३
„ तत्वब्रुवाणानि	„ „ २०
४५८ पृथ्वीरेणु	„ „ १२
४५७ बद्धेनाञ्जलिना	„ „ १९
„ हेलोका	„ „ १८
कूर्मवार्हत	
३९० जयतिकलश	
२१ सरभा	
कृष्णपिल्ल	
२९२ अङ्गे रनङ्ग	
२२४ एतेतेदुरतिक्रम	
२११ कावेरीवारि	
कृष्णमिश्र	
४४८ अज्ञान	
१२६ इदमपटु	
४४३ फलस्वेच्छा	प्रबोधचन्द्रोदय ४–१९
२५ मुक्ताभानूकपाल (२)	
३०७ वश्यावेश्मसु	प्रबोधच २—१
४४० लभ्यलभ्य	
केटस	
९७ विस्तारोयदि (३)	
कोक्कोक	
३९५ अङ्गुष्ठे	रतिरहस्य २—१

(१) राजशेखरस्य [सदु]
(२) नटगांङोकस्य (सदु)
(३) कवमटस्य Bhand rep

कवि	आकर
३९६ जयूक्रान्त	„ ४–२८
„ दारिद्र्यादसहिष्णु	„ ४–२३
३९५ विलसद्मल	„ १०–१
„ श्यामाकफ	„ ४–२०
३९६ स्वातन्त्र्यवितृ	„ ४–२२
क्षेमेन्द्रः	
२७९ अकृत्रिम	बृहत्कथामज ९–२–१२६
१५७ अङ्गेनग	कविकण्ठा–सधिः ३
१३० अनङ्गेन	बृह क म–११–१
४३१ अर्थस्य	कलाविलास १०–३
१४३ अवधिदिवस	
४१५ आत्मायत्न	
२७ आदिमत्स्यः	दशावतारचरित १—३
२१७ आध्मातोद्धत	
४०४ आपद्यपि	
६१ उक्तपरस्य	दर्पदलन २—६
३११ उत्तिष्ठति	कलाविला २–१०
३०३ उद्यानं	
४३१ (ते) ओजस्सत्व	कलावि. १०–९
३११ कलमान्त	
३१० काकाल्लौल्य (१)	
४३१ कामस्यवेष	कलाविला १०–४
४२० किरत्नोज्वल	
२०३ कुलाभिमाने	
४१३ ग्रीवाभरणता	
५१ ग्रीवास्तभ	दर्पदलन ३–६८
४३१ जनराग	कलाविला १०–१०
४५६ जनेपुमन्ये	
१२ जयतिसनाभि	बृहत्कथामज ९-२-३०३
४०८ जानेज्वाला	
४३७ तानीन्द्रियाणि	[भोजप्रबंध ४]
४०८ तिष्ठन्तिविभवे	

१ करयापि (शा)

कवि.	आकर
४१५ दलन्त्युदित	
५४ दानोन्नता	
६७ दृश्यन्ते	
४३६ दृष्टापि पापिना	
२४० द्राघीयसा (१)	
४३८ धत्ते वन्ध्याऽपि	
४३७ धनरहित	कलाविलास २–५४
४३१ धर्मस्य कला	,, १०–२
२७९ नखदशन	
४४६ नवनीतोपमा	दर्पदलन १–५६
२१४ निजा काय	
६२ निद्राच्छेद	दर्पदल– २–६४
२५१ नि शेषपीते	
४३७ पण्डिता	
४१५ पाण्डित्य यदि	
१७९ पुण्डरीकमिवा	
३११ प्रथम स्ववित्त	कलाविला ९—७
३१२ भगदत्त	देशोपदेश– ४—५
४३१ मात्सर्य	कलाविला १०–७
,, मोक्षस्य	,, १०–५
,, मौनमलौ	,, १०-११
६१ यत्करोत्यरुचि	
४०८ येरेव	
६१ यदर्ज्यते	दर्पदल २—८
११ ये ससत्सु	,, ३–१४
४११ रसायनी	,, ३–४६
४०४ लज्जेव	
३११ लेखनित्य	
४१५ वदन्त्यविदितो	
३३२ वामस्कन्ध	कविकण्ठाभरण ५ संधि
४११ विद्या प्राप्य	दर्पदलन ३–५
४३७ विद्वान् सुभगो	,, २–५६

१ क्लिद्नस्य (शा)

कवि	आकर.
४३२ विभवेषु	कलाविला. १०–१३
६१ वीणेव श्रोत्र	दर्पदलन ३–५१
४४७ वैराग्य कस्य	
६१ व्यर्थ श्रुत	
४३२ शक्तिविरोधे	कलाविला १०–१२
३११ शतवेधी	,, ९–८.
४१५ शान्तिस्वस्य	
४१२ शील नैव	दर्पदलन ३–१३
४११ शील पराहित	,, ३–२४
४४४ श्लाघ्य	
४३१ सत्सग काम	कलावि १०–८
२५ सुवर्णगिरि	बृ–क–म ल ९ श्लो १
४३३ सेवावञ्चक	
४०८ सेव्यन्ते	
४११ स्पृहणीय	
४१६ हठोद्दलन	
४१५ हत्वा नन्द	
४३७ हेतुप्रमाण	

गणपति

२३ पायाद्गजेन्द्र (१)

गन्धिकभुलक

२२० पञ्चेषोर्जय [बालरामायण ५–२६]

गुणेश्वर

३४२ अत्युक्तो यदि (२) [खण्डप्रशस्ति ६४–महानाटके ६-६७]

गेल्लुक (३)

३३७ लूतामूत्र
,,—सस्यातु-यदि

१ कस्यापि सु – २ पूर्वार्धे 'रसना केश न कण्डूयते' इत्यत्र 'व्यग्रा कवीनां वव' इति पाठ –३ गेल्पण्डितस्य (भण्डारकर)

कवि आकर

गोत्रानन्दः

२५० उद्दामप्रणये
११ क्रीडासरोष
२५५ चेत कातरता (१)
२६३ जाते यौवन
१९१ तद्वक्त्रस्य
१८२ विभ्राणो मृग
१९८ येन श्रोत्र
१५७ श्वासेषु प्रथिमा
१५४ स सन्तापः
१५३ हे यामिनीश

गोपादित्य

२७२ अक्षद्यूत

गोभट.

४५६ अजानन्
५३ अनुकुर्वत
५८ अपूर्व. कोपि (२)
,, वन्दितोऽप्येष
५३ सूचीदण्ड

गोयिधोयीकविराजौ

७६ क्रमगलितै (३)
२४६ निजनयन (४)
७६ व्यजनैरात

गोवर्धनाचार्य.

२०४ अन्यमुखे आर्यासप्तशती श्लो. १३

घोरकः

१७७ स्मितपरि

१ कस्यापि (सदु)
२ कस्यापि (शा)
३ कस्यापि (सदु)
४ धरणीधरस्य (क स)

कविः आकरः

चतुर्मुखमहादेव.

९५ जीवानामपि
१२१ विष्णो त्वया

चन्द्रकः

२४९ एकेनाक्ष्णा
२०२ प्रसादे वर्तस्व
४५३ यत्रानेके [कविकण्ठाभरणे सन्धि. ५]
३५ येन ध्वस्त (१)

चन्द्रकवि.

६९ जलधर

चन्द्रगोमी

४५३ आयाति
४१९ भित्वापि

चन्द्रसूरिः

१८५ सुहृत्तमा

चित्तराजः

४६२ लोलन्मौलि

छित्तपः

३७५ अन्य. क.
३३५ अभ्युद्धृता
२० कल्पान्ते शमित
३४२ कूर्म पादो (२) [खण्डप्रशस्ति ६०-
महाना ६-६४]
८२ निरानन्द.
१८ भूत्यै वो
३३५ मौलो धारय
३४० यस्याधो

(१) भारवे (सदु) कस्यापि (श)
(२) हनुमत (सदु-शा), महानाटकात
Bhand-rep

कविः	आकर
जघनस्थलीघटकः	
१८८ वपुरनुपम (१)	
जयगुप्त	
२२९ द्वयमिद्	
जयदेवः	
४० अपि मुद	प्रसन्नराघव १-१९
९९ अमीषा	
२० गिरितनयै	
४२ भास्वद्वश	प्रस-राघ १—९
४९ यस्याश्चौर	,, १-२२
४० येषा कोमल	,, १-१८
१६८ विनैवाम्भोवाह	,, १-३३
३१४ सौमित्रे ननु (२)	,, ६—१,
महानाट ४-२२	
४६१ स्थाणु.स्वय	
जयमाधवः	
२३९ उच्चित्य प्रथमत.	
जयवर्धनः	
१०६ न पङ्कादुद्भूति'	[भल्लटशतक २५]
४१० नालस्य प्रसर.	
जयसिंहदेव [सिद्धदिवाकरचक्रवर्ती]	
२२८ दूर तोयधरा	
२२७ विद्युद्वन्हि	
जलमानुर्पीरुद्रः	
३६८ एतस्माज्जलधे. (३)	
जितनाग'	
९१ कुमुदशबले. (४)	

(१) अर्गटस्य (छ)
(२) महानाटकात् Bhand-rep
(३) हरे (सद्दु)
(४) जीवनागस्य Bhand. rep

कविः	आकरः
जितमन्यु'	
३४१ दिग्वारणे	
जीवनाग	
२९८ सख्यस्तानि (१)	[अमरु १५५]
जोयिक.	
३३४ अगुष्ठाग्रिम A	
४०३ आत्मना।शाय	
झलझलवासुदेव	
१२० प्रहरविरतौ (२)	[अमरु १२]
ज्ञानाङ्कुश	
४४५ अह न चेत्स्या	
,, मन्निन्दया	
,, यथा ममात्म	
डिंवोक'	
१६६ नायातो यदि (३)	
१५२ पुरस्तन्व्या (४)	[अमरु ५१]
तरुणवाणः	
१३४ मदकल	
त्रिविक्रमभट्टः	
१७१ अमन्दानन्द	नलचपू ३-२५
३९३ अय हि प्रथमो	,, ६-४६
२४६ अविरत	,, ५-६१
२२१ आकर्ण्य	,, १-४०
१९० आकारस्तु	,, १-५८
१८० आवध्नन्	,, ३-३२
३७१ एषा सा	,, ५-३५
१४७ कर्पूराबु	,, ५-२१
१९३ किञ्चित्कंपित	,, ७-३७
३८४ किमश्व	,, १-४९

A जैकस्य Bhand-rep कस्यचित् (स)
१ अमरो (सुभा) २ अमरो (स)
३ कस्यापि (छ) ४ अमरो (स)

A Ms no 13200-Oriental Institute, Baroda

(१) विभवसमृद्धिरिति पाठ

(२) Ms No 12089. O I Baroda

(३) कस्यापि (ब)

१ उत्तरार्धे ' ददता निद्रतामान आयोऽन्येऽपि मुद जिना ' इति पाठभेद
२ सत्य बृहत्कथेति पाठ
३ धनपते –(स)
४ कस्यापि (शा)

१ वाक्पतिराजस्य (स)
२ मूर्खस्य (स) मूर्तस्य (शा)
३ राजशेखरस्य (स)
४ देवेश्वरस्य (शा)
५ कस्यापि (शा–स) ।उत्पलस्य (स)

कविः	आकरः
निशानारायणः	
३१५ अक्षत्रारि	
२०२ किं कण्ठे	वेणी २—९
३१७ कृतमनुमत	,, ३–२४
३१८ जन्मेन्दोरमले	,, ६—७
३१७ यत्सत्यव्रत	,, १–२४
पद्मनाभः	
१०१ प्रबलतर	
परमारजगद्देव	
४०१ भोजन देहि	[भोजप्रबन्ध]
परशुराम	
१५८ वाचस्ताव (१)	
परिमल	
३४६ आचे सीमन्त (२)	
पाणिनिः	
२६० उपोढरागेण	
२२१ क्षपा क्षामी (३)	
पुनरुक्तपाद.	
५८ पश्चादन्यत्	
पुष्टिङ्कर	
१४१ इदानीं तीव	
पुष्पदन्त	
३९५ आन्ध्रीप्रीति	
पृथ्वीधर.	
१२८ उच्चैर्देव	
३७२ पातु गौतामि	
,, मातर्गौतम	
१२३ सा तोरणा	
प्रकाशवर्षः	
१२० आम्रा. किं फल	[भल्लट ५७]

१ चिन्हनस्य Bhand rep.
२ कस्यापि (ग) परिमलस्य Bhand rep
३ ओं कस्य (घ)

कविः	आकरः
७० एतदत्र	
४०६ गुणवानस्मि	
१०५ लक्ष्मीसपर्क	
४०६ स्तब्धप्रकृति	
४२९ स्वल्पेनैव	
प्रज्ञानन्दः	
३६० अनूनवेगा	
३०५ यत्रावकाश	
प्रतीपवसुन्धरः	
१६१ विलासिन्या	
प्रभाकरदेवः	
१४८ सा दृष्टा	
प्रह्लादनः	
६५ आलोकवन्त.	
६९ एकस्य तस्य (१)	
५२ जडात्माऽपि	
४१४ देशाद्देशान्तरं	
१०९ परे परद्दशता	
४२० प्रियः प्रजाना	
११७ महेशस्त्वा (२)	
११० मूर्तिर्नेत्र (३)	
६७ रविरविकल	
१२२ रोहणाचल	
६८ शास्त्राभिः	
७० सक्षारो जलधि.	[सिंहासनद्वात्रिंशिका fol 4 b]
फल्गुहस्तिनी	
४५१ सृजति ताव	[भर्तृहरि नीति ८३]
वङ्कटावर्तः	
२३७ केशानाकुलयन्	[भर्तृहरि शृगा–१००]
,, धुवन्तो	[,, ,, ९९

१, २, ३, प्रह्लादस्य-भाण्डारकर Rep.

१ कस्यापि (शा, स) २ कस्यापि (स) २, ३ चौयाकस्य Bhand rep

१ वीरस्य (स) २ विद्याया (स) ३ कस्यचित् (स) ४ योगेश्वरस्य (स) (५) कस्यापि (शा) ६ कस्यचित् (स)

कविः	आकर
१५९ गलत्यैका (१)	
,, गृहीत ताबूल	
२३५ गौरीविभ्रम (२)	विक्रमाङ्क १६–५१
१५५ घर्मांशु	
१४२ चन्द्रो न चेत्	
२३२ जडात्माऽपि	
३९ जडेषु जात	विक्रमाक १–१८
१८९ जाग्रतः कमला	,, ८–१०
१४२ ज्योत्स्नां विवेयु	
१८४ तत्कुचौ चरत	,, ८–४८
२१० तन्वान शीतलत्व	
१४४ तस्य त्वया	
२९७ ताडीदल	
२५९ तीव्रः कोऽपि	
१८६ दरिद्रमुदर	विक्रमाक ८–३७
२१८ दृश प्रपा	,, १३—९
१७६ दृशोस्सीमावाद.	,, ८–८४
२५ देहप्रविष्टा	
९ देहार्ध कुरु	
१७५ दोलाया जघन	विक्रमाक ८–८५
१५८ धत्ते दृष्टि	
२५८ नयस्व पारं	विक्र १३–८०
१५८ नीरागा मृग	कर्णसुन्दरी २–२९
२२८ नीलनीरद	विक्रमाक १४–३२
३३१ पश्यन्तु कौतुक	
२१० पानीय नारिकेटी	विक्रमा ७–७१
१६८ पुरःस्थित्वा (३)	
१७९ पुराणवाण	विक्रमा ८–७०
२८९ प्रयातवती	
२४२ प्रसार्य पादौ	विक्र ७–२२

कवि	आकरः
१५५ प्रालेयाद्रि	
४२४ भक्तिप्रेयसि	
१८१ भाति दन्त	
१८६ भाति रोमावली	विक्र ८–२५
१७८ भ्रूलतायुगल	,, ८–७८
२३३ मद्वैरिणः	विक्रमाक १६–१४
२५४ मधुर्मासो	
१८८ मन्ये तद्रूरू	विक्रमा ८–१६
१६९ मन्ये पार्वण	
१८७ मन्ये समाप्ते	विक्र. ८–३०
२१० मलयगिरि	,, ७–७०
३७ मही (पृथ्वी) पते	,, १–२६
२०८ मानग्रन्थि	,, ७-६३
३७९ मुखरमुरज	
१८४ मुखेन्दुचन्द्रिका	विक्रमा ८–४७
१४१ मुग्धस्य ते	
२८६ यत्सैन्ये	विक्र ११–७७
२०८ य' श्रोत्रामृत	
१३८ यत्सभापण (१)	
२६४ यथा ताराचक (२)	
३७९ यस्मिन्पुरे	
२८९ यस्याः पाद	विक्रमा ८—६
२८७ ये कुण्ठीकृत	,, ११–८३
२१३ रवेस्समस्त	,, १३—५
३७ लङ्कापते.	,, १–२७
१७५ लास्याभ्यास	,, ८–८६
२८९ लुठत्यपर (३)	
१७१ वक्त्र निर्मल	विक्र ८–८७
३५ वचांसि वाच	,, १–७
२१९ वियुत्पकज	,, १२–८८
१४४ विरक्तमन्य	
३२७ विश्वक्षोभ	
१४४ वृथा गाथा (४)	

(१) कस्यापि (श्रा) (२) ' सन्ततनमी कैलास-शैलानिलः' इत्यत्र ' कुन्तलरते कैलसरोधा नेला ' इति पाठभेद (३) कस्यापि (श्रा)

१ [illegible] (स) २ मुरर Bhand-rep
३ [illegible] (स) ४ [illegible] (स)

कवि	आकरः
२३२ शरत्कालातप	विक्रमाङ्क १६—२
१४१ शल्यानि मर्मण्यपि	
१३७ शीघ्र भूमिगृहे	
२४८ शुचिरिति	
२६० शेतेऽग्रापि (१)	
३२१ सन्धानक्षण	
२३३ समक्षमपि	विक्रमाक १६–१५
१८३ सरले अपि	,, ८—६४
१४४ सा द्युति धत्ते	
३४१ सिद्धाङ्गना	
१०८ सोढप्रौढ (२)	
१८० सौन्दर्यपात्रे	विक्रमा ८—७५
२४२ सौन्दर्यमिन्दी	,, ७—२०
२०८ स्थाने स्थाने	
३७८ स्थितासु यत्तो	विक्र १७–३३
१५९ स्पृशन्त्या. क्षामत्व (३)	
२३७ स्पृष्टा स्तोक	विक्र १६–५२
३८५ स्वेच्छाविहार	,, १६–४४
३१४ हा वत्स	
१८८ हेममञ्जीर	विक्र ८—१४
बोधिसत्व	
४५० दीप्तोभयाग्र	
भट्टगोविन्दराज	
५७ छिद्रवृन्दा	
७९ निजकुलोचित	
भट्टजयन्त	
४५६ तृषा शुष्यत्यास्ये [भर्तृहरि वैराग्य–१९]	
भट्टदेवविडङ्ग	
४३८ तूष्णे देवि	
भट्टनायक	
११० एतस्मिन्वनमार्गे	

कवि.	आकर
भट्टमयूरशकर	
१४३ दुर्वारा स्मर (१)	
भट्टरुद्रनाथ	
७८ रथ्यावस्कर	
भट्टवाचस्पति.	
४४१ जनस्थाने भ्रान्त(२)	[हनुमन्नाटक १०-२४]
भट्टवृद्धि	
१३३ तापापनोद	
भट्टश्यामलः	
३३७ आलान जय	[खण्डप्रशस्ति श्लो १३२]
भट्टसोमेश्वरः	
१८७ अमृतमधुरै	
३७२ एते पल्लि	
९ कणइव	
३५३ दृष्ट न दृश्यते	
२७६ प्रतिक्षण	
४२ व्यासादिभि	
भट्टस्वामी	
२८२ वीतोष्ठरागा	
भट्टार्द्दन	
४२६ द्वित्राणि	
भट्टेन्दुराज	
१२१ उदस्योच्चै	
३७१ उद्देशोऽय	
३७२ उपपरिसर	[सुवृत्ततिलके-विन्या २]
१०० कि चुम्बितेन	
३५ कुम्भद्वय	
२७४ दृढनिविडन	
१२० परार्थ य	[भल्लट ५६]
२६५ य कारागृह	

(१) लक्ष्मणस्य Bhand rep
२ अचलसिंहस्य (स) ३ कस्यचित (स)

(१) मयूरपुत्रशङ्करस्य Bhand-rep & शा
(२) शूलपाणे (सदु).

कविः	आकरः
१०० सर्वाशापरि (१)	
२०५ सा यावन्ति (२)	[अमरु ४८]
भट्टोत्कटः	
४२६ आयातो भवत.	
भट्टोपमन्यु.	
२५० सान्ध्यराग	
भदन्तगोपदत्तः	
३८९ शार्दूली (३)	
भदन्तज्ञानवर्मा	
१०७ किं जातोऽसि	[भल्लट–३९]
भदन्तप्रज्ञाशान्तिः	
४३६ प्रत्यग्रभास्कर	
भदन्तविशाखदेव.	
४३६ अत्युच्छ्रितो	
भदन्तहरिभट्ट	
४३२ सेवाडु.खा	
भदन्तारोग्य.	
१९५ भ्रूभङ्गे रचि	[अमरु २८]
५३ यद्वञ्चना	
भर्तुः	
२३५ आहूतोऽपि	
भर्तृहरि	
२२४ उपरि घन	शृङ्गारशतक श्लो. ९२
५६ कुसुमस्तबक	नीति „ २५
४२७ जातिर्यातु	„ „ ३१
४३९ धन्यानां	वैराग्य „ १४
५६ ब्रह्माण्डमण्डली	„ „ ९२
४४० मानेनेच्छति	[भल्लटशतकम् श्लो ७]

(१) कस्यापि (शा)
(२) यावन्त्येव पदानीति पाठ.
(३) चन्द्रयोगिन (सु)

कवि	आकर
भर्तृमेण्ठ.	
३०२ मधुच विकसितो	
४०४ यदृच्छासिद्धेषु	
५४ विपदि धैर्य (१)	[भर्तृहरि नीति ५२]
४०४ सुहृद्भिराप्तै	
भल्लट	
१०५ अन्तश्छिद्राणि	भल्लटशतक २३
९१ करभदयिते (२)	
९१ करभ रभसा (३)	„ २२
६४ गते तस्मिन्	„ १२
३६७ ग्रावाणो मणयः	„ ५०
११५ चन्दने	„ ३२
८० तद्वैदग्ध्य	„ १९
७७ पथि निपतिता	„ २०
६३ पात. पूष्णो	„ १०
८१ मागा विषाद्	
६८ ये जात्या	„ ६०
७२ रे रे काक	
९० वपुर्विषम	
९८ विशुद्धिः कीदृशी	
१२९ शतपदी	भल्लटश–७२
७० सद्य क्षिप्त (४)	
८३ सूर्यादन्यत्र	भल्लटशत १३
८२ सोऽपूर्वो	„ १८
भवभूति	
४२३ अद्वैत सुख	उत्तरराम १–३९
४२५ अन्त करण	„ ३–१७
३२८ अन्त्रप्रोत	महावीर १–३५

१ भर्तृहरे (शा)
२ रस्यापि (सु) व्यासस्य (शा)
२ & ३ उमापतिधरस्य Bhand-rep
(४) वज्रभदत्तस्य Bhand rep

१ प्रकाशवर्षस्य Bhand-rep
२ श्लोकोऽयमानन्दवर्धनस्य
३ वैद्यभानुपण्डितस्य Bhand-rep
४ मुरारे —Bhand-rep
५ भोजदेवस्य Bhand-rep लक्ष्मीधरस्य (स क)

१ अमरो (स) २ बिल्हणस्य Bhand-rep
३ कस्यचित् (सु).
४ बिल्हणस्य, Bhand-rep.

१ कस्यापि (शा)
२ कस्यापि (शा)
३ कविराजस्य (श)

१ कस्यचित् (प)

१ अर्जुनवर्मकृतरसिकसञ्जीवनी. २ कस्यापि शा–सु

कवि		आकर
महीपतिमण्डलीकः		
८७ अभिनम्भोद्		
माघ		
२९६ अविरजनि जगाम	शिशुपालवध	७-५२
२८७ अविरजनि मुखे		
२४८ अनुरागवन्त	,,	९-१०
२४१ अपचिन	,,	७-६१
३६० आवृतिन	,,	५-४
२८० आहत कुच	,,	१०-७४
२९६ करजदशन	,,	११-३७
३२४ काश्चिन्मूर्ध्ना	,,	१८-५८
३५८ क्षित पुरो	,,	५-५०
२८७ चिरतरगत	,,	११-१३
२६६ दत्तमिष्ट	,,	१०-६
२७८ दीपितस्मर	,,	१०-४७
२५० प्रतिकूलता	,,	९-६
५२ महात्मानो	,,	२-१०४
२४१ मुहुरुप	,,	७-५५
२९२ विकचकमल	,,	११-१९
२३० विगतसस्य	,,	६-४९
३२४ वृत्त युद्धे	,,	१८-६०
२३६ शिशिरमास	,,	६-६५
४०४ सपदा	,,	२-३८
३५९ स्तभ महान्त		
२७८ स्फुरत्तुषाराशु	,,	३-४२
२६६ हारहारि	,,	१०-१३
माधव		
४६१ रहो माधव		
माधवमागध.		
१८५ अशुकेन जघन (१)		
११४ वर्धिते. सेविते.		

(१) माल्वमाधवस्य Bhand-rep

कविः		आकर
माधवशील		
३२ गीर्तविर्णव		
मायूराज		
३१८ अप्राप्तप्रथमा		
३१४ गण्डूषा		
मारुला		
१४० गोपायन्ती		
मालतीमाधव		
६८ अलिपटले		
३६९ उत्कलिका		
१२२ दामोदरमुद्रा (१)		
६५ देवाद्यपि (२)		
१८४ निखिले		
४० निरवद्यानि पद्यानि		[भोजप्रबन्ध]
८८ भद्रा जाति		
३९ व्याकरण		
मातृल		
२७७ कचग्रह (३)		
४२८ कोऽपि क्वापि		
मुक्ताकाण		
३३६ केषा त्वच्चरिते.		
२२५ यथारन्ध्र(कविकण्ठाभरणे२ सन्धौ अनूद्यते)		
मुञ्ज		
१९९ दासे कृतागसि (४)		
६३ यत्पादा.		
मुरारिः		
१७३ अनाकूते	अनर्घराघव	३-५
२६९ अनेन रम्भोरु	,,	७-८१

१ कस्यापि-(शा)
२ भवभूते-(शा)
३ घटूतनिलके पद्यमिदं आहिल्यस्येत्युक्तं
४ कस्यापि (शा) सत्यबोधस्य.

कवि.		आकरः
२३५ रमयति मलया	अनर्घ—	७-९३
२६८ लक्ष्मीरस्य	,,	७-१२
२९० विकसित	,,	२-१२
१३ विरमति महा	,,	१—२
२८१ वृन्तैरिव	,,	७-१३२
३७ श्रम चण्टा		
११ श्रीकण्ठस्य	,,	७-५३
३३१ सद्य पीत्वा	,,	७-२२
२१९ सन्तुष्टे	,,	३-४१
१७ महस्राक्षै	,,	७-४९
३९१ सुरावीश	,,	१-४७
२६३ सोऽयं कैलास	,,	७-४५
१९ स्वच्छन्देक	,,	७-३८
२७७ स्वेदजल	,,	७-१०६
१९ स्वेदार्द्रवाम	,,	७-३९
२१९ स्वेपूत्कृत्य	,,	६-४३

मोरिका

१५६ मा गच्छ प्रमदा
१३४ लिखति न

यशोवर्मा

१५३ आक्रन्दा. (१)[ध्वन्यालो उ-२-p.९२]
२०० कामस्यापि (२)
३३० प्रारब्धा तरु
३२७ प्रौढच्छेद
१६३ यस्त्वन्नेत्र (३) [महानाट-५-२]
४०७ सुलभा पुरुषा

यायाक.

१०४ उपास्य तत्

योगेश्वरः

२२४ एते केतक

(१) आनन्दवर्धनस्य (मु) (२) यशोवर्मण (ब)
(३) धनतिलके 'यशोवर्मण'

कविः	आकरः

रत्नघोषः

३५४ पूर्वमेव परीक्ष्य
३५३ बहुक्लेशे
४४० यद्दुर्गामटवीं [सुक्तिमुक्तावली श्लो ५७]

रत्नचंद्र

१५६ इवासैस्तुट्यति

रत्नाकरः

२४९ अस्तावलम्बि हरविजय १९—५
४३८ आशावलम्बो
५४ ते साधवो
४०५ द्रविणस्य

रविगुप्त

५३ अण्वपि गुणाय
५९ अप्यात्मनो
४१७ काकतालीय
४०६ कार्यगतेः
,, कश्चिदपि
४०४ चित्तरत्न
६२ प्राणानपि
३३२ मातर्धर्म (१)
४१७ श्रीपरिचयात
५३ सुजनो न याति (२)
५९ स्वगुणानिव

रल्हण

८८ कण चामर
८७ ग्रामाणामुप (३)
५० विक्रत्वा गे काले(४) A [सिंहासनद्वात्रिंशिका fol 3 b]
१०९ स्वर्ण स्कन्ध

(१) शतानन्दस्य (ब)
(२) व्यासपादानां (म) १, ४-बिल्हणस्य
A Ms No. 5286, O. I Baroda.

कवि	आकर
राणकः	
११७ उत्तुङ्गैस्तरुभि.	
राजपितामहमहादेवः	
११४ एतासु केतकि	
६३ देवो हरिर्वहतु	
१२६ न यत्र गुणवत्	
१०८ भुक्तानि ये	
१२६ रक्ष पात्र	
राजपुत्रविजयपाल	
१६८ अमृतममृत (१)	
राजशेखर[1]	
४६ अकालजलद	
,, अकालजलदेन्दो	
४५ अथो गणपति	
४६ अनुप्रासिनि	
४२४ अभ्युत्थान	बालरामा–४–४३
४४ अवन्ति काव्य	
४५ अहो प्रभावो	
१३८ आहारे विरति	
१६८ उपप्राकाराग्र	विद्धसाल १–३१
२२१ एकस्मिन्ननु	(हनुमन्ना १४–३९)
४४ एकोऽपि जीयते	
३५९ एतच्छान्त	बालरामा ६–१२
१३६ एतस्या विरह	,, ५–११
२८९ एते व्योमनि	,, १०–६०
३८ कर्तव्या चार्थ	
४५ कर्तुं त्रिलोचना	
३७ कवीना मानस	(भोजप्रबध २१)
४६ कालञ्जरपति	
३७३ कावेरीकबरी	बालरामा १०–७२
३९ काव्ये भाव्य	
२३० कुर्वाणा केरवा	बालरा ५–३०
१२ कुलगुरुरबलाना	विद्धसा १—१
४४ कृत्स्नप्रबोध	
१९३ केयूरीकृत	
४७ के वेकट	
३८१ कैलासाचल	
२०६ गर्भग्रन्थिषु	विद्धसा १–२३
२२ गोनासाय	,, १—३
२४३ चञ्चचेला	
३६५ चटुचटुल	बालरामा १०–५१
५२ चन्दन	
२४४ चेलाञ्चलेन	विद्धसा २—९
४३ जगत्या ग्रथिता	
४५ जानकीहरण	
१५४ ज्योत्स्ना श्याम	विद्धसा ३—१
१९१ तद्वक्त्र यदि	विद्धसाल १–१४, बालरा २–१७
२७० तरङ्गय दृशो	विद्धसा ३–२७
१५ तं वन्दे	
४३ तौ शाब्दिक	
४५ त्रयोऽग्रय.	
,, दर्प कविभुजगाना	
४६ दूरादपि सता	
१३० दृशा दग्ध	विद्धसाल १—२
२८६ द्वित्रैर्व्योम्नि	,, १–११
४६ द्विसन्धाने	
२१६ धत्ते पकजिनी	विद्ध १–४३
२६७ धत्ते यात्किलि	बालरा ७–३८ and १०–४४
४६ ध्वनिना	
४७ नदीना	
१७२ निर्माल्य	
४२४ निर्व्याज	बालरा ४–४४
५२ नून दुग्धाब्धि	

[1] श्रीशङ्करवर्मण Bhand rep, कस्यापि शा

१ पादर्दोर्विनिमय

१ पन्नास्व Bhand rep

राम.

रामिलसोमिलो

रिस्सुक

रुद्रतिब्राह्मण

१ करजानि (ग)

कवि		आकरः
रुद्र		
२०२ अवा शेतेऽत्र		
३०३ अस्माक सखि	शृङ्गाराति p	११४
१४४ उल्लघ्यापि	,, p	१२५
१७७ ऊरुदन्द		
३०२ एकाकिनी	काव्यालकार	७–४१
२७३ कण्टकिततनु (१)	शृगारतिलक p	१२४
३५६ कि गौरि मा	काव्यालङ्कार	२–१५
१९९ कृत मिथ्या	शृङ्गाराति p	१२१
३९५ कोपात्किञ्चित्	,, p	११५
१७७ गत कर्णाभ्यर्णं	,, p	११७
,, तरत्तार चक्षु	,, p	११९
३४३ तव द्विग्विजया	काव्यालकार	११—४
१४२ निश्वासैस्सह	शृगाराति p	१४१
२७३ नीरन्ध	,,	१४३
१६ पाणौ कङ्कण	,,	१४४
१४३ प्रसरशिशिरा	,,	१४१
१३६ मुग्धा स्वप्न	,,	१२३
२७३ यत्ता (सन्ता) पयति	,,	१२४
१९६ यत्पाद प्रणतः	,,	१२८
२७१ यत्र न मदन	[कुट्टनीमत ६१८]	
,, यत्र स्वेदजले	शृगाराति p	१२०
२०२ यत्रार्कायित	,,	१२०
१५० यत्सारोरिव	,,	१३१
१९८ यद्वाच प्रचुरो	,,	१२१
२०५ वाचो वाग्मिनि	,,	१३६
२२५ वाता वान्तु		
१९६ विमुञ्चामु	शृगाराति	११६
२७४ विरम नाथ	,,	११७
२०४ सत्य दुर्लभ	,,	१३२
,, सत्य भामिनि	,,	१३८
२९५ सा वाढ	,,	१२२

१ शृगारतिलक–काव्यमाला ३ गुच्छ, १८९९

कवि		आकरः
२०० सार्ध मनोरथ	शृगाराति	१२०
२८३ स्वामिन्भङ्गु	,,	१२०
रुम.		
१७३ मुख विकसित (१)		
लक्ष्मण		
१८० द्विजसगति		
लक्ष्मीधरः		
२३४ कम्पन्ते कपय (२)		
१८६ गभीरनाभि (३)	चक्रपाणिविजय	३—२७
४०३ नातिनीच	,,	१४–३९
४०३ मा स्म सन्धि	[प्रबन्धचिन्तामणि १४७]	
१२४ लक्ष्मीकौस्तुभ		
लघुवल्लभवासुदेवः		
२५४ आभाति धूमर		
२६८ यथा बहिः		
३३८ सुतल चरण (४)		
लीलाशुक.		
३४ राधा पुनातु	कृष्णकर्णामृत	२–२५
लोष्ठसर्वज्ञ		
३९२ आच्छियोरग		
२६८ उद्भिन्ना कल (५)	राजेन्द्रकर्णपूर	७३
(६)	अन्योक्तिमुक्तालता श्लो	१०७
४९ केचिद्दर्व		
,, प्रकृत्यैवा		
३९० रविरथपथ		

१ राजशेखरस्य Bhand rep, कस्यापि (शा)
२ शानानन्दस्य (स)
३ Ms no 4353 O I Baroda
४ श्रीदर्पस्य Bhand rep
५ का मा गुच्छ १
६ का मा गु. ३

१ माल्लवदस्य (श), विचापते (ध)
२ योगयात्रा Mss nos 3396 & 3263 O I
३ नैषधस्यैव श्रीहर्षस्य (प्रभा)

१ युद्धस्य (ध)
२ जयवर्धनस्य (ध)
३ पश्यति (ध) ४,५ पश्यति (श)

१ कस्यापि (शा)
२ राजशेखरस्य (स-क)
३ योगेश्वरस्य (स)
४ कस्यापि (शा)

कविः	आकरः
वस्तुपाल[1]	
९२ अध्वान यदि	
२७८ यत्रोन्मुख	
६९ सम्प्रति न	
६४ साम्य निम्नोन्नता	
वाक्कूटः	
१९७ अनालोच्य (१)	(अमरु ८०)
वाक्पतिनाथ[2]	
२९ किं किं सिंह.	(खण्डप्रशस्ति २८)
,, चटिचटिति	(,, ,, ३५)
वाग्भट	
४०० अर्थष्वलम्येषु	अष्टाङ्गसंग्रह–सूत्र–५–४३
२५० क वसन्ति	वाग्भटालङ्कार ४–१४६
४०० नित्य हिताहार	अष्टांगसंग्रह–सूत्र–५–४२, अष्टाङ्गहृदय–सू–४–३६
वात्स्यायन	
२९६ कामयन्ते	कामसूत्र ६–२–५७
२९७ कृत्याकृत्य	
२९६ नर' कलासु	कामसूत्र १–३–२४
,, नात' परतर (२)	,, २–४–३१
,, रतसः प्रस्रवणे (३)	,, २–७–२९
,, शास्त्राणां विषय	,, २–२–३२
वागीश्वरकाश्चनः	
३५७ आलिङ्गन्ते वसुगा(४)	रनमयविजयश्लो २३
३२५ कोऽप्येष खण्डित	,, ५९
२५७ विच्छिन्ना रथ	,, २४
२८ हरेर्लीलावराहस्य	,, १

1 मानरस्य Bhand rep, विष्टनितगया (क)
2 मान्दारकुठर इति पाठ ।
3 उभयार्थे पादयोर्विनिमय ।
4 काव्यमाला No. 54.

कविः	आकरः
वामन.	
१५१ अस्थाने जन	
१९९ कोपो यत्र (१)	[अमरु ३८]
२७६ नान्दीपद्मानि	
१५१ निकारकणिका	
२५० मित्रे कापि (२)	
२९१ यद्धत	
वामननाग.	
२१० मदमधुर	
४२ यस्मादिय	
२८० लीलाचामर (३)	
३९४ सारङ्गीसन्नतास्या	
४२३ हेलामात्र	
वाल्मीकि[2]	
२१९ कशाभिरिव	
१८८ तस्या. पद्म	
२१९ मेघकृष्णाजिन	
विकटनितम्बा	
२०९ किं द्वारि	
२७३ वाला तन्वी	
विक्रमादित्यः	
४५५ अर्थिभ्य कनकस्य	
१६९ लावण्यसिन्धु	
२५२ लिपतीव	(काव्यादर्श २–२२६)
विजयशर्मा	
१८५ धृतघनरुचिरा	

1 अमरे (ग)
2 गोपानन्दस्य Bhand rep , दुग्धेनस्य (ग), करणीर (शा)
3 धूर्तविटके, पद्मीमद कृष्णश्यामलयेति होमेन्द्रः

कवि आकरः

विज्ञानात्मा

४५३ रम्य हर्म्यतल(१) (भर्तृहरि वैराग्य ८०)

विद्यापति

१२७ जन्मस्थान

४१ या केवल

१२३ ये सन्तोष (२)(भर्तृहरि वैराग्य २९)

विद्येशान

३५२ का लक्ष्मी

६४ न्याय्य यत्तमस.

विभाकरवर्मा

२६७ कान्तानवाधर

विमलसरस्वती

९८ काचा काञ्चन

" लाक्षाभि कुरु

विशल्य

१६६ अधरेणोन्नति

विशाखदेव

२२७ अपासुद्वृत्ताना मुद्राराक्षस ३—८

४०९ अग्राह्येन च " १–१५

४०९ ऐश्वर्यादनपेत " १–१४

३८७ क्षताङ्गीना " ६–१२

१८६ तत्त्रिविष्टप

४१९ तीक्ष्णादुद्विजते " ३—५

२७ प्रत्यग्रोन्मेष " ३–२१

४३३ भेतव्य नृपतेः " ३–१४

४०९ मुहुर्लक्षोद्भेदा " ५—३

३८७ विपर्यस्त " ६–११

४३९ स्तुवन्त्यश्रान्ता " ३–१६

१ भर्तृहरे (शा)

२ पूर्वार्धे पाठभेद —श्लोकोऽय भोजदेवस्येति Bhand rep

कवि आकर

विश्वेश्वर

११ उच्चैर्ब्रह्माण्ड (१)

३७६ एतद्भीम

२४ कुम्भोपान्तात्

३७७ ते चण्डीश

२४ ते दूरोड्डण्ड

२४ दानस्रोत

वीर्यमित्र

१४९ तरत्तार तावत्

वैद्यचक्रवर्ती

१४८ साभिप्राय (२)

वैद्यनाथपण्डित

१११ कुन्दे कुण्ठय

२६८ सुधामयोऽपि

१०३ सौवर्ण कमला

वैद्यनाथप्रशस्ति

३४३ यद्येतत्क्षय

३४२ सिन्दूर सीमन्तात् (३)

वैद्यभानुपण्डित

२०६ आताम्रा

३७७ कनककलश

११३ कुर्वन्तु नाम

३४० कृत्वा कीर्ति

१३३ खण्डिता

२२९ चञ्चत्काद्व

७१ चूते समीप

५ तथाऽपि स्वर्वता

१५८ तस्या स्मर

३०५ तारुण्यातिशय

१ भेरीभाङ्कारस्य (शा)

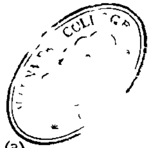
२ मयूरभट्टस्य Bhand rep

३ श्रीवनददेवाना (शा)

१ भानुनिरस्य (॥)
(१) आरोग्य गुणादिनावस्था ६४७. कर्णिनामर्दित

(१) Bhand rep
(२) इत्यपि (ग)
(३) इत्यादि (घ)

१ बाणभट्टस्य (शा)—कस्यापि (सु)
२ भगवतो वाल्मीकिमुने (सु)
३ भासस्य (शा), कलशकस्य (सु), काश्मीरकश्यामलस्य (स)

१ चिरतनशरणस्य (स)
२ कस्यचित् (स)
३ कस्यचित् (स)
४ तक्षकस्य (सु), सूरवर्मण (शा)
५ कस्यचित् (स)

१ श्रीपालकविराजस्य Bhand-rep

२ अत्र पैठेयचरित इति पाठ

३ दिवाना (ब)

१ सहदेवस्य Bhand-rep.-देवस्य (ख), स्वदिर (ग)

१ भल्लाद्वदेवस्य (सु)
२ सूक्तिसहस्रात् Bhand-rep
३, ४ बिल्हणस्य Bhand-rep
५ कस्यापि (श)

कविः	आकर
३१८ मूर्यस्त्रिभागि	
२५१ महानपि (विदग्धमुखमण्डनम् ४-६५)	
२०० वधूना (१)	
२१४ विशुष्यत्तोया	
२१९ शीतलाद्रि	
३५१ मत्यशील (विदग्धमुखमण्डन ४-७०)	
सर्ववर्मा	
९९ केनाशीन. (२)	
सारंगदेव	
४३० त्वदीयत्वत्कार्य	
सिंहलदेव	
१०२ नदीतीरे शासिन	
९९ यामस्ते शुभमस्तु (३)	
सिंहलकवि.	
३९ प्रियामुख	
सिंहलपति (कुन्तलपति)	
११९ चिराय त्वयि	
सील्काररत्ने	
२७७ समादिष्ट शिष्टे	
सुबन्धु	
२८ अविदितगुणा	वासवदत्ता श्लो ११
२४६ आपतत्ल (४)	
५९ विश्वस्तपर	,, ,, ९
,, विश्वगतो	,, ,, ६

१ पाठान्तर Bhand-rep २ नक्रस्य (ख)
३ गोविन्दराजस्य (मु)
४ [illegible]

कविः	आकरः
१० स जयति हिनकर	वासव श्लो ४
५९ हस्त इव भूति	,, ,, ८
सूचीगोभटः	
५९ कञ्जुरेप पक्ष	
,, *एते स्निग्ध*	
६२ हृढतरनिबद्ध	
सोमकवि	
१९२ आगच्छन्	
२७८ नक्त शशाङ्कोपल	
४८ साहित्ये सुकुमार	
सोमनाथप्रशस्ति	
२१ *सन्ध्याताण्डव* (१)	
सोमप्रभसूरि (सोमप्रभाचार्य)	
४४६ क्रीडाभू (२)	सूक्तिमुक्तावली श्लो. २५
,, यदि भावा तोये	,, ,, २६
सोमेश्वरदेवः	
२९४ इन्द्राभ्यर्थनया	
,, यथावद्दानात्	
३९२ वनभुवि	
,, वाच यस्मात	
हनुमान	
३३६ अत्युच्चा. (३) (सिंहासनद्वात्रिंशिका fol 1 b)	
२८२ अस्ति (पातु) श्रीमतन (४) सगड-प्रशस्ति १९.	
२० आकृष्ट शिरसा	
३३७ आशात्याधि	सगड़ ७७
३० कस्त्व नदान्	

१ कल्पान्त (म)
२ हाथदमाला पृच्छ ७
३ त्रिप्रलय (म) ४ Mss nos. 11716 & 186 O-I Baroda.

१ 'सोमाबाधितनिर्विधानदशन स ध्यायितान्ल-मुख ।' इति पाठ.
२ छित्तपस्य (ख)

१ नालस्य (ख), कस्यचित् (शा)
२ अमृतदत्तस्य (मु)
३ किशोरकस्य (ख)

अनिर्दिष्टकर्तृकाणां श्लोकानां निर्दिष्टकरग्रन्थानुक्रमेणानुक्रमणी

---

१ एतेषब-आभारते. Bhand-rep.

२ ' नदान्दुक्ष ' इति पाठ

३ भवनेषु (घ)

---

१ संगेभात्य (घ)

१ एते चत्वार. सूक्तिसहस्रात् Bhand rep

१ गोभटर्स्यति Bhand-rep

अनिर्दिष्टकर्तृकाणामुपलब्धाकराणां श्लोकानामनुक्रमणी ।

१ उत्प्रेक्षावल्लभ Bhand rep
२ Bhand rep
३ का मा गु १
४ Bhand rep भर्तृहरे

१ BLand rep
२ का मा edn no 85
३ श्रीहर्षस्य Bhand rep
४ अर्थयोर्विनिमय
५ 'एते सत्पुरुषा' इत्यारम्भ., Bhand rep भर्तृहरे

पृष्ठ श्लोकः	आकरः
३४० देव त्व मलया	सदप्र १२८
३४७ द्वार सद्भिमि	„ ९५
३५५ धन्या केय	मुद्राराक्षस १—१
५४ न च भवति	सिंहासनद्वात्रिं fol 7 a
१६६ नि शेषच्युत	अमरु १०५
१२२ निष्कन्दा	सदप्र श्लो २०
१७५ नूनमाज्ञाकर (१)	भर्तृहरि शृगा ११
४ न्यञ्चद्वलय	महानाटक ९—८
१५१ पादाङ्गुष्ठेन (२)	अमरु १२६
१८ पायाद्	मृच्छकटि १–२
२७६ प्रयच्छाहार	अमरु ११७
३८० प्रयाग. सर्व (३)	अनर्घ ७–१२७
१२२ प्रस्थान वलय. (४)	अमरु ३५
२८३ प्रियकृत	„ ११५
१२९ बाल प्रियेण (५)	भिक्षाटन २१–४
४९ बिन्दुद्वन्द्व	कर्णसुन्दरी प्र प्र ४
१३५ मदनदहन	महाना २–४१
२४७ मन्दायते	नलचपू ५–६४
२१२ मातस्तात त्व	महाना ३–२८
३३२ माल्य मूर्धनि	नलचपू ६–७०
२७० मुग्धे धानुष्क	भर्तृहरि-शृगा १३
३१९ मूले पञ्च	हनुमन्नाटक ८–५४
९५ यद्यपि वद्ध	आर्यासप्तशती श्लोक ४८२
२०९ यच्चूताङ्कुर	विक्रमाङ्कदेव ७–७६
३४४ यस्याशाविजये (६)	सदप्र १२२

१ बालभारत Bhand rep २ Bhand rep
३ ८ ४ Bhand rep
५ 'अरदा हेल' इति पाठ, Bhand rep
टार्थे निवदन
६ 'देव त्वद्विजये' इति पाठ

पृष्ठ श्लोकः	आकरः
३५४ यावत्स्वस्य (१)	भर्तृहरि वैराग्य७५
१४२ यास्यामीति	अमरु ७१
३४७ राजन् राजसुता	सदप्र ९६
२९२ रामाणा रमणीय.	अमरु १२३
४१८ लक्ष्मी सर्पति (२)	सूक्तिमुक्तावली श्लो ७६
१७२ लावण्यामृत	नलचपू ७–४३
९ वन्दे तदेक	सुरथोत्सव १–१४
१४ वपुर्दलन	सदप्र श्लो ३०
४८ वास शुभ्र (३)	चौरपञ्चाशिका fol २ a
२५४ विकलयति	नलचपू ५–६६
२४ विघ्नेशो व (४)	महाना १–२
३३९ वीर क्षीरसमुद्र	सदप्र ९०, महाना ६–६१
३२० वीरोऽसौ किमु	महाना ७–५५
४२१ शूरा सन्ति	(५) क्षेमेन्द्रस्य शशिवशे
२०० सुभ्रु त्व कुपिते	चौरपञ्चाशिका, fol 6 a
३०५ स्त्रीमुद्रा मकर	भर्तृहरि शृगा. श्लो. ७९
३४७ स्नाता प्रावृषि	सदप्र ११३
३१२ स्निग्धश्यामल०	महाना ५–७
१४० स्फुरति यदिद	शृंगारति परि २ p १४३
४०८ स्वेच्छया कुरुते	बालरामा १–२५

१ Bhand rep
२ Bhand rep सोमप्रभाचार्यस्य
३ Ms no 13701 O I
४ Bhand. rep महानाटक
५ Quoted in कविकण्ठाभरण

शुद्धिपत्रम् ।

पु	प.	अशुद्धम्	शुद्धम्	पु	प	अशुद्धम्	शुद्धम्
६	४	सर्व	मार्ध ?	१८८	१८	तस्यास्सु	तस्या सु
६	१३	नायिका	नायका	१९०	४	सुमनो	स मनो
,,	१६	तत	तमः	२०१	१२	जाताद्राक्	जाताऽऽर्द्रा
,,	२१	कल्ह	कलहे	२०८	४	निर्वाण	निर्वाणा
७	३	करिगिरि	करिहयगिरि	२४६	१९	बाल	बाल्य
,,	५	मृगयादि	गगनादि	३०१	१	विन	विन॑
१३	१५	किमिह	किमधि	३१०	१	ङ्किता	ङ्किता
१७	१९	द्रढतयु	द्रढयतु	३१२	५	वाद्या	वाड्या
२४	२५	द्राकृष्ट	द्रुद्राक्द्दृष्ट	३१२	१९	दूपय ने	दूषयति
२८	५	(?)		३१२	२१	तृपिता	तृषितो
४१	१५	पण्डित्व	पण्डितत्व	३३१	५	कवीन्द्रा	कपीन्द्रा
४७	२५	यदि देव	यतिदेव	३४३	६	वहलको	वहलतो
४७	१४	प्रभुदवी	प्रभुर्देवी	,,	७	मभृद्धरा	मभूद्रथभरा
६२	१३	चाइ	द्राइ	३४६	११	भक्ष्या	[पुष्पा]
६८	९	मृगपद	मृगमद	३४६	१२	भृय	[भृङ्गा]
,,	१७	कुवन्त्य	कुर्वन्त्य	३४६	१३	जम्बुलम्बी	लम्बिजम्बू
९२	७	वसुपाल	वस्तुपाल	३६७	१२	दत्ते	यत्ते
११६	६	भूयास	भूयास	३७६	२	दृष्ट्या	वृष्ट्या
११८	१०	विधुरता	विधुरता	३८२	२०	पृष्टात्	पृथ्व्या
१२०		ते खल	मे खल	३८४	१३	हिता	हिता
१२३	२०	त्वब्ज	त्वज्ज	३८९	५	पुष्प	पुष्ट
१२४	२७	दूर्वर्ण	दुर्वर्ण	३९४	१३	भविति	भवति
१२५	१९	सोढा	सोढ्वा	३९५	९	मवाप्य	माप्य
१२८	२६	गविते	रविस्ते	४२९	११	भ्रातन	भ्रातर्न
१३८	२	गलान्	इगुलीन्	,,	१२	र्गा	गुणि
१४०	२१	मालम्	जालम्	४४७	१६	नित्येषु	नित्येषु
१५३	१९	तकि	तक्वि	४५३	१४	मधा	मेधा
१५४	१६	साङ्गग	साङ्ग	४६३	१७	तिम्मन्त्रि	तिम्ममन्त्रि
१७०	२०	द्रष्ट	द्रष्टु	१७		नमस्कार	आशीर्वाद
१७६	१७	पद्भ्या	पद्भ्या	१९		,,	,,
१७९	२२	तृणी	तूणी	२१		,,	,,
१८५	१८	वपु	वय	२३		,,	,,